

Inhoud Katholiek Staatkundig Maandschrift

Jaargang 16: Maart 1962 - Maart 1963

I. Algemene en politieke onderwerpen

Nr.	Blz.
2.	De statenverkiezingen 1962, door <i>Dr. L. A. H. Albering</i> 33
2.	Het Voorontwerp-Arbeidsvoorwaardenwet, door <i>Dr. J. A. M. Cornelissens</i> 39
2.	Jongerencongres inzake de Staatsburger in de Democratie 48
2.	Rechtsgrond voor subsidie kerkenbouw, door <i>Drs. W. M. I. van den Ende</i> 55
2.	Partijraad K.V.P. bijeen te Amsterdam 60
3.	† <i>Drs. G. C. Stubenrouch</i> 77
3.	Naar het Partijprogramma 1963, door <i>Dr. L. A. H. Albering</i> 78
4.	Gemeenteraadsverkiezingen 1962, door <i>Dr. L. A. H. Albering</i> 105
4.	Subsidiëring kerkenbouw (Parlementaire Kanttekening) 128
5.	Embargo op voorkeurstemmen?, door <i>L. G. A. Schlichting</i> 143
5.	Vernieuwing der Politieke Wetenschap 160
6.	Het parlementaire jaar 1961-1962 187
6.	Misère ouverte in de V.V.D. 201
7.	Mr. K. T. M. van Ryckevorsel, de „rebel”, of Partijleiding contra voorkeur, door <i>Drs. J. M. Aarden</i> ... 239
8.	Aanvang van het parlementaire jaar 277
8.	Het Ministerie van Maatschappelijk Werk bestaat tien jaar, door <i>Dr. L. Schneider</i> 281

Nr.		Blz.
10/11	De ziektekosten-voorziening in het licht van het ontwerp Ziekenfondswet, door <i>Dr. H. Festen</i>	358
10/11	De volksverzekeringen. Een analyse als basis voor toekomstig beleid, door <i>Drs. H. A. M. Elsen</i>	377
10/11	De sociale arbeiders- en arbeidsverzekeringen, door <i>P. J. J. Mertens</i>	385
10/11	Welstandsgrenzen in de sociale verzekering, door <i>L. L. Marselis</i>	406
12.	Open Ondernemerssschap — De groei van de onderneming, door <i>Dr. J. A. M. Cornelissens</i>	433
12.	Regionaal Industrialisatiebeleid, door <i>Drs. C. H. A. Martens</i>	451
12.	Landbouw in de Tweede Kamer, door <i>Dr. Ir. W. J. Droesen</i>	457

III. Buitenlandse onderwerpen

Nr.		Blz.
1.	Democratie en Buitenlandse Politiek, door <i>Jhr. Drs. W. R. J. v. d. Does de Willebois</i>	1
1.	De Pausen en de internationale ontwapening (3), Pius XI, door <i>J. F. Rutges</i>	17
2.	De Pausen en de internationale ontwapening (4), Pius XII, door <i>J. F. Rutges</i>	64
3.	Het kleine Europa wordt groter — De Britse toetreding — Toetreding of Associatie? (Buitenlands Panorama)	92
4.	Wetenschap in China krijgt meer vrijheid (Buitenlands Panorama)	122
4.	Coëxistentie vóór integratie (Buitenlands Panorama)	123
4.	Ontwapening en inspectie (Buitenlands Panorama)	125
5.	Bij de behandeling van het verslag van de Europese Economische Gemeenschap in de Tweede Kamer (Parlementaire Kanttekeningen)	151
5.	N.E.I.-Congres te Wenen door <i>Drs. W. K. N. Schmelzer</i>	155

Nr.		Blz.
8.	Geloof en Wereld, door <i>Drs. A. W. H. J. Quaedvlieg</i>	288
9.	Mr. Dr. C. P. M. Romme, door <i>Mr. A. L. de Block</i>	305
9.	Het Nederlandse Bevolkingsvraagstuk, door <i>Dr. J. G. M. Delfgaauw</i>	329
9.	Schermtutselen, maar niet alleen als „Spielerei”. Wensen en mogelijkheden rond de kabinetsformatie	333
12.	Macht en Recht van „Pressure-groups”, door <i>Prof. Mr. L. G. A. Schlichting</i>	443

II. Sociale, economische en financiële onderwerpen

Nr.		Blz.
1.	Begroting 1962 van Binnenlandse Zaken (Parlementaire Kroniek)	10
1.	Begroting Volkshuisvesting (Parlementaire Kroniek)	14
3.	Regionale economie, door <i>W. P. G. Assmann</i>	82
3.	Kanttekeningen bij het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, door <i>Drs. J. J. F. M. van der Heyden</i>	86
3.	Nog verder dan Pater Hoefnagels, door <i>M. van Amelsfoort</i>	89
4.	Het verkeer in Nederland	110
4.	Het vraagstuk van de vervreemding van landbouwgronden, door <i>Drs. G. H. E. Hilkens</i>	116
5.	Het sociaal probleem van de probleem-gebieden, door <i>Drs. A. Verdijk</i>	137
5.	Huurverhogingen (Parlementaire Kanttekeningen)	149
6.	Het loonbeleid in nieuwe banen, door <i>Drs. M. W. J. M. Peijnenburg</i>	177
8.	De Rijksbegroting tegen een wisselende achtergrond, door <i>Drs. M. van Amelsfoort</i>	269
8.	Enig kanttekeningen bij de nota inzake het toerisme	299
10/11	De Sociale verzekering als ontwikkelingsgebied, door <i>Prof. Mr. J. J. M. van der Ven</i>	347

Nr.	Blz.
5. M.R.P.-Congres (Buitenlands Panorama)	164
5. Wereldcongres van jonge Christen-democraten (Buitenlands Panorama)	169
5. C.D.U.-Bondspartijdag (Buitenlands Panorama) ...	169
5. Bescherming bevolking in de Sowjet-Unie (Buiten- lands Panorama)	171
5. COMECON: De gemeenschappelijke markt van Oost-Europa (Buitenlands Panorama)	171
6. Spanje — het uur van de beslissing nadert, door <i>Dr. K. J. Hahn</i>	205
7. De vergroting en de versterking van de E.E.G., door <i>Drs. Willem—Jan van Slobbe</i>	221
7. De onderhandelingen over de Europese politieke Unie, door <i>Drs. Th. E. Westerterp</i>	253
9. Regeringshulp voor particuliere ontwikkelings- arbeid, door <i>J. F. Rutges</i>	314
9. Hulp aan landen in ontwikkeling, door <i>Mr. P. A. Blaisse</i>	320

IV. Onderwerpen betreffende onderwijs en kultuur

Nr.	Blz.
1. Leerplicht verlenging — partiële leerplicht, door <i>Mej. T. Kok</i>	26
6. Na het mammoetdebat over Cals' wetsontwerp, door <i>Mag. Dr. J. G. Stokman, O.F.M.</i>	192
7. Maatschappelijke onderwijsorganen, door <i>Dr. M. A. J. M. Matthijssen</i>	243

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR J. F. M. BOSCH, MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDEVLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 4516

MAART

NUMMER 1

Democratie en Buitenlandse Politiek

door jhr. drs. W. R. I. v. d. Does de Willebois

DE duidelijk windstille periode, die sinds midden-december in de internationale politiek is ingetreden, doet weer beseffen hoezeer het politiek initiatief in handen van de communistische tegenspeler is geraakt. In voorgaande jaren werden dergelijke initiatieven steeds gevolgd door golven van onrust in de westerse openbare opinie, en men mag wel stellen dat zij uitingen waren van een gevoel van onveiligheid en ontoereikendheid. Op duidelijke acties heeft het Westen veelal antwoord geweten, zodat een gebrekkig en tijdelijk evenwicht kon worden hersteld. Zo volgde de Truman-doctrine in 1947 de Griekse kwestie van 1946-1947; op de blokkade van Berlijn in 1948 volgde het Nato-verdrag (1949); op het Korea-conflict het Pleven-plan voor een Europees leger (1951). Toen de eerste Sputnik eenmaal was afgeschoten, werd in de westerse wereld een onderzoek begonnen naar deugdelijkheid en financiering van het westers „speur-werk”, en een „Subcommittee on Scientific and Technical Cooperation” werd nog vóór het Atlantisch Congres in 1959 ingesteld. Men verneemt hier weinig meer over.

Op minder duidelijke acties, die veelal echter een dreigender karakter kunnen hebben, weet het Westen blijkbaar zeer moeizaam een houding te bepalen. Dat begon feitelijk reeds voor de tweede wereldoorlog, toen de westelijke onmacht bleek t.o.v. het nationaal-socialistisch gewroet in, c.q. verovering van Oostenrijk, en vertoonde zich na de oorlog opnieuw tijdens de communistische ondergraving van de democratie in Tsjecho-Slovakije (coup d'état 1948), terwijl zich momenteel eenzelfde, maar ingewikkelder proces afspeelt in Zuid-Oost Azië, en in ander verband en proportie ook in Zuid-Amerika.

Zowel bij duidelijke als minder duidelijke acties van de tegenpartij wordt het Westen verrast, - alhoewel een dergelijke actie veelal te voorzien was geweest. De democratische staten zijn in dergelijke situaties echter weinig wendbaar, aangezien te verwachten acties van communistische zijde slechts kunnen worden voorkomen door onpopulaire maatregelen die veel-

al ook kostbaar zijn: men kan hier denken aan verbetering van de defensie, hulp aan onderontwikkelde landen, en meer steun aan het hoger onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek. De partij-politiek kan hier een zeer gevaarlijke rol spelen: tijdens de verkiezingen van 1959 vermeldde het manifest van de Partij van de Arbeid een verlaging van de defensie-uitgaven, en zo kan men wellicht meerdere voorbeelden aanhalen. De gegeven karakteristiek door Emery Reves sluit in zeer vele gevallen op de praktijk aan: „Alleen in het openbare leven wordt verlangd, dat staatslieden en regeringen niet verder gaan dan het beschouwen van de onmiddellijke problemen van het heden. Van hen wordt verlangd, dat zij hun denken en doen bepalen bij de meest dringende en onontkomelijke kwesties van de dag, ongeacht of zulke oplossingen ad hoc van onmiddellijke problemen voor de natie voordelig of onvoordelig zijn, gezien niet alleen van het standpunt van de dag van actie maar in perspectief van enige jaren of zelfs maar van enige maanden.”¹⁾

Hoe kan deze traditie worden doorbroken, en langs welke wegen kan een andere benadering worden gevonden?

1. Het inzicht in de huidige totaal veranderde politieke constellatie is slechts langzaam gegroeid. Vlak na de laatste oorlog valt op hoezeer men het politiek bedrijf weer wilde hechten op het conventionele patroon, en hoe ondeugdelijk dit reeds toen was, - ondanks de befaamde Fulton-speech van Churchill reeds in maart 1946. In 1947 en 1948 werden tussen Europese staten nog strikt conventionele verdragen gesloten, de verdragen respectievelijk van Duinkerken en Brussel, die voornamelijk tegen een herleving van het Duitse militarisme waren gericht.²⁾ Het was geen toeval dat beide verdragen weinig praktische waarde hebben gehad, ook al bleek de WEU geschikt om zich, middels veranderde interpretatie, te doen herleven. Bedreiging, speciaal van Frankrijk of Engeland, of van België en Nederland, bestond immers niet. De communistische dreiging schijnt veel-er gericht tegen het democratisch-kapitalistisch stelsel als zodanig, zodat de uiteindelijke vereniging van deze democratische staten in de Nato een logisch gevolg van de politiek van Moskou is.

Geheel in dit beeld van zorgeloosheid over de nieuwe machtsverhoudingen past ook de snelle demobilisatie, vooral de Amerikaanse legers; van de dertien miljoen geüniformeerde Amerikanen in 1944 bleken er in 1948, toen de blokkade van Berlijn enige duidelijkheid schiep omtrent de veranderde situatie, nog maar 1.374.000 over te zijn, waarvan 631.000 effectieve manschappen in leger en vloot tezamen. Het Angelsaksisch gebruik, dat men in het leger dient „for the duration”, is wel schilderachtig, maar las men toen toch liever in de geschiedenisboeken. In 1948 moest men de onjuistheid erkennen (voorlopig), en werden weer pogingen gedaan om de militaire macht te versterken. Deze zig-zag beweging ziet men trouwens voortdurend, ook op politiek terrein, herhalen.

2. Gedurende de gehele periode vanaf de tweede wereldoorlog kan men „acties” (van Moskou) en „reacties” (van „het Westen”) onderscheiden, al verkrijgt men aldus een slechts ruw schema. Het begon feitelijk met de Poolse kwestie in 1944 reeds, en het stichten van volks-democratiën. Ook de Perzische kwestie speelde vanaf 1944. Tegen dit soort acties van

communisticke zijde werd volstaan met protesten van individuele westerse staten en waarschuwendende redevoeringen. Ondanks de speech van Stalin in 1946, waarbij deze de alliantie met de westerse geallieerden voor geëindigd verklaarde, was het verdrag van Duinkerken tussen Frankrijk en Engeland van zeer voor-oorlogs maaksel (1947), en is dan ook praktisch op de dag van ondertekening in diepe ruste gegaan. De Griekse kwestie (1946-1947) vormde een ernstiger en duidelijker teken aan de wand, evenals het stichten van de Cominform te Belgrado in 1947. Het antwoord was de Truman-doctrine (12/3 1947). Na de coup d'état in Tsjecho-slovakije in mei 1948 werd in de Amerikaanse Senaat de Vandenberg-resolutie aangenomen (juni 1948) waarbij de wens werd uitgesproken tot „association... with such other regional and collective arrangements” etc. Een communistische coup d'état in Finland was ondertussen mislukt. ³⁾ Op de blokkade van Berlijn in juni 1948 volgde als westerse reactie het Nato-verdrag in april 1949.

Op het Korea-conflict van juni 1950 volgde bijna schematisch het westerse Pleven-plan voor een Europees leger; het EDG-verdrag werd in mei 1952 gesloten.

1953 werd een zeer belangrijk jaar: de dood van Stalin, de opstand in Oost-Berlijn, en het einde van het Amerikaanse atoombommonopolie (augustus). Gezien de machts-verschuivingen in Moskou klaart de internationale politieke toestand op. Engeland associeert zich nog met de EDG, maar het volgend jaar wordt dit verdrag van onwaarde, evenals de te stichten Politieke Gemeenschap, doordat Frankrijk het verdrag afwijst (augustus 1954). Hierop grijpt men naar de inmiddels ingeslapen WEU, en doet dit door de overeenkomst van Parijs herleven.

Gezien de gebleken onmogelijkheid om langs de ontworpen lijnen een politieke gemeenschap te bereiken, wordt een poging ondernomen om eerst een economisch samengaan te creëren, waarna dan later een hechter politiek verdrag kan volgen. Marxisten kunnen op deze volgorde moeilijk aanmerkingen maken. Het economisch ontwerp wordt in Messina aanvaard (juni 1955), waarna in 1957 het EEG-verdrag volgt.

Zoals reeds vele malen is opgemerkt, is aan het communistisch expansiestreven in Europa sinds de oprichting van de Nato een duidelijke grens gesteld. De „actie“-„reactie” figuur komt men sindsdien minder duidelijk tegen, al is zij nog steeds werkzaam. Zo is, sinds Chroetsjovs nieuwe interpretatie van het begrip „vreedzame coëxistentie”, nl. in economische zin (sinds november 1958), grote aandacht in het Westen ontstaan voor de eigen economische ontwikkeling, en voor de maatregelen die deze kunnen stimuleren. De ombouw van de OEES in een OESO is hiervan mede een voorbeeld.

3. In grote trekken, en daardoor uiteraard sterk vereenvoudigd, kan aldus het proces worden gevolgd van de westerse eenwording als (voornamelijk) een reactie op politieke impulsen uit het Oostblok. Een absolute causaliteit is aldus niet vastgelegd, aangezien meerdere krachten in dezelfde richting werkten: bijvoorbeeld de druk van Amerikaanse zijde ten tijde van de Marshall-hulp. Er blijkt slechts, dat de na-oorlogse neiging tot samenwerking in groter verband, het vastleggen van dit verband in ver-

dragen, en de bereidheid hiervoor offers te brengen, sterk gestimuleerd werd, soms zelfs werd afgedwongen, door de politieke en militaire dreiging uit het Oosten. Het verontrustende in deze gehele ontwikkeling is echter, dat deze reactie in hoofdzaak *niet* voorkwam uit een creatieve bewustwording dat een radicale aanpassing aan de gewijzigde verhoudingen noodzakelijk was, maar dat zij vrijwel stap voor stap door de tegenpartij werd veroorzaakt. Men kan zich zelfs afvragen hoever Rusland had kunnen gaan, als Europa gedurende de eerste jaren niet veilig onder de Amerikaanse atoom-paraplu had gezeten, alvorens groter westerse eenheid zou zijn ontstaan.

De fundamentele zwakte van het Westen hangt samen met de afhankelijkheid van de regerende instanties van de openbare opinie. De politici, die soms reeds geruime tijd bepaalde maatregelen noodzakelijk achten voor een snelle ontwikkeling van bijv. de westerse defensie, zijn voor realisatie van hun plannen steeds aangewezen op „het gunstige moment” in het parlement. Mede gezien overwegingen van partij-politieke aard valt een dergelijk moment logischerwijze steeds na een dreigement of een gevaarlijk te achten actie van het Oostblok, zodat het vigerend stelsel veelal slechts *reacties* doorlaat, in plaats van „efforts créateurs à la mesure des dangers qui la (paix) menacent (preambule statuut Politieke Gemeenschap).

In dit licht zal dan ook voornamelijk de merkwaardige Engelse beslissing gezien moeten worden om de dienstplicht af te schaffen. Het gebeurde onder druk van de publieke opinie. Uit de Engelse pers kon men echter vernemen wat de waarschijnlijke gevolgen zullen zijn: het nodig geachte minimum aan vrijwilligers wordt per jaar op ongeveer 50.000 gesteld, een aantal dat echter slechts tweemaal in deze eeuw werd bereikt (in 1902 en 1952). De normale opkomst van vrijwilligers bedroeg per jaar gemiddeld slechts ca. 35.000. ⁴⁾ De daarop volgende berichten luiden, zoals men zich zal herinneren, dat men vrijwilligers ging werven op enige eilanden die van het vroegere koloniale rijk zijn overgebleven, en tevens dat het Britse Rijnleger ver beneden voorgeschreven sterkte was. „The situation is so serious that the United States 7th Army, deployed in Southern Germany, had recently taken over part of Rhine Army's front.” ⁵⁾

Dergelijke berichten, die door de buitenstaander moeilijk op haar waarde zijn te beoordelen, wekken wel het vermoeden dat niet genoeg gedaan kan worden om de westerse defensie op adequaat peil te brengen. De reducering van het Belgisch leger in dezelfde tijd, eveneens met een beroep op de openbare opinie, kan dit onbehagen slechts versterken. In ons eigen land wordt dezelfde redenering gevolgd om te verklaren waarom de defensie-uitgaven niet hoger kunnen worden gesteld. ⁶⁾

In de huidige politieke situatie, die problemen oproept van zeer complexe aard, is een achterblijven van het geïnformeerd-zijn bij kiesgerechtigde en zelfs parlementslid geen verwonderlijke zaak. Daarbij komt dat de onschatbare ervaring die in de huidige internationale organen wordt opgedaan, bijna uitsluitend ten goede komt aan de regering en haar departementen. De doorstroming hiervan naar het parlement, afgezien van de ervaring die enige leden opdoen in bijv. het Europees parlement, is zeer problematisch te achten. De inzichten en informaties, waarover een re-

gering beschikt, zullen slechts traag, en nog maar in zoverre zij in de niet-geheime sfeer liggen, het parlement ten goede komen. Van een „feeding back” naar eigen politieke partij en kiezer zal maar gedeeltelijk sprake kunnen zijn.

Bijna onafwendbaar moet hier dus wel een tendens werkzaam zijn, of te zijner tijd merkbaar worden, waarbij regeringen met hun specialisten op de departementen, een benadering van, en inzicht in belangrijke internationale vraagstukken opdoen, waarvan de „raison” niet aan anderen kan worden overgedragen omdat deze steunt op belangrijke dagelijkse ervaringen in internationaal verband. Een dergelijk inzicht kan beslissingen voorschrijven.

4. Ons democratisch stelsel wordt hier voor problemen gesteld, waarvoor vele handicaps zijn ingebouwd, en het is niet verwonderlijk dat het totale beeld van de westerse samenwerking vaak malaise en veel ontoereikendheid vertoont. Enige suggesties om deze toestand enigszins te verbeteren zijn wel gedaan, maar een grondiger onderzoek schijnt wel wenselijk.

Wat de bewerking van de publieke opinie betreft kan men de woorden van prof. Shapiro citeren:

„ - if a democracy can only move as fast as its public opinion will allow it, then the education of that opinion becomes a task of importance equal to that of keeping the powder dry.” ⁷⁾

Het belang van dit punt spreekt voor zichzelf, en is hierboven meerdere malen naar voren gebracht, al komt wel direct ook de vraag naar voren welke de daarvoor aangewezen methode is. In 1960 bleek tijdens een congres, bijvoorbeeld, dat men wel de conclusie moest trekken dat pogingen, om de Europese gedachte op middelbare scholen ingang te doen vinden, niet zeer succesvol waren, en dat propaganda hiervoor meestal beschouwd wordt als „een moderne hobby van enkele docenten en bepaalde leerlingen.” ⁸⁾

Het is zeer waarschijnlijk dat men dit verschijnsel generatie-gewijs zal moeten benaderen, en dat uit een dergelijk congres niet de conclusie getrokken kan worden dat de gehele jongere generatie (van 15 tot 40 jaar bijvoorbeeld) nog provincialistisch denkt. De uitkomst is echter wel zeer teleurstellend, en men moet zich afvragen of niet de overheid hier een taak heeft.

Ten aanzien van de economische eisen, die door de gewijzigde internationale verhoudingen worden gesteld, komt men eveneens bepaalde opvattingen tegen die hier ook slechts summier kunnen worden aangeduid. Zowel de defensie, als ook de hulp aan opkomende landen, stelt hoge eisen in economische zin, of zal deze onontkoombaar nog gaan stellen. Zeer verspreid, voor zover schrijver dezes bekend nergens nog systematisch op theoretische implicaties onderzocht, treft men wel de suggestie aan dat enige vormen van consumptie eventueel beperkt zouden kunnen worden, zodat de nodige middelen hierdoor kunnen worden vrijgemaakt. Deze gedachte kwam of komt men bijvoorbeeld tegen bij George F. Kennan, Adlai Stevenson, prof. J. Tinbergen, en ook wel bij president Kennedy. ⁹⁾

Er zijn waarschijnlijk nog wel meer voorstanders, al treft het dat van socialistische zijde, waarvan men in dit verband veel creatieve bijdragen zou mogen verwachten, weinig wordt vernomen. ¹⁰⁾

Een variant van dit idee werd ook vastgelegd in het McKinney-rapport van het Atlantisch Congres in 1959. Volgens dit eenvoudig geformuleerde maar voortreffelijke rapport zou groter standaardisatie van industriële producten moeten worden doorgevoerd; beperking van luxe-consumptie werd niet genoemd. Wel wordt direct ook op de fundamentele implicatie van deze maatregel gewezen:

„How to accomplish this within the framework of private enterprise without sacrificing the great human values of the Western economic system will be a real problem for our industrial managers and economists - but they must not shun.” ¹¹⁾

Deze probleem-stelling wacht nog op een grondige uitwerking, zowel theoretische als praktisch.

Een andere benadering van vooral het defensie-vraagstuk, zou kunnen worden ontleend aan de geheime diplomatie. Vanouds zijn bepaalde problemen, die van vitaal belang werden geacht voor de gemeenschap, behandeld in zeer besloten sfeer. Na de Eerste Wereldoorlog werd een poging ondernomen hieraan een einde te maken (het eerste van Wilson's „14 punten”, Volkenbond, ook art. 102 Handvest Verenigde Naties), maar in de praktijk bleek dit onpraktisch zodat vooral ook van Amerikaanse zijde na de laatste presidents-verkiezingen de geheime diplomatie wordt betracht.

Ook de defensie, waarover betere geheimhouding op haar plaats zou zijn, zou aldus behandeld kunnen worden. Een programma van maatregelen en uitgaven is in principe in Nato-verband reeds overeengekomen, zonder dat met de uitvoering hiervan veel haast is gemaakt. Eerst met de dreigementen van Russische zijde over de status van Berlijn werd er meer activiteit ondernomen. Wat ons land betreft doet zich zelfs de wel merkwaardige omstandigheid voor, dat vanuit het parlement ernstige bedenkingen werden opgeworpen over de snelheid waarmee uitbreiding en modernisering van het defensie-apparaat ter hand werd genomen, waar tegenover de minister sussend optrad, en zelfs discussie over deze zaken trachtte te voorkomen. Tijdens de Nato-conferentie te Parijs, in december van het afgelopen jaar, heeft men kunnen vernemen hoe merkwaardig dit regerings-geluid wel was; de persberichten zijn hierover wel duidelijk.

Om dergelijke overhaaste bespoedigingen van defensie-maatregelen die ook meestal ex post getroffen worden, overbodig te maken, is de erkenning nodig dat men hier niet moet afgaan op de situatie zoals deze zich van dag tot dag ontwikkelt, maar moet uitgaan van de overweging dat het communistisch systeem als zodanig vijandig (wellicht afzwakkend tot „afgunstig”) staat tegenover haar welvarender alternatief, en dat in deze belangrijke overgangstijd met haar vele nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen een onvoorzien militair schaaakmat van het Westen niet geheel ondenkbaar is. Om dit echter te voorkomen, zullen meer middelen aangewend moeten worden, zowel op wetenschappelijk als op zuiver

militair terrein, waartoe het jaarlijks accres van de westerse welvaart ruimte laat. ¹²⁾

De objectief vastgestelde behoeften, bepaald door een erkende groep onafhankelijke deskundigen, behoren buiten de partij-strijd gehouden te worden, evenals de daarmee gepaard gaande staats-uitgaven, die ook eventueel in een meerjarig budget zouden kunnen worden ondergebracht. Parlementaire controle, die uiteraard niet gemist kan worden, kan plaatsvinden middels een commissie van defensie-specialisten uit beide Kamers, die ieder weer contact onderhouden met hun resp. partijen. Of openbare bespreking plaatsvindt, ofwel volstaan wordt met beoordeling van een eventueel rapport van de deskundigen binnen de commissie, is een kwestie van praktische uitwerking. Een grotere geheimhouding zou aldus wellicht kunnen worden bereikt, terwijl tevens partij-politieke motieven minder ruimte krijgen.

5. Als conclusie bij voorgaande beschouwing, als bij zovele verhandelingen, moet wellicht worden neergeschreven dat zij een utopistische klank heeft. Het nadeel van de westerse (Europese) democratieën is hun grote diplomatieke en bestuurlijke ervaring: de internationale machtsverhoudingen na 1945 werden vanaf het begin op traditionele wijze beoordeeld en behandeld, ofschoon de vernietigingskracht van het moderne wapen, sinds Hiroshima met een factor van 20.000 vermenigvuldigd, de oorlog als traditioneel middel ter beslechting van internationale conflicten onmogelijk had gemaakt. Tegenover deze geheel nieuwe, en aanvankelijk onbegrijpelijke, situatie wist men geen andere houding te vinden dan terug te vallen op eeuwenoude tradities, vooral ook toen Frankrijk een loyaal samengaan van de westerse staten bemoeilijkte. Individuele acties, verdragen van nonagressie en vriendschap, hiermede werd de nieuwe situatie het hoofd geboden. Geleidelijk, vooral toen De Gaulle zich als staatshoofd na de eerste verkiezingen terugtrok, groeide echter een betere samenwerking.

Men ontkomt echter niet aan de indruk dat deze pragmatisch gevonden oplossingen een constante en centrale conceptie missen, en dat een politiek vereist is die maar weinig congruentie vertoont met het traditionele patroon. Een groot voorbeeld hiervan kan men zien in het EGKS-verdrag: alhoewel niet vereist in de toenmalige situatie, trof dit toch reeds voorzieningen voor het mogelijk geachte moment, waarop tussen Duitsland en Frankrijk opnieuw conflict zou ontstaan over de erts-kolenlagen in Elzas-Lotharingen. Een dergelijke, vooruit-grijpende conceptie, niet Europees maar „Atlantisch” gedacht, lijkt nodig om vraagstukken te benaderen die zich mogelijk in de nabije of verdere toekomst zullen voordoen. In het kort zou men kunnen zeggen dat het Westen ernst met zichzelf moet maken. Hulp aan onderontwikkelde gebieden zou moeten voortvloeien uit bekommernis met de armoede in Azië en Afrika - in plaats van een politiek en min of meer afgedwongen karakter te kunnen gaan dragen door acties van het Oostblok. Iets dergelijks geldt, in andere zin, voor de defensie: ligt er niet een goed stuk cynisme in het gemak waarmee de Europese staten een onevenredig groot deel van de kosten laten dragen door de Verenigde Staten?

Uit deze conceptie zou aldus een programma van praktische maatregelen

len voortvloeiën, die niet alleen het initiatief in internationaal-politiek verband aan het Westen zou kunnen brengen, maar die tevens een meer gecoördineerde aanpak van de meest klemmende problemen mogelijk zou maken. De vreemde, maar toch weer niet zo onbekende, situatie doet zich voor, dat de voordelen van de politieke tegenspeler, of de eigenschappen die men met westerse optiek als voordelen waardeert, het Westen dwingen soortgelijke eigenschappen te vormen. Waar deze „eigenschappen” in conflict komen met onze democratische en humanistische tradities, en dus niet kunnen worden aangenomen, ook al plaatst ons dit in een tactisch nadelige positie, zou moeten worden nagegaan. Maar ook dit reeds zou een positieve stap zijn in een richting die wellicht eens zeer actueel zal worden.

Bestudering in nationaal verband van de problemen die hierboven slechts konden worden aangewezen, schijnt hier de aangewezen weg.

Uiteindelijk zou men echter toch moeten komen tot bestudering in wijder verband, aangezien oplossingen, of pogingen hiertoe, ook slechts in dit verband denkbaar zijn. Afhankelijk van de wijze waarop men de politieke situatie sinds 1940 fundamenteel gewijzigd acht, zal men dan maatregelen van principiële belang, ook staatsrechtelijk, in overweging kunnen nemen.

1) Emery Reves, „A democratic manifesto”, Ned. vert. 1947, P. 16

2) de toenmalige Engelse ambassadeur in Parijs, Duff Cooper, vermeldt een dagboek-notitie ten tijde van het Verdrag van Duinkerken, waarvan hijzelf de auctor intellectualis genoemd kan worden, in zijn mémoires: „He (Bevin, W.) said that there was only one point on which he agreed with me, namely that the danger still came from Germany rather than from Russia. This was very satisfactory.” (14 januari 1947). In „Old men forget”, Londen 1954, P. 371.

3) bekend geworden uit de mémoires van de voormalige Finse communist Arne Tuominen, in maart 1958; het werd bevestigd door de chef-staf van het Finse leger, generaal Sihvo.

4) S. Rogerson, Publicity Adviser 1952-'54 to the Army Counsel, in The Sunday Times van 7 augustus 1960.

5) aldus de defensie-medewerker van The Observer, 15 oktober 1961; het Britse defensie-beleid werd o.a. scherp becriteiseerd door de Bow Group, in de brochure „Stability and Survival”, 1961, geschreven door jongere invloedrijke intellectuelen van de conservatieve partij. Ook hier het „generatie-verschijnsel”.

6) Vice-Admiraal b.d. H. C. W. Moorman releveert zelfs vrees voor binnenlands communisme, op grond waarvan de defensie-uitgaven beperkt zouden moeten blijven: Economisch-Statistische Berichten, 6 september 1961. In de meest gunstige situatie, namelijk in 1946, wist het communisme slechts 10,6 pct der uitgebrachte stemmen te bemachtigen, tegen heden ca. 3 pct. Verhoging der defensie-uitgaven zal dit percentage m.i. nauwelijks veranderen.

7) Leonard Schapiro, in: „Nato-letter”, vol. 9, No. 11, november 1961, P. 21.

8) driedaags congres in het „Evert Kupoord” te Amersfoort, in april 1960; verslag Volkskrant, 21 april. Tijdens een bijeenkomst van de CEVNO (Europese voorlichting in het onderwijs) in oktober 1961 bleek eenzelfde traagheid. Jammer is tevens dat de behoefte aan een dergelijke actie op

middelbare scholen kennelijk niet door onderwijskringen in zodanige mate werd gevoeld dat men zelf het initiatief hiertoe nam; het ging nu uit van dr. W. J. Schuijt. Dit zegt eveneens iets. Zolang geschiedenisboeken en -boekjes nog nationaal autisme propageren, waarbij de mate van nationale trots en eer afhankelijk wordt gesteld van het aantal overwonnen Engelsen of Fransen, behoeft ook geen verbetering te worden verwacht.

⁹⁾ George F. Kennan, in „Realities of American Foreign Policy”, 1954, duidde dit idee nog maar globaal aan (P. 110-111); in zijn Reith-lezingen (vertaald als „Rusland, het Atoom en het Westen”, 1958, P. 79) gaat hij verder; Prof. Tinbergen vroeg zich af of het systeem van privé-auto's niet te duur was; minder ingrijpende maatregelen zijn ook denkbaar! „Maatschappij-Belangen”, maart 1960; over beperking van de suiker-productie om verspilling tegen te gaan liet hij zich uit op het 23ste congres van het Genootschap voor Reclame (Alg. Handelsblad, 26 okt. 1961). Stevenson uitte eenzelfde gedachte in een rede in de universiteit van Virginia op 13 april 1960: „door betere tandpasta en hogere particuliere welstand kan aan de uitdaging van deze eeuw niet het hoofd worden geboden”; in de gebundelde voordrachten „Putting First Things First” komt deze gedachte terug. Kennedy gaf eenzelfde mening in zijn inaugurele toespraak tot het Congres.

¹⁰⁾ gezien de noodzaak tot meer „planning”, waar men in deze kring veel voor voelt, had men dit toch wel verwacht. Er komt echter weinig van terecht. Het congres van de Socialistische Internationale, in oktober 1961 bijeengekomen om een programma te formuleren met het oog op de communistische uitdaging, ging zonder resultaat uiteen. Er was tien maanden aan velerlei rapporten gewerkt, maar een gezamenlijk standpunt was niet te bereiken - wat wel niet zo verwonderlijk is, aangezien 40 partijen vertegenwoordigd waren, maar toch teleurstelt. In socialistische kring valt de voornaamste aandacht nog steeds op verdeling, of betere verdeling, van het nationaal inkomen, al is men mede geporteerd voor hulp aan onderontwikkelde landen. Een uitgewerkte visie treft men, voor zover schrijver dezes bekend, nog niet aan.

¹¹⁾ „On Increasing the Effectiveness of Western Science and Technology”, London 1959, P. 14; Kennan wijst hier eveneens op, zij het minder nadrukkelijk, in „Realities”, t.a.p.

¹²⁾ na lancering van een Sputnik, waarvan de verdienste vooral van Amerikaanse zijde direct werd gebagatelliseerd, is er een onderzoek begonnen naar het „westers speurwerk” - wat is hiervan het resultaat geweest? wat wordt er gedaan in West-Europa om een eventuele achterstand in de wetenschappelijke opleiding in te halen, of is het bij een rapport gebleven? als de salarissen van professoren inderdaad slechts ca. 55 pct. vertegenwoordigen van de voor-oorlogse, moet hier dan niets gebeuren (zie Folia Civitatis, 20 januari 1962, berekening van professor E. W. Beth)? hoe staat het met onze universitaire uitrusting, en met de bibliotheken - of was de opmerking van prof. Van het Reve dat deze vijftig jaar ten achter zijn slechts bedoeld voor zijn eigen vak (slavische letterkunde; Alg. Handelsblad 30 april 1960) of een grap? verdient het geen aanbeveling om „veel belovende jonge politici-intellectuelen” te laten profiteren van de superieure Franse instellingen van hoger onderwijs met hun rijke literair-filosofisch traditie, waarvan de beste afgestudeerden later in overheidsdienst de dagelijkse politiek bedrijven en formuleren?

¹³⁾ men zou hier in eigen kring met enige spoed dienen te beginnen met het oprichten van een wetenschappelijk bureau voor de KVP, dat een diepgaande studie zou kunnen maken van de belangrijkste problemen die zich op langer termijn ongetwijfeld zullen voordoen. Een bescheiden begin hiertoe schijnt te worden gemaakt, al doet de opzet wel zeer discreet aan. Een aanpak van alle partijen tezamen is wellicht beter op haar plaats.

Parlementaire kroniek

BEGROTING 1962 VAN BINNENLANDSE ZAKEN

Prijkte in de voorgaande jaren de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken in de voorste regionen van het tijdschema, hetwelk tijdig tevoren wordt vastgesteld voor de behandeling der onderscheidene begrotingshoofdstukken in de Tweede Kamer, dit jaar leken er aanvankelijk belangrijke redenen voor een uitzondering op deze gewoonte.

De laatste jaren was het nog niet voorgekomen dat het hoofdstuk Binnenlandse Zaken voor de jaarwisseling nog niet de bekrachtiging van de Tweede Kamer had verkregen.

Deze late behandeling moet uitsluitend worden geweten aan het feit, dat het overleg over de salarissen van het overheidspersoneel — waaromtrent de laatste besprekingen plaatsvonden op 18 december 1961 — zo'n traag verloop heeft gehad om tenslotte nog nauwelijks tot resultaten te leiden.

Wanneer wij in de volgorde van behandeling enkele belangrijke aspecten van deze begroting de revue laten passeren, komen wij in onze slotbeschouwing nog even terug op de onbevredigende slotfase van dit hoofdstuk, waarvan in de voorafgaande alinea sprake is.

Het vraagstuk van de decentralisatie, d.w.z. het afstoten van bestuurs- of subsidietaken in de meest ruime zin van het woord van de centrale overheid naar provinciën en gemeenten, is de laatste jaren in de Staten-Generaal bij herhaling besproken. Hoewel het Kabinet-De Quay reeds bij zijn eerste optreden zich als een warm pleitbezorger aandienende, was dit jaar nog geen enkele woordvoerder der verschil-

lende politieke partijen enthousiast, laat staan content met de terzake bereikte resultaten.

Aan de Troonrede van 15 september 1959 ontleen wij:

„De Regering acht het bewust verminderen van bestaande en het tegengaan van verdere centralisatie in het bestuursapparaat van het hoogste belang, met name op grond van de aan dit verschijnsel verbonden bezwaren uit een oogpunt van verantwoordelijkheid van de burgers. Zij is ervan overtuigd dat decentralisatie tot een versterking van ons democratisch bestel zal kunnen bijdragen.”

Dit hoopvolle geluid is thans gesmoord in de conclusie van de minister van Binnenlandse Zaken, dat: „...spectaculaire resultaten van een streven naar decentralisatie ook bepaald niet te verwachten zijn.”

Eén lichtpuntje blijft ons nog over wanneer in de praktijk zal blijken dat de suggestieve gedachten van het op 13 juli 1961 uitgebrachte Rapport Territoriale Decentralisatie, hetwelk op 22 december 1961 aan de Kamer is aangeboden, tot werkelijkheid kunnen en zullen worden gebracht.

In ieder geval is reeds thans een woord van waardering aan de Commissie-Bloemers voor dit gedetailleerde en toch gematigde rapport op zijn plaats.

Met betrekking tot de stedelijke agglomeraties onderschrijven wij volledig het door de minister ingenomen standpunt, nl. dat het bevorderen van een algemene wettelijke regeling voor de vorming van bovengemeentelijke districten (een zg. raamwet) zeker nog niet gewent is.

Onze voorkeur gaat er in dezen naar uit, de problemen van de

grote agglomeraties afzonderlijk te benaderen.

De dynamiek van onze tijd, dikwijls geforceerd door de hoogconjunctuur, plaatst de gemeentelijke samenleving in alle delen van het land in dit verband voor steeds meer en grotere moeilijkheden, getuige de voorbeelden van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Eindhoven, Maastricht, Groningen, Leiden en nog zoveel andere betekende centra.

Meerdere sprekers toonden zich ten volle bewust van de vele en grote moeilijkheden en bezwaren, welke verbonden kunnen en zullen zijn aan de verwerkelijking van een bestuurlijke coördinatie op wettelijke grondslag — onverschillig volgens welk model of met welke variaties —, anders dan met gebruikmaking van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen. Wij blijven daarbij overtuigd van de noodzaak om in deze met bekwaame spoed te handelen. Geén beslissing is moeilijker te verwerken dan een mischien min of meer vrijmoedige beslissing.

Ten aanzien van de gemeentegrenzen heeft onze woordvoeder te kennen gegeven bereid te blijven om constructief mede te werken aan elk verantwoord voorstel, zelfs al zou dit ingrijpend kunnen zijn, nadat wij een en ander zorgvuldig op eigen mérites hebben getoetst en afgewogen als de in het betrokken geval naar tijd en omstandigheden enig juiste oplossing.

Ditzelfde zou ook kunnen gelden bij 's ministers opvattingen omtrent de sterke randgemeente. Hieraan zullen evenwel sterke maatregelen van Regeringszijde moeten worden gekoppeld, anders lijkt het bijzonder bezwaarlijk deze gedachte tot gelding te kunnen brengen. Een dergelijke conceptie zal sterk moeten worden gemaakt en ook sterk moeten kunnen starten. Deze nieuwe constructie zal gedurd moeten worden gelicht uit de scala der financiële verhoudingstabellen, omdat toch niet van de aanliggende stedelijke concentraties kan worden verwacht, dat deze hun randsteden gaan subsidiëren of financieren, terwijl de eigen lasten niet afne-

men, ja zelfs de baten dit wellicht wél zullen doen, omdat hun aanwas zich ongetwijfeld in de randgemeenten zal vestigen.

Het vertrouwen viel te beluisteren dat de besturen van de betrokken gemeenten ervan overtuigd zullen zijn, dat zij gezamenlijk de streek, waarin zij zijn gevestigd, in economisch, sociaal en cultureel opzicht tot ontwikkeling zullen moeten brengen, zodanig zelfs, dat de formele gemeentegrenzen — althans in bepaalde opzichten — zullen vervagen en het geheel wordt opgenomen in een districtsvorming, welke een grote kracht naar binnen en naar buiten zal kunnen ontplooiën. In elk onderdeel kan op deze wijze het contact tussen de bestuurders en bestuurden volledig tot zijn recht blijven komen, waarmee een bestuurlijke decentralisatie van de aanvang af in de juiste vorm tot ontwikkeling kan worden gebracht.

Omstandig kwam uiteraard ook de nog heel korte praktijk van de nieuwe Financiële Verhoudingswet 1960, welke in de loop van 1961 het Staatsblad heeft bereikt, ter sprake. Van voldoende ervaring kan nauwelijks worden gewaagd, hoewel — zo op het eerste gezicht — de werkelijke uitkomsten voor de gemeenten niet ongunstig lijken, hetwelk dan speciaal geldt voor de limiet-gemeenten. Klemmender is evenwel de vraag hoe de resultaten van de nieuwe wet zich op wat langere termijn zullen ontwikkelen. Zullen de vrij statische normen op den duur de dynamische expansie, ook op het terrein van de uitgebreide gemeentelijke bemoeiingen, kunnen dekken? Omtrent de toepassing van de inmiddels ontworpen „verfijningen” liet de minister de Kamer voor een kwart in onzekerheid. Van het 4-tal aangekondigde regelingen, meende hij er slechts 3 met name te kunnen aanduiden, nl. die voor de mijngemeenten, voor de probleemgebieden en voor de Waddeneilanden. De vierde regeling blijft voorlopig in de schoot der goden verborgen.

Met klem is aan de minister verzocht een compensatie te bevorderen voor de gemeenten in die pro-

vincies, welke de subsidiëring in de vaak exorbitant hoge en nog steeds stijgende kosten van verpleging van geesteszieken geleidelijk vermindere of geheel intrekken. De bemiddeling van de minister is tevens verzocht voor een bevredigende financiële regeling ten gunste van de gemeenten in de zeer hoge kosten, verbonden aan het aanleggen en exploiteren van rioolwaterzuiveringsinstallaties, zo mogelijk door middel van de in voorbereiding zijnde Wet op de Waterverontreiniging.

De minister heeft geen onzekerheid laten bestaan over zijn opvattingen omtrent de zekere tegenstelling van meningen in de Kamer, dat de herziening van de gemeentewet in een partiële aanpak dient te geschieden. Alle door hem terzake ontvangen adviezen wezen er op dat niet aan een principiële herziening van de grondslagen van de gemeentewet zou moeten worden begonnen. De minister meent zo spoedig mogelijk een aantal partiële wijzigingen van de gemeentewet te moeten indienen en heeft daarvoor begrip gevonden bij de Kamer. In de laatste week voor de openbare behandeling werd aan de Tweede Kamer aangeboden het ontwerp van wet nopens „Wijziging van de bepalingen van de gemeentewet met betrekking tot de commissies (Binnengemeentelijke Decentralisatie)”, terwijl nog voor dit jaar zijn aangekondigd de herzieningen inzake bepalingen betreffende de plaatselijke belastingen, het toezicht op de gemeentebesturen en de status van de gemeenteontvanger.

Het is verheugend bij deze gelegenheid tevens van de minister te hebben mogen vernemen dat hij inmiddels met zijn ambtgenoot van Financiën tot overeenstemming is gekomen op het stuk der uitbreiding van het plaatselijk belastinggebied, de zg. vrije zoom voor de gemeenten. Zoals reeds bekend is uit de schriftelijke behandeling der rijksbegroting voor het dienstjaar 1961, zal de voorgenomen uitbreiding van het gemeentelijk belastinggebied een bedrag omvatten van f 150 à f 175 miljoen, hetwelk een

effect — d.w.z. een effectieve terugtrekking van het rijk — van ongeveer f 100 miljoen zal mogen hebben voor de rijksmiddelen.

Ten aanzien van de Bescherming Bevolking is door verschillende woordvoerders wel kritiek geleverd, maar dan toch in opbouwende zin, behalve uiteraard door de afgevaardigden van de Pacifistisch Socialistische Partij en de C.P.N. Deze materie is bovendien aan een uitvoerige bespreking onderworpen geweest bij de openbare behandeling van Hoofdstuk III (Algemene Zaken) der Rijksbegroting 1962 in het kader van de civiele verdedigingsvoorbereiding. Algemeen kan worden ingestemd met het besluit van de regering om vóór of bij het uitbreken van een oorlog niet tot evacuatie van in het westen des lands gelegen grote steden over te gaan. Dit zal alleen in uiterste noodzaak geschieden en dan nog alleen in die gebieden, waarin geen redelijke overlevingskansen zijn.

Tenslotte heeft — behalve voor de nog te bespreken afdeling Overheidspersoneelsaangelegenheden — ook het eerste gedeelte van de begrotingsbehandeling na een uitvoerige gedachtenwisseling met de minister nog tot een motie geleid, ingediend door de heren Beernink, Kolfshoten, Verhoef, Smaltenbroek, Blom, Van Helvoirt, Van der Peijl en Verkerk, en welke luidt als volgt:

„De Kamer, van oordeel, dat de Kieswet behoort te worden gewijzigd in dier voege dat bij de toekenning van zetels, voor zover het de Tweede Kamer betreft, lijsten of groepen van lijsten, welke minder dan 1½ maal de kiesdeler hebben behaald, buiten aanmerking blijven, nodigt de regering uit terzake het nodige te verrichten en gaat over tot de orde van de dag.”

De enige bedoeling hierbij is geweest, in de geest van de motie-Donker in 1952 ingediend door de voorzitters van de vijf grootste fracties, te voorkomen dat de Kamer in haar werkwijze zal worden belemmerd door het optreden van partijtjes, die nog geen 1% van het aantal Kamerzetels of anderhalf

maal de kiesdeler kunnen halen. Dit betekent derhalve een herstel van de toestand zoals deze was vóór de uitbreiding van het aantal Kamerzetels.

Op grond van het standpunt: de kiesdeler is bepalend, dat is een objectief gegeven, wenst de minister zich niet te binden aan „een of ander percentage, dat er niets toe doet”.

Na hoofdelijke stemming wordt de motie met 102 tegen 29 stemmen aangenomen. Tegen: de VVD en de kleine partijen SGP, PSP en CPN.

De minister heeft laten weten dat hij de motie inderdaad zal overwegen met al wat daaraan vast zit.

Zoals in de aanhef vermeld, zat het venijn in de staart, nl. in de behandeling van de Overheidspersoneelsaangelegenheden.

Wij menen niet te zeer mis te tasten wanneer wij vaststellen dat de besprekingen van dit onderdeel, zowel bij de minister als bij de Kamer, een wrange smaak heeft nagelaten.

Met belangstelling was dit debat tegemoetgezien en voorbereid en met zorg in de publiciteit geplaatst. De ernstige zaak was het ook volkomen waard.

De grote problematiek van deze behandeling school in de omstandigheid dat de gedachtenwisselingen in technische bijzonderheden dreigden te verzanden, tengevolge waarvan de Kamer zou binnenstappen in de kamer van het Georganiseerd Overleg. „Een terrein,” zo zeide mr. Beernink, „met een voor mij bestemd bordje „Verboden Toegang”.”

Overigens is bekend dat krachtens de Grondwet de Kroon belast is met de regeling van de bezoldiging van het Overheidspersoneel, zodat de Kamer zich dient te beperken tot de voorliggende begroting met de daaraan verbonden budgettaire consequenties en een beoordeling van het beleid van de minister in het verband van de staatsrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid.

Het was daarom ook volkomen duidelijk en terecht dat de discussies zich toespitsten rond de gang

van zaken bij het Georganiseerd Overleg.

De heer Van der Zanden heeft in een uitgebreid, duidelijk, goed gedocumenteerd en waardig betoog het slechte functioneren van het Georganiseerd Overleg geheheld en hij zeide daarbij o.m.:

„Het zou mij en mijn fractie verheugen, als deze minister nu eens ernst zou willen maken met de verheffing van het instituut van georganiseerd overleg. En ik wil hem daar graag, desnoods met een motie, bij op weg helpen. De Kamer is niet het geëigende orgaan om concrete salarisvraagstukken te beoordelen en de Kamer moet niet doen wat haar krachtens haar positie niet ligt. Het is het Georganiseerd Overleg, dat moet slagen en dat geïnstrumenteerd moet worden op een wijze, die het slagen maximale kansen geeft.”

De motie van de heer Van der Zanden is niet gekomen, wel een motie van de Vaste Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken, met uitzondering van 's ministers partijgenoten en was van de volgende inhoud:

„De Kamer, gehoord de beraadslaging over de salariering van het overheidspersoneel; overtuigd van de noodzakelijkheid, dat de salarissen der ambtenaren met ingang van 1 januari 1962 moeten worden verbeterd; van mening, dat er naar dient te worden gestreefd ten deze overeenstemming te bereiken tussen het standpunt der regering en de zienswijze van de in het overleg vertegenwoordigde centrales van ambtenaren; nodigt de regering uit dit te bevorderen door het overleg terzake te heropenen alvorens een definitieve beslissing te nemen, en gaat over tot de orde van de dag.”

In een slotrede, welke aanzienlijk beter was dan zijn antwoorden en verweer tijdens de gehele begrotingsbehandeling in het algemeen en dit onderdeel in eerste instantie in het bijzonder, zeide de minister uitdrukkelijk:

„Als de centrales mij te spreken

vragen, ben ik altijd te spreken, maar dan is de zaak anders dan wanneer ik dat gesprek zelf open." En elders: „Als ik het overleg heropen, betekent dat dat ik iets heb aan te bieden. Dan wek ik verwachtingen; zelfs als ik niets zeg over wat ik daar ga bespreken, doe ik — dat zal mij altijd worden verweten, als er niets uitkomt — beloften."

En over de motie: „Daarom, de Kamer kent mij toch goed genoeg om te weten, dat ik als ik zeg, dat het mij spijt, dat ik de motie niet zal kunnen uitvoeren, dat meen."

Omtrent het lot van de motie bestaat dus geen twijfel, getuigt het daarom niet van werkelijkheidszin wanneer de heer Van der Zanden thans zegt: „Nu de minister o.m. heeft verklaard, dat hij bereid is gunstig te reageren op een verzoek van de centrales om het overleg over het complex van voorstellen te hervatten, vertrouwt de K.V.P.-fractie, dat dit overleg spoedig tot stand zal komen en gunstig zal verlopen. Zij heeft derhalve geen behoefte aan deze motie en zal haar stem daaraan dan ook niet geven."

De motie van orde is aangenomen met 72 tegen 59 stemmen.

De minister zal haar niet uitvoeren en wat is het enige machtsmiddel hiertegen van de zijde van de Kamer? Het opzeggen van het vertrouwen van de Kamer in zijn beleid door verwerping van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VIIA (Binnenlandse Zaken) der rijksbegroting voor het dienstjaar 1962.

Resultaat: een kabinetscrisis met alle daaraan in dit spannende tijdsgewricht verbonden politieke gevolgen met nationale en internationale repercuties voor ons land en zijn bevolking.

Zou deze hoge prijs onder omstandigheden, welke voor de besproken belangen toch niet uitzichtloos zijn, verantwoord zijn geweest?

Wij blijven dit betwijfelen, vooral ook nu de KVP-fractie heeft gezegd wat gezegd moest worden en daaraan blijft vasthouden, terwijl nog mogelijkheden openblijven en de betrokken bewindsman heeft toege-

zegd op zo korte termijn als maar mogelijk is een nota over het georganiseerd overleg en zijn structuur aan de Kamer te doen toekomen.

E. J. M. KOLFSCHOTEN

BEGROTING VOLKSHUISVESTING

Bij de behandeling der begroting van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid voor 1962 is het drama van een woningnood, die zestien jaar na de oorlog nog niet kon worden opgelost, geaccentueerd door een voorspel van woningbouwbeleid, dat aanleiding gaf tot ernstige parlementaire schermutselingen.

De regering had als woningbouwprogramma bij de begroting bekend gemaakt de bouw van 90.000 woningen, waarvan 65.000 in de gesubsidieerde sector (35.000 woningwoningen en 30.000 premiewoningen) en 25.000 in de zg. vrije sector.

Het was onvermijdelijk, dat in het parlementair debat werd teruggegrepen op het woningbouwbeleid over 1961. De sprekers gingen daarbij merendeels uit van het opmerkelijke feit, dat de bouw in de ongesubsidieerde sector in de loop van 1961 tot ongekende hoogte opliep zonder dat de minister tijdig wist in te grijpen, ondanks waarschuwingen, die meermalen vanaf april 1961 geklonken hadden. Reeds bij de behandeling van de ministeriële nota van april 1961, waarbij de minister het aantal te subsidiëren woningen tot 70.000 verhoogt (men herinnere zich de motie-Van Eibergen, die tot de kabinetscrisis leidde en waarin hetzelfde werd gevraagd) werd de waarschuwende vinger opgestoken tegenover een sterk oplopende vrije sector en een daaraan toegedacht aantal woningen van 15.000.

Het resultaat was spectaculair; in de eerste 11 maanden van 1961 werd begonnen met de bouw van 41.968 woningen in de vrije sector, zodat eind 1961 niet minder dan 108.799 woningen in aanbouw waren. Een zó hoog aantal was nimmer tevoren geconstateerd. En tegelijkertijd liggen nog ruim 30.000 bouwaanvragen voor vrije-sectorwoningen op afdoening te wachten.

Het stemde tot voldoening, dat de minister kon bevestigen, dat hij de voor 1961 gegeven garantie van 70.000 gesubsidieerde woningen onverkort was nagekomen. Daarnaast was de bouw in de vrije sector hem in feite uit de hand gelopen, waarvoor geen afdoende verklaring werd gegeven.

De Kamer sprak o.m. bij monde van de heer Andriessen haar teleurstelling uit over deze toch wel wat wilde ontwikkeling in de woningbouw, omdat hierdoor de bouwmarkt uit haar evenwicht dreigt te slaan en een onaanvaardbare prijsstijging als gevolg daarvan tot uiting komt.

Het debat werd overigens beheerst door de vraag of de verdeling van de het totaal te bouwen woningen in 1962 (90.000) over de sectoren woningwetwoningen, premiewoningen en ongesubsidieerde woningen door de Kamer kon worden goedgekeurd.

De minister verdedigde zijn voorstel van 35.000 woningwetwoningen, 30.000 premiewoningen en 25.000 ongesubsidieerde woningen door te wijzen op de z.i. lage huren van de premiewoningen (die immers alle in de laagste stichtingskostenklasse der zg. A-premie vallen) en door de stelling te poneren, dat 72% van het totaal te bouwen woningen gesubsidieerd wordt, waarin hij een uiterst-bereikbare grens zag.

Van verschillende zijden kwam er echter scherp verzet tegen de voorgestelde contingentering. Slechts de V.V.D. was van mening, dat de minister de juiste richting in was gegaan, maar wenste meer liberalisatie op dit gebied; de in 1961 genomen maatregel, waarbij de vrije woningbouw stopgelegd werd, kon dan ook de goedkeuring van de V.V.D. niet wegdragen.

Zowel van de zijde der A.R. als van de C.H.U. en de K.V.P. werd kritiek geleverd op de voorgestelde verdeling. De woordvoerder der P.v.d.A. voegde daaraan in ruime mate het zijne toe.

De minister had zich in de stukken nogal moeite gegeven om aan te tonen, dat de huren van de z.g. premie A-woningen op hetzelfde niveau liggen als de huren van wo-

ningwetwoningen. Daarmede was de basis gelegd voor de stelling, dat voor de bouw van particuliere woningen even goed voldaan wordt aan de vraag naar goedkope woningen dan door de bouw van woningwetwoningen. In het algemeen was er geen verschil van mening over, dat de woningnood vrijwel uitsluitend betrekking heeft op woningen in de lagere huurklassen.

Vooral van de zijde van de K.V.P. is door de heer Andriessen aangevoerd, dat de conclusie van de minister, dat de huur van de premie-A-woningen op het niveau ligt van de woningwetwoningen niet juist is. In verband daarmee bepleitte de heer Andriessen een opvoering van het aantal te bouwen woningwetwoningen van 35.000 tot 40.000 en wel met gelijktijdige vermindering van het aantal ongesubsidieerde woningen van 25.000 tot 20.000.

Een daartoe strekkende motie werd door hem ingediend.

De heer Bommer (P.v.d.A.) had eveneens een uitbreiding van het aantal woningwetwoningen bepleit en wel met 10.000 tot 45.000, waardoor de z.i. reeds vroeger aangehouden verhouding van 50% woningwetwoningen tegenover 50% premie- en vrije-sector. Een daarop betrekking hebbende motie werd door hem ingediend; zij kon geen meerderheid van stemmen verwerven.

De minister hield vast aan de opzet 72% gesubsidieerde woningen, 28% ongesubsidieerd, waarbij hij bleef uitgaan van het standpunt, dat alle gesubsidieerde woningen tot de lage huurklassen behoren. Een weerlegging van het door cijfers gestaafde betoog van de heer Andriessen, waaruit bleek, dat de huren van vele premie-A-woningen hoger liggen dan die van woningwetwoningen, viel hem echter zeer moeilijk.

De bewindsman verklaarde, dat het Kabinet bezwaar maakte tegen de vergroting van het aantal woningwetwoningen ten koste van de vrije sector. Niettemin wilde de regering aan de bezwaren der Kamer tegemoet komen door 3.000 premiewoningen over te hevelen naar de woningwetsector, terwijl

daarnaast bereidheid getoond werd om de mogelijkheid van z.g. keuzewoningen met extra-subsidie te vergroten. ¹⁾

De minister erkende, dat de goedkoopste woningen toch wel in de woningwetsector te vinden zijn, waarmede hij zijn aanvankelijk betoog verzwakte.

De K.V.P.-woordvoerder wees er op, dat de verdeling van 72% gesubsidieerde woningen en 28% ongesubsidieerde woningen irrelevant is voor de vraag, waaraan het meest behoefte bestaat in de gegeven omstandigheden. De wens tot subsidievermindering mag niet leiden tot verstoring van de juiste huurverhoudingen. De bereidheid van de regering om een verschuiving van 3.000 woningen van de premiesector naar de woningwetsector toe te passen achtte de K.V.P. zeer moeilijk aanvaardbaar, omdat in de premiesector met name de eigen-huis-bouwer in de lagere inkomensklassen geholpen moet worden.

De A.R.-afgevaardigde Van der Peyl trachtte de minister nog tot een compromis te brengen, door voor te stellen 5.000 woningwetwoningen meer te bouwen, waartegenover 3.000 minder premiewoningen en 2.000 minder vrije-sector-woningen. De minister wees ook deze suggestie af.

Nadat de heer Andriessen nog te verstaan had gegeven, dat een voorstel als door de heer Van der Peyl gedaan, door hem niet onaanvaardbaar geacht werd, gaf de minister te kennen geen enkele verdere tegemoetkoming te kunnen doen dan aanvankelijk was gedaan. Bovendien verklaarde hij de motie-Andriessen, bij aanneming door de Kamer, naast zich neer te zullen leggen.

Daarop werd de motie-Andriessen aangenomen met 93 tegen 34 stemmen, waarbij de V.V.D. alsmede enige A.R.- en C.H.U.-afgevaardigden tegenstemden.

Het was te voorzien, dat na deze

gebeurtenissen stemming gevraagd zou worden over de begroting zelve. De betekenis van een uitspraak der grote meerderheid van de Kamer, werd door de mededeling van de minister, dat hij geen gevolg aan die uitspraak zou geven, wel ten zeerste politiek geladen. Een nog verdergaande uitspraak der Kamer, bestaande in de verwerping der begroting, zou een onmiddellijk aftreden van de regering ten gevolge gehad hebben. Dit ging de K.V.P. in de huidige omstandigheden te ver; zij verklaarde bij monde van de heer Andriessen deze consequentie in de huidige nationale en internationale omstandigheden niet te kunnen aanvaarden, zodat de begroting werd aangenomen met de stemmen der oppositiepartijen tegen.

Het is duidelijk, dat de halstarige houding der regering in deze zaak een ernstige verstoring kan teweeg brengen in de goede verhoudingen tussen parlement en regeringsgezinde partijen. Men kan zich afvragen, welke oorzaken tot deze ontwikkeling geleid hebben. Stond tijdens de debatten de schim van de minister van Financiën achter de ministerszetel in de Kamer? Of moest de doorstoot naar de ongesubsidieerde woningbouw tot elke prijs gehandhaafd blijven onder invloed van de liberale idealen op dit gebied? In beide gevallen is er o.i. te veel waarde gehecht aan het doorzetten van een rechtlijnig beleid en werd er — helaas wederom — te kort gedaan aan de eis, dat regering en Kamer in „gemeen overleg" 's lands zaken zullen behartigen.

v. H.

¹⁾ Keuzewoningen zijn woningwetwoningen binnen het normale contingent, te bouwen volgens plannen, die als zodanig zijn goedgekeurd en waaruit de gemeenten kunnen kiezen. De extra-subsidie is f 2,— per week.

De Pausen en de Internationale ontwapening III

Pius XI

DOOR J. F. RUTGES

In ieder ontwapeningsconcert in het verleden speelden de violen der dictators dezelfde melodie, ongeacht de wisselingen in de situatie. In de „Assemblée van 1951” in het „Palais Chaillot” aan de oevers van de Seine waar het toenmalige vredesconcilie der VN neergestreken was, maakte de Yougoslavische minister van Buitenlandse Zaken, Kardelj, terecht de opmerking dat de ontwapeningsvoorstellen van Moskou in wezen niet veel verschilden van die van Hitler uit de dertiger jaren. De tegenwoordige antithese in het ontwapeningsvraagstuk maakte reeds deel uit van het werelddrama van toen, ook al was dit drama in de jaren dertig toon gezet door andere wereldpolitici dan die van nu. Zij kenden bovendien nog geen atoomimpasse. Hun ontwapeningsbesprekingen werden nog niet beheerst door de contrapunten der atoomontploffingen in Siberië en Nevada. Hun antithese in het ontwapeningsdebat had evenwel dezelfde oorzaken als de tegenwoordige.

De antithese in ons atoomtijdperk ligt principieel in hetzelfde vlak als die van de dertiger jaren. Zij wortelt in de strijdvraag om de staatssoevereiniteit. Bij de strijdvraag of eerst aan een verbod van atoombommen en vermindering der klassieke wapenen de instelling van een controlecommissie, belast met de telling der wapenen, al dan niet vooraf heeft te gaan, liggen de tegenstellingen in hetzelfde misverstand omtrent de verhoudingen tussen vrede en vaderland, macht en recht, als in Hitler's en Mussolini's tijd. Een misverstand waarop de Russen indertijd een nieuwe variant gaven in hun verlangen het ritme van de controle op de ontwapening onder te brengen bij de „Veiligheidsraad”, en deze controle bijgevolg af te stemmen op het ritme van de Russische „veto's”, alsof niet God maar de „Veiligheidsraad” de bron is van recht en waarheid. Zo mogen dan voor de mensen God en zijn wetten boven de VN staan, in de VN staan boven Gods wet de orde en de rust van de „Veiligheidsraad”. Het „vetorecht” is daarom een postulaat van het dogma der absolute staatssoevereiniteit. In Hitler's tijd zowel als nu is dit het dogma van een totalitair bewind, dat de godsdienst verving door een ideologie en het volk een ander opium bereidde dan Marx met de godsdienst bedoelde: de mythe.

ONTWAPENING EN VEILIGHEID.

Geleerd door de teleurstellingen van zijn doorluchtige voorgangers, de

Pausen Leo XIII en Benedictus XV, heeft Z. H. Paus Pius XI zich niet meer direct met de ontwapening bemoeid. Hij was voorzichtig geworden. In Zijn toespraak „Iterum Vos” tot het Heilige College op 13 maart 1933 verklaarde Hij niet veel hoop te hebben op het slagen van de aan de gang zijnde ontwapeningsbesprekingen. Hij kreeg gelijk. In hetzelfde jaar mislukte de ontwapeningsconferentie in Genève. - De oorzaak: in de verhouding ontwapening, veiligheid en arbitrage was geen evenwicht te brengen. Sinds na de Eerste Wereldoorlog de ontwapening van Duitsland was beschouwd als de eerste etappe naar algehele ontwapening, betekende in feite de gelijkberechtiging zonder waarborgen voor de Europese veiligheid niets anders dan het openstellen van de weg naar een Duitse herbewapening. - Gelijkberechtiging en veiligheid waren slechts te verzoenen bij een gelijke wil tot vrede.

In plaats daarvan hadden haat en rancune, als een sinistere erfenis uit de Eerste Wereldoorlog en overgedragen op een nieuwe generatie, meer en meer de wil verzwakt tot een vertrouwensvolle samenwerking. Deze rancune bracht een onverdraagzaamheid die een bestaande geestelijke crisis nog verscherpte, en duivelse vormen aannam in een staatssoevereiniteit, die de menselijke persoon tot slachtoffer maakte van fantastische ideologieën en nationalistische revoluties, voor welke als grondwet diende Darwin's „struggle for life”.

In deze grondwet was geen plaats meer voor de kracht van het recht, slechts voor het recht van de kracht. In Duitsland namen de Nazies tot lijfspreuk de parodie van Nietzsche op de „Acht Zaligheden”: „Zalig zijn de oorlogszuchtigen”. De eerste consequentie van een staatsidee die niet anders was dan een verheerlijking van de macht, en noodzakelijkerwijs een Duitse herbewapening moest brengen. De Russen reageerden prompt. De herbewapening van Duitsland en die van het „Rode Leger” hebben altijd in wederzijdse wisselwerking gestaan, toen en nu.

Het antwoord van Pius XI kwam snel en krachtig. Bij zijn verheffing tot de pontificale waardigheid, 6 februari 1922, had Hij weliswaar zijn zegen „urbi et orbi” gegeven als onderpand voor een vrede waarnaar alle volkeren verlangen, op 24 december 1934 dreigde Hij de oorlogsdrijvers met de woorden van de psalmist: Heer verstrooi de volkeren die de oorlog willen.....¹⁾. Vrij van ieder utopistisch pacifisme, zag Hij duidelijk de gevaren die vrede en veiligheid bedreigden. Zij kwamen van verschillende zijden, maar in het bijzonder van twee kanten. Het bestaan van een dezer gevaren had Hij in 1920, toen Hij nuntius in Warschau was, persoonlijk ervaren en gezien hoe een op de wereldheerschappij gerichte ideologie automatisch een agressie voorbereid²⁾. Hij was toen nog Mgr. Achille Ratti, bekend in een grotere kring als geleerde en in een kleinere kring als bergbeklimmer. In Warschau schouwde Hij evenwel van een der toppen der historie hoe zich het „Wonder aan de Weichsel” voltrok.

Dit wonder heeft toen niet slechts Polen van een Russische invasie gered maar Europa van een systeem waarvan in 1938 de bekende procureur-generaal in het sombere Moskouse Boekharin-proces, Andrei Vyshinski, zeide: de Sovjet Unie, ons vaderland, is het socialistisch vaderland

der gehele wereld... Vysinski, die behalve een scherp jurist, ook een bekwaam cultuurhistoricus was, had de nacht voorafgaande aan de dag dat hij in een bijtend requisitoir de doodstraf zou eisen voor Boekharin, Rykov, Jagoda, c.s. een geschiedenisboek afgemaakt voor kinderen....

CHRISTOCENTRISCH WERELDBEELD.

In de veelbewogen dagen heeft de beschaving geen krachtiger verdediger gehad dan Z. H. Paus Pius XI. Hij intervenueerde ook bij Lenin om gratie voor patriarch Tykhon, de orthodoxe patriarch van Moskou, zoals zijn voorganger Benedictus XV bij Lenin geïnterveneerd had ten gunste van de Tsarenfamilie. Benedictus was de enige internationale autoriteit die zich na de val van Nicolaas II zich het lot van deze monarch heeft aangetrokken. — Tevergeefs echter. Een combinatie van ideeën en actie bedreigde de beschaving en tastte de morele orde aan die door de Paus verdedigd werd met zijn devies „Pax Christi in regno Christi”. Met dit devies streefde Hij naar een orde waarin God zijn plaats zou hervinden in gezin, staat en maatschappij. Dit devies „Pax Christi in regno Christi” was daarom tevens een protest tegen een soevereiniteitswaan waarin de mens zich een soevereiniteit aanmatigt die alleen aan God toekomt. God die in Christus mens geworden was om zich met de wereld te verzoenen. Christus in Wien het aanschijn der wereld vernieuwd zou worden. Het devies „Pax Christi in regno Christi” berustte op een Christocentrisch wereldbeeld dat ook het vredeswerk van Leo XIII, Pius X en Benedictus XV geïnspireerd had. De begrippen vrede en vaderland, gezin, individu en maatschappij hadden in het licht van dit beeld hun juiste harmonie gevonden. Leo XIII bouwde er zijn sociale leer op, Pius X zijn ideaal Christus in de harten der mensen te herstellen, en Benedictus XV een christelijke vrede waarvan de ziel de gerechtigheid zou zijn door een eerbiediging van de natuurlijke rechten van het gezin en de bovennatuurlijke rechten der Kerk.

Het was dit devies „Pax Christi in regno Christi” dat Pius XI niet slechts tegenover Sovjet-Rusland en Hitler-Duitsland verdedigde, Hij verdedigde dit devies ook tegenover het Westen, dat er voor een belangrijk deel wel op stond christelijk van oorsprong te heten, maar, libertijns naar de geest en libertijns naar de zinnen, in zijn leidende figuren minder een christendom dan wel een pseudo christendom aanhing; dat Christus desnoods wel wilde aanvaarden als Hogepriester of Offerlam, maar nimmer als Koning. Een hypocritisch Westen, dat, schrijdend in zijn cerebrale hoogmoed van verovering tot verovering, in een commerciële en culturele wereldexpansie zonder weerga, zelf het aanschijn geschonken had aan een staatssovereiniteit die Hitler en Stalin verder ontwikkelden tot in het absurde, de absurditeit van de misdaad die gelegaliseerd werd in de uitoefening van een soevereiniteit, door Pius XI een „heidense statolâtrie” genoemd. ³⁾

DE „MYTHE”

Hitler en Stalin verpersoonlijkten als dragers van een zogenaamde „moderne staatsidee” geen gewone tyrannie maar een filosofie. Zij waren de

Hogepriesters van pseudo-godsdiensten als zinnebeeld in de parabel van de „Groot Inquisiteur” van de Russische schrijver Feodoor Dostoyevski. In deze legende werpt de inquisiteur de voor de tweede maal op aarde verschenen Christus in de gevangenis met de woorden: Gij hebt de mensen een slechte dienst bewezen door hen een vrijheid te geven die ver boven hun krachten gaat Gij hebt de mensen overschat Het zijn slaven en wel opstandige slaven weshalve ze moeten worden onderdrukt om hun bestwil..... 4).

In deze parabel heeft Dostoyevski de strijd voor of tegen Christus weergegeven als de strijd voor of tegen de vrijheid. In deze parabel heeft de visionair Dostoyevski de strijd verzinnebeeld van de god der mensen (mythe) tegen Godmens Christus. Deze strijd werd gevoerd door allerhande boven- en ondergrondse internationale organisaties, die de geesten vergiftigden. Er van overtuigd zijnde, dat, nu Hij de herbewapening niet kon verkomen, Hij, als Plaatsbekleder van Christus op aarde, de oorlog had te bestrijden waar deze begon, namelijk in de geesten, heeft Pius XI onverschrokken de valse mythen van zijn tijd bestreden. De pacificatie der geesten was de eerste voorwaarde voor de veiligheid zonder welke ontwapening onmogelijk is. Zo heeft Pius XI in de scherpste bewoordingen de „Mythos des 20. Jahrhunderts” van Alfred Rosenberg veroordeeld; hij veroordeelde eveneens de ultra-nationalistische „Action Française” van Charles Maurras in Frankrijk. En Hitler zelf kreeg in 's Pausen encycliek „Mit Brennender Sorge” van 14 maart 1937 de waarschuwing te horen: Hij die tussen de Godmens en de mensenkinderen een menselijk wezen, al was het ook de grootste aller tijden, náást Christus durft stellen, erger nog, boven Hem of tegen Hem, hij houde het zich voor gezegd Hij die in de hemelen is, lacht om dezulken 5)

Enige dagen later verhief Hij in de encycliek „Divini Redemptoris” zijn stem tegen het communisme. Hij schreef: „Met het oog op het gemeenschappelijk verlangen naar vrede veinzen de communistische leiders de ijverigste propagandisten voor de vrede te zijn; maar tegelijkertijd drijven zij tot een klassenstrijd die stromen bloed doet vloeien..... 6)

Voor het kapitalisme was Hij zeker niet milder gestemd. In zijn sociale encycliek „Quadragesimo Anno” van 15 maart 1931 spreekt Hij van internationalisme óf internationaal geld imperialisme voor hetwelk het vaderland overal is waar geld te verdienen valt.

DE PAUS EN DE OORLOG

Pius XI, de Hoeder van recht en waarheid, de Apostel der menselijkheid en de theoloog van de vrede schreef zijn encyclieken in een stijl zo helder als kristal, maar vaak scherp als diamant. Hij spaarde zijn woorden niet wanneer het er om ging beginselen van waarheid, naastenliefde en rechtvaardigheid te verdedigen. Hij loofde de vaderlandsliefde, zelfs de ridderlijke moed in de verdediging van het vaderland, maar Hij keurde de nationale hoovaardij en de rassenhoogmoed af. - „Recht ist was dem Volke nützt”, - het bekende slagwoord van de nationaal-socialisten - zou voor Hem aanvaardbaar geweest zijn, wanneer het een zede-

lijk verantwoord criterium bezeten had. Dat was niet het geval. Verbonden met de mythe van „bloed en ras" bleek het de klip waarop de gehele internationale rechtsorde stuk kon slaan, de door God gewilde orde, een zedelijke orde, die echter niet bestond voor de goddeloze, voor wie er ook geen vrede was.

Deze rechtsorde is na Pius' dood in de Tweede Wereldoorlog inderdaad stuk geslagen op de klippen van een staatsverafgoding, die zich ontwikkelde tegen de sinistere achtergrond van een gedisciplineerde politiek en politieke justitie, ingevoerd door mannen van ondefinieerbare herkomst, die van de volksmisleiding een eigen bedrijf gemaakt hadden. 's Pausen veroordeling van deze staatsafgoderij bracht eveneens de veroordeling van de veroveringsoorlog, de oorlog uit zucht naar expansie binnen een zelf bepaald „Lebensraum", waarmede Hitler en Mussolini hun volkeren fascineerden.

De enige onaanvechtbaar rechtvaardige oorlog is de verdedigingsoorlog. Dat was Pius' antwoord op de „Lebensraum" theorie. En zelfs in een verdedigingsoorlog kan de onschuldige de schuldige worden, wanneer de naastenliefde hem niet leiden zou tot inachtneming van het beginsel „Inter Arma Caritas".

Het zijn deze beginselen van menselijkheid en openbaar geweten, die Pius XI aanroerde tijdens een audientie van katholieke verpleegsters in een toespraak naar aanleiding van de Italiaans-Abessijnse oorlog. In dit conflict - zoals ook in de Spaanse burgeroorlog het geval was wierp het komende wereldconflict zijn schaduwen vooruit. Over Europa begonnen de schaduwen te vallen van een duisternis die in 1922 de Duitse minister Walter Rathenau, na de mislukking van de internationale economische conferentie van Genua, voorspeld had. Deze conferentie die de volle steun van de H. Stoel gehad had, was mede mislukt doordat de Franse staatsman Raymond Poincaré weigerde het vraagstuk der Duitse herstelschulden te bespreken. Raymond Poincaré, de scepticus, van wie verluidd, dat hij alles wist maar niets begreep, ook niet de waarschuwing van Pius XI, dat de wanhoop de volkeren voeren kan tot de meest overmoedige aanslagen. 7)

KERK EN POLITIEK

„Duisternis valt over Europa", had Walter Rathenau gezegd na de mislukte conferentie van Genua bij zijn terugkomst in Berlijn. Hij was in Genua inmiddels wel een der voornaamste bewerkers geweest van het verdrag van Rapallo, dat de weg opende naar een Duits Russische samenwerking. Duitsland had zijn plaats als „das Reich der Mitte" weer ingenomen met alle fatale gevolgen van dien. Er was een kans gemist. De duisternis die Walter Rathenau zal vallen maar die voor Poincaré verborgen bleef, verhulde een tragiek, waarvan de geschiedenis der laatste eeuwen begonnen was met een verwereldlijking en het voorlopig einde het gevaar van een kosmische zelfmoord door de atoombom zou zijn. De atoombom heeft Pius XI niet meer gekend, maar wel de tragiek. En om deze tragiek te voorkomen, voerde Hij ook een politiek.

De activiteit der Pausen is niet uitsluitend van religieuze morele en sociale aard, zij kan ook politiek zijn. Of de Kerk politiek voeren mag, is geen vraag meer. Overal ter wereld waar zij haar activiteit ontwikkelt is de Kerk direct of indirect betrokken bij maatschappelijke en politieke veranderingen. Te midden van deze veranderingen heeft de Kerk alleen maar belang bij vrede, in zoverre de vrede het werk is der gerechtigheid. - „Opus justitiae Pax”. De Paus is Wie de Kerk verpersoonlijkt is, is een vrededorst bij uitstek, de Plaatsvervanger van Christus op aarde, die vrede bracht aan alle mensen van goede wil. Hoofd der door Christus gestichte Kerk, is de Paus ook juridisch in staat een politiek te voeren. De kerk is een „societas iudice perfecta”, begiftigd met een rechtsprekende wetgevende en dwingende macht.

De verpersoonlijking der Kerk, die geen volkenbond is maar een volk van gelovigen, is de Paus ook als persoon volledig internationaal rechts-subject, de wil van de Paus is de wil der Kerk. Dit is een uitzondering op de regel dat alleen staten subject zijn van internationaal recht. De concordaten die de Pausen gesloten hebben, zijn dan ook niet gesloten met Hitler, Mussolini of Franco, zij zijn gesloten met het Duitse Rijk, de Italiaanse staat en de Spaanse staat. Onder de verdragen die Pius XI sloot behoorden tot de belangrijkste de accoorden van Lateranen, een politiek verdrag en een concordaat, waarmede Pius XI de sinds 1870 slepende „Romeinse kwestie” oploste.⁸⁾ Het concordaat gaf aan de Kerk in Italië een statuut, in het politieke verdrag werd de internationale positie van de H. Stoel geregeld. Het schiep ook de „Citta del Vaticano”, de Vaticaanse staat, een staat territoriaal van zeer geringe omvang, maar toch groot genoeg om voldoende vlees en bloed te bezitten om de Pauselijke soevereiniteit te dragen; de staat die de punt vormde van een pyramide waarvan de basis in de hemel ligt met de Paus als Priester-Vorst, Pius XI, die de verzoening bracht tussen Kerk en Staat in Italië.⁹⁾

De nieuwe positie van de Paus in de internationale samenleving kwam direct in het geding bij het Italiaans-Abessijnse conflict. De verdragen van Lateranen zijn in 1929 gesloten, in 1935 brak de oorlog uit tussen Italië en Abessynië. In dit conflict is Paus Pius XI vooral in de Angelsaksische wereld verweten Italië niet als de agressor te hebben aangewezen. Tegen zulk een openlijke veroordeling verzette zich echter het verdrag van Lateranen. In dit verdrag weerspiegelde zich de politiek van Pius' voorganger, Benedictus XV, die tijdens de Eerste Wereldoorlog altijd geweigerd had zich inzake de schuldvraag uit te spreken zolang de betrokken partijen hun geheime archieven niet openzetten. Zolang dit niet het geval was, bleef de Paus neutraal, ongeacht de mogelijkheid, buiten welke internationale vredesorganisatie om dan ook te bemiddelen. Een bemiddeling zijnerzijds bleef mogelijk. In zijn nieuwe internationale positie had Hij een nieuwe juridische basis voor vredesbemiddeling en arbitrage. Deze juridische basis lag in artikel 24 van het verdrag van Lateranen.

ARTIKEL 24 VAN LATERANEN

Artikel 24 van het verdrag van Lateranen weerspiegelt de politieke

geschiedenis van Benedictus XV; diens vredesactiviteit in het kader der mogelijkheden. In dit artikel verbindt de Paus zich buiten de tijdelijke kwesties der staten en buiten de internationale congressen te blijven. Zijn bovennationale onpartijdigheid en de ervaring der Pauselijke diplomatie, die de oudste der wereld is, blijft nochtans ter beschikking van de vrede. De Paus ziet niet af van bemiddelingen of arbitrages, onder voorwaarde echter dat de twistende partijen unaniem een beroep doen op zijn Vredeszendend. Zo bleef het Vaticaan een soort Hof van Appel, dat in internationale geschillen ter beschikking staat vooral wie er een beroep op doet. En om dit beroep te doen had de Negus Italië te gemakkelijker uit kunnen dagen omdat Italië partij in het verdrag van Lateranen, tevens een traditioneel katholiek land was. Dit beroep heeft de Negus niet willen doen. Boven het Vaticaan gaf hij de voorkeur aan de Volkenbond en verzuimde zijn belangen toe aan de Russische volkenbondsafgevaardigde Litvinov alias Mozes Valach, en de opkomende ster van het „Foreign Office”, mr. Anthony Eden, in de wandeling genaamd: de reiziger van vrede, even idealistisch als elegant - Tout à fait pantalon, - aldus omschreef hem een Frans journalist.

Het resultaat is bekend. De Negus kreeg zijn troon niet terug, de groot-scheepse militaire hulp bleef uit, en de ontworpen sancties brachten Europa op de rand van de oorlog. In de Spaanse burgeroorlog zien we hetzelfde beeld. Ook hier veel Angelsaksische verwijten aan de Paus. Deze zou niet duidelijk genoeg partij kiezen. Toch heeft de Paus zowel de mythe van het „rode Spanje” als degenen veroordeeld die zich een voorrang aanmatigen in de strijd tegen de communisten, maar desondanks methoden gebruiken die aan de communistische verwant zijn. Met deze veroordelingen liep Pius XI vooruit op de latere encyclieken „Divini Redemptoris” en „Mit Brennender Sorge”. Nochtans, alhoewel Hij de katholieken gebod godsdienst en beschaving te verdedigen, heeft Hij hen nimmer gezegd welke partij zij moesten kiezen. Zowel in het Italiaans-Abessijnse conflict als in de Spaanse burgeroorlog wilde Hij geen woordbreuk plegen ten aanzien van artikel 24 van het verdrag van Lateranen, dat Hem verplichtte buiten de tijdelijke zaken der Staten en der internationale congressen te blijven. Een van de weinige Engelse prelaten in de Aglicaanse Kerk, die in het Spaanse conflict het waardige voorbeeld van de Paus navolgde, was de wijze aartsbisschop van Canterbury.

De inachtneming van artikel 24 van het verdrag van Lateranen wilde niet zeggen, dat Pius XI ook van de uitoefening van zijn morele macht afzag, mede blijkens de veroordeling der Spaanse gruwelen. Na sluiting van het „Reichskonkordat” met het Duitse Rijk, had de „Osservatore Romano” dan ook direct laten weten, dat deze overeenkomst in genedele de goedkeuring van het Nationaal-Socialisme betekende. ¹⁰⁾

Tegenover de praktijken van volksmisleiding, die woekerden op de bodem van vulgariteit en banaliteit, waarvan de kern bij de massa de begeerte is, stelde de Paus immer als fundament voor de vrede: Christus' Liefdewet. Deze wet stelde Hij immer voorop, ook bij zijn pogingen vrede te bewerkstelligen tussen Bolivia en Paraguay.

Deze pogingen slaagden. Tussen deze staten bewerkstelligde hij een wapenstilstand. In zijn Kersttoespraak van 24 december 1934 kon Hij met vreugde deze wapenstilstand aan de wereld bekend maken. alhoewel het Hem verdroot dat overal elders het wapengekletter toenam. Met de stricte inachtneming van artikel 24 van het verdrag van Lateranen onderstreepte de Paus nog eens duidelijk hoezeer de trouw aan het gegeven woord, de trouw aan de verdragen, de basis is van het volkenrecht. Dit artikel onderstreepte tevens, dat de H. Stoel vrij van politieke invloeden, die de Volkenbond beheersten, zich ook in zijn beslissingen niet door materiële belangen behoefte te laten leiden. Zo heeft de Paus er alleen maar belang bij gehad uit de Volkenbond te zijn geweerd. In het Italiaans Abessijnse conflict stelde het Beroep van Haile Selassie op de Volkenbond de Paus automatisch buiten spel. Aan de discussies van de Bond kon de Paus niet deelnemen. In de Volkenbond zelf bleek tijdens de behandeling van de Abessijnse kwestie reeds de funeste werking van een „blokvorming” waaraan de Bond zowel als de vrede ten onder zijn gegaan. De Paus daarentegen bleef supra-nationaal en Vaticaanstad neutraal en internationaal gebied, dat in de Tweede Wereldoorlog door alle oorlogvoerenden is gerespecteerd. In Vaticaanstad had de gedachte gestalte gekregen die Joseph de Maistre reeds lang voor de tot standkoming van de „Citta del Vaticano” had uitgesproken in zijn bekende boek „du Pape”: het grondgebied van een vredevorst die de vrede predikte zonder ooit oorlog te hebben gevoerd. ¹⁾

Op het einde van zijn lange leven heeft Pius XI nog twee oproepen tot vrede gedaan, waarvan de laatste op zijn sterfbed. De eerste van deze twee deed Hij in de sombere dagen van september 1939, de dagen van de vrede van „München”, toen Mussolini, Hitler, Daladier en Chamberlain een overeenkomst sloten die slechts een uitstel van de wereldcatastrophe van een jaar zou betekenen. De Wereldoorlog zelf heeft Pius XI niet meer gezien. Hij stierf 9 februari 1939 met op de lippen een bede om de vrede van Christus voor een wereld die koortsachtig aan het herbewapenen was.

¹⁾ Cf. Yves de la Brière et Colbach: la Patrie et la Paix.

²⁾ Lord d'Abernon: the Eighteenth decisive Battle of the World; Lord Clonmore: Paus Pius XI en de wereldvrede, Rotterdam 1939 (Nederlandse vertaling van H. Schaab).

³⁾ Encycliek „Non Abbiamo Bisogno”, 29 juni 1931.

⁴⁾ Nicolas Berdiaeff: l'Esprit de Dostoievski, Moscou 1924. Volgens de Russische wijsgeer Berdiaeff is de „Groot Inquisiteur” vooral de incarnatie van het socialisme. Berdiaeff schrijft: „Le grand Inquisiteur, c'est l'homme d'une idée Dans sa légende du Grand Inquisiteur c'est le socialisme qu'il (Dostoievski) a en vue, plus encore que le catholicisme, qu'il ne connaissait que superficiellement. Et le futur royaume du Grand Inquisiteur, s'accorde moins avec le catholicisme qu'avec le socialisme athée et matérialiste... Le socialisme admet les trois tentations, repoussée par le Christ dans le désert. Berdiaeff: op. cit. pp. 152, 204, 210, 218.

⁵⁾ Yves de la Brière et Colbach: la Patrie et la Paix.

⁶⁾ Christopher Dawson: Religion and the modern State.

7)
Pau
Doc
8)
tene
Rec
9)
Ped
die
10)
11)
goi
pai

7) Acta Apostolica Sedis, 1922, t. 14, blz. 268-270. Brief van Z. H. Paus Pius XI aan de staatssecretaris kardinaal Gasparri: R. Regout: la Doctrine de guerre, de Saint Augustin à nos jours, Pedone 1935.

8) V. Bucaille: Les accords du Latran, Bloud et Gay, 1930; Mgr. R. Fontenelle: S. S. Pie XI, Spes 1937; Yves de la Brière: le Droit Concordataire. Recueil des Cours de l'Académie de la Dotation Carnegie. Hachette, Paris.

9) J. F. Delos: la Société internationale et les principes du Droit Public, Pedone, 1929; P. Coulet: le Catholicisme dans le Monde face aux faux dieux, Spes 1937.

10) Lord Clonmore: Pius XI en de wereldvrede, p. 175.

11) Cf. Pierre Fernesolle s.c.j.: la Papauté et la Paix du monde (de Grégoire XIV à Pie XI), Paris 1948; Frédéric Alessandrini: Tentatives de paix, Nouvelle Revue de Hongrie, Juillet 1946 p. 34.

Leerplicht-verlenging- partiële leerplicht?

DOOR MEJ. T. KOK

DE laatste tijd zijn de vraagstukken, samengevat in bovenstaande titel, wederom in de belangstelling gekomen. Aanleiding hiertoe vormde het feit, dat in het afgelopen jaar een aantal groeperingen in onze samenleving — onafhankelijk van elkaar — deze materie in hun kring aan de orde stelde. Zo sprak de Nederlandse Jeugdgemeenschap op haar 13e jeugdwerkconferentie te Ede zich uit voor een verlenging van de leerplicht; liet de Nederlandse Onderwijzersvereniging een uitvoerig rapport over de uitbreiding van de leerplicht het licht zien; wijdde het katholiek Vrouwen-dispuut haar voorjaarsconferentie in 1961 aan hetzelfde onderwerp en bracht als zijn mening naar buiten in een rekest aan de leden van de Staten-Generaal, dat eensdeels de leerplicht voorlopig met één jaar dient te worden verlengd, anderdeels een vormingsplicht dient te worden ingevoerd voor de jeugd, die onmiddellijk na het volbrengen van de leerplicht gaat deelnemen aan het arbeidsproces. Ook de landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders behandelde voor haar Raad van Afgevaardigden de vraagstelling rond vormingsrecht en vormingsplicht. Wellicht heeft dit alles ertoe bijgedragen, dat deze aangelegenheid bij de behandeling van de begroting van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het jaar 1962 ook veel serieuzer en positiever werd benaderd van de zijde der regering. Was bij de behandeling van de begroting van O. K. & W. voor 1961 deze zaak nog weggewimpeld met de opmerking, dat er op korte termijn geen sprake kon zijn van een verlenging van de leerplicht noch van een invoering van een vormingsplicht, ditmaal werd door de Staatssecretaris toegezegd, dat bij de behandeling van de begroting 1963 het definitieve regeringsstandpunt in deze zal worden gegeven.

Waar dus in de loop van dit jaar het regeringsstandpunt in deze aangelegenheid vorm zal krijgen, lijkt het wel nuttig thans ook in dit maandschrift enige aandacht aan deze materie te besteden.

De vraag om een verlenging van de leerplicht is niet van vandaag of gisteren. Reeds 10 jaar geleden hield dit onderwerp pennen en monden in beroering. Het eerste resultaat, wat in deze richting behaald werd, was het arbeidsverbod voor 14-jarige meisjes, dat 1 juli 1955 van kracht werd.

Door deze wetswijziging (art. 9 van de Arbeidswet) wordt aan het 14-jarige, leerplichtvrije meisje verboden alle andere arbeid te verrichten dan

huishoudelijke arbeid in en ten behoeve van een gezin. Vrijstelling van deze bepaling kan verleend worden door de Arbeidsinspectie, echter aléén, wanneer het belang van het meisje dit vraagt.

Deze maatregel zal echter eerst volledig effect sorteren, wanneer deze wordt gecombineerd met een verlenging van de leerplicht. Ofschoon in de laatste jaren het aantal jeugdigen, dat na de lagere school een vorm van voortgezet onderwijs volgt, sterk gestegen is — in 1948 ontving nog 51,3 pct. van de 15-jarigen geen verder onderwijs, in 1959 was dat aantal gedaald tot 33,7 pct. — mogen wij de tegenwoordige situatie toch niet idealiseren. Nog steeds volgt een respectabel aantal jeugdigen na het volbrengen van de 8-jarige leerplicht geen verder onderwijs. Op 1 januari 1959 gaf het Centraal Bureau v.d. Statistiek de volgende cijfers:

	<i>Volledig onderwijs</i>	<i>part-time</i>	<i>geen onderwijs</i>	<i>Totaal</i>
14 m.	76.000	3.000	19.000 = (20%)	97.000
14 j.	84.000	6.000	19.000 = (11,5%)	102.000
15 m.	45.000	7.000	41.000 = (44%)	93.000
15 j.	64.000	11.000	23.000 = (23,5%)	98.000

(cijfers afgerond op duizendtallen).

Uit deze cijfers moet men dus concluderen, dat meer dan 40 pct. van de 15-jarige meisjes geen verder onderwijs geniet, ook geen part-time onderwijs, en $\frac{1}{5}$ deel van de 14-jarige meisjes geen enkele vorm van verder onderwijs ontvangt. Dit laatste is nog een geflatteerd cijfer, want onder de groep van de 14-jarige meisjes bevindt zich nog een aantal leerplichtigen.

Voor de jongens liggen deze cijfers gunstiger, maar toch ook nog ruim 23 pct. van de 15-jarigen en $11\frac{1}{2}$ pct. van de 14-jarige jongens ontvangt geen verder onderwijs, ook geen part-time onderwijs.

Onder deze groepen van 14- en 15-jarigen, die geen verder onderwijs genieten, zal zich verhoudingsgewijs een groter aantal minderbegaafden, — beter gezegd wellicht — anders begaafden bevinden.

Men hoede zich er anderzijds ook voor te denken, dat al deze 14- en 15-jarigen, die geen verder onderwijs genieten, zwakbegaafden zijn.

Onder deze categorie bevindt zich ook een aantal normaal begaafden, die genoeg heeft van de school, graag „groot” wil zijn en geld verdienen. Hieronder bevindt zich ook de groep, wier ouders menen, dat na het volbrengen van de leerplicht de tijd gekomen is om mee te gaan verdienen voor het gezin.

Het is goed hier even bij stil te staan, opdat wij ons realiseren, dat de zaak niet is opgelost met een eenvoudige leerplichtverlenging. Een leerplichtverlenging stelt nl. meteen haar eisen aan het onderwijs, nl. de eis, dat er schooltypen ontstaan, die aangepast onderwijs bieden voor de categorie van de zwakker begaafden, aan de groep, die „schoolmoe” is.

Hierbij gaan bijv. de gedachten uit naar vormen van individueel beroepsopleiding voor jongens en meisjes in het kader van het n.o. en het b.l.o.

Bovendien is met name voor de opvang van deze groep van belang

de wijziging van het klimaat in het onderwijs, hetwelk langzaam aan onder invloed van de onderwijsvernieuwing tot stand wordt gebracht.

Maar zijn we niet al wat te hard van stapel gelopen? Wellicht is reeds de vraag gerezen onder de lezers, waarom in het verleden en thans gedacht wordt aan en gepleit wordt voor een leerplichtverlenging.

Het zijn vooral de huidige sterk veranderde omstandigheden in onze samenleving, die aan de individuele mens veel hogere eisen stelt om zijn weg te vinden in deze gecompliceerde en overgeorganiseerde maatschappij, die pleiten voor een ruimere vorming en betere voorbereiding op het leven van volwassene voor de jeugdige mens van nu.

In dit verband mag wellicht gewezen worden op een uitspraak van ir. Lips van de N. V. Philips, die stelde: „Ik heb mensen nodig met meer verantwoordelijkheidsgevoel, meer interessen, meer initiatief, meer zin voor het samendoen, mensen met een positieve instelling.”

Volgens een team van de Contactgroep opvoering produktiviteit, dat een industrieel werkbezoek bracht aan de Verenigde Staten, is veel van het goede, wat men zag in de Amerikaanse bedrijven, terug te brengen op het algemeen ontwikkelingsniveau van de Amerikaanse arbeiders, die gemiddeld tot hun 17e jaar onderwijs ontvangen.

Wanneer we onder dit opzicht even over onze landsgrenzen heen zien, dan ontdekken wij, dat West-Duitsland in de meeste bondsstaten een leerplicht kent van 9 jaar, terwijl thans over een 10-jarige leerplicht wordt gediscussieerd. Bovendien kent West-Duitsland de plicht voor de arbeidende jeugd, om gedurende 3 jaar een zgn. Berufsschule te volgen (vorm van part-time onderwijs).

Engeland kent sinds 1944 een 10-jarige leerplicht, welke gevolgd wordt door een vormingsplicht tot het 18e jaar.

Sinds ± 1960 kent Frankrijk een leerplicht tot het 16e jaar met verplichting tot het volgen van aanvullend onderwijs tot de 18-jarige leeftijd.

Sinds het begin van de 50-er jaren heeft Rusland de leerplicht van 7 jaar omgezet in een leerplicht van 10 jaar.

Wil ons land dan ook op den duur niet achter geraken bij de ons omringende wereld, hetgeen in het kader van de Europese éénwording — met name op economisch terrein — ook nog scherper voelbare consequenties zou krijgen, dan wordt een bezinning op deze onderwijssituatie wel nodig.

Tenslotten en zeker niet op de laatste plaats in volgorde van belangrijkheid der motieven moet gewezen worden op het feit, dat de jeugd, die na het volbrengen van de 8-jarige leerplicht het arbeidsleven ingaat, deze stap zet in een voor hen psychisch kwetsbare periode. Immers juist op 14- en 15-jarige leeftijd geraken deze jonge mensen in hun puberteit, de levensfase, waarin de jonge mens zichzelf en zijn eigen onvolledigheid ontdekt, gaat zoeken naar nieuwe waarden en behoefte heeft aan een levensmilieu, waar mogelijkheid ligt voor experiment, mogelijkheid tot leven in een eigen wereld, mogelijkheid tot geleidelijke ontwikkeling en persoonlijke groei.

Deze mogelijkheid wordt zonder bijzondere voorzieningen niet gevonden in de wereld van de arbeid, welke voor de jeugdige arbeider is de

wereld van de volwassene, een wereld van dodelijke ernst, die niet is ingesteld op de jonge mens, op leren, maar op de produktie, op geld verdienen en op de volwassene in deze produktie.

Prof. van Doorn kenschetst deze vreemdheid van de jonge arbeider in de brochure: „De persoonlijkheid als uitgangspunt voor de psychologie in het bedrijf”, Tilburg 1950, als: een verstandelijk onbekend, een gevoelsmatig niet vertrouwd en een handelend niet vrij zijn.

Ten aanzien van deze groep jeugdigen zijn wij er zelfs niet met een leerplichtverlenging — al kan deze een stukje soelaas bieden —, hier moet een meer direct doeltreffende hulp geboden worden, in de vorm van aandacht voor de arbeidssituatie van de jeugd, in de vorm ook van een begeleiding van deze jeugd in zijn arbeidssituatie, opdat ook deze arbeidende jeugd de mogelijkheid geboden wordt tot een gezonde uitgroei tot volwassenheid. Immers de problematiek rond de overgang van de schoolbanken naar het „volwassen” arbeidersmilieu blijft, ook bij een leerplicht verlenging met één jaar, al zou deze jeugd hierdoor iets beter voorbereid moeten worden.

In de laatste jaren zijn er initiatieven genomen, om jeugdige arbeiders en arbeidsters de kans te geven hun weg te vinden in de arbeidssituatie. Ik noem de levensscholen voor jongens, de jongerencursussen voor 14- en 15-jarige meisjes, de Mater Amabiliscursussen voor oudere meisjes, initiatieven die gegroeid zijn op basis van vrijwilligheid en afhankelijk zijn van het betrokken particulier initiatief — de medewerking van de bedrijven, de medewerking van de jeugdigen en hun ouders.

Wanneer wij het cijfermateriaal in deze raadplegen ¹⁾, dan moeten wij concluderen, dat nog slechts een gering percentage jeugdige arbeiders en arbeidsters wordt opgevangen door deze en andere instituten, voor een stukje part-time onderwijs of vorming. Vandaar dat de laatste tijd de vraag opkomt, of niet juist met het oog op de groep van deze arbeidende jeugd in ons land moet worden ingevoerd een wettelijke vormingsplicht of een verplichting tot het volgen van part-time onderwijs — welke onderwijs dan een sterk vormend karakter zou moeten dragen — voor de jeugd, die na 't volbrengen van de leerplicht zijn intrede doe in de arbeidswereld.

Het zal duidelijk zijn, dat in het belang van de arbeidende jeugd een combinatie van leerplichtverlenging en invoering van een part-time onderwijsverplichting zal moeten worden gevonden. Op welke wijze deze beide componenten elkaar moeten aanvullen, welke maatregel primair moet zijn, zijn vragen die niet zonder meer zijn op te lossen.

Overtuigend van het feit, dat op korte termijn op beide niveaus stappen moeten worden ondernomen, zou ik persoonlijk geneigd zijn om, waar een gelijktijdige doorvoering van beide desiderata op bezwaren van praktische uitvoerbaarheid zal stuiten, te pleiten voor een voorrang verlening aan de invoering van een vormingsplicht, aangezien deze wellicht gemakkelijker op korte termijn kan worden gerealiseerd, zeker wanneer hier het principe van geleidelijkheid wordt toegepast en begonnen wordt met invoering van een vormingsplicht eerst gedurende een jaar — vervolgens 2 jaar.

Dit neemt echter niet weg, dat ook op korte termijn een principe-besluit

over de leerplichtverlenging zou moeten worden genomen, waarbij dan een datum voor de invoering van deze leerplichtverlenging zou moeten worden vastgesteld.

Het nemen van dit principe-besluit zal ertoe leiden, dat er ook werkelijk op alle sectoren van onderwijsvernieuwing, onderwijsdifferentiatie, onderwijsprogramma, ruimtevoorziening, geijverd kan worden om voor de „fatale datum” ook werkelijk paraat te zijn.

1) Zie o.a. gegevens 1 jan. 1959 .Centraal Bureau v. d. Statistiek.

Nieuwe boeken

WOLFDIETRICH SCHNURRE, *Die Mauer des 13. August*, Berlin 1962, Ernst Staneck Verlag.

Met de muur van 13 augustus symboliseerde zich op een waanzinnige wijze het deficiet van het Oost-Duitse regiem. In dit fotoboek zijn een aantal treffende platen opgenomen, die uitbeelden hoe de muur in het leven van de verdeelde stad ingreep. Een treffend dokument.

PROF. DR. GUSTAV FOCHLER-HAUKE, *Der Fischer Welt-Almanach 1962*, Frankfurt a/M 1961, Fischer Bücherei KG.

Telkenjare verschijnt bij Fischer deze wereld-almanak, die een schat aan gegevens bevat en tevens een geheel bijgewerkte chronologie. Wat men in deze almanak terugvindt is te veel om te noemen. Een uiterst bruikbare, goed verzorgde en handige informatiebron.

HANS EDGAR JAHN, *Vom Bosphorus nach Hawaii*, München 1962, Günter Olzog Verlag, 328 blz.

Een beschrijving van een wereldreis langs veertien landen door een bekend auteur. Boeiend, informatief en met zeer goed uitgewerkte analyses. Jahn bezocht landen als Birma, Formosa, Japan, Turkije, India, Thailand, Zuid-Vietnam en gaf zijn verslag als ondertitel mee: *14 Station einer Weltreise, 14 Herausforderungen des weissen Mannes*. In dit laatste vindt men dan ook de sleutel tot het doel wat Jahn zich met zijn boek heeft gesteld: ons een beeld te geven van mogelijkheden en mogelijkheden van ontwikkelingshulp, dit alles getoetst aan talloze gesprekken, niet alleen met vooraanstaande leiders, maar met mensen van allerlei slag. Bij-

zondere aandacht schenkt hij aan de specifieke geestelijke en maatschappelijke kenmerken van deze volkeren, waarvan een juiste taxatie bij het geven van ontwikkelingshulp van zo bijzonder veel gewicht is.

HENRY A. KISSINGER, *The Necessity for Choice*, London 1961, Chatto and Windus Lim.

Een boek van Kissinger is een belevenis. Hij behandelt hierin, zoals ook de ondertitel aangeeft, de aspecten van de Amerikaanse buitenlandse politiek, waarbij hij — hetgeen niet zal verbazen — zeer gedecideerd voor zijn eigen meningen uitkomt. Kissinger ontleeft de detterent, onderzoekt de plaats van de beperkte oorlog, behandelt de Amerikaanse verhoudingen tot Europa, geeft een uitsluit op de onderhandelingsposities in de koude oorlog en tenslotte de bewapeningscontrole, de politieke ontwikkelingen in Oost en West en besluit dan met de rol van de „policy maker” en de intellectueel. Voor wie de Amerikaanse uiteenzettingen volgt terzake van de rol van de civiele ambtenaar tegenover het militaire apparaat, zal dit laatste hoofdstuk wel bijzonder interesseren. Kissingers opvattingen over de defensie ziet men weerspiegeld in het pogen van Kennedy (vgl. zijn jongste begroting) zowel aan de atomaire als konventionele oorlogvoering aandacht te geven, de ontsnapping dus aan de „atomaire verlamming”. Een boeiende studie.

PROF. DR. M. WELLER en PROF. DR. G. STUIVELING, *Moderne Welsprekendheid*, uitg. Elsevier 1961, 214 pag. f 12,50.

Het oorspronkelijk Duitse werk

werd door Prof. Stuiveling ont-Duïst en aangepast aan Nederlandse verhoudingen. De ondertitel „handboek voor mondelinge taal-beheersing” wijst in de richting, dat het hier gaat om een „grammatica” voor het spreken. En dan vooral het spreken in het openbaar.

In ons onderwijssysteem werd en wordt voornamelijk aandacht be-steed aan de vorming van de schrijftaal, terwijl de kunst van de welsprekendheid nagenoeg wordt verwaarloosd.

Na inleiding en een verhandeling over het wezen van de redevoering, wordt ingegaan op het feit, dat we het spreken in het openbaar kunnen leren. Het betreft hier meer een kwestie van scholing dan van aanleg! Met een historisch over-zicht van de rede — van de oudheid tot heden — wordt het eerste deel afgesloten.

Het tweede deel gaat over de voorbereidingen van de rede. Er worden praktische aanwijzingen gegeven over het bijeenbrengen van het materiaal, de indeling en de opbouw van een rede en de vorming van de stem. Met een hoofdstuk, hoe de plankenkoorts te overwinnen, wordt dit deel be-eindigd.

De kern van het boek ligt in het derde deel, dat handelt over de praktijk. Hier krijgen we inzicht in de woorden van de grote redenaar uit de oudheid Demosthenes, die als de drie kenmerken van de rede gaf: ten eerste de voordracht, ten tweede de voordracht en ten derde de voordracht. Na uitvoerig aan-dacht besteed te hebben aan de handeling van de spreker, wordt stil gestaan bij de houding van het gehoor. Hier worden we gekon-fronteerd met de gegevens, welke de massa-psychologie ons ter hand stelt.

Het laatste deel van het werk gaat over de toepassingen zoals de lezing, de gedachtenwisseling, het organiseren van conferentie en congres, de vergadertechniek en aan de eisen die radio en televisie aan de spreker stellen.

Dit boek voorziet in de zeer grote behoefte, die er bestaat ten aanzien van de kunst der welsprekend-

heid. Het behandelt op wetenschap-pelijk verantwoorde wijze alle as-pecten van de beheersing van het woord, dat in onze moderne tijd weer zo'n enorme macht heeft ge-kregen. Het richt zich tot allen, die hun stem willen laten horen in be-roep of organisatie, in het politieke en het verenigingsleven. H. J. S.

ALPHONS MATT, Menschen im Programm, Freiburg im Breis-gau 1961, Walterverlag, 309 blz.

Het boek draagt als ondertitel „Gegensätze des Lebens hinter dem Eisernen Vorhang”. Er zijn al ver-schillende belangrijke boeken ge-schreven op basis van persoonlijke ervaringen en onderzoeken van de auteurs in de oostelijke landen. Min of meer geslaagd geven zij ons een beeld van een maatschap-pij, waarvan de meesten onzer het moeten doen met een onnauwkeu-rige voorstelling. Gedegen en scherpzinnige beschrijvingen van deze maatschappij door kenners, niet alleen van de kommunistische ideologie maar ook van de Sowjet-mensen moeten daarom met bijzon-dere nadruk begroet worden. Het komt ons voor, dat het boek van Alphons Matt aan deze kwalifika-ties beantwoordt, ze zelfs over-treft. Het gaat hier niet om een reisbeschrijving of reiservaring in de eigenlijke zin. Matt heeft zich tot taak gesteld aan de hand van het kommunistische program na te gaan in welke verhoudingen de mensen achter het IJzeren Gordijn tot dit program staan, hoever de invloed daarvan reikt op het per-sonlijke leven. Geen geringe taak. De auteur bezit echter een zeer uitgebreide en diepgaande kennis van de Oosteuropese landen en op de basis hiervan bouwt hij zijn be-schouwingen op. Zo ontstond een voortreffelijk boek. In de huidige discussie over kontakten tussen Oost en West behoort dit boek tot de publikaties, die men eigenlijk niet ongelezen mag laten. Zij draagt talrijke bouwstenen aan voor een zaak, waarover de me-ningen zeer zijn verdeeld. Matt's boek verdient een grote en brede belangstelling.

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 20 16

APRIL

NUMMER 2

De Statenverkiezingen 1962

DOOR Dr. L. A. H. ALBERING

Nu ik ga schrijven over het resultaat van de op 28 maart j.l. gehouden verkiezingen voor de leden van Provinciale Staten, ligt het voor de hand, dat ik eerst aandacht schenk aan het artikel, dat ik in dit Maandschrift schreef, in het februarinummer van dit jaar. Daarin heb ik een overzicht gegeven van de politieke ontwikkeling sedert de verkiezingen van 1958 en 1959 en heb ik mij gewaagd aan enkele beschouwingen, die als een voorzichtige prognose met betrekking tot de uitslag van de verkiezingen van maart konden worden beschouwd.

Deze beschouwingen betreur ik niet: de er in vervatte prognose bleek niet onjuist te zijn op één uitzondering na, waarop ik aanstonds terug kom. Mijn voorzichtig optimisme betreffende de te verwachten resultaten der K.V.P. bleek niet zonder grond te zijn. De K.V.P. kan heel tevreden zijn over de uitslag der Statenverkiezingen. Mijn gedachtengang, dat de P.v.d.A. — de Statenverkiezingen annocerend als een landelijke krachtmeting der partijen en als een uitspraak over het regeringsbeleid, met name voor wat het Nieuw Guineabeleid betreft — een bijzonder risico aanvaardde na haar weinig effectieve oppositie sedert 1959, bleek evenmin in strijd met de verkiezingsuitslag. Haar oppositiebeleid in de Nieuw Guineazaak heeft zich o.a. tegen haar zelf gekeerd: de P.S.P. die deze oppositie maar slap vond, heeft er zeker winst aan te danken.

Minder geslaagd bleek mijn prognose met betrekking tot de V.V.D. Weliswaar gaf ik aan, dat er een aantal ongunstige factoren voor de V.V.D. waren, maar toch verwachtte ik geen verlies van betekenis. Daarbij dacht ik aan het winnende paard van 1958 en 1959, dat nog wel trekkracht zou hebben. Maar ik verwaarloosde — en als ik mijn artikel vlak voor de verkiezingen had geschreven, zou ik dat niet verwaarloosd hebben — de steeds verdergaande bestrijding van de V.V.D., van Minister Visser en in het bijzonder ook van prof. Oud door de Telegraaf, een blad dat door zeer veel kiezers van de V.V.D. wordt gelezen. Mede daardoor verloor de V.V.D. een belangrijk aantal stemmen; de ontevreden van 1958 en 1959 gaven steun aan de V.V.D., die zij nú aan de P.v.d.A. schonken. Maar de V.V.D. is de derde partij in het land gebleven. Kreeg zij in 1956 nog 8,8%

der stemmen, in 1958 en 1959 resp. 11.4 en 12,2, met ruim 10% der stemmen is zij boven A.R. en C.H.U. blijven staan.

Over de protestants-christelijke partijen schreef ik, dat de factoren die van invloed zijn op het stembusgedrag der katholieken, in belangrijke mate ook van kracht zijn voor A.R. en C.H.U. Het verschil is echter, dat de K.V.P. een constante macht is gebleven, terwijl de protestantse partijen een voortdurend geleidelijke achteruitgang hebben geboekt, met uitzondering van de Statenverkiezingen van 1958. Bovendien maakte ik melding van de crisis in de A.R.P. tussen Partij en Fractie, die weliswaar te boven is gekomen, maar waarvan de napijn nog wel niet vergeten zal zijn. De A.R.P. is dan ook dit jaar opnieuw lager op de ladder komen te staan. Zij heeft thans nog 8.83% der stemmen. De C.H.U. is haar eertijds zo machtige zuster zeer nabij gekomen, haar percentage bedroeg bij de verkiezingen van maart 8.45. Wellicht wonnen zij stemmen op de A.R., gelet op het Nieuw Guineabeleid van dr. Bruins Slot en de zijnen.

Alvorens nu verder te gaan met mijn beschouwing over het resultaat der Statenverkiezingen wil ik U wijzen op de hier afgedrukte tabel van uitslagen sedert 1956, zodat U in de gelegenheid bent mijn tekst te confronteren met de afgedrukte cijfers. De percentages der stemmen zijn afgerond op tienden.

	kamer- verkie- zingen 1956	staten- verkie- zingen 1958	kamer- verkie- zingen 1959	staten- verkie- zingen 1962
Katholieke Volkspartij	31.7%	32.9%	31.6%	32.4%
Partij van de Arbeid	32.7%	28.6%	30.3%	29.9%
Volksp. v. Vrijh. en Democr.	8.8%	11.4%	12.2%	10.0%
Anti Revolutionaire Partij	9.9%	9.4%	9.0%	8.8%
Christelijk Hist. Unie	8.4%	9.0%	8.1%	8.4%
Communistische Partij Ned.	4.8%	4.1%	2.4%	2.9%
Staatsk. Gereform. Partij	2.3%	2.2%	2.2%	2.1%
Pacif. Socialistische Partij	—	0.6%	1.8%	3.0%
Gereformeerd Politiek Verb.	0.8%	0.7%	0.6%	0.7%

In de volgorde van het overzicht zou ik graag enige opmerkingen willen maken over de bereikte resultaten der verschillende partijen.

Allereerst dan de K.V.P. Over onze partij is bij herhaling en met nadruk gesteld, dat zij de meest stabiele politieke macht in Nederland vormt. U kunt dat constateren aan de vermelde percentages. Ter versterking van dit inzicht geef ik U ook nog de percentages van de verkiezingen in 1946, 1948, 1950, 1952 en 1954. Deze bedroegen resp. 30.8, 31, 31.6, 28.7 (K.N.P. 2.7) en 31.5. De uitslagen van de Statenverkiezingen dus van '50, '54 en '58 blijken in verhouding steeds gunstig. In mijn februari-artikel heb ik daarop reeds gewezen. Nu echter de laatste twee verkiezingen voor de Staten meer als een landelijke politieke krachtmeting werden beschouwd, spelen behalve de regionale aspecten ook die van het landelijk beleid een rol, dit jaar zelfs een grote rol.

In 1958 was de uitslag de gunstigst uit heel de historie der K.V.P. en der

R.K.S.P. Zij was vooral een gevolg van de malaise in de P.v.d.A., die in het bijzonder in het zuiden haar stemmental verminderde, zeer ten gunste van de K.V.P. Die malaise is nog niet voorbij, — behalve in de grote steden — maar het percentage stemmen op de P.v.d.A. in het zuiden uitgebracht is hoger dan in het diepte-jaar 1958, hoewel lager dan bij de Kamerverkiezingen in 1959. Ik moge hier een overzicht doen volgen:

Noord-Brabant	—	1958: 13.1%	1959: 15.2%	1962: 14.7%
Limburg	—	1958: 12%	1959: 15%	1962: 12.9%

Als gevolg daarvan waren de K.V.P.-percentages in 1958 zeer gunstig, in 1959 minder gunstig, hoewel beter dan bij de Kamerverkiezingen van 1956 en in 1962 minder gunstig dan in 1958, maar weer beter dan in 1959. Limburg biedt een relatief beter beeld dan Noord-Brabant, maar wellicht heeft Brabant meer niet-katholieke import uit het Noorden verwerkt. Bovendien biedt een industrialiserend gebied (en die zijn er vele in Brabant) een sterkere neiging tot verlagings der politieke orthodoxie dan een reeds geïndustrialiseerd gebied. De vergelijkende cijfers voor de K.V.P. zijn:

Noord-Brabant	—	1958: 77.5%	1959: 74.1%	1962: 75%
Limburg	—	1958: 84.3%	1959: 79.5%	1962: 82%

In geheel Nederland is het verschil in percentage bij de K.V.P. tussen het uitstekende jaar 1958 en 1962 slechts 0.49%. Dit is een gevolg van het feit, dat in een aantal provincies het verschil minimaal was en in enkele andere zelfs van een positief verschil sprake was: Zeeland steeg van 21.4% tot 21.6%, Drente van 6.8 tot 7.1.

Het resultaat van deze verkiezingen, waar de oppositie een oordeel over het beleid der regering en de „regeringspartijen” van verwachtte, een oordeel dat een veroordeling zou inhouden, is voor de grootste „regeringspartij” dus wel zeer bevredigend geweest. Vandaar, dat ik in mijn commentaar voor de K.R.O. op de dag na de verkiezingen een zeer optimistisch geluid kon doen horen. Nog optimistischer, maar m.i. minder verantwoord, sprak de commentator die op mij volgde en reeds een sterk christelijk kabinet voorspelde in 1963. Voor een dergelijke voorspelling is het nog te vroeg. Ook al omdat de positie van A.R. en C.H.U. tegen die tijd nog niet zo maar gelijk aan die van dit jaar te stellen is. Ik kom daar nog op terug.

Bovendien is de situatie der K.V.P., hoe gunstig in het algemeen ook, niet overall even hoopgevend. Ik denk slechts aan de cijfers van Rotterdam, waar de percentages der K.V.P. bij de drie laatste verkiezingen resp. waren 15%, 14% en 13.9%. Aan Utrecht, waar zij waren: 29%, 27.9% en 27.8%. Aan Schiedam: 26.4%, 25%, 24.7%. Dit alles doet echter niet af aan het feit, dat de K.V.P. hét grote stabiele blok is in Nederland. Een stabiel blok met de laatste jaren een lichte neiging tot stijging van het percentage der stemmen. Maar ook het percentage der katholieken in Nederland is toegenomen, in de periode 1947 tot 1960 zeer vermoedelijk met 2%. In die mate is het aantal stemmen zeker niet gestegen. Hoe groot is echter het aantal naamkatholieken, dat zich bij de volksstemmingen liet registreren? En van welke invloed zijn de gewijzigde omstandigheden in overwegend katholieke industrialiserende gemeenten?

Hoe het ook zij, verdere studie der cijfers, en verdere positieve beïnvloeding der bevolking en een voortgaand christelijk sociaal beleid zijn gewenst om ons percentage te handhaven én te vergroten. Deze verkiezing biedt een goed en bemoedigend uitgangspunt voor de aktiviteit der K.V.P. in al haar geledingen.

Ook de positie der christelijke partijen mag, gelet op de mogelijkheid en gewenstheid van samenwerking met de K.V.P., in deze beschouwing niet vergeten worden. De representanten dier partijen waren bij hun commentaar op de uitslag van de Statenverkiezingen niet somber gestemd. Dat is op zich zelf gezien ook niet verwonderlijk. De resultaten van A.R. en C.H.U. gezamenlijk waren niet slecht. Het is echter wel gewenst een beeld over een langere tijd voor ogen te hebben om de positie der protestants-christelijke partijen te kunnen beoordelen. Hier volgt een overzicht:

1950	A.R.	12.2%	C.H.U.	10.4%
1952	A.R.	11.3%	C.H.U.	8.9%
1954	A.R.	10.8%	C.H.U.	9.8%
1956	A.R.	9.9%	C.H.U.	8.4%
1958	A.R.	9.4%	C.H.U.	9 %
1959	A.R.	9 %	C.H.U.	7.8%
1962	A.R.	8.8%	C.H.U.	8.4%

Uit deze cijfers blijkt enerzijds dat de A.R.P. de laatste 12 jaar voortdurend achteruitloopt en dat de C.H.U. een meer constante indruk maakt, zij het met een vrij sterke neiging tot teruglopen. Alleen de 4 statenverkiezingen, die in het overzicht voorkomen, tonen gunstige cijfers.

De Anti Revolutionaire Partij heeft helaas sedert 1950 meer dan een kwart van haar aanhang verloren. De C.H.U. bijna een vijfde deel. In 1950 hadden beide partijen 22.6% der stemmen, in 1962 17.2% der stemmen op zich verenigd.

Hoe zal de positie der christelijke partijen zich verder ontwikkelen? Als gevolg vermoedelijk van het welvaartsbeleid der regering, waarin representanten dier partijen een belangrijke plaats bekleden, is haar gezamenlijke positie enigszins versterkt. Maar wanneer voor de C.H.U. de Statenverkiezingen — evenals de vorige — een top betekent en als de neergaande ontwikkeling der A.R.P. zich voortzet, dan zou de uitslag der te wachten kamerverkiezingen wel eens een nieuw laagtepunt kunnen betekenen. De gemeenteraadsverkiezingen van mei a.s. kunnen ons wellicht iets meer leren.

Om zonder meer voor 1963 een uitslag te verwachten betrekkelijk even gunstig als bij de Statenverkiezingen van dit jaar, daarvoor moet men toch wel optimistisch zijn.

Getransponeerd op de Kamerverkiezingen zou de K.V.P. 50 zetels hebben veroverd, de A.R. 14 en de C.H.U. 13. In totaal dus 77 zetels, een kleine meerderheid dus. Er behoeft maar weinig te gebeuren en er zal geen sprake meer zijn van een meerderheid, die er nú ook niet is. Want gedrieën bezitten de christelijke partijen nu 75 zetels. Een verwachting van een sterk kabinet bestaande uit de drie christelijke partijen in 1963 is dus niet verantwoord. Het ligt echter wel voor de hand, dat ik een gunstiger ontwikkeling der protestantse partijen, omwille van een christelijk beleid zeer zou

toejuichen en dus van harte hoop op een meerderheid der christelijke partijen in 1963.

En nu kom ik te spreken over de V.V.D. enerzijds en de P.v.d.A., P.S.P. en C.P.N. anderzijds. Het ligt voor de hand om deze vier groeperingen in eerste instantie gezamenlijk te noemen. Want binnen deze partijen hebben zich de veranderingen voltrokken, waarvan de uitslagen der Statenverkiezingen hebben blijk gegeven. Onderling heeft er ongetwijfeld een sterke stemmenverschuiving plaatsgevonden, een verschuiving die men een ruk naar links zou kunnen noemen. En die zich met name in de grote steden heeft geopenbaard; daar was de uitslag voor de P.v.d.A. gunstig, maar nog meer die van de P.S.P. en de C.P.N.

Laat ik beginnen met de V.V.D. Haar percentage was in 1952, 1954 en 1956 constant, d.w.z. 8,8%. Bij de Statenverkiezingen in 1958 werd zij de grote winnares, vooral ten koste van de P.v.d.A. Deze laatste partij verloor praktisch alle stemmen uit de vrijzinnige middengroepen, terwijl ook — en vooral in 1959 — een aantal arbeiders de weg der V.V.D.-vrijheid kozen. De winst van 1958 werd in 1959 geconsolideerd en versterkt tot 12,2% der uitgebrachte stemmen. De V.V.D. heeft toen veel stemmen van ontevreden tot zich getrokken, zoals gezegd vooral ontevreden met het beleid van de P.v.d.A., dat van 1958 af weer links georiënteerd was.

En nu plotseling een belangrijk verlies. Het percentage daalde tot 10%. Vooral in de grote steden was de ruk naar links, dus terug naar de P.v.d.A. merkbaar, aldus was het verlies geringer. Vast staat, dat de V.V.D. enerzijds de derde partij in grootte is gebleven en anderzijds vergeleken bij haar constante positie van de jaren 1952 tot 1956 nog een winst heeft van 2%. Haar verlies zit echter niet alleen in de voorkeur voor meer een linkse houding bij vele vrijzinnigen, maar nog werd dit bepaald door de houding der randkiezers, die haar verlieten. Deze randkiezers worden sterk beïnvloed — veel sterker dan de „confessionele” kiezers en de overtuigde socialist en liberalen — door de gebeurtenissen van de dag. Ik denk hier aan ontevreden ambtenaren en ook aan de Telegraaflezers, waarover ik in het begin van mijn artikel reeds schreef. Natuurlijk heeft de K.V.P. en hebben A.R. en C.H.U. ook schade geleden door verlies van stemmen van ambtenaren die ontevreden waren, maar de meeste van deze ambtenaren uit christelijke kringen zijn niet zo ver gegaan, dat zij omwille van een deel van het beleid van regering en fracties hun partijen zijn afgevallen. Zij handhaafden hun principiële keus, hoezeer zij zich ook bezwaard gevoelden door het ambtenarenbeleid.

En dan kom ik nu aan de situatie waarin P.v.d.A., P.S.P. en C.P.N. verkeren, hoewel ik deze partijen natuurlijk niet over een kam zou willen scheren. Wie na de verkiezingen alleen het Vrije Volk gelezen heeft, moet de stellige indruk gekregen hebben, dat bij de P.v.d.A. alles botertje tot de boom is. De vlag mocht uit, volgens het partijblad, gelet op het aantal veroverde statenzetels. De onafhankelijke socialistische pers reageerde heel anders. Zo het Parool, dat naar aanleiding van de slechte uitslag voor de P.v.d.A. weer en opnieuw de persoon van de heer Burger in het geding bracht, die als leider van de oppositie de oorzaak zou zijn van het ongunstige resultaat. Opnieuw opperde dat blad de suggestie, dat mr. Burger

zou moeten heengaan als Fractie leider. Ook Vrij Nederland schreef over een teleurstellende uitslag ondanks een verschuiving naar links. Het blad constateerde enerzijds dat de nieuwe katholieke kiezers, de jeugd, de traditie trouw was gebleven en op de K.V.P. had gestemd en dat de partij, die de grootste verantwoordelijkheid heeft gedragen voor het regeringsbeleid, betere resultaten boekte dan bij de Kamerverkiezingen van 1959. Anderzijds verklaarde het, dat de Statenverkiezingen van 1958 voor de P.v.d.A. een bittere teleurstelling zijn geweest en dat — alle omstandigheden in aanmerking genomen — er nu ook weinig reden om te juichen is.

Inderdaad is de uitslag voor de P.v.d.A. teleurstellend, al heeft zij in de grote centra winst geboekt. Zij bleef in percentage beneden de uitslag van 1959. Als het Kamerverkiezingen waren geweest, zou zij van 48 op 46 zetels zijn teruggevallen. Het waren echter Statenverkiezingen, zij het met een sterk landelijk karakter. Hoe de uitslag in 1963 zal zijn, is echter moeilijk te voorspellen. De heer den Uijl zei bij zijn televisiecommentaar, dat in elk geval de uitslag een nederlaag voor het regeringsbeleid is geweest. Daartegenover heb ik opgemerkt, dat dan de oppositie had moeten winnen. Wat niet het geval was. Wel hebben veel oud-P.v.d.A.-kiezers, na tweemaal V.V.D. te hebben gestemd en evenmin daarmee tevreden, opnieuw de P.v.d.A. gekozen.

Dat de P.v.d.A. desondanks verliezen bleef, is voor een belangrijk deel te danken of te wijten aan de winst van de P.S.P. en de C.P.N. Enige winst voor de C.P.N. was te verwachten, nu van de beide kleine concurrerende communistische groepen maar één is overgebleven. Zij haalde in 1958 nog 4.4% der stemmen, in 1959 liep dat percentage terug tot 2.4%. Nu bereikte de C.P.N. 2.9%. Overigens geen winst van betekenis. Maar de P.S.P. steeg van 0.6% in 1959 tot 3% in dit jaar. Een grote winst uiteraard, die verwacht werd. Van de ene kant vanwege de atoombom, van de andere kant wegens het merkwaardige beleid der P.v.d.A. in het Nieuw Guinea-vraagstuk. Al is de winst naar uiterst links beperkt gebleven, toch mag men het huidige percentage van $2.9\% + 3\% = 5.9\%$ voor C.P.N. en P.S.P. samen niet veronachtzamen. Zeker de P.v.d.A. zal dit niet doen. Met of zonder mr. Burger zal zij het probleem moeten oplossen, hoe zij uit de malaise kan geraken, terwijl zij enerzijds de teruggekeerde V.V.D.-kiezers zal willen behouden en anderzijds de naar links uitgeweken terugveroveren. Objektief gezien moet men wel constateren, dat die beide taken onvereenigbaar zijn. Naar welke kant zal haar beleid nu uitgaan?

Concluderend mag men zich afvragen: als men de gehouden Statenverkiezingen in belangrijke mate mag zien als een landelijke politieke krachtmeting en als een beoordeling van het gevoerde beleid sedert 1959, hoe is dan in het kort de uitslag te beoordelen? Het antwoord moet m.i. luiden: voor de christelijke partijen is de uitslag in totaal gunstig, voor de oppositiepartij — normaal in de beste positie — ongunstig. Het oppositiebeleid heeft terecht de Nederlandse bevolking niet aangesproken. De floatinggroup van onze kiezers heeft deze keer voor een groot deel niet V.V.D. maar P.v.d.A. gekozen, is dus naar links gegaan. Ontevreden P.v.d.A.-kiezers kozen dezelfde koers en wendden zich naar P.S.P. en C.P.N. Het kabinet mag over deze uitslag niet ontevreden zijn.

Het Voorontwerp- Arbeidsvoorwaardenwet

DOOR Dr. J.A.M. CORNELISSENS

De vorming van de arbeidsvoorwaarden is uiteraard voor de ontwikkeling van het arbeidsrecht van zeer grote betekenis. In de vooroorlogse jaren had de overheid praktisch geen bemoeienis hiermede. Het werd toen aan partijen overgelaten de arbeidsvoorwaarden vast te stellen.

Ook na de totstandkoming van de Wet op het algemeen verbindend en onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten van 25 mei 1937 kan men nog niet zeggen, dat de overheid zich actief ging inlaten met de vorming van de arbeidsvoorwaarden. Bij een optreden van de overheid door middel van de algemeen verbindendverklaring verandert er in feite niets met betrekking tot de totstandkoming van die voorwaarden, omdat de betrokken partijen zelf de inhoud van de collectieve arbeidsovereenkomst bepalen. Bij algemeen verbindendverklaring worden de in de collectieve arbeidsovereenkomst opgenomen arbeidsvoorwaarden geheel of gedeeltelijk bindend voor derden. Het gaat hier derhalve om de werkingssfeer van de overeenkomst en niet om haar materiële inhoud. De wet van 25 mei 1937 kent naast de bevoegdheid tot algemeen verbindendverklaring van collectieve arbeidsovereenkomsten aan de minister van Sociale Zaken de bevoegdheid toe collectieve arbeidsovereenkomsten onverbindend te verklaren, indien het algemeen belang dit vereist. Hier is in zoverre sprake van een bemoeienis van de overheid met de arbeidsvoorwaarden, dat zij tot onverbindendverklaring van een collectieve arbeidsovereenkomst of van bepalingen daaruit kan overgaan, indien zij dit in verband met de op haar rustende verantwoordelijkheid voor het algemeen belang noodzakelijk acht.

In de hierboven weergegeven situatie is na de bevrijding verandering gekomen. De economische toestand, waarin ons land toen verkeerde, maakte het noodzakelijk, dat inflatoire prijsontwikkelingen konden worden tegengegaan. In het kader van de door de regering ten deze gevoerde politiek paste het ook, dat zij over voldoende middelen beschikte de lonen te beheersen. Het streven van de regering was er op gericht door het subsidie- en prijsbeleid en door de beheersing der lonen de uitvoer, waarop het na-oorlogse herstel berustte, krachtig te bevorderen.

De overheid ontleende haar bevoegdheden regelend op te treden ten aanzien van de lonen en andere arbeidsvoorwaarden aan het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 (B.B.A.).

In het kort laten wij hieronder de belangrijkste bepalingen van het B.B.A., die voor ons onderwerp van belang zijn, volgen.

Volgens het B.B.A. kan het College van Rijksbemiddelaars — een College, waarvan de leden worden benoemd en ontslagen door de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid — bindende loonregelingen vaststellen; verder behoeven collectieve arbeidsovereenkomsten of wijzigingen daarvan de goedkeuring van het College; tenslotte kan het College binnen door de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid gegeven aanwijzingen met betrekking tot de regeling van lonen en arbeidsvoorwaarden richtlijnen vaststellen.

Het is de werkgevers verboden — volgens het besluit — lonen of andere arbeidsvoorwaarden vast te stellen, welke afwijken van de door het College van Rijksbemiddelaars gestelde, goedgekeurde dan wel verboden verklaarde.

Het College wint het advies in van de Stichting van den Arbeid bij het nemen van de hierboven vermelde beslissingen.

De noodzaak van overheidsingrijpen werd echter steeds minder, naarmate het na-oorlogse herstel vorderde. Geleidelijk aan ziet men dan ook een streven ontstaan naar een vrijere loonvorming, waarbij aan het georganiseerde bedrijfsleven grotere verantwoordelijkheid wordt toegekend ten aanzien van de vorming van de arbeidsvoorwaarden. Deze denkbeelden over de toekomstige loonpolitiek treft men aan in het Advies van de Stichting van den Arbeid van 8 oktober 1954, dat op eigen initiatief werd uitgebracht. De toenmalige minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid verzocht de Sociaal-Economische Raad hem te adviseren over de in het rapport neergelegde denkbeelden. Op 16 december 1955 bracht de Sociaal-Economische Raad het gevraagde advies uit.

Daar beide adviezen bepalend zijn geweest voor de grondgedachten, welke zijn neergelegd in het voorontwerp-Arbeidsvoorwaardenwet, dat thans door de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid de Sociaal-Economische Raad om advies is toegezonden, zullen wij de inhoud ervan in het kort weergeven.

HET RAPPORT VAN DE STICHTING VAN DEN ARBEID

Als uitgangspunt werd gezocht naar een systeem van loonpolitiek, waarbij de voordelen van de centraal geleide werden behouden en tegelijkertijd de daaraan verbonden bezwaren werden opgeheven.

Als voordelen van een centraal geleide loonpolitiek vermeldt de Stichting allereerst de mogelijkheid om bij het vaststellen van het algemeen loonniveau rekening te houden met de algemene economische en sociale doeleinden van de Nederlandse volkshuishouding, met de coördinatie van de lonen in en tussen de verschillende bedrijfstakken en met de bevordering van de arbeidsvrede.

Nadelen van centraal geleide loonpolitiek zijn, volgens de Stichting, gelegen in het feit, dat de taak van het georganiseerde bedrijfsleven door de bevoegdheden van de overheid onvoldoende tot haar recht komt. Verder laat het systeem geen voldoende mogelijkheid tot differentiatie van de lonen tussen de bedrijfstakken en de ondernemingen.

Op grond van het bovenstaande was de Stichting van oordeel, dat bij het toekomstig loonbeleid diende te worden uitgegaan van een systeem:

- a. waarbij de primaire verantwoordelijkheid voor de loonvorming berustte bij het bedrijfsleven en uitgegaan werd van een aanvullende taak van de overheid als hoedster van het algemeen belang;
- b. waarbij het algemeen loonniveau steeds in overeenstemming is met de fundamentele economische en sociale factoren (werkgelegenheid, betalingsbalans, ruilvoet en sociaal verantwoord loonniveau);
- c. dat een zo grote mogelijkheid van differentiatie in lonen en arbeidsvoorwaarden opent als met de coördinatiegedachte in overeenstemming is te brengen.

Van bovenstaande grondgedachten uitgaande achtte de Stichting het gewenst, dat de algemene richtlijnen voor de loonpolitiek door het toporgaan van het publiekrechtelijk georganiseerde bedrijfsleven, de Sociaal-Economische Raad, worden vastgesteld.

De richtlijnen moeten worden gezien als maatstaven, welke worden aangelegd bij de beoordeling van uit het bedrijfsleven zelf voortkomende voorstellen voor bedrijfstaks- of ondernemingsgewijze in te voeren regelingen. De Sociaal-Economische Raad zal jaarlijks een economisch onderzoek instellen. Aan de hand daarvan zal worden beslist, of de richtlijnen wijziging behoeven. Bij de vaststelling, aanvulling of wijziging van de richtlijnen wint de Raad het advies in van de Stichting van den Arbeid.

Voor de totstandkoming van een besluit is een vijf negende meerderheid vereist. Dit getal is gekozen, opdat twee derde van het aantal Kroonleden de doorslaggevende beslissing kan geven, indien de werkgevers- en werknemersorganisaties en bloc een tegenovergestelde opvatting huldigen over een te nemen besluit.

Verder beoogt het Advies van de Stichting het College van Rijksbemiddelaars te vervangen door een loonraad, een tripartite orgaan, bestaande uit vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemersorganisaties en uit onafhankelijke deskundigen.

De loonraad zal de door bedrijfsgenoten tot stand gebrachte loonregelingen toetsen aan de hierboven vermelde richtlijnen van de Sociaal-Economische Raad. Ook zal de loonraad loonregelingen kunnen vaststellen, wanneer bedrijfsgenoten er niet in slagen een collectieve arbeidsovereenkomst tot stand te brengen. Voordat de loonraad een beslissing neemt, zal hij advies van de Stichting van den Arbeid inwinnen. De Stichting van den Arbeid zal regelmatig de gang van zaken in de loonraad dienen te volgen en daarvan op de hoogte worden gehouden.

HET RAPPORT VAN DE SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

Met de in het advies van de Stichting van den Arbeid neergelegde denkbeelden kon de Sociaal-Economische Raad zich in beginsel verenigen. Over de wijze, waarop een en ander zou worden verwezenlijkt, bestond echter geen overeenstemming.

Een kleine meerderheid kon zich verenigen met het voorstel van de Stichting van den Arbeid tot instelling van een loonraad als vaste commissie

van de Sociaal-Economische Raad. Bedoelde loonraad zou de bevoegdheden van het College van Rijksbemiddelaars overnemen.

Een belangrijke minderheid had tegen dit voorstel echter bezwaar. Weliswaar kon zij er in beginsel mee instemmen, dat het bedrijfsleven bij de loonvorming grotere verantwoordelijkheid werd toegekend, doch van de andere kant stelde zij hiertegenover, dat de ontwikkeling een normaal verloop moest hebben en niet van onderaf moest beginnen. Het advies van de Stichting voorziet — naar de mening van bedoelde minderheid — in organen, die een toezichthoudende taak zullen verrichten, doch niet in een noodzakelijke onderbouw. Zolang de bereidheid tot het dragen van verantwoordelijkheid aan de voet van het bedrijfsleven nog onvoldoende is, acht men het ongewenst een toporgaan van het bedrijfsleven met de hoogste verantwoordelijkheid voor de loonpolitiek te belasten. In verband hiermede wilde men het thans toegepaste stelsel handhaven. In deze gedachtengang blijft het College van Rijksbemiddelaars de bevoegdheid behouden richtlijnen met betrekking tot de regeling van lonen en arbeidsvoorwaarden vast te stellen, om c.a.o.'s algemeen verbindend en onverbindend te verklaren en om bindende loonregelingen vast te stellen.

Een minderheid van de Sociaal-Economische Raad achtte verder het uitvaardigen van algemene loonronden in wezen strijdig met een loonbeleid, waarbij de loonhoogte voor een goed deel afhankelijk wordt gesteld van de economische positie van de bedrijfstak of van de onderneming.

De meerderheid van de Raad stond afwijzend tegenover een jaarlijks onderzoek van de economische situatie. Een dergelijk onderzoek zou kunnen leiden tot een jaarlijkse herziening van de richtlijnen. Men achtte het dan ook beter, dat een onderzoek naar de economische situatie slechts werd ingesteld, indien de omstandigheden daartoe aanleiding gaven.

INHOUD VAN HET VOORONTWERP ARBEIDSVOORWAARDENWET

De gedachten, die in de hierboven vermelde rapporten van de Stichting van den Arbeid en van de meerderheid van de Sociaal-Economische Raad zijn neergelegd, vindt men grotendeels terug in het voorontwerp-Arbeidsvoorwaardenwet, dat door de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid om advies aan de Sociaal-Economische Raad werd gezonden.

Wij zullen hieronder in het kort de belangrijkste punten uit het ontwerp weergeven.

a. *De Loonraad*

In het voorontwerp worden de bevoegdheden, die thans aan het College van Rijksbemiddelaars zijn toegekend, in handen gelegd van een loonraad, een aan de Sociaal-Economische Raad toe te voegen nieuw orgaan.

De loonraad zal het dagelijkse beleid voeren met betrekking tot de vaststelling van de arbeidsvoorwaarden binnen de grenzen van het door de Sociaal-Economische Raad aan te geven algemene beleid.

Het ontwerp gaat uit van een tripartite samenstelling van de loonraad. Er zal een evenwicht moeten bestaan tussen het aantal leden uit werkgevers en uit werknemerskringen. Evenals bij de Sociaal-Economische Raad kan het

aantal onafhankelijke deskundigen kleiner zijn dan een derde van het totaal aantal leden.

Aan de loonraad worden de volgende taken opgedragen:

- a. de goedkeuring van collectieve arbeidsovereenkomsten en van loonverordeningen van een bedrijfsschap;
- b. de algemeen verbindend- of onverbindendverklaring van collectieve arbeidsovereenkomsten en van loonverordeningen van een bedrijfsschap;
- c. de vaststelling van bindende loonregelingen, zowel voor werkgevers en werknemers in het algemeen, als voor bepaalde groepen of bepaalde personen;
- d. het verlenen van dispensatie van geldende bepalingen;
- e. de vaststelling van voorwaarden of van voorschriften, die de raad nodig acht voor de vervulling van zijn taak.

De onder e. bedoelde voorschriften behoeven niet rechtstreeks op de arbeidsvoorwaarden betrekking te hebben. De loonraad heeft het recht inlichtingen in te winnen. De besluiten van de loonraad zijn geen verordeningen. Zij kunnen dus tot stand komen bij gewone stemmenmeerderheid. Publikatie of mededeling aan de betrokkenen geschiedt op een door de Sociaal-Economische Raad te bepalen wijze.

Beslissingen van de loonraad tot precisering van de algemene beleidsregelen zullen de goedkeuring van de Sociaal-Economische Raad behoeven. Indien een algemene beleidslijn onduidelijk of onhanteerbaar is, licht de loonraad de Sociaal-Economische Raad in omtrent de ondervonden moeilijkheden, zo mogelijk onder bijvoeging van bepaalde voorstellen. De Sociaal-Economische Raad zal de richtlijnen kunnen wijzigen dan wel een nadere interpretatie kunnen geven. In het laatste geval gedraagt de loonraad zich naar de door de Sociaal-Economische Raad gegeven interpretatie.

b. *De Sociaal-Economische Raad*

De belangrijkste taak van de Sociaal-Economische Raad bestaat uit het geven van algemene beleidslijnen. De loonraad zal met deze richtlijnen rekening houden bij het voeren van zijn beleid. De richtlijnen komen bij verordening tot stand. Voor de totstandkoming daarvan is een twee-derde meerderheid vereist. De verordeningen van de Sociaal-Economische Raad houden geen algemeen bindende regeling in, zodat publikatie van de ontwerpen niet is voorgeschreven. Verder zal de Raad niet verplicht zijn de gelegenheid open te stellen tegen een ontwerp-verordening bezwaren in te dienen. De besluiten tot vaststelling van algemene richtlijnen behoeven steeds ministeriële goedkeuring.

Zoals hierboven reeds werd opgemerkt scheppen de algemene richtlijnen geen rechtstreekse arbeidsvoorwaarden, noch wijzigen zij deze. Een en ander blijft aan partijen voorbehouden. Wel zullen deze er verstandig aan doen de algemene richtlijnen in acht te nemen.

De Sociaal-Economische Raad zal elke concrete beslissing van de loonraad tot goedkeuring, vaststelling of dispensatie van arbeidsvoorwaarden nader kunnen bezien. Hij kan de bevoegdheden van de loonraad uitoefenen in de gevallen, waarin een door hem nodig geachte voorziening niet of naar zijn oordeel niet tijdig tot stand komt bij een besluit van de loonraad. Voor

de besluiten van de Sociaal-Economische Raad zullen in dit geval dezelfde regels gelden als voor die van de loonraad.

c. *De Overheid.*

Evenals de Sociaal-Economische Raad kan voorzien in datgene, dat de loonraad had behoren te doen, kan de voor het loonbeleid verantwoordelijke Minister voorzien in datgene, dat de Sociaal-Economische Raad had behoren te doen.

Besluiten van de loonraad, cq. van de Sociaal-Economische Raad behoeven ministeriële goedkeuring, indien zij een algemene werking hebben. Algemene beleidslijnen behoeven altijd ministeriële goedkeuring. De voor het loonbeleid verantwoordelijke minister kan eveneens algemene richtlijnen vaststellen.

Besluiten van de loonraad, cq. van de Sociaal-Economische Raad kunnen door de Kroon worden vernietigd wegens strijd met de wet of met het algemeen belang. De loonraad en de Sociaal-Economische Raad zullen voorzoveel nodig, opnieuw in hetgeen de geschorste of vernietigde bepalingen regelden, voorzien.

d. *Arbeidsgeschillen.*

De regering gaat er van uit, dat arbeidsgeschillen zich onder het nieuwe bestel niet in sterkere mate zullen gaan voordoen dan onder het oude. Een en ander houdt, naar haar oordeel, verband met de grotere verantwoordelijkheden, die het georganiseerde bedrijfsleven worden toegekend.

De regering acht het niet in overeenstemming met haar verantwoordelijkheid voor het algemeen belang, indien haar geen enkel middel ter beschikking zou staan, te bevorderen dat een oplossing zal worden bereikt bij arbeidsconflicten.

Volgens het voorontwerp kan de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid voor een langere periode een of meer bemiddelaars aanwijzen. Het ligt echter, volgens de memorie van toelichting, niet in de bedoeling al aanstonds tot aanwijzing van een of meer bemiddelaars over te gaan.

De bemiddelaar stelt zich, indien hij een hem ter kennis gekomen of dreigend geschil van voldoende gewicht acht, in verbinding met de daarbij betrokken partijen. Op degenen, die door de bemiddelaar worden opgeroepen, rust wel de verschijningsplicht, doch niet de aanmeldingsplicht. De bemiddelaar geeft, zo hij dit dienstig acht, de partijen een of meer werkwijzen in overweging, welke zouden kunnen worden gevolgd teneinde voorkoming of vereffening van het geschil te beproeven. Hij brengt met betrekking tot elk geval, waarin hij tussenkomst heeft verleend, schriftelijk verslag omtrent zijn bevindingen en verrichtingen uit aan de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, alsmede aan de loonraad.

ENIGE NADERE BESCHOUWINGEN.

Op het voorontwerp is van diverse zijden kritiek uitgeoefend. Wij vermelden hier de kritieken van Prof. Dr P. A. J. M. Steenkamp in het september-nummer van *Economie* 1961, die van Prof. Mr. N. E. H. van Esveld in de *Naamloze Vennootschap* van oktober 1961 en in het *Sociaal Maandblad* van september 1961 en die van A. H. Kloos in *Socialisme en Democratie* van oktober 1961.

Over het algemeen vreest men, dat de vertegenwoordigers van de werkgevers- en werknemersorganisaties in de loonraad in de praktijk voor grote moeilijkheden zullen worden gesteld. Doordat zij het algemeen belang niet uit het oog mogen verliezen, zullen zij in vele gevallen tegen voorstellen moeten stemmen, die door hun eigen mensen zijn tot stand gebracht. Hierdoor zullen — volgens Prof. van Esveld — de ministeriële vertegenwoordigers op de wip komen te zitten en voor een zware last worden geplaatst, als de stemmen van werkgevers en werknemers uit elkaar gaan.

Bovenstaande kritiek impliceert vooreerst, naar onze mening, dat de werkgevers- en werknemersorganisaties zich bij de onderhandelingen over de arbeidsvoorwaarden dusdanig door groepsbelangen zullen laten leiden, dat het algemeen belang uit het oog wordt verloren.

Wanneer men de houding van de centrale werkgevers- en werknemersorganisaties met betrekking tot de loonontwikkeling beziet, wijst deze uit, dat deze organisaties in de meeste gevallen de bereidheid hebben getoond groepsbelangen ter wille van het algemeen belang ter zijde te stellen. Het lijkt ons daarom pessimistisch er van uit te gaan, dat in de toekomst in het algemeen van deze gedragslijn zal worden afgeweken.

De kritiek houdt tevens in, dat de werkgevers- en werknemersorganisaties degenen, die zij als hun vertegenwoordigers in de loonraad hebben aangewezen, dermate weinig bewegingsvrijheid zullen laten, dat zij nimmer van de inzichten van „hun organisaties“ zullen kunnen afwijken in de vergaderingen van bedoeld college.

Afgezien van het feit, of een dergelijke stringente binding in de praktijk te verwezenlijken is, moge worden opgemerkt, dat zij niet verenigbaar is met de gedachten, die aan de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie ten grondslag liggen. Ook bij een nauwere samenwerking tussen de bestuurders van de bedrijfslichamen en de vrije organisaties dan thans het geval is, zal de onafhankelijkheid van eerstgenoemden tegenover de vrije organisaties moeten zijn gewaarborgd. Voor nadere uitwerking van deze gedachten moge worden verwezen naar de nota van Staatssecretaris Schmelzer over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (Gedrukte Kamerstukken no. 6388).

Indien de vrije organisaties er toch naar zouden streven de bestuurders van de bedrijfslichamen ten opzichte van hen in een onafhankelijke positie te plaatsen, dan zouden zij hierdoor — gezien het nauwe verband tussen de in het voorontwerp geregelde materie en de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie — voor de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een ongunstig klimaat scheppen.

In zijn artikel in het Sociaal Maandblad Arbeid vraagt Prof. van Esveld zich af, of er in feite veel zal veranderen in de thans bestaande situatie, indien het voorontwerp tot wet zal worden verheven. In feite zullen de ministeriële leden dezelfde of soortgelijke leden zijn als thans deel uitmaken van het „ambtelijk“ College van Rijksbemiddelaars.

Wij willen niet ontkennen, dat de twijfel van Prof. van Esveld een reële grondslag heeft. Van de andere kant mogen wij er op wijzen, dat — naar onze mening — in het betoog van Prof. van Esveld een niet onbelangrijk nuance-verschil onbelicht is gebleven. Terwijl tot nog toe de situatie zo was,

dat het „ambtelijk” College van Rijksbemiddelaars — na overleg met de privaatrechtelijke organisaties — een beslissing neemt, zal, indien het voorontwerp tot wet wordt verheven, hier in zoverre een verandering intreden, dat de werkgevers en de werknemers tesamen met de vertegenwoordigers van de Kroon de verantwoording voor een genomen beslissing zullen dragen, als gevolg van het feit, dat zij gezamenlijk in een publiekrechtelijk college zitting hebben.

De institutie, waarin partijen zitting hebben, draagt de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor een beslissing, ongeacht de wijze, waarop deze is genomen. Dit laatste betekent, naar onze mening, een vrij ingrijpende wijziging in de thans bestaande situatie. Verder vloeit uit het nieuwe systeem voort, dat de minderheid zich aan de meerderheid zal moeten onderwerpen. Men wordt hier met één van de moeilijkste consequenties van de ordening op publiekrechtelijke grondslag geconfronteerd. De aarzeling is groot en ook heel begrijpelijk.

Wij staan op dit moment op een kruispunt. De beslissingen van de Sociaal-Economische Raad, van de regering en van het parlement, indien een wetsontwerp zal worden ingediend bij de Staten Generaal, zullen van het grootste belang zijn voor de richting, die in de toekomst zal worden uitgegaan. Zal worden gestreefd naar een nauwere samenwerking tussen de overheid, de werkgevers- en de werknemersorganisaties in institutioneel verband en naar een verdere samensmelting van de verantwoordelijkheden van het georganiseerde bedrijfsleven en van de overheid, of zal men tot de conclusie komen, dat er een dualisme is tussen de verantwoordelijkheden van de overheid en van het georganiseerde bedrijfsleven?

De huidige ontwikkelingen wijzen er, naar onze mening op, dat men tenslotte toch de tweede weg zal kiezen.

Wat het toezicht van de Sociaal-Economische Raad op de handelingen van de loonraad betreft, gaat het voorontwerp, naar onze mening, erg ver. Men kan de in de memorie van toelichting voorkomende passage, volgens welke de Sociaal-Economische Raad de loonraad niet kan dwingen een bepaald besluit te nemen, nauwelijks zien als een waarborg voor een zelfstandige positie van de loonraad.

Met de in het voorontwerp neergelegde gedachte, dat de algemene richtlijnen door de Sociaal-Economische Raad worden vastgesteld, kunnen wij ons volledig verenigen. Wij vragen ons echter af, of zover moet worden gegaan, dat de Sociaal-Economische Raad zich gaat inlaten met de praktische toepassing van de algemene richtlijnen. Onzes inziens zou hier kunnen worden volstaan met de toekenning van de bevoegdheid aan de centrale overheid besluiten van de loonraad te vernietigen, indien zij in strijd zijn met de wet of met het algemeen belang.

Uit het voorontwerp blijkt niet of de regering de Stichting van den Arbeid wil blijven ingeschakeld zien bij het te voeren loonpolitieke beleid. Mogelijkerwijze is zij er van uitgegaan, dat het georganiseerde bedrijfsleven hierover zelf moet beslissen.

Het is ons niet duidelijk, waarom in het voorontwerp niet — zoals in de Wet economische mededinging en in de Prijzenwet — de mogelijkheid wordt geopend tegen besluiten, die een zuiver individueel karakter hebben,

beroep aan te tekenen bij een onafhankelijk rechterlijk college. Zo zou, naar onze mening, de mogelijkheid van beroep kunnen worden opengesteld bij niet verlening van gevraagde dispensaties. Het lijkt ons echter, dat de rechtszekerheid er niet mede zal zijn gediend, wanneer tegen voorschriften, die een algemeen karakter hebben, zoals de algemeen verbindendverklaring en onverbindendverklaring van collectieve arbeidsovereenkomsten en het verlenen of weigeren van goedkeuring van loonverordeningen, beroep zou kunnen worden ingesteld.

Een ander punt, waarop wij de aandacht zouden willen vestigen, is, dat het voorontwerp slechts bepaalde artikelen van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 wil intrekken. Zo wordt artikel 6, eerste lid, van genoemd Besluit, waarbij is bepaald, dat het de werkgevers en werknemers verboden is de arbeidsverhouding te beëindigen zonder toestemming van de Directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau, gehandhaafd. Bij de behandeling van de Wet van 17 december 1953, Stb. 619 tot wijziging van het ontslagrecht, betoogde Prof. Oud, dat een en ander in de praktijk tot verwarring aanleiding kan geven. De controle op onrechtmatig ontslag ligt thans nl. bij twee instanties, te weten bij de burgerlijke rechter en bij de Directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau. Wij vragen ons dan ook af, of het voor de onderhavige gevallen wel doelmatig is het stellen van een civiel-rechtelijke handeling onmogelijk te maken zonder een publiekrechtelijke vergunning. Dat een dergelijke vergunning op andere terreinen van het administratieve recht wordt aanvaard, mag, naar onze mening, geen argument zijn t.o.v. de arbeidsovereenkomsten hetzelfde standpunt in te nemen.

Ten aanzien van de in het voorontwerp opgenomen regeling met betrekking tot de beslechting van arbeidsgeschillen zouden wij willen opmerken, dat deze regeling wellicht in de praktijk weinig effect zal hebben, wanneer iedere mogelijkheid tot de uitoefening van sancties ontbreekt. De kans op een succesvol optreden van de bemiddelaar zal, onzes inziens, meer zijn verzekerd, wanneer, zoals bij de Franse médiation, de regering de bevoegdheid wordt toegekend de aanbevelingen van de bemiddelaar in bepaalde gevallen te publiceren. In Frankrijk heeft deze vorm van bemiddeling goede resultaten opgeleverd. Tot nog toe was het daar niet noodzakelijk tot de publicatie van aanbevelingen over te gaan.

Jongerencongres inzake de Staatsburger in de Democratie

Op het 24 maart te Amsterdam gehouden Jongerencongres over de staatsburger in de democratie, heeft Dr. L. A. Albering in een rede op het volgende gewezen:

De bemoeiing van de moderne democratische staat uit zich in een groot aantal regelingen op zeer veel terreinen van het maatschappelijk bestaan. Een gevolg daarvan is, dat de burgers in hun verschillende maatschappelijke groeperingen meer dan vroeger pogen op die staatsmacht invloed uit te oefenen om hun opvattingen over het algemeen welzijn en hun groeps-welzijn ingang te doen vinden. Hier is het probleem van de pressure-groups, de pressiegroepen aan de orde.

Van een dergelijke bemoeiing is in alle westerse landen sprake, al zijn er verschillen. Een genationaliseerde bank is voor ons land volkomen normaal, in Frankrijk ook, maar daar evenzeer een genationaliseerde auto-industrie. Staatsspoorwegen aanvaarden wij zonder bezwaar en vele andere landen met ons, in Amerika is daarvan geen sprake. Maar ondanks die verschillen zijn er zo grote overeenkomsten, dat men van een soortgelijke situatie in het hele Westen kan spreken.

In het hele Westen, dus in de democratische staten, waar de overheid zich niet uit machtsbegeerte op het maatschappelijk terrein heeft begeven. Dit in tegenstelling met dictatoriaal geregeerde landen.

In onze landen waren het allereerst de slechte omstandigheden der arbeiders in de 19e-eeuw die staatsbemoeiingen vorderden. De liberale leer had gefaald. Boven-

dien vroeg de ontwikkeling der techniek, zoals zij die ook nu nog vraagt, een coördinator die de gezamenlijke krachten kan bundelen, zodat een land niet achterop raakt. Oorlogen en economische depressies hebben evenzeer grote invloed gehad op de staatsbemoeiingen en..... bij herhaling vraagt de maatschappij om een optreden van de overheid.

En de toenemende invloed van de overheid en de neiging van de maatschappij en de burgers om overheidsregelingen te vragen, houden een gevaar in. Het is voor de overheid minder moeite een bepaalde materie te regelen dan haar weer aan de vrije organisatie aan het initiatief van de burger over te laten, het is voor de burgers gemakkelijker de overheid te laten regelen dan zelf in hun organisaties regelingen te treffen, hoewel ze er toe in staat zouden zijn. Het gevaar dat ligt dus al evenzeer in de mogelijkheid, dat de staat er gewend aan raakt alles te regelen als in een verkeerde mentaliteit der burgers.

Dit gevaar wordt ingezien, met name in de kringen der christelijke partijen en der christelijke organisaties. Een voorbeeld daarvan was het streven naar vrijere loonvorming, dat de verantwoordelijkheden weer meer bij het bedrijfsleven, werkgevers en werknemers, wil leggen. Indien dit streven, ook in de verdere toekomst, slaagt, dan is daardoor een grote hindernis opgeworpen tegen de verstatelijking van de maatschappij.

Een ander voorbeeld is gelegen in het ontwerp van wet, de zgn. Mammoetwet, waarin de katholieke minister van onderwijs maatschappelijke organen opvoert, die

uit de vrije maatschappij zullen opkomen en een belangrijke plaats in het onderwijsbeleid in de toekomst gaan innemen.

Als deze ontwikkeling zich voortzet zal zij de weg banen naar een gezonde situatie, waarin zowel een sterk en van zijn verantwoordelijkheid bewust staatsgezag aanwezig is als een vrij en medebestissend en mede beïnvloedend maatschappelijk leven, een medebesturend burger.

Er zijn er die een tegenstelling tussen staat en maatschappij, staat en burger zien; deze opvatting is beslist onjuist, want de staat is een noodzakelijke gemeenschap, die uit het leven der burgers voortkomt en aan de behoefte van de maatschappij voldoet. Zonder de aanwezigheid van een goed werkende overheid kan een geordende maatschappij, waarin het streven naar eigenbelang plaats vindt binnen het kader van het algemeen belang en waarin de vrijheid der burgers wordt gegarandeerd niet bestaan. Zonder de staat is een dergelijke maatschappij feitelijk ondenkbaar.

Toch is de onjuiste gedachte om tusschen staat en maatschappij een tegenstelling te zien niet onbegrijpelijk. Zij is een gevolg van de regels die de staat stelt als gevolg waarvan men bij de staat aan dwang denkt en bij de maatschappij aan vrijheid. Dit is van de andere kant nog een slagschaduw van het oude liberalisme, dat overigens vrijwel overwonnen is. Overwonnen, omdat ingezien wordt dat de 19e-eeuwse zgn. vrijheid alleen een vrijheid voor bepaalde groepen was. De welvaartsstaat, de sociale staat heeft juist door zijn bemoeiing een vrijmakende wetgeving voor de massa der werknemers tot stand gebracht: de sociale wetgeving. De wet heeft de arme juist vrijgemaakt.

Staat en maatschappij horen dus bij elkaar en dienen tenslotte hetzelfde doel, n.l. het geluk van de mens. Maar zij doen dat op verschillende wijzen, waarbij de staat het gemeenschappelijke beoogt, datgene was voor allen van belang is, n.l. het algemeen welzijn.

Wat is nu de juiste verhouding

tussen beide, tussen staat en maatschappij? Deze verhouding wordt naar ons inzicht bepaald door het subsidiariteitsbeginsel, waarin de voorrang van de persoon boven de groep en van het recht van de kleinere groep boven dat van de hogere tot uitdrukking gebracht. Het staatsgezag zal dus zaken van minder belang moeten overlaten aan lichamen van lagere rang. Dit wil niet zeggen dat de staat geen vergaande invloed en macht kan en mag uitoefenen. Het verst gaat die staat, wanneer hij tot nationalisatie van goederen en diensten overgaat. Hij ontnemt dan aan de maatschappij een bepaalde werkzaamheid. Dat kan verantwoord, zelfs zeer gewenst zijn. Met name wanneer het gaat over die goederen, waarvan men moet zeggen, dat zij aan de gemeenschap dienen te worden voorbehouden. D.w.z. goederen, die een economische macht meebrengen, zó groot, dat zij, zonder gevaar voor het openbaar welzijn niet in handen van private personen gelaten mag worden. Een goed voorbeeld daarvan is de invloed van de regering op de banken. Een beslissende stem van de regering op het gebied van financiën en economie is in onze moderne samenleving met hun snelle ontwikkeling een eis van algemeen welzijn. Het feit, dat b.v. de Nederlandse Bank geheel onder controle der regering staat, ontmoet dan ook in ons land geen tegenstand. Het ligt echter voor de hand, dat de staat nooit lichtvaardig tot nationalisatie mag overgaan; het is immers de uiterste grens van de staatsmacht. Daarom behoort nationalisatie zo beperkt als mogelijk is te worden toegepast.

De bemoeiing van de staat kan direct en indirect zijn. Bij de sociale wetgeving is van een directe taak sprake, het gaat hier immers om een verantwoordelijkheid van de overheid en niet van particulieren. Bij de subsidiëring van maatschappelijk werk daarentegen is sprake van indirecte bemoeiing. Want de directe zorg van het maatschappelijk werk berust bij organisaties en particulieren. Bij de indirecte bemoeiing past de staat dus grote

terughouding; die terughouding is ook bij het onderwijs gewenst. Volgens het subsidiariteitsbeginsel moet men zeggen: het bijzonder onderwijs is regel, het openbaar, dus het overheidsonderwijs is aanvulling.

Het ligt voor de hand, dat de maatschappij d.w.z. de burgers en de maatschappelijke groepen en haar organisaties de werkzaamheid van de staat niet onberoerd heeft gelaten en er dus sprake is van een beantwoording vanuit de maatschappij op de staatsactiviteiten. Bij herhaling richten organisaties van verschillende aard, vooral belangengroeperingen, zich tot de staat, zij maken hun wensen kenbaar, komen met suggesties of voorstellen of tekenen protest aan tegen bepaalde maatregelen. Maatschappelijke organisaties en haar leden, allen staatsburgers, willen zich niet alleen beschermen tegen de staat, zij pogen de staat ook te beïnvloeden zelfs trachten zij zich in de overheidsmacht zelf te nestelen: Er is dan niet alleen een groep van de staat, maar ook een groep naar de staat.

Nu de staat méér dan vroeger bij de oplossing van maatschappelijke vraagstukken, vaak zelfs strijd-vragen is betrokken, ligt het voor de hand, dat belangengroeperingen pogen invloed uit te oefenen op de beslissingen van de overheid. Dan treden dergelijke groepen op als pressiegroepen of pressure-groups.

Prof. dr. van Doorn noemt pressiegroepen belangengroepen, die zich ongenodigd in de politieke arena hebben begeven om aldaar op de besluitvorming invloed uit te oefenen. Met deze algemene definitie zijn de pressiegroepen duidelijk getypeerd. Zij begeven zich ongenood in de politieke arena. Dit in tegenstelling tot die personen, organen en organisaties die wél genood zijn of die organisch bij de politieke besluitvorming zijn betrokken: dat is de regering, het kabinet, de Raad van State, de Staten Generaal. Genood of gehoord worden b.v. de Sociaal Economische Raad, de Onderwijsraad en bepaalde organisaties, b.v. vak-organisaties op economisch gebied,

op onderwijsgebied enz. enz. Maar de pressiegroepen doorkruisen de normale procedure, doordat zij, buiten wettelijke regels om, druk uitoefenen op bestuurslichamen in wetgevende organen. Daarvan zijn in binnen- en buitenland voorbeelden te over: de Japanse studenten-organisatie, die politieke druk uitoefent; de tocht van de Zeeuws-Vlamingen naar Den Haag, enkele jaren geleden, om hun verlangens voor vrije veren kracht bij te zetten; de socialistische activiteit in België, die leidde destijds tot het aftreden van Koning Leopold.

Moet nu ook een politieke partij tot de pressiegroepen gerekend worden? Haar invloed op het politieke terrein is immers groot.

Het antwoord op deze vraag moet beslist ontkennend zijn. Zij nemen niet *ongenood* aan het politieke leven deel. De politieke partijen, hoewel in ons land niet officieel bij de wet erkend, maken een integrerend en onmisbaar bestanddeel uit van de democratische staat; haar namen zijn vermeld op de officiële stembiljetten, haar voornaamste vertegenwoordigers, de fractie-voorzitters, worden bij een kabinetsformatie door de Koningin geraadpleegd.

Wat is nu het grote verschil tussen een politieke partij en een pressure-groep? Dat is hierin gelegen, dat de partij het algemeen belang voor ogen heeft, althans de bonafide politieke partijen en dat de pressure-groep een groepsbelang nastreeft. Als men dit verschil in ogenschouw neemt, dan zal men tot de conclusie komen, dat verschillende splinterpartijtjes, zoals die in Nederland zijn opgetreden feitelijk niet tot de politieke partijen gerekend kunnen worden: een sportpartij, een middenstandspartij, groeperingen die met name een bepaald belang voor ogen hadden. Als dergelijke groeperingen in belangrijke mate in de Staten Generaal zouden optreden, dan zou er iets ernstig mis zijn in ons politieke leven. Want dan zou het volk onvoldoende inzien, dat de politiek en dus de staat als taak heeft het algemeen welzijn te dienen.

Het is dan ook geen wonder, dat

bij de grote partijen het streven duidelijk merkbaar is van volkspartij te zijn, d.w.z. een groepering die aanhangers vindt in alle maatschappelijke geledingen en die daardoor beter het algemeen belang kan dienen. De katholieke partij is altijd een volkspartij geweest, ook toen zij nog staatspartij heette; de P.v.d.A. wil het nadrukkelijk zijn, hoewel haar aanhang vooral na 1958 uit de zgn. midden-groepen zeer is verkleind; zelfs de liberale partij noemt zich volkspartij voor vrijheid en democratie. Maar pas na haar jongste verkiezingssuccessen is haar basis verbreed, tot dusverre bestond haar aanhang vooral uit meer welgestelden: zakenmensen, intellectuelen, ambtenaren.

Onze grote en grotere politieke partijen zijn ongetwijfeld geen belangengroeperingen; zij pogen het algemeen belang te dienen. Maar in die partijen zijn pressiegroepen werkzaam, groeperingen van arbeiders, boeren, werkgevers en middenstanders b.v. en in de anti-revolutionaire partij op een heel ander vlak gereformeerden en nederlands-hervormden. De activiteit van die groepen is merkbaar bij de kandidaatstelling en bij het beleid van partijen en fracties. Voorkomen moet worden, dat b.v. de partij-programms aaneenschakeling zijn van verlangen van verschillende groeperingen, maar programs dienen in het licht van het algemeen belang de belangen der verschillende maatschappelijke groeperingen na te streven. Want behartiging van het belang houdt tevens in de behartiging der deelbelangen. Belangrijke deelbelangen mogen in een politiek program dus niet ontbreken.

Is er nu in principe een tegenstelling tussen pressiegroep en partij? Het lijkt van niet. Het is b.v. gewenst dat er tussen de bedoelde groepen en de partij een zeker samenspel, tenminste een goed contact bestaat. Want de politieke partij kan zonder het maatschappelijk leven niet goed functioneren. Er is immers in beginsel ook geen tegenstelling tussen algemeen belang en groepsbelang. Zorg

voor het algemeen belang houdt tevens in: zorg voor de belangen der verschillende belangengroepen.

Er is wel een duidelijk verschil tussen de taak van de politiek en het sociale organisatieleven. De sociale organisatie heeft tot taak de belangen van de eigen groep te behartigen zonder het algemeen belang te schaden. De politiek streeft het algemeen belang na en — zoals ik zei — de deelbelangen in het licht van dat algemene welzijn. Zij heeft te zorgen voor een harmonische orde tussen de nog al eens botsende belangen der verschillende maatschappelijke groeperingen. Zij zal ook daarom tot een compromis bereid moeten zijn. Al is er dan in principe geen tegenstelling tussen de politieke partij en de belangengroep, de pressiegroep, toch moet er voor gewaakt worden, dat de plaats van de belangengroeperingen in de politieke groeperingen overtrokken gaat worden. Want dan wordt de zorg voor het algemeen belang overwoerd door de zorg van grotere en kleinere groepsbelangen. Er bestaat meningsverschil over de waardering van de pressiegroepen. Er zijn wetenschapsbeoefenaren die de pressiegroepen als een ziekte binnen de democratie beschouwen, er zijn er ook die deze groepen als een dynamisch element zien in het politieke leven en haar met name waarderen als een middel tot zelfkritiek bij de politieke partijen. Deze verschillende beoordelingen kunnen het gevolg zijn van verschillend optreden der pressiegroepen: men kan n.l. van ongezonde en van gezonde pressie spreken. Wat kan worden verstaan onder gezonde pressie? Deze kan alleen plaats vinden als druk wordt uitgeoefend ter bereiking van een bepaald groepsbelang *binnen* het kader van het algemeen welzijn, zelfs ter versterking van het algemeen welzijn (b.v. de werkzaamheid der vakbeweging voor de lotsverbetering der arbeiders). Het valt niet te ontkennen, dat de activiteit der vakbeweging de belangen van een zeer grote bevolkingsgroep met succes heeft gediend en daarmee het algemeen welzijn.

Ongezonde pressie is een zodanige, die zich niet stoort aan de belangen van land en volk; b.v. een staking die zeer grote schade toebrengt en die niet opweegt tegen het doel dat die staking beoogt (de studentenactiviteiten in Japan, waar door een beperkte minderheid aan democratisch gekozen regeringen de kans op het normaal uitoefenen van de toevertrouwde regeermacht wordt ontnomen).

Aan de werkzaamheid van *pressure-groups*, is niet te ontkomen, nu de overheid zo'n grote invloed uitoefent op het maatschappelijk leven. Een tegenspel van de vrije maatschappij is nodig. Dit tegenspel wordt gevoerd door middel van de politieke partijen, die de steun van het volk doen klinken in het parlement. Maar het is een eis van democratie dat ook buiten de partijen om aan groepen en personen het recht wordt toegekend om voor deelbelangen op te komen. Al was het alleen, omdat niet gegarandeerd kan worden, dat de politieke partijen alle belangen steeds op juiste wijze afwegen. De stille pressie — geen geweldadigheden dus — is toelaatbaar en zelfs gewenst, mijs zij niet in ongezonde pressie ontardt.

In een Amerikaanse stad, zo verklaart de socioloog worden de politieke beslissingen zoever in de boezem van de plaatselijke belangenorganisaties voorbereid, dat het gemeentebestuur niet anders te doen heeft dan deze beslissingen te bekrachtigen. In een andere, een Engelse stad, bleek het gemeentebestuur betrekkelijk onafhankelijk, zelfstandig tegenover de standpunten van de belangengroepen en kon het zijn beslissingen nemen op basis van het eigen oordeel. In de bedoelde Amerikaanse stad was dus van een ongezonde pressie sprake: de politieke macht speelde geen zelfstandige rol meer. Dit is in strijd met de door ons aanvaarde opvatting dat de staat, de overheid, dus ook een stadsbestuur een eigen taak heeft, die anderen niet kunnen vervullen. Die taak is: de bevordering van het algemeen welzijn. Een ander voorbeeld is dat van prof. Pen, die heeft betoogd,

dat de huidige parlementen een verzameling zijn geworden van belangengroeperingen, die ieder voor haar eigen doel financiële medewerking van de overheid vragen. Daarin ziet prof. Pen een der voornaamste oorzaken van inflatie: dat is overspanning van het economisch leven, gevolgd door groter koopkracht en uitbreiding der geldvoorziening met in verhouding geringere produktie, schaarste, hogere lonen, hogere winsten én prijsstijgingen: dus geldontwaarding.

Men kan de stelling van prof. Pen overtrokken noemen, maar feit is, dat er een zekere dreiging bestaat van een overwoekering van het politieke door het maatschappelijke. Als die overwoekering werkelijk zou gaan optreden, dan is van het afwegen in de politiek van bestaande eisen binnen het raam der mogelijkheden geen sprake meer, dan zal inflatie inderdaad het algemeen welzijn schaden.

In Nederland is daarvan niet in de ernstigste mate sprake, maar toch is de situatie zo, dat ook hier een gewaarschuwd man voor twee geldt. Een gewaarschuwd man, die de democratie wil dienen, dat is de zorg voor het belang van allen, met de bereidheid desnoods het eigen belang ondergeschikt te maken aan de hogere belangen van anderen. Democratie berust in wezen, ik heb dat in Uw program gezegd, op respect voor de mens en zijn belangen. Democratie is dus onder meer rekening houden met anderen. Wie dit doet erkent de positie van de staat en van de overheid, die het algemeen belang nastreeft. Wie dat doet wenst evenmin verstatelijking van de maatschappij door te vergaande staatsbemoelingen als vermaatschappelijking van de staat, die daardoor haar wezenlijke taak niet kan vervullen.

Staat en maatschappij hebben elk haar eigen functie en elk haar eigen waarde. In de maatschappij worden rechtmatige private en groepsbelangen in vrijheid nagestreefd. De staat heeft tot taak: het scheppen van harmonie tussen die belangen met het oog op het

hoogste goed van deze natuurlijke orde: het algemeen welzijn. Verwarring van beide functies of het onderwaarderen van een van beide geeft wanorde in de samenleving, die de hiërarchie der waarden, die daarin behoort te leven, geweld aandoet.

Als men nu van oordeel is, dat de democratie in haar wezen bevat: respect voor de menselijke persoon, dan ligt het voor de hand, dat bij een bezinning op de democratie de positie van de mens, van de persoonlijke persoonlijkheid, nadrukkelijk tot haar recht komt. Onze westerse democratie stelt hoge eisen aan de burger, aan de persoonlijkheid van de burger en burgeres. Zij verleent rechten en legt plichten op. Zij verwacht, dat de burger enerzijds aan beide aandacht schenkt en anderzijds het algemeen welzijn als criterium voor zijn denken en handelen beschouwt. De politiek heeft immers het algemeen welzijn te dienen. En in die politiek speelt de levensbeschouwing van de mens een grote rol.

In de democratie behoort de persoonlijkheid van de burger een grote rol te spelen, waarbij zijn of haar levensbeschouwing van grote betekenis is. In Nederland heeft godsdienst en levensbeschouwing natuurlijk te maken met organisatie en organisatieleven, ook op politiek terrein. Dit is een feitelijk gegeven.

De K.V.P. is een levensbeschouwelijke partij, geen confessionele, laat staan een kerkelijke partij. Het is die levensbeschouwelijke houding van het katholicisme, die ons inspireert, die met name sociale rechtvaardigheid verlangt, ja eist. Het is die levensbeschouwing die ons bindt aan hechte zedelijke normen. Het is de levensbeschouwing die ons algemeen beleid bepaalt.

Een christelijke levensbeschouwing, die grote aandacht eist voor de economisch zwakkeren, die klassenstrijd principieel verwerpt, die een harmonie in de belangen van alle bevolkingsgroepen nastreeft. De politiek der K.V.P. wil geen toegeven zonder meer aan eisen van de talrijke bevolkingsgroepe-

ringen, zij wil alle belangen dienen, omdat zij het algemeen belang dient. Dit algemeen belang is niet in strijd met de doelbelangen. Doelbelang heeft immers nadrukkelijk met het algemeen welzijn te maken.

De katholieke burger heeft hier geen moeilijke keus, hij zal geen christelijk beleid voeren in calvinistische zin, hij zal geen liberale politiek waarderen, waarin de vrijheid voorop staat, behalve bij het onderwijs, felle voorstanders als ook de huidige liberalen zijn voor het openbaar onderwijs en niet van een christelijk sociaal program. Zoals ook de socialisten, die de staatsgemeenschap voorop blijven stellen, en daardoor de mens en zijn organisaties onderwaarderen, die in de praktijk de klassenstrijd nog niet hebben opgegeven.

De katholieke burger heeft als ieder ander zijn rechten en plichten. Hij heeft het recht zich te organiseren ook op politiek terrein. Hij make daarvan gebruik. Dit recht brengt de staatsburgerlijke plicht met zich mee zich bij voortdoring op het beleid van de gekozen partij te bezinnen. En daarop invloed uit te oefenen. Bezinning op het beleid der partij en op het beleid van haar fractie.

De katholieke burger, die oren heeft om te horen, ogen om te zien en onderscheidingsvermogen om te oordelen, heeft tot burgerplicht het beleid van partij en fracties te volgen. Hij heeft na te gaan of dit beleid werkelijk gericht is op een christelijke dus sociale politiek, of het meebouwt aan een gezond welvaartsbeleid, of het de vrijheid der burgers respecteert. Of het getuigenis aflegt van verantwoordelijkheidszin en beginselvastheid. Of het in Nederlandse democratische zin die samenwerking zoekt, die de belangen van ons volk, naar ons oordeel gemeten, het beste dient.

De katholieke burger heeft mee te oordelen en met name het bewuste lid der partij of de houding der fractie tegenover het huidige regeringsbeleid juist is. Of zij terecht de grote verdiensten van het kabinet de Quay voor de groeiën-

de welvaart van ons volk met kracht steunt, of zij zich voldoende en met kracht weert op die terreinen waar kritiek, zelfs scherpe kritiek, noodzakelijk is.

Die afweging demonstreerde de jongste vergadering van de Partijraad: partijleiding en fractie werden gewogen en niet te licht bevonden. Integendeel, zelden was er een zo grote — en vrijwel al-

gemene — instemming met het beleid.

Het is de taak van de burgers, in het bijzonder ook Uw taak, aan die afweging voortdurend aandacht te schenken. Maar dit eist kennis en begrip van de politiek, kennis en begrip van onze politieke beginselen. Dit eist voor de toekomst een krachtige werkzaamheid en ontwikkeling der jongeren.

Rechtsgrond voor subsidie kerkenbouw

DOOR Drs W. M. I. VAN DEN ENDE

In de 15e eeuw werd in Rotterdam de grote St. Laurenskerk gebouwd, de kerk, die, in de oorlog zwaar getroffen, thans hersteld wordt in een poging Rotterdam een band met het verleden te geven. De bouw van deze kerk wordt in de oude beschrijvingen een zaak van de gehele burgerij genoemd: een groot deel van de arbeid werd zonder loonkosten door de burgers zelf beschikbaar gesteld, terwijl materialen bijeengebracht werden, doordat de overheid bepaalde bronnen van inkomsten afstond voor de kerk: civiele rechten en boeten werden betaald in kerkbouwstenen.

Dit lezend maken wij vanuit onze huidige omstandigheden gemakkelijk het onderscheid tussen particuliere en overheidsbijdragen. Men kan met recht betwijfelen, of het bewustzijn van dit onderscheid toenmaals al duidelijk was. Het gaat niet aan een scheiding, die ons vanzelfsprekend lijkt, in een vroegere tijd terug te projecteren, terwijl de gestalte van die tijd geheel anders was.

Het huidige wetsvoorstel tot subsidie kerkenbouw kent vele voorgangers. Deze voorgangers in de historie zijn echter nog geen precedënten. Vanaf Constantijn heeft de burgerlijke overheid bijdragen verleend aan de oprichting van kerkgebouwen, maar de aard van deze bijdragen verschilt fundamenteel, naarmate de verhouding tussen Kerk en Staat anders is. In sommige omstandigheden is over deze verhouding nauwelijks te spreken en komt het begrip identiteit ons reëler voor dan het begrip relatie. In andere omstandigheden staat een duidelijke scheiding tussen Kerk en Staat voorop, maar zijn ook binnen deze scheiding vele varianten aanwezig en tekent zich er een ontwikkeling in af.

Onbestreden staat in onze dagen de stelling voorop, dat een bijdrage van de civiele overheid aan welk werk der Kerk ook geen grondslag vindt in het waarheidsgehalte van de Kerk. Toch is deze stelling eerst na vele eeuwen van ontwikkeling en dank zij het ontstaan van een bepaalde maatschappelijke constellatie mogelijk geworden.

Deze constellatie is niet die van de veelheid der Kerken. Ook in landen, waarin een grote meerderheid (of in een hypothetisch geval: het geheel) van de bevolking tot één Kerk behoort, is de Staatskerk een overwonnen of te overwinnen standpunt. Het is dus niet slechts de kerkelijke verdeeldheid en veelheid, die een Staatskeuze voor de Kerk onmogelijk of onwenselijk maakt. De diepste factor is eerder gelegen in het feit, dat in

een verstedelijkte maatschappij noodzakelijkerwijze een scheiding ontstaat tussen het openbare leven en het privéleven. De groei van openbare instituten van functionele en utilitaire aard leidt tot een zo sterke organisatie en functionalisering van de maatschappij, dat in onze dagen het persoonlijke leven steeds meer naar een eigen kader zoekt, waarin het zich onbelemmerd kan ontplooiën.

Juridisch is deze ontwikkeling erkend, toen in 1789 de „Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen” tot stand kwam, waarin twee sferen worden afgepaald. Het individu werd erdoor in beginsel in staat gesteld aan het eigen leven een gestalte te geven, die niet bepaald wordt door de maatschappij.

Tönnies beweerde, dat de Gesellschaft de Gemeinschaft wegdringt. Het is beter te stellen, dat een toename van de Gesellschaft het verlangen naar Gemeinschaft doet groeien. Rationalisatie in de maatschappij doet streven naar een vrijere vormgeving van het persoonlijke leven. Meer organisatie van de arbeid doet de vraag rijzen naar meer vrije tijd. Het functionele roept het emotionele op. De versterkte maatschappij leidt tot sterker nadruk op de privacy van het gezin.

Zo constitueert de toename van het openbare leven zelf een zône van het niet-openbare. In een vroegere samenleving waren deze twee zônes onherkenbaar verweven, in onze tijd echter ontstaat een specialisatie in aparte kaders.

Deze vroegere maatschappij heeft Oldendorff de concentrisch opgebouwde samenleving genoemd, waarin het familiale leven het grondpatroon vormde, dat als model diende voor alle andere kaders. Het is duidelijk, dat in een zodanige samenleving de overheid alle belang had bij het persoonlijke leven der burgers. Dit immers was haar fundament, het middelpunt van de cirkel, de basis van haar bestaan. In die dagen kon een Kerk Staatskerk zijn en moest ketterij de Staat zelf bedreigen. Vanuit moderne begrippen zou men dit een totalitaire Staat noemen, indien men niet bedacht, dat het begrip totalitaire Staat een samenleving veronderstelt, waarin de scheiding tussen het openbare en privé-leven reeds een verworvenheid is, zodat het ingrijpen van de overheid in het persoonlijke leven ervaren wordt als het doordringen van een vreemd element.

In een stedelijke samenleving (en hieronder vallen ook de dorpen en het platteland met een verstedelijkende leefwijze) valt het leven uiteen in twee sectoren (met talloze overgangen): de maatschappij en het persoonlijke leven. Hun onderlinge verhouding zoekt nog naar een juiste formule. Zodra deze gevonden is zal de werkelijkheid ons weer om een andere formule doen vragen. Bepaalde opvattingen krijgen echter al vaste voet. Zo mogen de persoonlijke opvattingen niet zozeer aan de maatschappij worden opgelegd, dat daardoor de verdraagzaamheid (in positieve zin) wordt bedreigd. Anderzijds moet de maatschappij haar houding ten aanzien van het persoonlijke leven laten normeren door de gedachte, dat dit leven een zo groot mogelijke ontplooiingskans krijgt.

Door de scheiding tussen Kerk en Staat is de basis van subsidieverlening voor kerkenbouw niet meer venzelsprekend. Een rechtsgrond hiervoor te zoeken in het waarheidsgehalte van één Kerk is onmogelijk geworden.

Indien de Overheid subsidie verleent, zal zij dit doen aan alle kerkgenootschappen. Dit gebeurt dan niet meer op grond van de intrinsieke waarde der kerkgenootschappen.

Wel is het mogelijk, dat de Overheid de Kerken in hun taak steunt wegens extrinsieke waarden der kerkgenootschappen, d.w.z. wegens de gunstige invloeden, die van het kerkelijke werk uitgaan op het maatschappelijke leven. Men kan hierbij aan velerlei mogelijkheden denken: vermindering van de criminaliteit, arbeidsrust, civiele gehoorzaamheid, sociaal-charitatieve functies enz.

Men kan zich afvragen, of het zonder meer duidelijk is, dat het werk der Kerken inderdaad altijd en overal voordelen voor de maatschappij met zich medebrengt. De oude stelling, dat het kerkelijke leven een maatschappelijke integratie met zich medebrengt, wordt steeds meer verlaten. Is b.v. de verzuiling, voorzover deze van de Kerken uitgaat, een maatschappelijk belang?

Bovendien is het een vraag, of de Kerken wel prijs stellen op een honorarium voor maatschappelijke diensten, vooreerst omdat dit hun eigenlijke taak niet is en omdat zij op deze wijze worden gewaardeerd in een kwaliteit, die het uitzicht op het eigenlijke Kerk-zijn kan belemmeren, maar ook omdat dit motief tevens tot norm kan worden: eerst bij een positieve invloed op het maatschappelijke leven (zoals dit gezien wordt door de burgerlijke overheid) wordt subsidie toegekend: een premie op maatschappelijke nuttigheid.

Zelfs al aanvaardt men, dat het kerkelijke leven een factor is, die het openbare belang dient, zoals de Memorie van Antwoord zegt, dan nog kan men betwijfelen, of deze dienstbaarheid financieel gesteund moet worden juist door een subsidie voor kerkenbouw. Men kan dan als te subsidiëren object eerder de activiteiten van het kerkelijke leven pogen vast te stellen, die een directer verband hebben met het openbare nut.

Het komt ons dus voor, dat het subsidie-motief niet gevonden kan worden in een kwaliteit van de Kerk als instituut. Immers haar intrinsieke kwaliteit (de waarheidswaarde) onttrekt zich aan het oordeel der overheid en haar extrinsieke kwaliteit (de invloed op de maatschappij) is te onzeker en bovendien te bijkomstig voor het Kerk-zijn.

Het Centrum voor Staatkundige Vorming heeft hieromtrent onlangs een rapport gepubliceerd. In dit rapport wordt gepleit voor een andere rechtsgrond. Deze wordt niet gezocht in een kwaliteit van de Kerk als instituut, maar in een behoefte van de Kerkleden als personen. Dit hangt samen met de boven beschreven veranderde verhouding van het openbare en persoonlijke leven. De scheiding tussen deze twee sectoren houdt in, dat de maatschappij en in het bijzonder de Staat zich moet onttrekken aan de verleiding het leven der burgers te regelen en te beïnvloeden naar door de overheid vastgestelde maatstaven. Deze onthouding is vastgelegd in de klassieke vrijheidsrechten, die het individu beschermen tegen pogingen aan de vrijheid beperkingen op te leggen.

Het tekort schieten van negatieve bepalingen is nooit beter geformuleerd dan door de cynische uitspraak van Anatole France: „La majestueuse égalité des lois, qui interdit au riche comme au pauvre de coucher sous les ponts”.

De vrijheidsrechten zijn slechts een negatieve conditie voor de persoonlijke ontplooiing. In onze tijd blijkt, dat ook een positieve bevordering wenselijk is. Deze is altijd aanwezig geweest, maar dan in andere vormen dan onze tijd vraagt. De grotere eenheid van het openbare en persoonlijke leven in vroeger tijden bracht tot een vanzelfsprekende bijstand aan elkaar. Wegens de moderne scheiding van het openbare en privé-leven is echter thans een zodanige steun nodig van het openbare aan het persoonlijke, dat het persoonlijke niet in de ban komt van het openbare, maar toch wel vanuit het openbare de reële kansen krijgt geboden die het uit eigen kracht niet kan verwerven. Deze steun wordt geformuleerd in de sociale grondrechten.

Kenmerkend hiervoor is, dat het aan de overheid de plicht oplegt de mogelijkheden van het individu op persoonlijke ontplooiing een werkelijke inhoud te geven.

Het meest eigene van het nieuwe rapport over de subsidiëring van kerkenbouw is dus, dat het de rechtsgrond niet zoekt in de aangename of nuttige relaties tussen Kerk en Staat, maar in de plicht van de Staat zodanige condities te scheppen, dat de individuen de kansen krijgen, die zij voor de ontwikkeling van hun godsdienstig leven of voor levensbezinning nodig hebben.

De voornaamste rechtsgrond, aanvaard door de Commissie Sassen, luidde: „de in brede lagen van het Nederlandse volk bestaande overtuiging, dat een krachtig kerkelijk leven van een zodanig openbaar belang is, dat het reeds daarom de overheid niet onverschillig kan laten, of de kerkgenootschappen in het huidige bestel ook materieel in staat zijn, hun taak en zending op adequate wijze te volvoeren”.

Het rapport van het Centrum voor Staatkundige Vorming stelt de volgende formulering voor: „de godsdienstbeleving in kerkelijk verband is van zodanige persoonlijke waarde, dat het de overheid om deze reden reeds niet onverschillig kan laten, of de kerkgenootschappen ten behoeve van hun leden in het huidige bestel ook materieel in staat zijn hun zending en taak op adequate wijze te vervullen”.

In deze formulering zijn het niet de Kerken die als Kerken worden gesubsidieerd, maar zijn het de burgers, die gesteund worden in hun kansen op zelfrealisering. Hieruit blijkt tegelijk, dat steun aan burgers, die verlangen zichzelf geestelijk te realiseren in andere verbanden dan de strikt kerkelijke, met name in die van het Humanistisch Verbond, kan worden aanvaard.

Terwijl de rechtsgrond van het rapport Sassen steun zou kunnen geven aan de gedachte, dat een gelijke subsidiëring voor kerken en bezinningscentra een onaanvaardbare gelijkstelling in zou houden van kerkgenootschappen en Humanistisch Verbond, zou de rechtsgrond van het nieuwe rapport kunnen leiden tot de gedachte, dat een afwijzing van subsidie voor bezinningshuizen een discriminatie zou betekenen van sommige burgers.

Er zijn nog andere onderdelen van het rapport van het Centrum voor Staatkundige Vorming, die een nadere bespreking zouden rechtvaardigen, met name de vorm van de subsidiëring (rechtstreeks of via fiscale faciliteiten) en de subsidiërende instantie (in feite de centrale of gemeentelijke overheid). Omdat wij echter in deze korte beschouwing vooral aandacht

hebben willen geven aan de rechtsgrond, verwijzen wij voor het overige naar het rapport zelf.

Kerkenbouw; bouw van bezinningscentra; rechtsgrond voor subsidiëring; rapport van de Commissie Van Wijnbergen, uitgegeven door het Centrum voor Staatkundige Vorming, Prinsegracht 95, 's Gravenhage.

Partijraad K.V.P. bijeën te Amsterdam

De jaarlijkse vergadering van het parlement van de K.V.P., de Partijraad, heeft zich in maart 1962 gekenmerkt door enkele bijzonder saillante punten. Op de eerste plaats moet genoemd worden het grote debat, dat gewijd werd aan het vraagstuk Nieuw Guinea. Voor het eerst in de historie van de K.V.P. schonk de Partijraad aan dit probleem-met-wereldaspecten de grootst mogelijke aandacht. Men kan er uiteraard over twisten of een dergelijke discussie niet te laat gehouden is, men kan er niet van mening verschillen, dat het toch wel de hoogste tijd werd, dat deze belangrijke zaak aan de orde kwam. En ook niet daarover, dat dit debat in de volle openbaarheid werd gehouden. In het jongste verleden is nog te vaak bij andere politieke groeperingen de opvatting, dat er binnen de K.V.P. niet over Nieuw Guinea gesproken kon worden, onvoldoende gelogenstraft. Ook het vertrouwelijk beraad, dat in 1961 werd gehouden, heeft daarin — juist door haar vertrouwelijk karakter — geen verandering kunnen brengen.

Op het ogenblik echter, waarop de Partijraad nu in volle openheid de kwestie ging bespreken, leek een omstandigheid van verheugende aard, toch weer tot grote terughoudendheid te nopen. Was niet kort tevoren bekend geworden, dat Nederland en Indonesië voor de geheime agendabesprekingen rond de tafel zouden gaan zitten? Moest daarom niet — conclusie van de bekende Hollandse voorzichtigheid om zich toch vooral niet aan koud water te branden —

alles vermeden worden, wat deze besprekingen zou kunnen beïnvloeden? Zij, die zo dachten, vergaten daarbij twee dingen: op de eerste plaats het feit, dat de Partijraad van de K.V.P. een politiek orgaan is, dat krachtens zijn wezen politieke invloed wenst uit te oefenen. Waarom zou de Partijraad dat dan niet doen, wanneer de mogelijkheid er toe voor het grijpen ligt? Op de tweede plaats verloor men uit het oog, dat het eenvoudig irreëel zou zijn om in het voorjaar van 1962, om welke reden dan ook, een Nieuw Guinea-debat van de baan te schuiven. Het was al laat, het was eigenlijk nu, of nooit meer.

Uit de besprekingen is gebleken, dat binnen de K.V.P. drie stromingen aanwezig zijn. Op de eerste plaats de moralisten, in Amsterdam aangevoerd door prof. mr. S. F. L. baron van Wijnbergen, die, de politieke aspecten niet ontkennend, de morele facetten centraal stelden. Daarbij kwam de Nijmeegse hoogleraar tot de belangwekkende conclusie, dat Nederland niets met of op Nieuw Guinea te maken heeft. Het gehele Nederlandse handelen moet gericht zijn op Indonesië, omdat Nederland, ook na de soevereiniteitsoverdracht, onverkort bepaalde verantwoordelijkheden voor dat land blijft dragen. Dergelijke verantwoordelijkheden heeft Nederland niet ten opzichte van Nieuw Guinea. De verantwoordelijkheden daar zijn door Nederland zelf in het leven geroepen, aldus prof. Van Wijnbergen en omdat zij gericht zijn tegen Indonesië, zijn zij zelfs in strijd met onze morele plicht.

Het is duidelijk, dat een dergelijk extreem standpunt het in de Partijraad niet zou halen. Het kon het eenvoudig niet halen, ook niet bij hen, die op realiteitsgronden geen bezwaar maken tegen overdracht van Nieuw Guinea aan Indonesië, omdat het creëren van dergelijke morele verplichtingen volmaakt in tegenspraak is met de politieke werkelijkheid sinds 1950. Prof. Van Wijnbergen kan wel zeggen, dat wij in Nederland er begrip voor moeten hebben, dat het dreigen met geweld voor niet-westerse volkeren een normaal verschijnsel is om recht te krijgen, hij dient dan tevens te bedenken, dat ook Indonesië, als lid van de Verenigde Naties er geen eenzijdige niet-westerse maatstaven op na kan houden als het handelingen stelt, die in strijd zijn met de internationale rechtsorde en daardoor met het Handvest van de Verenigde Naties. Aan de verplichtingen van het Handvest is niet alleen Nederland, maar is ook Indonesië gebonden. De moraal, die aan het Nederlandse denken en handelen, naar de opvatting van de Nijmeegse hoogleraar ten grondslag moet liggen, zou, aldus gezien, strijdig zijn met het politiek mogelijke. Wanneer wij een vergelijking zouden willen trekken — al gaat die uiteraard ook mank — dan kunnen wij het betoog van prof. Van Wijnbergen dat gebaseerd is op de christelijke naastenliefde voor Indonesië, het best leggen, naast de voortdurende strijd van de Staatskundig gereformeerden in Nederland tegen de „verroomsing” van ons land. De S.G.P. weet, en heel Nederland weet, dat een dergelijke strijd iets onwezenlijks heeft, maar toch wordt elke afbeelding, die hoe dan ook iets met „Rome” te maken zou kunnen hebben, hetzij op postzegels, hetzij op bankbiljetten aan de kaak gesteld. Een dergelijke, onwezenlijke politiek is echter bij de S.G.P. gebaseerd op voor haar heilige, religieuze beginselen, voortvloeiende uit een overtuiging, die ook wij dienen te eerbiedigen, al begrijpen wij haar niet. Met alle excuses aan prof. Van Wijnbergen: zijn overtuiging,

dat de Nederlandse politiek stoelt op liefdeleusheid tegenover Indonesië en daarom in wezen onchristelijk is, ligt in hetzelfde vlak als de miskenning van de S.G.P. ten opzichte van de heilsboodschap, die in de Katholieke Kerk is belichaamd. Prof. Van Wijnbergen dient te bedenken, dat er in de politiek grenzen zijn, die men niet kan overschrijden zonder dat men van de politiek moraal gaat maken.

Een tweede stroming binnen de Partijraad stelde zich op het standpunt, dat Nederland in Indonesië haar opvolger op Nieuw Guinea dient te erkennen. De realiteit gebiedt, zo vertolkte mr. F. C. L. M. Crijns deze gedachte, dat Nederland dit zo spoedig mogelijk doet, omdat daarmee de belangen van de Papoea's het best gediend zijn. Wanneer het lot van Nieuw Guinea door oorlogshandelingen bepaald moet worden, zal ook de autochtone bevolking daarvan de dupe worden en gedurende lange tijd de nadelen er van ondervinden. In hetzelfde vlak liggen de bezwaren, die werden ontwikkeld tegen het extreem stellen van het zelfbeschikkingsrecht, bezwaren, die in de Partijraad een brede instemming vonden.

De derde opvatting binnen de K.V.P. was die, welke zich achter het standpunt van de fractie kon scharen, doch die duidelijk bezorgd was over de komende ontwikkelingen, indien de fractie onvoldoende aandrang op de regering zou uitoefenen om de aansluiting-in-vrijheid van Nieuw Guinea bij Indonesië ook inderdaad tot een reële mogelijkheid te maken. De reeds eerder toegezegde veelzijdige oriëntering van de ontwikkelde Papoea's moet met de meeste spoed thans mogelijk worden gemaakt. Deze derde richting, vooral vertolkt door de vroegere Amsterdamse kringvoorzitter mr. J. A. Mommersteeg, liet bovendien duidelijk blijken, dat zij niets wilde weten van de zakelijke motieven, die toenadering tussen Nederland en Indonesië gewenst zouden maken, omdat Nederland, economisch gezien, Indonesië niet meer nodig

heeft. Dat had hetzelfde geluid kunnen zijn als prof. Van Wijnbergen liet horen, die immers stelde, dat Indonesië de steun van de Nederland niet kan missen. Een dergelijke opvatting leefde echter niet bij de kring Amsterdam. Althans mr. Mommersteeg sprak dat niet uit en hij volstond met te verklaren, dat wij in Nederland personen en motieven aan Indonesische zijde in het verleden wel wat te negatief hebben beoordeeld.

Het is duidelijk, dat fractievoorzitter, dr. W. L. P. M. de Kort, voor het eerst als politiek leider van de K.V.P. op de Partijraad in functie, het met deze drie stromingen niet zo moeilijk had. Met de morele opvattingen van prof. Van Wijnbergen niet, omdat dr. De Kort, ook op ethische gronden, aantoonde, dat de Nederlandse politiek stoeit op het christelijk geweten. Nederland is gebonden aan de plechtige beloften, die het voor het forum van de Verenigde Naties heeft afgelegd om het Papoeavolk in de gelegenheid te stellen zelf over zijn toekomst te beslissen. Van een dergelijke belofte wordt men niet zo maar ontslagen, daarvoor moet ons verstand de hoge en dwingende redenen der tegengestelde condities niet meer kunnen ontkennen. Ons verstand moet er niet meer onderuit kunnen en geen moralist zal mij dit betwisten, meende de fractieleider, zelf doctor in de Thomistische wijsbegeerte. Door deze verklaring nam dr. De Kort tevens duidelijk stelling ten opzichte van het zelfbeschikkingsrecht, dat daardoor ook voor hem niet onaantastbaar is. Wel werd duidelijk, dat niet Nederland, maar de Verenigde Staten van Amerika kunnen — en in de praktijk dus ook wel zullen — uitmaken wat als uiteindelijk haalbaar doel voor de Papoea's bereikbaar is. Dat is geen ethisch getheoretiseer, dat is praktische politiek in de wereld van vandaag. Dat de motie, die de Patrijraad tenslotte aannam — dr. De Kort wilde eigenlijk helemaal geen motie, maar het Partijbestuur begreep, dat dit voor de raad en voor de publieke opinie in hoge mate onbevredigend zou zijn — al-

gemene instemming zou kunnen verwerven was slechts verheugend. Zo kwam dan de uitspraak, dat het ontwikkelingswerk met kracht moet worden voortgezet, dat het verheugend is, dat Nederland en Indonesië gaan praten en dat de Partijraad dringend wenst, dat op korte termijn praktische faciliteiten worden geschapen voor de open voorlichting der Papoea's. Daarmee was aan de democratie binnen de partij weer alle recht gedaan.

Wij zouden in deze beschouwing onvolledig zijn, wanneer wij niet een enkel woord zouden wijden aan andere zaken, die naast Nieuw Guinea, een integrerend deel van de Partijraadsvergadering hebben uitgemaakt. De Tweede Kamerfractie had het, grosso modo, niet eenvoudig. Het wat wankel extra-parlementaire schip van het kabinet-De Quay had op een aantal punten van praktische politiek nu niet bijzonder gelukkig gemaneuevreerd en er was nogal wat kritiek, vooral op het stuk van de woningbouw en de ambtenarensalarissen. De fractie kon, bij monde van Romme's opvolger en ook via de deskundigen op de betrokken beleidsonderdelen, slechts een beroep doen op de Partijraad om begrip op te brengen voor het „hic et nunc“, het nu en onder deze omstandigheden, die het niet rechtvaardigden dit kabinet ten val te brengen.

Op het stuk van de woningbouw had de fractie de Partijraad nauwelijks te overtuigen, omdat fractie en partij hier één van zinnen waren en omdat de fractie over haar misnoegen ten aanzien van minister Van Aartsen's beleid ook in de Kamer duidelijke taal had gesproken.

Wat meer moeilijkheden moesten worden verwacht met betrekking tot het vraagstuk van de ambtenarensalarissen. Vooral van de zijde van ARKA-voorzitter mr. Boot verwachtte de Partijraad een ander, dan het gematigde geluid, dat deze nu produceerde en dat eigenlijk volledig begrip inhield voor het standpunt van de fractie. Maar de moeilijkheid van mr. Boot was, dat je alleen mensen, die

politiek denken de handelswijze van de Tweede Kamerfractie duidelijk kunt maken. Het overwegende deel van de kiezers, in het onderhavige geval, het grootste deel van de ambtenaren, denkt niet politiek, maar denkt ego-centrisch. De uitspraak van de Partijraad richtte zich terecht op een herziening van het centraal georganiseerd Overleg. Immers noch het parlement, noch een partij-politiek lichaam kan en moet gaan uitmaken hoe hoog de salarissen der overheidsdienaren moeten zijn. Dat dient te gebeuren in een gesprek tussen werkgevers en werknemers.

Maar dan moet dat gesprek ook op een reële grondslag kunnen plaatsvinden.

Samenvattend mogen we zeggen, dat het een uitstekende vergadering van de Partijraad was waarin de gedachtenwisseling over uiteenlopende zaken van praktisch politieke aard en van grote actuele betekenis tot vruchtbare conclusies heeft geleid. Al had een wat grotere deelname van de zijde van de Partijraad, met name aan de gedachtenwisseling over Nieuw Guinea ongetwijfeld de betekenis van het debat slechts kunnen vergroten.

v.d.S.

De Pausen en de Internationale ontwapening IV

Pius XII

DOOR J. F. RUTGES

De staatssecretaris van Pius XI, kardinaal Eugenio Pacelli kreeg bij zijn verkiezing tot de Pontificale waardigheid de reputatie mede een politieke Paus te zijn. Zijn carrière had voor een groot deel in de diplomatie gelegen. Toch deed men Pius XII, zoals Hij in de geschiedenis zal voortleven onrecht, door in Hem uitsluitend een politieke rekenaar te zien. Hij is veel meer geweest. Pius XII heeft de uitdaging van zijn tijd ten volle aanvaard. Niet voor niets tekende zijn Pontificaat meer dan de 30 encyclieken en de talrijke toespraken waarmede Hij de Kerk voerde naar de hoogten waar de grote beslissingen vallen. In deze beslissingen voelde Pius XII zich de zoon van het oude Rome, het Rome der Caesaren, dat hervormd werd in een Christelijk Rome. Het eerste de inleiding zijnde van het laatste, dat zich tot het Christelijk Rome verhiel als de schaduw tot de zon.

De geschiedenis der Kerk, zo zeide Pius XII eens, is de geschiedenis der Goddelijke genade in de mensheid, de geschiedenis van het geloof in Christus door de eeuwen heen, de omvorming van het heidense Rome en zijn aards imperium in een christelijk Rome met zijn geestelijk rijk..... De twee Rome's, symbool van twee loyaliteiten, de loyaliteit aan de Kerk en de loyaliteit aan de Staat. In 1949 heeft Pius XII over deze twee loyaliteiten tot een groep rechtsgeleerden gesproken. Critici hebben toen daarin een inmenging willen zien van de Paus in binnenlandse aangelegenheden van vreemde mogendheden. Zij hadden in de twee loyaliteiten tegenstellingen willen zien even onverzoenlijk als in hun traditionele opvattingen van die van God en Caesar.

Onder de critici waren toen ook een aantal Nederlandse. Maar toen in 1956 in Hongarije de strijd tussen God en Caesar in alle hevigheid was ontbrand, openbaarde zich tevens de betekenis van de loyaliteit aan de Kerk, en bleek dat in tijden van gevaar de Kerk nooit staat aan de zijde van Caesars tyrannie. Zoon van Rome, „Romano di Roma”, bleek Pius XII meer het „wereldgeweten” te vertegenwoordigen dan de V.N., die meer ijver toonde in de Suez-crisis dan in het Hongaarse drama. Opnieuw bleek, dat de loyaliteit aan de Kerk de beste waarborg is voor het voortbestaan van volk en staat; het volk dat door ieder verlaten, slechts de loyaliteit van de Kerk overblijft, zijn toevlucht en hoop in de persoon van Paus en Bisschoppen, die aan de groten dezer aarde herinneren dat ook zij onder God en de wet staan.

Dat was ook de geschiedenis der Kerk in de tweede wereldoorlog, een

geschiedenis die noopt tot een vergelijking tussen de houding van Pius XII tegenover de oorlog en zijn houding tegenover de vrede.

PIUS XII EN DE VREDE

Geplaatst door de Goddelijke Voorzienigheid op de Stoel van Petrus, de hoogste leerstoel in de wereld, heeft Pius XII de mensheid onderwezen in Christus' plaats. Hij is ook als Christus op beslissende momenten in de historie de deur geweigerd. Slechts één stem heeft zich aan de vooravond van de tweede wereldoorlog in het openbaar verheven om een beroep te doen op Pius XII als bemiddelaar. Het Hongaarse staatshoofd, de protestantse regent Horthy, heeft in 1939 bij de opening van het Hongaarse parlement gezegd: „Naar mijn mening zou er een voorstel om een conferentie die een oplossing voor de concrete problemen moet bespreken gedaan moeten worden door de hoogste morele en meest belangeloze autoriteit in de wereld: Z. H. de Paus.....”¹⁾

Pius XII had toen reeds een discrete actie ingezet — met bedekte steun van Italië — om het ergste te voorkomen. Artikel 24 van het verdrag van Lateranen belette Hem dit initiatief in het openbaar te ontplooiën en publiekelijk technische en politieke oplossingen aan de hand te doen zonder dat er een voorafgaand beroep der betrokken mogendheden op hem gedaan was. Hij bezat nochtans het recht Zijn moreel gezag te doen gelden. Het Franse blad „le Temps” dat op de hoogte was van de bemiddelende actie van de Paus, schreef, dat in de door de Paus aangeprezen vrede waarborgen voor de vrijheid verbonden waren met waarborgen voor de nationale eer. — Niemand zou zijn gezicht verliezen.

De communistische „Humanité” daarentegen beweerde, dat de Paus aan de „vervolgers der Kerk nieuwe slachtoffers aanbood”²⁾. Deze communistische agitatie duurde totdat 23 augustus 1939 het Duits-Russische non-agressie pact gesloten werd. Toen bood Stalin aan de Kerk- en Jodenvervolgers miljoenen Polen aan. Daarop zond de Paus zijn beroemd geworden radio-boodschap aan de staatshoofden: niets is verloren met de vrede, alles kan verloren zijn met de oorlog..... De vrede was verloren maar de schuld heeft niet bij Pius XII gelegen, die de vrede wilde als werk der gerechtigheid, — „Opus justitiae Pax”, en niet die gebaseerd op het drijfzand van het dialectisch materialisme. Vandaar dat het enige permanente in de communistische politiek de zig-zag lijn is. Zo heeft Stalin in 1951 weer, door middel van de Franse atoomgeleerde, professor Joliot Curie, voorzitter van de vredespartisanen, contact met de in 1939 versmadede Paus gezocht. In de dialoog die zich met Joliot Curie ontspon, heeft de Paus toen nog eens duidelijk gezegd, dat het verschil tussen de Kerk en het Kremlin inzake de wereldvrede in wezen stoelt op een strijdvraag, welke diepste probleem in de godsleer wordt gesteld. Een godsleer die een objectief criterium verschaft voor een vrede die voor de tweede wereldoorlog evenals in het Kremlin nu, in gevaar gebracht werd door de afwijzing van hetgeen de volkeren eeuwenlang als heilig hadden aanvaard, en dat vervangen was door de mythe.

De verantwoordelijkheden daarvoor waren toen zeer verdeeld. Persoonlijk zijn later in Neuremberg strafrechtelijk vervolgd degenen die voor het

begaan van misdaden tegen de vrede en de menselijkheid, verantwoordelijk voor oorlogsmisdaden werden geacht. In feite bedoelde men tevens te vervolgen degenen die door een gigantisch complot de oorlog veroorzaakt hadden³). Nimmer echter zijn zij vervolgd die de vrede verloren hadden, te beginnen bij Stalin die zijn non-agressie pact met Hitler sloot. Vervolgens waren er de volkenbondsleden, die een wereld getolereerd hadden, waar het enige wat telde de „kracht” was. Dan waren er nog theoretici die — zij het dan op religieuze gronden — het in strijd achtten met de ethiek zelf de wapenen tegen gewapend onrecht op te vatten. Anderen speelden weer met wijsgerige gedachten over een soort „eeuwige vrede”, die te verwezenlijken zou zijn in verschillende stadia⁴). In werkelijkheid voerden deze hooggestemde idealen echter maar al te vaak naar wat de Engelsen noemen, een „escapist peace”; een soort vrede waarin een zich losmaken van de wereld, een vlucht uit de werkelijkheid wordt uit angst, gepaard gaande met een ziekelijke onderwerping juist aan de krachten van deze wereld. Deze vrede toont ook wel overeenstemming met een „bourgeois-vrede”, die de vrede vereenzelvigt met de afwezigheid van oorlog en niets meer te maken heeft met de vrede die een verwezenlijking en handhaving der gerechtigheid betekent⁵).

Het zijn dit soort vredes die ongewild aan die sombere haag van oorlogsaanbidders de gelegenheid gaven hun ethiek van de kracht in daden om te zetten. Deze ethiek deed indertijd een oorlogsprofeet als Von Hartmann schrijven: „Zwischen Nationen bestehe nur der Naturzustand, d. h. der Krieg aller gegen alle mit Waffenstilstände aus Opportunitätsrücksichten”. De wet van de totale oorlogvoering waarin niet slechts de regeringsleiders elkaar wederzijds in staat van beschuldiging stelden, maar gehele beschavingen met hun zeden en gewoonten, hun kunsten en wetenschappen elkaar uitdaagden. De gevolgen zijn niet uitgebleven. Deze totale oorlog heeft het oorlogsrecht op een moreel lager niveau gebracht dan vroeger, vooral met het verschijnen van de atoombom als blind wapen. Dit lager niveau van het oorlogsrecht mitsgaders van het volkerenrecht heeft ook de strijd verscherpt tussen God en Caesar. In deze strijd is de Kerk partij. Want in het Christendom is de idee van de vrede centraal gesteld, evenzeer als de vrede in het centrum van het volkenrecht behoort te staan. Deze vrede schiet zijn wortels — aldus schrijft Pius XII in zijn encycliciek „Summi Pontificatus” — in een diep religieus besef en morele overtuigingen. Dit is niet zo maar een soort vrede, maar een vrede die een Christocentrisch wereldbeeld weerspiegelt, het beeld van God en mens in Christus, in Wien gerechtigheid en vrede verbonden zijn, — de vrede in de harten, de vrede met God. Er bestaat dus een wezenlijke theologie van de vrede, een theologie die ook handelt over de oorlog. Begonnen bij de opstand der engelen met Lucifer's hoogmoedige uitroep: „Non serviam”, ik dien U niet, werd deze oorlog voortgezet met Adam's zondeval en Kain's broedermoord.....

PIUS XII EN DE OORLOG

De opstand tegen God is de oervorm van de misdaad, ook van de statenmisdad. Deze is een in trouweloosheid door een staat uitgevoerde

aanslag op recht en vrede, die de door God in de natuur der dingen gelegde orde is. Tegen deze misdaad — evenals tegenover welke misdaad ook — is de passiviteit ongeoorloofd⁶⁾. De gehele geschiedenis van het Christendom toont vanaf het „Oude Testament“⁷⁾ tot aan het Pontificaat van Pius XII een traditie die nooit een negatieve vrede huldigde. De traditionele vredesopvatting van de Kerk is altijd positief geweest; namelijk die van handhaving en verwezenlijking der gerechtigheid. De Kerk huldigde nooit een extreem pacifisme van absolute geweldloosheid, dat in zijn absolutisme evenzeer een „afgod“ wordt, een voorwerp van „idolatrie“, als anderzijds ook de oorlog zijn kan⁸⁾. Voor het pacifisme zowel als voor de oorlog bestaan er grenzen, gebonden als de mens is aan een natuurlijke en bovennatuurlijke orde⁹⁾. In deze orde past zeker niet de oorlogsmystiek van die categorie van Christenen die — in navolging van Joseph de Maistre — geloven dat, aangezien God geen wereldrechtbank heeft ingesteld, de oorlog deel uitmaakt van het scheppingsplan; Hij zou de oorlog gewild hebben als „instelling“ om geschillen tussen naties te beslechten. Ten volle het kwaad van de oorlog erkennend, zien deze mystici in hem toch de impuls voor het goede dat overblijft, om, na eenmaal tot volle ontplooiing te zijn gekomen, het gestichte kwaad verre te overtreffen¹⁰⁾.

Nooit heeft een Paus een dergelijke opvatting gehuldigd. En dit zeker niet Pius XII. In een brief, gedateerd 16 februari 1951, van zijn secretaris Mgr. Moltini, liet Hij aan de hogergenoemde Franse atoomgeleerde, professor Joliot Curie, weten, dat Hij voor handhaving van de vrede bereid zou zijn te onderhandelen tot de uiterste grens die het zelfbehoud stelde¹¹⁾. Impliciet erkent Pius XII dus een grens die het pacifisme niet overschrijden kan zonder zelf een gevaar voor de vrede te worden. De verabsolutering van dit pacifisme zou zelfmoord verheffen tot een geheiligde slachtpartij, zoals voor oorlogsmystici het doden een geheiligde daad wordt.

Pius XII heeft noch op dit „pacifisme“ gerekend noch op de oorlog. Bovendien heeft Hij nog een andere beperking gemaakt ten opzichte van de vrede op aarde. Aan Joliot Curie heeft Hij eveneens duidelijk gemaakt, dat de Vrede waarover Hij onderhandelen wilde zeker niet de tegenstellingen dekte tussen de maatschappijbeelden van de „pax Americana“ en de „pax Sovietica“, die respectievelijk Washington en Moscou als krachtcentra bezitten. Reden waarom Hij in 1950 generaal Eisenhower, die toen hoofd van SHAPE was, weigerde te ontvangen, terwijl Hij hem in 1944 wel ontvangen had. Na deze weigering vatten de communisten moed. Want direct daarop, 16 Januari 1951, volgde de bekende brief van Joliot Curie aan de Paus, waarin hij hulde bracht aan de verdiensten van de Paus voor de vrede, hulde mede in verband met diens encyclyek van 19 Juli 1950 met betrekking tot het terroriseren der burgerbevolking door middel van de moderne vernietigingsmiddelen, hulde tevens voor de pogingen van de Paus om de naties te bewegen over te gaan tot een progressieve en proportionele ontwapening. Reeds juichte de leider der Italiaanse links-socialisten, Pietro Nenni, dat de Paus zich aangesloten had bij de ideeën van de op de Warschause en Parijse vredescongressen aangenomen resoluties der „vredespartisanen“.

Nochtans had Pius XII in geen enkel opzicht partij gekozen voor een

vrede die in de marxistisch-leninistische pseudo-religie centraal gesteld, direct verbonden is met de idee van de wereldrevolutie. Pius XII heeft wel aan Joliot Curie laten weten, dat Hij voor een triomf van het Christendom of de suprematie van het katholicisme, de oorlog zeker niet het geëigende middel vond, maar wel voor de ontworteling van het geloof, de vernietiging der „Blijde Boodschap”, en de versterking van het anti-katholicisme. Een nieuwe oorlog zou slechts baat brengen aan het communisme. De beginselen die de Kerk bij haar actie voor de vrede leiden, put zij uit de leer van Christus.

Deze briefwisseling tussen het Vaticaan en Joliot Curie was slechts een inleiding tot een groter debat, waarin een gehele cyclus van gebeurtenissen in elkaar greep. Immers met de uitvinding van de atoombom heette ook voor sommige katholieken en protestanten de oude opvatting over de verhouding tussen oorlog en verdediging door de feiten achterhaald. Het atoomwapen zou niet slechts machtiger en groter zijn dan de oude wapenen, maar ook fundamenteel anders. Bijgevolg zou kwalitatief de verhouding tussen oorlog en verdediging om een morele herwaardering vragen. In dit debat dobbert het geweten op de woelige baren der wereld politiek tussen twee uitersten: gewapend verzet of passieve weerstand.

In dit debat heeft Pius XII inderdaad een uitspraak gedaan. Bij gelegenheid van de 80ste verjaardag van de Int. Bond van Medici heeft Hij zich tot tolk gemaakt van dit wereldgeweten op een audiëntie waar Hij ook het vraagstuk van de A. B. C. oorlog heeft aangesneden. In deze toespraak stelde de Paus, dat de geoorloofdheid van een atoomoorlog van geval tot geval beoordeeld moet worden. Principieel is de kwestie in haar algemeenheid niet te stellen. Ongetwijfeld zal in ieder geval afzonderlijk beoordeeld dienen te worden, of een A. B. C. oorlog ter verdediging tegen klaarblijkelijk en zwaar onrecht onvermijdelijk is. Zoveel mogelijk moeten de atoomwapens door internationale overeenkomsten tot de eigenlijke en beperkt opgevatte eisen der verdediging teruggebracht worden. Zou dit onmogelijk zijn, en zou de A. B. C. oorlog in feite aan de controle van de mens ontsnappen, dan moet de atoomoorlog als immoreel worden beschouwd. De andere zijde van deze stelling vinden we in de toespraak van Pius XII tot het „Internationaal Bureau van Documentatie voor Militaire Geneeskunde” van 19 oktober 1953, waar de Paus stelt, dat de oorlog als laatste middel om zich te verdedigen tegen ernstig onrecht ook nu nog blijft bestaan, met die uitzondering evenwel, dat, wanneer de nadelen van een oorlog onevenredig veel groter dan het verdragen van onrecht zijn, men verplicht kan zijn het onrecht te dulden.

En nu mag de vrede die de Paus nastreeft dan niet direct in overeenstemming zijn met het maatschappijbeeld van de „Pax Americana” in zoverre wijkt de militaire strategie van de Ver. Staten niet af van 's Pausen opvattingen, dat van die zijde nooit het initiatief tot een atoomoorlog behoeft te worden verwacht. Zelfs is in zijn militaire doctrine van het ogenblik voor Washington de beperkte oorlog zelfs niet meer het alternatief voor de totale oorlog. Er is nog een ander alternatief, en wel dat van onderhandelingen, nochtans onder omstandigheden die bepaald zijn door de moderne psychologische oorlogvoering. Deze vraagt voor de onderhande-

lingsbasis posities van kracht, gelet op het meedogenloze karakter van de onderhandelingspartner. Deze posities van kracht liggen bij de Amerikanen in de „atoomafschrikking” (deterrent) en de „atoomrepresaille” (retaliation)¹². De „deterrent” en de „retaliatory-force” zijn een combinatie van macht en wil, maar daarom nog geen „Willen zur Macht”, die de inhoud vormt van de uitroeijingsoorlog, de roofoorlog, de veroveringsoorlog en de ideologische oorlog, die in combinatie gezamenlijk de „moderne oorlog” uitmaken, door Paus Pius XII een misdaad genoemd. Tegenover deze misdaad is, zo min als tegenover welke misdaad ook, in beginsel de passiviteit ongeoorloofd.

„PONTIFEX MAXIMUS”

Dit verzet tegen de misdaad spruit voort uit dezelfde beginselen van recht en vrijheid als de weigering der eerste Christenen om aan Caesar goddelijke eer te bewijzen. Zij hebben toen met hun bloed de vrijheid der toekomstige geslachten gekocht. In hun strijd met de Duitse Keizers in de Middeleeuwen hebben de Pausen deze vrijheid toen opnieuw veilig gesteld. Hun overwinning heeft Europa voor een tyrannie behoed die in Rusland groeien kon, mede dank zij de nederlaag van de Russische Kerk tegen het Tsarendom. In deze strijd om de vrijheid hebben de Pausen nooit hun macht als bewijs voor de waarheid gebruikt. Hun universele zending en bovennatuurlijk gezag hebben zij nochtans onderstreept door het overnemen van de ereftitel die de oude Etrusken aan hun koningen meegaven, de titel van „Pontifex”; de „pontifices” die de antieke „stadstaat” vertegenwoordigden tegenover de godheid. De bisschoppen van Rome hebben deze titel overgenomen en daarmee een continuïteit gehandhaafd die in de Kerk in een ontwikkelingsketen van 20 concilies hun „primaatschap” binnen die Kerk bevestigde. Zij werden derhalve „Pontifex Maximus”, die de voor hun aards vaderland zo dapper vechtende volkeren hun blikken naar de hemel leerde richten door hen te leren bidden: Onze Vader die in de Hemelen zijt.....

In geen periode van haar geschiedenis is de Kerk zo direct en wereldomspannend geconfronteerd met de gebeurtenissen geweest als gedurende het pontificaat van Pius XII; de Kerk welke ontplooiing haar ondermaanse kanten bezat, in het Romeinse Rijk. Dit Rijk is ten onder gegaan, andere rijken zijn het opgevolgd in de wereldmacht. Op hun beurt hebben zij zich verheven tot een niveau waarop de strijd tussen God en Caesar wordt gevoerd; een strijd die in de techniek van onze moderne massa-democratie een dimensie meer gekregen heeft. Sterk door de belofte uit Goddelijke mond heeft het Pausdom ze tot nu toe allen overleefd, de oorlog bezwering en de zieken verzorgend, biddend met de volkeren: a peste, a fame, a bello, libera nos Domine! — In de oorlogszorg en de vredesbemiddeling zijn de Pausen zich altijd gelijk en zichzelf gebleven. In een boekwerk door 42 bij het Vaticaan geaccrediteerde diplomaten, aan Pius XII, bij zijn 80ste verjaardag, aangeboden, een boek over het moderne vredeswerk, klinkt luide de stem der Pausen. De Paus was niet slechts „Bruggenbouwer” tussen hemel en aarde, maar ook Bruggenbouwer tussen de wereld van gisteren en de wereld van morgen.

Bij deze gelegenheid toonde Pius XII zich inderdaad weer eens een „Bruggenbouwer”. Tussen de systemen der gewapende grootmachten inzake de controle bij een mogelijke ontwapening, trachtte Hij een brug te slaan. Het systeem der „open skies”, dierbaar aan de Amerikanen, en dat van een aan de Russen dierbaar wereldomspannend systeem van grondstations, bemand met wetenschappelijk uitgeruste geleerden, trachtte Hij met elkaar in overeenstemming te brengen. De brug is heden ten dage nog niet geslagen, maar dit lag niet aan Pius XII. Bovendien raakt deze controverse, hoe spectaculair ook, slechts uiterlijk de problematiek die de wereld verdeelt. Zij raakt ook slechts indirect 's Pausen zending op aarde. In wezen gaat deze om de vraag of in onze wereld van Freudiaanse psycho-analyse en de „Brave New World” van Aldous Huxley, het Christocentrisch wereldbeeld der Kerk triomferen zal over materialistische ideologieën en wijsgerige stelsel, die alle daarin overeenkomen, dat zij een logica zonder geest en mensen zonder hart voortbrengen. Dit is de wereld waarin wij leven, een wereld der techniek, een wereld waarin de Paus als Hoofd der Kerk, die het mystieke Lichaam van Christus is, de zending van Christus voortzet: de uitbreiding van het Rijk van God op aarde, en niet die van het Rijk van Caesar.....

(Slot)

¹ Gilla Gremigni: Le Vatican et la guerre. Pie XII. Nouvelle Revue de Hongrie, septembre 1943.

² Frédéric Alessandrini: tentatives de Paix, Nouvelle Revue de Hongrie, Budapest, juillet 1943, p. 43. In deze oorlog hield het Vaticaan zich, krachtens artikel 24 van het verdrag van Lateranen, aan een politieke neutraliteit, die echter geen morele neutraliteit betekende. De Paus blijft de leugen bestrijden, de ongerechtigheid veroordelen. De morele neutraliteit wees Hij af. De Duitse en Russische agressies tegen Polen zijn bijvoorbeeld voldoende afgekeurd doordat radio Vaticana alle protesten van de primaat van Polen, kardinaal Hlond, uitzond. En na de Duitse overval op Nederland zond Pius XII aan H. M. Koningin Wilhelmina het volgende telegram: Apprenant avec une vive émotion que les efforts de Votre Majesté pour la paix n'ont pu préserver son noble peuple de devenir, contrairement à Sa Volonté et à Son droit, le théâtre d'une guerre, Nous supplions Dieu, Arbitre suprême des destinées des nations, de hâter par son tout puissant secours le rétablissement de la justice et de la liberté. — Een ander Pauselijk telegram gewerd de koning der Belgen. — Op 12 mei liet Mussolini zijn ambassadeur bij het Vaticaan, Alfieri, protesteren tegen de publicatie van deze telegrammen in de „Osservatore Romano”, die een oplage bereikte van 180.000 exemplaren. Op welk protest Pius XII antwoordde: Wij vrezen het concentratiekamp niet..... Cf. Paul Duclos: le Vatican et la seconde guerre Mondiale, Editions A. Pedone, Paris 1955; Actes de Pie XII, Bonne Presse, Paris, — le 2 juin 1940; Cianfarra: le Vatican et la Guerre, Paris 1947; R. Kothen: Documents pontificaux de S. S. Pie XII réunis et présentés, 3 volumes — Paris et Louvain, 1948, 1949, 1950; J. Lecler: Pie XII devant la guerre mondiale, dans les Etudes, janvier 1945; Robert A. Graham: Vatican Diplomacy. Princeton, New Jersey, 1959.

³ M. H. Donnedieu de Vabres: le Procès de Nuremberg devant les principes modernes du droit pénal international. Recueil des Cours de droit international de la Dotation Carnegie. 1947.

⁴ Carlos Santamaria: In Search of a Concept of peace, in „World Justice”, September 1960. — 100, Avenue des Alliés, Louvain, Belgium.

- 5) Friedrich Heer: Les tâches du Chrétien à l'aube de l'âge atomique, in "La fin du Ghetto", Paris, Tequi.
- 6) Nicolas Politis: la Neutralité et la Paix.
- 7) Deut. XX. 10, 19, 20.
- 8) Joseph Folliet: A dissection of Pacifism, in „World Justice" december 1960, Vol. II.
- 9) Dr. K. J. Hahn: Pius XII en de Internationale Vraagstukken, Uitgeversmaatschappij „Pax", Den Haag, 1956.
- 10) Joseph de Maistre schrijft in zijn „Soirées de Saint Petersburg"..... Dieu a, sur ce chapitre, restreint la liberté de l'homme; la guerre entre dans le plan divin; l'homme est chargé d'égorger l'homme; elle est une loi du monde, et d'est pour cela qu'elle est divine.....
- 11) Le Saint Siège et la Paix, „le Monde" 29 maart 1951; brief van Mgr. Montini gepubliceerd in de „Messagero" 18 maart 1951; Graaf Della Torre in de „Osservatore Romano" van 24 maart 1951.
- 12) Henry A. Kissinger: Nuclear Weapons and Foreign Policy; the Necessity of Choice. Prospects of American Foreign Policy. Harper and Brothers, New York 1961.

Nieuwe boeken

JAMES AMÉRY, *Geburt der Gegenwart*, Freiburg im Breisgau 1961, Walter-Verlag, 303 blz. De ondertitel van het boek verklaart veel van de titel: *Gestalten und Gestaltungen der westlichen Zivilisation seit Kriegsende*. De schrijver poogt de belangrijkste kulturele, zeggen wij liever: geestelijke stromingen en verschijningsvormen in de westelijke wereld sinds het einde van de tweede wereldoorlog vast te leggen, wat een bijzonder boeiend schouwspel heeft opgeleverd. Jean Améry, een in België levend journalist, heeft met succes de verleiding weerstaan zich aan spekulatieve uiteenzettingen te wagen, waartoe het onderwerp wellicht zou kunnen verleiden. Hij heeft zijn gedachten gegroepeerd om vier landen: Frankrijk (*Gegenstand-Widerstand: Frankreich in den ersten Nachkriegsjahren*), Amerika (*Die stillen Amerikanen: Kulturprobleme der Vereinigten Staaten um die Jahrhundertmitte*), Duitsland (*Im Schatten des Dritten Reiches: Deutsches Dichten und Denken in den fünfziger Jahren*) en Engeland (*Angry men contra Gentlemen: Engeland zwischen Europa und Amerika*). Een slothoofdstuk handelt dan over: *Kultureinheit der Konsumgesellschaft: Gesamtwestliche Entwicklungen in den letzten Jahren*. Uit deze korte beschrijving kan men reeds gewaar worden, waarom het hier om interessant boek gaat. De groeiende Europese eenheid, die de laatste tijd opvallend nadrukkelijkheid in het kader wordt geplaatst van de groei naar een Atlantische gemeenschap, hebben ons immers gekonfronteerd met een aantal verschijningen binnen

het raam van gelijkgezinde mensen en gemeenschappen, die soms evenzovele vragen als raadsels inhouden. Kennisname van het boek van Améry over het ontstaan van de „Euramerikaanse” beschaving levert tot het verstaan hiervan een bijdrage, al zal het zeker ook aanleiding geven tot veel discussie.

HERBERT VON BORCH, *Amerika, die unfertige Gesellschaft*, München 1961, R. Piper & Co Verlag, 373 blz.

Een boek van de veelzijdige journalist dr Herbert von Borch over de Amerikaanse samenleving, waarvan reeds verscheidene vertalingen — o.a. in het Nederlands — in voorbereiding zijn. Een indringende reportage, waarin duidelijk mede de socioloog aan het woord is. Het is bijzonder boeiend geschreven en levert een belangrijke bijdrage tot het verstaan van de Amerikaanse mentaliteit. Tevens een politiek kollege van grote aktualiteit.

FRITZ SCHATTEN, *Afrika, schwarz oder rot*, München 1961, R. Piper & Co. Verlag, 425 blz.

De jonge auteur Fritz Schatten — hij werd in 1930 geboren — vluchtte in 1945 vanuit de Oostzone naar de Bondsrepubliek, waar hij voor belangrijke bladen werkzaam is en bekend is geworden door vele radiouitzendingen. Hij heeft verscheidene reizen naar Afrika gemaakt en het resultaat hiervan vindt men neergelegd in dit boek, dat veel van het ingewikkelde Afrikaanse patroon ontwaart. Hij stelt ook duidelijk de gevolgen van een verkeerd gevoerde Westelij-

ke politiek aan het licht en ziet in een „Afrika voor de Afrikanen” de meest gelukkige keuze. De nieuwe gevaren die Afrika bedreigen — die van het neo-kolonialisme en imperialisme van het kommunistische blok — zijn door Schatzen scherp ontleed. Onder de vele boeken die reeds over Afrika zijn verschenen neemt dit werk een vooraanstaande plaats in.

THEODORE SHABAD, *Chinas neue Gesicht*, Berlijn 1960, Safari-Verlag, 290 blz.

Dit boek verscheen eerst in het Engels en maakt deel van een landenserie. Het heeft een sterk dokumentair karakter en bevat een schat van gegevens, aangevuld met talrijke kaarten. Nu China's plaats in de wereldpolitiek steeds meer aan betekenis gaat winnen, is een werk als dit een uitstekende gids om zich op dit enorme kontinent te oriënteren. De schrijver heeft kennelijk kunnen beschikken over veel oorspronkelijk bronnenmateriaal. Het is door hem overzichtelijk gerangschikt en zo ontstond een handwijzer, die zich leent voor een intensief gebruik.

DIE ZUSAMMENSCHLÜSSE UND PAKTE DER WELT, Siegler & Co. KG, Verlag für Zeitchive über aktuelle politische Themen, Bad Godesberg 1961, 71 blz.

Een duidelijk overzicht van het haast onontwaaarbaar kluwen van pakt en verdragen in de wereld. Eigenlijk onmisbaar voor een ieder die zich met internationale politiek bezighoudt. Bijzonder gelukkig is de wijze waarop de stof is gerangschikt. Lang zoeken is niet nodig. Duidelijke kaarten en schema's plaatsen de gegevens onmiddellijk in een overzichtelijk kader.

DIETER OBERNDÖRFER: *Von der Einsamkeit des Menschen in der modernen amerikanischen Gesellschaft*, Freiburg 1961, Rombach & Co., 220 pag.

Bij het lezen van dit belangwekkend boek kwam mij een uitspraak van de schrijver telkens in gedachte: „Wo es um den Menschen geht, gibt es keine Neutralität”.

Oberndörfer is inderdaad niet neutraal en hij geeft de door hem ingenomen positie volkomen duidelijk weer: De mens heeft zijn geloof aan en zijn vertrouwen in God verloren, met als noodzakelijk gevolg, dat de moraal hem ontvallen is. Daarbij komt nog dat de steun van familie- en andere gemeenschapsbanden door allerlei omstandigheden vermindert of verdwijnt.

Oberndörfer wil als socioloog een gefundeerde benadering geven van het probleem. Waar deze fundering gevonden wordt in een haast overstelpende hoeveelheid aangehaalde literatuur, legt hij fraaie verbanden tussen de verschillende schrijvers en hun meningen. Waar hij, zoals vooral in de eerste hoofdstukken, cijfers geeft, lijkt het mij dat deze cijfers wel wat beter uitgewerkt hadden kunnen worden. Zoals ze nu gegeven zijn, zijn ze weinig zeggend en wanneer Oberndörfer ze gebruikt als argument, is dit eigenlijk een ontsiering van het werk, ook al stelt hij in de epiloog (bij de tweede druk) dat hij slechts bepaalde, geïsoleerde verschijnselen in de Verenigde Staten benadert. Het belang van dit boek voor ons, West-Europeanen, ligt vooral in het feit dat onze levensomstandigheden, althans gedeeltelijk, gaan lijken op die in Amerika. Bovendien wint, naast de christelijke levensbeschouwing, een humanistische levensbeschouwing meer en meer veld. In wezen mist die ook de transcendentale oorzaak in haar levensbeschouwing. Tevens maken wij ook het proces door, waarin traditionele levensverbanden voor zover zij nog bestaan, al maar verder afbrokkelen, of veranderen.

In dit licht gezien, is de lezing van dit boek zeer aan te bevelen. Niet zo zeer om de enigszins afschrikwekkende beschrijving die het geeft van de gevolgen van het nihilisme, doch wel om de opbouwende gedachten die ontwikkeld of aangehaald worden en de signalering van de onontkoombare behoefte van de mens, naar het geloof in en de leiding van zijn Schepper.

Het is bijzonder jammer dat een overzichtelijke literatuurlijst ontbreekt. Weliswaar zijn alle voetnoten achter in het boek bijeengebracht, doch het zoeken naar een lijn in de aangehaalde literatuur is onmogelijk, terwijl een overzicht daarvan geheel ontbreekt. Niettemin zij dit boek van harte ter lezing aanbevelen.

GEROGE F. KENNAN, Rusland en het Westen onder Lenin en Stalin, Amsterdam 1961, H. J. W. Becht's Uitgeversmij. N.V., 357 blz.

Dit boek verscheen oorspronkelijk onder de titel „Russia and the West Under Lenin and Stalin”. George Kennan, historicus, diplomaat, wetenschapsman van formaat, verenigt in zich inzicht, ervaring en kennis, die hem uitermate geschikt maken om de verhouding van de Sowjet-Unie tegenover het Westen en omgekeerd aan een diepgaande analyse te onderwerpen. Wij hebben dan ook hier te maken met een uitzonderlijk werk, dat een boeiend panorama ontvouwt van een periode in de jongste geschiedenis, waarin de verhoudingen in de wereld zich dramatisch wijzigden. Een periode van illusies, grootse verwachtingen, visionaire toekomstbeelden, maar ook van teleurstelling, haat, wanbegrip, historische fouten. Kennan, op het ogenblik Amerikaans ambassadeur in Belgrado, was geruime tijd vertegenwoordiger van zijn land in Moskou. Hij behoort tot de weinige diplomaten op deze post, die het Russisch beheersen. Het historisch overzicht dat Kennan geeft kan dan ook voor een gedeelte steunen op oorspronkelijke Russische bronnen, op Sowjet-Russische geschiedschrijvers, die inderdaad nog al eens verwaarloosd zijn. De stof voor het boek is ontleend aan een aantal lezingen, die Kennan in de jaren 57/58 en 61 voor de universiteiten van Harvard en Oxford heeft gehouden en die een zeer grote belangstelling ondervonden. Het is zeer gelukkig, dat dit boeiende boek thans ook een Nederlandse vertaling (verzorgd door J. F. Kliphuis) heeft ge-

kregen, vooral ook, omdat — met name onder de jongeren — de belangstelling voor de Oost-West-verhouding en de gevolgen daarvan gaandeweg toeneemt. Dit werk geeft een afgeronde inleiding op het ontstaan van deze problematiek, die zijn schaduw heeft geworpen op een wereld, waarin tijdens en vlak na de oorlog zo is gedroomd van een universele vrede. Het boek bevat vele lessen, waarvan de lering van blijvend en beslissend nut kan zijn voor de toekomst. Kortom: een werk van blijvende waarde.

PAUL NOACK, Deutschland von 1945 bis 1960, 104 blz.

HANS LEHMANN, Die Weimarer Republik, 96 blz.

HELGA GREBING, Der Nazionalsozialismus, 104 blz.

HERBERT CYSARZ, Das deutsche Nationalbewusstsein, 99 blz., München 1960 en 1961, Günter Olzog Verlag.

Bovengenoemde vier boekjes vormen tezamen met het in het maartnummer 1961 besproken „Zeitgeschichte in Bildern und Zahlen” van Günter Olzog een serie die in een verzamelband onder de titel „Schicksalsjahre einer Nation” werden uitgebracht. Zij laten zich echter ook zeer goed afzonderlijk aanschaffen.

In de Bondsrepubliek hebben deze boekjes een gretig onthaal gevonden. Geen wonder, want zij vormen een gelukkige combinatie van beknoptheid, duidelijkheid en leesbaarheid. In de bijdrage van Paul Noack vindt met een zeer overzichtelijk beeld van een stuk naoorlogs Duitse geschiedenis, gerangschikt naar een aantal belangrijke momenten. Paul Lehmann beschrijft een ander brok geschiedenis, namelijk de periode 1918 tot 1933, de geschiedenis van de Republiek van Weimar. Deze korte en heldere samenvatting is aangevuld met citaten uit oorspronkelijke documenten. Helga Grebing is in haar poging om in kort bestek de wezenskenmerken van het nationaal-socialisme uiteen te zetten volledig geslaagd. Het was geen eenvoudige opgave, maar zij heeft

aan haar uiteenzetting diepte en scherpte meegegeven, waardoor dit kleine aantal pagina's een indringend beeld opleveren. Het boekje van prof. Cysarz stelt een onderzoek in naar de ware krachten in het Duitse nationale bewustzijn, een onderzoek dat verloopt via een drietal hoofdstukken, waarin gaandeweg het venster wordt geopend op de huidige Duitse situatie. Waren de voorafgaande deeltjes vooral dokumentair ingesteld, hier heeft men vooral te doen met een vaart geschreven scherpzinnige analyse van de belangrijke tendensen in de Duitse geschiedenis.

Deze serie, waarin men ook zeer uitvoerige literatuurlijsten aantreft, is een uitgave geworden, waar de het Olzog Verlag opnieuw een voor velen bereikbaar stuk geschied- en tijdsbeschrijving heeft mogelijk gemaakt.

LEONARD REINISCH, Die Europäer und ihre Geschichte, München 1961, Verlag C. H. Beck, 220 blz.

Dit boek, dat als ondertitel draagt „Epochen und Gestalten im Urteil der Nationen“, bevat elf voordrachten van Duitse geschiedkundigen (E. Ewig, K. Bosl, F. Heer, G. Ritter, F. Dickmann, St. Skalweit, J. Droz, R. Dietrich, W. Bussmann, H. Herzfeld, K. D. Bracher), en werd uitgegeven door L. Reinisch. De behandelde onderwerpen zijn resp. Karel de Grote en de karolingische deling, Gregorius VII en Hendrik IV, Bonifacius VIII en Avignon, Luther en de Reformatie, de dertigjarige oorlog en de vrede van Westfalen, Frederik de Grote en de opkomst van Pruisen, de Franse Revolutie, Napoleon het Kongres van Wenen, Bismarck, de eerste wereldoorlog en Versailles en het jaar 1933. Er is een uitvoerige literatuurlijst opgenomen, alsmede enkele biografische notities over de auteurs, van wie de naam van Friedrich Heer voor ons wel de bekendste klank heeft. Er ontstond een boek, dat een wel zeer boeiende bijdrage genoemd mag worden aan betere kennis van de

geschiedenis en van belangrijke momenten daarin. Het is niet geschreven voor de vakgeleerde, maar voor een ieder die belangstelling heeft voor de ontwikkelingsgang van de historie. Het is een zeer verzorgde uitgave geworden, die ongetwijfeld zijn weg naar een talrijke lezers zal vinden.

JAMES D. ATKINSON, Bis zum Flammenrand des Krieges, Frankfurt 1961, Verlag E. S. Mittler & Sohn, 285 blz.

Dit boek van de Amerikaanse hoogleraar Atkinson verscheen oorspronkelijk onder de titel „The Edge of War“ en behoorde in de V.S. tot een der meestgelezen werken over de tegenstelling tussen de vrije en kommunistische wereld, een oorlog, die zich vooral kenmerkt als „battle of minds“, een oorlog tussen de geesten.

Het is, sinds de koude oorlog uitbrak (eigenlijk al vanaf het eerste optreden van het communisme), duidelijk, dat de sowjets meesters zijn op de wapens in deze battle of minds. Even duidelijk is het, dat het nog maar nauwelijks tot de grote massa is doorgedrongen hoe verschillend geschakeerd de methoden zijn en hun invloed juist daar uitoefenen, waar men haar niet aanwezig veronderstelt. Prof. Atkinson heeft het ontleedmes gezet in de talloze schijnmanoeuvres van het communisme. Dat is op zich al een grote verdienste. De grootste verdienste van de studie van prof. Atkinson is echter, dat hij zich niet bepaald heeft tot de ontmaskering, maar de lijnen en wegen aangeeft, waarlangs men aan het kommunistische bedrog kan ontsnappen. Wij beschikken over de wapens, waarmede het monstrueuze propaganda-apparaat van het communisme kan worden gedemonteerd. Prof. Atkinson bedoelt met de „wij“ vooral Amerika, maar het gaat op voor de gehele vrije wereld. Men mag hopen, dat het appèl van Atkinson ook in West-Europa weerklinkt gaat vinden. Dat zijn studie mede mag bijdragen aan de totstandkoming van

een gekoördineerde tegenaanval van het Westen in de „battle of minds.” Dat daardoor eindelijk de gebalde vuist zal ontstaan, waar-

door onder de schijnwereld van kommunisme de bodem wordt weggeslagen.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 18 16

MEI

NUMMER 3

† Drs. G. C. Stubenrouch

Staatssecretaris Stubenrouch is van ons heengegaan op een zó vroeg tijdstip van zijn departementale loopbaan, dat wij niet precies weten, hoe groot het geleden verlies wel is. De verdiensten, die hij als leraar, als raadslid, als wethouder van een grote gemeente heeft gehad, wettigden tijdens de Kabinetsformatie van 1959 de verwachting, dat Stubenrouch als Staatssecretaris van Onderwijs een man van betekenis zou gaan worden. Die verwachting is geenszins teniet gedaan door het weinig spectaculaire van Stubenrouch's werk, noch ook door het feit dat hij — zoals bij de regeling van de eindexamens — op een genomen beslissing is moeten terugkomen. Het tegenovergestelde is juist het geval. De voortgezette kennismaking met Staatssecretaris Stubenrouch bij de openbare discussies in de Staten Generaal hebben hem meer en meer doen kennen als een man, die de hem toevertrouwde belangen met grote kennis van zaken en algehele toewijding behartigde. Dit is in het bijzonder gebleken bij de laatste behandeling der onderwijsbegroting, terwijl Stubenrouch's aandeel in de voorbereiding van het wetsontwerp op het voortgezet onderwijs zó belangrijk was, dat de Minister en de Kamer zijn afwezigheid bij de afhandeling van dit wetsontwerp bijzonder pijnlijk gevoelen. En dit te meer, omdat Staatssecretaris Stubenrouch ook steeds begrip wist op te brengen voor menselijke verhoudingen en wegen en middelen te vinden om óók bij verschil van inzicht in het te voeren beleid niet af te stoten, maar te blijven binden.

Dat zulk een jonge en nog alles belovende mens plotseling en in enkele seconden sterft, kunnen wij slechts moeilijk aanvaarden. Daarvoor is het verdriet van vrouw en kinderen te machtig en de verslagenheid van minister en naaste medewerkers en vrienden te groot. Toch moeten wij voor de onbarmhartige dood het hoofd buigen. Wij doen het ook — maar alleen in het vaste geloof, dat de Heer van leven en dood zijn dienaar tot zich heeft genomen en dat de Almachtige zelf kracht zal geven aan wie eenzaam en verslagen achterbleven.

Naar het partijprogramma 1963

DOOR Dr. L. A. H. ALBERING

Naar goede gewoonte is het partijprogramma 1956 ontworpen door een programcommissie onder voorzitterschap van de voorzitter der Katholieke Tweede Kamerfractie. Prof. Romme en zijn medewerkers hebben een uitvoerig ontwerp-programma opgesteld, dat na aanvaarding van een aantal amendementen door de Partijraad der K.V.P. werd vastgesteld. Het was het „K.V.P.-Werkprogramma 1956 voor Christendom, Vrijheid en Welvaart”.

Het was een programma, dat zou gelden voor de parlementaire periode 1956/1960. In 1959 werden echter vervroegde verkiezingen gehouden als gevolg van de Kamerontbinding. De periode van voorbereiding voor dergelijke verkiezingen is aanmerkelijk korter dan bij de periodieke verkiezingen en daardoor ontbrak de tijd en gelegenheid voor de opstelling van een nieuw programma voor de periode 1959/1963. Het bestaande programma bleef van kracht, al werd met het oog op de actuele politieke verkiezings-manifest 1959 door de Partij gepubliceerd en gepropageerd.

Het werkprogramma 1956 zal dus van kracht blijven tot de verkiezingen van 1963.

Dit programma voor Christendom, Vrijheid en Welvaart is allereerst een uiting van het streven een christelijke wereldorde naderbij te brengen. Daarom wil de K.V.P. allereerst haar politieke bijdrage leveren aan de mogelijkheid van een betere beleving van het Christendom, in het bijzonder door de weg te banen naar een Christelijk Werkleven en een versterking van het Christelijk Gezinsleven.

De eisen, die zij daarvoor stelt, acht zij een hecht fundament voor duurzame Vrijheid en Welvaart.

De K.V.P. wil werken in katholieke geest, d.w.z. in de geest van saamhorigheid tussen de mensen, die allen dezelfde oorsprong en hetzelfde einddoel hebben en die allen verlost zijn door dezelfde Zaligmaker. Vrijheid en Welvaart acht zij slechts te verwerven door saamhorigheid in Christus.

Omwille van de saamhorigheid stelt de K.V.P. zich open voor de samenwerking, die in het belang van het land en de wereld nodig is. En die samenwerking beoogt zij in haar programma in supra-nationaal en internationaal verband, in de zaken van het Koninkrijk en op nationaal terrein.

Op het nationale terrein zijn er vijf kerngedachten, waarin de politiek behoort te wortelen:

1. de eerbieding van de menselijke persoon;
2. de erkenning van de waarde van het gezin;
3. doeltreffende bedrijvigheid van allen, met erkenning van de waarde der verschillende maatschappelijke geledingen en met evenredige deelneming in de resultaten;
4. het gezamenlijk dragen der lasten overeenkomstig ieders draagkracht;
5. de afweer van het communisme.

Op deze vijf kerngedachten is het program op nationaal terrein gebouwd. In de achtereenvolgende hoofdstukken zijn zij nader in programvorm uitgewerkt. Tenslotte volgen nog een aantal programpunten gerangschikt naar de departementen.

Zo is de opbouw en het wezen van het partijprogram, dat thans nog van kracht is.

Opnieuw is de programcommissie der K.V.P. samengesteld, nu met het oog op het ontwerpen van het werkprogram 1963/1967. En opnieuw staat deze commissie onder voorzitterschap van de voorzitter der Katholieke Tweede Kamerfractie, de nieuwe voorzitter, dr. W. de Kort. Deze commissie zal vóór juli haar ontwerp gereed moeten hebben, opdat het Partijbestuur de gelegenheid heeft het te bestuderen en het daarna door te zenden naar de organen en organisatieverbonden der partij, zodat deze het op hun beurt kunnen beoordelen en de Kringen in de gelegenheid worden gesteld alsmede de leden van de Partijraad om amendementen in te dienen. Zodoende kan het hoogste politieke orgaan der K.V.P. de Partijraad, het ontwerpprogram in haar najaarsvergadering behandelen en al dan niet geamendeerd vaststellen.

Dan heeft het ontwerp-program opgehouden ontwerp te zijn. Het is het nieuwe program 1963, waarvan de kandidaten der partij voor de Tweede Kamer zullen verklaren, dat zij het onderschrijven en al het hunne er toe zullen bijdragen om het zoveel mogelijk in de praktische politiek te realiseren.

Een verklaring die in het verleden nimmer gebleken is een ijdele verklaring te zijn, want alle programs der partij zijn sinds haar bestaan voor een zeer belangrijk deel gerealiseerd. Uiteraard niet alle punten van deze programs, omdat er ook nog zo iets als overmacht bestaat en omdat een compromis vaak noodzakelijk is omwille van de samenwerking met anderen, welke samenwerking immers een der voornaamste doelstellingen der K.V.P. is. In mijn korte uiteenzetting over het program 1956 is dit duidelijk tot uitdrukking gekomen. Die wil tot samenwerking houdt de noodzaak in van het compromis in ons politiek zo verdeelde land. Het compromis, waarop zo dikwijls wordt afgegeven en dat soms zelfs als iets minderwaardigs wordt voorgesteld. Hetgeen een voorstelling van zaken is, die op zijn zachtst uitgedrukt zeer eenzijdig is, omdat men de wil tot samenwerking der verschillende politieke groeperingen om 's lands belang daarbij negeert. Erkent men die wil tot samenwerking dan onderkent men tevens de positieve waarde van het politieke compromis. Daarvan heeft dr. Veldkamp, de huidige minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid enkele jaren geleden op een Berg en Dal-bijeenkomst der K.V.P. nadrukkelijk getuigenis afgelegd.

Wat zal nu het karakter zijn van het nieuwe partijprogram, dat de commissie-de Kort zal ontwerpen en dat ontwerp van beraadslaging zal uitmaken in dit najaar in de Partijraad ?

Uiteraard is een concrete voorspelling daarover niet mogelijk. De commissie begint pas aan haar werkzaamheden, nadat door talrijke commissies der partij en verschillende subcommissies bouwstenen zijn bijeengebracht.

Maar wel staat vast, dat de inleiding van het program 1956, die ik in het kort heb weergegeven, ook voor deze commissie waardevolle suggesties zal bevatten. Waarmee dus niet gezegd wil zijn, dat een inleiding van eenzelfde karakter aan het eigenlijke program — het werkprogram voor de katholieke vertegenwoordigers in Tweede en Eerste Kamer — zal voorafgaan. De ontwikkeling van de wereld en van ons land is in de jaren tussen 1956 en 1963 voortgegaan en zij is snel voortgegaan. De huidige situatie is in menig opzicht anders dan in 1956 en een zo mogelijk nog snellere ontwikkeling is voor de nabije toekomst, voor de komende parlementaire periode, te verwachten. De wezenlijke en principiële doelstellingen der K.V.P. zijn niet veranderd, maar de aktualiteit van vandaag en de verwachtingen voor de toekomst en dús de praktische doelstrevingen der partij vragen een nieuwe bezinning.

Die bezinning zal ongetwijfeld voeren naar een andere dan die van 1956 en vermoedelijk naar een program gerangschikt naar de departementen op de grondslag van deze inleiding. Dat dit program evenals het vorige vrij gedetailleerd zal zijn, is overigens wel te verwachten: het zal immers de richtlijn zijn voor het beleid van met name de Tweede Kamerfractie, een richtlijn die concrete punten dient te bevatten op het terrein der supra-nationale, de internationale en de nationale politiek.

Dat naast dit vrij uitvoerige program met zijn richtinggevende inleiding te zijner tijd ook een verkiezingsmanifest zal verschijnen ligt voor de hand. Als propagandastuk is immers het program minder geëigend. Maar in dit manifest zullen toch de leidende gedachten van het program en met name van de inleiding daarop een hoofdrol spelen. En zij zullen een sterke aantrekkingskracht moeten uitoefenen door haar frisheid en eigentijdse formulering. Een aantrekkingskracht, die een nieuw elan kan ontwikkelen met name bij de jongere kiezers, hetgeen inderdaad zéér gewenst is. Onder de katholieke kiezers — ook de jongere kiezers — bestaat een zodanige vertrouwdheid met de formulering van onze idealen, dat zij niet meer tot hen spreken. Zij ondergaan deze als clichè's, in wezen ten onrechte, maar desondanks is dit een feit. Zij behoren uiteraard met kracht naar voren te worden gebracht, samen met die doelstellingen der partij, die de situatie van vandaag en de komende jaren van ons eisen, maar op een wijze, die van eigentijdse terminologie aflegt en van een brede horizon getuigt, die de betrekkelijkheid der nationale politiek onderkent en ik zou haast zeggen het primaat der Europese en wereld-politieke duidelijkheid in het licht stelt.

Het gaat om *de wereld van morgen*. De wereld, waarin ons land nationaal gezien een nieuwe toekomst kan tegemoet gaan, waarin de Europese, de Westerse en de Wereldpolitiek een zeer grote belangstelling vragen. Ook in de wereld van morgen zal de structuur van de staat en van de maatschappij van wezenlijke betekenis zijn, zal dus de ontwikkeling op politiek

en maatschappelijk en cultureel en technisch terrein de eisen en doelstellingen der politiek in overheersende mate bepalen. Waarbij onze idealen, nieuw vertaald en ingesteld op de te verwachten ontwikkeling op indringende wijze naar voren gebracht moeten worden.

In onze zo snel evoluerende wereld zal met name de jongeren duidelijk gemaakt moeten worden, dat de K.V.P. in staat is de grote ontwikkelingen in haar visie op de toekomst te overzien. En dat het de christelijke idealen blijven, die deze toekomst tot een periode van welvaart en geluk kunnen maken. Die Staat en maatschappij en menselijk persoon die positie kunnen geven welke voor welvaart en geluk onontbeerlijk is.

Uit de aard der zaak kan ik thans niet ingaan op de onderwerpen, waarvan het nieuwe program bijzonder aandacht zal behoren te geven. Onderwerpen die o.a. liggen in de „wereld” van morgen in de letterlijke zin van het woord, onderwerpen op nationaal terrein in de economische sfeer, de sfeer van cultuur en onderwijs, die van de bezitsvorming, die van het maatschappelijk werk, die van de woningbouw en het woon- en leefmilieu, die van verkeer en recreatie. Alle onderwerpen, waarvan de behandeling in het program zal dienen te geschieden met het oog gericht op de nieuwe wereld van morgen. Het moge de programcommissie gelukken een politieke synthese te vinden voor de oplossing der komende vraagstukken, een oplossing die — gebaseerd op onze beginselen en de door God gegeven natuurwetten — door haar formulering en haar visie het Katholieke volk en vele anderen zal trekken naar de Katholieke Volkspartij.

Regionale economie

DOOR W. P. G. ASSMANN

Zorg voor de werkgelegenheid is gedurende de laatste tien tot vijftien jaar in bijzondere en in toenemende mate een taak geworden van de overheid.

Vergeleken met vroegere perioden betekent dit ongetwijfeld een gelukkige ontwikkeling. En dan denken wij vanzelf aan de crisisjaren vóór 1940 met hun ontstellende werkloosheid, toen de overheidszorg op dit terrein beperkt bleef tot het verlenen van individuele financiële steun en het creëren van werkverschaffing, d.w.z. tot maatregelen die niet verder gingen dan het lenigen van de nood. Aan de nood zelf, het tekort aan werkgelegenheid, konden ze niets verhelpen.

Na de oorlog, en stellig ook tengevolge daarvan, zijn de gedachten en opvattingen wat dit betreft wel zeer veranderd. Hoewel, op slag is die verandering er niet gekomen. In verband met wat hierover verder nog zal worden gereleveerd, is het wel dienstig die kanttekening al direct te plaatsen. Er is sprake geweest van een groeiproces, zoals met alle ingrijpende nieuwe dingen het geval pleegt te zijn. Daarop hebben in het verloop der jaren ook meerdere belangrijke, ten dele niet voorzienen factoren hun invloed uitgeoefend. En het laat zich aanzien, dat een voornaam onderdeel van de werkgelegenheidspolitiek, het z.g. regionale industrialisatiebeleid, na verloop van niet te lange tijd weer eens opnieuw op de helling gaat. Dat zal dan, na de start die destijds minister v. d. Brink er aan gaf, de derde keer zijn.

De overwegingen, waardoor de regering zich in het laatst van de veertiger jaren bij de aanpak van het werkgelegenheidsvraagstuk liet leiden, waren nuchter beschouwd even beperkt als begrijpelijk. De rijkdom van het eens „steinreiche” Holland was verloren gegaan, Oost-Indië werd onafhankelijk, grondstoffen van betekenis had het land niet. Wel — gelukkig — overvloed aan arbeidskrachten. Wilde men er in slagen de geschokte welvaart in redelijk korte tijd te herstellen, dan kwam het er op aan die arbeidskrachten — onze voornaamste „grondstof” — produktief te benutten, liefst tot de laatste man.

Nu was dit aanvankelijk in de klassieke werkgelegenheidsgebieden geen probleem. Met name in het Westen des lands en in sommige centra van het Zuiden en Oosten ontwikkelde de werkgelegenheid zich al snei op

verheugende wijze. In een aantal streken daarentegen, in de eerste plaats de drie noordelijke provincies en Zeeland, maar ook in enige gebieden van het Zuiden en in de Kop van Holland, waar vanouds een tekort aan werkgelegenheid werd aangetroffen en waar zich nu bovendien een tendens tot mechanisatie in de landbouw openbaarde, bleef een hardnekkige en omvangrijke werkloosheid bestaan. Onbenutte mankracht dus, welke in die jaren — grote woningnood en zoveel gebrekiger verkeersmogelijkheden dan thans — nog maar op beperkte schaal emplooi zocht in het Westen.

In die situatie — van een gunstige conjunctuur, laat staan een hoogconjunctuur, was nog geen sprake — is het eerste regionale industrialisatieproject gestart. Het bekende project van de negen ontwikkelingsgebieden, dat om het zo te zeggen de berg naar Mohammed, de industrieën naar de arbeiders, wilde brengen en dat stellig ook door sociale overwegingen werd ingegeven, daardoor misschien zelfs in de eerste plaats.

Het plan had als eerste fase het prepareren van industrieterreinen en toegangswegen om ze bereikbaar te maken, waarna als tweede fase volgde de bekende premie- en prijsreductieregeling voor het aantrekken van industrieën.

Er werden bevredigende resultaten mee bereikt; betere en snellere resultaten aanvankelijk in het Zuiden dan in het Noorden en elders, omdat in de noordelijke provincies het standpunt werd ingenomen dat het aanbeveling verdiende de overwegend niet-industrieel ingestelde bevolking eerst op het nieuwe voor te bereiden, terwijl in het Zuiden daarentegen het industrialiseren zodra mogelijk ter hand werd genomen. Maar globaal beschouwd bleek de regionale industrialisatie aan te slaan.

ONTWIKKELING VERSNELD

Echter, al spoedig begon ook elders in het land de industrialisatie een snelle ontwikkeling te kennen. Dit proces zette vooral door na de Korea-crisis, op een ogenblik dat het regionale ontwikkelingsbeleid nog maar amper kans had gekregen tot ontplooiing te komen. Te zelfdertijd deden zich de een na de ander de belangrijke nieuwe, tevoren niet voorziene factoren gelden, waarvan wij eerder gewag maakten: het reële vooruitzicht van economische samenwerking in West-Europa, met de bijzondere voordelen welke ons land daarvan om allerlei redenen mocht verwachten, de watersnood met daarop volgend de ingrijpende beslissing ten aanzien van Z.W.-Nederland en de hoogst interessante perspectieven welke daarmee werden geopend, en ten derde het probleem van de bevolkingsgroei, een vraagstuk waarvan de enorme betekenis en consequenties juist in die periode op allerlei manieren onder de aandacht werden gebracht.

Al deze aspecten — men zal het zich herinneren — waren voor minister Zijstra al in 1954 aanleiding om de opzet - v. d. Brink wat in te krimpen en ze leidden in 1957 tot een nieuwe aanpak van het regionale industrialisatiebeleid, neergelegd in de 6e Industrialisatienota, in welke nota de oorspronkelijke uitgangspunten (het werkloosheidsaspect als voornaamste criterium) weliswaar niet geheel en al werden losgelaten, maar waarbij

toch veel meer een welbewuste en harmonische spreiding van de industrie, mede ter ontlasting van de Randstad, centraal werd gesteld.

Dat was de eerste herziening en aanpassing van het beleid aan de veranderde omstandigheden. De tweede, nog voorbereid door Zijlstra, maar in feite, ter hand genomen door zijn opvolger drs. de Pous, ging van start in april 1959. In de 7e industrialisatienota (1961) heeft ze haar preciese contouren gekregen. En men kreeg toen een aanmerkelijk verruimd beleid te zien, verruimd wat betreft het aantal kernen, maar vooral wat betreft de bedragen welke voor de industriepremiëring, de infrastructuur en de verdere begeleiding werden uitgetrokken. In totaal circa f 100 miljoen per jaar. En deze derde versie zal tot eind 1963 van kracht zijn; in 't geheel dus vier jaar.

HERZIENING DOELSTELLINGEN ?

Hoewel het geenszins vaststaat wat er daarna op het stuk van de regionale industriebevordering verder zal worden ondernomen en hoewel het ook nog wel rijkelijk vroeg is om nu reeds voor 1964 en volgende jaren te programmeren, is dit toch een aangelegenheid waarop al veel wordt gestudeerd en waarover ook van verschillende kanten reeds suggesties zijn gedaan.

Wat daarbij voornamelijk de aandacht zal hebben getrokken is de opvatting, dat het juist zou zijn en ook in overeenstemming met de thans bereikte situatie om de doelstellingen van het regionale industrialisatiebeleid te herzien. Het sociaal motief — aanvankelijk het enige, in elk geval voornaamste criterium — zou straks nog slechts in uitzonderingsgevallen dienen te worden gehanteerd, dus in gevallen waarvan duidelijk is, dat niet-ingrijpen in de ontwikkeling tot onaanvaardbare sociale nadelen zou leiden. En in plaats daarvan zou het voornaamste criterium moeten zijn het tot ontwikkeling brengen van gunstig gelegen gebieden, waardoor tevens het Westen wordt ontlast.

Onder gunstig gelegen gebieden worden dan die streken verstaan, welke van nature, of tengevolge van ontwikkelingen in het verleden, of in verband met nieuwe internationale ontwikkelingen — met name in E.E.G.- en Benelux-verband — aantrekkelijke mogelijkheden voor industrievestiging bezitten. In dit verband wordt met name verwezen naar de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden, West-Brabant, de Kop van Holland en het Dollartgebied. Een nader onderzoek zou dienen aan te tonen, welke gebieden primair in het spreidingsbeleid dienen te worden betrokken.

In deze gedachtengang zou dan het concentratiebeginsel aanmerkelijk strakker dan nu het geval is moeten worden gehanteerd. Een forse inkrimping derhalve van het thans bestaande aantal (44) kernen. Aan de discriminerende premie- en prijsreductieregeling zou een einde moeten komen, behoudens in speciale gevallen en dan ter „afronding”. En de volle nadruk zou moeten komen te liggen op de verbetering van de z.g. infrastructuur.

Minister de Pous heeft bij de behandeling van zijn jongste begroting verklaard, dat het inderdaad de ideale toestand zou zijn, wanneer de

overheid haar beleid inzake de regionale ontwikkeling tot de beïnvloeding van de algemene vestigingsvoorwaarden, dus zonder gebruik te maken van kunstmatige maatregelen, zou kunnen beperken. Het is deze situatie, zo heeft hij gezegd, die de regering in ons hele land zo snel mogelijk wenst te bereiken. Een slechts tijdelijke toepassing van kunstmatige faciliteiten heeft dan ook steeds in de bedoeling gelegen.

ANDERSOORTIGE FAKTOREN

De minister heeft zich hiermee ten aanzien van wat na 1963 moet gebeuren voorzichtig opgesteld. Hij zal wel niet ontkennen, dat het probleem van de verdere industrialisatie steeds méér en steeds indringender bepaald en beheerst wordt door andersoortige factoren dan in het begin der vijftiger jaren domineerden. En evenmin dat het probleem verschoven is van het vlak van bestrijding der acute werkloosheid (zelfs in de ontwikkelingsgebieden doet die zich heden ten dage niet meer voor!) naar het vlak van de spreiding der werkgelegenheid en naar het grote en veelzijdige vlak van nationale en internationale mogelijkheden, die er tien jaar geleden niet waren. Aan de andere kant schijnt hij vooralsnog het standpunt te huldigen — terecht, naar onze mening — dat men met een beleid van opbouw-van-de-grond-af als de regionale industriebevordering toch wel erg behoedzaam om moet springen en niet te gauw moet denken dat de rest nu wel vanzelf zal gaan. De traditionele industriegebieden zijn ook niet in een paar jaar tijds aan hun tegenwoordige gevestigde positie gekomen; meent men misschien dat de jonge werkgelegenheidsgebieden, waar zoveel nog maar goed en wel in de steigerpalen staat, hetzelfde resultaat in maar luttele jaren tijds kunnen opleveren?

Een volgende bedenking is, dat men de spreiding waarom nu alles draait wel kan willen — derhalve ook het tegengaan van een al te sterke concentratie in de Randstad — maar dat misschien ook hier opgaat dat de natuur sterker is dan de leer, i.c. alle mooie plannen en theorieën.

En ten derde doet men er o.i. goed aan niet uit het oog te verliezen dat de premie en prijsreductieregeling in de praktijk is gebleken een snel en enorm effectief werkend middel voor industrievestiging te zijn, iets wat van infrastructuur- en klimaat verbeterende maatregelen zonder meer niet gezegd kan worden.

Tenslotte komt het ons wel verstandig voor ook de wisselvalligheden van de conjunctuur niet helemaal buiten beschouwing te laten bij het beoordelen van de vraag of het nu onderhand tijd wordt het regionale industriebevorderingsbeleid een zogenaamd mee verantwoorde opzet te geven. Bij een kentering van de conjunctuur — en dan behoeft men nog niet eens aan een crisis of een ernstige depressie te denken — staan de buitengebieden van Nederland met hun „jonge aanplant” nog altijd het gevaarlijkst in de tocht.

Kanttekeningen bij het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap

DOOR Drs. J. J. F. M. VAN DER HEYDEN

(De redactie stelt zich voor in de komende nummers regelmatig kanttekeningen op enkele artikelen uit het E.E.G.-Verdrag te plaatsen. De eerste kanttekening treft men hierbij aan).

DE ARTIKELEN 226 EN 92 VAN HET VERDRAG.

Vraagstelling.

Kan een nationale regering, in geval van moeilijkheden in een sector van het economisch leven, alsmede van moeilijkheden, die de economische toestand van een bepaalde streek ernstig kunnen verstoren, maatregelen nemen om deze onevenwichtigheden tegen te gaan en gelden deze mogelijkheden ook, wanneer de situatie zo is, dat niet zo zeer één sector van het economische leven in meerdere of mindere mate moeilijkheden ondervindt, maar veeleer het economische en sociale leven in zijn geheel via deze sector in zijn ontwikkeling wordt geremd ?

In concreto gesteld: Kan de Nederlandse regering maatregelen nemen (en welke maatregelen) om te komen tot een oplossing voor het tekort aan bouwmaterialen — m.n. metselbakstenen — én kan de regering op een of andere wijze steun verlenen, en in welke vorm, aan producenten van deze materialen, zonder in strijd te komen met de verplichtingen, voortvloeiend uit het Verdrag van Rome ?

1. De Europese Economische Gemeenschap heeft volgens art. 2 van het E.E.G.-Verdrag tot taak de bevordering van de harmonische ontwikkeling van de economische activiteit binnen de gehele gemeenschap en het tot stand brengen van een gestadige en evenwichtige expansie, een grotere stabiliteit, een toenemende verbetering van de levensstandaard en nauwere betrekkingen tussen de in de gemeenschap verenigde staten.

Naast het geleidelijk nader tot elkaar brengen van het economisch beleid van de lid-staten, wordt de instelling van een gemeenschappelijke markt vereist als middel om de gestelde doelstellingen te verwezenlijken. Het voornaamste kenmerk van de gemeenschappelijke markt is de vrijheid van het onderling goederen verkeer, d.w.z. via een overgangperiode moet men komen tot een volledige afschaffing van alle kwantitatieve en kwali-

tatieve restricties in het onderling handelsverkeer. Art. 34 van het Verdrag bepaalt, dat aan het einde van de eerste periode (1 januari 1962) alle kwantitatieve uitvoerbeperkingen en alle maatregelen van gelijke werking tussen de lid-staten verboden zijn. Zijn bij de invoerbeperkingen nog uitstel-mogelijkheden gelaten door onderlinge verschuiving in de afbouw der verschillende contingenten, voor de uitvoerbeperkingen geldt art. 34, dat zeer categorisch is. De enige vrijwaringsmogelijkheid is die van art. 226, waarin aan een lid-staat de mogelijkheid wordt geboden om tijdens de overgangperiode, in geval van ernstige en mogelijk aanhoudende moeilijkheden in een sector van het economisch leven, alsmede van moeilijkheden, die de economische toestand van een bepaalde streek ernstig kunnen verstoren, machtiging te vragen om vrijwaringsmaatregelen te nemen, waardoor de toestand wederom in evenwicht gebracht kan worden en de betrokken sector kan worden aangepast aan de economie van de gemeenschappelijke markt.

Is deze vrijwaringsmogelijkheid toepasbaar op de situatie zoals deze zich momenteel bij ons voordoet in de sector van de bouwnijverheid?

Hier zien wij een tekort aan bouwmaterialen. Zo zijn in 1961 voor een behoefte aan 1610 miljoen metselbakstenen voor normaal gebruik, naar schatting 120 miljoen stenen te weinig beschikbaar gekomen.¹⁾ Gedeeltelijk wordt dit euvel ondervangen door uitstel van de bouw van baksteen-behoevende gebouwen en door toepassing van andere constructies en vervangende materialen. De krapte aan bakstenen veroorzaakt stagnatie, de keuze uit het assortiment wordt bemoeilijkt, de kwaliteit daalt en de aanschafkosten worden verhoogd. Bovendien vindt nog export plaats m.n. naar West-Duitsland, waar aanmerkelijk hogere prijzen worden betaald. Deze export wordt dan weer, al dan niet volledig, gecompenseerd door import van bakstenen (vnl. uit België).

Dat deze gang van zaken prijsstijgingen tot gevolg heeft, is zonder meer duidelijk. De grote invloed van de materiaal-prijzen op de bouwkosten heeft op zijn beurt weer tot gevolg, dat behalve het tekort aan materialen ook de prijsontwikkeling in de bouwsector grote moeilijkheden veroorzaakt bij het oplossen van de woningnood. Ook het bedrijfsleven ondervindt direct en indirect de nadelige gevolgen van de woningnood, niet alleen omdat geplande uitbreidingen van bedrijfscomplexen aan beperkingen gebonden zijn, maar ook in verband met het tekort aan woonruimte voor personeel: overplaatsing van personeel, noodzakelijk voor de efficiency van het bedrijf, is praktisch onmogelijk; bij personeels-uitbreidingen stuit men op grote moeilijkheden; aanzienlijk verzuim van productieve arbeidsuren met dikwijls grote uitgaven voor reis- en verblijfkosten.

Gezien de doelstellingen van het Verdrag moeten er ook mogelijkheden voorhanden zijn voor een lid-staat om, in geval van moeilijkheden, als boven beschreven, hetzij maatregelen te nemen hetzij een beroep te kunnen doen op de partner-landen om tot een oplossing te komen.

Of de vrijwaringsmogelijkheid van art. 226 uitsluitel kan geven, valt zeer te betwijfelen. Dit artikel spreekt van ernstige en mogelijk aanhoudende moeilijkheden, alsmede van moeilijkheden die de economische toestand van een bepaalde streek ernstig kunnen verstoren, waarbij aangetoond zal

moeten worden, dat de moeilijkheden voortkomen uit de *opheffing van uitvoerbepalingen*.

Aangezien de uitvoer hier al niet is aan te wijzen als de primaire en directe oorzaak van de moeilijkheden in de bouw-sector, maar veeleer gezien moet worden als een van de vele factoren, die hier werken, zal een oplossing eerder gezocht moeten worden in de mogelijkheid tot het nemen van z.g. „steunmaatregelen” door de regering.

2. Door steunmaatregelen van de staten kunnen de concurrentie-verhoudingen op de gemeenschappelijke markt door de overheid worden verstoord. Steunmaatregelen, in welke vorm dan ook met staatsmiddelen bekostigd, die de mededinging door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde producties vervalsen of dreigen te vervalsen, zijn krachtens art. 92 van het Verdrag onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt. Criterium is of deze steun al dan niet het handelsverkeer tussen de lid-staten ongunstig beïnvloedt.

Het Verdrag voorziet in een aantal afwijkingen van deze regel, die zeker toepasbaar zijn op de huidige situatie. Als verenigbaar met de gemeenschappelijke markt worden gezien die vormen van overheids-steun, welke om specifieke redenen, zoals sociale noodzaak worden verleend. In principe zijn dus alleen die subsidies verboden, welke niet ten algemenen nutte strekken, doch slechts ten gunste komen van bepaalde ondernemingen.

Er liggen hier dus mogelijkheden voor de regering om maatregelen te nemen om te komen tot uitbreiding van de productie-capaciteit van de sector van de bouwnijverheid door het verlenen van bepaalde faciliteiten, die o.a. kunnen bestaan in het geven van bepaalde garanties en subsidies.

Met het ook op de buitenlandse vraag naar Nederlandse bakstenen is bovendien van groot belang ervoor te zorgen, dat de mogelijkheid geschapen wordt voor een uitbreiding van deze tak van industrie om een goede en vaste plaats op de gemeenschappelijke markt te verkrijgen en te behouden. Zolang deze plaats nog niet geheel is verkregen, zal de uitgebreide productie zijn afzet kunnen vinden op de binnenlandse markt, waar de vraag de eerste tijd eerder toe dan af zal nemen. Overheids-steun, eventueel in de vorm van bepaalde afname-garanties kan niet uitgelegd worden als een ongeoorloofde vervalsing van de concurrentie op de gemeenschappelijke markt, gezien het grote sociale en economische belang, dat Nederland heeft bij de oplossing van de woningnood.

¹⁾ Memorie van toelichting op de begroting van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid 1962.

Nog verder dan pater Hoefnagels?

DOOR M. VAN AMELSVOORT

In het blad *Paraat*, veertiendaags orgaan van de Partij van de Arbeid, heeft drs. A. A. van Ameringen zich, naar het schijnt, in de bres willen werpen voor de vakbeweging, om haar te verlossen uit de knellende greep van wat hij noemt: het confessionalisme. Hij doet dit naar aanleiding van het ook door hem gewaardeerde artikel van dr. H. Hoefnagels S.J. over de door deze in twijfel getrokken paradijselijkheid van Nederland in sociaal opzicht.

Drs. Van Ameringen vindt, dat dr. Hoefnagels maar oppervlakkig is gebleven in zijn analyse van de sociale betrekkingen in ons land. Hij deelt dat meteen in het begin al mee, zodat de lezer met belangstelling uitziet naar des schrijvers mening over de diepere oorzaken. De lezer wordt echter teleurgesteld. De diepere oorzaak blijkt hierop neer te komen, dat de Nederlandse vakbeweging, doordat zij zelf en de politieke partijen ten dele op confessionele grondslag zijn georganiseerd, niet meer voldoende strijdlust bezit om het onderste uit de kan te halen in de strijd om de verdeling van de welvaartskoek.

Deze stelling is op zichzelf interessant genoeg, want het is inderdaad mogelijk dat een vakbeweging die koek niet als het hoogste goed beschouwt zich voor de kruimels geen maximale inspanning getroost. De teleurstelling van de lezer komt pas als de schrijver komt met de feiten waarop hij deze stelling baseert. Die feiten betreffen voornamelijk de hoogte van het reële loon, of, relatief gezien, het „arbeidersaandeel” in het nationale inkomen. Dat zijn inderdaad fundamentele zaken in de economische structuur, en als zodanig zijn zij op hun plaats als er over diepere oorzaken gesproken wordt — maar in feite geheel ongeschikt om het beweerde gebrek aan strijdlust van de confessionele vakbeweging aan te demonstreren.

Laten wij eens op het diepste punt beginnen, daarbij het door de schrijver zo genoemde „arbeidersaandeel” opvattend in de gebruikelijke zin van „werknemersaandeel” in het nationale inkomen. Het eerste klinkt natuurlijk wel beter als men zich als beschermer van de vakbeweging opwerpt, maar het tweede is nu eenmaal hetgeen bedoeld wordt. De schrijver suggereert nu dat „het” confessionalisme erop uit is, het werknemersaandeel in het nationale inkomen te bevriezen. Hij doelt hiermee kennelijk op het

door de regering aanvaarde beginsel dat het gemiddelde loonpeil niet sterker behoort te stijgen dan de gemiddelde produktie per werknemer. Als deze regel wordt aangehouden blijft inderdaad het werknemersaandeel in het nationale inkomen gelijk. Men kan wensen dat het anders was, men kan menen dat deze regel niet aangehouden zou moeten worden, maar dat is toch nog iets anders als de confessionele vakbeweging verwijten dat zij met die regel instemt.

Het is te vrezen dat drs. Van Ameringen de diepte van de door hem aangeraakte oorzaken heeft onderschat. In de periode dat het kabinet op belangrijke posten socialistische ministers bevatte, werd deze regel niet gehanteerd als beginsel van het loonbeleid; de loonsverhogingen gingen dan ook niet zelden boven de toeneming van de produktiviteit uit. Desniettemin vertoonde het werknemersaandeel in die periode geen duidelijke wijziging in welke richting dan ook. Uit de onderzoeken over dit onderwerp is het onderhand wel duidelijk geworden, dat de krachten die het werknemersaandeel beïnvloeden, elkaar op den duur ongeveer in evenwicht houden, al zijn de geleerden het er nog niet over eens, welke krachten dat zijn. In elk geval liggen zij te diep dan dat een simpel regeringsvoorschrijf voldoende zou zijn om ze uit hun evenwicht te brengen. Het zou daarom onzinnig zijn, de P.v.d.A. of het N.V.V. te verwijten dat het werknemersaandeel in de bedoelde periode niet gestegen is, even onzinnig als het verwijt thans klinkt aan het adres van de regeringsgezinde vakbeweging.

De auteur concretiseert zijn betoog vervolgens door te wijzen op de meer dan volledige werkgelegenheid, die de werknemers toch best in staat zou stellen om grotere loonsverhogingen te eisen, bijvoorbeeld bij de gelegenheid van de revaluatie in maart 1961: „Toen een jaar geleden de regering een revaluatie van ca. 5 pct. van de gulden doorzette, heeft ze als motief aangevoerd, dat wij sinds geruime tijd een zo sterke structurele positie in het verkeer met het buitenland innamen, dat het evenwicht verbroken was en door deze monetaire operatie moest worden hersteld. Dit betekent zonder meer, dat een verhoging van het loonpeil in Nederland met ongeveer 10 pct. sinds geruime tijd mogelijk zou zijn geweest en evenzeer tot herstel van het buitenland had kunnen bijdragen.”

Het is niet zonder meer duidelijk, hoe de auteur zich de veronderstelde gang van zaken na die loonsverhoging van 10% voorstelt. De eerste mogelijkheid is algemene doorberekening van de verhoogde lonen in de prijzen. Dat zou een algemene prijsverhoging van gemiddeld ongeveer 3½% hebben betekend. Ongetwijfeld zou dit het verschil tussen het Nederlandse en het gemiddelde buitenlandse kostenpeil hebben verminderd en daardoor hebben bijgedragen tot herstel van het evenwicht op de betalingsbalans. Het zou alleen een bepaald ongewenste weg zijn geweest. Een van de bedoelingen van de revaluatie was juist, de prijzen beter in de hand te kunnen houden. Het werknemersaandeel zou langs deze weg trouwens geen decimaal zijn veranderd.

De andere mogelijkheid is, dat de loonsverhogingen niet in de prijzen zouden zijn doorberekend. Waarschijnlijk is dat niet, gezien de conjunctuurfase waarin ons land zich toentertijd bevond. Maar veronderstel volledigheidshalve dat het gebeurd zou zijn: dan zou de hieruit volgende inkrimping

van de winstmarges het investeren en het produceren in het algemeen aantrekkelijk hebben gemaakt. Tevens zou de sterke verhoging van het reële loonpeil een grote toeneming van de consumptie hebben veroorzaakt. Indien dan de daling van de investeringsactiviteit het gezamenlijke effect van produktiedaling en consumptiestijging zou hebben overtroffen, dan zou er eveneens een tendens tot herstel van het betalingsbalansevenwicht zijn opgetreden. In elk geval zou de spanning op de arbeidsmarkt zijn verminderd, maar niemand had kunnen voorspellen of die ontspanning niet te ver zou gaan en in werkeloosheid ontaarden.

Het is onbegrijpelijk dat iemand dit recept de vakbeweging kan aanbevelen als middel om het werknemersaandeel in het nationale inkomen te vergroten. Als het zo eenvoudig eens was! Dan zou het gelijk zijn aan de zijde van de Britse vakbeweging, die drs. Van Ameringen met een zeker genoegen doet constateren dat het minister Selwyn Lloyd niet meevalt zijn loonpolitiek door te zetten. Maar is het werknemersaandeel in Groot-Brittannië eigenlijk zoveel groter dan in Nederland, of groeit het zoveel sneller? In Frankrijk misschien?

Buitenlands Panorama

HET KLEINE EUROPA WORDT GROTER

Op het gebied van de Europese samenwerking hebben de middelpuntzoekende krachten thans weer de overhand, nadat er gedurende enige jaren een soort scheiding der geesten heeft bestaan. Een tussentijdse balans opmakend zien we dat er reeds één Europees land een overeenkomst van associatie met de E.E.G. heeft ondertekend, terwijl er vier verzocht hebben om onderhandelingen over de voorwaarden van toetreding en vijf andere over een vorm van associatie wensen te onderhandelen. Ook landen die min of meer buiten de Europese sfeer liggen zijn met de E.E.G. verbonden of wensen het te worden; allereerst vele Afrikaanse staten en Madagaskar, ook echter een land als Israël. Ook verder verwijderde staten hebben wensen in die richting geuit. De Verenigde Staten ten slotte hebben het plan gelanceerd om een *trade partnership* met de E.E.G. aan te gaan. Wij mogen dus wel zeggen dat de E.E.G. inzake de economische samenwerking in de wereld als een centrum van graviteit werkt.

DE BRITSE TOETREDING

De Britse plannen tot toetreding brengen nog elke dag tal van schrijfmachines in beweging. Zij roepen dan ook een heile reeks problemen op, aan te duiden met de trefwoorden landbouw, Gemenebest en Vrijhandels-associatie. Vooral de combinatie van het landbouwbeleid en het voorkeurstarief voor de Gemenebestlanden roept vraagstukken op die veel weg hebben van dilemma's.

Het Britse landbouwbeleid weerspiegelt de kenmerken van het Verenigd Koninkrijk in agrarisch opzicht: het moederland van de industrialisatie telt relatief zeer weinig inwoners die werkzaam zijn in de landbouw en kan dus zijn behoefte aan agrarische produkten op verre na niet dekken uit eigen oogst, doch moet deze produkten invoeren. Het grootste gedeelte van de invoer is afkomstig uit de landen van het Gemenebest en is onderhevig aan slechts lage of in het geheel geen invoerrechten. De prijzen van landbouwprodukten zijn er dus laag. Wat de Britse boeren er op die manier aan te kort zouden komen, wordt goedge maakt door betalingen uit de schatkist.

Zou de continentale markt nu geheel open gaan voor invoer uit Engeland, dan zouden deze goedkope produkten ook hier komen en de prijzen doen dalen. De E.E.G. heeft echter reeds voor vele van deze produkten een

uitvoer-overschot; vergrote en bovendien nog goedkopere invoer kan de toch al niet rooskleurige situatie in de landbouw daarom alleen maar nadelig beïnvloeden. De continentale schatkisten kunnen, gezien de grote omvang van de landbouwbevolking, de aderlatingen die daarmee gemoeid zouden zijn ook niet verdragen.

Toch kan er, gesteld dat Engeland lid wordt van de E.E.G., geen speciaal tariefmuurtje worden opgetrokken tussen dit land en het continent terzake van landbouwgoederen afkomstig uit het Gemeenbest. Hoe zou dat te rijmen zijn met het gemeenschappelijk landbouwbeleid binnen de E.E.G.? Evenmin is het Engeland mogelijk de bestaande voorkeursrechten eenvoudig af te schaffen. Maar hoe kan er dan een gemeenschappelijk buitentarief worden vastgesteld? Consequente toepassing van welke principes dan ook is in deze zaken niet mogelijk. De Britten hebben zich trouwens nooit bijzonder aan beginselen gehecht getoond, terwijl de E.E.G. al tamelijk geverseerd is in het inconsequent toepassen van beginselen.

Men moet ervan uitgaan, dat de producenten in de Gemeenbestanden, ook als Engeland toetreedt tot de E.E.G., afzetmogelijkheden dienen te behouden die vergelijkbaar zijn met de huidige. Deze kunnen verwezenlijkt worden door speciale overeenkomsten, die tevens een overgangsperiode van voldoende lengte omvatten, zodat de betrokkenen tijd krijgen zich bij de nieuwe omstandigheden aan te passen. In grote trekken zal Groot-Brittannië niettemin het overeengekomen systeem van toenadering der markten en invoering van een gemeenschappelijk beleid moeten accepteren, met inbegrip van een gemeenschappelijk prijsniveau als doel en invoerheffingen als middel. Het is heel goed mogelijk in dit systeem de bescherming van de binnenlandse landbouwproducenten te handhaven; het is de Britse consument die een veer zal moeten laten door hogere prijzen te gaan betalen.

Bij de bedoelde speciale overeenkomsten zal men waarschijnlijk het beste doen door deze niet per land af te sluiten, doch naar goederencategorieën met telkens een groep landen. Dan zal men niet alleen te maken krijgen met de landbouwprodukten uit de gematigde zones, welke de hier beschreven moeilijkheden opleveren, maar ook met de voortbrengselen van de tropische landbouw en met industriële produkten. De complicaties die daarbij aan de orde komen betreffen in het eerste geval de belangen van de thans reeds met de E.E.G. geassocieerde Afrikaanse gebieden, in het tweede geval vooral de goederen uit landen met lage lonen.

Als de goederen uit de Afrikaanse Gemeenbestanden tegen voorkeurstarieven worden toegelaten tot de continentale markt, bederft dat heel wat van de aantrekkelijkheid van die markt voor de thans geassocieerden. Bij de toetreding van Engeland ontstaat er wat dit betreft eigenlijk een goede gelegenheid om de hele zaak van de voorkeurstarieven eens kritisch te bezien. De preferenties waarom het hier gaat passen niet goed meer in de huidige betrekkingen tussen blanke en niet-blanke gebieden. Het ware beter, de gelegenheid aan te grijpen om althans een begin te maken met de geleidelijke afschaffing van dergelijke preferenties, en wel op zo groot mogelijke schaal. De recente voorstellen van de E.E.G. aan de Afrikaanse geassocieerden moeten worden beschouwd als een te bescheiden stap in

de goede richting. Wordt straks op de invoer van de Afrikaanse Gemeenbestanden dezelfde methode toegepast, dan levert dit in elk geval het voordeel op dat de preferentiële zone wordt vergroot en de preferentie dus verdund. Voor de buitenstaanders — denk aan Zuid-Amerika — zal het dan echter des te moeilijker zijn om zich te handhaven, zodat dan ook de noodzaak van een regeling voor alle producenten zonder uitzondering des te dringender wordt.

De industrieproducten uit landen met lage lonen zullen ongetwijfeld ook netelige problemen opwerpen. Er zullen naar twee kanten werkende veiligheidsclausules bij nodig zijn: enerzijds om te voorkomen dat jonge, op den duur levensvatbare industrieën ontijdig worden lamgelegd, anderzijds om te vermijden dat de E.E.G. wordt overstroombd met zeer goedkope goederen.

TOETREDING OF ASSOCIATIE ?

Het Britse voorbeeld is tot heden gevolgd door drie landen, te weten Ierland, Denemarken en laatstelijk Noorwegen. Deze landen zouden, als zij het met de zes eens kunnen worden over de voorwaarden, onmiddellijk als volledig lid tot de E.E.G. willen toetreden. In het geval van Ierland kan het nog wel eens wat voeten in de aarde hebben eer die overeenstemming tot stand komt. De Ierse economie is dan wel niet bepaald onderontwikkeld te noemen met het oog op het inkomen per hoofd van de bevolking, haar structuur en organisatie zullen het Ierland toch niet eenvoudig maken aan alle E.E.G.-verplichtingen te voldoen. Dit bezwaar geldt niet voor Denemarken en Noorwegen. Bij deze twee landen zal het eerder gaan om de handelsproblemen. Het zijn beide landen die in sterke mate afhankelijk zijn van de internationale handel, en dan nog aan de uitvoerzijde van een vrij beperkt aantal produkten.

Drie landen onder de minder ontwikkelden in Europa zoeken het in een associatie met de E.E.G. bij wijze van overgang naar een later volledig lidmaatschap; het zijn Griekenland, Turkije en Spanje. Met Griekenland heeft de E.E.G. reeds een overeenkomst gesloten, na onderhandelingen die ongeveer twee jaar in beslag hebben genomen. De overeenkomst bevat een algemene overgangperiode van twaalf jaar; voor de afbraak van bepaalde tarieven zal de overgang echter langer duren. De Gemeenschap zal het land financieel en technisch steunen om het in staat te stellen zich geleidelijk op te werken tot een met het hare vergelijkbare niveau. De onderhandelingen met Turkije zijn op ongeveer hetzelfde tijdstip begonnen. Zij schijnen echter niet al te best te vlotten.

De aanvraag van Spanje heeft meer tegenstand uitgelokt dan welke andere aanvraag ook. Het antwoord van de Europese Commissie was dan ook voorzichtig, zo niet koel, al hield het geen afwijzing in. De opvattingen van het Spaanse bewind omtrent burgerrechten en democratische vrijheden zijn inderdaad wel wat lang veel gelijkenis blijven vertonen met wat kort na de burgeroorlog gerechtvaardigd was — en daarmee wel wat veel verschil met hetgeen de E.E.G. als haar beginselen op dit gebied aanvaardt.

Er klinken echter in Spanje zelf steeds meer stemmen, onder meer in kerkelijke kringen, die pleiten voor verandering in deze situatie. Vermoe-

delijk zullen juist deze stemmen zich gesteund voelen in hun pogingen als de aanvraag wordt geaccepteerd, vooral indien het gebeurt op een wijze die duidelijk maakt waar de schoen wringt.

Soortgelijke moeilijkheden als bij Spanjes verzoek zouden zich ongetwijfeld voordoen als Portugal een aanvraag indiende. Hoewel dit land lid is van de op haar laatste benen lopende Vrijhandelsassociatie, heeft het tot nu toe geen wens kenbaar gemaakt. Ook IJsland en Finland hebben geen aanvraag ingediend. Laatstgenoemd land levert echter een vraagstuk apart; het is een van de vier landen die om politieke redenen het lidmaatschap van de E.E.G. niet wensen aan te gaan, ofschoon zij wel economische belangen hebben bij een verbinding met de Gemeenschap. De drie overige zijn Zweden, Oostenrijk en Zwitserland.

Alle vier deze landen voeren een politiek van neutraliteit, Zweden en Zwitserland uit traditie, de andere twee gedwongen door de omstandigheden. De Oostenrijkse neutraliteit berust op het na de oorlog tot stand gekomen staatsverdrag, dat het land verbiedt een unie met niet neutrale landen aan te gaan. Het lijdt geen twijfel, of ook een unie als beoogd door de E.E.G.-landen is in het kader van dit verdrag uitgesloten. Oostenrijk zoekt daarom de oplossing in een associatie, die geen uiteindelijke toetreding ten doel heeft, zodat het deel kan hebben aan de voordelen van de E.E.G. inzake het economische verkeer, zonder zich te hoeven mengen in nauwe samenwerkingsvormen op het terrein van de economische politiek. De Sovjet-Unie heeft desondanks reeds geprotesteerd tegen de associatie-aanvraag, omdat zij ook associatie al strijdig acht met het verdrag. Oostenrijk heeft dit protest echter afgewezen.

De Finse neutraliteit berust niet op een verdrag, maar is daarom niet minder noodzakelijk. De Sovjet-Unie, waarmee Finland nauwe handelsrelaties en vriendschappelijke diplomatieke betrekkingen onderhoudt, zou niet gedogen dat haar buurman zich zou aansluiten bij een organisatie van landen die zich zo duidelijk als haar tegenstander gedraagt. Vermoedelijk kan Finland zich ook geen rechtstreekse associatie met de E.E.G. permitteren. Indien evenwel de landen die thans aanvragen hebben ingediend inderdaad lid of geassocieerd lid zullen worden, zal het voor de E.E.G.-landen noodzakelijk zijn met Finland overeenkomsten van lossere karakter te sluiten, waarin bij voorbeeld uitzonderingen op het gemeenschappelijk buitentarief gemaakt worden ten aanzien van belangrijke Finse exportprodukten.

Van verschillende zijden heeft het denkbeeld om landen, die op politieke gronden geen toetreding wensen, lossere vormen van aansluiting bij de E.E.G. toe te staan, tegenkanting ondervonden. Sommigen willen dan nog wel een uitzondering maken voor Oostenrijk en Finland, maar niet voor Zweden en Zwitserland. Toch is het zeer de vraag of de vier betrokken landen aldus gescheiden beschouwd kunnen worden. De Zweedse neutraliteit berust weliswaar op een traditie, maar vindt in feite op het ogenblik toch een belangrijke grond in de moeilijke positie van Finland. Om de vrijheid en de zelfstandigheid van het Finse volk enigszins veilig te stellen moet de Zweedse neutraliteit onontbeerlijk worden geacht. Misschien zou Zweden wel iets verder kunnen gaan dan het van plan schijnt te doen, maar wie kan dat zeggen? Proefondervindelijke bevestiging daarvan is

niet te krijgen. Mogelijk vindt Zweden het wel prettig dat het zich niet aan zware economische verplichtingen hoeft te onderwerpen, maar dat kan op zichzelf geen reden zijn om het die mogelijkheid te onthouden.

Deze argumenten gaan in mindere mate op voor Zwitserland. De tegenkanting is dan ook in dit geval het sterkst. Velen zijn geneigd de Zwitsers te beschouwen als profiteurs, die alleen uit zijn op de voordelen van de E.E.G. maar tegelijk halsstarrig willen vasthouden aan hun ouderwets aandoende prerogatieven. Men moet evenwel in het oog houden, dat de Oostenrijkse neutraliteit, krachtens de tekst van het staatsverdrag, gevormd moet worden het model van de Zwitserse. Als Zwitserland nu zijn neutraliteit zou opgeven, zou daarmee aan de Oostenrijkse neutraliteit een van haar fundamenteën ontvallen. Ten aanzien van Zwitserlands neutraliteit geldt dus in verband met Oostenrijk een soortgelijke redenering als ten aanzien van de Zweedse met het oog op Finland, zij het ook meer om formele redenen en in minder sterke mate.

Ook afgezien echter van de pro's en contra's in de concrete gevallen moet men toch in dit verband de functie van de neutraliteit in de wereld van vandaag niet uit het oog verliezen. De neutraliteit heeft immers ook thans nog een functie: die van een soort overgangsgebied tussen de twee vijandelijke machten, een overgangsgebied niet alleen in geografische maar ook in morele zin, waardoor al te scherpe en dus gevaarlijke contacten gemakkelijker vermeden kunnen worden. De Londense Economist heeft ter gelegenheid van Kerstmis enige jaren geleden eens een vermakelijk maar ook wat luguber spel ontworpen, dat op het bekende ganzenbord geleek, doch ten minste even veel overeenkomst vertoonde met de politieke en militaire situatie in de wereld, compleet met een *brink of war*. Volgens de regels van dit spel konden de spelers — ten hoogste twee in getal — het spel onder meer verliezen doordat alle neutralen aan hun zijde van het bord verdwenen. Dit is een zeer realistisch trekje: in feite zijn de neutralen even zeer nodig als bondgenoten.

Het is van groot belang voor de vrede dat er ook in Europa nog neutrale staten zijn, al doen sommigen alsof neutraliteit thans eigenlijk iets ongepasts zou zijn. Anderzijds moet erkend worden, dat de toelating van neutrale landen als geassocieerd lid van de E.E.G. de politieke structuur van de Gemeenschap zal kunnen verzwakken. Dat gevaar is zelfs niet denkbeeldig alleen al door de toetreding van Engeland en de andere landen die volwaardig lid willen worden. De E.E.G. verkeert echter niet in een positie waarin zij al die zaken op de lange baan zou kunnen schuiven. Wel kan zij de vormen waarin de samenwerking gegoten moet worden zoveel mogelijk in overeenstemming trachten te brengen met haar oorspronkelijke beginselen.

M. v. A.

Nieuwe boeken

WLADYSLAW W. KULSKI, *Peaceful Co-existence*, Chicago 1959, Henry Regnery Company, 662 blz.

Dr Kulski gaf zijn boek als ondertitel mee: *Analysis of Soviet Foreign Policy*. Het verscheen in een serie, die wordt gepubliceerd in samenwerking met de Foundation for Foreign Affairs en waarin al eerder de Amerikaanse politiek tegenover Latijns-Amerika en de Afschrikkingspolitiek ter sprake kwamen.

Dr Kulski, wiens naam we vooral kennen van artikelen in *Foreign Affairs* heeft — zoals de omvang van het boek al aanwijst — een zeer uitgebreide taak op zich genomen. Er is waarschijnlijk met betrekking tot de Oost-Westverhoudingen geen begrip meer besproken dan dat van de vreedzame samenleving. Zoals bekend vindt deze discussie ook plaats in het kommunistische kamp zelf. Chroestjof heeft de vreedzame koëxistentie tot een hoeksteen van zijn buitenlandse politiek gemaakt al is uit de redevoeringen van de Sowjetleider wel gebleken, dat de term naar gelang de omstandigheden nog al eens wordt gerelativeerd.

Dr Kulski nu heeft de vreedzame koëxistentie aan een uitvoerig onderzoek onderworpen, zich baseerend op een zeer uitgebreide dokumentatie. Hij gaat er daarbij van uit, dat het doel van de kommunistische politiek altijd is geweest en ook zal blijven de vrije landen van de westerse wereld te onderwerpen. In veertien hoofdstukken bestrijkt hij het gehele terrein van de theorie en de praktijk van de vreedzame koëxistentie. Zo onder-

zoekt hij grondig de betekenis van het woord vrede in het kommunistisch spraakgebruik, van democratie etc. Aparte hoofdstukken worden gewijd aan het Russisch nationalisme, de kommunistische moraal en strategie, het kommunisme en de ontwikkelingslanden, het sowjetkolonialisme en de kommunistische internationale beweging.

Dr Kulski, die 27 jaar in Poolse diplomatieke dienst was en minister in de Londense exilregering en thans professoraten vervult aan de universiteit van Alabama en de Syracuse universiteit, brengt met dit boek een werk van hoog wetenschappelijk gehalte, dat de bijzondere verdienste heeft geschreven te zijn op een wijze, die deze studie gemakkelijk leesbaar maakt. Voor het verstaan van de wereldsituatie van vandaag heeft hij een onmisbare bijdrage geleverd. Een voortreffelijk boek. d. H.

NICHOLAS VAKAR, *The taproot of soviet society*, New York 1962, Harper & Brothers, 203 blz.

Het boek draagt als ondertitel „The impact of Russia's peasant culture upon the Soviet state” en is voorzien van een voorwoord van Harrison E. Salisbury.

Prof. Vakar, geboren Rus en kenner bij uitstek van de Russische mens, hoogleraar aan het Wheaton College in Massachusetts, tekent ons in deze studie een scherp beeld van het levensklimaat in de sowjetmaatschappij. Rusland bevindt zich nog steeds in het overgangsstadium van een boerenmaatschappij naar de industriële staat en de revolutie greep er plaats onder omstandigheden, die in de marxistische visie

nauwelijks een plaats had gevonden. Veertig jaar kommunisme hebben de eigen Russische natuur niet kunnen wegdrücken. De omvorming tot de nieuwe sowjetmens is een van buitenaf opgelegd proces geweest, dat overigens nog steeds voortgang vindt.

Het is voor het Westen zeer belangrijk zich te realiseren, dat in de Russische maatschappij, deze overgangperiode nog in volle gang is en dat met deze maatschappij in groei nog talloze kansen tot beïnvloeding zijn gegeven.

Onder de vele studies, die over de sowjetmaatschappij zijn verschenen neemt het boek van prof. Vakar een bijzondere plaats in, omdat het de kern blootlegt, van waaruit de Russische mens kan worden verstaan. Het boek is voorzien van een uitvoerige literatuurlijst.

ANGELICA BALABANOFF, Lenin, psychologische Beobachtungen und Betrachtungen. Uitgever, Verlag für Literatur und Zeitgeschehen G.M.B.H. Hannover. 183 bladzijden.

De schrijfster van dit werkje heeft na de Russische revolutie van 1917 een aantal jaren tot de kring van vooraanstaande partijleiders behoord. Haar portret vond zelfs bij officiële gelegenheden een plaats naast dat van Lenin en Trotski, tenminste zolang zij zich in de gunst van de nieuwe machthebbers mocht koesteren. De reden van de verwijdering van haar portret wordt noodzakelijk wanneer zij bij voortdurend blijft hameren op de noodzaak in de partij tot een grotere vrijheid te komen.

Haar verhaal is vooral belangrijk omdat hier een verslag wordt gegeven van een ooggetuige, en dan nog wel van een die in een zeer nauwe relatie tot Lenin stond. Zeer goed beschrijft zij de interne partij-situatie in de jaren dat de Sowjet-Unie werd opgebouwd. Zij toont aan, dat de ondergang van de vakbondsleider Tomski die onder Stalin voltooid werd reeds ten tijde van Lenin begon. Tomski was n.l. een voorstander van grotere vrijheid van de vakbonden. Lenin hul-

digde de opvatting van de primaat van de partij.

De schrijfster noteert ook hoe onverdraagzaam Lenin in feite was, toch was hij een der meest verdraagzamen in de geschiedenis van de leiding der partij in de Sowjet-Unie.

Angelica Balabanoff wijst er op dat de fouten van het Stalinisme reeds begonnen onder Lenin m.a.w. dat de ontwikkeling in de Sowjet-Unie, die tendeerde naar de misdaden van Stalin, als het ware historisch bepaald was.

Dit boekje van Balabanoff behoort een vaste plaats te hebben op de boekenplank van een ieder die zich ook maar in het geringste voor deze materie interesseert.

J. V.

PROF. DR. J. PEN, Het aardige van de economie, Utrecht 1962. Aula-Pocketboek. Uitg. Het Spectrum N.V., Utrecht/Antwerpen, 253 blz.

Het boek ontleent zijn titel aan het eerste hoofdstuk: een sight-seeing van de mogelijkheden, het werkterrein en de methoden van en in de economie zijnde de oudste en meest gedisciplineerde van de sociale wetenschappen, die zich bezig houdt met het welvaartsprobleem. De oardigheid van de economie is, aldus P., gelegen behalve in de actualiteit van het welvaartsprobleem ook in de variatie van problemen en in de manier van aanpak. Als toelichting en rechtvaardiging van hetgeen in het eerste hoofdstuk wordt geponeerd volgt een bundeling van een drie en twintigtal tussen 1955 en 1961 van de hand van P. verschenen „gedachten” over diverse maatschappelijke verschijnselen, samengebracht in twee groepen: Financiën en Economische Zaken — Sociale Zaken, Landbouw en Volkshuisvesting.

Het zijn vele facetten van het maatschappelijk leven waarover P. zijn gedachte laat gaan, variërend van praktische en actuele kwesties (sparen, werkclassificatie, gemeente financiën, pachtbeleid, reclame) tot algemeen economische problemen als inkomensverdeling en beschou-

wingen over boeken die blijken een grote invloed uit te oefenen op het denken van onze tijd (Keynes, Galbraith).

Een bundel opstellen vol afwisseling van zuiver economische vraagstukken tot problemen, die „nog slechts zijdelings iets met economie te maken hebben”. Of ligt juist hierin de „aardigheid van de economie”, dat op heel dit brede terrein van maatschappelijke verschijnselen de visie van een econo- mist niet alleen gerechtvaardigd maar juist vereist is? Volgens de schrijver wel, en hij spreekt daarbij de hoop uit, dat ook de lezer na zijn gedachten te hebben laten gaan over al deze fragmenten, iets er- vaart van de mening van P., dat de economie een vak is met handen en voeten.

Een boek waarvan zeker niet alleen economen „aardigheid” zullen hebben. v. d. H.

ROMANO GUARDINI, „Vrij- heid en Verantwoordelijkheid”. Hilversum 1961. Uitgeverij Paul Brand, 86 blz.

Het gaat hier om vier redevoe- ringen van Guardini, uitgesproken bij verschillende gelegenheden. Zo- als de meeste van de redevoeringen van G. gaan ook deze vier weer uit boven de speciale gelegen- heid waarvoor ze oorspronkelijk bedoeld waren.

Als eerste de moderne mens en zijn verantwoordelijkheid in een sa- menleving waarin de openbare macht steeds sterker en nauwkeu- riger het private verdringt. Uitgaan- de van het joodse vraagstuk, dat G., volkomen boven de antithese „antisemitisme-filosemitisme”, stelt op het vlak van het wezenlijk menselijke, komt hij zo tot een definitieve verwerping van het be- grip „collectieve schuld”, waarvoor hij in de plaats het begrip „solida- riteit van het individu met zijn volk” gesteld wil zien.

In de tweede redevoering, Vrijheid, vinden wij een beschouwing over de belangrijkste democratische vrij- heden.

In een tijd, waarin steeds meer werk wordt opgedragen aan de

machines, waarin alles wordt ge- objectiveerd, is in een dergelijke tijd ware kunst nog mogelijk? Dit vraagt G. zich af in de derde rede van dit boek. De mens wordt steeds minder in staat de symboliek te verstaan van de natuur, wat weer zijn weerslag zal hebben op de hedendaagse beleving van het Evangelie.

In de vierde en laatste redevoe- ring een beschouwing over de in- stelling van de moderne mens ten opzichte van de bijbelse openba- ring.

Een boek, dat eigenlijk geen verde- re aanbeveling nodig heeft voor wie reeds eerder heeft ervaren met welk een openheid voor de moder- ne problemen Romano Guardini de moderne mens, van alle kanten bedreigd, tegemoet treedt. Voor hen, die tot heden nog geen ken- nis hebben gemaakt met deze grote priester-schrijver is dit een kans, die men niet voorbij mag laten gaan. v. d. H.

EDZARD SCHAPER, Märtyrer der Lüge. Das kommunistische Attentat auf den Menschen, Christophorus - Schallplatte 33 UpM, CLX 73306, Christophorus- Verlag Herder, Freiburg im Breisgau.

Deze 33-toeren plaat is een bij- zonder bezit voor degenen die belangstelling hebben voor het kommunisme. Het is echter meer dan een studie-objekt, het is tevens een hoorbaar protest tegen „de ingenieurs van de mens” tegen de „hersenspoeling”, een scherpzinnige analyse van de manier, waarop het kommunisme beslag neemt van de geest van de mens, niet alleen van de individuele mensen, maar van hele volkeren. Deze gewelddadige opvoeding tot „de nieuwe mens” is het onderwerp van deze lezing, die Schaper eerder hield in Zwitser- land in februari 1961. Het duurde tot 1953 vooraleer de westelijke wereld bekend werd met wat in feite resul- taten en toepassingen waren van de onderzoeken van de Russische neuroloog Pawlow. Toen keerden namelijk duizenden Amerikaanse krijgsgevangenen uit Noord-Korea

terug, van wie velen voor zeer lange tijd of voor hun gehele leven geestelijk invaliden zouden zijn. Naderhand zijn er de geschreven getuigenissen verschenen zoals van de Belgische Jezuit Dries van Coillie. In zijn theologisch-politiek betoog schildert Schaper ons hoe deze duivelse aanval op de menselijke geest een rechtstreekse aanval is op zijn afspiegeling van God. „Nicht um seiner tagespolitischen Aktualität im Krieg der Ideologien willen wurde der Vortrag gehalten, sondern um der Wahrheit des Menschenbildes willen, das aus der Offenbarung in die Geschichte eingegangen ist und das heute unterzugehen droht, im Osten und im Westen“, zegt Schaper aan het slot van zijn betoog, dat tot ernstig nadenken stemt. G.

ALGRA A. EN H.: Dispereert niet, twintig eeuwen historie van de Nederlanden, eerste en tweede deel, Franeker (derde, uitgebreide druk) z.i.

In het „ter inleiding“ bij de derde, uitgebreide druk van deze vaderlandse geschiedenis, zeggen de schrijvers: „Wij wensen in waarlijk nationale zin ons volk te verhalen van twintig eeuwen historie“. Ze hebben inderdaad niet meer of minder gedaan. Aan de hand van kortere of langere schetsen leiden de schrijvers ons door de geschiedenis der Nederlanden; deze schetsen zijn overwegend verhalend van aard. Met liefde worden veel details aantrekkelijk verteld, waardoor echter de grote lijn weleens verloren gaat. Het geheel wordt door overvloedige illustraties toegelicht, hetgeen de instructieve waarde verhoogt. D. D.

ROHDE H.: Mensch ohne Gott, Erziehung im atheistischen Materialismus, Freiburg / Basel / Wien 1961.

Dit boekje, verschenen in de serie „Das pädagogische Gespräch“ van het Willmann-Instituut te München en Wenen, is inderdaad een bijzondere bijdrage aan „het paedagogisch gesprek“ over de opvoe-

ding in communistische landen m.n. de D.D.R. Het geeft een uitvoerige documentatie, die instructief bijeengezet is. Met deze objectieve feiten zal de discussie verbreed en verdiept kunnen worden. D. D.

WERNER KELLER, Oost minus West = Nul, Uitgave La Rivière en Voorhoeve, Zwolle 1961 (geautoriseerde vertaling), 436 pag. f 19.50.

Er is in de laatste jaren — gelukkig ook in Nederland — een steeds stijgende belangstelling voor de wereldpolitiek en meer speciaal voor een van de kernvraagstukken: de Oost-West verhoudingen. Een groot aantal publicaties en boeken hebben op dit laatstgenoemde terrein het licht gezien, die veelal de ideologische-, politieke- en militaire aspecten tot onderwerp hadden. Het boek van Werner Keller, dat oorspronkelijk in het Duits is verschenen bij Th. Knaur te München, brengt onder een aan duidelijkheid niets te wensen overlatende titel een onderwerp ter sprake dat tot op heden nog niet aan systematische en diepgaande beschouwing was onderworpen.

De opbouw van het machtige Russische bolwerk is juist en alleen door de bijdragen van het Westen mogelijk geworden. Dat is het onderwerp dat Keller in zijn boek behandelt. De geweldige hoeveelheid feitenmateriaal die hij hiervoor aanhaalt is overtuigend en schokkend, maar in vele gevallen zelfs verpletterend en benauwend voor het Westen te noemen.

Het op dit terrein bestaande tekort aan kennis in het Westen is hiermede opgevuld. Het zal in den hedendaagse situatie bezien velen met name interesseren, hoe de basis voor de tegenwoordige bewapening van de S.U. — atoomgeheimen en raketentechniek — in feite door het Westen werd gelegd. De verdienste van Keller is niet alleen dat hij een dergelijk uitgebreid en tot dusverre onbekend feitenmateriaal aan draagt, maar evenzeer dat hij deze moeilijke materie op verstaanbare en zakelijke wijze uitstekend leesbaar, heeft weten te

ordenen en daarbij de nodige spanning heeft weten te bewaren. Het is tenslotte een werk waaraan, gezien in het kader van de westerlijke propaganda — en met name die gericht op de ontwikkelingslanden — grote bekendheid dient te worden gegeven.

Wij bevelen dit rijk geïllustreerde boek daarom bijzonder aan, zowel voor diegenen die het zullen lezen als een spannende roman met een weliswaar barre achtergrond, als voor hen die uit de aard van hun werk deze nieuwe bron hogelijk zullen waarderen. JR.

BORIS MEISSNER, Das Parteiprogramm der KPdSU 1903 bis 1961, Keulen 1962, Verlag für Wissenschaft und Politik, 244 blz.

Prof. Meissner geeft in dit boek eerst de wordingsgeschiedenis van de programma's van 1903, 1919 en 1961 van de bolsjewistische partij en behandelt vervolgens in een apart hoofdstuk de wezenskenmerken van deze programma's. De volgende twee hoofdstukken behandelen de binnen- en buitenlandse aspecten, waarna het boek besloten wordt met een omvangrijk documentair gedeelte, letterlijke citaten namelijk uit de drie programma's.

Prof. Meissner, voorzitter van het „Institut für Sowjetologie“ heeft met deze studie vooral diegenen een dienst bewezen, die een meer dan gewone belangstelling hebben voor de bestudering van het marxisme-leninisme. Een dergelijke analyse, zo voortreffelijk tot stand gebracht en uitgewerkt, is in de veelheid van publikaties over het kommunisme een aparte verschijning. G.

DR BERNARD DELFGAUW, Teilhard de Chardin, Baarn 1962, Het Wereldvenster, 110 pag.

Dit is nu reeds de vierde druk van het boek van prof. Delfgouw over Teilhard de Chardin, een bewijs, dat het bij vele lezers reeds een goed onthaal heeft gevonden. En terecht. In drie hoofdstukken (het vraagstuk van de evolutie, evolutie als vooruitgang, wijsgerige aspek-

ten van het evolutievraagstuk) bouwt dr Delfgouw zijn beschouwing op, uitmondend in een duidelijk en afgerond beeld van Teilhards visie op het evolutievraagstuk. Dat is bepaald geen geringe verdienste en daarom kan men slechts hopen, dat dit boek een nog grotere lezerskring zal gaan vinden. Immers, hoe men ook kan reageren op de denkbeelden van de Franse jezûiet, zijn oorspronkelijkheid, de dynamiek van zijn opvattingen, de konfrontatie die hij tot stand heeft gebracht met de houding van de kerk t.a.v. de evolutieleer, door de schrijver voortreffelijk uiteengezet, maken deze samenvatting tot een begeerde lees- en studiestof. H.

RAYMOND CARTIER, 50 x Amerika, het panorama van een nieuwe wereld, Den Haag 1962, Zuid-Hollandsche Uitgeverij, 402 blz., f 14.50.

De boeken van de Franse journalist Raymond Cartier hebben terecht een goede faam. Zij zijn vlot geschreven en het resultaat van nauwkeurige observaties. Cartier schreef reeds eerder een boek over Amerika (48 x Amerika) en dit is er een nieuwe bewerking van. Cartier reisde ook naar Hawaii en Alaska, de twee jongste staten in de federatie.

Het gaat hier om een meer dan een reisbeschrijving, al is het op de eerste plaats een uitstekende gids voor iedereen, die belangstelling heeft voor het land „van de onbegrensde mogelijkheden“. Maar Cartier schreef dit boek toch niet voor de toerist alleen. Ook onderwerpen als de politiek, de industriële en agrarische ontwikkeling, de ontmoetingen met bekende persoonlijkheden komen ter sprake, waarbij Cartier juist die belangrijke elementen weet te doorlichten, die het gehele boek door blijven boeien.

We geloven, dat het goed is, dat een boek als dit op dit ogenblik verschijnt. Het is immer merkwaardig, dat de Verenigde Staten, waarmede wij toch door zoveel banden verbonden zijn, toch nog altijd een ietwat vreemd land is gebleven. Welnu, wie met Cartier

door Amerika trekt zal zich heel wat beter met Amerika en de Amerikanen kunnen verstaan dan tevoren.

De uitgever heeft alles gedaan, om dit boek ook aantrekkelijk uit te geven. Er zijn een groot aantal interessante en sprekende foto's opgenomen. Kortom: een uitstekend verzorgd, goed geschreven, afwisselend en spiritueel boek, waarmede Raymond Cartier weer talrijke enthousiaste lezers zal veroveren. V.

KURT PAHLEN, Zuid-Amerika, wereld der toekomst, Den Haag 1962, Zuid-Hollandsche Uitgeversmij., 323 blz., f 14.50.

Sinds enkele jaren is de belangstelling voor Zuid-Amerika zeer toegenomen. Wat zich daar afspeelde bleek meer te zijn dan de welhaast gebruikelijke revoluties en opstanden. Het werd duidelijk, dat hier een geheel kontinent in beweging was gekomen, dat grote veranderingen op til waren en dat de Zuid-Amerikaanse landen op weg waren gegaan naar een andere toekomst. Een proces, dat nog in zijn eerste beginstadium verkeert, maar waarvan de contouren zich steeds meer beginnen af te lijnen. Menigeen heeft zich toen gerealiseerd, dat we van Zuid-Amerika betrekkelijk weinig afwisten. Ook de literatuur hierover was vrij schaars. Daarom kan men met vreugde de Nederlandse uitgave van dit oorspronkelijk in het Duits verschenen werk begroeten. Dr Kurt Pahlen is bij uitstek geschikt om ons met de geschiedenis en de problemen van dit halfrond bekend te maken. Hij kent Zuid-Amerika uit eigen jarenlange ervaring, doorkruiste het gehele werelddeel. Hij schildert ons de geschiedenis van Zuid-Amerika, het beginnende emancipatieproces en maakt ons vervolgens vertrouwd met de afzonderlijke landen. Daarbij komt een geheel scala van gebeurtenissen aan de orde: politieke ontwikkelingen, verkeerswizen, staatsvorm, de ontwikkelingskansen etc. Dr. Pahlen beschreef dit alles in een boeiende stijl met ook voor de belangrijke details, men-

selijke zorgen en problemen. Talrijke foto's verlevendigen dit fraaie boek.

Ook met de uitgave van dit werk heeft de uitgever een gelukkige keus gedaan. Voor wie belangstelling heeft voor Zuid-Amerika en deze belangstelling wil verbreden vindt in dit boek een prachtige gids. Wij voorspellen het graag een grote lezerskring. G.

Jhr. Dr. VON SCHMID: „Grote Denkers over Staat en Recht“ (2 dl.n.), derde herziene druk, uitgegeven door de Erven F. Bohn N.V., Haarlem, 1954 in de reeks Volksuniversiteitsbibliotheek (tweede reeks 18-19).

Het gaat hier om het denken over staat en recht vanaf Plato tot in de negentiende eeuw.

In het eerste deel, aanvangende met de Grieken (Plato) — waar het denken over staat en recht, dat (blijkens de historie) niet voorafgaat aan het vormen en groeien van de beschavingen, maar een sociaal verschijnsel is, dat zich eerst na eeuwen van een hoge beschaving voordoet — behandelt Von Schmid grote denkers over staat en recht tot in de achttiende eeuw (o.a. Plato, Seneca, Augustinus, Dante, Machiavelli, Morus, Hugo de Groot, Montesquieu, Kant, e.a.).

In het tweede deel: het nieuwe tijdperk voor het staats- en rechtsleven, dat aanvangt met de Standenvergadering van 5 mei 1789 te Parijs. Europa wordt doordrongen van een geheel nieuwe tijdgeest, die een begin is van de toepassing van de theoretische denkbeelden, die in de voorafgaande twee eeuwen waren gevormd. De individuele persoonlijkheid begint zich te doen gelden tegen de bestaande traditie in. Dit leidt tot reorganisatie van bestaande toestanden. De absolute staat begint steeds meer een gevaar op te leveren voor de welvaart van de maatschappij. Nieuwe opvattingen omtrent de gronden van het overheidsgezag (Rousseau: Volkssouvereiniteit); nieuwe ideeën omtrent het verdelven van de staatstaak (scheiding der staatsmachten).

Heel deze ontwikkeling, die het denken over staat en recht in de negentiende eeuw heeft gekend, draagt een revolutionair karakter. Hetgeen niet verwonderlijk is, gezien het feit, dat heel dit proces van denken en gedachte-ontwikkeling beheerst wordt door de revolutionaire gebeurtenissen tegen het einde van de achttiende eeuw in Frankrijk.

Von Schmid heeft, gezien de beperkte omvang van het werk (ondanks de ruim 400 pagina's) een vrij volledige samenvatting gegeven over de ontwikkeling van het staats- en rechtsidee. Vooral daarom is dit werk zo interessant, omdat de schrijver niet zo maar een droge chronologische opsomming geeft van personen en systemen, maar ook de historische achtergronden en tijdsomstandigheden daarbij betreft. v. d. H.

FRITZ STERNBERG „De Machten van morgen” (304 blz.).

Uitgegeven in de reeks „Achtergronden” door N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam 1962.

Oorspronkelijke titel: „Wer beherrscht die zweite Hälfte der 20. Jahrhunderts?” in het Nederlands vertaald door P. van den Ende.

Aan de hand van diverse statistieken en gegevens, zowel van Russische als van Amerikaanse oorsprong, komt de in New York wonende Duitse Econoom Prof. Dr. Fritz Sternberg tot twee conclusies: allereerst zal niemand de tweede helft van deze eeuw werkelijk beheersen en verder zal Amerika, tenzij overgegaan wordt op een meer planmatige economie, zich niet weten te handhaven tussen de concurrerende mogendheden, welke opkomen naast de thans leidende grote mogendheden Rusland en Amerika.

Een halve eeuw geleden was Europa nog het middelpunt van de historie, de Europese machten waren meestal de beslissende factor voor de meeste staten binnen en buiten Europa. Na de tweede wereldoorlog manifesteert zich de teruggang van de leidende positie van Europa: het aandeel in de

industriële productie loopt sterk terug, er komt een einde aan het Europese imperialisme en kolonialisme, of anders gezegd geheel- of half-afhankelijke koloniale landen kregen hun soevereiniteit en werden onafhankelijke staten. Deze staten vormen ongeveer de helft van de hele wereldbevolking. Deze verzwakking van de positie van Europa in het krachtenveld van de wereldgeschiedenis voltrekt zich in het licht van een voortdurende wedloop van de twee huidige wereldmachten, Rusland en Amerika, om de wereldheerschappij. Amerika heeft nog steeds het grootste aandeel in de industriële productie, maar Amerika's militaire sterkte zal weldra overvleugeld worden door die van Rusland. Industriële sterkte is niet identiek met militaire kracht. Wat het eerste betreft zal het grote verschil, dat nog bestaat tussen Amerika en Rusland gedurende de zestiger jaren nog wel blijven bestaan. Industriële kracht is een belangrijke factor voor militaire kracht, maar is er niet identiek mee, d.w.z. industriële kracht moet eerst worden omgezet in militaire kracht. Dit hebben we kunnen zien gedurende de laatste wereldoorlog. Gezien de ontwikkeling van de atoomwapens en de volslagen omwenteling (Militaire Revolutie) op het gebied van de verplaatsing van deze wapens, is het lang niet zeker meer, dat „tijdens” een komende oorlog de industriële sterkte nog kan worden omgezet in militaire kracht. Amerika heeft tot de laatste oorlog toe altijd áchter de frontlijn gelegen, waardoor de industriële kracht langzamerhand omgezet kon worden in militaire kracht tot het evenwicht was bereikt. Dit zal in de toekomst niet meer opgaan. Er zal dan geen front meer zijn waarachter Amerika „tijdens” de oorlog de beslissende militaire omschakelingsprocessen zal kunnen verrichten. In Rusland heeft een veel snellere militair-technische ontwikkeling plaats gevonden. Amerika is ongetwijfeld nog steeds de sterkste industriële wereldmacht, maar gezien de ontwikkelingen in Rusland, militair niet meer. De

momentele situatie is dan ook zo, dat we kunnen spreken van twee ongeveer even sterke wereldmachten, de overige machten tesamen komen militair pas op een heel verre derde plaats.

In het eerste deel van de militaire revolutie lag het ontwikkelings-tempo van Rusland veel hoger dan dat van Amerika. Industrieel liggen de Russen nog achter, maar een hele reeks van factoren heeft ervoor gezorgd, dat zij militair niet alleen hun achterstand op Amerika hebben ingelopen, maar bovendien ligt hun ontwikkelings-tempo aanmerkelijk hoger. Het totalitaire karakter van de Russische staat geeft de middelen om het tempo van de militaire ontwikkeling te bespoedigen. Verder is er een groot verschil in het militaire budget van beide landen: Amerika $\frac{1}{10}$ van het nationale inkomen tegen Rusland $\frac{1}{4}$ deel. Aangezien in tegenstelling tot Amerika, waar ook de oorlogsindustrie in particuliere handen is, de Russische staat de hele oorlogsindustrie beheerst van grondstof tot eindproduct, kan met het zelfde butgetbedrag een veel grotere productie verkregen worden via prijsverlagingen. Omdat het hier voornamelijk gaat over een immense vlucht, die m.n. de natuurwetenschappen hebben genomen besteedt S. een apart hoofdstuk aan de onderwijsmethoden in een tijdperk van wereldomvattende concurrentiestrijd der wereldmachten.

Gezien deze tendensen in de Russische ontwikkeling ziet de schrijver

de toekomst voor Amerika donker in. De aanpassing van de Amerikaanse industrie geschiedt pas op momenten van spanning en blijft daarna op het zelfde niveau hangen. S. pleit dan ook voor sterkere planeconomische tendensen in de economische sector en ook in de maatschappelijke sector van Amerika. De Russische planeconomie is gebaseerd op totalitaire methoden; juist doordat Rusland zulke buitengewoon grote vorderingen heeft gemaakt, wordt planeconomie veelal geïdentificeerd met de totalitaire staat en wordt bijna als vanzelf sprekend aangenomen, dat buiten de totalitaire maatschappijvorm planeconomie niet kan bestaan. Deze veronderstelling is volgens S. in belangrijke opzichten onjuist. Als tegenargument haalt hij het India van Nehroe aan. Toch zal ook Rusland, zelfs niet wanneer het Amerika overvleugeld zal hebben, de tweede helft van de twintigste eeuw niet beheersen. Want buiten Amerika en Europa, maar ook buiten Rusland, beginnen zich reeds nieuwe krachten af te tekenen waaronder m.n. Azië. Hiermede zijn wij dan op weg, zoals S. zegt, naar een wereldgeschiedenis, waarin vele machten een plaats zullen hebben. Hoe groot deze plaats zal zijn en welke rol de verschillende machten in de wereldgeschiedenis zullen gaan spelen, hangt af van de wijze waarop ieder van hen antwoord zal weten te geven op de veranderingsprocessen die zich thans reeds voordoen. H.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 16

JUNI

NUMMER 4

Gemeenteraadsverkiezingen 1962

DOOR Dr. L. A. H. ALBERING

Het lag welhaast voor de hand, dat ik mijn bijdrage in dit maandschrift over de gemeenteraadsverkiezingen van 1958 nog eens ging nalezen, toen ik mij voorbereide voor dit artikel over hetzelfde onderwerp.

In die bijdrage van 1958 vestigde ik er in de aanvang de aandacht op, dat de nieuwe regeling van twee verkiezingen in één jaar, te weten Statenverkiezingen en Gemeenteraadsverkiezingen in de Kringen der politieke partijen, met name in de lagere geledingen van die partijen zeker geen algemene instemming had verwekt. De partijwerkzaamheden bij de voorbereiding der beide verkiezingen, betrekking hebbend op de kandidaatsstellingen binnen de partijen en de vaststelling der kandidatenlijsten, zomede de propaganda liggen immers in tijdsorde dicht bij elkaar en overlappen elkaar zelfs. De nummers der lijsten, die de propaganda er bij de kiezers wil inhameren, zijn veelal andere bij de Statenverkiezingen dan bij de Raadsverkiezingen, hetgeen ernstige bezwaren oproep.

Na de verkiezingen van 1958 is over die bezwaren weinig meer gesproken en dit jaar heeft men de regeling blijkbaar zonder moeilijkheden aanvaard. Er is dus geen reden aanwezig om te suggereren de Kieswet in dit opzicht te wijzigen. Een dergelijke wijziging zou bovendien andere moeilijkheden oproepen. Bij een grotere „afstand” tussen beide verkiezingen zou men, voor wat de Statenverkiezingen betreft, de voorbereiding van de propaganda in de wintermaanden vroeg in het jaar moeten houden of men zou de Gemeenteraadsverkiezingen later moeten stellen, wat met het oog op de groeiende vakantiespreiding ook weer zijn bezwaren met zich mee zou brengen.

In mijn artikel van 1958 wees ik op het karakter van de Statenverkiezingen van dat jaar, dat wel sterk deed denken aan een landelijke politieke krachtmeting der politieke partijen, gevolg van de sterk gedaalde goodwill van de P.v.d.A. met name bij de „vrijzinnige” middengroepen, voorzover deze de socialistische partij tot dusver hadden gesteund. Deze verminderde goodwill was oorzaak van een ernstige klap voor de P.v.d.A. en een grote winst voor de V.V.D. Zelfs uit de moderne arbeiderskringen werden stemmen op de V.V.D. uitgebracht.

De spektakulaire uitslag van de Statenverkiezingen van 1958 beïnvloedde

op zijn beurt weer de sfeer van de Gemeenteraadsverkiezingen van dat jaar. Zij werden beschouwd als een nieuwe graadmeter voor de landelijke politieke machtsverhoudingen, met name in de grotere gemeenten. Die verhoudingen bleken in wezen niet gewijzigd, de klap voor de P.v.d.A. was nog groter, de winst van de V.V.D. nog opvallender.

Een soortgelijke situatie heeft zich ook dit jaar voorgedaan. In het bijzonder de P.v.d.A. heeft de verkiezingen voor de Provinciale Staten, de eerste verkiezing na 1959 in de sfeer der landspolitiek gebracht en andere partijen deden het haar na. De uitslag van de Statenverkiezingen van dit jaar gaf daardoor met name ook weer in belangrijke mate een beeld van de landelijke verhoudingen.

Het oppositiebeleid van de P.v.d.A. bleek zodanig te zijn geweest, dat het onvoldoende tot de kiezers heeft gesproken — het was er dan werkelijk ook naar. Het percentage, dat de P.v.d.A. in 1956 bereikte — in haar topjaar dus — bedroeg 32.7. Bij de Statenverkiezingen in 1958 was het 28.65, bij dezelfde verkiezingen in 1962 steeg het tot 29.92, terwijl de tussenliggende Kamerverkiezingen van 1959 een percentage van 30.36 hadden opgeleverd. De uitslag van de jongste Statenverkiezingen bleef dus een heel eind verwijderd van het topjaar 1956 en was zelfs weer wat slechter dan de uitslag der Kamerverkiezingen van 1959, toen de P.v.d.A. sedert het jaar daarvoor een zeker herstel had gedemonstreerd.

En nu de gemeenteraadsverkiezingen van dit jaar. Helaas beschik ik nu niet over de volledige uitslag van alle gemeenten, maar algemeen gepubliceerd is de situatie in 59 grotere gemeenten (boven 20.000 zielen). Bij de beoordeling van deze gedeeltelijke uitslag mag wel voorop gesteld worden, dat de positie der niet-christelijke partijen daar als regel gunstiger is dan in de kleinere gemeenten. Het bereikte percentage van de P.v.d.A. in deze opgave is dus zeker niet „pessimistisch”.

En nu blijkt opnieuw een zij het beperkte achteruitgang bij de socialistische partij vergeleken bij de jongste Statenverkiezingen, een achteruitgang over een periode van 2 maanden van 0.6%. Was het percentage in de bedoelde grotere gemeenten einde maart nog 38.1%, nu bleek het gedaald tot 37.5%.

Voor de K.V.P. is altijd van bijzonder belang geweest, hoe de ontwikkeling van de P.v.d.A. in het zuiden was. Dat belang is nu uiteraard ook nog aanwezig. Aan de hand van enige cijfers, waarover ik de beschikking heb, zou ik over die ontwikkeling van de P.v.d.A. enkele opmerkingen willen maken.

Als ik het resultaat van de Gemeenteraadsverkiezingen voor de P.v.d.A. in heel het land van 1953 en 1958 vergelijk (daartussen lag het topjaar 1956), dan constateer ik een achteruitgang van haar stemmental van 6.4%. Vergelijk ik de uitslag voor de socialistische partij alleen in Noord-Brabant en Limburg — ook voor diezelfde gemeenteraadsverkiezingen — dan is er in Nrd-Brabant een achteruitgang van niet minder dan 13.2% en in Limburg van 9.3%. Het verlies van de P.v.d.A. was dus in het zuiden aanmerkelijk groter dan in het land in zijn geheel.

Het is mij niet mogelijk — door gebrek aan volledige gegevens over de jongste Gemeenteraadsverkiezingen — dezelfde vergelijking te maken tussen de Raadsverkiezingen van 1958 en 1962. Wel kan ik die maken voor wat de

gemeenten boven de 20.000 zielen betreft. Over geheel Nederland is de P.v.d.A. in deze gemeenten sedert 1958 met 10.63% van haar stemmen vooruitgegaan. In de zuidelijke grotere gemeenten met 12.29%. De stijging sedert het rampjaar 1958 is dus in het zuiden wat groter dan in het hele land. Maar de achteruitgang van 1953 tot 1958 was in Brabant en Limburg dan ook heel wat sprekender. Ik rekapituleer deze achteruitgang nog eens: 6.4% in het zuiden, resp. 13.2 en 9.3% in Brabant en Limburg. Na de desastreuze uitslag van 1958 was er in het zuiden weliswaar winst, maar deze winst was aanmerkelijk geringer sedert 1953 dan in geheel Nederland. Waarbij ik mij ten dele moest beperken tot de grotere gemeenten. Desondanks is waakzaamheid, vooral in bepaalde grotere gemeenten in het zuiden nadrukkelijk geboden.

De genoemde „winst”-percentages hebben alle een betrekkelijke betekenis. Want vergeleken bij 1956 is er nog steeds van een belangrijk verlies van de P.v.d.A. sprake, een verlies dat vergeleken bij 1959 weer is toegenomen bij de Statenverkiezingen van 1962 en nog iets meer bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen.

In het kort wil ik nog memoreren, op welke wijze de verlies- en winst-rekening van de P.v.d.A. tot stand is gekomen. In 1958 verloor de socialistische partij o.a. de kiezers, die zij in 1956 ook op de V.V.D. had veroverd, werd haar beperkte werfkracht op de katholieke kiezers zeer sterk vermindert, werd haar aantrekkingskracht op de protestanten eveneens verkleind en ontbrak haar dus de steun van vele randkiezers, die haar in 1956 wel was toegefallen. En verder verloor zij een vrij groot aantal stemmen aan de P.S.P., in Noord-Holland alleen al 9%.

In 1959 bij de Kamerverkiezingen werd de splitsing in de communistische partij een debacle voor deze groepering. Daarvan heeft de P.v.d.A. geprofiteerd. Haar positie werd van de andere kant weliswaar verzwakt door de P.S.P., maar het percentage van deze partij bleef beperkt tot 1.84. Antirevolutionairen en Christelijk Historischen liepen achteruit, een deel van hun aanhang stemde V.V.D. of P.v.d.A. En tenslotte was er — het waren Kamerverkiezingen — een vooruitgang in het Zuiden vergeleken bij de Statenverkiezingen van 1958. Maar al met al was het een gedeeltelijk herstel vergeleken bij het vorige jaar. Het peil van 1956, dat 32.7% bedroeg, werd n.l. niet bereikt. Het jaar 1959 gaf als resultaat een percentage van 30.36.

Tenslotte 1962. De Statenverkiezingen bleven zoals gezegd in haar resultaat beneden de Kamerverkiezingen van 1959, ondanks het feit, dat de V.V.D. als gevolg van velerlei omstandigheden stevig achteruitliep. De winst, die daardoor ten goede kwam aan de P.v.d.A. werd overtroffen door verliesposten. Deze waren vooral een gevolg van betere resultaten der K.V.P., eveneens wat betere resultaten der Christelijken, maar vooral door de winst van de P.S.P., die haar percentage van 1.84 wist omhoog te brengen tot 3.01. Ook de communisten wonnen iets, zij kwamen van 2.41% op 2.93%.

In deze situatie zag het er voor de P.v.d.A. bij de Gemeenteraadsverkiezingen niet zo florissant uit, ondanks het feit, dat haar uitslag bij de Statenverkiezingen in een aantal grote gemeenten gunstig genoemd mocht worden.

Er is nu eenmaal ook in de politiek sprake van een trend, die niet in een zeer korte tijd ombuigt. En daarom was het niet verwonderlijk, dat de

P.v.d.A. nog wat lager uitkwam dan bij de Statenverkiezingen. Ik bedoel de trend van de V.V.D., die neerwaarts gericht was en die van de P.S.P. die omhoog liep. In de gezamenlijke grotere gemeenten was het percentage van de P.v.d.A. van 1959 tot 1962 gedaald van 30.36% tot 29.92%. De Gemeenteraadsverkiezingen van dit jaar gaven de socialistische partij in 59 grotere gemeenten een percentage van 37.5 tegen 38.1, twee maanden geleden.

De P.S.P. was de grote winnares bij de Gemeenteraadsverkiezingen. In de eerder genoemde 59 grotere gemeenten, die ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking omvatten, kreeg deze partij in 1959 precies 3% der stemmen, in 1962 bij de Staten- en Gemeenteraadsverkiezingen resp. 4.7% en 5.4%. En dat, terwijl zij bij de Gemeenteraadsverkiezingen van 1958 nog maar 1.9% verkreeg. Het ziet er dus naar uit, dat deze partij, die zich de partij van het socialisme zonder de atoombom noemt en overigens zéér links is, ook bij de komende Kamerverkiezingen een rol gaat spelen. En als hier de trend-gedachte weer opgaat, kan zij haar percentage nog wel eens verhogen, wat vooral ten nadele van de P.v.d.A. zal zijn. Hoewel niet uitsluitend, want deze groepering vindt ook aanhang bij groepen jongeren, bij bepaalde intellectuelen en kunstenaars. Al met al heb ik met het bovenstaande niet willen beweren, dat de P.S.P. het volgend jaar een partij van betekenis zal worden. Zij kan zelfs aan aantrekkingskracht verliezen als de P.v.d.A. een meer linkse koers zou gaan varen. En die mogelijkheid is aanwezig. Van de andere kant zou de grote socialistische partij zich meer kunnen richten op de weer gewonnen oud V.V.D.-stemmers. Van het beleid van de P.v.d.A. in het komende jaar zal dus veel afhangen voor de politieke machts-verhoudingen in 1963, met name tussen V.V.D., P.v.d.A. en P.S.P.

De V.V.D., de verslagene van 1959, de verliezere van de Statenverkiezingen van 1962 heeft opnieuw aan goodwill ingeboet. Haar percentage in de 59 steden, dat in 1958 17.7% bedroeg daalde achtereenvolgens tot 15.9% en 12.5% en 11.7%. Hiervoor waren velerlei factoren aanwezig; ik denk aan de ambtenaren, ontevreden met het beleid van Minister Toxopeus, aan de Telegraaf-hetze in de kwestie v. d. Putten en de kwestie-Visser en niet het minst aan de houding van de V.V.D.-fractie in de Eerste Kamer bij de laatste behandeling van de begroting van Defensie. Daarmee was een deel van de V.V.D. het eens en daarom was het optreden van de heer Oud in de Tweede Kamer — hoe juist ook — toch wel verwarringwekkend in liberale kringen.

De Christelijke partijen, welker achteruitgang sedert de bevrijding bij de Statenverkiezingen van dit jaar tot staan was gebracht, hebben zich bij de Gemeenteraadsverkiezingen van een goede kant laten zien. Zij vertonen nl. sedert de afgelopen twee maanden een lichte stijging. In het bijzonder daar, waar zij met één gezamenlijke lijst waren uitgekomen. Ongetwijfeld zal het aansporing zijn tot nauwere samenwerking van A.R.P. en C.H.U., die voor de verkiezingen van 1963 gunstiger perspectieven biedt, dan de afgelopen jaren konden geven. Tot een éénwording zal het echter voorlopig niet komen; daarvan heeft mr. Beernink duidelijk getuigenis afgelegd.

En tenslotte de K.V.P. In het algemeen kan de katholieke partij zeer tevreden zijn over deze uitslag. Voor de zoveelste keer blijkt de K.V.P. de

meest constante politieke groepering in Nederland met een lichte neiging tot stijging van haar stemmenpercentage in de loop der jaren. In de 59 grotere gemeenten gezamenlijk bereikte zij een even hoog percentage als in het zeer gunstige jaar 1958. En dat terwijl in de steden de positie der K.V.P. het minst gunstig is; in de steden en de industrialiserende gemeenten. Over het zuiden heb ik reeds enkele opmerkingen gemaakt en mijn zorg uitgesproken over een aantal grotere gemeenten. In Brabant en Limburg, hoewel in deze provincies ook grotere gemeenten zijn, waar de P.v.d.A. nog beneden het percentage van het voor haar zeer ongunstige 1958 is gebleven.

Maar zoals gezegd: in het algemeen bleek de situatie zeer bevredigend te zijn. Er wordt nog al eens — en niet ten onrechte — gesteld, dat de K.V.P. de groei van de katholieke bevolking niet voldoende demonstreert. Daartegenover staat dat deze groei in verhouding tot enkele tientallen jaren geleden minder groot is geworden en nog steeds afneemt en dat van de andere kant helaas de onkerkelijkheid toeneemt en daardoor ook de band met het katholieke organisatieleven bij de betrokkenen wordt verzwakt of zelfs geheel verdwijnt.

Uiteraard is het belangwekkend om te weten of de K.V.P. haar aantrekkingskracht ook op de jonge kiezers heeft behouden. Onderzoekingen van enkele jaren geleden gaven daarop een bevestigend antwoord. Sedertdien is de organisatie der jongeren in de partij in kracht en activiteit toegenomen. Er is dus geen reden om aan te nemen, dat de jonge katholieke kiezers niet gevoelig zijn voor de K.V.P. Toch zou het goed zijn aan de hand van de laatste verkiezingsuitslagen nog eens berekeningen op te zetten om daarover zekerheid te verkrijgen. Het is niet voldoende als in socialistische persorganen wordt verklaard, dat de K.V.P. haar aantrekkingskracht op de jongeren heeft gehandhaafd. In alle geval is het zeer gewenst, dat de activiteit der partij zich ook nadrukkelijk op de jongeren richt.

Het is mij in het kader van dit beperkte artikel niet mogelijk in te gaan op details van de uitslag der gemeenteraadsverkiezingen. Enkele opmerkingen zal de lezer mij wel willen veroorloven. Dan wil ik b.v. wijzen op de uitstekende uitslag in alle Overijsselse industriesteden: Hengelo, Almelo, Enschede en Deventer. Overal een percentage, dat in de geschiedenis van de K.V.P. nog niet werd bereikt. Ook b.v. het Gooi vertoont in het geheel een uitstekende uitslag. En dan denk ik ook aan Noord-Holland, aan Zeeland, aan de Noordelijke Provinciën.

Enkele steden in de randstad maken een ongunstige uitzondering, zoals ook Arnhem en in de praktijk ook Nijmegen. Maar men lette niet alleen op het aantal verkregen zetels, maar ook op het percentage der behaalde stemmen. Als voorbeeld noem ik Den Haag, waar het percentage der stemmen zeer gunstig was, zelfs hoger dan in 1958 en desondanks bij de verdeling der restzetels één zetel verloren ging.

Al met al is deze Gemeenteraadsverkiezing voor de K.V.P. een zeer beoedigende stimulans geweest voor een succesvolle actie in 1963. De K.V.P. heeft zich prachtig gehandhaafd. Enkele zwakke plekken zijn duidelijk onderkend. De propaganda moge daarvan een efficiënt gebruik maken.

Het verkeer in Nederland

In het recente verleden zijn enige publikaties verschenen, welke gewijd waren aan vraagstukken van verkeer en vervoer. Deze geschriften hebben in vakkringen grote waardering gevonden, maar juist op kennisneming ervan in wijdere kring kan niet voldoende worden aangedrongen.

In deze studies, aan enkele waarvan hieronder nadere aandacht zal worden besteed, wordt duidelijk gemaakt hoezeer de werking van het nationale verkeers- en vervoers-apparaat van algemeen belang is, waarbij onder algemeen dient te worden verstaan: vrijwel ieder persoonlijk rakend.

In het buitenland is men de mening toegedaan dat iedere Nederlander van nature een verkeersdeskundige is. Zo men echter hier te lande in een kring van wie de publieke zaak wel ter harte gaat, of minstens belangstelling inboezemt, de verkeersnood aansnijdt, krijgt men al te vaak de indruk dat verkeer als een zaak voor specialisten, liefst nog voor specialisten uit Den Haag wordt beschouwd. Met de democratisering van het verkeer heeft een bijbehorend democratisch bewustzijn helaas geen gelijke tred gehouden; de urgentie van een verkeersopvoeding voor weggebruikers, zoals ter hand genomen door Veilig Verkeer is een kwalijk blijk daarvan. Uit dit gebrek aan verkeersruimtelijk denken komt ook voort de neiging tot op het eigen standje staan, de kerktoerenpolitiek, welks effect juist inzake het verkeer zo hinderlijk is voor anderen.

Besef van het belang en de omvang van ons vervoersapparaat en voor de steeds wisselende eisen welke het stelt, overweging van de oplossingen welke voorgesteld worden, zal tot deze democratisering kunnen bijdragen. Tot het verwerven van daarvoor vereiste kennis van zaken zijn de hier besproken publikaties uitgelezen en interessante hulpmiddelen.

EISEN VAN HET VERKEER

Allereerst worde genoemd het eindrapport van een speciale commissie van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel: „Wat eist de ontwikkeling van het verkeer in Nederland?” (NMNH, dec. '61). Dit rapport is het resultaat van een aantal studies, welke reeds in het boekje „Verkeer en Welvaart” in 1958 waren gepubliceerd, en de discussies daaromtrent op de daaropvolgende jaarvergadering van de Maatschappij. Daarin vervatte beschouwingen en prognoses over het verkeer en deszelfs toename in de komende jaren leiden tot conclusies over de eisen welke aan het verkeersapparaat, inclusief de infrastructuur, gesteld zullen worden.

Voorts wordt ruime aandacht besteed aan het overleg inzake verkeersplanning, en tenslotte bevat het suggesties omtrent financiering van de ver- eiste projecten.

Deze zeer lezenswaardige studie brengt vele, soms verbijsterende feiten aan het licht. Hoewel het onjuist is om feiten, en vooral cijfers, uit hun verband te rukken en zonder toelichting of verklaring van de gevolgde be- rekenmethode te poneren, zouden enige aan het rapport ontleende cijfers wellicht aanleiding zijn het boekje zelf ter hand te nemen: in het voertuigen- park voor het goederenvervoer over de weg zal tussen 1959 en 1970 meer dan twee en een half miljard gulden worden geïnvesteerd, in de wegebouw in dezelfde periode zes en een half miljard, tot 1975 zelfs tien en een half miljard; het gehele nationale verkeerswezen zal in 15 jaar een investering vragen van bijna drie en vijftig miljard gulden! Deze cijfers betreffen de investeringen van de overheid en bedrijfsleven enkel voor verkeer. Water- keringen en droogleggingen zijn daaronder niet begrepen.

Bijzonder lofwaardig is de verkeersgeografische illustratie, waaruit helaas enkel de tekorten van het Nederlands wegennet blijken. Het zou toe te juichen zijn, indien dit voorbeeld zou leiden tot de samenstelling van een Nederlandse verkeersatlas van alle spoor-, water- en landwegen, met hun respectieve verkeersstromen en -dichtheden, als basis voor het opstellen van een urgentieprogram. Een dergelijke atlas samen te stellen, lag zeker niet op de weg van deze commissie; doch wellicht kan de hier gevolgde methode bruikbaar blijken bij de — zeker urgente — aanpak van een zo- danig werk door een wetenschappelijk instituut.

Aan bepaalde — nijpende — problemen wordt extra aandacht besteed. Zo wordt becijferd wat een „kruising van verkeersstromen”, als een niet automatisch beveiligde spoorwegovergang in een rijksweg, aan economisch verlies veroorzaakt. Nu aan het euvel „Kruising van verkeersstromen” zo bijzondere aandacht is besteed, valt het op dat in de visie van de commissie dit begrip beperkt is tot gelijkvloerse kruising van twee al dan niet gelijk- soortige wegen. Zou men aan dit begrip geen bredere betekenis moeten toekennen? Kruising van verkeersstromen kan immers over een heel verkeerscircuit, een hele stad zelfs tot moeilijke afwikkeling leiden, vooral in- dien een der stromen zich niet constant doch wel herhaaldelijk voordoet.

Als voorbeeld van een kruising van verkeersstromen in de hier voorge- stane ruimere opvatting kan gewezen worden op Haarlem, waar een spits- verkeer werkstad-slaapstad, van Oost naar West v.v. en een continue in- tensieve verkeersstroom Noord-Zuid elkaar kruisen, en dat bovendien rond de weekends in voorjaar en zomer een zeer intensieve touristische verkeers- stroom te verwerken heeft.

Wanneer t.z.t. de Zuidhollandse eilanden als recreatie-gebied voor de gehele randstad zullen zijn uitgerust, is in en rond Rotterdam op vrijdag- middag en -avond een geweldige verkeersstroom n-z te verwachten, die de afwikkeling van de constante stromen in hoge mate zal belemmeren. Daar- voor zal niet één nauwkeurig aan te duiden kruising van wegen, doch een geheel verkeerscircuit moet worden ingericht.

In verband met het voorgaande moge op een facet worden gewezen, dat in de studie vrijwel geen uitwerking vindt. Zoals de commissie in haar slot-

beschouwing stelt, mocht men verwachten dat de NMNH allereerst aantoonde, welke eisen industrie en handel aan het verkeer stellen. Edoch, om het geschetste beeld van eisen en voorzieningen te completeren, dient ook het tourisme als verkeersdeelnemer niet te worden verwaarloosd. Daarbij zal bijvoorbeeld aandacht dienen te worden besteed aan het zeer interessante project van de z.g. groene weg (Vlaamse kust — Deltawegen — Nederlandse kust met afsluitdijk — Duitse kust — Jutland), welk niet figureert in de beschouwingen van de commissie. Ook lijkt de prognose onjuist dat de rijksweg Bergen op Zoom—Goes—Middelburg eerst in 1970 „dient te zijn vervangen door een autosnelweg, waarvan 1 rijbaan alsdan gereed zal moeten zijn” (Kaart pag. 50), gezien de enorme belangstelling van Duitsers voor de Zeeuwse badplaatsen. Zo men thans het weekend-verkeer op deze weg beziet, blijkt de urgentie van onmiddellijk ingrijpen. Ook de in het zomerseizoen onhoudbare verkeersmisstanden bij de Waddenveren en op de toevoerwegen daarvan zullen in een algemeen overzicht van „eisen welke het verkeer in Nederland stelt” niet voorbij mogen worden gegaan.

Dezelfde beperking in de opvatting van haar taak zal de commissie ertoe geleid hebben om het gebrek aan hotelaccommodatie in Nederland enkel in verband met de luchthaven Schiphol aan te roeren. Wil men een algemeen beeld van de noden en noodzakelijke voorzieningen, dan zal met de eisen welke het doorgaand autotouristenverkeer stelt, alsmede met die van in onze zeehavens met Nederlandse schepen arriverende reizigers, rekening gehouden dienen te worden. Dit geldt met name voor de streken in het Oosten des lands.

Mag men van een Maatschappij voor Nijverheid en Handel niet verwachten, dat zij ook het nog zo jonge tourisme tot een van de pijlers van onze welvaart rekent ?

In een apart hoofdstuk wordt benadrukt, hoezeer bij de opstelling van wijk- stads- en streekplannen mede uitgegaan zal moeten worden van een verkeersplan, en ook dat dergelijke verkeersplannen onderling moeten harmoniëren. Voor het opstellen van die verkeersplannen zijn de in de voorafgaande hoofdstukken gegeven prognoses wellicht een aanwijzing, doch het daarvoor benodigde feitenmateriaal en de prognoses in het kleinere verband van het desbetreffende gebied zullen door de competente lagere publiekrechtelijke lichamen zelf verzameld en opgesteld moeten worden.

Deze organen zouden er — blijkens de voorbeelden welke het rapport vermeld — goed aan doen reeds uitgewerkte of geconcipeerde bouw- en uitbreidingsplannen nogmaals te onderzoeken aan de hand van de daarvoor geldende eisen van een verkeersplan. Er worden ook nu nog woonwijken gebouwd, waarvan te berekenen valt, dat de volgende generatie ze zal moeten afbreken, omdat straten en toevoerwegen te smal zijn; er worden in deze tijd industrieterreinen ingericht, welker aan- en afvoerwegen binnen een of twee decennia verstoep zullen zijn.

Het rapport bevat tenslotte een overtuigend en concreet pleidooi voor een centrale Wegenbouwwaad en voor een autonoom Wegenfonds. Desalniettemin zal verwerkelijking van deze voorstellen — zoals ook reeds in de daaraan gewijde paragraaf van het rapport wordt verondersteld — ongetwijfeld op verzet van lagere publiekrechtelijke organen stuiten. Het

valt te hopen dat de indrukwekkende berekeningen en prognoses, welke dat pleidooi ondersteunen, tenminste dit verzet verzwakken. Overigens zou hetgeen de commissie door centralisatie en coördinatie hoopt te bereiken, n.l. overleg en planning, misschien reeds enigermate verwezenlijkt worden, indien een ieder, die in de thans bevoegde lagere organen verantwoordelijkheid terzake bezit, van deze studie zou kennis nemen en daaruit lering zou trekken.

HET NATIONALE VERKEER ALS ONDERDEEL VAN HET EUROPESE

Even interessant, doch speculatiever, is de opvatting van Ir. C. G. Lange* over de eisen welke het Europese verkeer aan Neerlands wegnen stelt. Een premisse van de door de directeur van de Provinciale Planologische Dienst van Zuid-Holland ontwikkelde denkbeelden is de zijns inziens spoedige totstandkoming van een oeververbinding Engeland - Frankrijk. Tengevolge daarvan, zo vreest hij, zal de grote Europese verkeersstroom van Londen en Parijs naar West- en Noord-Duitsland — op het traject Eindhoven-Venlo na — buiten Nederland om gaan, indien wij daartegen geen maatregelen zouden treffen. Omdat de weg Londen - Calais - Brugge - Antwerpen nabij Brugge op de grote E3: Parijs - Rijsel - Antwerpen - Venlo - Oberhausen - Hamburg zal uitmonden, ziet hij als kernpunt van de te treffen maatregelen: tot standbrenging op korte termijn van een directe verbinding zowel over de weg als over de rails, van de Randstad met dit knooppunt bij Brugge. Daarbij denkt hij aan de route: Beneluxtunnel - Deltawegen - Goes - vaste oeververbinding over of onder de Oosterschelde - Terneuzen - Brugge, waarbij m.u.v. de oeververbinding over de Westerschelde geheel bestaande of geplande wegen worden gebruikt.

Gezien de categorische weigering van de Minister van Verkeer en Waterstaat, in het onlangs gepleegde mondeling overleg met de Vaste Commissie, voor Verkeer en Waterstaat uit de Tweede Kamer om aan de vaste oeververbinding Goes - Terneuzen zelfs maar een nadere studie te wijden, heeft dit op zich zelf originele plan voorlopig geen kans op realisatie.

Het verheugende in deze denkbeelden is, dat zij niet uitgaan van „aansluiting op buitenlandse of Europese wegnen”, doch het primaire nationale wegnen als een integrerend deel daarvan zien. Immers de met zoveel gejuich ontvangen E36 (Emmerik-Den Haag) geeft weliswaar een voortreffelijke verbinding van Holland met het Duitse autowegennet, maar is in Europees verband niet anders te beschouwen dan als een doodlopende weg. Daarentegen is het relatief korte stuk van de E3, van Eindhoven naar Venlo, voor het Europese verkeer van veel grotere betekenis, hoewel deze weg pas tien jaar na de E36 klaar zal zijn.

Ook al zijn deze ideeën thans nog niet te realiseren, zij zijn zeker nadere wegnen stelt, heeft Ir. Lange een open oog. De door hem voorgestane verbinding Brugge - Randstad, valt voor een deel samen met en geeft voorts aansluiting op de reeds genoemde Groene Weg.

Ook al zijn deze ideeën thans nog niet te realiseren, zij zijn zeker nadere studie waard.

In deze Europese visie op het verkeersapparaat moet ook de aandacht

worden gevestigd op de verkeersgeografische ligging van Zuid-Limburg. Vaak worden pleidooien voor verbindingen van die streek met de aangrenzende delen van Duitsland en België wel ervaren als een blijk van een ten opzichte van de rest van Nederland isolationistische houding van de desbetreffende pleitbezorger en zijn achterban. Bezieet men dit streven echter in het licht van de Europese doelstelling; een verkeers- en vervoerswezen dat tegen voor de gemeenschap laagst mogelijke kosten in de behoeften voorziet, dan zal men moeten toegeven, dat Zuid-Limburg door zijn specifieke ligging inderdaad op de aangrenzende gebieden, tenminste verkeers-technisch, aangesloten zal moeten worden. Aansluiting op enerzijds het Duitse autowegennet bij Aken, anderzijds opneming in een verbinding oost-west van de reeds voltooide autoweg Geleen-Heerlen zijn desiderata, welke belang voor een Nederlands wegennet vrij gering is, doch welke urgentie in het oog springt zodra men een kaart zonder grenzen voor zich neemt.

DE UNIFORME EUROPESE WEGCODE

Een derde punt, welk vaak als een mogelijke verbetering van de verkeerssituatie wordt aangevoerd, is de vereenvoudiging, en ook in Europees verband de gelijkmaking, van de wegenverkeers- en de vervoerswetgeving.

Aan dit laatste moet hier, gezien het kader van dit artikel, worden voorbijgegaan. Over de verbetering der verkeersregels, en de aanpassing daarvan aan een aanbevolen Europese wegcode is in de laatste weken nogal rumoer ontstaan. Aangezien daaruit tamelijk ingrijpende gevolgen voor Nederlandse verkeersdeelname zullen voortvloeien, worde hier nader op ingegaan.

In het kader van de Economische Commissie voor Europa, een regionale Commissie van de Verenigde Naties, is onmiddellijk na de oorlog een aanvang gemaakt met de opstelling van een Europese wegcode, welke heeft geresulteerd in de Conventie van Genève betr. het internationale wegverkeer (trbl 1951 no 81) waarbij ook Nederland partij is. Deze Conventie geldt alleen voor internationaal verkeer, en haar inhoud is ondanks herhaalde aandrang en goede voornemens vrijwel nergens overgenomen in de nationale wetgevingen.

Vandaar dat de Europese Conferentie van Ministers van Verkeer, een intergouvernementele „gespreksgroep” van Verkeersministers, dit punt heeft opgenomen en een aantal regelingen aan de regeringen ter opname in de nationale verkeerswetgevingen aanbevolen. Doch ook dit lichaam heeft geen eigen uitvoerende bevoegdheid, zodat de uitvoering van haar aanbevelingen van allerlei nationale factoren afhankelijk is, vaak ook van politieke factoren, welke geheel niets met de zaak zelve uit te staan hebben. Een beschamend voorbeeld daarvan is de beperking van de lengte van vrachtauto-combinaties — ter bescherming van de zwaar verlieslijdende spoorwegen!

Vandaar dat het Europese Parlement — vaak een stuwende kracht op gebied van verkeer en vervoer — het initiatief heeft genomen om binnen de Europese Economische Gemeenschap tot een gelijkvormige wegcode te ko-

men. Het rapport van de afgevaardigde Drouot l'Hermine (Zitting 62/63 Doc 6) bevat een vurig en goed gedocumenteerd pleidooi daarvoor. Als een sprekend argument wordt daarin aangevoerd dat de burger meer merkt van een Europese integratie door een gelijkvormige verkeersregeling dan door verlaagde douanerechten. Als basis voor een spoedig in te voeren Europese wegcode worden de aanbevelingen van de ECMV voorgesteld. Omtrent aanverwante onderwerpen als aansprakelijkheid, verzekering en rechtsbijstand, en de punten waarover in de ECMV geen overeenstemming is bereikt (afmetingen en gewichten) zou een werkgroep bij de Europese Commissie plannen moeten uitwerken, welke daarna gelijktijdig in de gemeenschap moeten worden ingevoerd.

Een bijzonder verheugende opmerking in dit rapport is, dat over een Europese verkeerswetgeving noodzakelijk overleg met de neutrale landen, Oostenrijk en Zwitserland, gepleegd moet worden omdat deze door hun ligging voor het verkeer binnen de EEG van groot belang zijn. Zou op deze wijze de afkeer welke met name in het Europese Parlement heerst tegen contact met de neutralen overwonnen kunnen worden? Dan zou eens te meer het verkeer een brug tussen de volkeren blijken!

P.

* Bij het hierna volgende wordt uitgegaan van een lezing, welke Ir. Lange gehouden heeft voor het Nederlands Verkeersinstituut. De daar verdedigde denkbeelden zijn echter in verschillende vormen reeds eerder naar voren gebracht.

Het vraagstuk van de vervreemding van landbouwgronden

DOOR Drs. G. H. E. HILKENS

INLEIDING

Naar wij mogen aannemen zal zeer binnenkort bij het parlement in openbare behandeling komen het wetsontwerp met betrekking tot de regeling van het voorkeursrecht van de pachter. Met het voorkeursrecht van de pachter wordt beoogd aan de pachter bij overdracht van het verpachte door de eigenaar een recht van voorkeur te geven.

Op het ogenblik maakt de regeling van het voorkeursrecht nog deel uit van de tot 1 januari 1963 geldende Wet op de vervreemding van landbouwgronden. Deze wet, in 1953 in werking getreden, aanvankelijk voor de termijn van vijf jaar en nadien verlengd tot 1 januari 1963, stelt daarnaast ook regels met betrekking tot de prijsvorming van landbouwgronden en ten aanzien van de landbouwkundige toetsing. Blijkens het bij de Tweede Kamer ingediende wetsontwerp ligt het niet in het voornemen van de regering de prijsbeheersing van landbouwgronden en de landbouwkundige toetsing langer te handhaven. Het ligt voor de hand, dat bij de komende behandeling van dit vraagstuk in het parlement in het middelpunt van de belangstelling zal staan de vraag, of de prijsvorming van landbouwgronden in de toekomst al dan niet voorwerp van overheidsbemoeiing zal dienen te zijn.

Een blijvende regeling van het voorkeursrecht van de pachter heeft in het algemeen genomen de instemming in den lande en zal, zo mag worden aangenomen, niet op verzet bij de Kamers stuiten, terwijl het al dan niet blijven bestaan van de landbouwkundige toetsing in het algemeen al evenmin tot grote meningsverschillen aanleiding zal geven.

Het Centrum voor Staatkundige Vorming heeft onlangs over het betreffende vraagstuk een rapport het licht doen zien als bijdrage tot de meningsvorming. In dit artikel zal op enkele hoofdpunten van het rapport van het Centrum worden ingegaan.

DE PRIJSBEHEERSING

Voor de beantwoording van de vraag, of de prijsbeheersing van landbouwgrond ook in de toekomst wenselijk blijft, is het van belang een inzicht

te hebben in de ontwikkeling van de vraag en aanbod-verhoudingen van landbouwgrond. Zou immers de vraag naar landbouwgrond het aanbod daarvan blijvend in aanmerkelijke mate overtreffen, dan zou dit leiden tot een onverantwoorde prijsstijging van deze voor de landbouw van primair belang zijnde produktiefaktor. Deze prijsstijging als gevolg van de aanwezige schaarste van landbouwgrond zou in dat geval een uitweg gaan zoeken in een verhoging van het prijsniveau van landbouwprodukten, tenzij de landbouwer genoeg zou willen nemen met een lager inkomen. Indirekt zou daarmee ook de inkomstenpositie van de landarbeiders worden aangetast.

In het kader van het in ons land gevoerde landbouwprijsbeleid, waarbij voor een aantal basisprodukten van de landbouw in prijsgaranties is voorzien, is het gevaar bepaald niet alleen denkbeeldig, dat de prijsstijging van landbouwgrond leidt tot het ontstaan van een spiraalbeweging. Aangezien de gegeven prijsgaranties steunen op kostprijsberekeningen, is het niet uitsluitend, dat een verhoging van de minimumprijzen weer zal leiden tot een verhoging van de grondprijzen, hetgeen uit hoofde van de gegeven prijsgaranties gevolgd zou moeten worden door een verhoging van deze minimumprijzen.

Ons inziens houdt ook tegen het in het voorgaande aangevoerde argument, dat niet de vrije kooprijzen, maar de beheerste pachtrijzen in de kostprijsberekeningen van het Landbouw Economisch Instituut voor de waardering van de produktiefaktor grond bepalend zijn, geen stand. Er bestaat immers een duidelijk verband tussen de koop prijs van landbouwgrond en de pacht prijs daarvan. Een aanmerkelijke stijging van de koop prijs van landbouwgrond zou zich vroeger of later openbaren in een druk op het pacht prijspeil naar boven, totdat het evenwicht tussen deze prijzen weer is hersteld.

Van grotere betekenis voor wat betreft het al of niet optreden van een spiraalbeweging is ons inziens de nieuwe gestalte die het landbouwbeleid in Europees verband zal krijgen. Voor zover op dit moment valt te overzien zal de Europese richtprijs een andere basis krijgen dan de methode van de kostprijsberekening, zoals wij die in Nederland kennen. Alhoewel nog niet duidelijk vaststaat hoe de Europese richtprijs voor de verschillende landbouwprodukten in de toekomst zal worden bepaald, lijkt het waarschijnlijk te stellen, dat in het raam van de Europese landbouwpolitiek de in het voorgaande genoemde spiraalbeweging niet zal optreden. Wel staat in die veronderstelling vast, dat indien de grondprijzen in Nederland tengevolge van de schaarste aan landbouwgrond onevenredig hoog zouden oplopen, het inkomen van de landbouwer dienovereenkomstig zal dalen.

Toen in 1953 door middel van de Wet op de vervreemding van landbouwgronden de uit de oorlog stammende prijsbeheersing — zij het op andere basis en daarenboven voorshands tijdelijk — gehandhaafd bleef, waren kennelijk de vraag en aanbod-verhoudingen van dien aard, dat er van een grote landhonger gesproken moest worden. Vrije prijsvorming van landbouwgrond zou tot onevenredig hoge prijzen hebben geleid, hetgeen niet in het belang van de landbouw en niet in het algemeen belang kon worden geacht.

Inmiddels is er op het punt van de vraag en aanbod-verhoudingen van landbouwgrond wel een en ander gewijzigd. Zoals uit recente publikaties blijkt, is sinds de afgelopen tien jaar de generatiedruk in de landbouw sterk afgenomen, zodat uit dien hoofde van een vermindering van de vraag kan worden gesproken. Ontegenzeggelijk is deze ontwikkeling te danken aan de ruimere mogelijkheden van alternatieve werkgelegenheid, tengevolge van de over het hele land verspreide industrialisatie en vanzelfsprekend door de grotere bereidheid van vele zonen van landbouwers om deze mogelijkheden te benutten. Als gevolg van de opheffing van vooral kleine bedrijven is het aanbod van landbouwgrond bovendien vergroot.

Uit het voorgaande zou wellicht de voorzichtige conclusie kunnen worden getrokken, dat er een aantal aanwijzingen zijn voor de veronderstelling dat de vraag en aanbod-verhoudingen van landbouwgrond naar een zeker evenwicht tenderen.

Daartegenover kan echter worden gesteld, dat er zich op het ogenblik in de landbouw een ontwikkeling aan het voltrekken is, waardoor de schaarste aan landbouwgrond, zij het in een wat andere vorm, aan de dag treedt. Bedoeld wordt hier het streven van zeer veel landbouwbedrijven naar bedrijfsvergroting. In dit licht gezien is het uit een oogpunt van schaarste aan landbouwgrond niet relevant hoe de absolute vraag, over Nederland verspreid, zich verhoudt tot het dienovereenkomstig aanbod. Voor de landbouwer die, uit een oogpunt van een efficiënte exploitatie van zijn bedrijf, voor de noodzaak komt te staan zijn bedrijf te vergroten, is het bepaald niet interessant, dat in een ander gedeelte van Nederland een behoorlijk aanbod van landbouwgrond aanwezig is. Voor hem is het stuk grond in zijn onmiddellijke omgeving evenwel des te interessanter. Het lijkt waarschijnlijk dat bij een vrije prijsvorming van landbouwgronden de prijs van met name deze grond onevenredig hoog zal stijgen.

Biedt een kooprijksbeheersing ingeval van schaarste de mogelijkheid om onverantwoorde prijsstijgingen tegen te gaan, er moet bij de beheersing van de prijzen ook met een aantal schaduwzijden rekening worden gehouden. Zo ligt het voor de hand, dat prijsbeheersing het gevaar van ontduiking inhoudt. Het is bekend, dat wetsontduiking op het punt van de prijsbeheersing van landbouwgronden veelvuldig voorkomt. Terecht kan worden opgemerkt, dat dit leidt tot ondermijning van de eerbied voor de wet.

Een ander nadeel van de prijsbeheersing is gelegen in de verstarrende invloed daarvan op het grondgebruik. Daardoor kunnen overigens zeer wenselijke bestemmingswijzigingen en veranderingen in de bedrijfsgrootte worden tegengegaan. Ook produktiviteitsverhogende investeringen in de grond en de gebouwen worden door de prijsbeheersing niet bevorderd, omdat deze niet in de toegestane prijzen kunnen worden verdisconteerd. Of de hier geschetste situatie zich zal voordoen, zal ongetwijfeld mede afhangen van de vorm waarin de prijsbeheersing wordt geëffectueerd. Is er sprake van een star prijsbeleid dan heeft er geen twijfel over te bestaan, dat dit zal leiden tot een verstarren van het grondgebruik. Zou het daarentegen mogelijk zijn de prijsbeheersing in een dergelijke vorm te gieten, dat voldoende differentiatie-mogelijkheden aanwezig zijn voor de waarde-

bepaling van de landbouwgrond, dan bestaat er veel minder aanleiding om het gevaar van een verstarring van het grondgebruik te duchten.

Verdeeldheid over de belangrijke vraag, of op dit ogenblik nog kan worden gesproken van een aanmerkelijke schaarste aan landbouwgrond waarvan een onverantwoorde prijsstijging het gevolg zou zijn, heeft er toe geleid dat de commissie van het Centrum geen unaniem standpunt heeft ingenomen ten aanzien van het al of niet handhaven van de prijsbeheersing van landbouwgronden.

Een meerderheid van de commissie is van mening, dat de vraag en aanbod-verhoudingen van landbouwgrond in die mate naar een evenwicht tenderen, dat er geen behoefte meer bestaat aan een prijsbeheersing. Zo gezien gaan uiteraard de nadelen, welke aan prijsbeheersing zijn verbonden, des te zwaarder wegen.

Een minderheid blijft daarentegen ook in de toekomst de prijsbeheersing van landbouwgrond noodzakelijk achten.

DE LANDBOUWKUNDIGE TOETSING

In het algemeen genomen wordt aan een landbouwkundige toetsing, zoals deze op grond van de Wet op de vervreemding van landbouwgronden door de Grondkamer wordt toegepast, geen grote betekenis toegekend. De bedoeling van deze toetsing is om ongewenste versnipperingen van het grondgebruik tegen te gaan. Alvorens de overdracht van grond kan plaatshebben, dient de Grondkamer de landbouwkundige situatie welke zal ontstaan als gevolg van de overdracht te beoordelen. Aan de doeltreffende werking van deze landbouwkundige toetsing is evenwel in de huidige regeling op twee punten tekort gedaan.

Uitgezonderd van de bedoelde toetsing zijn namelijk de overdrachten aan naaste bloed- en aanverwanten, terwijl ook bij boedelscheiding geen toetsing plaats heeft.

Daarmede is, overigens om respectabele motieven, een groot gedeelte van de overdrachten op dit punt buiten de werking van de wet geplaatst. Voorts is de aan de Grondkamer gegeven toetsingsmaatstaf slechts een zeer beperkte. Deze bestaat daarin, dat de Grondkamer dient na te gaan of er niet een al te grote verslechtering van de landbouwkundige toestand door de overdracht zou ontstaan. Er is hier sprake van een negatieve toetsing. Veel verder zou een positief toetsingssysteem kunnen reiken, waarbij de toetsingsmaatstaf uitgebreid wordt tot een daadwerkelijke verbetering van de landbouwsituatie.

De ontwikkeling op het stuk van de landbouwkundige situatie heeft in het algemeen gesproken een belangrijke verbetering ondergaan en de verwachting bestaat, dat deze gunstige ontwikkeling verder voort zal gaan. Daarin zag de commissie van het Centrum aanleiding niet aan te dringen op een voortzetting van de landbouwkundige toetsing. De slechts geringe voordelen van de huidige landbouwkundige toetsing zouden voorts bepaaldelijk niet opwegen tegen het omvangrijke werk, dat handhaving van deze toetsing door de Grondkamer met zich mee brengt, indien de prijsbeheersing van landbouwgrond zou worden afgeschaft.

HET VOORKEURSRECHT VAN DE PACHTER

Dat de positie van de pachter bescherming behoeft, is thans wel algemeen aanvaard en vormt geen punt van discussie. In de Pachtwet is voorzien in een beheersing van de pacht prijzen, terwijl daarnaast aan de pachter een zogenaamd continuatierecht is toegekend, waardoor de pachter na het aflopen van de pachttermijn in ieder geval de zekerheid heeft, dat hij nog een bepaald aantal jaren over de grond kan beschikken.

In de Wet op de vervreemding van landbouwgronden is daarenboven de positie van de pachter veilig gesteld, doordat hem bij vervreemding van het pachtobject door de eigenaar-verpachter in het algemeen een recht van voorkeur is gegeven. Nu het, naar de mening van de regering, niet noodzakelijk is de prijsbeheersing van landbouwgrond en landbouwkundige toetsing langer te handhaven, zal de Wet op de vervreemding van landbouwgronden, waarvan de werkingsduur op 1 januari 1963 afloopt komen te vervallen. Een regeling van het voorkeursrecht van de pachter blijft daarentegen, ook naar de mening van de regering, wenselijk. Daarin zal blijkens een desbetreffend wetsontwerp worden voorzien door een wijziging van de Pachtwet.

Voor de wenselijkheid van bescherming van de pachter door middel van het voorkeursrecht zijn een tweetal motieven aan te voeren. Allereerst is daar het maatschappelijk bestaan van de pachter. Zonder deze bescherming van de pachter zou het mogelijk zijn dat bijvoorbeeld tegen het einde van de pachttermijn de hoeve door de eigenaar-verpachter wordt verkocht, waardoor de pachter genoodzaakt zou kunnen zijn de hoeve te verlaten. Het maatschappelijk bestaan van de pachter zou daardoor worden ondermijnd. Het voorkeursrecht kan daarnaast ook een goede bijdrage leveren tot de gewenste continuïteit in de bedrijfsvoering. Noodzakelijke investeringen zouden achterwege kunnen blijven, indien de pachter voortdurend in de onzekerheid zou verkeren over de vraag, of hij wel over een voldoende lange periode de beschikkingsmacht over de grond zou kunnen blijven uitoefenen om deze investeringen voor hem verantwoord te doen zijn.

Blijft het voorkeursrecht van de pachter ook bij een eventueel vervallen van de Wet op de vervreemding van landbouwgronden in stand, de vorm, waarin het voorkeursrecht in het regeringsontwerp is gegoten, is een andere dan de regeling die wij daaromtrent op dit moment kennen. In het huidige systeem gaat de Grondkamer na, of een pachter van zijn voorkeursrecht gebruik heeft kunnen maken. Blijkt dat niet het geval te zijn, dan kan de overdracht van de grond niet plaats hebben. Het is duidelijk, dat een dergelijke konstruktie van het voorkeursrecht de beste garanties biedt voor een effectuëring van dit recht van de pachter. Deze publiekrechtelijke toetsing door de Grondkamer past geheel in de vormgeving van de prijsstoetsing en de landbouwkundige toetsing, zoals deze in de Wet op de vervreemding van landbouwgronden is geregeld. In het aan de orde zijnde wetsontwerp wordt het voorkeursrecht door de pachter rechtstreeks jegens de verpachter uitgeoefend. De verpachter wordt verplicht om de pachter in de gelegenheid te stellen van zijn voorkeursrecht gebruik te maken. Doet hij dat niet, dan kan weliswaar de overdracht van de grond aan een derde niet worden

tegengehouden, zoals dat in de huidige konstruktie het geval is, maar aan de pachter die ten onrechte is gepasseerd worden door het ontwerp een aantal sankties gegeven, die in dat geval kunnen worden gehanteerd.

De commissie van het Centrum vindt de in het wetsontwerp voorgestane konstruktie van het voorkeursrecht van de pachter acceptabel. Een systeem van publiekrechtelijke toetsing zou weliswaar grotere waarborgen bieden voor een afdoende werking van de betreffende regeling, maar in de veronderstelling van de afschaffing van de prijsbeheersing en van de landbouwkundige toetsing zou het niet verantwoord zijn de uitgebreide administratie, welke een dergelijk systeem met zich brengt, alleen voor een regeling van het voorkeursrecht te blijven handhaven.

De doeltreffendheid van de in het wetsontwerp voorgestane regeling van het voorkeursrecht hangt ten nauwste samen met de sankties welke aan de niet-naleving van de gestelde regels zijn verbonden. Op dat punt heeft de commissie van het Centrum de voorstellen van het wetsontwerp niet kunnen volgen. Zij heeft in dat opzicht aansluiting gezocht bij de daaromtrent gedane suggestie in het voorlopig verslag om in de plaats van de sankties van het ontwerp de termijnen, genoemd in artikel 43 van de Pachtwet, op twaalf jaar te stellen, indien aan de bepalingen met betrekking tot het voorkeursrecht van de pachter niet zou zijn voldaan.

De in het wetsontwerp opgenomen sankties, betaling van de pacht prijs van een jaar met een minimum van tweehonderd en vijftig gulden als boete en daarnaast de aan de pachter gegeven mogelijkheid om volledige schadevergoedingen te vorderen, geven niet voldoende zekerheid dat de wetsbepalingen zullen worden nageleefd. De sanktie, bestaande uit een boete die overeenkomt met de pacht prijs van een jaar, is bepaald niet voldoende, terwijl het vaststellen van de door de pachter geleden schade als gevolg van wetsovertreding door de verpachter niet gemakkelijk zal zijn.

Buitenlands Panorama

WETENSCHAP IN CHINA KRIJGT MEER VRIJHEID

Ook, of misschien is het beter te zeggen zelfs in de Chinese Volksrepubliek is het regiem tot de ontdekking moeten komen, dat de wetenschap zich moeilijk het enge keurslijf van de doktrine laat aanmeten, als men tenminste van die wetenschap verlangt, dat zij bevruchtend werkt op het streven de grote taken van de „socialistische opbouw” versneld te verwezenlijken. Geleidelijk heeft de wetenschap in China dan ook wat meer vrijheid toegemeten gekregen en is het niet meer of uitsluitend de politieke en ideologische betrouwbaarheid, die haar beoefenaren de welwillendheid van de partijleiding verzekeren. De aanlooptijd daartoe is lang geweest, zij heeft het gehele jaar 1961 in beslag genomen. De intellektueel is niet langer iemand, die als een vreemde eend meezwemt in het vaarwater van de leer. Integendeel, hij heeft te horen gekregen, dat juist hij een bijzondere verantwoordelijkheid draagt, dat zijn gespecialiseerde kennis onontbeerlijk is voor de vooruitgang, dat hij hard moet werken en zich minder behoeft te bekommeren om politieke activiteiten en ideologische scholing. Of, zoals het werd gezegd op het nieuwjaarsbanket, dat enkele partijbonzen op 5 januari 1962 aan 4.000 wetenschapsmensen en technici in Peking aanboden: gij zijt de dragers van een glorieuze maar zware taak, gij moet de veste van de wetenschap en de techniek bestormen, gij moet studeren en hoog mikken, om China alle gebieden van de wetenschap een vooraanstaande, ja de eerste plaats in de wereld te verzekeren en dat zo vlug als maar mogelijk is. Die meerdere vrijheid uit zich ook in een verhoogde belangstelling voor de buitenlandse vakliteratuur. De studenten worden aangespoord vreemde talen te leren, om niet-Chinese tijdschriften en publikaties te kunnen bestuderen.

Van dit alles heeft vooral de oudere generatie intelektuelen, die voor een belangrijk gedeelte nog hun opleiding in het Westen hebben gekregen, profijt getrokken. Het regiem geeft toe, dat hun kennis en ervaring niet kan worden gemist. Dat werd al in het Honan-dagblad van 19 april 1961 duidelijk gesteld: alleen de intelektuelen zijn in staat de moeilijkheden bij de opbouw van het land de baas te worden; zij vormen in het volk een minderheid, maar tegelijkertijd een meerderheid. Liu Shao-chi zei in zijn rede ter gelegenheid van de veertigste verjaardag van de Kommunistische Partij op 31 juni 1961 ongeveer hetzelfde: „De intelektuelen vormen een onmisbare kracht voor het sukses van onze socialistische opbouw”.

Grote nadruk legt het regiem thans op de wetenschappelijke research. Hoever het daarin is gegaan, bewijst een artikel in Kwangming-dagblad van 20 september 1961, waarin een aantal maatregelen worden opgesomd, waardoor de onderzoekers van het Instituut voor Fysische en Chemische Research van de Chinese akademie voor Wetenschappen meer gelegenheid krijgen zich aan hun werk te wijden: zij worden vrijgesteld van administratieve arbeid, ideologische en politieke scholing worden tot een minimum beperkt, de onderzoekers behoeven niet meer zelf er op uit te gaan om zich materiaal voor hun werk te verschaffen. Het waarom van deze maatregelen werd in een later artikel nog eens verduidelijkt: de onderzoekers moet alle gelegenheid gegeven worden om inderdaad te onderzoeken anders komt er van het werk niets terecht. Wel blijft de politieke scholing belangrijk, maar zij mag geen hinderpaal voor het wetenschappelijke werk zijn.

Zonder moeilijkheden verliep het proces overigens niet. De jonge wetenschapsmensen, opgegroeid onder het kommunistische regiem, hebben altijd geleerd de ideologische zuiverheid te stellen boven de kennis. Dat verscherpte hun houding tegenover de oudere intellectuelen en om de vooruitgang op wetenschappelijk gebied te bevorderen moesten er betere relaties worden geschapen. Een artikel in het Volksdagblad van 26 augustus 1961 onder de titel „Het probleem van de verhoudingen tussen de jonge en oude intellectuelen” ging hierop nader in. Het blad zocht de oorzaak van de spanningen zowel bij de jonge als bij de oude generatie. Maar de eersten moesten toch bijzonder hun best doen om van de laatsten te leren. De ervaringen van het verleden waren noodzakelijk voor de toekomst. In talrijke andere bladen verschenen artikelen over dit onderwerp, die alle aantoonde, dat het regiem geleidelijk zijn pogingen vergrootte en verdiepte om de wetenschappelijke en technische vooruitgang zoveel mogelijk los te koppelen van de ideologische en politieke scholing, zonder evenwel de greep van de partij op de intellectuelen teveel te verzwakken. Wat uiteindelijk het resultaat zal zijn van deze ontwikkeling staat nog te bezien. De grotere vrijheid, die de wetenschap nu gekregen heeft, zal ongetwijfeld ook invloed uitoefenen op andere sectoren van het leven in China. Maar het is duidelijk, dat het deze vrijheid zeer moeilijk opnieuw kan inperken wil China inderdaad niet achterblijven op de technische en wetenschappelijke ontwikkelingen in de Sowjet-Unie en de westelijke landen.

COËXISTENTIE VOÓR INTEGRATIE

Wie zich zet aan de lezing van het jongste program van de Kommunistische Partij van de Sowjet-Unie, zal weldra ontdekken dat het in de inleiding geschilderde beeld van de kapitalistische samenleving bijna niet verschilt van die van programs van 1903 en 1919. Er is dus in die samenleving door de kommunistische bril gezien weinig of niets veranderd: zij gaat nog steeds aan haar eigen verdeeldheid en onderlinge tegenstellingen ten onder. Het wekt dan ook helemaal geen verbazing, dat bijv. aan groeiende Europese samenwerking geen woord wordt gewijd. Trouwens, men heeft de afgelopen jaren vrijwel tevergeefs gespeurd naar uiteenzettingen over de EEG in de kommunistische pers. Zij wist er kennelijk geen raad mee. Daarin is nu

enige verandering gekomen. Zo heeft de Prawda een artikel aan de EEG gewijd, dat weliswaar (eindelijk) erkent, dat de EEG een politieke en economische realiteit is, maar verder blijft steken in het gebruikelijke jargon: een handjevol kapitalisten heeft zich nu aan het werk gezet om de levensbehoeften van de Westeuropese arbeiders aan te tasten, de EEG is een instrument van het „kollektieve imperialisme” etc. Er is weinig nieuws onder de rode zon. Van veel meer belang is het echter kennis te nemen van een artikel van het Poolse katholieke parlamentslid prof. Stomma in het weekblad „Tygodnik Powzechny”, dat enkele interessante aspecten heeft. Prof. Stomma heeft verschillende keren West-Europa bezocht en op grond van zijn ervaringen konkludeert hij, dat de integratie voor de gemiddelde burger in het Westen een doel op zichzelf is, gepast in een zuiver isolationistische konseptie, waarvan deze burger gelooft dat hem blijvende veiligheid en welvaart zal brengen. Deze gedachtengang wordt niet alleen door de man in de straat gedeeld, maar ook door intellectuelen, journalisten en „zelfs” politici. Er is echter ook een andere versie van deze konseptie, die de gerechtvaardigheid van de integratie plaatst binnen het kader van de konfliktsituatie en die gericht is tegen het Oosten. Zijn ideologische fundering vindt deze opvatting in een oorlogszuchtig anti-kommunisme, in de wederzijdse vijandigheid van tegenover elkaar staande kampen. Wel is deze opvatting minder verspreid, maar wordt door invloedrijke politieke kringen duidelijk gepropageerd. Zij vindt haar uitloper vooral in de officiële politiek van Bonn. Maar in de graad van integratie en in de konseptie of slogans waarin zij is vervat schrijft prof. Stomma niet zo geïnteresseerd te zijn. Waar het om gaat is de houding tegenover de wereldproblemen en hoe worden die in het Westen bekeken? De aanhangers van de ene versie zien de overige wereld als een tweederangsfactor; alles zal zich vanzelf wel regelen en zij steken als de struisvogel verder het hoofd in het zand. Die van de tweede versie willen politieke spanning handhaven en haar zelfs bevorderen. Wat De Gaulle betreft moet men nog maar afwachten in hoeverre hij zijn „Europa der Vaderlanden” zal maken tot element in de algehele politieke planning; misschien dat hij dan komt met concrete voorstellen t.a.v. de Oost-Westverhoudingen. Hetgeen Fanfani in het verleden getracht heeft te doen, wijst er in ieder geval op, dat de horizon in het denken van Italiaanse staatslieden wat breder is en men mag hopen, dat nieuwe politieke ideeën van grotere dimensies dan die van de integratie zich in Italië zullen gaan kristalliseren.

Natuurlijk is de drang naar economische integratie begrijpelijk. West-Europa heeft hier grote vooruitgang gemaakt: de welvaart is een feit, maar waar de politieke coördinatie, ondanks alle hinderpalen, ook vooruitgang vindt, is de kans op een „boom” op dit gebied eveneens mogelijk. Prof. Stomma wil echter uitdrukken, dat hij het integratieproces niet slechts negatief benadert. Het economische succes heeft echter vele mensen in het Westen in verwarring gebracht. Onder de invloed hiervan raken zij hun gezond verstand kwijt en wat erger is, verliezen zij het vermogen tot realistisch politiek denken.

Ondanks alles gaan de huidige integratiekonsepties mank aan realisme. Integratie zonder een vreedzame regeling met het Oosten maakt de ver-

vulling van konstruktieve taken niet mogelijk: men kan niet rustig slapen op een atoombom. Daarom is politieke integratie als doel op zichzelf een illusoire konseptie. Zonder een oplossing van het Oost-Westprobleem kan een vreedzame ontwikkeling niet worden bereikt. Een kras voorbeeld van de invloed van onjuiste isolationistische konsepties op de intermenselijke verhoudingen is dat van de relaties tussen Polen en Duitsland. De oorlog is zeventien jaar voorbij en er is niets gebeurd t.a.v. de betrekkingen tussen de Bondsrepubliek en Polen. Het is duidelijk, dat om de impasse te doorbreken een substantieel initiatief van het Duitse volk moeten komen. Maar de berekeningen van het politieke spel laten dit echter niet toe. Er zijn — dat moet toegegeven worden — in Duitsland stemmen opgegaan om een verandering te brengen in de relaties tot Polen. Wij moeten duidelijk voor ogen houden, aldus prof. Stomma, dat de konseptie van een verdeling in vijandig gezinde kampen de wacht houdt bij de inertie en impasse t.a.v. de Pools-Duitse betrekkingen. Want in de integratiekonseptie staat Polen buiten het spel, is het uit Europa verwijderd. De these van Generaal von Seeckt, dat het bestaan van Polen tegenstrijdig is met de belangen van Duitsland wordt in stilte in stand gehouden. Zulk een algemene boycott en het isolationisme werken alleen in de hand van de mensen van slechte wil.

Wat zal er gebeuren met een groter Europa, is de vraag die prof. Stomma heeft gesteld. Het echte Europa is verdeeld, politiek gehalveerd. Oost en West worden erdoor bedreigd en zolang dit het geval is, zal er geen vrede en veiligheid op het kontinent zijn. Om dit alles is het Oost-Westprobleem het basis-probleem van onze werkelijkheid, m.a.w.: het probleem van de coëxistentie. Het vereist de eerste plaats en de meeste zorg. Dit niet te zien betekent zich van de werkelijkheid losmaken. Natuurlijk is het zoeken naar een formule voor de Oost/West-coëxistentie zeer moeilijk. Maar deze vicieuze cirkel kan worden doorbroken. De Westeuropese integratie biedt maar een gedeeltelijke oplossing. De coëxistentie gaat aan de integratie vooraf. Veiligheid moet een fundamentele voorwaarde zijn voor begrip. Dit wordt door beide kanten terecht benadrukt. Maar zowel Polen als de Sowjet-Unie zijn van mening, dat er geen veiligheid bestaat als Duitsland een militaire macht wordt, gericht tegen het Oosten. Het Duitse vraagstuk is een sleutelprobleem in regeling van de coëxistentie tussen Oost en West. De Westeuropese integratie moet een redelijk kompromis terzake van het Duitse vraagstuk mogelijk maken. Daarom geven wij prioriteit aan begrip tussen de beide kampen eerder dan aan eisen van integratie, aldus prof. Stomma.

ONTWAPENING EN INSPEKTIE

Een van de kardinale punten bij de ontwapeningsbesprekingen is het probleem van de inspecties. Het Westen zal nooit op goed vertrouwen kunnen ontwapenen. Slechts inspectie kan aantonen in hoeverre de verdragspartner zich aan de uitvoering van het eventuele ontwapeningsverdrag houdt.

De Westerse gedachtengang hierbij is ongeveer als volgt. Laten wij veronderstellen dat de ontwapeningsplannen van de Sowjet-Unie en de Ver-

enigde Staten beide uitgevoerd worden. De uitvoering van het Sowjetplan zou betekenen dat wij de Sowjets op hun woord geloofden en zou dus de vrije wereld kwetsbaar maken door een, niet aan zijn doel beantwoordend inspectie-systeem, terwijl het plan van de Verenigde Staten op doelmatige wijze een aanval van West of Oost zou voorkomen.

Inderdaad vereist de uitvoering van het Amerikaanse plan ook in bepaalde mate het openstellen van de gesloten Sowjet-maatschappij, maar dit betekent nog geen kontra-revolutie of een einde van het socialisme.

De redenen waarom de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk hun eisen inzake een gecontroleerde stopzetting van nucleaire proefnemingen handhaven zouden puntsgewijs omschreven kunnen worden:

1. Wetenschappelijke informaties tonen aan dat kleine ondergrondse nucleaire proefnemingen slechts ter plaatse vastgesteld kunnen worden. Dit feit werd in het verleden door de Sowjets zelf erkend. Seismische waarnemingen van buitenaf kunnen resulteren in de verdenking de proeven te hebben hervat, maar alleen inspectie ter plaatse kan bewijzen of er al dan niet nucleaire proefnemingen hebben plaats gevonden.
2. Indien seismische waarnemingen van buitenaf de verdenking van de hervatting van nucleaire proefnemingen doen rijzen en ingeval aan deze verdenkingen niet de bodem wordt ingeslagen door middel van inspecties dan zal er vrees, verschil van mening en spanning ontstaan. De ondertekenaars van een ongecontroleerd verdrag inzake de stopzetting van nucleaire proefnemingen dienen de verzekeringen van de andere partij als waar te aanvaarden of het verdrag op te zeggen en over te gaan tot een hervatting van de proefnemingen. Binnen het kader van het plan van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk zou, door middel van inspecties ter plaatse, bewezen worden of een bepaalde verdenking al dan niet gerechtvaardigd was. Het gevolg zou zijn dat de bewapeningswedloop merkbaar vertraagd zou worden. (De verificatie zou natuurlijk betrekking hebben op alle ondertekenaars van het verdrag, de Verenigde Staten niet uitgezonderd).
3. Bezien in het licht van de gebeurtenissen van 1961 willen de Verenigde Staten door inspecties ter plaatse de garantie dat geen voorbereidingen worden getroffen voor een plotselinge hervatting der proefnemingen die het machtsevenwicht zouden kunnen verstoren; vooral wanneer deze plaats vinden op het hoogtepunt van een politieke crisis.
4. Een verdrag inzake de stopzetting van proefnemingen is een „proeftocht” en een precedent voor algemene ontwapening. Het is voor de politiek der Verenigde Staten van vitaal belang dat een precedent voor inpektie gevestigd kan worden.
5. De Amerikaanse regering is tot het uiterste gegaan met betrekking tot de vermindering van het aantal vereiste inspecties. Een verdrag zonder inspecties zal nooit door het Kongres worden goedgekeurd. De Sowjets weten dit en maken daarom propaganda voor de aanvaarding van een onaanvaardbaar plan.

Het gehele gedachtenschema achter de Amerikaanse ontwapeningsplannen is gebaseerd op de opvatting dat verschillende individuen en verschillende groepen belangen hebben. Indien een persoon of een bepaalde groep eigen

opvattingen weet door te drukken moet anderen het slachtoffer zijn. Geen enkele groep of natie (en de Amerikanen zonderen zich zelf hierbij niet uit) heeft het monopolie van de deugd, of wat voor moreel recht dan ook aan andere groepen of naties instemming met de eigen opvattingen af te dwingen.

De ervaring toont heel deugdelijk aan dat er maar een zeer geringe kans is — tenminste binnen een kort tijdsbestek — op het ontstaan van een onzelfzuchtig mensdom, zelfs niet door de inwerking van het socialisme of de religie. Vrijheid en veiligheid zijn onder deze omstandigheden afhankelijk van individuen, groepen of naties die niet te machtig mogen zijn.

De Amerikanen noemen dit het beginsel van „check and balances”. De Amerikaanse Constitutie, gebaseerd op dit principe, voorkomt de vorming van groepen met ongebreidelde macht.

De Amerikaanse democratie is niet perfekt, niettemin heeft de Amerikaanse constitutie het 174 jaar uitgehouden, dat is langer dan iedere andere constitutie. De Amerikanen zijn niet meer of minder vreedzaam dan andere volken maar toch vertrouwen zij niet uitsluitend op goede bedoelingen van het Kongres of op welke president dan ook.

Het feit erkennend dat macht kan korrumperen willen de Amerikanen een al te grote machtontplooiing onmogelijk maken. Dit zelfde principe gaat volgens hen op in de internationale politiek. Ook waar het de ontwapening betreft.

Daarom mag volgens hen bij de uitvoering van het ontwapeningsverdrag geen enkel land of groep van landen een militaire voorsprong verwerven. Op deze manier genieten alle gelijkelijk eenzelfde mate van veiligheid.

Parlementaire kanttekeningen

SUBSIDIERING KERKENBOUW

De commissie-Sassen bracht 29 april 1957 aan de Minister van Binnenlandse Zaken rapport uit over de vraag of het aanbeveling verdient richtlijnen te stellen voor de subsidiëring door de overheid van Kerkgenootschappen terzake van kerkenbouw. Zij beantwoordde die vraag bevestigend en voegde bij haar rapport een wetsontwerp, waarin de subsidiëring verder geregeld was.

Bijna vijf jaar later verscheen de Koninklijke boodschap, waarbij een wetsontwerp - Premie - Kerkenbouw werd ingediend; het ontwerp droeg de signatuur van vier ministers, nl. die van Volkshuisvesting, van Binnenlandse Zaken, van Financiën en van Justitie. De verdediging in de Kamer is uitsluitend door minister Van Aartsen gevoerd.

Het ontwerp vertoonde met het ontwerp der commissie-Sassen enige belangrijke verschilpunten, die ook tijdens de schriftelijke en mondelinge behandelingen nogal eens naar voren kwamen.

Een eerste verschilpunt is, dat de nieuwe wet ook zal gelden voor „rechtspersoonlijkheid bezittende genootschappen, op geestelijke grondslag, andere dan Kerkgenootschappen.” Een amendement-Scheps bracht deze bedoeling der wet nog eens scherp naar voren door wijziging van de considerans en door het vastleggen — naar analogie van de regeling voor de kerkgenootschappen — van de aanspraak van genoemde genootschappen op een gelijkwaardig subsidie als de Kerkgenootschappen. Hiermede werden de niet-kerkelijke bezinningscentra in feite voor deze wet

op één lijn gesteld met de Kerken.

Dit gaf aanleiding tot moeilijkheden in de Kamer. De A.R.-fractie, alsmede hun C.H.U.-vrienden konden niet over hun bezwaar heenkomen, dat de gelijkstelling van Kerkelijke en niet-kerkelijke bezinningscentra de unieke en onvergelykbare positie der Kerken zou aantasten. Zij stemden dus tegen het amendement-Scheps. De K.V.P. had bij monde van haar woordvoerder, Dr. Lucas, verklaard geen bezwaar tegen het amendement te hebben, hoewel de door de Regering voorgestelde regeling voor hem geheel aanvaardbaar was. Enige discriminatie — zoals de P. v. d. A. blijkbaar in het wetsontwerp ten opzichte van de niet-kerkelijke groeperingen zag — kon de heer Lucas overigens niet in het ontwerp zien. Voor de K.V.P. was er geen principieel bezwaar tegen subsidie aan niet-kerkelijke bezinningscentra; zij ging uit van de rechtsgrond van subsidiëring, zoals die is behandeld in het rapport van het Centrum voor Staatkundige Vorming over dit onderwerp; die rechtsgrond is gelegen in de persoonlijke waarde der godsdienstbeleving in kerkelijk verband of der beleving van levensovertuiging in niet-kerkelijk verband, waardoor de overheid tot taak heeft zonodig materiële steun te verlenen om de burger tot zo goed mogelijke zelfontplooiing te brengen.

Voor de A.R.-Partij en een groot deel der C.H.U. werd deze wijziging in de wet een (nieuwe) aanleiding om tegen de wet te stemmen. Een groot deel der V.V.D. stemde eveneens tegen omdat van die zijde rechtstreekse overheidssubsidie onjuist werd geacht, in de plaats

daarvan wenste men fiscale verlichting teneinde daarmede de Kerkenbouw te kunnen helpen. Hiertegenover is door de K.V.P. woordvoerder gesteld, dat het een én het ander zeer nuttig zou zijn, maar dat fiscale faciliteiten t.z.f. nader bekeken dienen te worden.

In de loop der behandeling werd duidelijk, dat de verschillende wenssen der K.V.P. tot wijziging van het wetsontwerp, moeilijk alle tegelijk te verwezenlijken zouden zijn. Verschillende van die wenssen gingen terug naar punten, die in het ontwerp-Sassen waren opgenomen, doch niet in het wetsontwerp werden aangetroffen.

Het ging hierbij vooral over de volgende onderwerpen:

a. De wet treedt in werking zonder terugwerkende kracht. Velen hebben gemeend, dat terugwerkende kracht redelijk zou zijn, omdat na de verschijning van het rapport-Sassen (april 1957) verschillende subsidies van gemeenten achterwege bleven met het oog op een komende wet en andere subsidies gegeven werden met conditie van terugbetaling.

b. Het verbod aan gemeenten om voor Kerkgebouwen subsidie te geven boven de rijkssubsidie. Het ontwern-Sassen kende een aanvullende subsidie als de overheid bijzondere eisen stelde aan gebouwen of omgeving.

c. De wet kent geen subsidie toe voor kerkenbouw, die dient ter vervanging of uitbreiding van bestaande bouw.

d. Evenmin vallen de pastorieën onder de subsidiabele bouwkosten. Bij nota van wijziging zijn echter wel opgenomen de torens en luidklokken, en wel op aandrang van de Kamer.

e. Verhoging van het subsidiepercentage. Dit was in het wetsontwerp op 25 gesteld. Dr. Lucas diende een amendement in tot verhoging met 5% tot 30%.

De afgevaardigde der K.V.P. heeft na een scherpe verdediging van de hierboven genoemde onderwerpen tenslotte zijn zwaarste geschut op verhoging van het subsidiepercentage geconcentreerd waardoor inderdaad succes kon worden geboekt. De overige wenssen, hoezeer zij ook werden bepleit, konden door de tegenstand der Regering niet vervuld worden. Niettemin mag geconstateerd worden, dat Dr. Lucas er in geslaagd is de subsidieverhoging tot 30% te verkrijgen door gebruik te maken van de omstandigheid, dat het de Minister niet gelukt is om aan te tonen, dat de gevraagde subsidieverhoging niet noodzakelijk was vooral omdat de overige wenssen zo resoluut werden afgewezen. De heer Lucas stelde terecht, dat de Regering moest kiezen tussen of subsidiabel te stellen alle uitgaven van de commissie-Sassen of het subsidiepercentage verhogen. Toen het eerste niet lukte haalde de heer Lucas met een zekere ijzeren consequentie zijn zilveren buit binnen!

Op verzoek van de K.V.P.-afgevaardigde bevestigde de Minister nog eens uitdrukkelijk, dat de Kerken door de aanvaarding van rijkssubsidie de volle vrijheid van aandeel en handelen behouden met betrekking tot de gesubsidieerde objecten. Er ontstaat geen financiële band met het Rijk; het is een subsidie à fonds perdue onder wettelijke normen.

Ten slotte bleek, dat er geen misverstand kan bestaan over de vrijheid der provinciën of gemeenten om subsidies te verlenen aan Kerkgenootschappen, voor zover die subsidies niet tot de bouw van kerken zijn te rekenen. Zo is de vrijheid voor gemeenten om al of niet bij te dragen in de subsidiëring van bedienaren van de godsdienst onverkort gebleven.

v.H.

Nieuwe boeken

KURT ZIESEL, Die verratene Demokratie, München 1961, J. F. Lehman Verlag, 121 pag.

Er zijn al verscheidene stemmen luid geworden tegen de zich in het Wirtschaftswunder koesterende Bondsrepubliek. Tot deze behoort ook die van Kurt Ziesel. Het hier bovengenoemde boek, waarin hij pleit voor de herbeleving van en de herbezinning op de menselijke waarden, heeft grote belangstelling getrokken, omdat Ziesel een indringende appél doet voor een heroriëntering van het Duitse bewustzijn. Zijn aanklacht tegen het nihilisme en materialisme is scherp geformuleerd, zijn pleidooi voor een innerlijke gezondmaking van de maatschappij getuigt van grote beweging. Tevens geeft hij de wegen aan, waarlangs dit alles zich kan voltrekken. Hij maakt duidelijk, dat men er in de Oost-West-verhoudingen en de plaats van Duitsland erin met anti-kommunisme alleen niet is: er moet een duidelijk en positief alternatief worden geboden. Dat het appél en het pleidooi van Ziesel niet tevergeefs geleverd zijn of minstens tot een begin van een bezinning hebben geleid, mag men afleiden uit de weerklank die zijn exposé heeft gevonden. D.R.

Dr. J. H. CHRISTIAANSE, De Nieuwe Loterijbelasting in de praktijk, deel 15 uit de fiscale studiereserie van Uitgeverij F. E. D. te Amsterdam, 63 blz.

Per 1 november 1961 is een wijziging van de loterijwet, waarbij de voetbalpool wettelijk wordt geregeld, in werking getreden. Op dezelfde datum is de wet op de loterijbelasting van kracht gewor-

den. In dit boekje worden de daarmee verband houdende wijzigingen in enkele andere wetten overzichtelijk behandeld. De opbrengst van loterijen e.d. wordt voortaan door een afzonderlijke belasting getroffen. Deze opbrengst valt dus niet meer onder de progressieve inkomstenbelasting.

Dit feit op zich is in het Nederlandse Belasting-systeem een novum, dat interessant genoeg is om bestudeerd te worden. Daarnaast echter zal deze uitgave goede diensten bewijzen aan de belanghebbenden bij binnen- en buitenlandse loterijen. Zowel de organisatoren als degenen, die voor een prijs in aanmerking komen, kunnen zich in kort bestek op de hoogte stellen van de nieuwe van kracht zijnde bepalingen. F.B.

HANS KOHN, Die Idee des Nationalismus, Ursprung und Geschichte bis zur Französischen Revolution, Frankfurt/Main 1962, S. Fischer Verlag, 573 blz.

Dit boek van Hans Kohn, die reeds verschillende belangrijke historische werken op zijn naam heeft staan, verscheen oorspronkelijk in het Engels. De Amerikaanse hoogleraar legt hier de geschiedkundige wortels bloot van een fenomeen, dat in onze dagen het middelpunt is van de belangrijkste stromingen in Azië en Afrika. Het is ook in Europa steeds een belangrijke kracht, die onze lotsbestemming mede bepaalt. Het boek van Kohn is het resultaat van jarenlange studie en observatie. Reeds in 1944 verscheen in Londen een studie van zijn hand over het hier behandelde onderwerp. Het boek dat thans verschenen is, is er een op-

nieuw bewerkte uitgave van. Het gaat hier niet om een opsomming van historische feitelijkheden. Kohn legt het aksent op hun interpretatie en waardebeëpaling in het totaal van de geschiedenis. En daaruit volgt, wat hierboven reeds is opgemerkt, dat het nationalisme ook in onze moderne tijd een belangrijke komponent is in het geheel van de ontwikkelingsgang van de historie. In de serie „Paperbacks” van het Fischer Verlag is met de uitgave van Kohns boek opnieuw een gelukkige keuze gedaan. v.D.

CLAUDE FRIOUX, *Maiakovski par lui-même; „Ecrivains de toujours” aux éditions du Seuil, Parijs 1961, 191 blz.*

Een bloemlezing uit de werken van de Sowjet-Russische dichter W. W. Maiakovski, na Gorki wel de meest bewonderde Sowjetliterator. Maiakovski pleegde in 1930 zelfmoord. Dit, van vele illustraties voorzien boekje, geeft een indringend portret van de man, die zo'n grote invloed heeft gehad op vele jonge Russische schrijvers. Claude Frioux schreef de duidelijke verbindende tekst. Wellicht mogen wij van dit boek over de dichter van de oktober-revolutie een Nederlandse vertaling verwachten. J.

FROESE L., HAAS R., ANWEILER O.: *Bildungswettlauf zwischen West und Ost, Freiburg/Basel/Wien (serie: Das pädagogische Gespräch); Herder Verlag.*

Ook op het terrein van opvoeding en onderwijs is „vooruitgang” het kenmerk van de moderne wereld. Wanneer men echter de twee grote politieke blokken vergelijkt, blijkt het Oosten meer nadrukkelijk zich hiervoor in te zetten. V.w.b. de activering van het talentenpotentieel en de democratisering van het onderwijs komt het Westen achterop. Een volledig nivelleren van elk monopolie op dit gebied, voor welke groep dan ook, is dringend noodzakelijk, wil het Westen in deze wedloop niet de verliezer worden.

Een meer algemeen hoofdstuk over tendensen in de moderne opvoe-

ding en vorming leidt tot deze probleemstelling in. Twee bijzondere hoofdstukken, resp. over het Amerikaanse en Russische onderwijsstelsel, verduidelijken en verdiepen de problematiek. Het geheel is een vruchtbare bijdrage tot een discussie, die snel en beslissend op gang dient te komen: het gaat om de geestelijk-zedelijke toekomst van de Westerse beschaving. K.G.

LUDWIG LENZEN, *In China beb't die Erde, Berlin 1962, Morus-Verlag, 286 blz.*

Dit boek beschrijft de geschiedenis van de Duitse missie in de Chinese provincie Kansu en bestrijkt de periode 1927-1953. In dit laatste jaar werden de missionarissen door het kommunistische regiem uitgewezen. Het boek telt een aantal interessante foto's.

Het is een indrukwekkend verhaal van de onvoorstelbare moeilijkheden, waarmee de Duitse missie te kampen heeft gehad. Het boek van Lenzen is echter meer dan een stuk missionaire geschiedenis. Het is ook een stuk geschiedschrijving van het tijdstip van het regiem Tsjang Kai Sjiek tot aan de revolutie en de overwinning van Mao en zijn aanhangers. Zo proeft men in dit boek tegelijkertijd de geweldige veranderingen, die zich in China hebben voltrokken, de totale omschakeling van het land. Het geeft tevens een goed beeld van diepe verworteling van de missie in het Chinese volk. Vr.

ROBERT CONQUEST, *Sowjet-russland. Das System und die Menschen, Keulen, Verlag für Wissenschaft und Politik, 157 blz.*

Robert Conquest was jarenlang in Britse diplomatieke dienst, waarvan hij er vier doorbracht in Oost-Europese landen. Hij heeft reeds twee bekende boeken over de Sowjet-Unie op zijn naam staan. Dit boek verscheen eerder onder de titel „Common Sense about Russia”. Conquest heeft — met succes — een poging gedaan het sowjetsysteem en de politieke en economische ontwikkelingen sinds de dood van Stalin te karakterise-

ren. Hij toont aan, dat achter de monopolitische facade van de KP het wantrouwen van vele sowjetburgers aan het werk is, dat het problemen van de nationale minderheden een bron blijft van onrust en dat met name schrijvers en studenten oppositie voeren. Conquest geeft een kort historisch overzicht, behandelt pers, radio en literatuur, de positie van de arbeiders, de studenten en wetenschapsmensen, kortom componeert een boeiend geschreven panorama van het leven in de Sowjet-Unie. G.

GUY WINT, China, Grossmacht der Zukunft, Keulen, Verlag für Wissenschaft und Politik, 157 blz.

Het Chinese probleem begint steeds meer de gemoederen bezig te houden en te verontrusten. De schrijver, die door ervaring met het Verre Oosten goed bekend is, beschrijft eerst de geschiedenis van China tot aan de revolutie en behandelt daarna in een tweede deel het Communistische China om tenslotte dit beeld tegen de toekomst te projekteren. Voor iedereen, die zich in kort bestek op China's ontwikkeling wil oriënteren, vindt in dit boek een uitstekende gids. v.H.

KAVALAM MADHAVA PANIKKAR, Indien. Erfolge, Hoffnungen, Gefahren. Keulen, Verlag Für Wissenschaft und Politik, 156 blz.

Een uitstekend boek over India, geschreven door iemand met brede ervaring en grote kennis. Tegen de historische achtergrond schildert K. M. Panikkar de overgang van India naar een zelfstandige staat, die met een enorme problematiek te worstelen heeft. Het resultaat van deze worsteling zal van beslissende betekenis zijn voor geheel Azië en de wereld. De schrijver gaat in op problemen als het kasteuzen, het taal- en nationaliteiten problemen en de organisatie van de parlementaire democratie. Bijzondere aandacht schenkt hij de buitenlandse politiek van India.

V.

ROMANO GUARDINI: „Welt und Person“ 1960 (205 blz.).
HELMUT KUHN: „Romano Guardini, de mens en zijn werk“, 1962 (101 blz.), uitgegeven door Paul Brand, Hilversum.

De ondertitel van deze reeds in 1955 in het Duits verschenen opstellen van Romano Guardini luidt: „Ontwerp voor een christelijke leer over de mens“. Het boek valt uiteen in drie delen: „De wereld“, een onderzoek naar de werkelijkheid zoals deze zich manifesteert en bestaat als natuur, subject en cultuur; „De persoon“, het uit de totaliteit van het zijnde geheven en tegenover de rest gestelde individuele wezen, dat tegenover de wereld, als het gegeven geheel, staat als „Ik“. In het derde deel „De voorzienigheid“, een poging om vanuit een synthese van mens en wereld (een eenheid van mens en wereld in christelijke zin) het christelijk bestaan te formuleren, een soort christelijke personalisme. Het is geenszins de bedoeling geweest van de schrijver een afgeronde studie te geven met een normatief karakter. Men moet dit boek zien als een soort tussentijdse balans en na lezing, evenals Guardini zijn gedachte verder richten op het wezen van de mens, dat juist in deze tijd weer wordt ervaren als iets raadselachtigs. Voor degenen, die zich behalve in het werk ook eens willen verdiepen in de persoon, de mens die achter dit werk staat: Romano Guardini, „de denker van de christelijke existentie“, „drager van de Europese cultuur“, zoals hij terecht genoemd wordt, kunnen wij de door Helmut Kuhn aan hem en aan zijn werk gewijde studie ten zeerste aanbevelen. Een uitgebreid bibliografisch register werd aan dit boek toegevoegd. J.v.d.H.

GÜNTHER WAGENLEHNER, Kommunismus ohne Zukunft, Stuttgart 1962, Seewald-Verlag, 274 blz.

Wagenlehner heeft zich in vrij korte tijd de reputatie verworven een uitmendend kenner te zijn van het kommunisme. Zijn eerste boek over de sowjetekonomie en Karl Marx

was al een duidelijke indicatie in deze richting, zijn tweede — het hierbovengenoemde — is een bevestiging. Wagenlehner was tien jaar in Russische krijgsgevangenschap, studeerde politieke wetenschappen en promoveerde op een dissertatie over Lenin.

Het nieuwe partijprogramma van de KPSU wordt hier aan een scherpzinnige analyse onderworpen, een ontleding, die van het met zoveel bravour in de wereld gebrachte partijprogramma niet zo heel veel overlaat. Wagenlehner legt onbarmhartig de halve waarheden, de schijnargumenten, de geschiedvervalsingen bloot. Het boek is zo ingedeeld, dat men links de rechtstreeks uit het Russisch vertaalde programtekst aantreft en rechts het commentaar van Wagenlehner. Het boek is niet uitsluitend geschreven voor de expert. Het zal ongetwijfeld dan ook een brede lezerskring vinden. Men mag hopen, dat het ook hier in Nederland zijn weg zal vinden naar talloze lezers. R.

JOHN F. KENNEDY, Dämme gegen die Flut, Düsseldorf 1962, Econ.-Verlag, 296 blz.

Dit boek, samengesteld door John Gardner en uit het Amerikaans vertaald, bevat een keuze uit de belangrijkste redevoeringen en voordrachten die Kennedy voor zijn ambtsaanvaarding als president van de Verenigde Staten heeft gehouden. Het is min of meer een vervolg op de „Strategie van de vrede”, waarin men eveneens een dergelijke bloemlezing aantrof. Het behoeft nauwelijks betoog, dat deze boeiende lektuur vormt, zeker nu Kennedy alweer enige tijd in het Witte Huis zetelt en men in staat is vergelijkingen te treffen. Afgezien daarvan leveren ook deze bijdragen opnieuw het bewijs van de grote helderheid van denken, de precisie in het kunnen formuleren en de verbeeldingskracht van de Amerikaanse president. Niet alleen grote internationale vraagstukken, zoals Berlijn en Laos, komen ter sprake, maar ook vraagstukken van binnenlandse politiek. Een bijzonder boek.

V.

HARRY HAMM, Rebellen gegen Moskau, Keulen 1962, Verlag für Wissenschaft und Politik, 188 blz.

De schrijver, die in Amsterdam geboren werd, krijgsgevangene was in de Sowjet-Unie en redakteur is bij de „Frankfurter Allgemeine Zeitung” heeft in deze reportage zijn indrukken neergelegd van een reis naar Albanië, daarbij steunend op een uitgebreide kennis van zaken opgedaan tijdens verscheidene andere grote reizen naar Oost-Europa en Afrika. Albanië qua afmetingen de dreumes onder de Oosteuropese staten, heeft met Chinese rugdekking openlijk de machtige kommunistische leiders getart. Hoe diep de breuk was bleek op het jongste partijcongres van de KPSU. Sindsdien is de belangstelling voor Albanië en zijn positie in de kommunistische wereld groot geworden. Het boek van Hamm verschijnt dus wel op een gunstig moment. Het is met de vaardige pen van een ervaren reporter geschreven; zijn onderzoekingen hebben zich bepaald niet aan de oppervlakte van zijn onderwerp afgespeeld. Zo ontstond een levendige beschrijving van de achtergronden van het conflict met Moskou, het begin van de rebellie tot en met het 22ste partijcongres. De positie van Albanië is moeilijk. Het neemt ook niet meer deel aan de Comecon. Hoe groot die moeilijkheden zijn en wat de houding daartegenover van vele Albaniërs is komt in dit boek duidelijk naar voren. K.G.

DONALD S. ZAGORIA, The Sino-Soviet conflict 1956-1961, Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1962, 484 blz.

Donald Zagoria van de Rand Corporation geeft in dit boek een scherpzinnige ontleding van het conflict tussen de twee kommunistische grootmachten: de Sowjet-Unie en de Chinese Volksrepubliek. Deze analyse bestrijkt de periode 1956 (de anti-Stalinrede van Chroestjof op het 20ste partijcongres) tot 1961 (de konferentie van Moskou en de uitstoting van Al-

banië). De auteur heeft geput uit omvangrijk dokumentatiemateriaal. De bibliografie geeft daarvan een goede indruk.

Zonder twijfel een interessant en boeiend boek. Zagoria voorziet op korte termijn geen toenadering tussen de beide landen, althans niet een, waardoor de fundamentele verschillen van inzichten worden opgelost. In hoeverre dit voor de lange duur van invloed zal zijn op de gehele kommunistische wereld en voor de dynamiek van het kommunisme zelf is een vraag die hij niet tracht te beantwoorden. Als China straks over de atoombom zal beschikken is het wel zeker, dat het militaire evenwicht in Azië eveneens een wijziging zal ondergaan en even zeker is het, dat China hierin zal worden gesterkt zijn eigen politiek te blijven voeren. De geschiedenis van het konflikt tussen de beide kommunistische grootmachten is door Zagoria beschreven op een wijze, die bijzonder instruktief is voor het volgen van het verloop van de krachtlijnen binnen het kommunisme. Zagoria is van mening, dat het niet tot een bijvende breuk zal komen, al gaan de geschillen zeer diep, zoals bleek op het 22ste partijcongres, dat hij als sluitstuk van zijn overzicht behandelt.

Zagoria leverde met dit boek een uiterste belangwekkende bijdrage aan onze kennis van het kommunisme.

v. G.

DIE WELT DES ISLAM UND
DIE GEGENWART, Stuttgart
1961, W. Kohlhammer Verlag,
206 blz.

Het gaat hier om een serie referaten door prof. Paret bijeengebracht onder de titel „Die Welt des Islam und die Gegenwart”. Een groot aantal onderwerpen wordt door deskundigen behandeld, onder wie de Nederlander Van der Meulen. Het is een gelukkige keuze geweest, waardoor de lezer in staat wordt gesteld van talrijke vraagstukken kennis te nemen. De belangstelling voor de Islamitische

landen neemt steeds meer toe. Dat is niet verwonderlijk, omdat ook de Islam zelf ook buiten de eigenlijke Arabische wereld zelf steeds meer naar voren treedt. Daarom zal velen ook de bijdrage van prof. Paret interesseren, waar hij Christendom en de Islam behandelt. Beide kunnen elkaar naderen is zijn konklusie. Andere onderwerpen die behandeld worden zijn: de huidige politieke problemen in de Arabische wereld (Van der Meulen), Islam en nationalisme, de economische ontwikkelingsproblemen in het nabije Oosten, wetenschap en opvoeding in het moderne Turkije, de cultuur van de Islam en die van het avondland, de olie etc. Een aktueel boek.

N. LOBKOWICZ, *Marxismus-Leninismus in der CSR*, Dordrecht 1961, D. Reidel Publishing Company, 266 pag.

Het boek draagt als ondertitel: Die Tschewoslowakische Philosophie seit 1945. Wij begrijpen uit een mededeling van de uitgever, dat een soortgelijk boek in bewerking is over Polen en dat de serie zal voortgezet worden met andere studies over het marxisme-leninisme in de verschillende Oost-Europese staten. Wanneer zij hetzelfde niveau bereiken als het boek van prof. Lobkowitz — en daarvoor zijn alle garanties aanwezig — dan is er reden te meer zich hierover te verheugen. Er zijn nog maar weinig studies gewijd aan het kommunisme in de verschillende satellietstaten, althans niet zo breed opgezet en zo scherp analyserend als de studie van prof. Lobkowitz.

Het boek valt in drie delen uiteen: historischer Teil (met een chronologie), systematischer Teil en Biographien und Bibliographie. Daaruit blijkt al wel hoe breed het terrein is, dat door de auteur is onderzocht. Hoewel in de eerste instantie toch voor de specialist geschreven, bevat het ook voor de niet-specialist vele interessante bladzijden.

WOLF MIDDENDORFF, Todesstrafe — Ja oder Nein? Verlag Rombach, Freiburg, 1962.

In dit 80 bladzijden tellende boekwerk geeft de schrijver — zelf jarenlang strafrechter en kriminoloog — een duidelijke en vooral overzichtelijke samenvatting van de argumenten vóór en tegen de doodstraf. Na een kort overzicht van de geschiedenis van de doodstraf worden de theologische, filosofische, de kriminologische en strafrechtelijke aspecten uitvoerig behandeld. Hierbij moet het als een grote verdienste worden aangerekend dat de schrijver zowel de duitse als de engelse en Amerikaanse literatuur heeft verwerkt. Mede hierdoor wordt het onderwerp van vele verschillende zijden belicht. Gesteld wordt onder meer dat in het strafrecht de generale preventie niet die resultaten blijkt op te leveren, die men daarvan zou kunnen verwachten. Daarnaast zal niet op de eerste plaats de zwaarte van de straf maar veeleer de zekerheid van de strafvervolgning op zich de toekomstige misdadiger afschrikken.

De schrijver constateert dat het zelfs meermalen is voorgekomen, dat lieden, die tot zelfmoord besloten hadden, een misdrijf pieegden, waarop de doodstraf stond. In Denemarken heeft men speciaal voor deze gevallen de doodstraf uitdrukkelijk afgeschaft. De vergeldings-theorie is weliswaar zeer oud maar nu de lijfstraffen over het algemeen zijn afgeschaft zou het vreemd aandoen als de doodstraf werd gehandhaafd.

Ook zal men steeds rekening dienen te houden met de mogelijkheid van gerechtelijke dwaling, waardoor het voor kan komen dat iemand onschuldig ter dood veroordeeld wordt. De doodstraf is echter onherroepelijk!

In de huidige tijd gaat men vaak van de veronderstelling uit dat de misdadiger zich door de straf zal bezinnen en zich dientengevolge zal verbeteren. Door het voltrekken van de doodstraf wordt dit echter onmogelijk gemaakt.

Overziet men het geheel dan moet

men tot de conclusie komen dat de argumenten tégen de doodstraf talrijker zijn en zwaarder wegen. Een uitvoerige literatuur opgave biedt de mogelijkheid om dieper op deze ongetwijfeld interessante materie in te gaan. F. B.

HANS ROOS, Geschichte der Polnischen Nation, Stuttgart 1961, W. Kohlhammer Verlag, 263 blz.

In een serie voortreffelijke pockets over een reeks uiteenlopende onderwerpen verscheen dit boek van Hans Roos over de geschiedenis van Polen, de periode 1916—1960 omvattend. Het zal stellig zijn weg vinden naar de zeer velen, die zich juist nu voor Polen interesseren, gezien de nog altijd bijzondere plaats die dit land in Oost-Europa inneemt. De auteur beschrijft achtereenvolgens het verloop van de Poolse onafhankelijkheid in de eerste wereldoorlog, de strijd om het nationale bestaan gedurende de jaren 1919—1923, de periode van de parlementaire republiek, afsluitend met het jaar 1929, de periode Pilsudski (1926—1935) en de daarop volgende jaren tot 1939, het Polen van de tweede wereldoorlog en tenslotte de jaren na 1945 eindigen bij de „Poolse oktober“. Een interessant, goed geschreven boek. V.

Dr. A. C. DE RUITER, De grenzen van de overheidstaak in de Antirevolutionaire Staatsleer, Academisch Prefschrift, J. H. Kok N.V. Kampen, 1962.

Het vraagstuk van de begrenzing der overheidsbemoeiing heeft de antirevolutionaire gemoederen steeds bezig gehouden. In dit proefschrift worden de opvattingen dienaangaande van de vooraanstaande antirevolutionaire schrijvers behandeld. Hoewel de meningen uiteraard onderlinge verschillen vertonen, bestaat er in de gehele Antirevolutionaire Staatsleer een hoge mate van overeenstemming met betrekking tot het antwoord op de vraag of er in het algemeen grenzen aan de overheidstaak gesteld moeten worden. De souverainiteit in eigen kring van individuen

en gemeenschappen buiten de staat wordt als een principiële limiet beschouwd voor de overheidsbemoeiing.

Groen van Prinsterer ageerde krachtig tegen het alvermogen van de staat, de overheid heeft slechts een beperkte roeping, die bestaat in de handhaving van het recht. Dr. A. Kuiper heeft ondermeer op deze beginselen van zijn voorganger een staatsleer opgebouwd, waaruit duidelijk blijkt dat ook hij zeer beducht was dat de overheid zich zou gaan bemoeien met aangelegenheden, die aan het vrije maatschappelijk leven kunnen worden overgelaten. Echter, door de ervaringen, opgedaan in de praktijk, heeft Kuiper het accent in latere jaren anders gelegd. Op alle gebieden van het leven kan de overheid een taak worden toebedacht, die zich echter dient te beperken tot hulp en steunverleening, waarbij de soevereiniteit in eigen kring volledig blijft gehandhaafd.

Bij de Savornin Lohman speelt deze soevereiniteit in eigen kring geen rol van betekenis meer. Als taak van de overheid moet voornamelijk gezien worden het regelen van strijdige belangen, daarnaast mag de staat zich slechts inlaten met datgene, dat alleen door het gezamenlijk optreden van alle bereikbaar is.

Dr D. P. D. Fabius, meer theoreticus dan practicus, was een krachtig verdediger van de oude opvatting van Groen, waarbij de taak van de overheid slechts bestaat in de bescherming en de handhaving van het recht, terwijl andere levenskringen en de individuele burgers een eigen rechtsfeer hebben. Geheel in Kuipers lijn, waarbij dus ook de beperking van de overheidsbemoeiing centraal staat, dacht Colijn. Slechts enkele afwijkingen van Kuipers mening zijn merkbaar, afwijkingen, die overigens hoofdzakelijk veroorzaakt zijn door de ontwikkeling van staat en maatschappij.

Dr H. Dooyeweerd legde meer de nadruk op de innerlijke begrenzing van de overheidsactiviteit. Uitwendig laat de omvang van de

staatstaak zich niet beperken maar de taak van de overheid strekt zich in beginsel uit tot alle gebieden van het leven. Men kan derhalve de overheidstaak niet tot één of enkele beperken, wel dient onderscheid gemaakt te worden tussen de typische en a-typische overheidsfuncties.

Van de latere schrijvers zoekt Berghuis het criterium van de staatstaak in de verwezenlijking van de publieke gerechtigheid, Donner echter legt meer de nadruk op de zorg voor de orde. Hoewel de overheid bij het volbrengen van haar taak onderworpen is aan beperkingen van principiële aard, moet diezelfde overheid gezien worden als een kostbaarheid die nauwelijks genoeg gewaardeerd kan worden. Immers zonder de overheid zou de wereld tot een chaos en het leven tot een verschrikking worden.

Voor degenen, die zich wensen te verdiepen in de ontwikkeling van de Antirevolutionaire Staatsleer, kan dit boek een goede bijdrage betekenen. F. B.

A. J. P. TAYLOR, Bismarck, Mensch und Staatsmann, München 1962, Piper & Co Verlag, 287 blz.

Prof. Taylor, wiens naam we vooral kennen uit zijn publikaties in verscheidene Engelse dagbladen, is hoogleraar aan het Magdalen-College in Oxford. Hij is een groot bewonderaar van Bismarck en heeft in deze levensbeschrijving een doordringend portret geschilderd van de Duitse staatsman. Taylor is trouwens een groot kenner van de Duitse geschiedenis en heeft door zijn scherpzinnige analyses al verschillende malen de aandacht van het Duitse lezerspubliek op zich getrokken. De geschiedenis van de „IJzeren Kanselier“ is hier beschreven op een wijze, die de aandacht van de eerste tot de laatste pagina gevangen houdt. Het is om al deze redenen alleszins begrijpelijk, dat dit boek in Duitsland al aanstands na zijn verschijnen een groot onthaal heeft gevonden. G.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR J. F. M. BOSCH, MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT. DRS A. W. H. J. QUAEDVLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 16

JULI

NUMMER 5

Het sociaal probleem van de probleem-gebieden

door drs. A. VERDIJK

Uit het artikel „Regionale Economie” van het Brabants tweede Kamerlid, de Heer W. P. G. Assman (K.S.M. mei 1962), blijkt, dat het z.g. regionaal industrialisatie beleid in zijn vormen van ontwikkelings- (oud) en probleem- (nieuw) gebieden ook werd bepaald door sociale overwegingen. Waar de werkgelegenheid te kort schoot, moest men pogen langs de kunstmatige weg van de industrie premiëring, later ook de infra-struktuur „het brood” te brengen, dat de mensen gelegenheid zou geven in eigen sociaal milieu te blijven wonen.

In een verder stadium werd hieraan vastgekoppeld de welbewuste spreiding van de industrie als een onderdeel van het ruimtelijk beleid, waarbij het voorkomen van al te grote congesties in de Randstad, behalve uit economische motieven, zeker ook werd geïnspireerd door de behoefte middels een bewust ruimtelijke ordening meer leefbare samenlevingen te kunnen realiseren.

SOCIALE BEGELEIDING

De mens leeft echter niet van brood alleen! Nadat dit regionaal industrialisatie-beleid op gang was gekomen, kwam men daarna tot het inzicht, dat men deze in aanzet kunstmatige industrialisatie ook maatschappelijk moest gaan „begeleiden”. Het ging immers niet alleen om het brengen van welvaart, maar ook om het bereiken van welzijn.

In een voortvarend beleid van het Departement van Maatschappelijk Werk dat hiermede ook weer eens illustreerde dat het modern maatschappelijk werk volledig is gegroeid uit het enge jasje van de zorg-sfeer voor het individu in nood, werd een opzet ontwikkeld, om in het kader van een sociale planning in de ontwikkelings- en probleemgebieden extra injecties te geven aan de sociale stoffering van deze gebieden. Door Gedeputeerde Staten van de betrokken provincies werden Provinciale Commissies in het leven ge-

Overzicht van normale en/of bijzondere subsidies, verleend in 1960 en 1961 ten behoeve van investeringen in het kader van de sociale planning in de ontwikkelings- en probleemgebieden.

	Gro- ningen	Fries- land	Drenthe	Over- ijssel	Noord- Holland	Noord- Brabant	Lim- burg	Zeeland	Totaal	Aan- tal
Kruisgebouwen	f 55.000	f 170.000	f 80.000	f 20.000	f 28.000	f 90.000	f —	f —	f 443.000	26
Dorpscentra	12.000	416.850	152.361	46.840	136.250	299.518	87.860	—	1.151.319	22
Vormingsinstituten	10.000	—	—	—	—	—	—	—	10.000	1
Sociale Werkplaatsen	230.000	—	342.220	—	—	—	25.000	—	597.220	3
Bibliotheken	—	—	83.250	—	—	—	—	—	83.250	1
Culturele gebouwen	—	—	—	—	—	435.600	262.000	250.000	947.600	3
Badhuizen	—	30.050	—	—	—	—	—	—	30.050	1
Zwembaden	288.500	—	66.000	—	—	150.000	—	285.000	789.500	6
(Opstal) sport- velden	—	—	—	1.500	—	25.000	405.795	102.500	534.795	8
Totaal	595.500	616.900	723.831	67.980	164.250	1000.118	780.655	637.500	4.586.734	71

roepen, welke via Gedeputeerde Staten de betrokken Departementen, die steeds via het Departement van Maatschappelijk Werk contact onderhielden, moesten adviseren ten behoeve van dit bijzonder maatschappelijk beleid in de ontwikkelings- en probleemgebieden.

Hoewel dit beleid ook betrekking heeft op extra-subsidiëring van exploitatie-uitgaven van sociale arbeid in deze gebieden, is wellicht het achter staande staatje uit de Memorie van Antwoord van de Eerste Kamer der Staten Generaal (zitting 1961—1962) het meest inzichtlijk illustratief voor dit beleid.

Hierbij dient men wel te bedenken, dat dit *rijksbijdragen* zijn, waaraan toegevoegd dient te worden het sneeuwbal effect hiervan in de gemeentelijke, provinciale en..... particuliere sector.

WAT IS PRIMAIR OF SECUNDAIR ?

Duidelijk is als ervaring uit dit werk naar voren gekomen, dat een modern economisch beleid niet is te voeren zonder gelijktijdig ook in de vrije sector van de maatschappij de sociale dimensie van deze vraagstukken te onderkennen. Dit geldt evenzeer voor andere technische-, agrarische- en onderwijs-vraagstukken.

Het gaat hier in wezen niet om primaire of secundaire factoren. Het zijn dimensies van dezelfde zaak! Wel is het duidelijk, dat naargelang het vraagstuk, dat aan de orde is, men t.a.v. het initiërend element prioriteit zal moeten geven aan één van deze factoren. Tevens — dat is dus direct van het begin af — zal men voor het structurele beleid op lange termijn ook beleidsoverwegingen, welke voorkomen uit een andere discipline van benadering, moeten opnemen vóór de eindbeslissing wordt genomen.

Hoewel het zeer begrijpelijk is, dat bij de opzet van nieuwe plannen wordt uitgegaan van de meest directe en concreet-aansprekende zaken, welke in cijfers meetbaar zijn, is deze benaderingswijze minder gelukkig, omdat hierdoor het grote risico aanwezig is, dat één overheersende — meest nabije — factor het beleid bepaalt, terwijl werkelijk beleid gericht dient te zijn op een optimale (geen maximale!) synthese van de verschillende elementen, welke in het spel zijn. Dit geldt zowel de structuurplannen als geheel dan wel categoriale zaken als bijvoorbeeld: volkshuisvesting — uitbreidingsplannen — onderwijsvormen — ruilverkaveling e.d.

Hoe ontstonden anders — en ontstaan nog in kleinere gemeenschappen — de enclaves van wat men thans als probleem aanduidt: de onmaatschappelijkheidskernen? Is de onevenredig omvangrijke bouw van flats een verantwoord woonvorm voor onze kleinere gemeenschappen? Zijn bejaarden-tehuizen zonder meer weg te zetten in een „bijzondere bestemming” of is het mogelijke contact met kleine kinderen belangrijker dan schone (in ons land meestal druipende!) bomen? Zijn nieuwe vormen van onderwijs op het nog niet ver geïndustrialiseerde platteland te creëren zonder tegelijkertijd de sociale milieus open te breken voor nieuwe mogelijkheden? Is het niet duidelijk, dat bij een ruilverkaveling — hoewel de geest van de mens gelukkig nog niet in een ruilverkaveling betrokken kan worden — toch iets meer gebeurt dan alleen het verplaatsen van de grenspalen van de grondpercelen?

Deze vraagstellingen slechts om enige feitelijke achtergronden aan te geven voor de sociale dimensie in andersoortige vraagstukken. Uitdrukkelijk dient hierbij aangetekend te worden, dat er ook vele objecten zijn, die zo urgent en op het „blote oog" noodzakelijk zijn, ook in sociaal opzicht, dat het vormgeven van de sociale dimensie geen rem mag worden op het beleidvol handelen.

DE NATUURLIJKE OF KUNSTMATIGE GRENSLIJN ?

Het bijzonder maatschappelijke beleid in de ontwikkelings- en probleemgebieden heeft ook tot gevolg gehad, dat globaal genomen te constateren valt, dat deze gebieden via de extra injecties een extra stijging op de „maatschappelijke ladder" vertonen. Het meest zichtbaar waar te nemen in de (oude) ontwikkelingsgebieden, waar het bijzonder maatschappelijk beleid afgerond is resp. wordt. Op zich zelve stemt dit tot verheugenis ! Toch wordt dit langzaam wel een sociaal probleem, omdat het rechtsongelijkheid schept t.a.v. gebieden, die eveneens de consequenties van de industrialisatie, maar dan door natuurlijke expansie, moeten opvangen.

Immers het is niet zo, dat de industrialisatie zich alleen of allereerst heeft voltrokken in de gebieden, welke op economische motieven tot de z.g. officiële ontwikkelings- resp. probleemgebieden werden verklaard. De wind waait waar hij wil ! Ook het ondernemers-initiatief duikt — gelukkig — op, waar de ondernemer het zelf wil ! Dit heeft dan ook tot gevolg gehad, dat veruit het grootste percentage van de na-oorlogse industriële expansie zich heeft voltrokken buiten deze officieel aangewezen gebieden. (Voor Brabant bijv. betekent dit slechts $\pm 10-12\%$ van de toename van industriële arbeidsplaatsen, welke $\frac{1}{3}$ was van de totale Nederlandse expansie).

Is het nu verantwoord, om een zodanige synchronisatie van het sociale beleid aan het economisch beleid van het Rijk tot stand te brengen, dat rayons en grotere steden, waar eveneens de consequenties van een intensieve industrialisatie moeten worden opgevangen, geen extra sociale injecties kunnen verkrijgen, omdat men niet binnen de „officieel-economische streep" valt ?

Hoewel ook in deze gebieden — uiteraard ! — de mogelijkheid aanwezig is, gebruik te maken van de gewone bestaande subsidieregelingen, doet deze opzet onnatuurlijk aan. Zeker nu ook het ruimtelijke motief steeds meer gaat spelen in het regionaal industrialisatie-beleid, is het toch een ernstige vraag of niet ten minste ook de ruimte gevonden moet worden om de gebieden met een bovenmatig natuurlijke industriële expansie — welke te meten is ! — deel te doen hebben aan een bijzondere maatschappelijke begeleiding, welke ook zijn kracht ontleent aan extra-financiële injecties voor de sociale arbeid, welke hier evenzeer noodzakelijk is als in de officiële probleemgebieden en ontwikkelingskernen.

WAAROM KOPPEL-VERKOOP ?

Ja, men moet zich zelfs afvragen, dient het gehele maatschappelijk beleid op langere termijn niet ontkoppeld te worden van het economisch beleid. Het is duidelijk dat het bij de maatschappelijke begeleiding in de ontwikkelings- en probleemgebieden gaat om een maatschappelijke problematiek onder een

bepaald opzicht n.l. voorzover deze sociale problematiek ontstaat ten gevolge van een direct economische ingreep (de industrialisatie).

Dit is gewenst en noodzakelijk, doch doet de realiteit wel enigszins geweld aan. Een bepaald soort sociale problematiek — namelijk de maatschappelijke consequenties van industrialisatie — wordt als de indicator van de maatschappelijke problematiek aangeduid. Doch ook zonder dat het industrialisatie-proces zelve in de directe omgeving aanwezig is, kan er sprake zijn van een bijzondere eigenstandige sociale problematiek, welke om extra sociale injecties vraagt. Wij denken hierbij aan z.g. plattelandsgebieden waar het urbanisatieproces even hard doorzet, als in de industrie-rayons, omdat de bevolking dagelijks het geïndustrialiseerd leefpatroon via de pendel binnen brengt in de betrekkelijk gesloten plattelands-samenleving, zonder dat men uiterlijke en spectaculaire veranderingen ziet. Ook is te denken aan de stadsgewest-vorming, waarbij kleinere gemeenschappen medegetrokken worden in het urbanisatie-proces door het vlakbij gelegen stedelijk centrum en aan gebieden waar grotere cultuur-technische werken worden uitgevoerd.

Direct willen wij hieraan toevoegen, dat het buitengewoon moeilijk is meetbare indicaties, die de buiten-normale proporties moeten aangeven, te vinden. Het is echter de taak van de toegepaste sociologie hiervoor de data aan te dragen. (Voor deze wetenschap kan dit tevens weer een stap zijn op de weg naar maatschappelijke volwassenheid).

Het betekent ons inziens, dat ernstig er naar gestreefd dient te worden, dat tegen 1964 — als andermaal het regionaal economisch industrialisatie-beleid herzien zal worden (of eindigen?) de kennis, opgedaan met de sociale planning in ontwikkelings- en probleemgebieden, zal moeten kunnen worden opgenomen in een meer dynamisch perspectief van een zelfstandig beleid t.a.v. „maatschappelijke probleemgebieden“.

BEGELEIDEN, NIET LEIDEN !

Daar het niet past in het kader van een staatkundig tijdschrift meer direct in te gaan op de sociale merites van de maatschappelijke begeleiding, hebben wij deze bewust hier buiten beschouwing gelaten. Uit het feit, dat wij vooral een aantal kritische kanttekeningen plaatsten, moge terecht afgeleid worden, dat wij de sociale planning in de ontwikkelings- en probleemgebieden inderdaad als een ernstige, positieve poging zien om de sociale dimensie in het totale beleid haar eigen plaats te geven. Het is een stuk arbeid, dat noodzakelijk geacht moet worden voor 's mensen welzijn !

Toch zou er een eenzijdig beeld kunnen ontstaan t.a.v. de plaats van deze maatschappelijke begeleiding. Immers deze tijd kent zo talrijke activiteiten, die in wezen de zelfverantwoordelijkheid van de mens ondermijnen, dat het zinvol is steeds kritisch te blijven bezien of wij met onze begeleiding niet te ver gaan.

Het opvangen van nieuwe levenssituaties is allereerst een taak van de mens zelve. Onze sociale bijstand kan in deze dan ook slechts een zeer bescheiden hulp bieden. Het is ook slechts mensenwerk.

Dit moeten wij ons goed blijven realiseren bij de uitvoering van dit beleid. De potenties, die de Schepper heeft gelegd in menselijk aan- en inpassingsvermogen zijn groot. Hoe groot? Het beschouwen van de ontwikkeling van een kind in zijn eerste levensjaren, geeft reden om meer vertrouwen te hebben in deze menselijke vermogens, dan wij wel eens in onze grote activiteitsdrang blijken op te brengen.

Embargo op voorkeurstemmen ?

door L. G. A. SCHLICHTING

HET RAPPORT VAN DE COMMISSIE-VAN DER GRINTEN

Het is niet zonder boerschroom, dat wij enkele bedenkingen in het midden brengen aangaande het rapport, dat door een commissie van het Centrum voor Staatkundige Vorming, waarin verscheidene eminente juristen zitting hadden, in mei is uitgebracht over de bepalingen in het reglement der K.V.P. betreffende „Aanvaarding van een met voorkeurstemmen verkregen Tweede Kamer-zetel” (lees Tweede-Kamerzetel).

Sinds de verkiezing van mr. Van Rijckevorsel in '59 is over de staatsrechtelijke en politieke oirbaarheid en doelmatigheid van die reglements-bepalingen heel wat te doen geweest. Het gaat hier inderdaad om één van de weinige vrije schakelpunten in onze meer en meer geautomatiseerde democratische apparatuur; het is blijkbaar ook één van de weinige formele kwesties, waarover men zich nog warm maakt. Dit is misschien voldoende grond om gezegde schroom te overwinnen en over dit rapport, dat door de voorzitter van het C.St.V. als „een belangrijke bijdrage tot de meningsvorming” wordt aangeboden, een kritische mening te opperen.

Het rapport van de Commissie-Van der Grinten beslaat slechts $8\frac{1}{2}$ bladzijde. Binnen dat bewonderenswaardig korte bestek behelst het een subtiële juridische argumentatie aangaande de eerste vraag: of partijbemoeiing t.a.v. een met voorkeurstemmen verkregen kamerzetel *rechtens* aanvaardbaar is, en een meer summier oordeel over de tweede vraag: of deze bemoeiing, zo zij rechtens aanvaardbaar is, ook *politiek* wenselijk geacht kan worden. Beide vragen worden bevestigend beantwoord.

Wij zullen deze tweedeling, ofschoon zij ons ietwat kunstmatig aandoet, voorhands voor lief nemen, maar ons dan in de eerste plaats met de politieke vraag bezig houden.

Het thans vigerende Reglement XI betreffende de Tweede-Kamerverkiezingen bepaalt in art. 46:

1. Hij, die bij de officiële verkiezingen door voorkeurstemmen is gekozen, zal zijn plaats in de Tweede Kamer der Staten-Generaal niet aanvaarden dan met instemming van het Partijbestuur.
2. Het Partijbestuur zal deze instemming betuigen, tenzij naar zijn oordeel daardoor in belangrijke mate afbreuk zou worden gedaan aan het be-

paalde in artikel 7, lid 1, sub c en d van dit reglement. (Art. 7, lid 1, sub c en d. betreffen de deskundige en veelzijdige samenstelling van de Fractie).

Eerder, nl. in art 11, bepaalt hetzelfde Reglement, dat een candidaat bij zijn voorlopige aanwijzing als zodanig een schriftelijke verklaring moet afleggen, die o.m. behelst (11 1, sub b.):

„dat hij, indien hij bij de officiële verkiezing door voorkeurstemmen zou worden gekozen, geen plaats in de Tweede Kamer zal aanvaarden dan met instemming van het Partijbestuur”;

en (11, 1, sub c.):

„dat hij zich èn als candidaat voor de Tweede Kamer èn als lid van dat College aan de bepalingen van dit reglement zal onderwerpen”.

Het embargo op voorkeurstemmen, dat in deze bepalingen is neergelegd, wordt — wat de politieke wenselijkheid betreft — door de Commissie matig gewaardeerd. Als de reglementaire bepalingen er niet waren, zo verklaart zij, zou zij geen aanleiding zien om invoering ervan te bepleiten. Maar nu ze er eenmaal zijn, adviseert zij ze „voorhands” te handhaven, omdat afschaffing de indruk zou kunnen wekken, dat de partij geen bezwaar (meer) heeft tegen propaganda-acties voor voorkeurstemmen, welke acties h.i. „in een gezonde partijdicipline niet passen”. Waar de kandidaatstelling in de K.V.P. volgens een zorgvuldige democratische procedure plaats heeft, zijn zulke acties „in het algemeen” onwenselijk; de genoemde reglements-bepalingen kunnen als preventie werken.

De Commissie is dus niet zozeer overtuigd van de wenselijkheid van het embargo als van de ónwenselijkheid van zijn momentele afschaffing. Maar bij deze matige waardering stelt zij nu enige wijzigingen van de desbetreffende bepalingen voor, die bij ons nóg zwaardere bedenkingen oproepen dan de thans geldende regeling.

In de eerste plaats stelt zij voor om art. 11, lid 1, sub b. te schrappen. Dit is inderdaad een vereenvoudiging, want gezien art. 46, 1. kan men gemakkelijk volhouden, dat 11, lid 1, sub b. reeds besloten ligt in 11, lid 1, sub c. en dus overbodig is. De Commissie wil door de schrapping van 11, lid 1, sub b. vooral laten uitkomen, — zulks ook op grond van haar oordeel over de rechtsvraag, waarvan straks sprake zal zijn — dat aanvaarding van een zetel zonder instemming van het partijbestuur „niet kan worden beschouwd als woordbreuk tegenover de partij, doch als een gedraging, die de band met partij en fractie verbreekt”. Deze opvatting wil zij dan neergelegd zien in een gewijzigd art. 46, 1., dat zou moeten luiden:

„Hij, die bij de officiële verkiezing door voorkeurstemmen is gekozen, zal zijn zetel in de Tweede Kamer der Staten-Generaal als lid van de K.V.P. en van haar parlementaire fractie niet aanvaarden dan met instemming van het partijbestuur”.

Het komt ons nu voor dat, zo schrapping van art 11, 1, sub b. vereenvoudiging en verheldering zou brengen, de voorgestelde wijziging van art. 46, 1. het tegendeel doet.

Het is niet overduidelijk, hoe de Commissie zelf de werking van dit artikel ziet. In haar „conclusies” op blz. 10 zegt zij, dat aan de niet-naleving van bepaalde reglements-bepalingen „als sanctie kan worden verbonden

het royement (cursivering van ons) van het lid en de uitsluiting van de gekozene uit de fractie van de partij". Maar in de zoëven reeds geciteerde passage is sprake van „een gedraging die de band met partij en fractie verbreekt". Dit duidt erop dat de „sanctie" waarvan de conclusie gewaagt, *automatisch* in werking treedt op het oogenblik dat de kandidaat de zetel aanvaardt.

Dit moet dan ook wel de bedoeling zijn van de zonderlinge zinsconstructie: „Hij zal zijn zetel als lid van de K.V.P. en van haar parlementaire fractie niet aanvaarden". Zonderlinge constructie, want een gekozene wordt niet „als lid van de K.V.P." maar kortweg als gekozene gevraagd of hij de zetel wil aanvaarden, en de zetel is ook geen zetel „als lid van de K.V.P." maar gewoon als kamerlid. De strekking van deze bepaling moet daarom wel zijn, dat de gekozene, *als* hij aanvaardt zonder toestemming, *mete*n ophoudt lid van de K.V.P. te zijn.

Deze constructie nu lijkt ons hoogst bedenkelijk. In de thans geldende situatie staan er, als het partijbestuur de bewuste instemming weigert, diverse mogelijkheden open. De onderhavige kandidaat, die tóch de zetel wil aanvaarden, kan tegen de weigering in beroep gaan bij de partijraad of de bestuursraad als hij bijvoorbeeld meent aannemelijk te kunnen maken, dat het partijbestuur géén in 46, 2 juncto art. 7, lid 1, sub b. en c. gegronde reden had om de instemming te weigeren. Het partijbestuur van zijn kant kan het initiatief nemen tot royement van de eigengereide kandidaat als lid van de K.V.P. volgens de daarvoor reglementair vastgelegde procedure. Het nu voorgestelde art. 46, 1, dat een automatisch verlies van lidmaatschap behelst, zou niet alleen het beroep van de kandidaat op art. 46, 2, maar ook ieder beroep tegen zijn „royement" uitsluiten. Controle van de hoogste partij-organen op de naleving van art. 46, 2 zou dus vervallen (voorzover niet andere laden dan de getroffen kandidaat daartoe stappen kunnen doen), en het partijbestuur zou feitelijk — zij het indirect — de bevoegdheid hebben om een zo belangrijk partijlid, als een kamerkandidaat toch is, zonder vorm van proces uit de partij te stoten, wat jegens géén driemaandslid mogelijk is.

Schuilt dit alles niet in de tekst van het voorgestelde artikel? Ons bekruipt de indruk, dat de ontwerpers ervan zich geïnspireerd hebben op de excommunicatie „*latae sententiae*" van het kerkelijk recht, die *ipso facto* in werking treedt!*)

Naar ons gevoelen echter kan de meest rigoureuze partij-discipline niet verder gaan dan een bepaling, dat een indisciplinaire kandidaat door het partijbestuur langs de gewone weg — of desnoods volgens een bijzondere reglementaire procedure — voor royement kan of moet worden voorgedragen.

Misschien zal iemand nog verhoplen, dat door het automatisme van het voorgestelde artikel pijnlijke of schadelijke openbare discussie over een „geval" wordt vermeden. Maar dat zou — afgezien van de wenselijkheid ervan — een illusie zijn. De publiciteit, die de partij intern zou weren, zou haar extern des te warmer bestoken. Een kamerlid sterft de politieke dood wel niet „sans phrase" en honderdduizend teleurgestelde kiezers leggen zich niet neer bij een kort communiqué.

Een formeel vraagstuk op zichzelf, dat wij slechts terloops willen aanroeren, betreft de vermelding van de *fractie* in het voorgestelde artikel. Als men ervan uitgaat, dat een niet-lid van de partij ook geen lid van de fractie kan zijn, is die vermelding overbodig. Maar indien hier twee afzonderlijke uitsluitingen bedoeld zijn, impliceert het, dat de partij (bestuur of raad is daarbij onverschillig) een kamerlid ook wel eens van de fractie zou kunnen uitsluiten zonder hem als partijlid te royeren, en zulks buiten toedoen van de fractie zelf.

Met het bovenstaande hebben wij uiteengezet, waarom wij in de voorgestelde nieuwe regeling — afgezien van de schrapping van art. 11, 1, sub b. — géén verbetering van het bestaande embargo-stelsel kunnen zien.

Daarmee willen we echter geenszins gepleit hebben voor de handhaving van het bestaande reglement. De Commissie betoogt: „Na een zorgvuldig overwogen en in breed beraad vastgestelde kandidaatstelling is het in het algemeen bepaald onwenselijk, dat bij gelegenheid van de verkiezingen acties worden gevoerd teneinde deze kandidaatstelling te frustreren”. Toegegeven, dat de kandidaatstellingsprocedure van de K.V.P. een omslachtige democratische weg volgt, die de partijleden ruim gelegenheid geeft om mee te spreken, is het nog niet redelijk, dat het resultaat van dit proces wordt beschermd met maatregelen, welke zich feitelijk niet zo zeer richten tegen achteraf agerende leden als wel tegen kiezers, ongeacht of deze partijleden zijn of niet. Immers meer dan twee-derde van de regelmatige partij-kiezers van de K.V.P. zijn géén ingeschreven leden; voorkeurstemmen kunnen bovendien ook in meer of minder aantal komen van kiezers, die gewoonlijk niet op de partij stemmen. Het zijn al deze kiezers, wier voorkeurstem, door de wet van een bepaald effect verzekerd, *gefrustreerd* wordt door het partijreglement. De partij verhaalt daarmee op de kiezers een tekort aan organisatie of aan discipline van haar leden.

Overigens mogen wij hier wel herhalen, wat wij bij een vroegere gelegenheid reeds hebben betoogd, nl. dat de bevoegdheid van het partijbestuur om de aanvaarding te verbieden (op straffe van royement) praktisch juist *niet* gebruikt kan worden, als een geval zich werkelijk voordoet. Als een kandidaat genoeg voorkeurstemmen verwerft, om de volgorde te doorbreken, zijn er ook genoeg kiezers in het spel, om het partijbestuur tot inschikkelijkheid te manen. De schrikdraad, die de commissie nog wel nuttig acht, is in feite zonder stroom.

Tot zover de argumenten aangaande de politieke wenselijkheid. Over de juridische oirbaarheid van de bestaande regeling — de eerste vraag die aan de Commissie was voorgelegd — willen wij hierna kort zijn.

Het voornaamste staatsrechtelijke bezwaar, dat tegen de bepalingen van het reglement is ingebracht, luidt dat een gekozene, hetzij door voorkeurstemmen of in volgorde van de lijst, een publiekrechtelijke positie inneemt, die niet onderworpen mag worden aan de goedkeuring van particuliere derden.

In een scherpzinnig betoog verklaart de Commissie nu, dat een privaatrechtelijke verplichting, die zij aanwezig acht, de staatsrechtelijke verhouding onaangetast laat. De Kieswet, zo betoogt zij, heeft haar eigen voortgang: de kandidaat wordt immers gekozen verklaard. Pas waar zijn per-

soonlijke beslissing aan de orde komt om de zetel al dan niet te aanvaarden, spelen zijn privaatrechtelijke verbintenissen een rol. Hij kan de zetel weigeren om verschillende individuele redenen: waarom dan niet ook op grond van een jegens zijn partij aangegane verplichting? De Commissie erkent, dat „het uiteraard onmogelijk is bij overeenkomst van de Kieswet af te wijken”; maar: „er wordt niet van de Kieswet afgeweken, wanneer de gekozene om hem moverende redenen — een reden kan gelegen zijn in de interne regeling van zijn politieke partij — de benoeming niet aanvaardt”.

De Commissie wil daarmee een duidelijk onderscheid maken tussen de privaatrechtelijke en de publiekrechtelijke positie van de kandidaat. En diens privaatrechtelijke positie is dan: „de relatie van de kandidaat ten opzichte van de politieke partij, op wier kandidatenlijst hij, als lid van de partij en overeenkomstig de partijreglementen, geplaatst is. Het is duidelijk (aldus de Commissie) dat deze verhouding in beginsel beheerst wordt door de regels van intern verenigingsrecht, die hun uitdrukking hebben gevonden in de reglementen van die bepaalde partij. Deze reglementen binden de leden krachtens hun lidmaatschap. Een dergelijke binding aan de reglementen is bij privaatrechtelijke verenigingen min of meer gebruikelijk”.

Deze disjunctie tussen de privaot- en de publiekrechtelijke positie van de kandidaat is subtiel, maar zij komt ons onwettelijk voor. Kan men politieke partijen juist t.a.v. de rol, die zij bij de verkiezingen spelen, beschouwen als privaatrechtelijke verenigingen zonder meer? Het terrein, waarop zij opereren, is immers van publiek recht. De Commissie blijkt daar trouwens zelf wel gevoel voor te hebben; zij verklaart nl., dat zij „de stelling verdedigbaar acht, dat het ongeoorloofd zou zijn dat de kandidaat zich op straffe van een boete tegenover de politieke partij verbinden zou om ingeval van verkiezing een zetel al dan niet te aanvaarden”. Zulks zou in strijd geacht worden met de openbare orde en goede zeden. Hierboven hebben wij reeds gezien, dat de Commissie de afschaffing van art. 11, lid 1, sub b. juist voorstelt omdat zij aanvaarding van de zetel niet als een „woordbreuk” tegenover de partij veroordeeld wenst te zien. Zij wil slechts een beroep op het Reglement als zodanig, het „interne verenigingsrecht”. Maar hoe staat het nu, als het reglement zelf — geen afzonderlijke verbintenis — voor dat geval een boete oplegt? Allerlei verenigingen, van dansclubs tot vrijkorpsen, kennen zulke boete-bepalingen. Blijkbaar is ook de Commissie dus op het privaatrechtelijke karakter van de partijen niet helemaal gerust.

Het onbehagelijke, dat de reglements-bepalingen van de K.V.P. voor velen aankleeft en waaraan ook de Commissie niet ontkomt, ligt o.i. tenslotte toch hun discrepantie met de Kieswet, zo niet naar de letter, dan naar de geest. De Kieswet kent aan de voorkeurstem een bepaald effect toe. Het partijreglement stelt daarop een embargo. Daarmee gaat de partij verder dan haar eigen taak, die de kandidaatstelling is, welke zich binnen de kring van haar leden voltrekt; zij bemoeit zich met de stembus, die geen zaak van de partijleden, maar van de kiezers als zodanig is.

Daarmee komen wij dan aan het wijdere belang en de diepere strekking van deze reglementskwestie.

Sommigen zullen van mening zijn, dat de voorkeurstem maar beter uit de Kieswet moet verdwijnen; dat zij een los overblijfsel is uit een individualis-

tisch tijdperk, en dat de K.V.P. dus in haar Reglementen voor modernere opvattingen de baan breekt. Anderen zullen daarentegen in de voorkeursstem een element van personalisme huldigen tegenover een voortschrijdende collectivisering van het partijwezen. In de zin van de laatsten zou een wet op het partijwezen, die het publiekrechtelijke karakter van de partijen tot uitdrukking brengt, geen plaats laten voor reglementsbepalingen als die van 11, 1 sub b en 46, 1. Of zij zou op zijn minst moeten eisen, dat alle kiezers uitdrukkelijk worden ingelicht, dat bepaalde kandidaten met hypothecaire voorwaarden zijn belast.

Om de tegenstrijdige tendenties, die hier in het spel zijn, te kenschetsen, en tevens om te tonen, dat de „moderne” richting niet zo jong meer is, mogen wij wel besluiten met een citaat uit een R. K. Staatspartijbrochure van maart 1936, als „werkschema” bestemd voor de „kernen” en handelend over „Aanpassing van ons staatsbestel”. Het geschrift hield zich op blz. 10 bezig met de grief, dat het kiesstelsel „den individuelen burger steeds minder invloed toekent”. „De oplossing”, aldus de tekst, „zal moeten gaan in deze richting, dat de rechtstreekse invloed van den individuelen burger nog meer moet verminderen, om plaats te maken voor den georganiseerden volksinvloed. De individuele burger oefent invloed uit binnen het kader zijner partij; naar buiten zijn het de partijen, die bij de samenstelling der volksvertegenwoordiging optreden. Men behoeft niet over rijke fantasie of een ziensblik te beschikken om het eindpunt ener ontwikkeling in deze richting te zien. Als iedere burger alleen door zijn partij invloed uitoefent, zal de algemeene verkiezing overbodig worden. Op de een of andere wijze wordt vastgesteld, tot welke partij men behoort, en over hoeveel volwaardige kiesgerechtigde leden de verschillende partijen beschikken. Deze partijen stellen dan naar evenredigheid de volksvertegenwoordiging samen door het aanwijzen der leden.”

Waait de wind niet allang (en met reden) uit een andere hoek ? Of kan men „volwaardige kiesgerechtigden” nog steeds niets mooiers toewensen dan dat zij *niet* behoeven te kiezen ?

*) Hoe ligt het geval, als het partijbestuur géén reden aanwezig acht om zijn instemming te weigeren, maar een haastige kandidaat die beslissing niet heeft afgewacht ? Kan het bestuur dan de instemming niet meer geven, omdat de kandidaat geen lid van de partij meer is, of wordt hij even automatisch weer lid ?

Parlementaire kanttekeningen

Huurverhogingen plegen meer dan gewone belangstelling te hebben zowel binnen als buiten het parlement. Dit is verklaarbaar, omdat zij in verband staan met begrippen als woningnood, inkomensbestedingspatroon en huurquote, die rechtstreeks invloed hebben op het dagelijkse leven van de gehele burgerij. Huurverhoging is bovendien een politiek kluisje, waarom vooral in of tegen verkiezingsperiodes de nodige strijd geleverd wordt.

De Regering stelde de huurverhoging 1962 in het kader van een programma van huurverhogingen, in totaal $\pm 30\%$ bedragende en te verwezenlijken in 3 fasen, waarvan de eerste begint in 1962, de tweede in 1964 en de derde in 1966.

Het wetsontwerp tot wijziging van de Huurwet, dat de eerste fase, nl. een huurverhoging van 10—12% al naar gelang de gemeenteklasse, zal realiseren met ingang van 1 september 1962, is niet zonder moeilijkheden de 2e kamer gepasseerd.

De P.v.d.A. had zich reeds van de aanvang af in de stukken van dit ontwerp gedistancieerd. Van die zijde werd een ander huurbeleid nagestreefd, dat niet primair een terugkeer naar normale verhoudingen ten doel heeft, maar zich richt op een „aanvaardbare kostprijs-huur”, een aanvaardbare huurquote in het inkomen, en huurverhogingen ten dienste van verbetering van het woningpeil.

De A.R., C.H.U. en V.V.D. toonden van 't begin af aan hun instemming met het ontwerp. De V.V.D. achtte het tempo der huurverhogingen zelfs te laag en zou liever een snellere inhaal van het verschil tussen bestaande huren en

kostprijs-huren gezien hebben.

De K.V.P. had zich in beginsel bij de wens tot huurverhoging aangesloten, maar vroeg zich af of de algemene economische situatie thans huurverhogingen en de economische gevolgen daarvan kan verdragen, terwijl zij bovendien in de stijgende stichtings- en bouwkosten een ernstig bezwaar zag omdat daardoor een zekere uitzichtsloosheid in het huurbeleid zou kunnen ontstaan. Daarnaast achtte de K.V.P. het subsidiebeleid van de Regering niet zonder bedenkingen.

Voor een drietal leden der K.V.P. was de wens om het huurbeleid uitsluitend te plaatsen in het kader van het algemeen economisch en conjunctureel beleid zó sterk, dat het zijn stem niet aan het wetsontwerp kon geven, aangezien een economisch-conjunctureel debat in dit stadium niet te bereiken was.

De overgrote meerderheid van de K.V.P. nam genoegen met de verklaring der Regering, dat de economische omstandigheden bij doorvoering van de huurverhoging niet principiële afwijken van de vooruitzichten van het Centraal-Economisch plan 1962.

De stijgende stichtings- en bouwkosten van woningen zijn uitvoerig in discussie geweest. De K.V.P.-woordvoerder, Dr. van Helvoort, wees vooral op de onevenredig gestegen kosten in deze sector in vergelijking met andere kosten. De huren van in latere jaren gebouwde woningen en van nieuw te bouwen woningen zullen daardoor steeds hoger op lopen, waardoor huurverhoging achter de feiten aan blijft lopen. Dit is vooral funest voor de bevolkingsgroepen met lagere inkomens, die op betaalbare huren zijn aangewezen.

De Minister heeft de toezegging gedaan, dat stabilisering en zo mogelijk verlaging van bouwkosten een essentieel element van zijn beleid zal blijven uitmaken, zodat de K.V.P. althans uit dien hoofde over haar bezwaren kon heen stappen.

Een ander moeilijk punt was het subsidiebeleid der Regering ten opzichte van de woningbouw.

Tegelijk met de huurverhoging kondigt de Regering aan een verlaging van de woningwetsubsidies met f 85,— per jaar en per woning gemiddeld; dit bedrag was gebaseerd op een totale subsidieverlaging over de drie fasen tot en met 1966 van gemiddeld f 250,—, waardoor in feite de bestaande subsidie geheel zal wegvallen. Het is duidelijk, dat deze subsidieverlaging mede gezien is als doel van het huurbeleid. In de veronderstelling, waarvan de Regering uitgegaan is, wordt aangenomen, dat nog $\pm 30\%$ huurverhoging nodig is om te komen tot rendabele kostprijshuren, waarbij geen overheids-subsidie meer nodig zou zijn. Deze veronderstelling was ontleend aan het S.E.R. advies inzake huurbeleid op langere termijn.

Tegen deze opzet rezen van verschillende zijden bezwaren.

Ook de K.V.P. was allerminst gelukkig met de aangegeven beleidslijn, die geen rekening hield met de intussen stijgende stichtingskosten, noch met de reeds hoge huren van woningwetwoningen. Bij stijgende stichtingskosten en handhaving van subsidieverlaging volgt onvermijdelijk een nog hoger huurpeil van woningwetwoningen en/of vermindering van kwaliteit en van woonpeil.

Bovendien is van de zijde van de K.V.P. aangedrongen op een verduidelijking van het subsidiebeleid. Gesteld werd, dat dit beleid niet te veel financieel en budgetair dient te zijn, maar dat er een volkshuisvestingsbeleid uit dient voort te vloeien. Gewezen werd op de ruim 700.000 woningwetwoningen en de invloed, die in dat verband op de woningmarkt en op het woonpeil kan worden uitgeoefend.

Helaas is de Minister op dat punt in zijn antwoord — ondanks

herhaalde aandrang — niet duidelijk geweest. De behandeling van de begroting biedt de K.V.P. de gelegenheid om op deze belangrijke zaak terug te komen.

Een ingewikkelde discussie ontstond over het begrip „excessieve huren”. De Minister had toegezegd dergelijke huren te zullen vermijden en daartoe overgenomen de interpretatie van „excessieve huren”, welke de Stichting van de Arbeid daaraan gegeven had. Deze komt hierop neer, dat de woningwethuren na verhoging en met inachtneming van f 85,— subsidieverlaging per jaar, niet hoger kunnen stijgen dan de gemiddelde huur van woningwetwoningen, gegund in 1961 vermeerderd met gemiddeld f 85,— per jaar. De weekhuren, welke er dan uitkomen zijn dan te ramen als volgt: klasse I f 18,95; II f 18,49; III f 16,81; IV f 15,94; V f 15,50.

Dit heeft betrekking op de woningwetwoningen, gebouwd vóór 1962, dus niet op nieuw te bouwen woningwetwoningen. De genoemde weekhuren hebben tot gevolg, dat voor de jaren 1958 t/m 1961 correcties zullen plaats vinden in de huurverhogingsbedragen, doordat de bovengenoemde maxima niet zullen worden overschreden.

De K.V.P. heeft tenslotte deze regeling aanvaard. Een grote moeilijkheid bleef nog, dat de nieuw te bouwen woningwetwoningen in beginsel niet aan maximumhuur gebonden worden en dat de subsidieverlaging van f 85,— per jaar er in beginsel op toepasselijk is. Op aandrang van de K.V.P. heeft de Minister ten opzichte hiervan de toezegging gedaan, dat hij eventuele hoge huren van toekomstige woningwetwoningen zeer nadrukkelijk in het oog zal houden en hij verklaarde zich bereid om naar analogie van het advies van de Stichting van de Arbeid inzake „excessieve huren” zijn beleid met betrekking tot nieuwe woningwetwoningen op dit Advies af te stemmen.

Na deze tegemoetkoming van de Minister was er voor de overgrote meerderheid van de K.V.P. geen aanleiding om voor de Motie-Bommer te stemmen. Deze motie

was te ver strekkend en te veel omvattend om als basis van een goed beleid te kunnen dienen.

Aanvankelijk had de woordvoerder der K.V.P. te kennen gegeven met een motie te willen komen, waarin er bij de regering op aangedrongen werd om de huurverhoging van woningwetwoningen, gebouwd vóór 31 december 1945, voor de helft ter beschikking te laten van woningbouwcorporaties en gemeenten. Dit was eveneens gebeurd bij de vorige huurverhoging in 1960.

De Minister is voor deze aandrang bezweken en zegde toe aan het verzoek van K.V.P.-zijde gevolg te zullen geven. Hierdoor is opnieuw een belangrijke verbetering mogelijk van de vooroorlogse woningwetwoningen; de gemeenten en corporaties verkeerden te dezen aanzien in een moeilijke positie omdat voor deze woningen geen onderhoudsreserve is toegelaten zoals voor de na-oorlogse woningen.

Tenslotte werd op de vraag van de K.V.P. woordvoerder of de Regering bereid is de huurcompensatie onverkort aan het overheids-personeel uit te doen betalen bevestigend geantwoord; ook voor beloningen boven de grens van f13.000,— zal dus het normale compensatie-percentages gelden.

v. H.

BIJ DE BEHANDELING VAN HET VERSLAG EUROPESE ECONOMISCHE GEMEENSCHAP IN DE TWEDE KAMER

Op 5 december 1957 werd bij amendement in de Wet houdende goedkeuring van het E.E.G.-verdrag en Euratom voor de Regering de verplichting opgenomen om jaarlijks verslag uit te brengen aan de Staten-Generaal over de uitwerking en toepassing van de verdragen in het bijzonder ten opzichte van de werkgelegenheid.

De Regering heeft aan deze verplichting voldaan, door steeds over een kalenderjaar te rapporteren, en zo werd 13 juni het verslag over

1961 door de Tweede Kamer behandeld.

De ontwikkeling in Europa gaat zeer snel en de discussies zijn dan ook vooral gegaan over de problemen die zich aan het einde van 1961 aandienen en in dit jaar het meest actueel zijn. Hoewel het verslag als zodanig ook wel enige aandacht kreeg van de Kamer, was dit vooral om aanknopingspunten te vinden om de huidige situatie te kunnen bespreken. Dit was uiteraard van zeer groot belang, maar de discussie zou toch aan waarde hebben gewonnen, als het rapport wat meer recente gegevens had bevat, en vooral als de Regering daarbij meer als tot nu toe haar standpunt kenbaar had gemaakt. Enerzijds zou dit aan de Kamer meer voldoening schenken, anderzijds zou de Regering daardoor haar opvattingen beter kunnen verifiëren bij de Kamer. Het is nu een verslag van feiten en gebeurtenissen, de beoordeling daarvan is aan de Kamer gelaten.

Dat de ontwikkeling snel gaat blijkt ook uit de inhoud van het verslag. In 1957 werd gesteld, dat „de Regering in het verslag diende in te gaan op de vraag in hoeverre de instellingen van de gemeenschap en de Lid-Staten, alsmede de Regering recht doet wederaren aan de noodzaak van een voortgaande uitbreiding van de werkgelegenheid in Nederland, voortvloeiende uit de bevolkingsdichtheid en de sterke bevolkingsgroei.”

Het verslag over 1961, dat 24 pagina's telt, besteedt een vierde pagina aan „werkgelegenheid” en niemand heeft daar de Regering een verwijt van gemaakt. Slechts enkele sprekers hebben er summier over gesproken, waaruit wel blijkt, dat de ongerustheid van vier jaar geleden nu geheel is overwonnen.

In de 24 pagina's deed de Regering een keuze uit de vele onderwerpen, waarover zij verslag zou kunnen uitbrengen, de Kamer heeft haar eigen keuze bepaald door uit het verslag wat te putten, maar vooral de meest recente gebeurtenissen te bespreken en uit deze beide zijn enkele punten ge-

kozen voor deze kanttekeningen.

Ter inleiding van de discussies over het verslag nam de Kamer een Wetsontwerp aan, waarin voor het eerst een Europese vestiging in Nederland werd geregeld, namelijk van Euratom in Petten. In 5 jaar zal er 65 miljoen worden geïnvesteerd in het Reactor Centrum. Er zullen zich 400 deskundigen rond Petten gaan vestigen en er moet een Europese school komen. De belangrijkste punten van de discussie, waren de eenmaking van de Europese Markt, met de afbraak van binnentarieven, de toetreding van Engeland en de neutralen, de kwestie van geassocieerde leden, de Europese landbouwpolitiek, de verhouding tot de Verenigde Staten en de derde landen, de ontwikkelingshulp en het budgetair en monetair beleid. Deze onderwerpen zou men gemakshalve direct economische kwesties kunnen noemen. Uiteraard vloeit daaruit allereerst voort de vraag hoe de politieke eenwording van Europa zich ontwikkelt. Geen Fractie heeft daarbij verzuimd stelling te nemen tegen pogingen, de politieke eenwording te vertragen. Het „l'Europe des patries" van de Gaulle, de inmiddels achterhaalde uitspraak van Adenauer over „Fralite" (het samengaan van Frankrijk, Duitsland en Italië), de uitspraken van Luns en Spaak, dat Engeland daarbij van de aanvang af moest worden betrokken, werden in de Kamer besproken. Hierbij werden zowel de uitspraken van de Gaulle, vooral de meest recente van 15 mei 1962, bestreden, evenals de politieke, misschien voor ons onbegrijpelijke manoeuvre van Adenauer.

De heer Schuyt wilde uit de impasse geraken middels het slaan van een „noodbrug" door een oplossing te zoeken tussen de standpunten van de Gaulle en Luns en Spaak, en voerde daarvoor een aantal redelijke en weloverwogen elementen aan, maar Minister Luns zei, dat hij met zekerheid kon verklaren, dat dit op dit moment niet haalbaar is. Hij wees er daarbij op, dat het niet juist is te veronderstellen, dat de huidige situa-

tie er een is van langdurige aard.

Er is volgens Minister Luns slechts sprake van een tijdelijke en dan nog slechts formele onderbreking, mede omdat de Regeringen tegen eind juli verwachten, dat grotere zekerheid zal bestaan over het toetreden van Engeland tot de E.E.G. en dat dat tot een heroverweging van de gehele situatie zal leiden.

Als consequentie van de Economische eenwording kwamen de vervoerspolitiek, de kwesties van gelijke beloning van vrouwen en mannen, het kartelbeleid en het vrije verkeer van arbeidskrachten ter sprake. Op alle punten kreeg de Regering kritiek te horen. Men hekelde de trage gang van zaken bij de totstandkoming van een Europese vervoerspolitiek, evenals de poging van de Regering de equal pay in te voeren als zou zijn gebleken, dat ook andere lid-staten tot de invoering ervan zouden zijn overgegaan, waarna dan de invoering in Nederland over drie jaren zou worden gespreid.

De discriminatie van vreemde, liever Europese arbeidskrachten, die niet automatisch, als ze hier goed bevallen, onder een C.A.O. kunnen vallen en het onvoldoende op elkaar instellen van het nationale en Europese kartelbeleid, ontmoette veel bezwaar.

Dat bij al deze zaken de Europese Commissie slechts kan beschikken over een aantal ambtenaren, dat de helft bedraagt van het aantal wat in Nederland bij het Ministerie van Economische Zaken werkt, verklaart waarom de publiciteit over het nieuwe Europa soms tekort schiet. Men mag die twee niet vergelijken, was het antwoord. Dat is juist, want bij de Europese Commissie zijn niet alleen economische, maar ook sociale, financiële, agrarische en vervoerstechnische zaken aanhangig waarvoor de Lid-Staten afzonderlijke Departementen hebben.

De mogelijke toetreding van het verenigd Koninkrijk tot de E.E.G. maakte zowel van de redevoeringen van de zijde van de Kamer, maar ook van het antwoord van de Regering een belangrijk deel uit. Eenstemmig was de Kamer van oor-

deel, dat dit de gemeenschap zou versterken. Wat meer genuanceerd sprak men over de twee kernvraagstukken daarbij, nl. de verhouding tot de Gemeenebest landen en de Engelse landbouwpolitiek. Vooral m.b.t. het laatste verzette men zich tot bijzondere maatregelen. Het uitgangspunt van de toetreding van V.K. is hoopgevend, daar de Britse Regering de doelstelling en beginselen van het verdrag van Rome geheel onderschrijft en bereid is met de Zes aan de verwezenlijking daarvan mede te werken. Dit is mede daarom zo belangrijk, omdat het V.K., dat verplichtingen heeft aan de EFTA en de Gemeenebesten niettemin deze verklaring heeft afgelegd.

Het perspectief voor de E.E.G. wordt daardoor van een andere dimensie en zoals Minister Luns stelde van een Europese tot een mondiale verantwoordelijkheid. Niet alleen de economische, maar niet minder de politieke gevolgen van de toetreding van het V.K. zijn van het grootste belang. Met een Europa, dat economisch en politiek een eenheid is, kan de V.S. spreken over de gezamenlijke economische politiek, maar ook over een te voeren politiek ten aanzien van de ontwikkelingslanden en misschien nog belangrijker, hoewel thans reeds gerealiseerd in de NATO over een gezamenlijke militaire politiek.

President Kennedy deed reeds een eerste geste door een belangrijk Wetsontwerp in te dienen, dat gericht is op een aanzienlijke verlaging van de douane-tarieven. Voor de minder ontwikkelde gebieden is dit van verstrekkende betekenis, maar niet minder voor de V.S. zelf.

Dat deze maatregelen worden genomen in verband met de Europese ontwikkeling, waarbij bij voorbaat gerekend wordt op de aansluiting van het V.K. is buiten kijf. Vrij scherp rekende Minister Luns af met de heer Goedhart, die sprak over „verzinselen”, als zou de Franse conditie voor Englands toetreden tot de E.E.G. verband houden met de wens van Frankrijk

om de Britse atoomgeheimen te mogen delen. De daarop gerichte vraag beantwoordde de Minister ontkennend en zei, dat hij directe mededelingen had, dat Goedhart's veronderstelling terecht onjuist was.

Met minister Heath van het V.K. is intussen een concreet program opgesteld, waarin de toetreding van het V.K. tot de E.E.G., althans wat de hoofdlijnen betreft, zal worden besproken. In twee vierdaagse ministeriële bijeenkomsten, welke voor eind juni en eind juli zijn vastgesteld, zal men trachten dit program af te werken.

Dan is het moment genaderd van de heroverweging van de Europese en politieke eenwording. Dan zal ook blijken in hoeverre de geest van het verdrag van Rome prevaleert boven de nationale belangen en of de bereidheid bestaat bij grote en kleine staten de Unie van Europa verder te realiseren.

De associatie van een groot aantal Afrikaanse landen en de ontwikkelingshulp aan die landen waren een ander hoogtepunt in de discussies. Het verlenen van preferenties aan deze ontwikkelingslanden, in het algemeen hun huidige status als geassocieerd lid, ontmoet bij onze regering bezwaren. Deze bezwaren kon Nederland niet langer handhaven, toen Bonn, dat Nederland steeds had gesteund, om niet geheel duidelijke redenen een ander standpunt ging innemen; en zich onder bepaalde voorwaarden accoord verklaarde met een voortzetting van een vrijhandelszone voor die landen.

Om die reden is Nederland meegegaan met de continuering van het preferentieel regime, zij het onder nadrukkelijke voorwaarde dat dit regime beschouwd wordt als een overgangssysteem voor een periode van vijf jaar.

De ontwikkelingshulp aan die landen houdt nauw verband met de preferentie. In welke mate is in de preferentie immers reeds hulp begrepen?

Over de omvang van ontwikkelingshulp kon men het moeilijk eens worden. Nederland heeft meegewerkt aan een verhoging van het oorspronkelijke bedrag met

§100 miljoen, waardoor dit op 731 miljoen dollar voor 5 jaar komt.

Dat bij dit debat de aanvraag van Spanje om over een associatie te onderhandelen ter sprake zou komen wekte geen verbazing. Opmerkelijk daarbij was, dat de bezwaren die door de Kamer, zowel van links als rechts tegen het Franco-regime werden ingebracht niet verschilden, wel echter in de wijze waarop men zich opstelde tegenover de onderhandelingsmogelijkheden.

Spanje die om betrekkingen met de E.E.G. vraagt kent de geest van het Verdrag, t.w. dat de E.E.G. slechts open staat voor democratische landen. Spanje moet zich dus bewust zijn geweest dat over deze democratie in Spanje gesproken

gaat worden. Dit zou een kans zijn voor Europa, die zich de laatste 25 jaar niet heeft voorgedaan.

Om die reden heeft de K.V.P. niet bij voorbaat willen eisen dat Spanje zijn instelling hervormd zou hebben vóór het gesprek kon aangaan, maar heeft in het algemeen willen uitspreken, dat een democratische gezindheid voorwaarde is voor het aangaan van betrekkingen met de E.E.G. Dat de P.v.d.A. en de protestantse partijen zich om verschillende redenen direct tegen Spanje richtten, was voor de K.V.P. nog geen reden om bij voorbaat de deur te sluiten voor een gesprek tussen Spanje en Europa, in de hoop daarbij met Europese medewerking de evolutie in Spanje te bevorderen.

N.E.I.-congres te Wenen

DOOR Drs. W. K. N. SCHMELZER

MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN OP HET CONGRES VAN DE
INTERNATIONALE UNIE VAN CHRISTEN-DEMOCRATEN, GEHOUDEN
TE WENEN VAN 21—23 JUNI '62.

Op dit congres heerste geen sfeer van arrivisme en zelfverheerlijking; veeleer heb ik de indruk gekregen, dat bij velen in de N.E.I. het besef leeft dat de N.E.I. voor verdere ontwikkeling en versteving in aanmerking komen. De ervaring van Wenen leert, dunkt mij, wel dat bij zeer vele Christen-Democraten in Europa de overtuiging omtrent de bestaansnoodzaak van een Christen-Democratische internationale sterk groeiende is. In tweeërlei opzicht wordt door hen, die uitgaan van het besef dat het Christelijke denken in maatschappelijk en staatkundig opzicht de concrete werkelijkheid wezenlijk kan beïnvloeden, de noodzaak van samengaan en samenwerken der Christen-Democraten in internationaal verband ervaren. In de eerste plaats hebben de politici uit alle betrokken landen te maken met gemeenschapsvorming en internationale samenwerking, met het bouwen aan een staatkundig kader voor een nieuwe internationale samenleving. De N.E.I. bieden de mogelijkheden tot onderling beraad en onderlinge bezinning, tot gemeenschappelijke actie en gezamenlijke beïnvloeding van de internationale en supra-nationale staatkundige ontwikkeling. In de tweede plaats zoeken de Christen-Democraten binnen de diverse landen naar de mogelijkheden en werken zij aan een beleid tot verruiming en versterking van persoonlijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke solidariteit om aldus een wezenlijke bijdrage in christelijke zin te leveren voor de opbouw van een maatschappij met meer menselijke waardigheid en ontplooiingskansen voor allen. Onderling beraad, uitwisseling van concrete plannen en praktische ervaringen, onderlinge toetsing van ideeën voor het in zekere zin interne beleid in elk betrokken land, zijn daarbij geboden, temeer nu men in ieder land in wezen voor dezelfde taken ten aanzien van mens en maatschappij staat. Zo kunnen de N.E.I. tegelijkertijd werken, zowel aan een nieuw staatkundig kader voor de internationale samenleving alsook aan het bepalen van de inhoud van het maatschappelijk leven binnen dit staatkundig kader. De laatstgenoemde activiteit heeft nog een belangrijke bijkomende functie in Europa en wel in dit opzicht dat ook aldus een verbinding wordt gelegd, als het ware intern, tussen de zes landen van de Europese Gemeenschap en de landen die daarvan geen deel uitmaken.

Het hierboven eerstgenoemde aspect van de werkzaamheden der N.E.I. kwam tot uiting in een aan het einde van het congres aanvaarde motie op het gebied van de internationale politieke verhoudingen. Deze motie steunde overigens niet op een daaraan voorafgegaan beraad van het gehele congres als zodanig. Het congres heeft zich ditmaal, afgezien van de grote politieke slotrede van de Belgische premier, de heer Th. Lefèvre, beperkt tot het tweede hierboven genoemde aspect der werkzaamheden van de N.E.I., en zich bezig gehouden met de sociale politiek in het algemeen en het vraagstuk van de wijde verbreiding van duurzaam bezit in het bijzonder. Het onderwerp sociale politiek werd, onder de titel „Cadre et conditions d'une politique sociale”, ingeleid door de Fransman, de heer Th. Braun, vice-voorzitter van de C.F.T.C. en lid van de Franse „Conseil Economique”. Het onderwerp bezitsvorming werd, onder de titel „Eigentumsstreuung und Soziale Sicherheit” behandeld door Dr. H. Withalm, Secretaris-Generaal van de Oostenrijkse Volkspartei. Door verschillende delegaties, of hun leden, t.w. de Oostenrijkse, de Engelse en de Nederlandse, werd documentatiemateriaal verstrekt over de ontwikkeling van de bezitsvorming in het eigen land, terwijl ook de Duitse ervaringen naar voren zijn gekomen. De Nederlandse delegatie, die onder leiding stond van Dr. Berghuis, heeft op grond van een in onderlinge overeenstemming gehouden voorbespreking, een aantal grondlijnen voor het bezitsvormingsbeleid aan de conferentie voorgelegd. Deze grondlijnen, die ik in dit tijdschrift niet nogmaals aan de orde behoef te stellen, hadden betrekking op het doel van de bezitsvorming, op de meest verkieslijke weg tot wijde verbreiding van duurzaam persoonlijk bezit, op de taak die in dit opzicht rust op burgers en maatschappelijk leven enerzijds en die welke rust op de centrale overheid anderzijds; bij de laatstgenoemde werd dan nog onderscheid gemaakt tussen de globale politiek tot het vergroten van de persoonlijke inkomens in brede kring met behulp van de industrialisatie-, de agrarische-, de middenstandspolitiek, de loonpolitiek, de belastingpolitiek, de democratisering van onderwijs en cultuur enz. en de specifieke overheidsmaatregelen tot stimulering en steun aan het bezitsvormingsproces in de particuliere sector, dat primair door burgers en maatschappelijk leven gedragen moet worden. Omdat het er vooral om gaat diegenen die nog weinig of geen bezit hebben gevormd meer en meer in dit proces te betrekken, is onzerzijds nog op de noodzaak gewezen maatregelen een sociaal accent te verlenen door deze zoveel mogelijk af te stemmen op de mogelijkheden van brede lagen der bevolking; dit leek vooral zinvol omdat hier en daar nog de gedachte bestaat dat de bevordering der bezitsvorming in zeer overwegende mate een fiscale aangelegenheid is, terwijl naarmate de belastingvrijstelling aan de voet ruimer is resp. wordt, het werkelijke effect van fiscale tegemoetkomingen dus geringer is. Het congres heeft zich niet alleen bezig gehouden met discussies over de grondlijnen van de sociale politiek, over de grondslagen van het bezitsvormingsbeleid en met het uitwisselen van praktische ervaringen, ook enige manifestaties en excursies vonden plaats. Zo brachten de deelnemers een bezoek o.a. aan een complex eigen woningen aan de rand van Wenen en aan een van de twaalf geheel of gedeeltelijk gedenationaliseerde bedrijven waarvan zgn. Volksaktien in omloop zijn gebracht. I.c. werd de Tivoli Schokoladen-

und Zuckerwarenfabrik A.G. bezocht, voormalig Duits eigendom, daarna genationaliseerd en enige jaren geleden voor 100% gedationaliseerd. Van de daarbij uitgegeven volksaandelen werd 26% verkocht aan het personeel van het bedrijf, 30% aan groepen afnemers van het bedrijf, t.w. banketbakkers, detaillisten en groothandel, terwijl 44% via de beurs aan liefhebbers werd verkocht. De werknemers-aandeelhouders hebben ter behartiging van hun belangen een vereniging gevormd. Enige afgevaardigden daarvan treden ter aandeelhoudersvergadering op en dragen o.m. bij tot de nodige informatie over en weer. Een definitief oordeel over het welslagen van dit experiment, dat niet langer dan 3 jaar geleden een aanvang nam, zal men pas na een wat langere periode, waarin ook buiten de hoogconjunctuur ervaring zal zijn opgedaan, kunnen geven. Vrijwel geen van de personeelsleden blijkt inmiddels tot verkoop van een aandeel te zijn overgegaan.

Het congres is overigens terecht niet zo ambitieus geweest, in de korte beschikbare tijd te trachten, op basis van de gedachtenwisseling een sociaal program van de N.E.I. te ontwerpen. Wel is besloten dat, mede aan de hand van de resultaten van het congres, een kleinere werkgroep in september een ontwerp-sociaal-program voor de N.E.I. zal opstellen. Ofschoon er nog geen reden is tot juichen voordat resultaat is bereikt, vormt dit besluit toch een winstpunt dat niet algemeen werd verwacht. Immers, het jongste Weense congres is het eerste waarop men zich in overwegende mate heeft bezig gehouden met de beginselen van een sociaal-economisch beleid in Christelijke zin en met de uitwerking daarvan in concreto. Grote praktische urgentie zou het tot stand komen van zulk een gemeenschappelijk program hebben, wanneer wij zouden staan vlak voor directe Europese verkiezingen waarbij een Europees Christen-Democratisch werk- en verkiezingsprogram aan het Europese kiezersvolk gepresenteerd zou moeten worden. Dat een beslissende stap in de richting van zulk een werkprogram ook zonder deze praktisch-politieke urgentie lijkt te zijn gezet, stemt tot voldoening.

Voor hetgeen zulk een program meer in het bijzonder omtrent de bezitsvorming zal kunnen inhouden is het Weense congres vermoedelijk van betekenis geweest. Van verschillende zijden werd de behoefte tot uiting gebracht dat met inschakeling van het Studie- en Documentatie Centrum van de N.E.I. te Rome uit alle betrokken landen ideeën (in het ene land wellicht reeds wel in het andere nog niet voor verwezenlijking vatbaar), concrete plannen en ervaringen omtrent de bezitsvorming voortdurend zouden worden uitgewisseld opdat men in Europa op dit stuk tot een optimaal resultaat zou komen. Ook in het perscommuniqué van de conferentie blijkt van de betekenis welke wordt toegekend aan een geleidelijke ruime verbreiding van duurzaam persoonlijk bezit. Interessant, en naar het mij toeschijnt ook wel enigermate symptomatisch is een verschil tussen de Franse en de Duitse tekst van het perscommuniqué. De betrokken passages luiden als volgt:

„Le Congres a examiné en partant des expériences d'Autriche, d'Allemagne et des Pays-Bas, le problème de l'accession à la propriété comme moyen d'une politique sociale.

Face au collectivisme qui menace l'homme de plus en plus, l'UIDC se doit d'apporter une réponse valable pour sauvegarder les libertés de l'homme. L'UIDC se doit de créer les conditions pour que les travailleurs puissent

arriver à la propriété et participer à sa diffusion."

De Duitse tekst:

„Der Kongress hat von den österreichischen, holländischen und deutschen Erfahrungen ausgehend, das Problem der Eigentumsbildung als Mittel der Sozialpolitik geprüft. Gegenüber der den Menschen immer mehr bedrohenden Kollektivierung müssen die christlich-demokratischen Parteien eine echte Alternative setzen. Es entspricht daher den Prinzipien der Mitglieder der UIDC die Voraussetzungen zu schaffen, dass der arbeitende Mensch zunehmend auch durch Vermögensbildung für seine und seiner Familie Zukunftsvorsorge treffen kann. Die praktische Entwicklung mit der ständigen Verbreiterung der Eigenheimbewegung, des Wohnungseigentums, des Abschlusses privater Versicherungsverträge, des Wertpapiersparens und der Ausgabe von Volksaktien zeigt, dass reale Ansatzpunkte durchaus vorhanden sind".

Achter deze tekstvariatie gaat geen meningsverschil schuil omtrent het wezen en de betekenis van de verbreiding van de privaateigendom. Integendeel, naar de indruk van de Nederlandse delegatie werd door alle delegaties op het congres de bevordering van de bezitsvorming gezien als één van de middelen die belangrijk kunnen bijdragen tot verruiming van ontplooiingskansen en tot een meer verantwoordelijke, een meer evenwichtige maatschappelijke samenleving. Enig accentverschil ten aanzien van de actualiteit in politicus van de bevordering van de bezitsvorming leek echter wel voelbaar. Van Oostenrijkse, Duitse, Zwitserse en Nederlandse zijde werd meer nadruk gelegd op de wenselijkheid reeds nu veel aandacht aan de bevordering van de bezitsvorming, ook in de vorm van mede-eigendom van de produktiemiddelen te besteden, niet als geneesmiddel voor alle maatschappelijke kwalen maar als één van de belangrijke middelen, tezamen met andere, tot maatschappijhervorming. Aan Franse zijde werd het belang van dit alles allerminst ontkend; het gewicht dat men van Franse zijde aan deze gelegenheid in de huidige fase van maatschappelijke ontwikkeling gaf, was echter minder groot. In aansluiting aan de inleiding van de Fransman Braun bracht men van Franse zijde met meer klem een aantal wensen voor een beleid naar voren, dat de burger, en met name de werkende mens, tot betere levensomstandigheden en betere ontplooiingskansen kan brengen. In dat verband werden desiderata naar voren gebracht ten aanzien van de levensstandaard, de sociale zekerheid, de vorming, de beroepsopleiding, de volksontwikkeling en de culturele ontwikkeling, de woningbouw, de ruimtelijke ordening, de gezondheidszorg. Ook werd de medeverantwoordelijkheid van de factor arbeid bepleit op nationaal niveau, op het niveau van de bedrijfstak en in de onderneming. Ik kreeg de indruk dat, naar mate op al deze terreinen verdergaand resultaten zouden kunnen worden geboekt, politiek-psychologisch ook aan Franse zijde een toenemende mate van aandacht voor de bevordering van de bezitsvorming haalbaar en wenselijk werd geacht.

Zo werd ook in dit opzicht duidelijk dat de N.E.I. zich niet mogen beperken tot het formuleren van betrekkelijk algemene stellingen maar dat men zich bij het ontwerpen van zijn werkprogram wel degelijk rekenschap heeft te geven mede van de concrete omstandigheden en van de actuele ontwikkelingsfase van elk der betrokken landen. Mogen in september bij de ver-

dere uitwerking van een sociaal-economisch werkprogram beginsel en sociaaleconomische werkelijkheid tot een synthese komen. Een verre van eenvoudige, maar even boeiende als noodzakelijke opgave voor de Europese Christen-Democratie wanneer zij de Europese volkeren in de overtuiging wil sterken dat het christelijk denken een eigen wezenlijke bijdrage heeft te leveren voor de vormgeving van onze moderne samenleving. Ook wanneer men slaagt zal het werkstuk wel een geringer applaus ontvangen dan Mozart's Don Giovanni waarvan het congres een sublieme vertolking door de Weense Staatsopera beleefde. Op staatkundig terrein kan men zich niet een zo welluidende zege van het goede en rechtvaardige voorstellen als in de opera waar de onbetrouwbare hoofdpersoon aan het einde van zijn avonturen met heel zijn elegance in de vlammen van zijn instortend kasteel wegzinkt. Bemoediging kunnen in Wenen congresserende politici echter putten uit de overweging dat een muzikaal meesterwerk onaantastbaar zichzelf kan blijven terwijl de Christen-Democratie moet evolueren wil zij voldoen aan de steeds weer nieuwe opgaven waarvoor zij zich ziet gesteld.

Vernieuwing der politieke wetenschap

In de stroom van politieke literatuur is „Wissenschaftliche Politik” een belangwekkend verschijnsel.¹⁾ Het is een nieuw blijk van de vernieuwing der politieke wetenschap, die (kort aangeduid) hierin bestaat, dat het positivisme wordt overwonnen en de politiek als praktische normatieve wetenschap wordt hersteld. Deze vernieuwingsbeweging stuit op grote weerstand: de verwijten van speculatie, subjectiviteit en willekeur zijn niet van de lucht. De verschijning van bv. *The New Science of Politics* van Eric Voegelin toont aan hoe scherp deze strijd om de grondslagen der politieke wetenschap kan zijn. Het is echter onmiskenbaar, dat het inzicht, dat politieke wetenschap noodzakelijk met normen, met waarde-oordelen te maken heeft en dat het onwetenschappelijk is voor dit feit de ogen te sluiten, veld wint.

In dit licht bezien moet de verschijning van „Wissenschaftliche Politik” worden toegejuicht. Het boek van Oberndörfer en een tiental andere auteurs is bedoeld als feestgeschenk van de medewerkers van het Seminar für Wissenschaftliche Politik van de Freiburgse Albert-Ludwiguniversiteit aan Prof. Arnold Bergstraesser bij diens 65ste verjaardag. Bergstraesser is een der voornaamste promotors der vernieuwingsbeweging in Duitsland. Zijn invloed op de elf opstellen, waaruit het boek bestaat, is onmiskenbaar. Het geschenk zal hem ongetwijfeld hebben verheugd, want het is breed opgezet, van respectabele omvang en degelijke inhoud. Gezien de jeugd van de auteurs (sommigen zijn nog geen 30 jaar) doet het veel voor de toekomst verwachten. De uitgave doet ook het Verlag Rombach, dat reeds vele voortreffelijke politiek-wetenschappelijke werken het licht deed zien, alle eer aan.

Het boek is een inleiding, geen handboek of compendium. De elf opstellen behandelen voornamelijk theoretische vraagstukken, terwijl daarnaast aan de geschiedenis der politieke wetenschap en enkele moderne problemen aandacht wordt gewijd. Wij doen geen poging in kort bestek de rijke en gevarieerde inhoud van het boek weer te geven. Richten wij ons op enkele grote lijnen, die voor de politieke wetenschap en haar vernieuwing van bijzonder belang zijn.

De politiek als praktische wetenschap, d.w.z. als wetenschap van menselijk handelen, wordt in de eerste bijdrage door Oberndörfer behandeld. Duidelijk toont hij aan de onmogelijkheid van een „reine”, descriptief-analy-

tische wetenschap, die waarde-oordelen buiten het onderzoeksveld sluit. De eerste vraag immers, die rijst wanneer wij staan tegenover de eindeloze stroom van feiten, is: wat is *waard* beschreven te worden? Waarom beschrijft de onderzoeker dit en niet *dát*? Wij zien dan ook, dat in feite de beoefenaars van een zgn. „reine” wetenschap der politiek een eigen opvatting over het wezen der politiek hebben, die de keuze van hun materiaal bepaalt. Veelal is dit de opvatting, dat politiek „nu eenmaal” machtsuitoefening is. Dit uitgangspunt, dat een oordeel inhoudt en een norm voor politiek handelen, wordt niet altijd kritisch onderzocht, hoewel het het wetenschappelijk werk een bepaald stempel opdrukt. Iedere beoefenaar der wetenschap leeft vanuit een theoretische traditie (bv. de theorie van de macht), die hij bij zijn werk niet kan uitschakelen, maar wel kritisch kan en moet bezien. Philosophische bezinning op de vraag wat politiek is bewijst hiermee haar absolute noodzaak.

Aan de macht als grondcategorie der politieke wetenschap is een aparte bijdrage gewijd door Kurt Sontheimer, maar ook anderen, met name Hättich, die de binnenlandse politiek, en Kuhn, die de internationale politiek behandelen, houden er zich mee bezig. Zonder de betekenis van de macht voor de politiek te negeren of zelfs maar te verkleinen, tonen de auteurs aan, dat het niet houdbaar is het wezen van de politiek te zoeken in de macht. En dat niet alleen, omdat macht in *alle* menselijke verhoudingen, ook dus de niet-politieke, een rol speelt! Zelfs een man als Heinrich Treitschke, die het wezen van de staat omschreef als „zum ersten Macht, zum zweiten Macht, zum dritten nochmals Macht”, kon niet ontkomen aan een verwijzing naar „hogere goederen”. En het is in deze hogere goederen, in de goede orde, in het algemeen welzijn, dat wij het specifieke van de politiek moeten zoeken. Sontheimer zegt het markant: „Macht hat instrumentalen Charakter; sie wird erst wesentlich und sinnvoll im Blick auf die Ordnung, die sie trägt und sichert, und die Ziele, die in dieser Ordnung liegen bzw. durch sie verwirklicht werden sollen”.

Het tweede type van wetenschap, dat Oberndörfer behandelt, is de wetenschap als systeem van wetten. In aansluiting aan de natuurwetenschappen wil men een systeem formuleren van wetten van het politiek-sociale leven, dat een zo volledig mogelijke verklaring én prognose kan geven van de politieke processen. Oberndörfer legt vooral de nadruk op de onmogelijkheid van een antwoord op de aldus gestelde vragen. Deze opvatting gaat er nl. van uit, dat politieke verschijnselen even exact meetbaar en voorspelbaar zijn als fysieke verschijnselen. Wil men een antwoord geven, dan zal men moeten afzien van tal van factoren, die karakteristiek zijn voor de politiek: noodlottige gebeurtenissen, invloedrijke persoonlijkheden, de kracht van nieuwe ideeën enz. Natuurlijk zijn er wel a-historische boven-tijdelijke ervaringsregels, maar die kunnen niet experimenteel beproefd en wettelijk vastgesteld worden.

Het derde type is dat van een praktische wetenschap der politiek. Het doel is hier niet de beschrijving van het gebeurde, maar het zoeken naar een antwoord op de vraag wat in het licht van het mogelijke en wenselijke geschieden moet. Politiek is niet zo maar gegeven, maar *opgave*. In de mate, waarin zaken en handelingen relevant zijn voor de gemeenschap, worden zij

object van wetenschappelijk onderzoek. Deze wetenschap zal dus ook oordelen geven en voorstellen doen. (Oberndörfer noemt als voorbeeld de voorstellen van Kissinger en andere political scientists t.a.v. de Amerikaanse wapeningspolitiek en Kennan's indammingstheorie). Consequent moet deze vraagstelling leiden tot de vraag naar de goede orde, die past bij de morele natuur van de mens.

Een dergelijke wetenschap der politiek is principieel mogelijk, ondanks het feit, dat de onderzoeker weinig „afstand” kan nemen van de objecten van zijn onderzoek. Men kan wel tegenwerpen, dat de politieke analyse, die vanuit een bepaald perspectief wordt verricht, in vraagstelling, materiaalkeuze en beoordeling, zich noodzakelijk van waarde-oordelen moet bedienen, maar de vraag naar waarden en normen dringt zich nu eenmaal aan de onderzoeker op! Ook hij, die dit tegenwerpt, heeft zijn „perspectief”! Sluit men de vraag naar waarden en normen buiten het terrein van de wetenschap, dan spelen zij een rol in het verborgene, zonder de rationele controle der wetenschappelijke discussie. Dat de vraag moeilijk te beantwoorden is en tot grote meningsverschillen aanleiding geeft moge waar zijn, maar is dat een reden om er dan maar om heen te lopen?

Het bovenstaande doet geen recht aan de uitvoerige argumentatie van Oberndörfer, maar doet naar wij hopen wel het belang van zijn bijdrage inzien. Men vindt dit thema trouwens in andere bijdragen terug. Zo bv. in de bijdrage van Alexander Schwan over de staatsfilosofie en in de reeds genoemde opstellen van Hättich en Khun. Andere thema's zijn de eigen aard der politieke wetenschap, met name tegenover de sociologie, de geschiedenis, de rechtswetenschap en de economie, de interdependentie der politiek-sociale vraagstukken, het probleem van de macht, dat behalve door Sontheimer ook door anderen wordt behandeld. Wij kunnen er hier niet verder op in gaan. Vermelden wij nog slechts het artikel van Hans Maier over de politieke wetenschap aan de Duitse universiteiten in de 16de tot 18de eeuw, waarin hij er onder meer op wijst, dat dit vak reeds voorkomt op de index lectionum van de Leidse universiteit van 1587, en het opstel van de Perzische hoogleraar Emanuel Sarkisyanz over het communisme en de geestelijke crisis in Azië, waarin het marxisme met de Oosterse wereldbeschouwingen wordt geconfronteerd.

Wellicht is de indruk gevestigd, dat „Wissenschaftliche Politik” alleen een werk is voor beoefenaars der politieke wetenschap. Ongetwijfeld is het op de eerste plaats voor hen bedoeld. Maar ook de praktische politicus zal er veel in vinden, dat hem interesseert. De ontwikkeling van een politieke wetenschap, die normatief wil zijn, die zich in dienst wil stellen van het menselijke streven naar algemeen welzijn, is uiteraard een zaak, die voor ieder, die zich met politiek bezig houdt, van gewicht is. Daarenboven vindt de politicus, die zich op actuele problemen bezinnen wil, in dit boek rijke stof tot overdenking. Wij verwijzen bv. naar het artikel van Hättich over het ordeprobleem als centraal thema der binnenlandse politiek. De splitsing van de politiek in sociale, economische, agrarische, financiële, culturele etc. politiek, doet de praktische politicus soms het zicht op het eigenlijke van de politiek verliezen. Al deze disciplines zijn eerst zinvol als onderdeel van de politiek. Het dilemma specialisering-interdependentie, dat de politicus zoveel

moeilijkheden bezorgt, wordt juist in de bijdrage van Hättich op verhelderende wijze aangepakt.

Het is daarom, dat wij dit boek van harte aanbevelen in de belangstelling van allen, die, op welke wijze dan ook, met politiek te maken hebben. Vele bladzijden vragen van de lezer een meer dan normale concentratie, maar de geestelijke winst voor hem, die deze weet op te brengen, is groot. Een prachtig boek !

W. G.

¹⁾ Dieter Oberndörfer e.a. „Wissenschaftliche Politik. Eine Einführung in Grundfragen ihrer Tradition und Theorie“. Verlag Rombach, Freiburg 1962, 428 bladzijden.

Buitenlands Panorama

M. R. P.-CONGRES

Van 31 mei tot 3 juni hield de M. R. P. in Dyon zijn XIXe nationale kongres.

Gezien het demonstratieve aftreden van vijf M. R. P.-ministers, nauwelijks drie weken tevoren, en het toenemend onbehagen in politiek geïnteresseerde (!) kringen in Frankrijk over het steeds persoonlijker wordende bewind-De Gaulle, bestond hierom grote belangstelling. Deze belangstelling werd mede gemotiveerd, door de reeds eerder door de bladen van verschillende richting gesignaleerde, hernieuwde groei van de M.R.P., die o.m. tot uitdrukking is gekomen in de resultaten van plaatselijke en gewestelijke verkiezingen.

VERBREDING BEWEGING

De laatste jaren is in de M. R. P. herhaaldelijk gepleit voor verbreding van de partij met de „forces vives” van het land. Ditmaal liet men het niet bij het uitspreken van wensen, maar besloot men met algemene stemmen tot wijziging van de statuten. Op grond hiervan zal het „Comité National” worden uitgebreid met twaalf figuren — leden van de partij — die, „nationale verantwoordelijkheden” dragen in sociale, familiale, culturele en beroepsorganisaties; de „Commission Exécutive Nationale” zal worden uitgebreid met zes van dergelijke figuren.

Voor de K.V.P. is deze formule niet nieuw. In de toepassing is er misschien toch wel een verschil te constateren: tijdens het kongres benoemde personen zijn weliswaar topfiguren, zij bekleden echter niet (of niet meer) het voorzitterschap van de betreffende sociale en beroepsorganisaties.

HET AFTREDEN VAN PFLIMLIN C.S.

Ondanks de kritische houding welke de M. R. P. soms aannam jegens het bewind De Gaulle, hebben vanaf 1958 twee MRP-ers zitting gehad in de regering-Debré. Bij de vorming van het kabinet-Pompidou traden nog 3 M.R.P.-ers toe tot de regering, w.o. Pflimlin. Onmiddellijk na De Gaulle's perconferentie van 15 mei, waarin hij zo denigrerend sprak over degenen die streven naar een gefedereerd Europa, traden alle 5 MRP-ers uit de regering.

Algemeen werd dit demonstratieve aftreden door het Congres toegejuicht. Elke zinspeling erop lokte luid applaus uit. Uit de debatten bleek dat een

deel der gedelegeerden (uit de arbeiderskringen) gewenst had, dat de M.R.P.-ers zich al tijdens de regering-Debré zouden hebben teruggetrokken; zulks vanwege bepaalde aspecten van de sociaal-economische politiek. Pflimlin zelf zei van het aftreden: Het aan het licht getreden meningsverschil over een fundamentele zaak als de oriëntering van de Europese politiek, bleek nu duidelijk zo diep te gaan, dat de meest elementaire trouw aan beginselen, aan degenen die ons in en buiten de beweging hun vertrouwen hebben gegeven en jegens het regeringsgezag zelf — dat niet versterkt wordt door een dubbelzinnige deelneming — ons dwong de consequenties te trekken. Het categorische karakter van General De Gaulle's verklaringen sloot niet alleen voor de onmiddellijke toekomst maar voor altijd de mogelijkheid uit, een geïntegreerd Europa te scheppen. Hij heeft zijn stelling verheven tot een dogma.

Pflimlin verklaarde echter tevens, dat dit aftreden geen „degagement” was, niet betekende, dat wij ons hebben willen ontdoen van de verantwoordelijkheden, welke de partij reeds lang geleden op zich heeft genomen. Daarmee vatte hij een draad op van het openingsbetoog van voorzitter André Colin, die erop gewezen had, dat de M.R.P. in zijn nieuwe politieke situatie los moet blijven staan zowel van de „inconditionels” van de oppositie als van de „inconditionels” der volgzaamheid; en dat de partij noch haar heldere inzicht op de grote moeilijkheden van het land mocht verliezen, noch verslappen in haar werkzaamheden als vertegenwoordiger van het volk.

POSITIE T.O.V. HET REGIEM

Dit kiezen van een duidelijke positie t.o.v. het bewind-De Gaulle vormde een belangrijk onderdeel van het kongres en in het bijzonder van het debat over de algemene politiek. Secretaris-generaal Simonnet, rapporteur inzake de algemene politiek, formuleerde deze positie aldus: zo min onvoorwaardelijke goedkeuring als onvoorwaardelijke oppositie. In de goedgekeurde motie over de algemene politiek heet het slechts: De M.R.P. wil tegenover het regiem, zoals dat funktioneert, zijn volledige vrijheid van oordelen handhaven.

J. Lecanuet, voorzitter van de Senaatfractie — wiens ster in en buiten de M.R.P. blijkbaar nog stijgende is — erkende met zoveel woorden dat door de Simonnet aangegeven positie een zeer moeilijke is, die waarschijnlijk niet duurzaam kan zijn. Wij stellen ons voor „er een beetje in te zijn tegelijkertijd er buiten blijvend”, zoals wij tevoren „er een beetje buiten waren”, terwijl we erin waren”.

Lecanuet geloofde niet, dat generaal De Gaulle „ons lang de kans zal geven ten overstaan van de publieke opinie de rol te spelen van hoog politiek tribunaal”. En hij waarschuwde met nadruk voor de risico's; voor z.i. binnenkort te verwachten grote manoeuvres van het bewind, t.a.v. Europa of de regeringsinstellingen. „Passiviteit, zelfs kritische passiviteit, blijft passiviteit. Het is voor een partij een zeer moeilijke houding. Het is goed noch verstandig om over te gaan tot een systematische oppositie; wij moeten overgaan tot de dynamiek van de nieuwe democratie. Wij moeten het alternatief scheppen, dat nog niet bestaat. Daartoe zijn contacten

nodig, ontmoetingen om een gemeenschappelijk regeringsprogram, voor een wetgevende periode te organiseren. De M.R.P. moet in het offensief gaan, niet in het offensief van de oppositie, maar „de la proposition”.

In dit verband dient nogmaals melding gemaakt te worden van het optreden van Pflimlin in het debat, die tegenover de sterk anti-gaullistische geluiden, die in alle debatten gehoord werden, zijn gematigder, zo niet verzoenender visie stelde, die tenslotte ook door de „linker-vleugel” leek te worden geaccepteerd, en thans haar stempel drukte op de betreffende motie.

ALGERIJE

Het „être un peu dedans, tout en étant dehors” van Lecanuet geldt in het bijzonder voor de Algerijnse politiek, die voor en na door de M.R.P. wordt gesteund (evenals trouwens het IVe vierjarenplan voor de sociaal-economische, sociaal-culturele en technische ontwikkeling, zij het dat sterk de nadruk wordt gelegd op de *planification démocratique*).

Evenals het bewind De Gaulle, wil de M.R.P. een onafhankelijk Algerije samenwerkend met Frankrijk, overeenkomstig de akkoorden van Evian.

Zij verlangt van dat bewind de meest krachtadige bestrijding van de O.A.S. en „bezweert de Fransen in Algerije zich los te maken van allen die geweld en misdaden organiseren”.

MODERNE DEMOCRATIE

Over dit onderwerp werd een inleiding gehouden door Pierre-Henri Teitgen, die op basis van een binnen de M.R.P. gehouden enquête een uitvoerig rapport had opgesteld. Hoewel de dikwijls sarcastische kritiek op het huidige bewind-De Gaulle niet ontbrak — deze sarcastische opmerkingen lokten telkens groot applaus uit — wilde hij niet zozeer een kritische analyse van dit bewind geven, maar veel meer een exposé van wat er op dit regiem moet volgen. Dat zal geen terugkeer mogen zijn naar het chaotische regiem van de Vierde Republiek, of naar de 19e eeuwse liberale democratie: „nous dispersons au vent des temps nouveaux la cendre du passé”.

Over de wenselijkheid van een zowel doelmatig als stabiel bewind, zoals door Teitgen werd bepleit, was men het algemeen eens, evenals over de stelling, dat een regering moet overtuigen, niet overwinnen; een dialoog moet aangaan met de door de natie gekozen vertegenwoordigers, met de „groupements intermédiaires”, met de elite van alle sociale klassen, en dat het prestige van een regering haar niet verbiedt te onderhandelen.

„De democratie kan slechts voortbestaan indien de publieke opinie, de partijen en de gekozenen de blijvende wil hebben haar te bewaren en verder te ontwikkelen. Wanneer het democratisch gezag zich verliest in procedures, in partijtwisten en parlementaire spelletjes, krijgt de publieke opinie er genoeg van en gaat zij verlangen naar een sabel die de knoop doorhakt”.

Hoe nuttig dit soort uitspraken ook was en hoe doeltreffend dikwijls gezegd — zij gaven nog geen concreet antwoord op de vraag welk regiem er na De Gaulle moet komen.

Teitgen verklaarden zich voorstander van een „gouvernement de législative”, een parlementair bewind, staatsrechtelijk zodanig geconstrueerd dat

de krachtige regering in principe de hele rit van een parlementaire periode kan „uitzetten”. Daartegenover pleitte Paul Coste-Floret voor een presidentieel bewind. Teitgen meende dat het „gouvernement législatif” meer in overeenstemming was met „onze tradities en politieke zeden”; dat het de regering meer dwingt tot een dialoog met de Assemblée en vervolgens tot het zoeken van de noodzakelijk verzoenende oplossingen. Dit is volgens hem, afgezien van de herziening van enige grondwetsartikelen, mogelijk in het kader van de huidige constitutie. De verkiezing van een nieuwe Constituante en de opstelling van een nieuwe grondwet is niet nodig en is ook niet wenselijk, omdat een dergelijk constituante wellicht geneigd zou zijn — als reactie op het huidige regime — terug te keren naar het „regime d'Assemblée” van voor 1958.

Coste-Floret verdedigde een presidentieel bewind, uitgerust met het referendum-recht, waarvan zowel de president als het parlement gebruik zou kunnen maken, teneinde het land de arbiter te doen zijn in een eventueel conflict tussen twee machten. Hij meende, dat ook zijn oplossing mogelijk was zonder een nieuwe Constituante en slechts een revisie van de huidige grondwet behoeft.

Het standpunt van Teitgen zegevierde, hetgeen bleek uit de goedgekeurde motie. In deze motie werd ook de wens tot uitdrukking gebracht naar een „hergroepering der politieke partijen”. Teitgen, die het grote aantal partijen betreunde, meende dat het mogelijk was, een gemeenschappelijk program voor een dergelijke hergroepering te formuleren. Bovenaan zou daarbij moeten staan de bouw van een „Europa der democratische volken op weg naar integratie”. Later, tijdens het debat over de algemene politiek, ging ook Pflimlin in op de wenselijkheid van een politieke hergroepering. Pflimlin, die duidelijk pogingen deed om de revisionistische denkbeelden (ook van Teitgen ?) af te remmen, zei o.m.: Geloof gij, dat de Fransen die voorbereiden wat na De Gaulle moet komen, hun blikken op ons richten ? Hoop hierop is voor mij niet voldoende. Ik zou de overtuiging willen hebben, dat zich rond de M.R.P., op basis van gelijkheid, een zeer grote unie zou vormen van democraten die de democratie beschouwen als een nieuw idee. De M.R.P. moet in de ogen van de Franse democraten de grote kracht van de toekomst zijn.

POLITIEK VAN BESTAANSVOORWAARDEN

Prof. Goetz nam in zijn rapport over de sociale en economische politiek een midden-positie in tussen enerzijds de „Fransen met rose brillen”, die het groeitempo bevredigend achten en juichen over het feit, dat de handelsbalans voor het eerst sinds 1934 een overschot te zien geeft en anderzijds de zwartkijkers, die er op wijzen, dat zowel het groeitempo als de omvang van de deviezenreserves lager zijn dan van Italië en Duitsland.

Voor zover men van een Frans mirakel wil spreken, is dat niet enkel een mirakel van het Frankrijk van na 1958. Bovendien dient men volgens Goetz evenzeer van een Europees mirakel te spreken. Laten wij, als wij spreken van een mirakel even voorzichtig zijn als de Heilige Stoel ! Tenslotte demonstren de huidige sociale eisen en spanningen, althans voor een deel, het feit dat de stabiliteit van de prijzen en het exportsurplus bereikt zijn dankzij

zware offers die gedrukt hebben en nog drukken op de minst draagkrachtigen.

Prof. Goetz legde de M.R.P. vier voorname doeleinden voor:

1. Het verwezenlijken van een „civilisation du dialogue”, hetgeen o.m. impliceert de democratisering van de sociaal-economische planning en veelvuldiging van de collectieve arbeidsovereenkomsten;
2. investeren voor de toekomst;
3. verwezenlijking van een „politiek van bestaansvoorwaarden” en niet alleen van een loonpolitiek;
4. realisering van de kansen voor de persoonlijkheid van de mens.

EUROPA DER VOLKEN

De buitenlandse politiek en in het bijzonder de Europese politiek was al tijdens alle debatten ter sprake gekomen, toen op de laatste dag van het congres J. Seitlinger, lid van de Assemblée national en secretaris-generaal van de N.E.I., zijn rapport uitbracht over de buitenlandse politiek. Terecht constateerde Philippe Farine dan ook dat elk debat van dit congres zijn „Europese dimensie” had gehad.

Seitlinger stelde nogmaals het „Europa der volken” met waarlijk representatieve communautaire instellingen tegenover het „Europa der staten” met een intergouvernementele samenwerking volgens klassiek voorbeeld. Hij verklaarde verder dat de Zes de eventuele toelating van Engeland en andere Europese landen gepaard dienen te laten gaan met duidelijke en onherroepelijke politieke verplichtingen. De Zes moeten de nieuwe partners voorhouden, dat zij „zich verplichten de lange mars mee te maken, die moet leiden tot een werkelijke Europese politieke eenheid”.

Noodzakelijke middelen om dat communautaire doel te bereiken zijn volgens Seitlinger:

1. verkiezing door middel van algemene verkiezingen van een Europees parlement;
2. de fusie der executieven (Hoge Autoriteit en de commissie van de E.E.G. en van de Euratom);
3. gedeeltelijke overdracht van de regeringsbevoegdheden aan een politieke gemeenschap.

Geen enkele instelling kan op den duur functioneren met de unanimité-regel, voorts kan men slechts een vrij Europa hebben, als men het NAVO-schild niet op het spel zet.

Zinspelend op De Gaulle's persconferentie zei Seitlinger tenslotte: Europa heeft geen federator buiten zijn grenzen te zoeken, het vindt deze federator in zijn jeugd.

In de betreffende kongresresolutie werden de opvattingen van de M.R.P. inzake de Europese politiek opnieuw bevestigd. Deze luidde als volgt:

„Het van 31 mei tot 3 juni 1962 te Dyon gehouden negentiende Nationaal Congres van de M.R.P.,

BETUIGT nogmaals nadrukkelijk zijn verknochtheid aan de beginselen en aan de geest, die het communautaire Europa in het leven hebben geroepen en zijn ontplooiing mogelijk hebben gemaakt.

Het is vastbesloten het Europa der volkeren op te bouwen door de instelling van een gemeenschappelijk politiek gezag waarbij de volkeren zijn betrokken en dat zijn uitdrukking vindt in democratische instellingen.

Het is van mening dat het door de huidige regering aanbevolen Europa der Bondgenootschappen en Staten voortvloeit uit verouderde nationalistische opvattingen.

Door de ontwikkeling van de gemeenschappelijke markt, de noodzakelijke tenuitvoerlegging van een gemeenschappelijk economisch beleid en de aanvraag tot toetreding van Groot-Brittannië is de politieke eenmaking van Europa meer dan ooit een gebiedende eis.

De M.R.P. mag niet dulden dat het Atlantisch Verbond, bolwerk van onze veiligheid, en de waarborg van onze onafhankelijkheid en vrijheid, ook maar enigszins wordt verzwakt.

Slechts een communautair Europa, deelgenoot van de Verenigde Staten in de N.A.V.O., zal de eenheid van de vrije wereld kunnen waarborgen en aan alle Europese volkeren de weg naar de vrijheid openstellen.

Alleen een krachtig communautair Europa, waarvan een sterke aantrekkingskracht uitgaat, zal een vruchtbare samenwerking met de landen in ontwikkeling, met name met Afrika en Latijns-Amerika, tot stand kunnen brengen.

Frankrijk dient — getrouw aan zijn dubbele zending in Europa en Afrika — de nauwe broederlijke banden meer aan te halen met het Algerije van morgen, de Maghreb, Zwart-Afrika en Madagaskar, waarmede het in een historische lotsverbondenheid is verenigd.

Het Kongres spreekt de wens uit dat Frankrijk aan alle pogingen deelneemt voor een ontspanning in de internationale toestand.

WERELDKONGRES VAN JONGE CHRISTEN-DEMOKRATEN

De Internationale Unie van Jonge Christen-Demokraten, de U.I.J.D.C., kan zich voortaan met recht een wereldorganisatie noemen. Op een kongres, dat van 8 tot en met 15 mei in de Venezuelaanse hoofdstad Caracas werd gehouden en dat in geheel Zuid-Amerika een grote weerklink vond, werd onder voorzitterschap van Hilarion Cardozo (Venezuela) een wereldcomité gevormd met als ondervoorzitter Angelo Bernassola (Italië). Het kongres werd bijgewoond door afgevaardigden van de nationale equipen van de U.I.J.D.C., waaronder ook Nederland en door waarnemers uit Afrika. Aan het kongres was een intensieve voorbereiding voorafgegaan. Het eerstvolgende kongres zal over twee jaar in Europa worden gehouden. Voor de samenwerking van de christen-demokraten over de gehele wereld kunnen de in Caracas genomen besluiten van grote betekenis zijn.

CDU-BONDSPARTIJDAG

Begin juni hield de CDU haar nationale kongres in Dortmund, waar Adenauer opnieuw tot voorzitter gekozen werd. Hij zal echter voortaan worden terzijde gestaan door Herman Dufhues als fungerend voorzitter, die belast is met alle technisch-organisatorische werkzaamheden van de partij. Over de buitenlandse politiek werd de volgende resolutie aangenomen:

„Het streven naar het herstel van de Duitse eenheid, de gemeenschappelijke verdediging van de vrije wereld, en de vastbesloten medewerking aan de vereniging van Europa, blijven het fundament van de politiek van de christen-demokratische Unie in Duitsland. De C.D.U. zal ook in de toekomst standvastig elke noodzakelijke bijdrage leveren aan de gemeenschappelijke verdediging, aan de ontwikkeling van de economische kracht van de vrije wereld en aan de ontwikkelingshulp.

De C.D.U./C.S.U. heeft met haar politiek bereikt dat de hereniging van Duitsland thans een in een verdrag vastgesteld doel van de Bondsrepubliek en van haar partners is. Het aanvaarden van Duitslands verdeling of iedere internationale erkenning van de Oostzone zou in tegenspraak zijn in deze in een verdrag vastgelegde overeenkomst. Rechten blijven toch bestaan, ook al kunnen zij niet onmiddellijk worden verwezenlijkt. Dit geldt ook voor het vraagstuk van de Duitse grenzen, die na vrije onderhandelingen in een vredesverdrag moet worden vastgesteld.

Aan de muur te Berlijn wordt gemoord. De muur moet verdwijnen. De bedreiging van de vrijheid van Berlijn is een bedreiging van de vrijheid in het algemeen. Het is aan de westelijke eenheid en vastberadenheid te danken, dat Berlijn vrij is en vrij blijft. De instandhouding van de politieke, economische en culturele levensvatbaarheid van de stad is voor de C.D.U. een dwingende plicht. Aan hetgeen wij voor Berlijn over hebben wordt onze wil tot hereniging afgemeten. De wettelijke en politieke banden tussen de Bondsrepubliek en Berlijn moeten worden gehandhaafd en genormaliseerd.

De C.D.U. streeft naar goede betrekkingen met de volkeren en de staten in Oost-Europa. De eis dat de Bondsregering dit doel voor ogen blijft houden, is nog altijd van kracht. Een duurzaam vergelijk is alleen mogelijk wanneer rekening wordt gehouden met de belangen van alle betrokkenen. Dit geldt ook voor de Sowjet-Unie. Zij moet inzien, dat de menswaardige behandeling van 17.000.000 Duitsers, en in het bijzonder het ontzeggen van het zelfbeschikkingsrecht, de goede betrekkingen tussen Duitsland en de Sowjet-Unie onmogelijk maken. Zij alleen heeft het in de hand deze hinderpalen uit de weg te ruimen en aldus op beslissende wijze tot de vrede bij te dragen.

De enige weg naar de Atlantische Gemeenschap leidt via een verenigd Europa. De C.D.U. bouwt met gevoelens van erkentelijkheid op de vriendschap tussen Frankrijk en Duitsland. Wij juichen het toe dat de Bondsregering zich beslist inzet voor een zo spoedig mogelijke toetreding van Groot-Brittannië tot de Europese Gemeenschappen, met alle rechten en plichten van dien. De bestaande Europese Gemeenschap dient door een politieke unie te worden voltooid. Hierbij mag geen ideologische strijd worden gevoerd; waar het op aan komt is, dat de bestaande Gemeenschappen worden versterkt en dat een doeltreffende organisatie voor de politieke vereniging van Europa in het leven wordt geroepen. Een op volledig vertrouwen berustende samenwerking met de Verenigde Staten van Amerika is een gebiedende eis, en een onwrikbaar beginsel van de politiek der C.D.U.“.

BESCHERMING BEVOLKING IN DE SOWJET-UNIE

In de Sowjet-Unie wordt ernstig werk gemaakt van civiele verdedigingsmaatregelen, vooral op het gebied van de bescherming van de bevolking tegen nucleaire, chemische en bacteriologische wapenen. De leiding van de bescherming burgerbevolking berust sedert 1960 bij het Russische Ministerie van Defensie. Op alle niveau's zijn veel (oud) militairen ingeschakeld en de samenwerking met de militaire instanties is bijzonder hecht. Er wordt bijzonder veel getraind. 22 miljoen Sowjetburgers zouden zijn geoefend, hetgeen ca. 10% van de bevolking uitmaakt, d.i. gemiddeld 50 personen op iedere 500 inwoners).

Naar ruwe schatting zou voor ongeveer 3.5 miljard gulden per jaar worden uitgegeven aan verdedigingsvoorbereiding.

De Sowjet-Unie kent oefenprogramma's voor de bevolking met cursussen, waaraan mannen van 16—60 jaar en vrouwen van 16—55 jaar verplicht moeten deelnemen, doch ook kinderen en ouderen krijgen voorlichting.

Men schat dat 50 tot 100 miljoen personen een of meer cursussen zouden hebben gevolgd.

Bijzondere aandacht wordt in de Sowjet-Unie besteed om te trachten de kwetsbaarheid van de steden in oorlogstijd te verminderen. Door de aanleg van boulevards, ringbanen en groene stroken, wil men het overslaan van branden tegengaan.

Wat de alarmering van de bevolking betreft kent men in de Sowjet-Unie een systeem van waarschuwing via de radio alsmede luidsprekers, die zich voor partijpropagandistische doeleinden op straat bevinden. Indien voldoende tijd beschikbaar is, zou het grootste deel der Russische bevolking dekking kunnen vinden in de schuilplaatsen, met inbegrip van de noodschuilplaatsen tegen fall-out. Men zou rekenen op een tijdslimiet van 20 à 90 minuten na ontvangst van het waarschuwingsalarm. Binnen 10 minuten zou de bevolking in de voorbereide schuilplaatsen kunnen zijn.

COMECON : DE GEMEENSCHAPPELIJKE MARKT VAN OOST-EUROPA

In de jaren onmiddellijk volgend na de tweede wereldoorlog kneep de Sowjet-Unie de door de oorlog verwoeste gebieden in Oost-Europa volkomen uit in een wanhopige poging de eigen opbouw ter hand te nemen. Schattingen van goederen en uitrusting die alleen al uit Oost-Duitsland werden weggesleept liggen tussen de 15 en 26 miljard dollar en ruw geschat zijn er uit de andere landen van Oost-Europa rijkdommen weggesleept ter waarde van de helft der Oost-Duitse bezittingen. Deze bijdragen, zowel voor als na de afloop van de tweede wereldoorlog werden onder verschillende bewoordingen opgeëist, bijv. als herstelbetalingen legeringskosten, oorlogsbuit, inbeslagname van vijandelijk vermogen alsmede operaties van de zogenaamde aandelenmaatschappijen.

Maar de plaatselijke vijandelijkheid en de noodzaak de konkurrentie van het Marshall-plan met iets positiefs tegemoet te treden, een noodzaak die duidelijk werd onderstreept door het verbreken van de economische banden van Joegoslavië met de Sowjet-Unie, leidde in 1949 tot de oprichting van de Council for Economic Mutual Assistance (Comecon).

In de eerste jaren van zijn bestaan, onder Stalin, was de Comecon voornamelijk een forum voor propaganda tegen Tito en werd zij dienstbaar gemaakt aan de planning binnen het Oostelijke blok.

Onder Chroestsjow echter is de Comecon voor de Sowjets een echt instrument geworden voor leiding, controle en ontwikkeling. De Sowjet-Unie gaat door de satellietlanden economisch te exploiteren, maar minder opvallend en niet langer op een manier die de economie van deze satellietlanden ernstig aantast.

De Sowjet-leiders hebben erkend dat de armoede in Oost-Europa een bedreiging vormt voor de politieke stabiliteit en tevens beslag legt op Sowjet-troepen voor bezettingsdoeleinden. Daarenboven hebben de Sowjet-leiders ingezien dat, indien de economie van de Oost-Europese satellietlanden zich ontwikkelde tot volledig zelfverzorgende eenheden (hetgeen in Stalin's dagen de uiteindelijke bedoeling is geweest) deze landen in economisch opzicht een grotere onafhankelijkheid zouden verkrijgen ten opzichte van de Sowjet-Unie.

De conceptie van de „socialistische arbeidsverdeling” werd daarom geïntroduceerd. Socialistische arbeidsverdeling betekent dat ieder satellietland zich in bepaalde produkten specialiseert en van de andere satellietlanden of van de Sowjet-Unie de produkten koopt die het niet zelf vervaardigt.

Uitsluitend bezien vanuit het standpunt van economische doelmatigheid is dit gezonde politiek. Maar tevens zou het betekenen dat iedere satelliet in economisch opzicht zo afhankelijk wordt van de andere landen van het Oost-europese blok dat een afscheiding zoals in het geval van Joegoslavië een onmogelijkheid wordt.

Deze politiek van specialisatie werd eens te meer urgent nadat het hardnekkig bestaan was gebleken van nationalistische tendenzen welke tot uiting kwamen in de Hongaarse opstand en de onrust in Polen in 1956. Er was een echte crisis in het Oostblok. De Sowjet-Unie verleende symbolische economische hulp en dwong tegelijkertijd zijn „loyale” satellieten Oost-Duitsland en Tsjecho-slowakije werkelijke hulp aan Polen en Hongarije te verlenen.

Het geheel onrealistische zesde vijfjaren plan van de Sowjet-Unie (op welk plan de plannen der satellietlanden werden afgestemd) diende te vervallen en de Sowjet-economie zelf werd gereorganiseerd en gedecentraliseerd.

In 1958, nadat de Sowjets nieuwe plannen hadden uitgewerkt werd de specialisatie met nieuwe kracht nagestreefd. Tevens trachtte men de kommunistische landen in Azië te associëren met de Comecon.

De Comecon heeft sedertdien plannen ontwikkeld voor pijpleidingen en elektriciteitsdistributie-netwerken tussen de satellietlanden.

Deze plannen schijnen er op berekend te zijn de wederzijdse afhankelijkheid van de landen van het Oost-blok in aanzienlijke mate te vergroten.

Toch is tot nu toe de vooruitgang in de Comecon landen nog enigszins onevenwichtig. Om maar eens een voorbeeld te noemen. Albanië was in 1961 nog niet voldoende in de Comecon verstrikt om het de Sowjets mogelijk te maken de politieke beleidslijn voor dat land uit te stippelen. (Albanië is uit de aard der zaak betrekkelijk zwak ontwikkeld in economisch opzicht en vandaar minder vatbaar voor economische druk dan andere landen zouden kunnen zijn). Kommunistisch China is niet dichter tot de Comecon ge-

naderd, integendeel. En er zijn recente berichten waarin gesproken wordt dat in Oost-Duitsland de indirecte controle, uitgeoefend door de Comecon, nu vervangen is door directe controle van de Sowjet Unie en dat de economie van Oost-Duitsland zelfs volkomen geïntegreerd is in het planning-systeem van de Sowjet-Unie.

Vergeleken met de situatie van na de Hongaarse opstand gebruiken de Sowjets in stijgende mate de satellietlanden ten bate van hun eigen economische voordeel. Hoofdzakelijk geschiedt het door de satellietlanden hoge prijzen te berekenen voor de grondstoffen uit de Sowjet-Unie, terwijl er omgekeerd door de Sowjet-Unie lagere prijzen wordt betaald voor de grondstoffen uit de satellietlanden.

(Onder het kommunistische regiem zijn Oosteuropese landen als Hongarije en Boelgarije niet langer gebieden met een voedsel-surplus. Daar kan verder nog aan toegevoegd worden dat de produkten uit de satellietlanden dikwijls van slechte kwaliteit zijn en in het Westen moeilijk verkocht worden tegen wereldmarktprijzen. Een meer krachtdadige poging van de satellietlanden op de Westerse markten te concurreren zou tot een kwaliteitsverbetering leiden die ten voordeel zou strekken van de konsumenten in de satellietlanden zelf).

De leiders in de satellietlanden aanvaarden de boven geschetste diskriminatie, omdat zij de Sowjet-belangen plaatsen boven die van hun eigen landen en voorts ook omdat hun eigen belangen uiteindelijk afhankelijk zijn van de Sowjet-steun die zij genieten.

De huidige situatie verschilt in zoverre van die onder Stalin (afgezien van het feit dat die niet zo drukkend is), dat de winsten van de Sowjets in hun handel met de satellietlanden verborgen blijven achter kunstmatige prijzen. De Sowjets manipuleren zodanig met de prijzen dat het lijkt alsof zij, de „edelmoedigen”, geld verliezen in hun handel met de satellietlanden. Om de Sowjet-„vorderingen” te kunnen betalen, verleent de Sowjet-Unie kredieten. Zo nu en dan worden deze kredieten afgeschreven en dan slaan de Sowjets zichzelf op de schouder vanwege deze „gulheid”.

De Sowjets hebben niet alleen de satellietlanden op het niveau geplaatst van economische koloniale landen; zij hopen uiteindelijk een economisch blok te vormen dat in staat is terdege te concurreren op de wereldmarkten en waardoor dit blok in staat zal zijn op economische gronden nieuwe leden te strikken. Op het ogenblik is de Comecon nog ver verwijderd van een economische macht die even groot is als die van de USA of de Gemeenschappelijke Markt. Bovendien vertraagt de Sowjet-hebzucht de ontwikkeling van de Comecon. Inderdaad zijn de kenmerkende tekortkomingen van de Sowjet-economie (bijv. de onbekwaamheid hulpbronnen aan te passen aan de behoeften van de bevolking, de al te grote nadrukkelijkheid waarmee de zware industrie ontwikkeld wordt en het feit dat het principe van de „vervulling van de norm” belangrijker is dan kwaliteit), eveneens kenmerkend voor de economie van de andere Comecon-landen. Gedeeltelijk is dit toe te schrijven aan de invloed van de Comecon-planning zelf.

Toch ontwikkelt de Comecon zich.

In maart 1961, kondigde een Comecon-kongres aan dat de inter-blok handel in 1965, ongeveer 80% hoger zou zijn dan in 1958.

Een voorbode van wat dan kan gebeuren heeft men kunnen zien in de Sowjet-avonturen op de internationale oliemarkt. De Sowjets hebben aan tal van landen olie aangeboden ver onder de wereld-marktprijzen. Deze prijzen waren lager dan de prijzen die de Sowjets bij hun eigen satellietlanden in rekening brengen. Aldus hebben de Sowjets in 1959, 21% van de Italiaanse, 25% van de Oostenrijkse, 53% van de Egyptische, 44% van de Uruguese en 100% van de IJslandse oliemarkt weten te veroveren. De Comecon kan de Sowjet-Unie helpen hetzelfde te doen met andere produkten. De techniek is precies gelijk aan die van John D. Rockefeller Sr. in de periode voor de anti-trust wetten in de Verenigde Staten.

Lage prijzen worden als lokaas aangeboden. Is de markt eenmaal veroverd dan worden de concurrenten er uit gewerkt of opgeslokt en de prijzen kunnen dan hemelhoog opgeschroefd worden.

De Comecon lijkt op een reusachtig kartel. Het enige verschil is dat de leden van dit kartel en ook de doelwitten hele landen zijn en niet alleen maar zakelijke ondernemingen. Omdat er geen effectieve mondiale „anti-trust organisaties” bestaan, is in de vrije wereld de beste, en wellicht enige, bescherming te vinden in een verbetering van de economische samenwerking en regionale economische groeperingen welke niet gedomineerd worden door of ondergeschikt gemaakt worden aan welk land dan ook. Dit is een van de redenen dat zulke formaties in de vrije wereld als de Gemeenschappelijke Markt zo uitermate belangrijk zijn.

Zonder de steun van formaties van deze aard zullen landen als Noorwegen en Japan een economische en politieke buit dreigen te worden van de Comecon.

Nieuwe boeken

BERNARD LEWIS, *The Emergence of modern Turkey*, New York 1961, published for the Royal Institute of International Affairs by Oxford University Press, 501 blz.

Turkije is een land, dat recentelijk zeer sterk de aandacht heeft getrokken. De jongste revolutie is er een geweest, die met zeer gemengde gevoelens werd gevolgd en die ook in zijn nawerking nog steeds raadsels oproept. Voor wie, door dit alles aangespoord om zich eens te verdiepen in de historie van dit land, zoekt naar een betrouwbare gids vindt die stellig in het boek van Bernard Lewis, dat twee eeuwen geschiedenis omvat en waarvoor geput is uit een rijk bronnenmateriaal. Zo ontdekt men veel, waardoor de Turkse natie in een ander perspectief komt te staan. In de vele literatuur, die over Turkije is verschenen, neemt dit boek een zeer vooraanstaande plaats in.

HUBERT RIPKA, *Eastern Europe in the Post-War world*, Londen 1961, Methuen & Co. LTD, 266 blz.

De schrijver van dit boek, dat door Hugh Seaton-Watson van een inleiding werd voorzien, was minister in de na-oorlogse regering van Tsjecho-Slowakije, gedurende het presidentschap van Benesj. Na de coup van Praag week hij uit naar het Westen. Het beleid van de Oost-Europese landen is grotendeels bepaald geworden door de rivaliteiten tussen de grote mogendheden. Dat komt in deze beschrijving van het na-oorlogse Oost-Europa wel duidelijk naar voren. Een zeer scherp licht valt ook op de manier,

waarop de Sowjet-Unie in de Oost-Europese landen kommunistische regimi's in het zadel heeft geholpen. Ripka geeft in de twee eerste hoofdstukken een uiteenzetting over het heterogene karakter van Oost-Europa en beschrijft vervolgens de warrige politiek van de grote mogendheden. Aparte hoofdstukken wijdt hij aan de Poolse rebellie en de Hongaarse opstand. Een zeer verhelderend en consciëntieus geschreven boek, dat wij graag ter lezing aanbevelen. Vr.

JOHN F. O'CONNOR, *Cold war and liberation, a challenge of aid to subject peoples*, Washington 1961, Vantage Press, 533 blz.

De discussies rond de vreedzame coëxistentie en daaruit voortvloeiend laatstelijk die over de mogelijkheid van een dialoog met de kommunisten, hebben eens te meer aangetoond hoe groot de noodzaak is van het juist verstaan van de kommunistische terminologie. Aan de juiste analyse hiervan heeft het in het Westen dikwijls ontbroken en daardoor zijn ook de vele misslagen te verklaren in de politiek tegenover het kommunistische blok. Daardoor is tevens een goed stuk verklaarbaar van de kommunistische expansie. De situatie waarin de wereld thans verkeert maakt het tot een absolute voorwaarde een juist alternatief te vinden voor een alles en allen vernietigende oorlog, een alternatief dat niet gaat in de richting van een mentale kapitulatie, maar dat in een verbinding van positieve krachten, het op de juiste waarde schatten van de kommunistische terminologie en het losbreken uit

opgedrongen stellingen de kommunistische uitdaging beantwoordt. De Amerikaan John F. O'Connor heeft dit alles uitgewerkt in een uitvoerige studie, die een nogal forse knuppel in het westerse hoenderhok werpt. Zij zal dan ook stellig reacties oproepen, want een programma opstellen voor hulp aan de door de Sowjet-Unie onderworpen volkeren heeft reeds in Amerika de gemoederen danig in beweging gebracht. Hoe men verder ook over het boek denken mag, het is de moeite waard het te lezen en te overdenken. G.

HERBERT LUDAT, Jugoslawien zwischen West und Ost, Gies-
sen 1961, Wilhelm Schmitz Ver-
lag, 172 blz.

Een interessant en instruktief boek over Joegoslavië, waarin problemen van zijn geschiedenis, economie en politiek door een aantal deskundige auteurs wordt behandeld. Het bevat een zestal bijdragen, aangevuld met een uitvoerig literatuuroverzicht en een kaart. Besproken worden de historische achtergronden van het huidige Joegoslavië, de kerken en godsdiensten, de landbouw, het economische systeem en de politieke ontwikkeling in de periode 1941—1961. G.

JAN GLISSENAAR, Arabieren huilen niet, Blaricum 1961, Bigot & Van Rossum N.V., 214 blz.

Jan Glissenaar en Peter Pennarts hebben een groot lezerspubliek voor zich kunnen winnen. Hun avontuurlijke reizen spreken tot de verbeelding. Maar zij hebben meer gezocht dan het avontuur. Dit boek over het Midden-Oosten,

geschreven door Glissenaar en door Pennarts van vele prachtige foto's voorzien, is tegelijkertijd een diepgaande observatie van dit gistende werelddeel. Door zijn kennis van het Arabisch, de grondige voorbereiding van zijn reizen en zijn boeiende schrijftalent heeft Glissenaar met dit boek zijn lezers zeer veel wetenwaardigheden weten mee te geven en hij heeft een kleurrijk en interessant panorama weten te ontwerpen van landen, waarvan de namen telkens weer in het wereldnieuws opduiken. Achter de feiten en gebeurtenissen heeft hij steeds gezocht naar de mens. Kortom: een meeslepend boek. A.

MICHEL MOURRE, Les religions et les philosophies d'Asie, Parijs 1961, Ed. La Table Ronde, 451 blz.

Michel Mourre heeft in de beschrijving van wereld- en levensbeschouwing in Azië zijn lezers een zo gedetailleerd mogelijk overzicht willen geven. Dat zou het boek dor en droog hebben kunnen maken. Dat het dat niet is geworden is geen geringe verdienste. Azië, dat bewoond wordt door zo'n anderhalf miljard mensen, is een werelddeel in beweging. Zonder kennis van de beweegredenen en drijfveren achter het menselijk handelen krijgt de daar plaats vindende beweging veel onbegrijpelijk. Mourre haalt in zijn boek veel van die sluiers weg. Het is uiteraard geen gemakkelijk boek, maar naar het ons voorkomt toch toegankelijk voor zeer velen, die de gebeurtenissen in Azië volgen. Er is bijzonder veel zorg aan besteed, draagt alle kenmerken van intensieve studie en grote vakbekwaamheid. A.

Katholiek Staatskundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR J. F. M. BOSCH, MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDEVLIET
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 16

AUGUSTUS

NUMMER 6

Het loonbeleid in nieuwe banen

DOOR Drs. M. W. J. M. PEIJNENBURG

Het advies, dat de Sociaal Economische Raad onlangs heeft uitgebracht inzake het systeem van loonvorming, is in velerlei opzichten opmerkelijk.

Hoewel de Staatssecretaris van Sociale Zaken en Volksgezondheid in oktober 1960 advies vroeg over een eventuele aanvulling c.q. wijziging van de maatstaven voor het loonbeleid, is door de Sociaal Economische Raad een advies uitgebracht, dat zich sterk met de institutionele opzet blijkt bezig te houden.

Hoewel de voorbereiding van het advies zeer geruime tijd heeft gevergd, draagt het advies naar de mening van vele critici sporen van haastwerk. Niet alleen door soms onduidelijke of niet geheel juiste formuleringen, zoals Mr. Mauritz in E.S.B. van 25 juli j.l. opmerkt, maar ook vaak onvoldoende motivering, zoals Prof. van der Ven meent in E.S.B. van 1 augustus j.l. of de feitelijke motivering verzwijgt en verhult, zoals Prof. Pen meent in E.S.B. van 25 juli j.l. (Prof. Pen geeft zelfs weer wat naar zijn mening de motieven en overwegingen van de S.E.R. zijn geweest, waarbij hij overigens opmerkt, dat niemand voor deze opvattingen verantwoordelijkheid draagt. Die zou ook niet te dragen zijn).

Naar veler mening wordt in het S.E.R.-advies de samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven verbroken. In het algemeen bestaat de indruk, dat een drastische wijziging aan de orde is.

De heer Hessel meent (E.S.B. 18-7-1962) dat men in de andere landen wel verbaasd zal opkijken wanneer de bewonderaars van de Nederlandse loonpolitiek aldaar van het S.E.R.-advies kennis zullen krijgen. Mij lijkt dat dat wel mee zal vallen. Misschien zelfs zal het moeite kosten hen ervan te overtuigen, dat er überhaupt iets gewijzigd is. Wij Nederlanders, die in ons vlakke polderlandje elke oneffenheid van verre signaleren plegen vaak aan nuance-verschillen een wezenlijk karakter toe te kennen.

Hetgeen de S.E.R. in zijn jongste loonadvies heeft voorgesteld, is wel-

licht schokkend voor Nederlandse verhoudingen, het is bepaald niet schokkend op zichzelf beschouwd.

Het loonbeleid blijft n.l. gericht op algemene sociaal-economische doelstellingen en de laatste verantwoordelijkheid blijft bij de overheid.

Maar wat zijn nu in onze Nederlandse ogen de schokkende en omstrede zaken, die in het S.E.R.-advies aan de orde worden gesteld?

a. DE VRAAGSTELLING.

Het huidige kabinet heeft, op aandrang van de grootste groep in het S.E.R.-advies inzake het sociaal-economisch beleid van 1959, een aanvang gemaakt met een systeem van meer gedifferentieerde loonvorming. Daarmede was een eerste stap gezet op de weg naar een vele malen gevraagde, grotere vrijheid en verantwoordelijkheid voor het bedrijfsleven. Opzet was bij de loonvorming in de bedrijfstakken meer rekening te houden met de specifieke aspecten in de bedrijfstak en met name de economische gang van zaken. Indicatief voor deze gang van zaken werd in eerste instantie beschouwd de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit maar ook andere overwegingen zouden een rol kunnen spelen.

Verschillende oorzaken hebben er toe geleid dat het systeem niet bevredigde. In de eerste plaats was er de krapper wordende arbeidsmarkt (waarvan het effect werd versterkt door de arbeidstijdverkorting), die een opwaartse druk op het loonniveau gaf, waardoor de toetsende instanties het best kwantificeerbare criterium, t.w. de arbeidsproductiviteit, moesten hanteren om enigermate remmend op te kunnen treden. Een bijzondere moeilijkheid was vervolgens, dat wij in Nederland geleidelijk aan zijn gaan geloven in een berekenbare rechtvaardigheid. Daardoor werd het vrijwel onmogelijk uit coördinatieve overwegingen veel af te dingen op loonvoorstellen, die gebaseerd waren op een zeer hoog produktiviteitscijfer. Het niet volledig honoreren van een op een dergelijk hoog cijfer gebaseerde loonsverhoging werd algemeen gevoeld als een te kort doen aan datgene, waarop men „recht" had. Hetgeen er aan coördinatie tot stand kwam, was dan ook hoofdzakelijk gelegen aan de benedenzijde. Het gevolg van een en ander is dan ook geweest, dat de totale loonontwikkeling in Nederland sterk de macro-economische produktiviteitsstijging overtrof, hoewel dat theoretisch, n.l. bij een strikte afstemming op de arbeidsproductiviteit per bedrijfstak, onmogelijk zou zijn geweest. Van een beleidvol toepassen van de spelregels is dus in de praktijk niet het juiste terechtgekomen. Pogingen van verschillende zijden (men zegt wat al te gemakkelijk dat de regering steeds tussenbeide kwam, maar wanneer men het goed nagaat dan blijkt vrijwel steeds een geschil in de Stichting aan het overheidsingrijpen ten grondslag te hebben gelegen) om op de loonontwikkeling invloed uit te oefenen, wekten vrijwel steeds verzet omdat een onjuiste ontwikkeling steeds pas gesignaleerd kon worden en beïnvloed kon worden op een moment, dat de onderhandelingen in de bedrijfstakken reeds tot resultaat hadden geleid.

Het inzicht, dat een eenvoudig hanteerbaar criterium voor de loonontwikkeling per bedrijfstak niet te vinden is en dat het in overweging nemen van meerdere vaak niet kwantificeerbare gezichtspunten slechts kan geschieden in de sfeer van beleid en overleg, heeft er toe geleid, dat de S.E.R. zich

is gaan bezighouden in zijn advies met de wijze van loonvorming in plaats van zich te beperken, zoals de advies-aanvraag wilde, tot de maatstaven voor de loonvorming. Een belangrijk argument voor een en ander, hetwelk in het advies niet met zoveel woorden is genoemd, betreft de afstemming van de loonbeweging in de verschillende bedrijfstakken op een wenselijk of toelaatbaar geachte totale loonontwikkeling.

Weliswaar kan men van het produktiviteitscriterium zeggen, dat het gemiddelde per bedrijfstak per definitie overeenstemt met de nationale produktiviteitsontwikkeling en dat die nationale produktiviteitsontwikkeling het belangrijkste uitgangspunt is voor de vaststelling van de toelaatbare nationale loonontwikkeling, maar in de praktijk blijkt een en ander niet eenvoudig te realiseren, terwijl ook niet steeds vaststaat dat de toelaatbare loonontwikkeling in een bepaalde periode precies overeen dient te stemmen met de nationale produktiviteitsstijging.

Daardoor bleek behoefte te bestaan terug te keren naar een beoordeling van de macro-economische mogelijkheden en na te gaan op welke wijze een daaruit voortvloeiende macro-economische doelstelling zou kunnen worden gerealiseerd. Indien er geen eenduidige kwantificeerbare formule te vinden is om uit deze macro-economische doelstellingen de feitelijke loonontwikkeling per bedrijfstak te berekenen, dan blijft slechts de weg over van beïnvloeding en overleg. De S.E.R. constateerde derhalve, dat realisering van de macro-economische doelstelling in het kader van een gedifferentieerde loonpolitiek slechts mogelijk was door het tot stand brengen van een organisatorische binding aan het macro-economische uitgangspunt en zo moest de S.E.R. wel komen op de weg van de institutionele opzet van de loonvorming.

b. VRIJHEID EN VERANTWOORDELIJKHEID.

In het advies wordt gepleit voor een grotere vrijheid en verantwoordelijkheid bij de loonbepaling voor het bedrijfsleven. In het door de meerderheid voorgestelde systeem heeft een en ander plaats op twee strategische punten.

In de eerste plaats zal dienen als uitgangspunt voor de loonvorming de conclusie, waartoe de S.E.R. komt omtrent de toelaatbare loonkostenontwikkeling in het rapport, dat de S.E.R. halfjaarlijks denkt uit te brengen. Het is de regering mogelijk daarover een oordeel uit te spreken: in het voorbereidend stadium tijdens de discussies in de S.E.R. door middel van zijn ministeriële vertegenwoordigers; daarna publiekelijk of in een overleg met de S.E.R. of de Stichting van den Arbeid. Maar nodig is dit niet en het oordeel van de regering heeft voor het georganiseerde bedrijfsleven slechts informatieve betekenis. Het houdt niet meer in als een waarschuwing, die overigens wel door het georganiseerde bedrijfsleven ter harte zal worden genomen teneinde moeilijkheden en overheidsingrijpen in een later stadium te voorkomen.

Het lijkt weinig waarschijnlijk, dat het georganiseerde bedrijfsleven in de S.E.R. met al die kroonleden er bij van zijn vrijheid en verantwoordelijkheid misbruik zal maken door een loonontwikkeling toelaatbaar te noemen, die voor onze volkshuishouding en zijn leden desastreuze gevolgen heeft.

De tweede fase van vrijheid en verantwoordelijkheid is gelegen in de

feitelijke loonvorming in de bedrijfstakken. De centrale organisaties van werkgevers en werknemers nemen op zich door middel van een systeem van interne coördinatie, dat dan de bedrijfstakonderhandelingen voorafgaat, hun invloed op zodanige wijze aan te wenden, dat de totale loonontwikkeling in overeenstemming is met het macro-economische uitgangspunt. Men zou dit laatste zeer specifiek een verantwoordelijkheid kunnen noemen, die in handen van het bedrijfsleven behoort. Het algemeen belang kan geschaad worden door een totale loonontwikkeling welke erkende sociaal-economische doelstellingen in gevaar brengt. Overheidsbeïnvloeding moet mogelijk zijn wanneer dit gevaar reëel aanwezig is. Maar zolang de totale loonontwikkeling blijft binnen redelijke grenzen zal men het georganiseerde bedrijfsleven de bevoegdheid niet kunnen ontzeggen uit te maken op welke wijze de beschikbare loonsom over de verschillende sectoren wordt verdeeld.

Er mag van uitgegaan worden dat dan ook niet de belangen van de hierbij betrokkenen worden geschaad, omdat dat nu juist de zeer specifieke taak van de vakbeweging is, t.w. het opkomen voor de belangen van de degenen, die tot hun groep behoren.

Men zal opmerken, dat bij het verdelen van de beschikbare loonsom over de verschillende bedrijfstakken door het georganiseerde bedrijfsleven bij zijn interne coördinatie dan toch ook criteria zullen moeten worden gehanteerd. Dat is juist. Maar in tegenstelling tot thans speelt het macro-economische uitgangspunt reeds in deze fase een belangrijke rol, terwijl bovendien er wel relevante gezichtpunten zijn maar deze zijn niet kwantificeerbaar en in een zodanige formule te gieten, dat daaruit zonder meer het macro-economische uitgangspunt wordt bereikt. Dat wil dus zeggen, dat deze criteria gebracht moeten worden in de sfeer van het overleg en het beleid en afstemming op het macro-economische uitgangspunt is daarbij slechts mogelijk indien dit geschiedt vóórdat tot concrete loonvoorstellen wordt besloten. Er is niemand die betwist dat dit tot de taak van het georganiseerde bedrijfsleven behoort. Hetgeen wel betwist wordt is de vraag of het georganiseerde bedrijfsleven dan ook belast moet worden met het toezicht op het onderhandelingsresultaat m.a.w. belast moet worden met de toetsing van loonvoorstellen en de definitieve goedkeuring. Op dit moment in het College van Rijksbemiddelaars belast met de goedkeuring. Het vraagt daarbij overigens steeds het advies van de Stichting van den Arbeid. Maar het College oordeelt dan, zich latende leiden door de aanwijzingen die terzake van de loonvorming door de regering waren gegeven.

In de nieuwe constructie van de S.E.R. is echter aan het College slechts bekend wat de gemiddeld toelaatbare loonstijging zal zijn. Welke argumenten er voor pleiten om binnen deze gemiddelde loonontwikkeling onder bepaalde omstandigheden de ene bedrijfstak wat meer toe te kennen dan de andere is aan het College niet bekend.

Een minderheid in de raad meent, dat de uiteindelijke goedkeuring in handen moet blijven van het College van Rijksbemiddelaars, dat daarbij dan dezelfde uitgangspunten moet hanteren als het georganiseerde bedrijfsleven. Dit kan slechts twee gevolgen hebben: het College vaart blind op de opvatting van de Stichting van den Arbeid en in feite is er dan geen verschil tussen het standpunt van deze minderheid en dat van de meerder-

heid van de Raad; ofwel het College weegt de aangevoerde argumenten zelf en komt tot een van de Stichting van den Arbeid afwijkende conclusie. Maar op grond waarvan? Het is niet het College dat bereid is tegenover zijn achterban te verdedigen dat bedrijfstak a dit jaar boven de gemiddelde loonontwikkeling uit mag gaan en dat bedrijfstak b nu maar eens bij dit gemiddelde achter moet blijven. Het College kan zonder exact hanteerbare criteria dan niet anders doen dan iedereen op het gemiddelde te prikken en dat is iets dat noch meerderheid noch minderheid in de S.E.R. beoogt.

Prof. van der Ven, die in het nieuwe S.E.R.-advies een verbreking van de samenwerking van de regering en de Stichting van den Arbeid ziet en die de positie van het College ziet ondergraven, constateert zelf, dat tot nu toe het College zeer ernstig met de adviezen van de Stichting van den Arbeid had rekening te houden, dat het eigenlijk alleen maar vrij was in zijn beslissing bij verdeelde adviezen of wanneer een meerderheidsadvies kennelijk onjuist of geforceerd bleek te zijn tot stand gekomen.

In de nieuwe opzet van de raad blijft het College de beslissende instantie bij verdeelde adviezen. Maar voor wat de beide andere gevallen betreft — zij deden zich in het verleden zelden voor — wanneer het College dan afweek van het unanieme advies, dan gaf dat grote moeilijkheden, ook al ging het dan meestal om beperkte zaken. Waar de macht in het verleden zo duidelijk bij de Stichting heeft gelegen dient niet een overheidsorgaan de verantwoordelijkheid in zijn schoenen geschoven te krijgen, zodat het bedrijfsleven zijn verantwoordelijkheid kan ontgaan. Dit gaat zeker gelden als het College zijn aanwijzingen niet meer van de regering ontvangt maar af moet gaan op de uitgangspunten, die het bedrijfsleven hanteert.

Men kan er aan twifelen of het bedrijfsleven in staat is onderling tot een redelijke verdeling van de beschikbare loonsom te komen, maar dat is in eerste instantie zijn zaak. Het is wèl redelijk een overheidsinstantie een arbitrale functie te geven voor de gevallen dat men het onderling niet eens wordt. Maar een wèzenlijke taak voor de overheid ontstaat pas, wanneer de loonontwikkeling het algemeen belang in het gedrang doet komen. Dan moet er een mogelijkheid zijn voor de overheid om in de loonvorming in te grijpen, teneinde zijn verantwoordelijkheid te kunnen beleven.

Daarin voorziet het door de meerderheid van de raad voorgestelde systeem. Misschien is daarover het laatste woord niet gezegd, misschien zal een regering die bereid is het door de Raad voorgestane systeem in te voeren er behoefte aan hebben nog wijziging te brengen in de door de S.E.R. voorgestelde procedure van overheidsingrijpen, zoals ook de S.E.R. tot het laatste toe aan dit aspect heeft zitten dokteren.

Bijzondere belangstelling zal daarbij ongetwijfeld krijgen de vaststelling van het uitgangspunt voor de concrete loonvorming; een uitgangspunt, dat het karakter kan krijgen van een streefcijfer of onder bepaalde omstandigheden een wat globalere aanduiding. Daarin kan de regering reeds zien of de doelstellingen van haar sociaal-economisch beleid in het gedrang worden gebracht. Wellicht dat zij haar invloed op dit punt wat wil versterken. Eveneens zal bijzondere aandacht verdienen de wijze waarop de overheid in het spel betrokken wordt wanneer de feitelijke loonontwikkeling af gaat wijken van de macro-economische doelstellingen.

1. Het macro-economisch uitgangspunt.

In verband met de belangrijke invloed, welke van de loonontwikkeling op het totale sociaal-economisch gebeuren uitgaat, is het wenselijk de loonontwikkeling in zekere banen te leiden. In het algemeen gesproken is het macro-economisch produktiviteitscijfer het hoofdelement bij de bepaling van de ruimte, welke in een bepaalde periode voor loonsverhoging beschikbaar is. Echter ook andere grootheden kunnen onder bepaalde omstandigheden van invloed zijn. Het aanhouden van het macro-economisch produktiviteitscijfer heeft het voordeel dat in het algemeen het prijsniveau stabiel kan blijven, maar een stabiel prijsniveau is niet het enige desideratum bij het streven naar een evenwichtige economische ontwikkeling. Voor ons land is van zeer groot belang de concurrentiepositie t.o.v. het buitenland, welke niet alleen beïnvloed wordt door de ontwikkeling van de arbeidskosten in ons eigen land maar ook door de ontwikkeling in het concurrerend buitenland.

In het door de raad voorgestelde systeem zal nu in halfjaarlijkse rapporten — teneinde daarmee tevens een zekere spreiding van de c.a.o.-herzieningen over het jaar te verkrijgen — een indicatie worden gegeven over de toelaatbare loonontwikkeling. Het is duidelijk, dat wanneer deze indicatie belangrijk zou afwijken van de verwachte macro-economische produktiviteitsontwikkeling, het rapport verder gaat dan te zijn een aanwijzing voor de door het bedrijfsleven te voeren loonpolitiek. Het wordt dan van direct belang voor het sociaal-economisch beleid van de overheid, zodat het rapport dan meer het karakter krijgt van een advies, waarover een uitspraak van de overheid van node is. In deze gedachtengang is het duidelijk, dat de S.E.R. onmogelijk tot een inflatoire i.c. boven de macro-economische produktiviteit uitgaande loonontwikkeling kan adviseren zonder dat de overheid daarin betrokken raakt.

2. De interne coördinatie.

Het is de bedoeling dat uit de feitelijke loonontwikkeling per bedrijfstak een totale loonontwikkeling voortvloeit, die met het macro-economisch wenselijke overeenstemt. Zodra men dat niet meer wil doen door iedereen een exact gelijk percentage te geven, zoals in de geleide loonpolitiek, dan dienen onderhandelende partijen er toe te worden bewogen met een soms van het gemiddelde afwijkend percentage accoord te gaan. Bij de loonpolitiek is gebleken, dat uniforme verhogingen op den duur leiden tot een voor het bedrijfsleven niet meer acceptabele loonstructuur. Hetzelfde geldt indien wel differentiatie mogelijk is, maar deze differentiatie door het kiezen van een bepaalde formule met kwantificeerbare normen tot een automatisch zich herhalende verdere divergentie gaat leiden.

Zoals hierboven gesteld en zoals ook het S.E.R.-advies uitdrukkelijk naar voren brengt, is er een groot aantal gezichtspunten relevant voor de loonsituatie in een bepaalde bedrijfstak en in een bepaalde periode. In een systeem van vrije marktprijzen kan men veronderstellen, dat al deze relevante gezichtspunten bij vragers en aanbieders zullen resulteren in een bepaalde evenwichtsprijs. Maar wij zijn niet bereid t.a.v. de loonvorming een markt-

prijs te accepteren, niet alleen vanwege het feit dat lonen collectief worden vastgesteld en er dus geen sprake is van een zuivere marktsituatie maar bovendien om sociale en macro-economische redenen t.w. de invloed van de loonontwikkeling op de bestedingen.

Derhalve dient een beleid gevoerd te worden, waarmede de „markt“-verhoudingen zo goed mogelijk worden benaderd maar het niveau, waarop zich dit afspeelt in een juiste relatie staat tot de algemeen aanvaarde sociaal-economische doelstellingen. Dit nu is slechts mogelijk door bij de onderhandelingen reeds, of liever nog daarvoor, de macro-economische eisen ingang te doen vinden bij betrokkenen. Op deze gedachtengang is het systeem van interne coördinatie gebaseerd. Een en ander impliceert dat bedrijfstakpartijen bereid zijn bij de onderhandelingen over de arbeidsvoorwaarden in hun bedrijfstak niet alleen te kijken naar de eigen wensen en noden, maar in het overleg met hun centrale organisaties gepoogd hebben deze eigen wensen in harmonie te brengen met het algemeen uitgangspunt voor de loonvorming. Men kan er aan twifelen of het mogelijk is deze interne coördinatie te doen slagen. Aan werknemerszijde ligt het in bepaalde opzichten wat eenvoudiger: sociale overwegingen zullen een zekere coördinatieneiging (ieder hetzelfde) steun geven. Het is te verwachten dat de moeilijkheden zullen ontstaan wanneer aan werkgeverszijde in een krappe arbeidsmarkt onvoldoende discipline wordt opgebracht. Het is om die reden begrijpelijk dat de twijfels over het voorgestelde systeem voornamelijk heersen in werkgeverskring. Het is echter de twijfelaars niet gelukt een bruikbaar alternatief aan te wijzen. Wellicht is het aardig in dit verband nog eens te herinneren aan een van de ontstaansoorzaken van werkgevers- en werknemersvakverenigingen, t.w. de interne coördinatie, welke men destijds in werkgeverskring toepaste! Mógelijk is het dus zeker, om onderling afspraken te maken, waarnaar men zich gedisciplineerd gedraagt!

3. De toetsing.

Om verschillende redenen wordt in het systeem van de Raad voorgesteld de goedkeuring afhankelijk te stellen van het oordeel van de Stichting van den Arbeid. Reeds gewezen werd op het feit, dat de interne coördinatie gepleegd wordt door de organisaties die tesamen de Stichting van den Arbeid vormen. Zij hebben dus in vooroverleg met onderhandelende bedrijfstakpartners de motieven gewogen welke aan de ingediende voorstellen ten grondslag liggen. Indien partijen zich aan de interne coördinatie hebben gehouden past het voorstel in het patroon van loonvoorstellen dat tesamen in overeenstemming is met de macro-economische doelstellingen. Het is alleen de Stichting van den Arbeid die kan beoordelen of een en ander op de juiste wijze is geschied. Een College van Rijksbemiddelaars kan een dergelijk oordeel niet vellen, eenvoudig omdat zij bij de interne coördinatie niet betrokken is geweest.

Een ander motief is gelegen in het feit, dat indien het oordeel van de Stichting van den Arbeid doorslaggevend is, de bedrijfstakken gedwongen zijn zich aan de interne coördinatie door hun centrales te onderwerpen. Het heeft geen zin voor de bedrijfstakken de werking van de interne coördinatie te frustreren omdat zij dan ofwel bij de toetsing vastlopen ofwel indien, zoals

sommigen vrezen, de centrales te zwak zijn, er dra een loonontwikkeling ontstaat die de overheid aanleiding en gelegenheid geeft de Stichting te ontvoogden.

Tenslotte is er de wenselijkheid op zichzelf om aan een orgaan van het bedrijfsleven over te laten wat dit orgaan zelf uit kan voeren. Er is in dit verband opgemerkt dat de meerderheid in de Stichting zegt dat ze dit aandurft maar dat het niet betekent dat zij het aankan. Het moet uit het voorgaande duidelijk zijn dat een overheidsorgaan in ieder geval niet de verantwoordelijkheid kan dragen voor een gedifferentieerd loonbeleid met een veelvoud van onweegbare criteria.

Er dient natuurlijk wel op te worden toegezien, dat de feitelijke loonontwikkeling in overeenstemming blijft met de toelaatbaar geachte loonontwikkeling. De overheid dient regelmatig op de hoogte te worden gesteld van de feitelijke loonontwikkeling. Hier ligt een belangrijke taak voor het College van Rijksbemiddelaars omdat een en ander niet louter een statistische taak is maar inzicht vraagt in het loongebeuren. Het College is ongetwijfeld het best in staat om staande buiten partijen gevaarlijke ontwikkelingen te signaleren.

4. De positie van de overheid.

Het belangrijkste element in het S.E.R.-advies is de verhouding t.o.v. de overheid. Naar veler mening wordt in het voorgestelde systeem de overheid te ver teruggedrongen. De vraag is of dat waar is.

De gehele na-oorlogse periode heeft de overheid een loonbeleid gevoerd, dat volledig gebaseerd was op de vrijwillige medewerking van het georganiseerde bedrijfsleven. Niet alleen was het voor het College welhaast onmogelijk van een unaniem advies van de Stichting van den Arbeid af te wijken, hetzelfde gold voor de regering. Natuurlijk liet de Stichting zich steeds leiden door de algemene doelstellingen van het regeringsbeleid en was zij zich bewust dat de overheid de macht had om een onwillig bedrijfsleven naar zijn opvatting te dwingen maar in dit alles komt geen verandering. De wezenlijke wijziging schuilt hierin, dat het georganiseerde bedrijfsleven ook naar buiten verantwoordelijkheid draagt voor de macht en invloed welke zij in feite steeds heeft uitgeoefend. Waar de overheidstaak t.a.v. het algemeen belang wezenlijk aan de orde is daar is ook in het voorgestelde systeem plaats voor de overheid ingeruimd. Wellicht, zoals wij reeds signaleerden, op een wijze die niet iedereen bevredigt, maar daar valt nog wel over te praten.

5. De prijzen.

Een moeilijk punt voor velen zal gelegen zijn in het feit dat het loon- en prijsbeleid in de gedachtengang van de S.E.R. ontkoppeld zijn. Een van de oorzaken voor het huidige hoge werknemersaandeel in het nationale inkomen is ongetwijfeld het door de Minister van Economische Zaken gevoerde prijsbeleid. De Minister had daarbij in het produktiviteitscriterium voor de loonvorming een gemakkelijk instrument.

De S.E.R. blijft voorstander van een prijsbeleid dat gericht is op het voorkomen van een inflatoire ontwikkeling, maar door het loslaten van het

produktiviteitscriterium kan niet langer de eis gesteld worden dat de loonsverhoging in een bepaalde bedrijfstak nooit of te nimmer tot stijging van de betrokken prijzen aanleiding mag geven.

De vrees ontstaat nu bij velen dat bij invoering van het voorgestelde systeem, ondernemers van de gelegenheid gebruik zullen maken hun prijzen maar te verhogen. Dat is natuurlijk niet de bedoeling. Maar het prijsbeleid zal weer een meer globaal karakter krijgen en zal zich niet meer in dezelfde mate van de loonpolitiek kunnen bedienen als thans het geval is.

Niet ontkend mag worden dat ook in 1956 het zeer globale prijsbeleid effect heeft gehad, volgens sommiger mening zelfs zodanig dat het een van de oorzaken is geweest van de binnenlandse overbesteding. Wel mag verwacht worden dat zich in de komende periode prijsstijgingen zullen voordoen. Men zal deze echter moeten zien als de rekening die wij voor het beleid van de afgelopen jaren gepresenteerd krijgen. Het is namelijk duidelijk, dat achterblijvende minder produktieve bedrijfstakken op een zeker moment de loonontwikkeling moeten volgen en daarvoor verhoging van de prijzen nodig hebben. Die fase is onderhand wel aangebroken en men zal daarvoor begrip moeten hebben. Het is verstandig dat de S.E.R. zich terzake duidelijk heeft uitgesproken. Ontwikkelingen welke niet te voorkomen zijn dient men te onderkennen teneinde niet de indruk te wekken dat men ze op den duur zou kunnen blijven tegengaan. Een bewindsman die de indruk wekt het prijspeil stabiel te kunnen houden en zich tot taak rekent dit te realiseren loopt op den duur vast in de economische realiteit. Iets anders is dat gestreefd dient te worden naar stabiele prijzen maar men mag zijn politieke leven niet afhankelijk stellen van de goede afloop daarvan.

d. WAT NU ?

De vraag rijst wat de regering met het advies gaat doen. Het feit dat het advies niet unaniem is, kan een reden zijn om een beslissing over te laten aan een nieuw kabinet. Maar op dit moment reeds is er behoefte aan het uitstippelen van een nieuwe loonbeleidslijn voor 1963. Het is duidelijk, dat bij een overleg tussen regering en Stichting van den Arbeid hierover op dit moment, het S.E.R.-advies niet onbesproken kan blijven. Gezien de inhoud van het S.E.R.-advies is het ook duidelijk, dat er van de zijde van het bedrijfsleven weinig animo bestaat een oplossing van de actuele loonmoeilijkheden te zoeken binnen het kader van het huidige loonsysteem.

Een aantal commentatoren is van mening dat het S.E.R.-advies gericht is tegen het huidige kabinet. Het is mogelijk dat enkele lieden die aan het S.E.R.-advies hebben meegewerkt daarin een publieke desavouering zagen van het huidige loonbeleid en de daarbij betrokken bewindslieden. Maar zo heeft wellicht ieder S.E.R.-lid zijn persoonlijke inzichten, motieven en hobbys een rol laten spelen bij de bepaling van zijn standpunt.

De filosofie, welke aan het rapport ten grondslag ligt is echter geheel en al die van het huidige kabinet.

De invoering van het gedifferentieerde loonbeleid in 1959 was welbewust een eerste stap op de weg naar grotere vrijheid en verantwoorde-

lijkheid. Reeds bij de aanvang werd algemeen erkend dat het produktiviteitscriterium niet alleen-zaligmakend was en reeds na de eerste ervaringsronde werd door de betrokken bewindsman advies gevraagd aan de Sociaal Economische Raad om na te gaan op welke wijze het systeem kon worden verbeterd.

Het belangrijkste struikelblok zal ongetwijfeld gelegen zijn in de ont koppeling van het prijsbeleid. Het is voor een Minister van Economische Zaken die gedurende 3 jaar boven op de prijzen gezeten heeft en wiens politieke succes door velen wordt afgelezen (ten onrechte) van de index der kosten van levensonderhoud ongetwijfeld moeilijk te verteren zo kort voor de verkiezingen een belangrijk prijspolitiek instrument uit handen te geven. Wellicht zal hem dat wat gemakkelijker vallen indien hij weet, dat ook voor zijn overige activiteiten bijzondere waardering bestaat.

Het zou namelijk toch wel wenselijk zijn indien deze regering kon besluiten tot een overgang naar het door de S.E.R. voorgestelde systeem, juist met het oog op de actuele loonpolitieke situatie.

Het parlementaire jaar 1961—1962

NIEUW-GUINEAVRAAGSTUK RODE DRAAD
DOOR HET POLITIEKE GEBEUREN.

Wie zich aan de weergave van een overzicht of terugblik over het afgelopen parlementaire jaar zet, zal als een van zijn voornaamste indrukken moeten noteren, dat het Nieuw-Guineavraagstuk het politieke leven in dit land als een van de sterkste factoren heeft beheerst. Andere — eveneens gewichtige — zaken die in vele parlementaire discussies en beraadslagingen de boventoon vormden, gelijk bijvoorbeeld de sociaal-economische en conjuncturele aspecten van ons maatschappelijk bestel, lagen stellig in een wat lagere curve!

De Tweede Kamer besteedde dan ook niet minder dan vier maal een uitvoerig debat aan de Nieuw-Guinea-problematiek, die bij de afsluiting van het parlementaire jaar (althans aan het begin van het zomerreces) naar een zekere graad van voltooiing leek te gaan.

Bij gelegenheid van de „algemene politieke beschouwingen”, begin oktober 1961, begon de Tweede Kamer met haar algemene waardering te uiten voor wat toen hoopvol werd gezien als een kansrijke poging om tot een oplossing te geraken: het zgn. „plan-Luns” tot internationalisatie van Nieuw-Guinea. Zelfs de P.v.d.A.-fractie deed van harte aan de lofbetuigingen mee; zij het, dat men het „plan” een ietwat rood tintje — als zijnde min of meer van eigen huize — trachtte te geven.

Opvallend, hoe men in dat debat van anti-revolutionaire zijde zich van de Kamermeerderheid afzonderde door aan te dringen op een tweezijdig gesprek met Indonesië, waarin toen (nog?) weinigen enig heil meenden te kunnen zien.....

Bij die gelegenheid deed zich ook het scherp incident tussen het kabinet (voornamelijk minister Cals) en mr. Burger, woordvoerder en fractieleider van de P.v.d.A., voor toen deze min of meer suggereerde, dat het kabinet „ergens” wel minder passende connecties met de groep-Rijkens onderhield. Daags na de afstraffing van de heer Burger dienaangaande werd in het socialistisch dagblad „HET PAROOL” onder een hoofdartikel-kop het parool uitgegeven: „De tijd is gekomen, dunkt ons, dat de P.v.d.A.-fractie de leiding in andere handen geeft.”

Bedoeld incident bewoog zich natuurlijk slechts op een neventerrein (naast de eigenlijke Nieuw-Guinea-problematiek), maar hield er toch nauw

verband mee, gezien de verdere houding van de oppositie in het voorbije jaar en de hoofdrol van mr. Burger, die hij inmiddels aan prof. Vondeling heeft overgedragen!

Onmiddellijk na het begin van het nieuwe kalenderjaar, op 2 en 3 januari '62, zette de Kamer zich aan een tweede Nieuw-Guineadebat op basis van een vlak tevoren afgelegde verklaring van premier de Quay, waarin de bereidheid van de Nederlandse regering werd uitgesproken tot overleg met Indonesië, zonder dat daarbij van vooraf te stellen voorwaarden zou worden uitgegaan. Van de zijde der K.V.P.-fractie keurde men de bereidheid van de regering goed, aangezien alle andere pogingen om tot een oplossing te geraken vruchteloos waren gebleken, of aldus moesten worden geacht. Wél werd door de K.V.P.-woordvoerder, mr. Blaisse aangedrongen op het inschakelen van een derde partner, liefst bij wijze van neutrale leiding. De niet-socialistische Kamermeerderheid was het daarmee eens; de P.v.d.A.-fractie liet mr. Burger pleiten voor een zekere aandrang bij de Papoea's, dat zij (uit welbegrepen eigenbelang) voor een aansluiting bij Indonesië zouden opteren. Daarmee zou naar socialistische overtuiging het zelfbeschikkingsrecht volledig kunnen worden gehandhaafd en gehonoreerd.

In dat januari-debat begaf minister Luns zich in nogal sombere bespiegelingen over het vermoedelijke verdere verloop van de ontwikkeling. Zijn beschouwingen van toen zijn stellig niet volkomen onbewaarheid gebleken!

Drie maanden later volgde op 4 en 5 april een derde debat, dat een enigszins onwezenlijk karakter had, aangezien inmiddels op 20 maart geheime besprekingen tussen Nederland en Indonesië waren begonnen en slechts één dag later het zgn. „plan-Bunker” — zij het alsnog officieus — bekend werd. Sedertdien deden zich tal van „buiten-parlementaire” gebeurtenissen voor: mislukking van het Bunker-overleg en infiltraties op Nieuw-Guinea, hetgeen op 24 mei andermaal tot een beraadslaging in de Tweede Kamer leidde.

Vrijwel het enige „positieve” in dat debat was de verwerping van een socialistische motie, waarin het onverwijld aanvaarden van het plan-Bunker werd verlangd. (De heer Scheps distancieerde zich van zijn P.v.d.A.-fractie). De discussies van de Kamer vermochten een oplossing van het NG-conflict geen stap naderbij te brengen! De regering achtte het tijdstip nog niet gekomen om de zaak voor de V.N. of de Veiligheidsraad te brengen, omdat ze nog steeds hoopte op successen bij de onderhandelingen met Indonesië, die echter pas in juli zouden worden hervat.

Bij gelegenheid van dit debat maakte prof. de Quay ook de inhoud van het plan-Bunker officieel bekend door de tekst ervan tijdens de beraadslaging desgevraagd te laten distribueren.

Hetgeen sedert eind mei ten aanzien van de NG-problematiek is voorgevallen, zal men zich via de feiten op de onderscheidene „fronten” wel kunnen herinneren. De Tweede Kamer is op de voorgenomen dag op zomer-reces gegaan zonder een afsluitende gedachtenwisseling, andermaal aan de vooravond van een nieuw geheim beraad tussen Nederland en Indonesië nabij New York.

Een tweede belangrijk aspect van het voorbije parlementaire jaar wordt natuurlijk gevormd door het feit, dat het kabinet-de Quay weldra aan het eind van zijn politieke leven zal zijn en dat in de volgende periode de Tweede Kamerverkiezingen alsmede de kabinetsformatie zullen plaats hebben. Het was dus zo ongeveer „het jaar van de oogst”, hetgeen ook ontegenzeggelijk door het binnenhalen van een aantal belangrijke succesnummers is gebleken! Voor het overige was dit jaar politiek vrij rustig, men zag ook een nogal „makke” oppositie, die zich in elk geval doorgaans beduidend rustiger hield dan op die demonstratieve betoging in de Haagse Dierentuin van januari 1960, toen na slechts enkele maanden van bewind onder prof. de Quay de rode noodklok al zo nodig moest worden geluid.....

Het jaar begon met Troonrede en begrotingen op de Nieuwjaarsdag van de Derde Dinsdag, in welke stukken het kabinet kon bogen op een uitzonderlijk gering tekort van slechts f 275 miljoen naast een uitgaventotaal, dat voor het eerst in de historie de tien miljard gulden zou gaan overschrijden. De defensie-uitgaven stegen boven de twee miljard.

In de lijvige begrotingsstukken was het douceurtje verpakt van de belastingverlaging voor de werkende gehuwde vrouw, die op 1 januari 1962 ook volgens belofte werd gerealiseerd.

Toen de Tweede Kamer na het vluchtig kennismaken van de regeringsplannen die dag de Ridderzaal voor haar eigen home had verwisseld, koos men weer nagenoeg eensgezind dr. Kortenhorst als eerste kandidaat voor de voorzittersnominatie, ten teken, dat de socialistische enkele jaren tevoren tegen hem wegens een vermeende partijdigheid in een crisis-debat gericht strijdbijl hadden begraven. Sommige commentatoren zagen in die geste toen reeds een poging tot hernieuwde toenadering van de P.v.d.A. tot het regeringskasteel, met het oog op de formatie van '63. (Zulk een veronderstelling zou — wat er ook van zij — worden versterkt door de latere uitkomst van de eindstemming over het „mammoet”-wetsvoorstel).

In alle geval bereidde heel de Kamer haar populaire president op diens 75ste verjaardag, 14 november 1961, een warme huldiging. Een hartelijk speechje van nestor Tilanus, een van minister de Pous en orchideeën als kleurig „incident” op de voorzitterstafel!

De algemene begrotingsdebatten — we vermeldden het boven al — stonden nagenoeg uitsluitend in het teken van het Nieuw-Guineaprobleem. Andere gewichtige zaken waren in het najaar niet of nauwelijks aan de orde. Van het normale wetgevend werk daarna valt in het oude kalenderjaar vooral te noemen: de aanvaarding van een nieuwe provinciewet, die in dit voorjaar al meteen in praktijk kon worden gebracht. Dat kwam onder meer tot uiting in een uitbreiding van de aantallen leden der Provinciale Staten en in groter zeggenschap van deze colleges. De Kamer keurde ook een nieuwe wet op de Raad van State goed: eveneens enige uitbreiding en nieuwe taakstelling.

Op 25 oktober deed zich in de Tweede Kamer het vrij unieke feit voor, dat de voorzitter van de K.V.P.-fractie, dr. de Kort zich mede namens de leiders van de andere democratische groepen met een motie tot de regering wendde inzake de toen zeer verontrustende Russische atoombomproeven. Het antwoord van de regering bevatte de mededeling, dat aan de Nederlandse

delegatie bij de V.N. opdracht was gegeven voor de Canadese resolutie te stemmen, die tegen het nemen van de proeven was gericht.

Begin november bracht een van de naar verhouding nogal talrijke interpellaties van de P.v.d.A.-fractie over het loonbeleid, ditmaal meer in het bijzonder over de salaris-kwesties in de radio- en TV-wereld. De Kamer begon daarna aan haar jaarlijkse marathon-loop door de begrotingshoofdstukken, die — politiek gezien — niet zo opzienbarend is geweest.

Bij „Economische Zaken” kreeg men van minister de Pous een vrij opgewekte beschouwing te vernemen over de algemene economische situatie, wèl echter met een waarschuwend vermaning, dat inhalen van de door de alom toegepaste verkorting van de arbeidstijd afgeknabbelde produktiviteit dringend geboden zou zijn. Bij „Justitie” deed de P.v.d.A.-fractie via een amendement van mr. Daams, dat het salaris van minister Beerman met één (symbolische) gulden wilde verlagen, een aanval op diens politieke leven, zulks uit kritiek op het beleid ten aanzien van de spijtoptanten. De andere partijen deden daaraan echter niet mee, omdat er — zoals mr. van Doorn dat namens de K.V.P. verklaarde — in genoemd beleid inmiddels een (kleine) kentering ten goede viel te bespeuren.

Niet alle ministers konden hun eigen begroting verdedigen. Voor de zieke mr. Cals deed dat tot grote waardering van de Kamer ten aanzien van „O. K. en W.” mej. dr. Klompé. Dr. Veldkamp trad als nieuwe bewindsman van „Sociale Zaken” voor het eerst aan en beloofde de Kamer onder meer een eigen „mammoetwet” op het stuk van de arbeidsongeschiktheid. (Vóór einde 1963).

Een politiek pikante kwestie speelde nog even tussen de begrotingsbedrijven door: de zgn. „Bijlmermeer-affaire”, die nog steeds veler gemoederen (onopgelost) bezig houdt, nadat minister Toxopeus zijn wetsvoorstel, dat Amsterdam de Bijlmermeergronden niet wilde geven, terugnam en terwijl de hoofdstad van tijd tot tijd nieuwe campagnes op touw zet, bepaald niet van originaliteit gespeend!

Het nieuwe jaar volgens de gregoriaanse tijdrekenkunde bracht na het al genoemde NG-debat in begin januari allereerst de behandeling van „Buitenlandse Zaken”, die door de voorafgaande dagen sterk „afgeroomd” bleek te zijn. Een nieuw bewijs, hoezeer de NG-problematiek overheersend was.

Na het winterreces beet minister Toxopeus met „Binnenlandse Zaken” het spit af en geraakte in fikse discussie met de Kamer over zijn salarisbeleid ten opzichte van het overheidspersoneel. Een motie, die van de bewindsman vroeg het beraad met de ambtenaren-organisaties te heropenen, legde hij naast zich neer, omdat hij — zoals de minister het formuleerde — geen loze verwachtingen door een zijnerzijds geëntameerd gesprek wilde wekken.

Toen minister Van Aartsen eind februari met zijn begroting van „Volks-huisvesting en Bouwnijverheid” aan de beurt kwam, ontmoette hij in de Kamer felle tegenstand, vooral omdat hij de zgn. „vrije sector” van de woningbouw qua omvang zozeer uit de hand had laten lopen en daarna nog geen forse maatregelen tot beteugeling had genomen, zodat hetzelfde euvel wellicht opnieuw moest worden gevreesd. De Kamer aanvaardde in verband daarmee een door de bewindsman „ontraden” motie van de heer

Andriessen, waarin op een verhoging van het contingent woningwetwoningen van 35.000 tot 40.000 werd aangedrongen. En dat uiteraard ten koste van de vrije sector!

Een zoveelste P.v.d.A.-interpellatie, ditmaal door N.V.V.-voorzitter Roemers tegen de loonbeleid-afspraken van „Oud-Wassenaar” ontketend, liet de socialistische fractie met haar aanvallen op minister Veldkamp en staatssecretaris Roolvink volkomen alleen staan.

De maand maart bracht op de eerste lentedag het lang verbeide begin van het debat over mr. Cals' „mammoetwet”. De minister, juist van een langdurige ziekte hersteld, kon na vele wederwaardigheden en taaië gevechten met een keur van onderwijs-experts uit de Kamer zijn troeteldier op 12 juli in de veilige stal brengen! De bijzonderheden van deze behandeling zullen ongetwijfeld bij alle belangstellenden nog vers in het geheugen liggen.

De zomermaanden brachten tussen de maandenlange mammoet-discussies door, de verwezenlijking van enkele door minister Veldkamp opgezette sociale verbeteringen: verhoging c.q. uitbreiding van de AOW en de AWW-uitkeringen. De Kamer aanvaardde gretig een verlaging van de omzetbelasting op een aantal artikelen, maakte het plan de kerkenbouw tien jaar lang te zullen subsidiëren met dertig procent van de bouwkosten en keurde — ingaande 1 september van dit jaar — een algemene huurverhoging goed.

Als laatste onderdelen van dit uiteraard slechts hoofdpunten vermeldende overzicht noteren we nog uit de druk bezette slotweken van het parlementaire jaar het in meerderlei opzicht belangwekkende duel tussen twee wetsvoorstellen, twee indieners ervan en twee saillante groepen van voor- en tegenstanders in de Kamer inzake het vraagstuk van de prijsbeheersing voor landbouwgronden. Minister Marijnen kwam daarbij als (bescheiden) triomfator te voorschijn.

Voorts beleefden we nog de „première” van het Koninkrijksparlement, de Tweede Kamer met vijf Surinaamse parlementariërs versterkt over de associatie van hun land met de E.E.G.

Tot slot de traditionele rede van een niet ontevreden terugblikkende Kamervoorzitter, waarin alweer nieuwe lijvige werkzaamheden voor het komende jaar werden aangekondigd. Benevens een proefneming voor een andere begrotingsbehandeling, met directer debat en minder papieren rompslomp van voorbereiding.

Veel werk in petto, want ook het parlementaire leven kent eigenlijk begin noch einde.....!

Ná het mammoetdebat over Cals' wetsontwerp

DOOR Mag. Dr. J. G. STOKMAN O.F.M.

Terugziende op de mondelinge behandeling van het wetsontwerp op het voortgezet onderwijs dringen zich drie gevoelens aan mij op: 1) vreugde over de aanvaarding van het ontwerp; 2) spijt over de afwijzende houding van de hele CHU en het grootste deel van de AR t.a.v. een wet, die de onderwijspacificatie verder doortrekt; en tenslotte 3) verwondering over de argumenten, die van diverse zijden bij bepaalde onderdelen van het debat naar voren zijn gebracht.

1. De vreugde over de aanvaarding van het ontwerp met een meerderheid van 100 stemmen tegen 44 is gegrond op drie grote verdiensten van het wetsontwerp.

a. De eerste is de samenbundeling van een zeer verbrokkelde wetgeving op het voortgezet onderwijs in één overzichtelijk geheel van wettelijke regelingen. Tot nog toe is het voortgezet onderwijs geregeld in de (oude) Hoger Onderwijswet (1876) voor wat betreft de gymnasia; in de middelbaar onderwijswet (1863) voor wat betreft de middelbare scholen; in de nijverheids onderwijswet (1919) voor zoverre het de technische scholen aangaat; in de kweekschoolwet (1952) voor wat betreft de onderwijzers-opleiding; in de kleuter-onderwijswet (1955) die de opleiding van kleuterleidsters regelt; in de lager onderwijswet (1920) welke ook de v.g.l.o.- en u.l.o.-scholen omvat. Vaak is tegen het wetsvoorstel van Min. Cals aangevoerd, dat het onwenselijk is vele, onderling verschillende vormen van onderwijs in één wet te regelen. Daar staat echter tegenover, dat al deze schooltypen ook weer vele punten gemeen hebben, waarvoor eenzelfde regeling moest worden getroffen; men denke b.v. aan de stichting en de financiering van de scholen op de grondslag der onderwijspacificatie. Ongetwijfeld houden die verschillende vormen van onderwijs óók in een eigen karakter van de aan de afzonderlijke scholen te geven opleiding, maar dit eigen karakter is in het wetsontwerp voor wat de wezenlijke punten aangaat ook behouden. Dat het strikt noodzakelijk was het gehele voortgezet onderwijs in één wet te regelen, zal ik niet beweren. Dat echter een dergelijke regeling in één wet óók vele voordelen oplevert, is naar mijn mening moeilijk te betwisten.

b. De tweede verdienste van het wetsvoorstel-Cals is gelegen in een aantal onderwijskundige verbeteringen, die in ons bestel reeds lang noodzakelijk waren — met name is de wetgeving op het gymasiaal en middelbaar onderwijs al lang verouderd — en welke verbeteringen door het thans aangenomen wetsvoorstel mogelijk worden gemaakt. Zij bestaan o.a. in een sterk verbeterde overgang van het lager naar het voortgezet onderwijs door middel van een brugjaar, waardoor een horizontale doorstroming zonder of met zo weinig mogelijk verlies van tijd wordt bevorderd. Vervolgens moeten genoemd worden de grotere differentiaties, die thans binnen één en hetzelfde schooltype mogelijk zijn door de invoering van kern- en keuzevakken, bekroond door een wel is waar gehandhaafd, maar minder overladen en gevarieerd eindexamen. Tenslotte is de verticale doorstroming naar hogere en zelfs universitaire opleidingen vergemakkelijkt door een soepeler regeling van de toelatingsexamens en van de einddiploma's. Over de onderwijskundige merites van al deze dingen is in en buiten de Kamer veel gesproken en geschreven. De een wil helemaal géén brugjaar, de ander vindt het thans aangenomen brugjaar maar een halve maatregel; voor vele leraren is de mogelijkheid van een grieksloos gymnasium een gruwel, voor andere daarentegen is het een uitkomst uit de impasse van de overlading met B-vakken, die in de huidige tijd noodzakelijk zijn en die het toch wenselijk maken dat aan bepaalde scholen — altijd door een vrijwillige beslissing van het schoolbestuur zelf — het Grieks zèer ingekrompen kan worden of zelfs geheel achterwege kan blijven. Over dit soort problemen zullen de meningen van leraren en experts wel verdeeld blijven, maar het is een grote verdienste van het wetsontwerp, dat daardoor in ieder geval nieuwe ontwikkelingen mogelijk worden gemaakt en het voortgezet onderwijs in andere banen *kān* worden geleid. De toekomst zal leren, wat er van de geschapen mogelijkheden terecht zal komen of niet. Niet de wetgever, maar de maatschappij zelf beslist over de vraag, welke vormen van onderwijs gekozen, gevolgd en verder ontwikkeld zullen gaan worden.

c. De derde verdienste van Cals' wetsontwerp is gelegen in de doortrekking van de pacificatie tot het gehele voortgezet onderwijs, het enige terrein waar de oude schoolstrijd nog niet geheel was beslecht. Wel is waar is de subsidiëring van v.h.m.o.-scholen en n.o.-scholen ook vandaag de dag reeds honderd procent — maar die scholen moeten eerst op de begroting staan. En of ze dáár op komen, hing tot nu toe af van een subjectieve beslissing van de Minister, terwijl voor de n.o.-scholen ook nog een urgentieverklaring van de gemeente noodzakelijk was. In dit verband mag ik niet nalaten te zeggen, dat alle ná-oorlogse ministers van onderwijs: Prof. v. d. Leeuw, Dr. Gielen, Prof. Rutten en Mr. Cals, zeer ruim en royaal zijn geweest t.a.v. de subsidiëring van bijzondere scholen, evenals de meeste gemeentebesturen dit zijn geweest ten aanzien van n.o.-scholen. Maar het theoretisch onbevredigende in het tot nu toe geldende systeem, namelijk het ontbreken van objectieve normen op grond waarvan een wettelijke aanspraak op algehele vergoeding kan worden gemaakt, is door het wetsvoorstel-Cals weggenomen. Voortaan zal namelijk een planprocedure voor de stichting van scholen voor voortgezet onderwijs van kracht zijn, waardoor aan de sub-

jectieve beslissing van de Minister inzake de subsidiëring van deze of gene school een einde wordt gemaakt, indien althans de school beantwoordt aan de normen van de wet. Voor de verschillende typen van scholen zijn immers in het wetsontwerp leerlingen-aantallen genoemd, bij de bereiking waarvan de betrokken school door de Minister op het plan van te subsidiëren scholen moet worden gebracht, hetgeen de feitelijke bekostiging van deze school binnen enkele jaren ook noodzakelijk tot gevolg heeft. Daarnaast blijft de Minister uiteraard bevoegd ook andere (openbare en bijzondere) scholen op het scholenplan te zetten, die enerzijds niet beantwoorden aan de zojuist bedoelde getalsnormen, maar die toch nodig worden geacht om alle Nederlandse kinderen het (openbaar of bijzonder) onderwijs te kunnen laten volgen overeenkomstig de wens hunner ouders. Dat in zulk een geval van niet-beantwoorden aan de wettelijke getalsnormen de arbitraire bevoegdheid van de Minister om de school wel of niet te subsidiëren blijft gehandhaafd, moet worden aanvaard. Overigens mag van iedere Minister van Onderwijs in zulke gevallen een in billijkheidsopzicht gelijke behandeling van aanvragen tot stichting en van openbare en van bijzondere scholen voor voortgezet onderwijs worden verwacht.

2. Juist de omstandigheid dat het wetsontwerp-Cals de pacificatie doortrekt tot het gehele voortgezet onderwijs en dat niettegenstaande dit feit de gehele CHU-fractie en het grootste deel van de AR-fractie tegen het wetsvoorstel hebben gestemd, geeft mij een gevoel van spijt over het verloop van al de discussies rondom de Mammoetwet. Van overleg tussen de katholieke en de protestants-christelijke instanties op het gebied van het onderwijs is sedert de indiening van het wetsontwerp in 1958 nauwelijks sprake geweest. Ook in de politieke sector van het maatschappelijk leven zijn geen ernstige pogingen aangewend om tot één gemeenschappelijke houding van alle voorstanders van het bijzonder onderwijs ten aanzien van dit wetsontwerp te komen. Op de vraag hoe dit te verklaren is, ga ik hier niet in. Wel wil ik enkele opmerkingen van algemene aard maken over de positie van het bijzonder onderwijs in deze tijd.

De enorme stijging van de kosten van het onderwijs maken het in de huidige verhoudingen praktisch onmogelijk op peil staande scholen en instellingen van bijzonder onderwijs op te richten en in stand te houden zonder een financiële gelijkstelling tussen het openbaar en het bijzonder onderwijs. Zelfs voor de theologische faculteiten kunnen de bijzondere universiteiten de financiële hulp van de overheid niet langer ontberen. Aan die volledige subsidiëring van bijzondere scholen en universitaire instellingen zitten uiteraard beperkingen vast, hoe men deze ook moge noemen of wil kwalificeren: deugdelijkheidseisen of subsidievoorwaarden. Maar tot op de dag van vandaag hebben alle aangebrachte beperkingen de *wezenlijke* vrijheid van het bijzonder onderwijs niet aangetast. Mij althans zijn geen gevallen bekend, waarbij de Overheid ernstig inbreuk heeft gemaakt op de vrijheid van oprichting van scholen, op de vrijheid van richting van het bijzonder onderwijs, op de vrijheid van opleiding en benoeming van de leraren, op de vrijheid van keuze van leerboeken en onderwijsmethoden. En dit zijn toch de *wezenlijke* vrijheden van het bijzonder onderwijs. Stellig is ook de

vrijheid van inrichting van het onderwijs een prerogatief van de bijzondere scholen, maar hier zijn vele beperkingen mogelijk (en zelfs noodzakelijk), zonder dat de wezenlijke vrijheid van het bijzonder onderwijs erdoor wordt aangetast. Met name is dit niet het geval als voorschriften worden gegeven over de aan elk schooltype noodzakelijk te geven vakken, over de aan elk vak te besteden lessen, over het maximum aantal te geven lesuren, over de inrichting en de afneming der examens en dergelijke. Men kan de eis van vrijheid van inrichting van het bijzonder onderwijs óók overdrijven — tot uiteindelijk nadeel van het bijzonder onderwijs zelf. Want het is onjuist alle opgelegde regelingen en vastgestelde voorwaarden alleen maar te zien en te beoordelen vanuit het gezichtspunt van de vrijheidsbeperking van het bijzonder onderwijs. Deze regelingen en voorwaarden zijn óók weer een bescherming van het bijzonder onderwijs. Want zij bieden een zekere waarborg, dat de openbare en de bijzondere scholen van hetzelfde type onder het opzicht van de gegeven opleiding en het afgenomen eindexamen op gelijkwaardig niveau blijven liggen, hetgeen naar mijn mening voor de positie van het bijzonder onderwijs in ons vaderland van zeer grote waarde is.

Vanzelfsprekend hangt alles af van de mate waarin en de wijze waarop de vrijheid wordt ingeperkt. Maar dat het wetsontwerp-Cals die vrijheid op een grondwettelijk ontoelaatbare of een onderwijskundig onaanvaardbare wijze inperkt, is een bewering die wel vaak herhaald, maar in het geheel niet bewezen is. Door de gezamenlijke inspanning van Mej. Nolte en Prof. Versteeg is die vrijheid ook nog wat groter geworden dan Min. Cals aanvankelijk had voorgesteld. Al met al genomen is de vrijheid van inrichting van het onderwijs in het ontwerp-Cals zeker niet geringer dan in de bestaande wetten het geval is. Houdt men daarbij in het oog, dat de financiële gelijkstelling voortaan ook zal gelden voor wat thans V.H.M.O., Nijverheidsonderwijs of land- en tuinbouwonderwijs heet, dan betekent het wetsontwerp-Cals voor het bijzonder onderwijs een belangrijke versteviging van zijn positie in ons nationaal bestel. Dat het huidige m.u.l.o. voortaan eveneens onder deze wet zal vallen zodat de planprocedure ook daarop van toepassing zal zijn in plaats van het volledige automatisme van de bestaande lager onderwijswet, is op zeer redelijke gronden te verdedigen. Want enerzijds blijft de financiële gelijkstelling gelden voor wat voortaan middelbaar algemeen voortgezet onderwijs zal heten, terwijl het anderzijds onlogisch zou zijn geweest aan deze vorm van voortgezet onderwijs een bevoorrechte positie te geven door alleen dit schooltype uit de planprocedure voor het gehele voortgezet onderwijs te lichten of althans veel gunstiger stichtingsnormen voor die school in de wet vast te leggen. Zonder ook maar iets af te doen aan de waarde en de betekenis van het m.u.l.o., moet bovendien gezegd worden, dat in deze tijd het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (gymnasia en athenaea) van bijzonder belang is te achten teneinde de doorstroming naar de universiteit en de hogeschool te bevorderen óók onder de jeugd afkomstig uit de gezinnen van onze arbeiders, kleine boeren en tuinders. Daarom is de vaststelling van wettelijke stichtingsnormen, op grond waarvan aanspraak kan worden gemaakt op bekostiging van deze scholen uit 's Rijks kas, een belangrijke verbetering voor het

katholieke en het protestants-christelijke deel van ons volk. Het amendement Engelbertink, ten gevolge waarvan de stichtingsnormen voor gymnasia en athenaea in gemeenten beneden 50.000 inwoners nog wat zijn verlaagd, verdient in dit opzicht onze bijzondere waardering.

3. Tenslotte wil ik nog enkele opmerkingen maken over de debatten bij bepaalde onderdelen van het wetsvoorstel of bij de behandeling der belangrijkste amendementen. De stellingen, die daarbij door de verschillende fracties werden betrokken, hebben meermalen verwondering gewekt.

a. Ik begin met art. 3 over de maatschappelijke onderwijsorganen, waarop de K.V.P. bij monde van Dr. Albering een amendement had ingediend, dat later moest worden ingetrokken omdat het toch kansloos bleek te zijn. Zowel de „rechtse” als de „linkse” fracties hebben zich gekeerd tegen die maatschappelijke onderwijsorganen en zakelijk gezien is het van geen van beide eigenlijk goed te begrijpen.

Voor de voorstanders van het bijzonder onderwijs is de vorming van maatschappelijke onderwijsorganen, waarin vertegenwoordigers van de ouders, de leraren en de schoolbesturen zijn opgenomen, een aangewezen middel om tot krachtige en representatieve organisaties van het bijzonder onderwijs te komen, die de al te grote en al te eenzijdige macht van het departement zouden kunnen en zouden moeten afremmen. De tijden zijn veranderd. In de gewijzigde verhoudingen is de invloed van de Overheid op het onderwijs véél groter dan voorheen. Wil het bijzonder onderwijs zich zelf blijven en ook in de toekomst haar eigen zelfstandige positie in ons onderwijsbestel handhaven, dan kan het zich niet veroorloven het „tegenspel” ten opzichte van de Overheid over te laten aan tientallen onafhankelijke en van elkaar los staande, elkander tegensprekende en soms ook nog tegenwerkende organisaties van leraren, directeuren en rectoren, van besturen en van personen, van ouders en vaak ook van kerkelijke instanties of kerkelijke gemeenten. Het is daarom niet goed in te zien, waarom eigenlijk de AR en de CHU zózeer gekant waren tegen die maatschappelijke onderwijsorganen!

Maar is het van de P.v.d.A. en de VVD dan wel te verklaren? Misschien wat gemakkelijker, maar toch ook niet helemaal. Want..... belangrijke organisaties, die voor het openbaar onderwijs ijveren, verlangen eveneens zulke organen, althans voor het openbaar lager onderwijs. Volksonderwijs, de Ned. Onderwijzers Vereniging, de Mij. tot Nut van 't Algemeen en de Ned. Ouderraad bij het openbaar L.O. wensen uitdrukkelijk een centraal, landelijk orgaan, waarin vertegenwoordigers van ouders, onderwijzers, gemeentebesturen en nog andere instanties zijn opgenomen en welk orgaan door de Overheid wordt betaald en o.m. tot taak heeft adviezen uit te brengen over wetten, besluiten en andere maatregelen op het terrein van het lager onderwijs. Het valt niet goed in te zien, waarin zulk een toporgaan voor het openbaar lager onderwijs nu verschilt van de maatschappelijke onderwijsorganen, zoals Dr. Albering die voor de geest had bij de indiening van zijn amendement op art. 3. Toch wilde ook de P.v.d.A. en de VVD daarvan niet weten; Mevr. van Someren-Downer zag er zelfs een

bedreiging in voor het openbaar onderwijs! Het zal mij benieuwen wat er na de debatten over art. 3 van de mammoetwet terecht zal komen van de wensen van Volksonderwijs en andere voor de openbare school sterk geporteerde organisaties, bij een eventuele herziening van de lager onderwijs-wet! Indien de geuite wensen daarbij zouden worden ingewilligd, zullen de voorstanders van het bijzonder onderwijs reeds op grond van het pacificatie-beginsel moeten verlangen, dat ook voor het bijzonder lager onderwijs zulk een toporgaan op kosten van de Overheid kan worden gevormd.

b. Aan beide zijden, rechts zowel als links, heeft men zich naar mijn mening óók aan enige overdrijving schuldig gemaakt bij de debatten over de al of niet te scheppen mogelijkheid van vormingsonderwijs op openbare scholen, gegeven door leraren van genootschappen op geestelijke grondslag zoals het Humanistisch Verbond. Op zich zelf genomen zou er m.i. geen bezwaar tegen geweest zijn de mogelijkheid van het godsdienstonderwijs enerzijds en van het vormingsonderwijs anderzijds met dezelfde bewoordingen in de wet op te nemen, mits er maar duidelijk aan toegevoegd zou zijn, dat genootschappen op geestelijke grondslag éérst bij Kon. Besluit tot dit doel (geven van vormingsonderwijs op openbare scholen) moeten zijn toegelaten. Want dáárin bestaat het wezenlijke verschil met het godsdienstonderwijs gegeven vanwege enig Kerkgenootschap, dat tot het geven van dat godsdienstonderwijs op de openbare school gerechtigd is en daarvoor geen enkele toelating meer nodig heeft. Het verschil bestaat geenszins hierin, dat voor het godsdienstonderwijs *niet* en voor het vormingsonderwijs wél een wens of verlangen terzake door de ouders moet zijn geuit. Bij de uitvoering van art. 26 van de lager onderwijswet, handelend over het godsdienstonderwijs op de openbare lagere scholen, is het bij mijn weten ook steeds praktijk geweest, dat door het gemeentebestuur of het hoofd der school wordt nagegaan, of er ouders zijn, die voor hun kinderen het godsdienstonderwijs vanwege enig Kerkgenootschap verlangen. Want als die ouders er niet zijn, kan de godsdienstleraar — tot welk kerkgenootschap hij ook moge behoren — wel thuis blijven. Bij de praktische uitvoering van de thans door de Tweede Kamer aanvaarde wet op het voortgezet onderwijs zal een soortgelijke praktijk als bij het lager onderwijs zich vanzelf ontwikkelen. En daarom zou er m.i. ook geen bezwaar, en zeker geen principieel bezwaar, tegen geweest zijn, wanneer ook t.a.v. het godsdienstonderwijs in de wet bepaald zou zijn, dat de ouders der kinderen het verlangen tot het ontvangen daarvan te kennen moeten geven. Nu dit echter niet is gebeurd, terwijl het wél vermeld staat t.a.v. het vormingsonderwijs van het Humanistisch Verbond, is het m.i. zwaar overdreven om van discriminatie te spreken. Want behalve dat bij de praktische uitvoering van de wet ook voor het godsdienstonderwijs van het verlangen der ouders terzake zal moeten blijken, mag het blijken van zulk een wens t.a.v. het vormingsonderwijs vanwege het Hum. Verbond zeker verlangd worden door allen, die de toelating en de subsidiëring van activiteiten van het Hum. Verbond op gronden van verdraagzaamheid en gelijke behandeling van alle burgers steeds hebben voorgestaan op de enige conditie, dat er in de maatschappij ook behoefte is aan die activiteiten. Men bedenke dat enerzijds het aantal

leden van het Humanistisch Verbond vergeleken bij dat van de gezamenlijke Kerkgenootschappen in ons land zeer gering is en dat anderzijds dit Hum. Verbond door de aanneming van het amendement Kleywegt op alle scholen van voortgezet onderwijs zelfs in de kleinste plattelandsgemeente de mogelijkheid heeft gekregen vormingsonderwijs te komen geven.

Er komt nog bij, dat de wet zelf geen enkele voorwaarde stelt aan dat vormingsonderwijs, waarvan overigens niemand nog weet hoe het zich zal gaan ontwikkelen. Weliswaar heeft de Overheid, met de inhoud van het vormingsonderwijs niets te maken en zij mag zich dáármee ook niet gaan bemoeien. Maar de Overheid moet wèl de zekerheid hebben, dat dit vormingsonderwijs inderdaad *onderwijs* is — geen prettig bezighouden van schoolgaande jongens en meisjes — en dat het wordt gegeven door terzake kundige mensen, mede ook omdat deze van rijkswege een vergoeding daarvoor ontvangen. Ik schrijf dit volstrekt niet, omdat ik het Hum. Verbond ook maar in het geringste wil verdenken van enig verkeerd gebruik van de thans geopende mogelijkheid van vormingsonderwijs op de openbare scholen. Maar de twee voorwaarden, die ik noemde, moeten toch wel gesteld worden. Mutatis mutandis gelden zij overigens ook voor het godsdienstonderwijs, daar de aard en het karakter ervan algemeen bekend zijn en de Kerkgenootschappen gewoon zijn voor dit onderwijs ofwel een predikant of een katholiek priester aan te wijzen, ofwel een leraar die het diploma voor het geven van godsdienstonderwijs heeft behaald, zoals dit door elk Kerkgenootschap afzonderlijk is vastgesteld. In de Algemene Maatregel van Bestuur, die volgens de tekst van de wet-Cals moet worden uitgevaardigd om de vergoedingen voor het godsdienstonderwijs en het vormingsonderwijs vast te stellen, zal aan de genoemde punten dan ook de nodige aandacht moeten worden gegeven. Het feit echter dat de regeling van deze zaken ook t.a.v. het vormingsonderwijs van het Hum. Verbond aan een Alg. Maatregel van Bestuur is overgelaten en dat de wet zelf terzake géén voorwaarden stelt, is een reden te meer om wat voorzichtig te zijn met een verwijt van discriminatie aan het adres van de „rechtse” Kamerfracties.

c. Evenmin kan worden volgehouden, dat de door Min. Cals voorgestelde tekst enige achterstelling van het openbaar onderwijs inhield door de oprichting van openbare scholen alleen op grond van de planprocedure toe te laten. Men kan er zich alleen maar over verwonderen, dat daartegen zoveel bezwaar is ingebracht door de P.v.d.A., die steeds de noodzakelijkheid van planning bij de oprichting van scholen heeft verdedigd. Wel is het te begrijpen dat de voorstanders van het openbaar onderwijs bij de invoering van de financiële gelijkstelling in een bepaalde sector van het onderwijs naar middelen zoeken om te waarborgen, dat ook het nodige aantal openbare scholen wordt opgericht. Bij de invoering van de financiële gelijkstelling voor het bijzonder lager onderwijs in de grondwet van 1917 is dan ook tevens de bepaling opgenomen, dat in elke gemeente van Overheidswege voldoende openbaar algemeen vormend lager onderwijs zal worden gegeven en dat afwijking daarvan slechts kan worden toegelaten volgens bij de wet te stellen regels. Een dergelijke bepaling is echter voor

het voortgezet onderwijs onmogelijk vanwege de veelsoortigheid der scholen, waarover de leerlingen na het verlaten van de lagere school moeten worden gespreid. Maar het wetsontwerp-Cals heeft wel andere middelen aan de hand gedaan om iedere achterstelling van het openbaar onderwijs te voorkomen. Want het houdt de bepaling in, dat de ouders het recht hebben bij de gemeente erop aan te dringen, dat aan de Minister wordt verzocht een gemeentelijke school voor voortgezet onderwijs in het scholenplan op te nemen. En als de gemeente aan de aandrang der ouders geen gevolg geeft, dan kunnen de Gedeputeerde Staten de gemeente opdragen alsnog zulk een verzoek aan de Minister te doen, indien de Ged. Staten menen, dat er een voldoende aantal leerlingen voor zulk een school is. Onafhankelijk van deze bepalingen verplicht de wet-Cals de Ged. Staten om tenminste éénmaal in de drie jaar na te gaan, of voldoende voorzien is in de behoefte aan openbaar onderwijs in een genoegzaam aantal scholen. Indien de voorstanders van het openbaar onderwijs deze waarborgen voor de oprichting van een voldoende aantal openbare scholen voor voortgezet onderwijs niet voldoende of niet waterdicht hebben geacht, dan hadden zij moeten trachten die waarborgen te versterken of te verbeteren; een amendement in die richting zou zeker niet op een unaniem verzet van „rechts" zijn afgestoten. Maar het voorstel-Vermeer om de gemeenten buiten de planprocedure om openbare scholen uit de gemeentekas te laten oprichten en de besturen van bijzondere scholen hetzelfde te laten doen uit eigen particuliere middelen, had met onderwijs-pacificatie niets meer gemeen.

Hetzelfde geldt van het voorstel-Vermeer om de scholen, die buiten de planprocedure zouden zijn opgericht, niet te subsidiëren voordat zij volgroeid zouden zijn en daarna nog drie jaar lang aan de getalsnormen van de wet zouden hebben voldaan, waarmee voor gymnasia en athenaea dan wel tien jaren gemoeid zouden zijn. Dit voorstel gold wel is waar èn voor gemeentelijke èn voor bijzondere scholen, die buiten de planprocedure zouden zijn opgericht. Maar nadat de Kamer het amendement-Vermeer om de openbare scholen onder de planprocedure uit te halen, had verworpen, gold de straf op de oprichting van een school buiten de planprocedure om, alleen nog maar voor bijzondere scholen. Dat ging ook de heer Vermeer zelf te ver en hij wijzigde zijn amendement in dezer voege, dat een bijzondere school, die bij de oprichting niet voor bekostiging uit 's Rijks kas in aanmerking kwam, gedurende de eerste drie jaar geen rijksvergoeding zou krijgen. Ook in deze vorm bleef het amendement echter een door niets gemotiveerde straf op de oprichting van een niet gesubsidieerde bijzondere school, waartoe de grondwet zelf alle vrijheid waarborgt. Want voor zoverre er nog nieuwe, bijzondere scholen buiten de planprocedure zullen worden opgericht, zal een van de twee volgende mogelijkheden zich wel voordoen: ofwel de school blijft minstens drie jaar beneden de getalsnormen van de wet ofwel zij blijkt reeds na een of twee jaar daaraan toch te voldoen. In het eerste geval krijgt de school geen aanspraak op bekostiging, in het tweede geval zou de strafmaatregel volstrekt onrechtvaardig zijn. Dan had de heer Vermeer — om zijn amendement aanvaardbaar te maken — eraan moeten toevoegen: tenzij binnen die tijd van drie jaren blijkt, dat de school voldoet aan de normen van deze wet.

Dat de P.v.d.A. ondanks haar al dan niet zeer ernstige bezwaren tegen het wetsontwerp-Cals uiteindelijk toch vóór gestemd heeft, moeten wij waarderen. Ongetwijfeld is dit ook een voldoening voor Min. Cals, die een objectieve beoordeling van de kant van de P.v.d.A. stellig heeft verwacht, juist omdat zijn wetsvoorstel is ingediend tijdens het Ministerie-Drees en mede de handtekening draagt van de toenmalige Minister van Landbouw Dr. Vondeling. Geheel tevreden over de uiteindelijke tekst is niemand. Maar bij welke onderwijswet is dit wel het geval? Daarvoor zijn de inzichten in de onderwijswereld zelf te zeer verdeeld. Daarbij vergeleken is het een geluk te noemen, dat de politieke tegenstellingen in de Kamer toch niet zó groot bleken te zijn, dat een belangrijke wet zoals deze geen kans meer maakte. In ieder geval zal het nageslacht Minister Cals en zijn staf in ere blijven houden voor de indiening en de verdediging van een wetsontwerp van zó grote allure.

„Misère ouverte” in de V.V.D.

Soms wekt politiek de indruk zo wreed te zijn, dat ze haar eigen kinderen verslindt. Zo'n lot schijnt tot op zekere hoogte professor Oud te zijn beschoren. Na een carrière waarvan — ondanks enkele zeer omstreden onderdelen — ook Oud's politieke tegenstander heeft te erkennen, dat ze opvalt in de zee van Nederlandse middelmatigheid, wordt de liberale partijleider min of meer gedwongen afscheid te nemen van het staatkundig leven onder omstandigheden welke zijn emeritaat de bijkleur van mislukte ondernemingen geven.

Voor professor Oud is het een soort van persoonlijk odium geweest, dat hij de politiek heeft moeten bedrijven vanuit een partij die in het Nederlands politiek bestel op weinig stabiele palen stond. Dat was het geval met de vrijzinnig-democratische unie in de dertiger jaren, toen mr. Oud op het Binnenhof als minister en parlementariër een hoofdrol begon te spelen; het was niet anders met de Partij van de Arbeid in de korte periode dat deze politieke groepering op Oud's wankele liefde mocht rekenen; het is eveneens zo het geval geweest met de V.V.D. waarvan het tweeslachtig karakter eerst goed openbaar werd, toen ze met kortstondig succes probeerde een positie te verwerven tussen de middelgrote partijen en het machtige duo K.V.P.—Partij van de Arbeid in.

Toen — vooral na het verdwijnen van mr. Stikker van het Nederlandse politieke toneel — de V.V.D. uitgesproken de kleur van een oppositiepartij had gekregen, stond tegelijkertijd het stempel van een overwegend conservatieve inslag scherp bij haar ingeprent. Hoewel haar leiders bij tijd en wijle bezwoeren dat het anders was, de V.V.D. heeft vanaf haar oprichting tot heden de reputatie gehad dichter te staan bij partijen als de Westduitse F.D.P. of de Belgische liberale unie dan bij de Britse liberalen of de vóór-oorlogse vrijzinnig-democraten. Tot 1956 heeft deze reputatie prof. Oud en de zijnen geen noemenswaardige winst opgeleverd.

En daarna? Zelfs de meest verstokte liberaal heeft vandaag aan de dag te erkennen, dat de stembuswinsten van 1958 en 1959 alleen maar uitingen van een hoogst grillige politieke conjunctuur geweest zijn. Want tegenover het met trots genoemde percentage der Kamerverkiezingen van 1959 (bijna zestien procent) staan de krappe tien procent van de Statenverkiezingen van dit jaar, een percentage dat gelet op de Gemeenteraadsverkiezingen

in een aantal vergelijkbare gemeenten eind mei j.l. nog iets verder teruggelopen blijkt te zijn. Verpletterend voor de V.V.D. waren vooral de uitslagen in de grootste steden: Amsterdam leverde bij de Kamerverkiezingen van 1959 nog 17.3 procent der uitgebrachte stemmen op; bij de jongste Gemeenteraadsverkiezingen slechts 10.3 procent; in Rotterdam waren deze cijfers 14.2 en 10.3, in Den Haag ruim 22 procent tegen nu slechts 16.

Naarstig wordt er nu van liberale zijde dan ook betoogd, dat het geleden verlies in hoofdzaak betrekking heeft op de „zwevende massa" die uit balorigheid over het beleid van de kabinetten op de brede basis de P.v.d.A. of één der christen-democratische groeperingen de rug toegekeerd had. Bij deze verklaringen wordt evenwel over het hoofd gezien, dat prof. Oud c.s. in 1958 en 1959 hun nieuwe aanhangers allesbehalve als vertegenwoordigers van de „zwevende massa" begroet hadden en dat er bij die gelegenheid triomfkreten waren geslaakt als zou een belangrijk deel van de kiezers zowel de „chronische kwaal van de brede basis" als „het ware vooruitstrevende liberalisme" van de V.V.D. hebben onderkend.

DE GROTE VERGISSING

Dit laatste nu is de grote vergissing van de liberale leiders in hun zege-roes geweest. Nog geen vier jaar later reeds is komen vast te staan, dat de stembussuccessen van prof. Oud in 1958 en 1959 voor een groot deel berust hebben op louter negatieve overwegingen van hun nieuwe, zeer tijdelijke aanhangers. Bovendien moet aangenomen worden dat van het kleine groepje kiezers dat in 1959 de V.V.D. zijn stem gaf in de oprechte hoop, dat Oud's partij werkelijk in de richting van een vooruitstrevend liberalisme stuwde, het overgrote deel de logische consequenties van teleurstelling en „bekering" getrokken heeft.

De verwarring welke deze ontgoochelende kiezersuitspraak in de liberale gelederen teweeg bracht, weerspiegelde zich in de met prof. Oud verwante pers. Na de Statenverkiezingen van 1962 schreef het Algemeen Handelsblad dat de winst van 1958 toch echt wel voor een deel uit onbestendige aanhangers van andere partijen — links of rechts van de V.V.D. — moest hebben bestaan. Het Amsterdamse blad voelde dan ook zo iets als een opluchting over het feit dat de liberale partij haar onechte kinderen weer afgestoten had. Het Vaderland zong een zelfde lied en borduurde bij zijn beschouwingen voort op het thema, dat de oude, overtuigd-liberale kern nu weer de essentie van de V.V.D. vormde. De N.R.C., het enige der liberale bladen dat afgelopen jaren het sein meer dan incidenteel op onveilig had gezet, beperkte zich eind maart nog tot opmerkingen als zouden omstreden zaken (ambtenarensalarissen en kwestie-Van der Putten) de V.V.D. als regeringspartij parten hebben gespeeld; terzake zouden de liberale ministers „pech" gehad hebben, terwijl de Tweede Kamerfractie van de N.R.C. het verwijt kreeg te incasseren, dat ze te passief opgetreden was.

Twee maanden later — na de Gemeenteraadsverkiezingen — trok ook de N.R.C. evenwel meer registers open. Nu heette het Rotterdamse blad verontrust te zijn, omdat prof. Oud c.s. zo weinig verontrust waren; de

V.V.D. zou dienen te begrijpen dat ze haar gedrag grondig te herzien had. Het Algemeen Handelsblad en Het Vaderland beperkten zich toen ook niet meer tot de voor de hand liggende verontschuldigen van een „zwevende massa”, doch stipten de tweespalt in de liberale gelederen aan welke er, als gevolg van een controverse tussen minister Visser en de liberale fractievoorzitter in de Eerste Kamer, mr. Van Riel, ontstaan was.

Het Algemeen Handelsblad en Het Vaderland repten dus nu wel openlijk over een controverse; maar ze bleven dit meningsverschil voornamelijk zien als een conjuncturele aangelegenheid; kwesties als de zaak-Van der Putten en andere onderdelen van het regeringsbeleid van het kabinet De Quay hadden h.i. het prestige van de V.V.D. bij de kiezers geen goed gedaan. Het zou dus voornamelijk de mede-verantwoordelijkheid voor het regeringsbeleid zijn, welke de liberalen in de afgelopen drie jaar waardering, trouw en stemmen heeft gekost. Bij de N.R.C. — waar men zich ongetwijfeld bijtijds herinnerd zal hebben dat dan voor de Partij van de Arbeid en de confessionele partijen hetzelfde recept zou kunnen gelden — heeft men niet alleen naar conjuncturele aanleidingen, maar ook naar structurele oorzaken van de crisis gezocht.

Enkele malen is, voorzichtig en tussen de regels door, te verstaan gegeven, dat de V.V.D. zich van haar tweeslachtigheid (het moderne liberalisme van de vroegere vrijzinnige democraten en het conservatieve liberalisme à la De Telegraaf) zal hebben te ontdoen, wil het liberalisme in het Nederlandse politieke bestel een positieve, betekenisvolle rol kunnen blijven spelen.

MACHTSSTRIJD

Tegen deze achtergrond moet men de gebeurtenissen plaatsen, welke de laatste maanden in de liberale bestuursorganen voorgevallen zijn. Voor prof. Oud zou de hoge leeftijd en de verjonging in de top van andere politieke groepen ongetwijfeld toch al een druk om zich terug te trekken hebben betekend, de misère in de partij die oorzaak en gevolg is van de bar-slechte verkiezingsresultaten maakte zijn aftocht definitief. Hetzelfde geldt in zekere zin ook voor enkele bejaarde liberale Kamerleden, wier aangekondigde aftreden voor de overige fractieleden de vraag wie volgend jaar bij de Kamerverkiezingen zal moeten sneuvelen wat minder knellend maakt. Met een variatie op het spreekwoord zou men dus kunnen zeggen, dat in dit geval de vrijwillige dood van de één het genadebrood voor de ander oplevert.

Maar de aftocht van prof. Oud betekende tevens, dat de machtsstrijd tussen de diverse liberale groepen een kritiek punt ging naderen. Wie zou hen opvolgen? Welke kleur zou de politiek van de V.V.D. in de eerstkomende jaren moeten krijgen? Een paar jaar geleden zag het nog ernaar uit, dat vice-voorzitter Van Riel de maarschalkstaf in de ransel droeg; de liberale fractievoorzitter in de Eerste Kamer heeft zich, vooral in de beginperiode van het kabinet-De Quay een paar maal gedragen als man die de V.V.D. ook als regeringspartij met succes een oppositierol zou kunnen laten spelen. Prof. Oud heeft de aspiraties van zijn adjunct binnenshuis evenwel voldoende kunnen beteugelen om diens kansen bij een paleisrevolutie

twijfelachtig te doen zijn; bovendien heeft mr. Van Riel te veel de reputatie van rechts-liberaal dan dat hij zich in deze periode de steun van partijgenoten van vrijzinnig-democratische huize zou kunnen verzekeren.

De heer Sidney van den Berg is zijn politieke „come back” weer begonnen, maar zijn gedwongen aftreden als minister in 1959 zou — aangenomen dat hij aspiraties heeft om no. 1 in partij of fractie te worden — ook nu nog wel eens een geduchte hindernis om verder te komen kunnen blijken. Minister Visser heeft, ongeacht de uitslag van de machtsstrijd, de slag als liberaal politicus voor goed verloren; bleven over drs. Korthals en mr. Toxopeus. Eerstgenoemde, ondubbeltzinnig de favoriet van vele ex-vrijzinnige democraten, heeft eind augustus na lang aarzelen definitief laten weten dat hij zich niet als lijstaanvoerder en kandidaat fractievoorzitter beschikbaar kan stellen. Daarmee blijft mr. Toxopeus als enige zware troef in het spel over; als minister heeft mr. Toxopeus het verre van slecht gedaan. Maar zijn zijn voeten groot genoeg om in de schoenen van prof. Oud te stappen?

Helemaal duidelijk is het perspectief in de V.V.D. dus niet. Het spel heeft wel iets weg van een „misère ouverte” bij het pandoeren.

Een aantal kaarten komt „open en bloot” op tafel maar het kan de verhouding tussen de „gedekt” gebleven kaarten zijn, welke straks beslist over verlies en winst.

Het kan zijn dat de promotie van mr. Toxopeus tot lijstaanvoerder (dus tot nieuwe oppositieleider?) gevolgd wordt door een promotie van mr. Van Riel tot opvolger van prof. Oud in diens kwaliteit van partijvoorzitter. Dan wordt de V.V.D. dus onderhevig aan een tamelijk wankel machtsevenwicht tussen liberalen van de oude stempel en die van een moderner maatschappij-visie. Het kan zijn dat de groep-Korthals ook in het partij-apparaat sterke troeven in handen krijgt, maar ook dan blijft er spanning. Vast staat slechts één feit: dat in Nederland het liberalisme zijn renaissance nog niet gevonden heeft. De droom van 1958 bleek bedrog te zijn; voor 1963 zal men het moeten doen met schuchtere verwachtingen. Voor prof Oud wel een heel bittere desillusie.

v. L.

Spanje — het uur van de beslissing nadert

DOOR Dr. K. J. HAHN

Verleden jaar herdacht Spanje, na vijfentwintig jaren, het begin van de burgeroorlog, die zoals bekend, in juli 1936 met de aanval van generaal Franco op de republiek uitbrak; in dit jaar maakt de overwinnaar in de burgeroorlog, dezelfde Franco, de zwaarste crisis van zijn regime mee. In mei j.l. gingen ongeveer een halve miljoen arbeiders van Asturië, de Baskische provincie, en van Katalonië in staking, en een maand later werden honderden monarchisten, christen-demokraten, socialisten, liberalen en natuurlijk ook kommunisten gearresteerd, terwijl de leiders van de democratische oppositie of op de Kanarische eilanden geïnterneerd of het land uitgestuurd werden; het zou te optimistisch of te pessimistisch zijn te vermoeden dat daarmee het probleem is opgelost. De geesten en de krachten zijn wakker geworden, en het is onmogelijk aan te nemen dat politionele maatregelen de vrije discussie over de toekomstige vorm van de Spaanse staat kunnen onderdrukken.

Het uur van de beslissing voor Spanje nadert, na 25 jaar Franco-regime is de verzoening binnen het Spaanse volk nog niet tot stand gekomen. Integendeel, het panorama van die stromingen, die zich niet kunnen en willen vereenzelvigen met de falange en het regime van Franco is uitgebreid en het is aan geen enkele twijfel onderhevig dat ook de grote staking van dit voorjaar meer dan alleen economische redenen had. Er heerst een diepe onrust en ontevredenheid in brede kringen van het Spaanse volk en van de leidende geestelijke en politieke krachten van het volk die in dit jaar voor het eerst op spektakulaire wijze tot uitdrukking kwam. Deze krachten zullen zich door internering van enkelen of verbanning van weinigen niet laten onderdrukken. En het is bovendien zeer de vraag of Franco, voor het eerst gekonfronteerd met deze nieuwe politieke realiteit, wederom te veel als generaal en bestuurder en veel te weinig als politikus handelde door de democratische krachten, het politieke midden, dat bezig was een zekere evolutie mogelijk te maken, te onthoofden en daarmee een situatie te scheppen waarin wederom extreem rechts en extreem links tegenover elkaar komen te staan, zoals aan het einde van de burgeroorlog. Er is in Spanje geen traditie voor de gematigde middenmoot en de democratische krachten wilden deze geleidelijk opbouwen. Franco heeft zich de zaak te gemakkelijk gemaakt door monarchisten, sociaal-demokraten, liberalen en christen-

demokraten van links en van rechts praktisch op hetzelfde niveau te plaatsen als de kommunisten en hij heeft daarmee de kans op nieuwe en ernstige conflicten aanzienlijk vergroot.

GEWIJZIGDE SITUATIE

Het is de moeite waard dit even nader te onderzoeken om beter te kunnen beoordelen, wat Spanje — en Europa in Spanje — te wachten staat. Wij moeten ons daarbij afvragen, wanneer en waarom in de stabiele, starre en onveranderlijke structuur van het autoritaire regime van Franco enkele wijzigingen kwamen. Vanaf het einde van de burgeroorlog tot in de eerste jaren na 1945 heerste het systeem van de Caudillo en van de totalitaire falange zo goed als onomstreden. De interne oppositie was weggevaagd, of hield zich volkomen rustig, zo rustig zelf dat Franco na 1945 een groot aantal amnesties kon uitspreken en niet weinige, ook socialistische, emigranten naar Spanje terugkeerden. Het leek als of zich iedereen bij het systeem had neergelegd.

Langzaam kwam in deze situatie wijziging. Franco moest, als laatste overgebleven vriend van de fascistische en nationaalsocialistische staten uit zijn geïsoleerde positie komen en met de omringende democratische wereld een *modus vivendi* vinden. Aan de andere kant was het zeker niet in het belang van het vrije westen, in Spanje een verandering van de politieke structuur te forceren, omdat deze riskante onderneming een zo gevoelig land als Spanje gemakkelijk opnieuw in een chaos gestort zou hebben. Spanje was nodig voor de verdediging van het Westen tegen iedere kommunistische bedreiging en daarom betrokken de Verenigde Staten Spanje in het verdedigingssysteem van het Westen, wat voor Franco een welkome gelegenheid was zijn geïsoleerdheid tenminste gedeeltelijk te verbreken. Opname in de UNESCO, de UNO etc. waren de volgende stappen, de relaties op economisch, kommercieel, ook op cultureel gebied van de overige Europese landen werden nauwer, met het gevaar van het kommunisme groeide de neiging Franco een en ander te vergeven en dat bood Franco zijnerzijds de mogelijkheid zijn autoritair regime hier en daar te verzachten.

DE MONARCHIE

Van fundamentele betekenis was natuurlijk het besluit van Franco de monarchie officieel tot de nieuwe Spaanse staatsvorm te verklaren, teneinde het lot van Spanje ook na zijn aftreden te verzekeren. Daarmee was echter de kiem gelegd voor een interne discussie over de toekomstige Spaanse staatsvorm, die sindsdien niet tot zwijgen kwam. Wij bedoelen daarmee niet zozeer de nare discussie of nu Don Juan of diens jonge zoon Juan Carlos van Bourbon de eigenlijke troonopvolger zou zijn. De kwestie zit dieper: met de aanvaarding van de monarchistische staatsvorm heeft Franco ten eerste de monarchisten in Spanje als zodanig moeten erkennen, en daarmee ten tweede automatisch de monopolie-positie van de falange opgeheven. Zeker, Franco heeft getracht, de falangisten gerust te stellen

door alleen aan hen de status van politieke machtsorganisatie in de staat en in de regering toe te kennen. Maar hij kon en wilde niet verhinderen dat de monarchisten zich nu openlijk gingen organiseren en ook openlijk over de toekomstige structuur van het land gingen discussieren, waarbij zij geen rekening hielden met de wensen en het bestaan van de revolutionaire beweging van de falange. Deze laatste voelde het gevaar zeer duidelijk en het kwam tot vele wrijvingen tussen falangisten en monarchisten op allerlei niveau. De falangisten vormen een revolutionaire beweging met sterke sociale aspiraties, terwijl de monarchisten sterk traditioneel gebonden zijn, sommigen van hen staan bewust een absolute monarchie voor zonder grondwet, zonder algemene verkiezingen, zonder parlement, alleen met een absolute heerser, die door een kroonraad terzijde wordt gestaan. Dit konflikt is een normaal in de moderne revolutionaire-totalitaire staten. Men zou het kunnen vergelijken met het konflikt tussen adel-Wehrmacht-kerkelijke kringen en SA-SS in het Derde Rijk, dat nog elf jaar na de machtsovername van Hitler in de aanslag van juli 1944 tot uitbarsting kwam.

Zodra deze interne krachtmeting tussen falange en monarchisten duidelijker werd en daarmee de monopolie-positie van de falange door Franco stilzwijgend werd verzwakt en potentieel werd afgeschaft, begonnen zich vanzelfsprekend ook de andere politieke krachten te roeren. Hiervoor zijn natuurlijk nog een aantal andere redenen te vermelden: Franco heeft in zijn regime in wezen niets aan de sociale en economische structuur van het land gewijzigd. Het zou onrechtvaardig zijn niet te erkennen, dat de prestatie van Franco in het feit ligt, dat hij een kommunistische ondermijning van het land heeft tegengehouden, dat rust en orde in het land konden terugkeren — al was het dan een met harde vuist ingevoerde en gehandhaafde rust, dat hij niet aan de oorlog van Hitler deelnam, ondanks de rechtstreekse sterke aandrang van Hitler in de ontmoeting in Hendaye in de zomer 1941 en dat hij een zekere economische ontwikkeling van het land stimuleerde. Van een echte en grondige structurele wijziging van de sociale situatie van het land kan echter geen sprake zijn. Naarmate Europa echter de wonden van de oorlog deed genezen en door een sterkere internationale en Europese samenwerking de democratieën van Europa vrijheid, welstand en sociale rechtvaardigheid in toenemende mate wisten te verwezenlijken, terwijl het de Spanjaarden aan alle drie bleef ontbreken, nam de ontevredenheid in de kringen van de lagere klassen en van de arbeiders toe. Franco opende geleidelijk steeds meer de grenzen, verzachtte de politie-kontrole en liet bekende anti-Franquisten rustig leven, en hun beroep uitoefenen, als ze maar niet aageerden. Het internationale kontakt via pers, radio, toerisme nam snel toe.

In deze lagere klassen, bij de arbeiders was het wantrouwen of de vijandschap tegen het regime nooit geheel verdwenen. De anarchisten in Katalonië en de kommunisten in Asturië waren nooit uitgestorven, gevoed als ze waren en zijn door welverzorgde, veelbeluisterde uitzendingen in het Spaans uit Praag en Moskou. Nu echter begonnen deze arbeiders te vergelijken. Niemand in Spanje voelt voor een herhaling van de gebeurtenissen tussen 1936 en 1938, maar evenmin voelen de arbeiders voor een voortzetting van de sociale noodtoestand, die in Spanje onder Franco niet is veranderd en

die uniek begint te worden in het gehele vrije Europa. Het is gemakkelijk na te gaan, welk wijd terrein van agitatie de kommunisten in een dergelijke situatie hebben.

Een soortgelijke dynamiek ontstond in de kringen van de intellectuelen, van de universiteiten, van de studenten, van de jonge klerus. Naarmate de burgeroorlog, door het regime officieel en pathetisch „la cruzada” genoemd, voor de nieuwe generatie tot het verleden begon te behoren, waarmee zij vaak niet eens meer rechtstreeks gekonfronteerd was, in dezelfde mate moest de geestelijke controle van de staat als belachelijk en kwetsend gevoeld worden. Het is bijna ongelofelijk welke denigerende maatregelen de trotse Spaanse natie zich ook vandaag nog moet laten welgevalen, een soort politieke kleuterschool, waarin de juffrouw op alles toekijkt: er heerst niet alleen een censuur die negatief verbiedt, neen, ze gaat verder: de auteur van een artikel moet erop voorbereid zijn, dat de censuur in zijn tekst alinea's inschuift, die dan met de gehele tekst onder zijn naam verschijnen. Deze kleine chicanes werken in een autoritair regime op den duur even enerverend als de geestelijke isolering van een oud kultuurvolk in een tijd, dat alles op intensievere internationale samenwerking dringt. Daarbij komt natuurlijk dat deze jongere generaties een dieper en oprechter sociaal gevoel bezitten, en door de ontwikkeling in Europa erop gewezen worden dat er inderdaad een sociale politiek bestaat, die de gehele structuur van een staat kan veranderen ten voordele van de zwakkeren en de hongerenden. Dat de universitaire jeugd bovendien nog hunkert naar meer rechtstreeks contact met de heersende geestelijke stromingen in Europa behoeft geen betoog. Zo ontwikkelde zich vooral in deze kringen een sterkere neiging tot liberalisatie, tot een liberaal democratisch denken dat dichter bij het overige Europa kwam te staan.

DE CHRISTEN-DEMOKRATISCHE GEDACHTE

Tenslotte kan het natuurlijk evenmin uitblijven dat in een katholiek land ook sterke sympathie voor de christen-demokratische gedachte begon te leven. De grote namen van de christen-demokratische politieke leiders, de politieke successen van de christelijke politiek in landen als Italië en Duitsland — landen die juist onder Franco zo goede vrienden van Spanje waren — en hun aandeel in de vorming van het nieuwe Europa moest vanzelfsprekend op niet weinigen een diepe indruk maken, ondanks de voortdurende pogingen van de falange, christendom en democratie onverzoenlijke tegenstelling te noemen. Zo vormen zich vooral twee stromingen van christen-demokraten: een meer links gerichte groep onder de leiding van de hoogleraar van de universiteit van Sevilla, Fernandez Jimenez, en de andere onder leiding van dr. José Maria Gil Robles, die meer rechts gericht is. Gil Robles was reeds vóór Franco de leider van een rechtse christelijke partij, had inderdaad aanvankelijk sympathieën voor sterk rechts gerichte politieke stromingen, emigreerde echter aan het einde van de burgeroorlog naar Portugal, waar hij tot 1953 als banneling leefde, op grond van een rechtstreekse interventie van Franco bij de portugese regering in een gedwongen woonplaats. Sinds 1953 werkte hij in Madrid als hoogleraar en vooral als

advokaat en werd bekend als verdediger van studenten die zich in relletjes tegen het regime en voor meer vrijheid hadden uitgesproken. Ontegengesteld is de nu ook in ballingschap levende Gil Robles binnen Spanje de sterkste politieke figuur die niet pro-Franco gezind is, en door niet weinigen werd aangenomen dat hij in aanmerking zou komen voor de post van minister-president in een democratisch Spanje.

Al deze stromingen werkten natuurlijk niet in exakt opgebouwde organisaties en met volkomen uitgewerkte politieke ideeën. In de volledige of halve illegaliteit bleef het een moeilijk zoeken naar een basis in beperkte kringen van de bevolking en even moeilijk onderzoek naar een politiek programma. Wat de christen-demokraten betreft, zo is het een feit dat deze in de afgelopen jaren stelselmatig getracht hebben, naar het voorbeeld van de Europese christen-demokratische partijen een programma op te stellen, dat ook door de verschillende christen-demokratische groepen in het gehele land aanvaard kon worden. Tussen de linkse groep van Fernandez Jimenez en de meer rechtse groep van Gil Robles waren en zijn de verschillen niet overwinnelijk. Een ervan is bijvoorbeeld de houding tegenover de monarchie: de groep van Sevilla wenst geen poging meer te ondernemen met een konstitutionele monarchie, en werkt in deze samen met de sociaal-demokratische oppositie, terwijl Gil Robles, die zelf tot de kroonraad van de troonpretendent Don Juan behoorde, deze poging wel wil ondernemen — echter bereid is ervan af te zien, als zich het volk bij een plebisciet er tegen uitspreekt. In wezen kan vandaag echter niemand beweren dat Gil Robles minder christen-demokraat en minder demokraat is als de anderen die ook bereid zijn met hem samen te werken.

Moeilijker is de kwestie van de regionale christen-demokraten van Katalonië en het Baskenland. Deze willen namelijk niet alleen vrijheid voor de christelijke politieke actie, maar ook voor hun katalonische beweging of voor hun baskisch nationalisme. Het zijn in wezen christelijk autonomistische bewegingen, die echter eveneens bereid zijn, in een wijder verband van christen-demokraten samen te werken, waar zij hun ideeën vrijelijk kunnen uitspreken.

Het zou natuurlijk fout zijn in deze groepen machtige massa-organisaties te zien, anderzijds is het even onjuist hun functionele kracht en hun symbolische, representatieve waarde te onderschatten. Wie vandaag in Barcelona of San Sebastian of Bilbao even onder de oppervlakte en achter het scherm kijkt, heeft geen moeite om vast te stellen, dat de gedachten die deze groepen vertegenwoordigen, een veel grotere aanhang in de bevolking hebben, dan van buiten lijkt.

DE HOUDING VAN DE KERK

Een nieuwe faktor van uitermate groot belang is het feit dat in de houding van de kerkelijke instanties in Spanje in de laatste jaren geleidelijk een zekere verandering kwam. Sinds het einde van de burgeroorlog was de samenwerking tussen staat en Kerk, tussen regering en kerkelijke instanties op alle gebieden zeer nauw. Het katholicisme is in Spanje de officiële staatsgodsdienst. Spanje beschouwt zich officieel als een „kathol-

lieke staat". De regering beschermt de Kerk en helpt haar economisch in velerlei vorm, o.a. door de bouw van priesterseminaries, scholen etc. De Kerk stelt aan de staatssyndikaten — vrije, dus ook van de staat onafhankelijke vakverenigingen zijn verboden — aalmoezeniers ter beschikking enz. Voor de benoeming van bisschoppen heeft het staatshoofd van Spanje nog altijd een recht van voorstel. De bisschoppen van Spanje hebben dan ook altijd de grote verdienste van Franco en het regime in de strijd tegen het kommunisme erkend. Kritiek van de zijde van de katholieken of van de klerus vond bij de hoge kerkelijke instanties dan ook weinig gehoor. Toen twee jaar geleden baskische priesters in gemeenschappelijke schrijvens meer vrijheid van meningsuiting en meer sociale rechtvaardigheid eisten, werden zij zowel door de bisschoppen als door de nuncius van Madrid berispt.

In deze situatie kwam en komt bij lieverlede, maar zeer duidelijk een verandering. Verschillende bisschoppen, vooral bisschop Herrera van Malaga, wezen herhaaldelijk en in zeer krachtige bewoordingen op de grote sociale tegenstellingen, op de nood van de lagere klassen en het grote gebrek aan sociaal plichtsgevoel bij de hogere standen. Deze kritiek nam en neemt in scherpte in de laatste jaren toe. Vervolgens kwam het voor het eerst met het regime op enkele zeer belangrijke punten tot een konflikt. Allereerst op het gebied van de scholen, omdat de minister van onderwijs plotseling de bevoegdheid van de geestelijke leerkrachten aan katholieke scholen en de door hen afgenomen examens niet wilde erkennen, als deze leerkrachten niet zelf voor staatsinstellingen examens hadden afgelegd en dus door de staat erkende bevoegdheid bezaten. Daardoor zou meteen een zeer groot aantal leerkrachten aan de katholieke scholen geen examens meer mogen afnemen.

Ernstiger was het konflikt dat op het gebied van de katholieke arbeidersorganisaties uitbrak. Zoals bekend speelden in de staking van mei j.l. de „Hermandades de Obreros de la Acciòn Catolica" — de arbeidersorganisaties in de Katholieke Aktie — afgekort HOAC, een zeer grote rol. Deze organisatie van de HOAC heeft een lange geschiedenis, en daarachter verbergt zich een zeer ernstig religieus sociaal en ook politiek probleem. Zoals bekend, bestaan in Spanje geen vrije vakverenigingen, alleen een staatssyndikaat, met verplicht lidmaatschap, dat zijn leiders niet vrij mag kiezen en dat op de werkelijke sociale vraagstukken zoals lonen, werktijden, sociale voorzieningen, etc. zo goed als geen invloed heeft en in de staking als sociaal-politiek element dan ook helemaal geen rol speelde. Het Internationaal Christelijk Vakverbond heeft tegen deze situatie sinds jaren hevig geprotesteerd, door brieven aan alle Spaanse bisschoppen te sturen, door Franco rechtstreeks te vragen, vrijheid van vakverenigingen in te voeren, door afzonderlijk en tesamen met de internationale vrije vakvereniging de invoering van vrije vakverenigingen te eisen.

Deze van buiten uitgesproken eisen en wensen vonden in Spanje geen gehoor. Wel was het duidelijk dat de kerkelijke instanties zich over twee dingen in toenemende mate ongerust maakten: ten eerste de voortdurende sociale onrechtvaardigheid en nood, waardoor de penetratie-mogelijkheid van kommunisten groter werden, en ten tweede de zorg, welke konsekwen-

ties het voor de Kerk zou hebben als bij een eventuele wijziging van het regime de Kerk en de staat nog altijd, en vooral in de ogen van de arbeiders, volkomen geïdentificeerd werden.

De Kerk moest dus tegenover de arbeiders een eigen sociale actie voeren, en daarom werden de HOAC opgericht, die door de staatsyndikaten natuurlijk meteen als concurrenten beschouwd werden. Het was duidelijk dat de HOAC tegenover de Spaanse arbeiders optraden als een organisatie, die niet belast was met de hypotheek van het regime. De regeringsinstanties maakten het de HOAC dan ook steeds lastiger, censureerden hun periodieken, bemoeilijkten hun activiteiten en antwoordden niet op protesten van de zijde van de HOAC. Toen de HOAC verleden jaar een brief aan de minister stuurde, antwoordde deze aan de kardinaal-primaat en weigerde de HOAC als vertegenwoordiging van arbeiders te erkennen. Toen werd van kerkelijke zijde krachtig geprotesteerd, en er verschenen van de zijde van bisschoppen en theologen artikelen en uitspraken over de sociale toestanden en over de arbeidersorganisaties die reeds een veel duidelijkere toon aansloegen. Zo verklaarde pater Diez Alegria S.J., thans professor aan de Gregoriana in Rome, in een artikel van „Mensaje”, dat de staatsyndikaten niet met de arbeidersorganisaties overeenstemden, die de Pausen in de sociale encyclieken van „Rerum Novarum” tot en met „Mater et Magistra”, wenselijk en nodig achtten.

DE EUROPESE SAMENWERKING

Uit al deze verschijnselen kan worden afgelezen dat de Kerk een kritischer houding tegenover het regime op bepaalde punten inneemt. Ook dit is dus een bewijs dat er iets in beweging gekomen is in Spanje. Dit aspect vinden we dan ook nog terug in toenemende belangstelling voor de Europese samenwerking. Het is duidelijk dat in een land van oude christelijke cultuur, dat zoveel heeft bijgedragen tot de Europese cultuur, in de jongere generatie de bijna totale isolering van Spanje in de tijd van de groeiende economische, kulturele en politieke samenwerking diep werd betreurd. Sinds jaren hebben dus Spanjaarden getracht zich voor de Europese gedachte uit te spreken en aan het werk van de Europese federalisten deel te nemen; het is gemakkelijk na te gaan dat het vooral figuren zijn uit de democratische oppositie die hiervoor voelden. Zo kwam dan ook een „Asociación Española per la Cooperación Europea” tot stand, die min of meer door de regering werd toegelaten. Een internationaal Europees colloquium over Europese samenwerking dat in september 1960 op Palma de Mallorca door deze Associatie was georganiseerd, werd echter op het laatste ogenblik verboden, vermoedelijk, omdat de organisatie in de maanden te voren Europese federalisten voor lezingen naar Madrid had uitgenodigd, waarvan voldoende duidelijk vaststond hoe zij over het regime van Franco dachten. Hier heeft de regering van Madrid dezelfde houding aangenomen als tegenover de bekende jaarlijkse „Conversaciones Internacionales Catolicas” van San Sebastian, die ieder jaar katholieken van binnen en van buiten tot een volkomen open gedachte-wisseling bijeenbrachten, waaraan zelfs bisschoppen als gewone congres-

sisten deelnamen, ook in de discussie, die echter eveneens sindsdien verboden zijn, omdat de openheid Franco te ver begon te gaan.

De Europese organisatie van Madrid zette echter haar activiteit voort, en hoewel het slechts een beperkte groep van belangstellenden betrof, vormde zij een interessante politieke combinatie van de democratische stromingen die wij reeds noemden: monarchisten, liberalen, sociaaldemokraten, christen-demokraten van rechts en van links, Kataloniërs etc. Bovendien kreeg de organisatie een nieuw politiek gewicht toen Gil Robles op aandringen van alle groepen zich duidelijker politiek begon uit te spreken en het voorzitterschap aan het begin van dit jaar van deze groep aanvaardde. Onmiddellijk daarna vroeg Madrid in Brussel om onderhandelingen over eventuele toetreding tot de gemeenschappelijke markt. De Europese associatie van Madrid nam een resolutie aan, die zich voor de toetreding van Spanje uitsprak, — tegelijk echter in opvallende open bewoordingen hoopte, dat hiervoor de voorwaarden geschapen zouden worden, namelijk de aanpassing van Spanje aan de politieke structuur van de staten die de Europese gemeenschap vormden. Kort gezegd, de resolutie sprak onomwonden uit dat de Europese samenwerking niet alleen een economische afspraak inhoudt, maar ook en vooral een politieke samenwerking en dat daarom dus politieke aanpassing aan de structuur van de Europese gemeenschappen, lees democratisering, een essentieel vereiste voor de toetreding van Spanje was. Deze resolutie werd eind februari j.l. door Gil Robles aan de Spaanse minister van buitenlandse zaken Castiella gezonden. Toen moest de Spaanse regering geleidelijk merken, wat er aan de hand was, want zij verdedigde krampachtig het tegenovergestelde standpunt: de Europese samenwerking is een uitsluitend economische opzet waarbij de interne politieke structuur van een land geen enkele rol speelt. Het bestaan van een Europees parlement, van het in het EEG-verdrag neergelegde principe van algemene directe verkiezingen etc. raakte Madrid klaarblijkelijk niet.

Wat heeft Gil Robles bewogen juist toen een meer open politieke activiteit te ontwikkelen en zijn bedoelingen openlijk en direkt uit te spreken? Wie gelegenheid had Spanje in dit voorjaar, dus nog voor de stakingen te bezoeken, kreeg overal de indruk, dat de dingen onder de oppervlakte in beweging komen, en dat de regering hiermede niet voldoende rekening houdt. De leiders van de democratische oppositie zijn kennelijk allen door de grote zorg vervuld dat er een zeer ernstige situatie dreigt, als er niet zeer vlug aan de voorbereiding van een democratisch alternatief voor Franco gewerkt wordt, aan een evolutie dus, zonder een revolutionaire aktie tegen het regime. Zij vrezen dat bij een onverwachtse dood van Franco de oude tegenstellingen van de burgeroorlog met onverminderde kracht weer losbreken, en dat dan geen autoriteit bestaat, die de mensen van goede wil kan samenbundelen. Er leefde dus in feite de angst voor een nieuwe burgeroorlog in hen, omdat ze ook zagen, dat het ongeduld onder de jongeren voortdurend toeneemt.

Ze kregen een nieuw bewijs voor de juistheid van deze zorg door de stakingen van mei j.l., die niet minder dan een half miljoen arbeiders omvatte en kennelijk niet alleen tot bedoeling had de economische eisen tot

gelding te brengen, maar ook als een politieke waarschuwing moesten worden opgevat. Terecht werd in de wereldpers op dit belangrijke nieuwe element gewezen: terwijl de regering van Madrid vasthield aan de simpele theorie dat de staking alleen door Moskou is gedikt, steunden de HOAC en niet weinige priesters de stakers moreel openlijk. Het blad „Ecclesia” van de HOAC erkende midden in de stakingsperiode in een artikel het recht van de arbeiders op staking in bepaalde omstandigheden en dit standpunt werd door de Kardinaal-primaat van Spanje, aartsbisschop Pla y Deniel van Toledo tegenover een protest van de regering ondersteund. Ook Gil Robles en een aantal vooraanstaande intellectuelen en geleerden vroegen de regering de rechtvaardige sociale eisen van het lijdende volk niet met politie-maatregelen te beantwoorden.

Inderdaad toonde zich Franco gedurende de staking nog gematigd. Nauwelijks keerden de arbeiders tot het werk terug — geen grote overwinning in een land, waar natuurlijk geen stakingsfondsen, wel een zeer grote nood en grote gezinnen bestaan — of Franco liet een geheel andere, d.w.z. de oude toon horen. Hij zette paragraaf 14 van de Spaanse grondwet buiten kracht, waardoor voor twee jaren de vrije vestiging binnen Spanje aan Spanjaarden verboden is. Bovendien kan de regering bepaalde personen wederom een gedwongen woonplaats toewijzen. Hiertoe heeft ook bijgedragen de houding van de Spaanse aanhangers van de Europese samenwerking, d.w.z. de leiders van de democratische oppositie die in juni j.l., in de week voor Pinksteren, aan het Europa-Kongres van München deelnamen.

MÜNCHEN

Dit kongres had inderdaad voor de Spanjaarden een historische betekenis. Door de algemene interne ontwikkeling, door Spanje's aanvraag om toetreding tot de Gemeenschappelijke Markt en door de stakingen leek het voor de Spanjaarden nodig zich in deze zorgwekkende situatie openlijk uit te spreken voor een democratische ontwikkeling die in Spanje de voorwaarden voor een samenwerking van alle democratische krachten schept en daardoor erger voorkomt. Hiertoe was het nodig, ook de democratische Spanjaarden buiten Spanje, dus vooral de socialisten en de liberalen te winnen, die tot nu toe met de oppositie in Spanje niet wilden samenwerken. Deze opzet gelukte: in München verzoenden zich de vijftig Spanjaarden uit Spanje met de dertig Spanjaarden van buiten het land, die als vertegenwoordigers van hun politieke groepering aan het kongres deelnamen, Salvador de Madariaga, de grote liberale leider uit Oxford, en de socialistische leider Rodolfo Lomis sloten met Gil Robles en de overige leiders uit Spanje een akkoord, dat natuurlijk ook tegen een voortzetting van het Franco-regime gericht was. Er is een eenheidsfront ontstaan van alle democratische krachten van de monarchisten tot de socialisten, die in de „Frente por la liberación popular” echter ook een element bezit, dat ver doordringt in de kommunistisch georiënteerde oppositie.

Het is echter volkomen fout zich op dit punt blind te staren, zoals de falangisten meteen deden, die in hun blad „Arriba” de overeenkomst van München een „verzoening van de verraders” noemde. In werkelijkheid werd

hier de grondslag gelegd voor de krachtige samenwerking van de democratische midden-, rechtsmidden- en linksmidden-groepen, iets dat alleen een evolutie naar een stabiele democratische structuur van Spanje kan garanderen.

Het verdere verloop is bekend: Franco reageerde meteen zeer fel, vermoedelijk onder de druk van de falangisten, die door de samenwerking van München politiek natuurlijk iedere toekomst afgesneden zou worden. Bij terugkeer naar Spanje werden Gil Robles, en de monarchistenleiders Jesus Prado Arrarte en Joaquin Sastrusegui voor het alternatief geplaatst: of internering op de Kanarische eilanden of emigratie. Gil Robles en Arrarte gingen naar Parijs, Sastrusegui evenals de monarchist, Jaimes Miralla en de christen-demokraat Fernando Alvarez de Miranda, sekretaris van de Europese associatie van Madrid, werden naar de Kanarische eilanden gebracht. Later werden ook nog andere monarchisten en christen-demokraten gearresteerd, o.a. de bekende linkskatholieke politieke schrijver Ignacio Fernandez de Castro. Het was duidelijk dat Franco vooral verbolgen was over de burgerlijke en rechtse oppositie en zich dus ook op de leiders van deze groepen concentreerde.

Resumerend kan dan ook gezegd worden dat Franco in de ernstigste crisis van zijn regime een volkomen verkeerde beslissing heeft genomen. Hij heeft besloten de krachten van de democratische evolutie te likwidieren — krachten die even als hij bezorgd zijn om het gevaar van een nieuwe burgeroorlog en juist daarom zijn een alternatief zoeken — een alternatief dat Franco zelf nog niet gevonden heeft, hoewel hij reeds zo lang regeert en weet dat hij de leiding in niet al te verre toekomst moet overdragen. De loyaliteit van de nu verdreven of gearresteerde leiders blijkt uit het feit dat Gil Robles en Arrarte voor hun vertrek naar München de minister van buitenlandse zaken ingelicht hebben over de houding die zij in München zouden aannemen. Dat zij nu evenals de kommunisten, ja erger nog dan de kommunisten behandeld worden, scheidt een vacuum tussen de extreem rechtse falangisten en de extreem linkse anarchisten en kommunisten. Het gevaar dat Gil Robles en zijn vrienden gevreesd hebben en vermijden wilden, wordt nu door de politiek van Franco dichter bijgebracht, het gevaar van een nieuwe botsing van de extremisten — een tragische ontwikkeling die weliswaar voor Spanje altijd kenmerkend was, maar ten koste van alles vermeden zou moeten worden. Of het nu nog lukt, zal spoedig blijken. In ieder geval zijn de kansen van Spanje, om aan de Europese integratie deel te nemen, aanzienlijk gedaald, en ook dit zal de interne economische, sociale en politieke situatie van het land evenmin ten goede komen.

Nieuwe boeken

Dr. J. LUNING PRAK „Nederland word wakker!“ (116 pag.) uitgegeven door: N.V. Uitgeversmaatschappij Kosmos, Amsterdam-Antwerpen 1962; prijs geb. f 7,90.

In deze bundel opstellen van de hand van Dr. Luning Prak houdt de auteur zich bezig met een kritische behandeling van enkele belangrijke verschijnselen van onze maatschappelijke structuur en het staatsbeleid. Met name de welvaart en de toekomstgedachte staan centraal. Bijzondere aandacht verdienen de opstellen over het loonpeil en de Euromarkt. Het loonpeil van Nederland wordt vergeleken met dat van de omringende landen. Schrijver komt dan tot de conclusie, dat door het door de regering gevoerde loonbeleid ernstige belemmeringen worden in de weg gelegd aan een verdergaande welvaartsontwikkeling.

Onze toekomstige welvaart zal voor een groot deel ook afhangen van de wijze waarop wij weten te profiteren van de door de Euromarkt geboden kansen.

Het feit, dat enige van deze artikelen reeds in verkorte vorm als dagbladartikel verschenen en daarbij vele reacties ontlokten, is een aanwijzing, dat het hier gaat om actuele aangelegenheden waarvoor in brede kring belangstelling bestaat. Uit dit oogpunt bezien is het dan ook verheugend, dat deze kritische opstellen van Dr. Luning Prak nu gebundeld zijn verschenen.

v.d.H.

LEOPOLD KOHR, „Die Ueberentwickelten“ (218 pag.). Econ-

Verlag GmbH, Düsseldorf-Wien 1962.

Uitgangspunt van dit werk, dat als ondertitel draagt „Die Gefahr der Grösse“, is de stelling, dat enige der meest acute economische problemen van de tegenwoordige tijd — t.w. de dreigende daling van de levensstandaard en de niet te stuiten opmars van de geleide economie, waarbij de vrije markthuishouding onder de voet gelopen dreigt te worden — één gemeenschappelijke oorzaak hebben: de overmatige grootte van de landen. De schrijver verwerpt hiermede niet de gewoonlijk aangehaalde oorzaken, welke zeker mede bepalend geweest zijn voor de hedendaagse economische en maatschappelijke problemen, zij komen echter niet meer op de eerste plaats. Als primaire oorzaak zijn zij in de laatste decennia teruggedrongen. Werden vroeger de economische problemen dank zij de beperkte grootte der landen, binnen een overzienbare omvang gehouden, thans staan wij voor een groot onoverzichtelijk geheel, waardoor aan de bestuurbaarheid grote moeilijkheden in de weg worden gelegd. Zo komt K. tot de uitspraak, dat de werkelijke problemen, waarvoor wij thans gesteld zijn, niet die van de „onder“-ontwikkeling zijn, maar juist die van de „over“-ontwikkeling. Volgens hem is er een optimale sociale grootte gegeven, waarboven verdere uitbreiding gepaard gaat met steeds in omvang toenemende moeilijkheden. Integratie leidt aldus niet tot een oplossing van de problemen, maar vergroot ze, zo gauw de „kritische grootte“

is bereikt. Deze sociale grootte is de rode draad, die door dit hele werk loopt. Het gaat niet om een economisch systeem van kapitalisme of socialisme, maar om de sociale grootte. Alle sociale, politieke en economische vraagstukken zijn uiteindelijk op een overmatige sociale grootte terug te brengen. Dat op een dergelijke theorie veel kritiek is geuit, is niet twijfelachtig, temeer omdat Kohr's theorie („Grös-sentheorie“) nog niet is erkend. Het werk is boeiend en vlot geschreven en daardoor gemakkelijk leesbaar. Met een diepgaande theoretische behandeling houdt K. zich nergens bezig. De bewijsvoering is dan ook erg dubieus en eigenlijk nergens sluitend. Dit heeft de schrijver zelf ook ingezien en het is dan ook op de allereerste plaats zijn bedoeling geweest zijn idee in discussie te brengen en de vaklieden aan het denken te zetten. In dit opzicht is het werk van K. dan ook volledig geslaagd.

D.

EBERHARD WELTY O.P., Die Sozialenzyklika Papst Johannes XXIII Mater et Magistra, Freiburg im Br. 1962. Herdervlag, 219 blz.

Op aansporen van het Duitse episkopaat werd deze tekst van Mater et Magistra uitgegeven. Prof. Welty O.P. schreef hierop een uitvoerige inleiding, waarin hij de sociale leer van de kerk toelicht van Leo XIII tot en met Paus Pius XII. In het tweede gedeelte van dit boek volgt dan de tekst van Mater et Magistra door pater Eberhard van uitvoerige annoteringen voorzien. Dit is reeds de tweede oplage, waarmede bevestigd wordt, dat Herder hier opnieuw een zeer gelukkige uitgave het licht heeft doen zien.

GEORGE PALOCZI-HORVATH, De schrijver en de commissaris, Nijgh en van Ditmar, Rotterdam's-Gravenhage, 128 blz.

In dit boekje geeft Paloczi een aantal gedokumenteerde voorbeelden van de geestelijke terreur van het kommunisme. Daarom ware het

goed, indien, op de eerste plaats, alle kommunisten, hun meelopers en aanhangers dit boekje zouden kunnen lezen. Het ontstellende feitenmateriaal is niet te weerleggen. De schrijver houdt zich bezig met de druk waaronder schrijvers in alle Oosteuropese landen moeten leven. Overal doen zich dezelfde extremiteiten voor. Nergens dulden de rode machthebbers geestesvrijheid en de geringste neiging daartoe straffen zij af. De methoden die zij daarbij gebruiken doen denken aan de middelen welke het nazisme en het fascisme hebben toegepast. Alles is er op gericht de kolektiviteit er in te hameren. De uitwerking van deze methoden draagt echter de kiemen van haar eigen vernietiging in zich. De menselijke geest laat zich niet ongestraft blijvend onderdrukken. Een boekje dat warm aanbevolen kan worden. J.V.

JOHANNES HIRSCHBERGER, Kleine Philosophiegeschichte, 1961, Freiburg im Breisgau, Herder Verlag, 212 blz.

Het is natuurlijk, zoals de schrijver zelf in inleiding ook opmerkt, min of meer een waagstuk de geschiedenis van de wijsbegeerte in het bestek van een pocketboek samen te vatten. Hirschberger, hoogleraar aan Johann-Wolfgang-Goethe-Universiteit in Frankfurt, heeft zich echter bewust van de beperkingen die hij zichzelf moest opleggen, uitnemend van zijn taak gekwet. Zijn kleine geschiedenis van de wijsbegeerte valt uiteen in vier hoofdstukken: de wijsbegeerte van de oudheid, van de middeleeuwen, van de nieuwe tijd en van 19e en 20e eeuw. Uiteraard kon de auteur niet in details treden, maar als inleiding op een bredere verdieping zal dit boekje uitstekend dienst kunnen doen.

SYLVIA G HAIM, Arab Nationalism, University of California Press, 1962, 255 blz.

Onderwerp van deze door Sylvia Haim samengestelde bloemlezing is het Arabisch nationalisme. De samensteller geldt als een van de

grote deskundigen terzake van de politieke en geestesgeschiedenis van de Arabische wereld. De bloemlezing bevat 23 artikelen, essays, redevoeringen en andere documentatie over een grote verscheidenheid van onderwerpen: de Islam en de nationalistische idee, de Arabische liga, de nationalistische bewegingen, nationalisme en revolutie, de filosofie van de revolutie (Nasser), Arabieren en Joden etc. In haar uitvoerige inleiding beschrijft de samenstelster de crisis in de Arabische wereld, de betrekkingen met het Westen en het pan-Arabisme. Het werd zo een zeer interessante en leerrijke bloemlezing, die de problematiek van het Arabische nationalisme in een duidelijk perspectief plaatst. Wie zich daarop dan ook wil oriënteren, vindt in dit boek van Sylvia Haim een voortreffelijke gids. D.

....., Losbladige Economische Wetten: „Afbetaling”, uitgegeven door N.V. Uitgeverij FED, Amsterdam (1962).

Het betreft de eerste aflevering (54 blz.) van de zojuist verschenen losbladige uitgave „Afbetaling” (in plastic band). Op een door de Kroon te bepalen tijdstip zal de nieuwe wet op het afbetalingsstelsel, welke reeds in het Staatsblad van 31 juli 1961, nr. 218, werd gepubliceerd in werking treden. Deze wet bevat belangrijke bepalingen oangaande afbetalingstransacties, over het deelnemen aan dergelijke transacties, de vervulling van de functies van afbetalingsfinancier, -leverancier en -colporteur. De afbetalingstransacties hebben ook in ons land zo'n grote vlucht genomen, dat een nieuwe regeling van groot belang is geworden, vooral nu steeds meer de overtuiging veld begint te winnen, dat de afbetaling mits in goede banen geleid, niets onbehoorlijks is. Het consumptief geldcrediet en het consumptief goederencrediet voorzien aldus in een behoefte van het maatschappelijk verkeer.

In deze eerste aflevering is naast de tekst van de nieuwe wet opgenomen een praat- en publiekrechtelijke

beschouwing van Mr. W. R. Veldhuyzen, welke een duidelijke en nauwkeurige toelichting geeft van de materie, welke in de nieuwe wet wordt geregeld. v.d.H.

Dr HEINZ F. WENDT, Sprachen, Frankfurt am Main 1961, 380 blz. Fischer Bücherei.

De „Enzyklopädie des Wissens” van Fischer heeft terecht een goede reputatie. Zij behandelt de meest uiteenlopende onderwerpen op een gedegen manier en bezorgen de gebruiker op gemakkelijk bereikbare wijze een schat van kennis. Dit deel (nr. 25) draagt ook weer alle kenmerken hiervan: kort, helder, systematisch, methodisch en goed leesbaar. Het bevat een inleiding over de spraakwetenschap en behandelt vervolgens o.a. de Afrikaanse talen, het Chinees, Arabisch, de Germaanse, Romaanse en Slavische talen, het Mongools, Sanskrit, Turks, Japans, Hebreeuws en tenslotte de hulptalen, in alfabetische rangschikking. Een uitvoerig register en bibliografie sluiten dit deel in het Fischer enzyklopädie af. De uitgever heeft aan deze encyclopedie de uiterste zorg besteed. Een waardevol bezit. G.

FRANKLIN MARK OSANKA, Modern Guerilla Warfare, New York 1962, The Macmillan Company, 519 blz.

Het is een merkwaardige paradox, dat in deze tijd van atomaire bewapening de guerilla-oorlog onderwerp is geworden van intensieve studie in het Westen, waarvan de resultaten nu geleidelijk bespeurbaar worden. Het zijn vooral de kommunisten, die zich in de tactiek van de guerilla grote meesters hebben getoond. Guerilla-oorlog in meer dan een betekenis, namelijk niet alleen als akties van kleine gevechtstroepen, maar ook en vooral als een vorm van politieke en economische subversie, van propaganda, van ontwrichting van maatschappelijke structuren, als een vorm van psychologische oorlogsvoering. De samensteller van dit boek, uit Poolse ouders geboren, kwam reeds op 17-jarige leeftijd

bij de U.S. Marines en heeft zich vanaf dat moment intensief met de guerilla-oorlog bezig gehouden. Hij studeerde sociologie, antropologie en psychologie aan de Northern Illinois University, is judo-expert, die onder andere Mexicaanse paratroopers opleidde en is op het ogenblik lid van de social science research staff van de George Washington University. Het bevat bijdragen van een uitgelezen schare deskundigen en behandelt na een algemene inleiding een gedetailleerde beschrijving van de guerilla-oorlog als een aspect van de kommunistische strategie in de Sowjet-Unie, China, de Filipijnen, Malaya, Noord- en Zuid-Vietnam, Laos en Griekenland. Aparte hoofdstukken worden gewijd aan guerilla-oorlog in Cuba en Algerije, terwijl in een slothoofdstuk de tactiek van de counterguerilla wordt besproken, alsmede de lijnen aangegeven van een program, waarlangs het Westen deze counterguerilla kan voeren. Na ieder hoofdstuk wordt verwezen naar andere studies en het boek wordt besloten met een wel zeer uitvoerige algemene bibliografie. Het is een zeer boeiende studie geworden, waarvan de aktualiteit wel treffend is en die het resultaat is van grote ervaring, wetenschappelijke scholing, praktische kennis en inzicht in de bittere noodzaak bij onze defensie op alles voorbereid te zijn. G.

ALEXANDER USCHAKOW, Der Rat für gegenseitige Wirtschaftshilfe (Comecon), Köln 1962, Verlag für Wissenschaft und Politik, 198 blz.

De Comecon, de Raad voor Wederzijds Economische Bijstand, van het oostelijk blok heeft door zijn recente bijeenkomsten, waarin scherp stelling werd genomen tegen de EEG, weer eens opnieuw de aandacht op zich gevestigd. In de serie Dokumenten zum Ostrecht verscheen nu deze studie van Walter Uschakow, waarin een indringende analyse wordt gegeven van het ontstaan, de organisatie en ontwikkeling van de Comecon, waarna in een tweede deel de rechtsstructuur

van deze organisatie wordt behandeld. Een literatuurlijst, een chronologisch overzicht, teksten van statuten en van de door de Comecon gesloten overeenkomsten completeren deze studie, die wordt voortgegaan door inleiding van prof. Meisner over de Sowjet-Unie en het zelfbeschikkingsrecht. Het Verlag für Wissenschaft und Politik deed hiermede weer een uitgave het licht, die voor onze kennis van het kommunisme van bijzonder belang kan worden geacht en die weer eens aantoonde, dat er in Nederland op dit gebied toch bepaald wel een leemte bestaat.

J.V.

RUTH FISCHER, Die Umformung der Sowjetgesellschaft, Düsseldorf/Köln 1958, Eugen Diederichs Verlag, 104 blz.

Dit boek draagt als ondertitel: Chronik der Reformen 1953-1958 en de bekende schrijfster behandelt hierin de veranderingen die zich in de sowjetmaatschappij hebben voltrokken. Eerder verschenen haar beschouwingen in enkele Duitse tijdschriften. Het boek valt in twee delen uiteen: een eerste gedeelte, dat staat en partij behandelt, een tweede, dat zich bezig houdt met de economische planning en de macht van de staat. Het bevat talrijke interessante observaties, die het tot uitstekend studiemateriaal maken. Interessant zijn bijv. de beschrijving van de strijd om de macht tussen Chroestjof en Malenkov, en de bijdrage over de landbouwhervorming. Weliswaar heeft de schrijfster zich beperkingen moeten opleggen, de hoofdlijnen van haar gedachtegang hebben hun neerslag gevonden in een aantal boeiende beschouwingen. Kr.

EBERHARD OTTO, Ägypten, Stuttgart 1958, W. Kohlhammer Verlag, 291 blz.

Een zeer leesbaar en op hoog niveau staand boek over Egypte, waarin de schrijver zich bijzondere moeite heeft gegeven kunst, literatuur en godsdienst in hun geschiedkundige samenhang en tegen de achtergrond van de behouden kul-

tuurschatten samen te vatten. Het boek is aangevuld met foto's en kaarten en verscheen in een reeks, waarin al vele uitstekende geschiedschrijvingen zijn verschenen. G.

RUDI PARET, Mohammed und der Koran, 160 blz., Stuttgart 1957.

TOR ANDRAE, Islamische My-stiker, 157 blz., Stuttgart 1960, beide W. Kohlhammer Verlag.

Van prof. Paret kennen we reeds enkele goede boeken over de Islam. Het hier bovengenoemde werk loopt vooruit op de grote Koran-vertaling, die de schrijver voorbereidt. Het is een heldere inleiding, geschreven voor allen, die zich voor de Islam interesseren, in zijn ontstaan, geschiedenis en leer. Het eigenlijke onderwerp wordt voorafgegaan door een beschouwing over de Islam en het Christendom. Het boek van Tor Andrae verscheen oorspronkelijk in het Zweeds. Naast de titels, die de uitgever reeds over de Islam deed verschijnen, is dit boekje een welkome aanvulling. Het geeft een duidelijk inzicht in de verkondiging van de Arabische profeten. Al met al heeft de Duitse uitgever zo een serie inleidingen tot stand gebracht, die stellig in hoge mate zullen bijdragen tot kennis van de Islam en die juist nu, gezien de grote vorderingen die de Islam in Afrika maakt, een bijzondere aktualiteit bezit. B.

RICHARD PETERS, Die Geschichte der Türken, Stuttgart 1961, W. Kohlhammer Verlag, 223 blz.

Deze korte geschiedenis van Turkije beleefde reeds een Engelse vertaling. De schrijver, die thans in New York als journalist werkzaam is en bekendheid verwierf door de publikatie van verscheidenen historische en archeologische studies, was gedurende tien jaar in Turkije werkzaam. Zijn grote kennis van zaken spreekt in het gehele boek door. Daarvoor stond de historicus borg, terwijl de journalist een aansprekende schrijffrant garandeerde. Het boek van dr Peters is een der

beste over Turkije genoemd. Het maakt terecht hierop aanspraak. G.

JHR. MR. J. J. BOREEL, „Ken Uw Recht” (288 pag.), uitgegeven in „Elseviers Encyclopedische Pocketreeks” (A 46) door N.V. Uitgeversmaatschappij Elsevier, Amsterdam-Brussel 1962.

De steeds toenemende stroom wetten, besluiten en verordeningen in onze maatschappij heeft tot gevolg, dat degene, die met deze verschillende produkten van wetgeving te maken krijgen, door de bomen het bos niet meer zien. In de behoefte van deze mensen heeft dit boekje met zijn ruim 3500 trefwoorden willen voorzien. Bovendien wordt aan bepaalde belangrijke onderwerpen extra aandacht besteed door er aparte hoofdstukjes aan te wijden. Al met al een handig en compact naslagwerk voor allen die in het leven van alle dag met de enorme hoeveelheid van regels en bepalingen worden geconfronteerd. v.d.H.

J. MEULENBELD en J. A. ROUWENHORST, Spaarpremie en Winsttaandeel, N.V. Uitgeverij FED te Amsterdam, 1962.

Nu, als gevolg van de welvaartsstijging, steeds meer mensen in staat gesteld worden op enige wijze te sparen om zodoende duurzaam bezit te vormen, is het zogenaamde bedrijfssparen allereerst in het middelpunt van de belangstelling gekomen. Een extra stimulans hierbij vormen bovendien de faciliteiten die de overheid verleent bij belastingheffing. Voor degenen, die zich wensen te verdiepen in deze betrekkelijk nieuwe materie (wet van oktober 1961), voorziet dit boek ongetwijfeld in een behoefte. Daar is allereerst het verschil tussen premiespaarregeling en winstdelingsspaarregeling. De eerste voorziet in een premie van de werkgever nadat een besparing van de werknemer gedurende enige tijd op rekening heeft uitgestaan, de tweede voorziet in de uitkering van een winst-aandeel dat gedurende enige tijd

wordt geblokkeerd. Voor beide vormen gelden dezelfde faciliteiten. De keuze zal derhalve bepaald worden door bedrijfseconomische factoren. Vervolgens worden de vrijstellingsbepalingen behandeld, waarna uitvoerig wordt stilgestaan bij de verschillende mogelijkheden van de beide spaarvormen, de administratie en het beheer. In bijlagen is de tekst opgenomen van de Wet houdende voorzieningen met betrekking tot premiespaarregelingen en winstdelingspaarregelingen voor werknemers en de daarbij behorende algemene maatregel van bestuur.

F.B.

Dr W. H. A. JONKERS SCJ,
Het subjektieve recht in het licht der gerechtigheid. Tjeenk Willink, Zwolle 1962.

Dit Akademisch Proefschrift biedt een rechtswijserige behandeling van het wezen en het ontstaan van het subjektieve recht.

Allereerst geeft de schrijver een kritische visie op verschillende theorieën betreffende dit interessante maar niet gemakkelijke onderwerp. In de negativistische theorie wordt het bestaan van het subjektieve recht ontkend, hoewel deze

negatie, althans wat Duguit betreft, niet logisch past in het door hem opgebouwde rechtssysteem. In de wils- en belangen theorie wordt het subjektieve recht benaderd vanuit het objektieve recht. Deze benadering moet, aldus schrijver, leiden tot een opheffen van het begrip subjektief recht, daar het uitgangspunt verkeerd is gekozen. Als basis voor het subjektieve rechtsbegrip wil hij stellen „de gerechtigheid” (uitgaande van de formule „suum cuique tribuere”). Dit uitgangspunt heeft bovendien het voordeel dat, althans wat de formele zijde betreft, een grote mate van unanimitieit aanwezig is. Het subjektief recht is de ordening van goed (rechtsobjekt) op iemand (rechtssubjekt) als het zijne, welke ordening normatief is voor de ander, die zich derhalve overeenkomstig deze betrokkenheid behoort te gedragen. Vervolgens wordt nader ingegaan op de begrippen „behoren en mogen”. De beide laatste hoofdstukken zijn gewijd aan de ontstaansbronnen van het subjektief recht. De natuur als fundamentele bron en daarnaast de individuele mens en het staatsgezag als bronnen van subjektief recht.

M.F.B.

De vergroting en de versterking van de E.E.G.

DOOR Drs. WILLEM-JAN VAN SLOBBE 1)

De Europese Economische Gemeenschap is in zeker opzicht te vergelijken met een bedrijf, dat reeds kort na zijn oprichting een ongekende bloei beleeft. Dit succes roept problemen op. Reeds spoedig komt de ondernemer voor de keuze te staan of hij de producten, het productietraject, moet blijven uitbreiden, of dat hij eerst het bedrijf dient te consolideren; de keuze tussen investeringen in de breedte of in de diepte, tussen verbreding of verdieping.

Ook de E.E.G. bevindt zich in een dergelijke situatie. Het succes is onmiskenbaar geweest. In de voorbereiding tot de definitieve verwezenlijking van de douane-unie is men ver vooruit op het tijdschema in het Verdrag gesteld. Tot tweemaal toe heeft een „versnelling” plaats gevonden. Ook op het gebied van het gemeenschappelijk beleid — met name ten aanzien van de landbouw en de concurrentie — zijn enkele ingrijpende beslissingen genomen. Hierdoor en door de gunstige economische ontwikkeling werden de andere Europese landen als het ware gedwongen positie te kiezen tegenover de Gemeenschap. Langer afwachten kon niet meer verantwoord worden door de twijfel of de E.E.G. wel zou slagen. Het zou zelfs economisch, sociaal en politiek desastreus kunnen worden als niet tijdig aansluiting werd gezocht. Het resultaat van dit alles is dan ook geweest een vrij plotselinge en aanzienlijke belangstelling om volwaardig lid of associatiepartner te worden van de E.E.G. De nuchtere opsomming heeft een indrukwekkend en overrompelend effect.

Volledig lidmaatschap wordt overwogen door: Engeland, Denemarken, Noorwegen, Ierland. Als mogelijke associatiepartners hebben zich gemeld: Oostenrijk, Zweden, Zwitserland, Spanje, Portugal en — als niet Europees land — Israël. Met Griekenland is reeds, als eerste, een verdrag gesloten. Onderhandelingen met Turkije zijn reeds geruime tijd slepende.

De problemen die dit gedrag der derde landen met zich meebrengt, dreigen de Gemeenschap boven het hoofd te groeien. Ondanks alle discussies en beraadslagingen is er eigenlijk nog geen duidelijke conceptie

hoe dit alles moet worden opgevangen. Slechts aan het Europese Parlement komt de eer toe de problematiek in haar geheel serieus te hebben besproken. Dat was in december 1961, doch toen kon men zich nog minder dan nu een reëel beeld vormen van de consequenties en men heeft ook te weinig stil gestaan bij de vraag of de E.E.G. zelf een dergelijke plotselinge uitbreiding zou kunnen opvangen, zonder gevaren voor de interne structuur.

Al deze zorgen komen namelijk op een moment dat, ondanks of misschien ook dank zij de genoemde successen, bepalend is voor de verdere ontwikkeling van de Gemeenschap. Een oppervlakkige analyse zal aantonen dat de keuze verbreding of verdieping een realistisch alternatief is. Althans theoretisch, want de vergelijking met een uit de kluiten gewassen bedrijf gaat al dadelijk mank. De ondernemer mag zich in hoofdzaak laten leiden door het bedrijfseconomische belang van zijn onderneming of door het belang van zijn aandeelhouders. De E.E.G. is afhankelijk van een stroom van politieke invloeden. En politiek is het ongewenst en — erger nog — onhaalbaar om bv. tegen de Engelsen te zeggen voorlopig nog geen prijs te stellen op hun lidmaatschap. Zelfs al zou dit strict economisch wellicht geboden zijn. Toch is het stellen van de keuze niet geheel zinloos. Het kan een indicatie geven van het tempo waarin, en de wijze waarop aan de vergroting van de E.E.G. vorm moet worden gegeven.

TWEE ELEMENTEN

De E.E.G. — het kan nooit genoeg worden herhaald — bestaat uit twee elementen. Enerzijds de douane-unie, anderzijds de Economische „Gemeenschap”.

De douane-unie wordt gekenmerkt door het afbreken van alle directe handelsbelemmeringen binnen de Unie, tarieven en contingenten, en het vormen van een gemeenschappelijk tarief aan de buitengrens. De totstandkoming hiervan is tot nu toe uitzonderlijk vlot verlopen. Voor de industrie-producten zijn de onderlinge contingenten reeds eind vorig jaar praktisch alle geheel verdwenen, terwijl de tarieven tussen de leden-landen op 1 juli van dit jaar tot de helft zijn teruggebracht. Een situatie, die volgens het Verdrag van Rome pas op 1 januari 1965 had moeten worden bereikt. De liberalisatie van de handel in landbouwproducten is ogenschijnlijk iets minder vlot verlopen, hoewel altijd nog binnen de tijdlimiet van het Verdrag. De aanvaarding van het gemeenschappelijk landbouwbeleid biedt hiervoor echter ruimschoots compensatie.

Ook de aanpassing van de nationale tarieven op importen uit derde landen aan het inmiddels vastgestelde gemeenschappelijke buitentarief verloopt snel. Eén derde gedeelte is al overbrugd. Op 1 januari 1965 zal het verschil nogmaals met één derde worden verminderd.

Het begrip „economische gemeenschap” omvat veel meer. Het betekent op vitale gebieden een gemeenschappelijk beleid in plaats van 6 verschillende soorten nationaal beleid; op andere terreinen schrijft het Verdrag een gecoördineerd beleid voor of een harmonisatie der nationale wetten en maatregelen. Niet op alle terreinen is even duidelijk omschreven hoe verre de samensmelting of samenwerking moet gaan. De praktijk leert

echter dat een gezonde ontwikkeling een nog verdere samenwerking vereist dan bij de opstelling van het Verdrag reeds was voorzien. Dit tweede aspect van de E.E.G. is veruit het belangrijkste. Het gemeenschappelijk beleid is het wezen zelf van de E.E.G., het is de oorzaak van haar leefbaarheid.

De ervaring heeft trouwens genoegzaam bewezen dat in het na-oorlogse economisch bestel een vergaande tariefafbraak zonder verdere samenwerking geen resultaten meer geeft voor de toeneming van het handelsverkeer, de internationale specialisatie en alle andere idealen die men voor ogen heeft. De opbouw van het gemeenschappelijk beleid en de afbraak van de handelsbelemmeringen moeten hand in hand gaan. Gebeurt dit niet, dan wordt het evenwicht ernstig verstoord.

Welke resultaten zijn nu geboekt ten aanzien van dit belangrijkste aspect van de E.E.G.? Het is moeilijk om een objectief oordeel te geven. Enerzijds is er enorm veel bereikt, deels spectaculaire resultaten, deels minder in het oog springende successen. Het meest opmerkelijke is zonder twijfel dat de grote lijnen van een gemeenschappelijk landbouwbeleid zijn aanvaard. In 1970 is er één grote markt voor landbouwproducten met één Europees beleid en één prijspeil. Alle handelsbelemmeringen binnen de Gemeenschap zijn dan afgeschaft. Ook het mechanisme om daartoe te komen is vastgelegd. Op 1 augustus is de uitvoering begonnen voor de belangrijkste producten. Een nationale politiek op dit terrein is al nauwelijks meer mogelijk. Wie in 1958 had durven voorspellen dat dit in 4 jaar tijd mogelijk zou zijn op het meest gecompliceerde, meest nationaal gebonden, meest uiteenlopende terrein, dat de landbouw van oudsher is, was ongetwijfeld voor ongevaarlijk, misschien zelfs voor gevaarlijk gek verklaard.

Ook het mededingingsbeleid heeft vorm gekregen. Door het aanvaarden van de kartelverordening heeft de Commissie een instrument gekregen effectief op te treden tegen internationale kartelvorming en tegen het ontstaan van economische machtsposities, die de resultaten van het vrije handelsverkeer weer teniet zouden kunnen doen.

Naast deze twee belangrijke resultaten die mede bepalend zijn geweest voor de overgang naar de tweede etappe van de overgangperiode, is er echter veel meer bereikt in de afgelopen periode. Een programma voor het vrije vestigingsrecht en de dienstverlening is aanvaard. Verordeningen voor de vrije migratie van werknemers zijn ontstaan, evenals voor de vrijmaking van het kapitaalverkeer. Het gemeenschappelijk vervoerbeleid is thans in discussie in de Raad van Ministers. Wie een beeld wil krijgen van de omvang en de verscheidenheid van het verrichte werk, behoeft slechts het verslag van de Europese Commissie over de eerste 4 jaar door te bladeren. Hij zal bemerken dat vele brokstukken zijn aangedragen voor een Europees beleid op het gebied van sociale zaken, economische en monetaire zaken, handelspolitiek en alle andere terreinen die door het Verdrag van Rome worden bestreken.

Vele verworvenheden zijn niet meetbaar en voor de buitenstaander niet merkbaar. Zij zijn in een min of meer gevorderd stadium van het rijpingsproces van onderling begrip. Zij zijn het resultaat van een lange reeks

besprekingen van de Commissie met experts der lid-staten, met het bedrijfsleven en in het parlement. Zij bestaan uit kleine aanpassingen in de nationale administraties, die de methoden in de andere landen hebben leren kennen en waarderen; uit elementen waaruit straks een meer volledige conceptie wordt opgebouwd.

De opsomming van hetgeen bereikt is, is echter nauwelijks interessant. Aan imponeren of overtuigen bestaat geen behoefte meer. Hoogstens kunnen met verbazing constateren dat nog zo velen, zoveel politici ook, de Europese integratie zien als een afzonderlijk hoofdstuk, dat geheel los staat van het binnenlands beleid. Daarvoor raken de besluiten te Brussel genomen, de sociaal-economische verhoudingen in de leden-landen teveel en te ingrijpend. E.E.G.-beleid en nationaal beleid zijn onlosmakelijk verbonden.

Veel interessanter is de vraag wat nog gebeuren moet. Helaas is ook dat een indrukwekkende lijst, te lang om zelfs maar enigszins gedetailleerd te noemen. Enkele voorbeelden zijn echter al illustratief.

Over de grote lijnen van een gemeenschappelijk transportbeleid moet men het nog eens worden. De tijd dat er een Europese vervoersmarkt zal zijn met een volledige vrijheid in deze dienstensector lijkt nog ver verwijderd. De totstandkoming van een gemeenschappelijk energiebeleid, hoewel met energie bevorderd, lijkt eveneens voorlopig nog een illusie. Het wordt in ernstige mate bemoeilijkt door het bestaan van drie verschillende gemeenschappen die hiermee bemoeienis hebben, doch die over afwijkende bevoegdheden beschikken. De samenwerking op het gebied van de conjunctuurpolitiek, van de monetaire politiek, van de fiscale politiek, vereist nog vele jaren van studie, vergaderingen en consultaties en van stuwende initiatieven van de Commissie. Hetzelfde geldt voor de harmonisatie der wetgevingen op verschillend terrein. Het meest dringend is wellicht het creëren van een gemeenschappelijk handelsbeleid, een terrein waar de zes elkaar met enige achterdocht en schoorvoetend naderen. Hoewel de omstandigheden hier als het ware dwingen tot een eendrachtig optreden, blijkt het bilateralisme een hardnekkig kwaad, vooral ook omdat handelspolitieke wapenen tot het politieke arsenaal behoren. En voor politieke eenheid zijn de zes kennelijk nog niet rijp. Hierover echter later.

BEZWAREN EN VOORDELEN

Hierboven is getracht de situatie te schetsen, waarin de E.E.G. zich bevindt op het moment dat zij wordt geconfronteerd met zoveel nieuwe liefhebbers dat het nauwelijks te verwerken is. Op het moment dat zij bovendien de niet eenvoudige opgave heeft een nieuwe associatie-conventie voor 5 jaar op te stellen met haar overzeese partners, grotendeels jonge onafhankelijke Afrikaanse staten, in de vorm van een vrijhandelszone met sterk hulpverlenend karakter. Op een moment ook waarop serieuze onderhandelingen met de Verenigde Staten moeten beginnen als voorloper van een Atlantische Gemeenschap, zoals voorgesteld door president Kennedy; waarop haar houding ten opzichte van de rest van de wereld — bv. Zuid-Amerika, de Oostbloklanden — nog geenszins duidelijk is af-

gepaald. Het hoeft dan ook niet te verbazen, dat meer en meer twijfels en reserves rijzen tegen het al te enthousiast ontvangen van nieuwe loten aan de jonge stam, hoe verheugend die vernieuwing op zichzelf is. Daarbij komt nog dat het werk dat een en ander met zich meebrengt teveel dreigt te worden voor het relatief geringe aantal mensen dat zich daarmee bezig houdt in Europa. Het is onvermijdelijk dat het hoge tempo en de vele nachtarbeid op de duur afbreuk doen aan de gezondheid van de mensen en aan de kwaliteit van het werk.

Welke bezwaren worden ingebracht tegen de vergroting van de Gemeenschap? Deze zijn niet altijd even helder geformuleerd, maar het loont toch de moeite een poging tot analyse te wagen. Want zelfs al stapt men terwille van de voordelen over de bezwaren heen, het is toch goed de risico's te onderkennen en, waar mogelijk, te ondervangen.

In het algemeen worden twee consequenties met zorg tegemoet gezien. Een vertraging van de definitieve verwerkelijking der Gemeenschap en — erger nog — een verwatering van de Gemeenschap. Dat laatste zou dan betekenen dat het resultaat geen hechte gemeenschap zou zijn, zoals de E.E.G. is bedoeld als stap naar een federatief Europa, maar een los soort organisatie als de voormalige O.E.E.S. Dit is ongetwijfeld te scherp gesteld, want daarvoor is de ontwikkeling al te ver, maar het tekent duidelijk het gevaar.

Het gevaar van een zekere vertraging is zeker niet irreëel. Nieuwe leden brengen andere belangen mede, zowel politieke als economische; een andere structuur, een andere mentaliteit ook. Zij hebben behoefte aan een aanpassingsperiode om in de pas te komen met het ritme der zes. In de tussentijd zal niet op alle gebieden kunnen worden voortgegaan. De trein moet iets in snelheid minderen om de nieuwe passagier gelegenheid te geven erop te springen. Voor wat betreft alle vraagstukken die nog geen definitieve vorm hebben gekregen, zal het nieuwe lid vreemd staan tegenover hetgeen inmiddels is gegroeid door vele contacten en discussies en in onderling begrip. Het zal ongetwijfeld extra tijd vragen om ook bij de nieuwe partners dit begrip en die mentaliteit te wekken. Een goed voorbeeld hiervan is de gemeenschappelijke landbouwpolitiek. Het bereikte resultaat is voor een niet gering gedeelte te danken aan de goede teamgeest der betrokken ministers en ambtenaren, opgedaan in vele uren gezamenlijk vergaderen in de afgelopen jaren. Hoewel eenieder een scherp oog had — en terecht — voor zijn nationale belangen, groeide tevens de behoefte als ploeg tot een gemeenschappelijke oplossing te komen en groeide het vertrouwen in en het wennen aan de gemeenschappelijke procedures en organen. Hetzelfde geldt voor de organisaties die van het begin af met de problemen zijn geconfronteerd en bij het werk zijn betrokken.

Doch dit is alles overkomelijk. Er kunnen een aantal voorzieningen worden getroffen om de schade door vertraging zoveel mogelijk te beperken en er kan voor worden gewaakt dat het definitieve stadium van de E.E.G. toch wordt bereikt binnen de in het Verdrag voorziene termijn. Bovendien kunnen van nieuwe leden ook nieuwe impulsen worden verwacht, zoals bv. van Engeland de prikkel om sneller te komen tot een nauwere monetaire samenwerking.

Bedenkelijker wordt het vraagstuk of men op een aantal terreinen nog wel tot beslissingen zal komen. Het zal in ieder geval veel meer moeite kosten, alleen reeds doordat de organen groter en logger zullen worden. Hoe meer leden, hoe meer belangen, hoe moeilijker het wordt te komen tot een gemeenschappelijk accord. Dit geldt vooral voor die terreinen, waar het Verdrag slechts unanieme beslissingen kent, ook in de eindfase. Dat is het geval voor een sector die aan betekenis toeneemt naarmate de douane-unie voltooid wordt, namelijk het gebied der harmonisatie van de wetgevingen. Zodra de tarieven en contingenten verdwijnen blijken allerehande wettelijke en bestuurlijke maatregelen het goederenverkeer over de grenzen te remmen en te belemmeren. Fiscale wetten, veiligheidsvoorschriften, normbepalingen voor maten en gewichten en vele andere nationale bepalingen vormen een haast onontwarbare kluit. In sterkere mate nog speelt dit bij de vrijmaking van het personen- en dienstenverkeer. Al deze zaken worden in grote mate bepaald door de juridische structuur van de landen. Vooral Engeland is hierbij een buitenbeentje. Het kent namelijk geen gecodificeerd recht.

De unanimitéit was een noodzakelijke schoonheidsfout bij de opzet der Gemeenschap. Het is de vraag of het niet het grote struikelblok wordt bij de uiteindelijke voltooiing. Minister Spaak heeft tijdens de onderhandelingen met Engeland duidelijk blijk gegeven van dit gevaar. „Bij meerderheidsbeslissingen” zo zei hij „moet de minderheid de rest volgen. Dat is niet altijd prettig, maar het is acceptabel. Maar dat bij unanimitéit de meerderheid, de minderheid moet volgen, al is dat zoals dikwijls, slechts één land, dat vind ik langzamerhand onacceptabel”. Voor de E.E.G. kan dat het dode spoor zijn. Als één land niet wil, gebeurt er niets. En hoe meer partners hoemeer kans dat dit zich voordoet.

Een ander gevaar voor verwatering ligt in de onderhandelingen zelf. Dat komt in het gesprek met de Britten duidelijk naar voren en het is één van de redenen waarom deze onderhandelingen niet alleen een der meest vermoeiende maar tevens een der meest boeiende zaken zijn, waarmee de jonge E.E.G., die toch al niet aan monotonie lijdt, wordt geconfronteerd. Uiteraard is de bereidheid aan de Britten concessies te doen afhankelijk van het belang dat men hecht aan hun toetreding. Maar bij iedere inwilliging van een Brits verlangen of dit nu is terwille van de Engelse boeren of een bepaalde industrie, van de positie van Ceylon of Nieuw Zeeland, moet steeds worden onderzocht of de welwillendheid niet in strijd komt met de essentiële doelstellingen en belangen van de Gemeenschap. In het algemeen hebben de zes daarvoor wel oog, al wordt er door sommige partners wel eens een oogje dichtgeknepen.

Tegenover de bezwaren staan de voordelen. Het is altijd het streven der Europese voorvechters geweest te komen tot een federatief Europa, dat groter zal zijn dan het Europa der zes. Het is met zes landen begonnen omdat destijds niet meer landen bereid of in staat waren de stoutmoedige stap te zetten. Als die bereidheid er nu wel is, is er geen enkele valabele reden om anderen van deze weg af te houden en verder te gaan met de verwerkelijking van het uiteindelijke doel. Dat met name Engeland nu zover is, brengt vooral vele Nederlanders —en niet uitsluitend de Europese

voormannen — tot extra enthousiasme. Nederland heeft het toch altijd als een gemis gevoeld dat Engeland, waarmee zoveel handelsbetrekkingen werden onderhouden en dat ons in vele opzichten „beter ligt”, buiten de gemeenschap stond. Dit begrijpelijk verlangen heeft Nederlands houding binnen de E.E.G. in het begin zelfs gevaarlijk dreigen te vertroebelen. Hoevelen prefereerden eigenlijk niet een vrijhandelszone van zeven, boven een Gemeenschap van zes? Gelukkig heeft de historie nu bewezen, dat de weg der oprechte integratie voert naar een gemeenschap van 7 (of 8, 9 of 10).

Politieke en handelspolitieke aspecten spelen hierbij een rol. Een te nauw samenspel van Frankrijk en Duitsland kan een klein land wel eens benauwen. Zodra er echter drie grote landen in het spel zijn wordt het evenwicht der machtsposities iets geruststellender. Voorts ziet Nederland met recht in Engeland, met haar vele internationale belangen, en betrekkingen, een waardevol bondgenoot voor een open, liberale handelspolitiek. Dat is een positief punt dat de gehele E.E.G. ten goede kan komen, want hoe sterker de E.E.G. wordt, hoe groter haar verantwoordelijkheden en één daarvan is ongetwijfeld, het bevorderen van de internationale handel (een doelstelling in het Verdrag opgenomen). Tenslotte is de krachtige druk van de Verenigde Staten niet zonder betekenis. De Verenigde Staten hebben een niet verholten afkeer van preferentiële tariefzones (zoals de E.F.T.A.) en een openlijke voorkeur voor een hechte en sterke gemeenschap. Daarin ligt voor hen de garantie een sterke partner te krijgen, die in nauwe samenwerking de steeds zwaardere verantwoordelijkheid mee kan dragen voor het wel en wee der vrije wereld. Daarmee kan een waarlijk Atlantisch partnership worden aangegaan.

Er is ook een negatief argument om Englands lidmaatschap te bevorderen. Dat is het alternatief. Het klinkt wel arrogant te zeggen dat Englands positie buiten de E.E.G. steeds meer zal verzwakken, maar het bevat een angstig element van waarheid. En dat zal Europa zich waarlijk niet kunnen veroorloven.

De balans van voor- en nadelen slaat duidelijk om ten gunste van een lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk. En wellicht kunnen de nadelen nog iets worden verzacht. Laat ons echter eerst eens kijken naar de overige aspirant-leden: Noorwegen, Denemarken en Ierland. Ook voor hen geldt het argument dat ieder land dat de doelstellingen van de E.E.G. in ruime zin wil onderschrijven en de verplichtingen kan nakomen, moet worden toegelaten. Ook zij kunnen moeilijk buiten de deur worden gehouden. Wat dat betreft, ontstaat er trouwens een soort sneeuwbal-effect. Zodra Engeland lid is, is Denemarken zodanig economisch en commercieel met de vergrote Gemeenschap verbonden, dat een afwijzing immoreel zou lijken. Als Denemarken lid is, is er des te minder reden om Noorwegen het lidmaatschap te onthouden. En als Noorwegen lid is, waarom Ierland dan niet?

De kwantiteit heeft echter wel degelijk invloed op de balans van pro en contra. De nadelen gaan steeds zwaarder wegen. En de vertragende factoren en het element van verwatering spelen een grotere rol als de Gemeenschap plotseling van 6 tot 10 leden komt. De aanslag op de

leefbaarheid wint door het massale karakter aan ernst, ook door de te plotselinge verandering van de structuur, door de te vele aanpassingen. Een andere mentaliteit, een gebrek aan vertrouwen in en ervaring met het gemeenschapskarakter bij zovelen tegelijk, kan dan een ontbindend element betekenen ook voor de oude kern. De mentaliteitsfactor mag niet worden onderschat. In de andere Europese landen leeft nog weinig besef over de werkelijke betekenis van de E.E.G. Niet slechts Gaitskell heeft hiervan blijk gegeven o.a. op de Internationale Socialistische Conferentie, maar ook andere verantwoordelijke politici uit diverse landen en van verschillende richtingen. Een gebrek aan inzicht en aan kennis en daardoor uiteraard een gebrek aan vertrouwen en idealisme. De verhouding tussen nieuwe en oude leden zou zo kunnen worden, dat het geenszins zeker meer is dat het „nieuwe” geleidelijk en pijnloos in het „oude” wordt opgenomen. Vooral niet omdat de kern van zes in feite ook nog maar een kleuter van 4 tot 5 jaar oud is, die zoals in de aanvang werd gesteld toch reeds voor grote problemen is gesteld.

De betrekkelijk simpele conclusie is dat men de kandidaat-leden niet allen tegelijk moet laten toetreden. Een zekere geleidelijkheid is zeer goed mogelijk en alleszins wenselijk, ook in hun eigen belang. De aantrekkingskracht van de Europese Gemeenschap is immers juist haar succes en haar dynamiek. Nieuwe leden vinden er geen baat bij wanneer de E.E.G. aan kracht en betekenis inboet juist tengevolge van hun eigen toetreding. De meest voorzichtige methode lijkt ongetwijfeld om bv. eerst Engeland gelegenheid te geven haar vaste plaats in de Gemeenschap in te nemen en omgekeerd de Gemeenschap zich te laten herstellen van de schok die het aansluiten van een zo belangrijke partner ongetwijfeld teweeg brengt. Indien het evenwicht is hersteld en de basis is versterkt doordat verdere vooruitgang is geboekt, kunnen weer nieuwe leden worden opgevangen. Dit behoeft uiteraard niet te betekenen dat iedere relatie met hun zolang wordt bevroren. Er zullen zeker onderhandelingen moeten plaats vinden. Er kan een voorbereidende periode worden geschapen, waarbinnen reeds een aantal aanpassingen kunnen plaatsvinden om de uiteindelijke overgang te vergemakkelijken. Zodoende kan de politieke wil worden gemanifesteerd de landen na enige tijd geheel in de Gemeenschap op te nemen, zonder dat in de tussentijd hun economische belangen worden geschaad.

Er zijn zeker sceptici binnen de E.E.G. die zelfs een principiële bereidheid al te vergaand vinden. Zij miskennen het uiteindelijke doel: het federatief Europa. Zij geven op hun beurt blijk van een gebrek aan vertrouwen en vergeten daarbij wat er in 4 jaar tijd voor wonderen zijn gebeurd binnen de E.E.G. Hadden zij destijds vertrouwen in de economische positie van Frankrijk? Achten zij de structurele verschillen tussen Noorwegen en de huidige partnerlanden groter dan die tussen Zuid-Italië en het Ruhrgebied? De E.E.G. is zeker goed voor nog een aantal opmerkelijke gebeurtenissen, mits het idealisme blijft en de ontwikkeling in hoog tempo en evenwichtig verloopt. Daarvoor kunnen nog een aantal garanties worden geschapen.

Doch eerst iets over de zogenaamde associatiepartners en met name

over Oostenrijk, Zwitserland en Zweden (2). Het bepalen van een positie ten opzichte van deze neutralen is niet eenvoudig. De neutraliteit verhindert hen het Verdrag van Rome geheel te onderschrijven. Zwitserland en Zweden binden zich vrijwillig aan dit principe; Oostenrijk is er door het Staatsverdrag toe gedwongen. Minister van Buitenlandse Zaken Kreisky heeft de beperkingen die dat met zich meebrengt eerlijk geschetst toen Oostenrijk op 28 juli jl. gelegenheid kreeg haar aanvraag tot associatie met de E.E.G. mondeling toe te lichten voor de regeringen der 6 landen. Hoe dan ook: een lidmaatschap is voor alle drie uitgesloten.

Maar een associatie is een bijzonder vaag begrip. Het kan variëren van practisch alles tot bijna niets. Inmiddels is het wel duidelijk geworden dat de betrokken landen denken aan het „bijna alles”. Die opvatting is niet gespeend van een aantal fundamentele misvattingen. De kern van de E.E.G. is immers het gemeenschappelijk beleid. De drie wekken de suggestie daaraan te willen participeren, zonder echter voldoende gebonden te zijn aan een Verdrag. Zonder dus de volledige garantie te geven aan de verplichtingen te zullen voldoen, zonder de controle van de gemeenschapsorganen, zonder het gereguleerde spel van ontsnappingsclausules en compensaties. Maar ook zonder zelf een directe stem te hebben in Commissie of Raad van Ministers om dat beleid mede te bepalen, waardoor de animo tot parallelle uitvoering niet groter zal worden.

Nuchtere beschouwing van hetgeen voor deze landen mogelijk is in relatie tot de E.E.G. is weinig bemoedigend. Als men binnen de spelruimte van het G.A.T.T. wil blijven — en wie zou de G.A.T.T.-regels op spectaculaire wijze durven verbreken (met uitzondering van de EFTA) — zijn er slechts twee duurzame oplossingen: een douane-unie of een vrijhandelszone. Beiden lijken moeilijk te realiseren. Een douane-unie, d.w.z. een volledige afschaffing der tarieven en contingenten binnen een tariefmuur, zonder gemeenschappelijk beleid is in Europa nauwelijks meer mogelijk. De handelsrestricties hebben naast andere oogmerken, immers steeds tot taak gehad te beveiligen tegen een verschil in concurrentiepositie tengevolge van een anders gericht economisch beleid in de buurlanden. Zonder op zijn minst een zeer vergaande harmonisatie kan de afbraak nooit geheel volledig zijn.

Hetzelfde geldt in versterkte mate voor een vrijhandelszone, gekenmerkt door een vrij verkeer binnen de zone maar met verscheidene nationale tarieven t.a.v. de import uit derde landen. Alleen reeds om technische redenen veronderstelt dit een sterk gecoördineerd handelsbeleid. En dit is juist een der gebieden, waar een neutraal land autonomie behoeft.

Aan beide mogelijkheden is echter een meer fundamenteel bezwaar verbonden. Zowel de douane-unie als de vrijhandelszone vormen een preferentieel gebied. Zij bevoordelen de partners en discrimineren ten opzichte van niet-aangesloten landen. Hetzelfde geldt voor de E.E.G. Die wordt echter op den duur een economische — en hopelijk politieke — eenheid, die als eenheid gaat optreden in haar economische betrekkingen met de rest van de wereld. Bij de andere vormen is dat niet het geval. Dat is dan ook een van de redenen, waarom de Verenigde Staten voor de E.E.G. en tegen de E.F.T.A. zijn en waarom zij zich reeds op voorhand verzetten

tegen een dergelijke associatie tussen de E.E.G. en de neutrale landen.

De E.E.G. moet trouwens een duidelijke lijn trekken in haar relaties met derde landen. De problematiek is toch al in ruime mate verscheiden. Een aparte politiek ten opzichte van de Oostbloklanden, landen met Staatshandel, is geboden. De minder ontwikkelde landen vragen eveneens een aparte behandeling, terwijl een gedeelte daarvan nog door een aparte Conventie aan de Gemeenschap zijn verbonden. (Een groeiend gedeelte zodra Groot-Brittannië lid is). Het aantal ontwikkelde, industriële staten dat overblijft is niet zo groot dat men daartussen billijkheidshalve nog kan discrimineren. De grote verantwoordelijkheid die een groeiende gemeenschap ten opzichte van de rest van de wereld heeft te aanvaarden, moet op andere wijze worden gedragen. Door een zo liberaal mogelijke handelspolitiek, door zo laag mogelijke tarieven tegenover alle vrije landen. Slechts op die wijze kan de Gemeenschap niet slechts ten profijte werken van haar eigen leden, maar ook een noodzakelijke bijdrage leveren tot de vergroting van het internationale handelsverkeer. Op deze wijze kan tevens grotendeels tegemoet worden gekomen aan de belangen der neutrale landen. Dit wil zeker niet uitsluiten dat met deze landen nog aanvullende accoorden kunnen worden gesloten, waarbij een aantal specifieke problemen worden opgelost. Problemen die voortvloeien uit de geografische nabijheid en de economisch-commerciële afhankelijkheid. Ook wordt de wenselijkheid niet uitgesloten Oostenrijk welwillender te behandelen dan Zweden en Zwitserland. Maar bij het ontbreken van de positieve aspecten verbonden aan een lidmaatschap, moet de Gemeenschap nog meer acht slaan op haar eigen ontwikkeling en op de relatie met de overige derde landen. Haar eigen ontwikkeling zal zeker worden geremd als zij gebonden wordt door allerhande specifieke regels en afspraken met verschillende landen en door werking van nieuwe instituten, die onvermijdelijk verbonden zijn aan een associatie-verdrag. En haar verhouding met derde landen en met name met de Verenigde Staten zal zeker vertroebeld worden door een te vergaande preferentiële behandeling der neutrale Europese landen, die door hun neutraliteitspolitiek toch al een lastig probleem zijn voor de Amerikanen. Vandaar dat het politiek en economisch gewenst lijkt deze zaken zo goed mogelijk tot een oplossing te brengen in een wereldwijd verband, waarbij vooral de komende tariefonderhandelingen met de Verenigde Staten voor een belangrijk gedeelte bepalend kunnen zijn.

In het complex van overwegingen rond de eventuele vergroting van de Gemeenschap kan de politieke samenwerking niet onbesproken blijven. Na 2 jaar van ongeregelde en soms bewogen discussies is er nog geen overeenstemming tussen de zes op welke wijze een nauwere politieke aaneensluiting moet worden gerealiseerd. De Franse denkbeelden over het „Europe des Patries” staan nog onwankelbaar overeind en het verzet daartegen is — gelukkig — nog niet opgegeven. Zoals bekend stellen de Fransen een regelmatig overleg voor van regeringshoofden over politieke aangelegenheden, eventueel voorbereid door een college van ambtenaren der betrokken landen. Het lijdt nauwelijks twijfel dat Frankrijk zich op deze wijze aan het hoofd der zes wil stellen en haar eigen positie in de wereld wil versterken. In ieder geval is het plan niet voortgekomen uit

de behoefte van de Gaulle om de ontwikkeling van de integratie te stimuleren. Wel van de Europese samenwerking, doch naar Frans model.

Voor alle voorstanders van een werkelijke Europese Gemeenschap is dit uitgangspunt niet acceptabel. Een uitbreiding van de gebieden (3) waarop de landen nauwer gaan samenwerken zou juist moeten leiden tot een versterking van de Gemeenschap, niet tot een bedreiging daarvan. Pogingen om vanuit een meer positieve gedachtengang met voorstellen te komen, zijn echter steeds te pletter gelopen op rotsvast Frans verzet. Een groot gedeelte van de activiteit der gesprekpartners is er daarna op gericht geweest te voorkomen dat, welke vorm het politiek overleg ook zal aanemen, daarmee het reeds bereikte in Europa in gevaar zou worden gebracht. Het is echter niet zo eenvoudig daarvoor een waterdichte formule te vinden als men met wantrouwen is beziel. En de Gaulle heeft bij verschillende gelegenheden over Europa sprekend, weinig gezegd om op dit gebied vertrouwen te wekken. Het beveiligen van hetgeen bereikt is, is trouwens een weinig bevredigende want negatieve doelstelling. Vandaar dat daarnaast op alle mogelijke manieren is getracht het ontwerp te koppelen aan een aantal positieve punten ter versterking van de Gemeenschap. Het inschakelen van het Parlement, het vergroten van zijn bevoegdheden, de directe verkiezingen, de versterking van de positie van de Commissie, enz.

Hoe het ook zij, er is nog geen overeenstemming. Het nieuwste plan-Spaak is niet aanvaard, de bijeenkomst van regeringshoofden is uitgesteld en er zullen wel weer enige maanden gemoed zijn met diplomatiek vooroverleg.

Oppervlakkig beschouwd lijkt dat geenszins betreurenswaardig. Beter geen politiek accoord dan een slecht. Waarom niet gewacht tot de omstandigheden beter, de geesten rijper zijn? Daar komt bij dat de tijd in het voordeel werkt van de federalisten. Omdat politiek en economie niet meer te scheiden zijn strekt de invloed van de groeiende Europese Gemeenschappen zich steeds verder uit. Steeds veelvuldiger vertonen de onderwerpen, in het kader van de E.E.G. behandeld, zuiver politieke facetten zoals iedere sector in het maatschappelijk leven verbonden is met de andere terreinen. Op dit verschijnsel berust de gedachte van de sector integratie, met succes door Monnet en de zijnen gepropageerd. Het is daarom niet onlogisch een toenemende politieke overeenstemming te verwachten via het oplossen der economische problemen, temeer waar dit laatste gebeurt binnen bestaande en vertrouwde communautaire organen, gebonden aan de regels van een Verdrag.

Daar staat tegenover dat juist door de onderlinge wisselwerking de E.E.G. problemen oproept, die meer dan ooit een toenemende politieke wilsovereenstemming vereisen. Reeds op het terrein van de eigenlijke economische integratie is dit duidelijk. Er is steeds op gewezen dat de handelspolitiek tot het politiek instrumentarium behoort. De coördinatie van de handelspolitiek, niet het meest treffende voorbeeld van de eensgezindheid der zes, zou zeker een stimulans kunnen krijgen bij gelijkvormige wereldpolitieke ideeën. Hetzelfde geldt voor alle gevallen waarbij de hulpverlening aan minder ontwikkelde gebieden ter sprake komt. Dit

zijn slechts voorbeelden, die echter praktisch onbeperkt kunnen worden uitgebreid, hoewel niet alle op het eerste gezicht even evident zijn.

Sterker nog komt dit naar voren nu de uitbreiding van de E.E.G. aan de orde is en de verhouding van de E.E.G. tegenover derde landen. In feite stelt zich hier de vraag naar de toekomstige ontwikkeling van Europa en naar de positie van Europa in de wereld. Het is volslagen ondenkbaar deze zaken uitsluitend van de economische kant te benaderen. De onderhandelingen met Groot-Brittannië demonstreren dit reeds. In hoeverre, om een voorbeeld te noemen, de houding van Frankrijk ten aanzien van de Britse toetreding wordt beïnvloed door de mate waarin Macmillan bereid wordt gevonden de Franse NATO ideeën te steunen, is vermoedelijk slechts weinigen duidelijk. Aan de conferentietafel, waar de onderhandelingen plaats vinden, komt een dergelijk onderwerp niet ter sprake. Maar dat deze en soortgelijke aspecten een rol spelen behoeft niemand te verwonderen.

Met het oog op de actuele problematiek der onderhandelingen schijnt de vormgeving en opzet van de politieke samenwerking acuut. Het is billijk en verstandig van toekomstige partners de bereidheid te peilen tot verdere — ook politieke — samenwerking. Die bereidheid moet echter getoetst worden aan de opvattingen der bestaande leden en dit veronderstelt een zekere eensgezindheid der zes.

Een zelfde mate van eensgezindheid is vereist ten aanzien van de overige externe problemen zoals de associaties en de hulpverlening, en zeer zeker ten aanzien van de samenwerking met de Verenigde Staten, die de weg moet openen naar een Atlantisch Verbond en daarmee naar een versterkte positie van de vrije Westerse wereld.

Een nadere beschouwing, waarbij mede enige schuchtere stappen werden gezet buiten het eigenlijke E.E.G. veld, leiden tot de conclusie dat het overleg over de politieke samenwerking binnen de zes dient te worden voortgezet. Juist in de discussie rond de opzet hiervan zijn de verschillen in opvattingen en aspiraties scherper naar voren gekomen. Ook bezien vanuit de E.E.G. is het van groot belang dat deze tegenstellingen worden overbrugd, omdat de overeenstemming over de grote trekken van de politieke lijn fundamenteel is voor de interne en externe ontwikkeling der gemeenschap.

Na een beschouwing over toetreding en associatie van nieuwe partners en een onvermijdelijk uitstapje door de politieke doolhof, passen tenslotte nog enkele opmerkingen over de interne structuur van de E.E.G. In hoeverre is een aanpassing wenselijk na de ervaring van de eerste 5 jaren, waarin zich bovendien tal van nieuwe factoren hebben voorgedaan? In hoeverre is versterking mogelijk en kan de garantie worden gegeven dat de ontwikkeling niet zal inboeten aan kracht en dynamisme.

Steeds veelvuldiger worden mogelijkheden aanbevolen ter versterking van de gemeenschappen. Het is vooral de grote verdienste van de Europese bewegingen en zeker van de Nederlandse sector daarvan dat onvermoeibaar de aandacht wordt gevraagd voor hetgeen nog bereikt moet worden.

Er is reeds op gewezen dat nog veel tot stand moet komen alvorens

een werkelijke gemeenschap een feit is vooral op het gebied van het gemeenschappelijk beleid. Reeds een stipte uitvoering van de Verdragsregels zal grote inspanning vergen, maar gebleken is dat de samenwerking zich verder zal moeten uitstrekken dan in het Verdrag is voorzien. Hier zal slechts worden bezien op welke wijze, bij welke institutionele opzet de meeste resultaten kunnen worden verwacht.

Allereerst is daar de noodzaak tot fusie van de drie bestaande gemeenschappen (de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie, de Europese Economische Gemeenschap). De Nederlandse regering heeft geruime tijd geleden al een voorstel tot fusie gedaan, maar tot een serieuze discussie hierover is het nooit gekomen. Het nadeel van het bestaan van drie verschillende gemeenschappen, waarvan de organen niet alleen uiteenlopende verantwoordelijkheden maar ook een verschillende mate van bevoegdheden hebben, is overduidelijk. Het is een belemmering op zakelijk gebied; de energiepolitiek is al genoemd, doch hetzelfde geldt voor aspecten van het sociale beleid of van de vervoersector. Het is bovendien een aanzienlijke verkwisting van kosten en tijd. Weliswaar hebben de drie gemeenschappen, uit efficiency overwegingen, een drietal diensten gemeenschappelijk (de Juridische dienst, de Statistische dienst en de Pers- en Voorlichtingsdienst), maar in de praktijk is die gemeenschappelijkheid nog onvolkomen en dat zal ook zo blijven zolang niet op zijn minst de beide Commissies van E.E.G. en Euratom en de Hoge Autoriteit van de K.S.G. zijn samengesmolten tot één Europese Commissie.

Een ander punt dat ook de gehele gemeenschap raakt is de beschikking over eigen middelen, een eigen inkomstenbron. Dat zou de afhankelijkheid van de nationale regeringen, die thans de financiële middelen uit hun nationale budget moeten opbrengen, beperken en de Gemeenschap als zodanig versterken. In het Verdrag wordt hierover reeds gesproken. De Commissie moet een voorstel doen en met name is daarbij gewezen op het gemeenschappelijk buitentarief dat in de definitieve fase van toepassing wordt. Dat lijkt inderdaad een reële, praktisch uitvoerbare en logisch te verdedigen oplossing. Als de douane-unie volledig is vinden de importen uit derde landen immers in feite niet meer plaats in één land, maar in de Gemeenschap. Zij worden, waar zij ook binnenkomen, gelijk belast.

Het nadeel is dat nog ruim 7 jaar moet worden gewacht op deze financieringsbron. In diverse studies zijn andere mogelijkheden bekeken, maar die zijn nooit in openbare discussie gekomen. Als de bereidheid bij de regeringen voldoende is kan echter zeker eerder een oplossing worden gevonden. (4). Het is merkwaardig dat het Europese Parlement niet meer aandrang op dit gebied uitoefent, temeer omdat daardoor tegelijkertijd haar invloed zou moeten toenemen.

De Gemeenschap leeft in haar organen. Het is daarom noodzakelijk de positie van die organen op zichzelf en in hun onderlinge verhouding te bezien voor wat betreft de leefbaarheid van de E.E.G.

De Commissie is het meest merkwaardige fenomeen. Zij is onafhankelijk en mede daardoor communautair bij uitstek. Hoewel zij enige bevoegdheden heeft, ligt haar kracht vooral in de omstandigheid dat zij doorgaans

de initiatieven moet nemen, de voorstellen moet doen alvorens de Raad van Ministers een besluit kan nemen. Juist door haar onafhankelijkheid van nationale belangen en door de beschikking over een ambtelijk apparaat is zij de motor van de Gemeenschap.

De E.E.G. beoordelend vanuit de positie van de Commissie is het begrip „communautair” meer typerend dan het nauwelijks fraaiere woord „supra nationaal”. Weliswaar kennen de 9 mannen der Commissie geen unanimitéit of zelfs gekwalificeerde meerderheid — als er gestemd wordt is een gewone meerderheid voldoende voor een Commissiebesluit — maar dat heeft weinig supra nationale betekenis omdat de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid in overgrote mate bij de Raad van Ministers ligt. Het grote belang en het kernidee van de Gemeenschap, schuilt echter in de omstandigheid dat de meest actieve rol is toegedacht aan een niet-nationaal gebonden gemeenschapsorgaan. Het is dan ook in deze richting dat een versterking van de E.E.G. kan worden bewerkstelligd. Want naarmate de positie van de Commissie sterker is en haar leden bekwaamer en onafhankelijker zijn, zal de kracht en de vaart van de E.E.G. toenemen.

De onafhankelijkheid intussen is niet geheel vlekkeloos. De leden van de Commissie krijgen hun mandaat voor 4 jaar. In die tijd kunnen zij slechts, en dan nog in haar totaliteit, door het Europees Parlement tot aftreden worden gedwongen, één van de te weinige rechten van het Parlement. Doch de aanstelling der Commissieleden geschiedt door de regeringen der lid-Staten en het is geen geheim dat de ambtstermijn van de Franse voorzitter van de Euratom Commissie Hirsch niet is verlengd, omdat de Franse regering de Heer Hirsch, die grote verdiensten heeft voor Europa, al te onafhankelijk bevond. Het zou, om dit soort zaken te voorkomen, niet slecht zijn om het Europese Parlement ook een rol te geven bij de aanstelling. Het zou de invloed van het Parlement vergroten en bovendien de politieke verantwoordelijkheid van de Commissie, die ten onrechte wel eens wordt miskend, accentueren.

De enorme taken waarvoor de Commissie zich ziet geplaatst, stelt ook eisen van efficiency. Eén daarvan is de delegatiebevoegdheid. Het Verdrag spreekt slechts over de Commissie als college, dat als zodanig kan besluiten als 5 leden het besluit ondersteunen. Dat ontnemt de mogelijkheid bevoegdheden te delegeren aan één van haar leden, een omstandigheid die de werkwijze van de Commissie onnodig verzwaart, soms zelfs tot absurditeiten aanleiding geeft. Het duidelijkste komt dat naar voren indien het gemeenschappelijk beleid in een uitvoerend stadium komt. Bv. bij het landbouwbeleid. De Commissie — zo staat in de reglementen — stelt dagelijks de c.i.f. prijzen vast voor de verschillende graansoorten in de lid-Staten. Deze dagelijkse vaststelling, die in feite berust op enig simpel rekenwerk, vereist dus de goedkeuring van minstens 5 leden van de Commissie zelve. Het zou zeker de gang van zaken vergemakkelijken als de individuele leden meer directe verantwoording kregen. Dit naar analogie van de ministers in een nationaal kabinet. De praktische situatie is toch reeds zo dat de Commissieleden, met een bepaalde sector belast (zoals Economische Zaken, Sociale Zaken, landbouw, etc.) hun zaken doorgaans persoonlijk en in de Raad van Ministers en in het Europees Parlement verdedigen. Naarmate

meer van het beleid gemeenschappelijk wordt en dus toeneemt in omvang en details, zal dit des te meer noodzakelijk zijn. Men zal dan ook de nodige directe bevoegdheden moeten geven voor het werk dat hun is toevertrouwd en eveneens de daarbij horende persoonlijke verantwoordelijkheid tegenover het Parlement.

De werkwijze van de Commissie zou nog bemoeilijkt worden bij een uitbreiding van het leden-tal. Zo'n uitbreiding dreigt zowel bij een fusie als bij een uitbreiding van de Gemeenschap met nieuwe landen. Er zijn al verschillende studies gemaakt, ernstige en luchtige, over het optimale ledenaantal voor een besturend college. In het algemeen ligt het optimum aan de lage kant, zeker voor een internationaal orgaan, waar met verschillende talen moet worden gewerkt. Dit is een praktisch puntje met een principiële aspect. Want als men het ledenaantal niet wil opvoeren bij een toeneming van het aantal landen dan moet de huidige nationaliteitsregel voor de samenstelling vervallen. Dan zouden de grote landen niet meer Commissieleden behoeven te hebben dan de kleine óf niet ieder land meer in de Commissie vertegenwoordigd behoeven te zijn. Het laatste, het ontbreken van iedere aanwijzing ten aanzien van de nationaliteit, zou de fraaiste vorm van vertrouwen zijn in de volstrekte onafhankelijkheid van de Commissie. Het lijkt echter geen realistische doelstelling op korte termijn.

De belangrijkste versterking van het gemeenschaps-element zou ongetwijfeld liggen in een herverdeling der bevoegdheden tussen Raad en Commissie. Dat kan op talloze manieren gebeuren. Door het direct overdragen van bevoegdheden in de eerste plaats. Ook door in minder gevallen unanimititeit te verlangen in de Raad en vaker te volstaan met meerderheidsbeslissingen. Dat zou de invloed van de Commissie versterken omdat men zich dan eerder kan verenigen op een Commissie-voorstel. Ook kan de procedure verzaamd worden waarbij de Raad kan afwijken van de oorspronkelijke voorstellen. Zo zijn er tal van mogelijkheden, die echter op dit moment weinig kans van slagen maken, omdat juist deze verhouding tussen de beide organen met angstvallige nauwgezetheid door meer dan één der lid-Statens in het oog wordt gehouden.

Iets anders lijkt het ten aanzien van nieuwe bevoegdheden, die ontstaan bij de ontwikkeling van het gemeenschapsbeleid. Deze liggen grotendeels in de uitvoerende sfeer. Het ligt dus in de natuur der dingen dat daardoor de betekenis van de Commissie toeneemt. Een uitvoeringsbeleid vereist immers een permanent volgen van de gebeurtenissen en een spoedig ingrijpen waar dit vereist is. De Commissie, als permanent lichaam, met haar apparaat, is hiertoe geëquipeerd. De Raad, die zelfs niet geregeld op korte termijn bijeen kan komen, niet. Bij de ontwikkeling van het landbouwbeleid is dit gelukkig ingezien en heeft de Commissie vrij vergaande bevoegdheden gekregen, hoewel zij toch in niet geringe mate gebonden bleef aan de Raad en aan colleges van nationale ambtenaren. Het zal zaak zijn om bij verdere ontwikkelingen het argument van de uitvoerbaarheid nog meer op de voorgrond te stellen.

Over grotere bevoegdheden van *het Europees Parlement* is al veel te doen geweest. Er wordt wel beweerd dat een sterk bezet Parlement haar

eigen bevoegdheden verovert, doch het is de vraag of deze stelling altijd en overal opgaat, afgezien van de vraag hoeveel tijd dit gaat kosten. Men kan het huidige Europese Parlement werkelijk geen gebrek aan initiatieven en idealisme in de Europese zaak ontzeggen, zomin als men de waarde ervan kan betwijfelen. Hiervoor is reeds gewezen op zijn recht de Commissie tot aftreden te dwingen, hetgeen zou kunnen worden aangevuld door een steun bij de benoemingen, een vertrouwensvotum. Van veel groter belang zou een budgetrecht zijn. Weliswaar moet de Raad het advies van het Parlement inwinnen alvorens het de begroting der E.E.G. (en van Euratom) vaststelt, maar tot nu toe heeft dit advies bedroevend weinig resultaat gehad op de uiteindelijke beslissing.

Het is tragisch dat dit verschijnsel typerend is voor de huidige verhoudingen tussen Raad en Parlement. Weinig van wat het Parlement zegt of als motie aanneemt maakt indruk op de Raad. Het is dan ook geen ongebruikelijke vertoning dat de Parlementariërs in Straatsburg zich veronwaardigd en kritisch richten tegen de lege banken, die gereserveerd zijn voor de leden van de Raad van Ministers. In feite heeft het Parlement geen enkel vat op de Raad. Het is verontrustend dat de democratische controle in de gemeenschap zo onvoldoende is geregeld, vooral nu de democratie in enkele der lid-Staten toch al niet haar glorieperiode beleeft. Door de werking van de gemeenschap wordt dit erger. De beslissingen door de Raad van Ministers in Brussel genomen, onttrekken zich immers aan iedere formele invloed van de volksvertegenwoordiging, zowel van het Straatsburgse parlement door gebrek aan bevoegdheden, als van de nationale parlementen. Die kunnen weliswaar hun nationale minister aanvallen voor zijn houding te Brussel, maar dat maakt de beslissingen niet ongedaan en treft bovendien niet steeds degene die men wil treffen. Naarmate de Brusselse besluiten meer ingrijpen in het sociaal-economische leven van iedere dag, wordt deze toestand gevaarlijker.

Deze fundamentele zwakheid in de onderlinge verhoudingen der gemeenschapsorganen wordt niet opgelost door een ander desideratum: de directe verkiezingen (5). Zelfs kan men zich afvragen of deze zin hebben zolang de bevoegdheden niet zijn uitgebreid.

In ieder geval zal een versterking en zeker een uitbreiding van de Gemeenschap tegelijkertijd een vergroting van de bevoegdheden van het Parlement met zich mede moeten brengen, als men wil ontkomen aan het toch reeds te bespeuren gevaar, dat Europa beheerst en geleid zal worden door een kleine groep technocraten.

Tenslotte enkele opmerkingen over de Raad (6), voorzover van belang voor het onderhavige onderwerp. Bij de bespreking over de Commissie en het Parlement is hierover al het een en ander gezegd. Of de werkwijze doeltreffender kan worden geregeld moge hier buiten beschouwing blijven. Voor een groot gedeelte hangt dit af van de voorbereiding en coördinatie in de nationale administraties en op het vlak van de permanente vertegenwoordigers.

In ieder geval moet geconstateerd worden dat het een zeer zware belasting betekent voor enkele ministers om bij hun drukke werk geregeld langdurige en zware vergaderingen in Brussel te hebben. Een calculatie

van de tijd die bv. de Nederlandse Ministers van Landbouw en van Economische Zaken het afgelopen jaar aan E.E.G. zaken hebben gewijd zou interessant zijn. Als men in Nederland niet komt tot een apart bewindsman voor Europese zaken — hetgeen overigens nauwelijks een verlichting zou betekenen voor de vak-ministers, doch wel de coördinatie ten goede kan komen — zou op de duur een verlichting door enkele Staatssecretarissen, zoals in West-Duitsland, wel eens noodzakelijk kunnen worden.

Het grote probleem, dat van beslissende betekenis kan zijn voor de ontwikkeling van de E.E.G., is dat der stembepalingen. Vele vertragende factoren die dreigen bij een uitbreiding der Gemeenschap kunnen worden ondervangen door een wijziging van de regels volgens welke de beslissingen tot stand komen. Over de verlamme werking van de unanimiteitsregel is reeds iets gezegd. Voor enkele zaken lijkt het praktisch uitgesloten dat men op deze wijze ooit tot een oplossing komt in een gemeenschap van 8 of 10 landen. Het merkwaardige is dat de oplossingen daardoor moeilijker maar in enkele gevallen ook minder urgent worden, althans voor het gehele grotere gebied. Dat roept de verleiding op in uitzonderingsgevallen een onderscheid te maken tussen oude en nieuwe leden. Dit behoeft enige verduidelijking.

Door de grotere geografische spreiding der E.E.G. bij toetreding van nieuwe leden zullen de economische en handelsbetrekkingen tengevolge van natuurlijke omstandigheden (vergelijkbare structuur, transportafstanden etc.) tussen bepaalde partnerlanden intensiever zijn dan tussen andere. Dat stelt ook verdergaande eisen op het gebied van harmonisatie. Zo lijkt het niet desastreus als bv. Noorwegen, indien dat lid wordt, in sommige gevallen nog een eigen wetgeving heeft terwijl dezelfde wetgevende maatregelen tussen de continentale landen reeds geharmoniseerd zijn. Ook lijkt het overkomelijk dat het eiland Groot-Brittannië t.a.v. het wegtransport nog eigen regels kent omdat dit het gemeenschappelijk verkeer niet noodzakelijk belemmert. Zo zou de Gemeenschap zich verder kunnen ontwikkelen, zonder het veto van niet geïnteresseerde landen maar ook zonder de verplichting voor die landen zich in hetzelfde tempo aan te passen.

Deze op zichzelf niet onlogische gedachte houdt echter een groot principiële gevaar in. Men creëert op die wijze twee soorten partners, echte en halve, met alle politieke gevolgen en juridische puzzles daaraan verbonden. Het lijkt dan ook niet aan te bevelen dit novum in het Verdrag te introduceren, want het zou meer landen in de verleiding kunnen brengen zich aan bepaalde verplichtingen te onttrekken, een praktijk die bekend is van de O.E.E.S. Wel mogen deze voorbeelden een waarschuwing zijn om reeds tijdens de onderhandelingen zich goed rekenschap te geven van de mogelijke consequenties op lange termijn.

Deze problematiek zou uiteraard opgelost zijn als de gehele unanimiteitsregel manmoedig overboord werd gezet, maar daarvoor lijkt de tijd nog geenszins rijp. Vandaar dat des te meer aandacht zal moeten vallen op de stemverdeling bij gekwalificeerde meerderheid, een onderwerp dat in de onderhandelingen met Engeland nog niet is aangeroerd.

Thans hebben Frankrijk, Duitsland en Italië ieder 4 stemmen in de Raad, België en Nederland ieder 2 en Luxemburg 1. Het totaal is dus 17 en een

gekwalificeerde meerderheid wordt bereikt bij 12, iets meer dus dan 2/3. Bij toetreding van nieuwe leden zal allereerst een nieuwe stemverhouding moeten worden bepaald en voorts het percentage moeten worden vastgesteld voor het bereiken van de gekwalificeerde meerderheid. Afhankelijk van het aantal nieuwe leden kan men tal van cijfercombinaties uitdenken, uitgaande van allerhande zorgelijke veronderstellingen. Het aspect dat daarbij steeds in het oog wordt gehouden is, welke combinatie van 2 of 3 landen bepaalde beslissingen kunnen tegenhouden. Deze speculaties zijn in zoverre onvruchtbaar omdat de praktijk heeft uitgewezen dat de „combinés” tussen de partners wisselen met de besproken onderwerpen, en zo zal het in een grotere gemeenschap zeker blijven. Een essentieel punt blijft echter onveranderlijk overeind staan: hoe lager het percentage voor de gekwalificeerde meerderheid, hoe eerder men tot beslissingen komt, hoe meer vaart de E.E.G. kan ontwikkelen. Het verlagen van dit percentage zal een noodzakelijke compensatie zijn tegenover de vertragende elementen van een vergroting der gemeenschap. In het belang van de toekomst der E.E.G. zal dit een hard punt in de onderhandelingen moeten worden en het is te hopen dat de zes hierop met eensgezindheid aansturen.

In dit artikel is gepleit voor enige voorzichtigheid bij het opnemen van nieuwe leden. Het enthousiasme daarover moet gepaard gaan met zorg voor de verdere ontwikkeling in moeilijker omstandigheden. De normale ontwikkeling vraagt toch reeds een zekere versterking om het élan der eerste jaren te behouden, en tevens het evenwicht te bewaren dat essentieel is voor de gemeenschap.

De vergroting mag geen verzwakking betekenen en voorzover dat toch onvermijdelijk is moet voor compensatie worden zorg gedragen. Anders zouden wij noch ons zelf noch de nieuwe leden noch de gehele vrije wereld een dienst bewijzen.

(1) De opvattingen in dit artikel komen geheel voor mijn persoonlijke verantwoordelijkheid en mogen dus niet worden beschouwd als een vertolking van de opvattingen van of binnen de Europese Commissie.

(2) Spanje en Portugal worden gemakshalve overgeslagen. De problematiek wordt daarmee geenszins miskend. Naar aanleiding van het Congres van de Europese Beweging te München en de maatregelen van Franco tegen de Spaanse delegatie is over Spanje nogal wat te doen geweest in Europa. In het Nederlandse Parlement heeft een en ander zelfs aanleiding gegeven tot twee moties. Aangezien ik het afwijzen van Spanje onder het huidige regiem als onderhandelingspartner van de E.E.G. kan onderschrijven hebben verdere uitweidingen geen zin.

(3) Op een samenwerking op het gebied van onderwijs, research, cultuur of defensie wordt in dit bestek niet ingegaan.

(4) In de gemeenschappelijke landbouwpolitiek is tot ieders verrassing plotseling een brok gemeenschapsinkomen ontstaan. De heffingen aan de buitengrens op import van landbouwproducten dienen thans reeds gedeeltelijk, na 6 jaar geheel, ter bestrijding van gemeenschappelijke uitgaven.

(5) Hierop wordt thans niet ingegaan, hoe wenselijk op zichzelf ook.

(6) In dit blad is hieraan reeds eerder uitvoerig aandacht besteed. Een bespreking van het Europees Hof van Justitie en van het Economisch Sociaal Comité vallen buiten het kader van dit artikel.

Mr K. T. M. van Rijckevorsel, de „rebel”, of Partijleiding contra voorkeur?

Nogmaals het rapport van de Commissie-
Van der Grinten, 1)

DOOR Drs. J. M. AARDEN

Dank zij een groot aantal voorkeurstemmen kon Mr. Van Rijckevorsel na de laatste verkiezingen voor de Tweede Kamer zijn reëntree maken. Met velen heb ik mij daarover verheugd. De herverkiezing van Mr. Van Rijckevorsel zou echter bij de leiding van zijn partij niet alleen gevoelens van vreugde hebben gewekt. In een uitvoerige bespreking van het rapport in De Telegraaf van 9 juni schrijft Dr. Luning Prak:

„De ruim 90.000 voorkeurstemmen, die Mr. K. van Rijckevorsel verwierf bij de Tweede-Kamerverkiezingen in 1959, werden door de partijleiding met zeer gemengde gevoelens ontvangen”.

De schrijver vervolgt dan:

„Mr. Van Rijckevorsel heeft zijn zetel ten slotte mogen aanvaarden, omdat men het niet aandurfde 90.000 kiezers voor het hoofd te stoten. Maar was het toevallig, dat het zo populair gebleken kamerlid kort daarna uit het centrum Den Haag naar Zeist verhuisde”?

Het is mij niet bekend of de houding van de leiding van de Katholieke Volkspartij te zijnen opzichte een rol heeft gespeeld bij het besluit van Mr. Van Rijckevorsel van Den Haag naar Zeist te verhuizen. Wel komt het mij voor, dat Dr. Luning Prak de partijleiding niet geheel recht doet. Een vollediger geschiedschrijving, dan Dr. Luning Prak in zijn Telegraaf-artikel van „het geval Van Rijckevorsel” presenteert, werpt op de houding van de leiding van de Katholieke Volkspartij een wat ander licht. Deze meer volledige geschiedschrijving lijkt mij niet alleen bevorderlijk voor een juist oordeel in „het geval Van Rijckevorsel”, doch ook voor een beter begrip van de regeling, welke de Katholieke Volkspartij ten aanzien van voorkeurstemmen kent.

Welke zijn de feiten? Bij de voorbereiding van de kandidaatstelling voor de verkiezingen van de Tweede Kamer in 1959 kreeg Mr. Van Rijckevorsel een plaats op de groslijst, waardoor zijn herverkiezing verzekerd was. Ik herinner mij naar aanleiding van de groslijst geen uitspraak, dat Mr. Van Rijckevorsel gevaar zou lopen niet te worden herkozen. En men mag toch wel veronderstellen, dat, indien dat wel dreigde, promotoren

van zijn herverkiezing reeds vóór de groslijststemming in het geweer zouden zijn gekomen. Het is bekend, dat de groslijst wordt samengesteld door het hoogste electorale college in de partij. Dat de partijleiding hiervan deel uitmaakt, is vanzelfsprekend. Een bewering, dat de leiding van de partij de herverkiezing van Mr. Van Rijckevorsel niet zou hebben gewenst, vindt in ieder geval geen grond in de groslijst en de plaats, welke de kandidaat in kwestie daarop innam.

Edoch, niet aan de partijleiding is het laatste woord bij het vaststellen van de volgorde op de kandidatenlijsten van de partij. Een bepaald aantal kandidaten krijgt een verkiesbare plaats aangewezen. Overigens beslissen leden van de partij bij de groslijststemming over de volgorde der kandidaten. Bij de stemming over de westelijke groslijst nu in 1959 noopten voorkeurstemmen op andere kandidaten Mr. Van Rijckevorsel met een lagere plaats genoeg te nemen, dan het hoogste electorale college in de partij — waarvan, het zij herhaald, de partijleiding deel uitmaakt — hem had toegedacht. Voorkeurstemmen bij de groslijststemming riepen andere voorkeurstemmen bij de kamerverkiezingen op. De voorkeurstemmen op Mr. Van Rijckevorsel bij de officiële verkiezingen corrigeerden voor wat hem betreft de situatie, die was ontstaan door voorkeurstemmen bij de groslijststemming. De kiezers, die van voorkeur voor Mr. Van Rijckevorsel deden blijken, vielen op het stuk van wenselijkheid van herverkiezing van deze kandidaat het hoogste electorale college van de Katholieke Volkspartij bij.

Ik kan mij dan ook niet voorstellen, dat de partijleiding het ruime aantal voorkeurstemmen op Mr. Van Rijckevorsel met zeer gemengde gevoelens zou hebben ontvangen, zoals Dr. Luning Prak schrijft. En evenmin, dat het partijbestuur langdurig heeft moeten beraadslagen om tot het besluit te komen, ermee in te stemmen dat Mr. Van Rijckevorsel zijn zetel in de Tweede Kamer innam.

In het geval Van Rijckevorsel kan derhalve bezwaarlijk worden volgehouden, dat de partijleiding de voorkeurstemmen krachteloos zou hebben willen maken. Het verwijt daaromtrent van Dr. Luning Prak en anderen, die zich door het rapport van de Commissie-Van der Grinten bezwaard gevoelen, behoeft dus enige matiging. Maar, het geval Van Rijckevorsel zou in het totale beleid van het bestuur van de Katholieke Volkspartij een hoge uitzondering kunnen betekenen, zodat het verwijt, aangedikt tot een verwijt van ondemocratische gezindheid, toch hout snijdt.

Ik veroorloof mij het verwijt van het krachteloos willen maken van voorkeurstemmen bij kamerverkiezingen, gericht aan het adres van de Commissie-Van der Grinten en de leiding van de Katholieke Volkspartij, nog verder aan kracht te doen inboeten. Hebben de critici zich gerealiseerd, dat het desbetreffende reglement van de Katholieke Volkspartij aan de bevoegdheid van het partijbestuur, de instemming met het aanvaarden van een door voorkeurstemmen verworven kamerzetel niet te verlenen, beperkingen oplegt? Het eerste lid van artikel 46 van het Reglement op de voorbereiding voor de verkiezing van leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de K.V.P. luidt:

„Hij, die bij de officiële verkiezing door voorkeurstemmen is gekozen,

zal zijn plaats in de Tweede Kamer der Staten-Generaal niet aanvaarden dan met instemming van het partijbestuur".

Doch dit artikel kent een tweede lid:

„Het partijbestuur zal deze instemming betuigen, tenzij naar zijn oordeel daardoor in belangrijke mate afbreuk zou worden gedaan aan het bepaalde in artikel 7, lid 1, sub c en d, van dit reglement".

Artikel 7, lid 1, sub c, betreft de samenstelling van de fractie uit het oogpunt van deskundigheid. De fractie moet over leden beschikken, die deskundig zijn op belangrijke gebieden van het staatkundige en openbare leven. Artikel 7, lid 1, sub d, handelt over de samenstelling van de fractie uit het oogpunt van veelzijdigheid. Zij zal de samenstelling van de partij zowel maatschappelijk als regionaal zoveel mogelijk moeten weerspiegelen.

In haar algemeenheid komt mij de stelling: partijleiding contra voorkeur, niet juist voor. Het reglement van de Katholieke Volkspartij noch de praktijk doen de wil van de partijleiding zonder meer prevaleren boven die van de kiezers, die van voorkeur doen blijken. Nu kan men van oordeel zijn, dat aan de stem van de voorkeurkiezers een absolute gelding toekomt, zoals verscheidene critici van het rapport van de Commissie-Van der Grinten. Hebben degenen, die deze mening zijn toegedaan, in hun ijver voor de rechten van de kiezers voldoende oog voor de rechten van de door voorkeurstemmen gekozene? De Kieswet verplicht hem niet de benoeming te aanvaarden. Zij laat hem daarin vrij. Die vrijheid betekent, dat hij bij het nemen van zijn beslissing alle overwegingen kan betrekken, die relevant zijn te achten. Is het dan irrelevant, dat hij met zijn partij, a fortiori als haar kandidaat, belang heeft bij een zo goed mogelijke samenstelling van de fractie? En zo die samenstelling uit het oogpunt van deskundigheid en van evenwichtigheid (maatschappelijk en regionaal) in belangrijke mate wordt geschaad door het aanvaarden van een met voorkeurstemmen verkregen zetel, dan acht ik dit een overweging, die de gekozene bij het nemen van zijn beslissing heeft te betrekken. Van zijn partijlidmaatschap met alle consequenties van dien kan de gekozene niet abstraheren. Het ligt voor de hand, dat het oordeel over het in belangrijke mate afbreuk doen aan een goede samenstelling van de fractie toekomt aan het bestuur van de partij. Kan de kandidaat in kwestie, verlangend de kamerzetel te bezetten, de inzichten van het partijbestuur niet delen, ongetwijfeld zal dan overleg volgen, tijdens hetwelk de kandidaat zal wijzen op de betekenis van het door voorkeurstemmen gekozen zijn. Het partijbestuur zijnerzijds zal zijn standpunt voor de kandidaat aannemelijk trachten te maken. Het lijkt mij nuttig er op te wijzen, dat het partijbestuur van zijn bevoegdheid tot weigering geen gebruik zal maken, dan na overleg met de kandidaat in kwestie. In feite wordt de vraag naar het aanvaarden van een door voorkeurstemmen verkregen kamerzetel door critici van het rapport afgedaan met het antwoord op de machtsvraag: voorkeurkiezer of partijleiding. Men vergeet daarbij de gekozene de plaats te geven die hem toekomt. Voor mij is het een kwestie van wijs beleid van de gekozene. Wat zwaarder is, zal hij zwaarder moeten laten wegen.

Raakt ook Prof. Schlichting niet in dezelfde machtsvraag verstrikt, waar hij in het juli-nummer van dit maandschrift onder het hoofd „Embargo op voorkeurstemmen?” schrijft:

„Het partijreglement stelt daarop (op voorkeurstemmen) een embargo.

Daarmee gaat de partij verder dan haar eigen taak, die de candidaatsstelling is, welke zich binnen de kring van haar leden voltrekt; zij bemoeit zich dus met de stembus, die geen zaak van de partijleden, maar van de kiezers als zodanig is” (blz. 147).

Afgezien van het naar mijn mening onwerkelijk aandoende onderscheid in de burger tussen het zijn van kiezer en het al of niet zijn van partijlid, mis ik ook hier weer de gekozene. De stembus is ook een zaak van de gekozene, tenzij Prof. Schlichting hier slechts op de stembus zelf doelt, alleen dus op de verkiezingen. Edoch, het gaat niet alleen om de stembus of om de verkiezingen, doch om het effectueren daarvan, het al of niet aanvaarden van een benoeming. Als hij zich dus strikt tot de stembus bepalen wil, dan zeg ik met hem tot de partijen: handen af! En wij zijn het er ook over eens, dat de partijleiding weer zijn invloed kan doen gelden, waar het het effectueren van de uitslag der verkiezingen geldt, het al of niet aanvaarden van een benoeming?

Het zal de Commissie-Van der Grinten voldoening geven, dat haar critici blijk geven waardering te hebben voor de wijze waarop de commissie de vraag beantwoordt, of partijbemoeïing ten aanzien van een met voorkeurstemmen verkregen kamerzetel rechtens aanvaardbaar is. Ook al delen zij de zienswijze van de commissie niet, De Telegraaf schreef op 5 juni, dat de redenering van de commissie inderdaad juridisch sluit, het Algemeen Handelsblad gewaagde op 6 juni van gegronde argumenten voor het standpunt van de commissie, Prof. Schlichting kwalificeerde in zijn eerder genoemd artikel in dit maandschrift de argumentatie van de commissie als een subtiel juridische en zelfs Dr. Luning Prak noemde in zijn meergenoemd artikel de redenering van de commissie in eerste instantie in zekere mate plausibel. De onparlementaire medewerker van Vrij Nederland kan in het nummer van 16 juni geen enkele waardering opbrengen. Naar zijn mening doet de commissie zelfs geen poging het gebrek aan staatsrechtelijke gronden te verbergen. Het lijkt mij in dit verband interessant te wijzen op hetgeen de commissie aan het bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming mededeelde bij de aanbieding van de eindtekst van haar rapport. Het is in het „ten geleide” opgenomen:

„Bij een onderwerp als het onderhavige is het niet te verwachten, dat algehele overeenstemming zal worden bereikt. De argumentatie, welke voor een bepaalde zienswijze wordt gegeven, is niet in absolute zin dwingend. De juistheid van de visie van de commissie is niet in strikte zin te bewijzen. Dit geldt reeds voor de juridische benadering, doch in sterkere mate voor de staatkundige waardering, die altijd subjectief en persoonsgebonden blijft”.

(1) Aanvaarding van een met voorkeurstemmen verkregen Tweede Kamer-zetel; bepalingen in reglementen van de Katholieke Volkspartij; rapport uitgegeven door het Centrum voor Staatkundige Vorming.

Maatschappelijke onderwijsorganen

Rapport van de Commissie-Pelosi.

DOOR Dr. M. A. J. M. MATTHIJSEN

In 1960 riep het Centrum voor Staatkundige Vorming een commissie in het leven die zich speciaal zou gaan bezighouden met het vraagstuk van de maatschappelijke onderwijsorganen. Dit vraagstuk was midden in de actualiteit komen te staan, doordat het wetsontwerp tot regeling van het voorgezet onderwijs in het inmiddels befaamd geworden artikel 3 de mogelijkheid beoogde te scheppen om de maatschappij via erkende maatschappelijke organen bij de onderwijswetgeving te betrekken. De volgende vragen werden aan de commissie ter beantwoording voorgelegd:

1. Welke lacunes zijn er in ons huidig onderwijsbestel, die door maatschappelijke onderwijsorganen op nuttige wijze zouden kunnen worden opgevuld? Gedacht wordt daarbij o.a. aan:
 - a. een bundeling van adviezen aan de Minister vanuit de maatschappij zelf;
 - b. een betere opzet van de schoolplanning;
 - c. een grotere vrijheid van inrichting van het onderwijs.
2. Hoe dienen deze organen te worden samengesteld? Gedacht wordt daarbij aan organisaties van ouders, schoolbesturen en docenten.
3. Welke is de meest gewenste structuur van deze organen? Naar richtingen gedifferentieerd of niet? Voor het gehele onderwijs of voor de verschillende sectoren? Landelijke of regionale organen?
4. Verdient het aanbeveling om — ter stimulering van de feitelijke totstandkoming van deze organen — een wettelijk kader te ontwerpen, dat de normen inhoudt voor de samenstelling, de taak en de structuur van deze organen?

De commissie, die onder voorzitterschap van dr. E. Pelosi s.j. deze vragen in studie nam, kwam in juni van dit jaar met haar rapport gereed. In dit rapport, dat het Centrum voor Staatkundige Vorming onlangs in druk heeft doen verschijnen onder de titel „Maatschappelijke Onderwijsorganen”, kwam de commissie, antwoord gevend op de verschillende gestelde vragen, tot de volgende hoofdconclusies:

1. De vraag naar de behoefte aan maatschappelijke onderwijsorganen moet bevestigend beantwoord worden.

2. Aan een maatschappelijk onderwijsorgaan dient geen verordenende, maar een adviserende bevoegdheid te worden toegekend.
3. De commissie spreekt zich uit voor de totstandkoming van één landelijk orgaan voor het gehele onderwijs met uitzondering van het universitaire onderwijs, tegelijkertijd optredend voor het openbaar en het bijzonder onderwijs. Dit orgaan dient *niet federatief* opgebouwd te zijn naar de verschillende richtingen, het dient *wel geleed* te zijn *in afdelingen* volgens bepaalde sectoren van het onderwijs.
3. De minister dient verplicht te zijn het orgaan om advies te vragen inzake bij de wet vastgestelde onderwerpen. Het orgaan kan ook ongevraagd adviseren. De adviezen zijn openbaar.
5. Het werkterrein van het orgaan bestaat in het adviseren aan de minister terzake van
 - a. nieuwe wetsontwerpen voor het onderwijs
 - b. algemene maatregelen van bestuur het onderwijs betreffende
 - c. het overheidsbeleid met betrekking tot de subsidiëring van wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van het onderwijs
 - d. concreet aan te wijzen financiële kwesties.
6. Het orgaan dient te worden samengesteld uit vertegenwoordigers van schoolbesturen, schoolleiders en leerkrachten. Over de vraag of ook de ouderorganisaties in het orgaan vertegenwoordigd dienen te zijn, kon in de commissie geen overeenstemming worden bereikt.
 Het is niet mogelijk de denkbeelden van de commissie in het korte bestek van dit artikel in extenso weer te geven. Volstaan moge worden met een korte uitwerking van die punten, welke vermoedelijk algemene belangstelling genieten.

DE BEHOEFTE AAN MAATSCHAPPELIJKE ORGANEN

Bij de bepaling van haar standpunt, dat er in de huidige tijd behoefte bestaat aan een maatschappelijk onderwijsorgaan, heeft de commissie als belangrijkste overwegingen doen gelden: ten eerste, dat de overheid en de vrije burgers beiden niet te scheiden — en dus ondeelbare — rechten en verantwoordelijkheden hebben ten aanzien van het onderwijs; ten tweede, dat noch de overheid alléén, noch de vrije maatschappij alléén bij machte zijn om een aan de steeds wisselende maatschappelijke situaties aangepaste inrichting van het onderwijs te waarborgen.

De eerste overweging kan als volgt nader worden toegelicht. In de huidige omstandigheden draagt de overheid voor het onderwijs een uitermate grote en ten opzichte van het verleden sterk toegenomen verantwoordelijkheid, welke een bemoeiing met de gang van zaken in het onderwijs noodzakelijk maakt. Men zou zelfs kunnen zeggen, dat de moderne samenleving haar verworvenheden heeft bereikt, doordat de staat er medeverantwoordelijkheid voor heeft aanvaard. Voor de bemoeienis van de staat gelden echter enige fundamentele regels, die zijn vastgelegd in het onderwijsartikel van de Grondwet, dat als kerngedachte heeft: enerzijds de vrijheid van onderwijs en anderzijds de opdracht aan de overheid om het algemeen welzijn te waarborgen. Deze beide grondregels duiden op twee elkaar doordrin-

gende verantwoordelijkheden: De verantwoordelijkheid van de overheid mag die van de burgers nooit teniet doen, maar evenzeer kan ook de verantwoordelijkheid van de burgers nooit in de plaats treden van die der overheid. De burgers zijn niet bij machte hun vrijheid tot werkelijkheid te maken zonder steun van de overheid en de overheid is niet bij machte haar verantwoordelijkheid te dragen zonder datgene, wat er bij de burgers leeft in haar beleid te verdisconteren. Er is dus sprake van een gezamenlijke verantwoordelijkheid, die het best *gezamenlijk* kan worden gedragen.

De *tweede overweging* verwijst naar de juist nu zo gecompliceerde stelsels van waarden en doeleinden, die de vormings- en opleidingsfuncties van het onderwijs determineren. De toenemende ingewikkeldheid van het maatschappelijk bestel en de daaruit voortvloeiende steeds moeilijker te overziene eisen, door de maatschappij aan het onderwijs gesteld, maken de inrichting van het onderwijs steeds meer tot een zaak, die veelzijdige deskundigheden vraagt. Deze treft men noch uitsluitend bij de overheid, noch uitsluitend bij de vrije maatschappij aan, maar bij beide gezamenlijk, waarbij ieder zijn eigen uitgangspunten en inbreng heeft. Men denke b.v. aan de opleidingsdoeleinden van de verschillende schooltypen. Of een bepaald schooltype op een adequate wijze een opleidingsdoel realiseert dat door de maatschappij wordt vereist, of m.a.w. het onderwijs de leerlingen voldoende voorbereidt op de functies, die zij later te vervullen krijgen, is een vraag die de overheid alléén niet beantwoorden kan; zulks temeer niet, daar bij het afwegen van de hierbij in het spel zijnde belangen algemeen pedagogische en wijsgerige principia een rol van betekenis spelen. Niemand kan het gehele complex van mogelijkheden en wenselijkheden overzien die bij de vorming van het kind in een bepaalde fase van zijn ontwikkeling en in een gegeven maatschappelijke situatie in het geding zijn. Dit kunnen alleen alle betrokkenen gezamenlijk, zoals ouders, leerkrachten, schoolbesturen, kerken, deskundigen van velerlei discipline en de overheid, kortom alleen de maatschappij in zijn totaliteit genomen. Daaruit volgt de noodzaak van gezamenlijk overleg tussen overheid en maatschappij op de grondslag van beider verantwoordelijkheid.

De conclusie, waartoe de commissie bij het overwegen van het bovenstaande kwam, is de volgende: welke aspecten men ook in het schoolwezen onderscheidt, steeds zal men moeten erkennen dat deze alle in een onverbreekelijke betrekking tot elkaar staan. In de praktijk krijgt men altijd met de verschillende aspecten en daarmee met de verschillende bevoegdheidsferen gezamenlijk te maken: zij zijn penetrant. De consequentie is, dat overheid en maatschappij de regeling van het onderwijs *samen* te behartigen hebben. Hier nu ligt een belangrijk argument voor het bestaan van maatschappelijke organen. Eerst hierdoor wordt ten volle de mogelijkheid geschapen tot het gezamenlijk dragen door overheid en maatschappij van de verantwoordelijkheid voor het onderwijs.

EEN OF MEER MAATSCHAPPELIJKE ONDERWIJSORGANEN

Door in haar rapport de voorkeur uit te spreken voor één maatschappelijk onderwijsorgaan, introduceerde de commissie een nieuwe denkwijze in de

discussie over dit onderwerp. In de voorstellen van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, neergelegd in zijn wetsontwerp en in de talrijke literatuur die daaromheen is ontstaan, werd tot nu toe steeds gesproken over *organen*. De commissie adstrueert haar standpunt als volgt:

„Hiermee wil de commissie geenszins de taak en betekenis aantasten van eigen maatschappelijke organen van de diverse richtingen (hierna te noemen maatschappelijke organisaties). Zij dienen vrij hun mening kenbaar te kunnen maken en uiteraard invloed op overheid, maatschappelijk orgaan en andere instanties te kunnen uitoefenen.

Ons onderwijs heeft veel gemeenschappelijks. Dit is door historische redenen te veel uit het oog verloren. Opterend voor één orgaan heeft de commissie zich door dat gemeenschappelijke laten leiden. Vele zaken liggen bij het bijzonder en het openbaar onderwijs gelijk. De commissie meent dat daar, waar samengaan mogelijk is, dit ook ernstig nagestreefd dient te worden. Zij wijst er in dit verband nadrukkelijk op, dat hierbij de „richting” van het onderwijs niet in het geding is. De grondwettelijke vrijheid van richting is, zoals voor ons gehele onderwijsbestel tot nu toe, vanzelfsprekend ook de grondslag voor het éne maatschappelijke onderwijsorgaan. Dit zou zich alleen bezig hebben te houden met die zaken, die tot nu toe met eerbiediging van de vrijheid van richting door wetgever en departement geregeld werden. Bij de behandeling van de taak van het orgaan is hiermee dan ook zorgvuldig rekening gehouden. De commissie is van oordeel, dat op deze wijze met behoud van de vrijheid van richting een belangrijke coördinatie tot stand kan komen. Thans wordt deze veelal node gemist.

Bij de discussie over dit punt heeft de commissie zich gerealiseerd, dat het niet uitgesloten is de vrijheid van richting uit te hollen door maatregelen betreffende de inrichting. Hieraan zou wellicht een argument ontleend kunnen worden tegen haar standpunt inzake één orgaan. Hier tegenover heeft zij overwogen:

1. dat de richtingen als zodanig in het maatschappelijk orgaan aanwezig zijn en zich in een dergelijk geval met een beroep op de Grondwet hiertegen kunnen verzetten;
2. dat, wanneer het maatschappelijk orgaan deze weg zou inslaan, er nog altijd het parlement is om deze ontwikkeling te keren.

Uiteindelijk heeft de commissie dan ook gemeend, dat de mogelijke bezwaren niet opwegen tegen het grote goed van de eenheid.

Het maatschappelijk orgaan dient uit de kringen van het onderwijs zelf tot stand te komen. De overheid zou wel een stimulerende, doch bepaald geen dwingende invloed mogen uitoefenen. Het dient representatief te zijn naar levens- en wereldbeschouwing en onderwijstype. De leden zouden weliswaar aan te wijzen zijn door maatschappelijke organisaties, doch zouden zonder „last of ruggespraak” dienen te stemmen. Zij zouden derhalve van deze organisaties geen gebonden, maar een vrij mandaat dienen te ontvangen.

Punt van uitvoerig beraad is in de commissie geweest de vraag, of het orgaan zuiver federatief (dus een vorm van samenwerking van verschil-

lende zelfstandige organen) dan wel „ongedeeld” zou moeten zijn. De commissie heeft met de adviserende functie van het orgaan voor ogen voor de laatste oplossing gekozen en wel om de volgende redenen.

1. In een zuiver federatief orgaan vertegenwoordigt men ook formeel zijn eigen organisatie, hetgeen last en ruggespraak inhoudt. De ervaring leert dat dit moeizaam en in de regel niet efficiënt werken is. Waar het orgaan een adviserende status is toegekend, acht de commissie voor een federatief verband te minder reden aanwezig.
2. De gesuggereerde structuur is een nieuwe organisatorische vormgeving van ons onderwijs, welke van alle zijden met vertrouwen moet kunnen worden tegemoet getreden. Van dit alzijdig vertrouwen getuigt een „ongedeeld” orgaan meer dan een zuiver federatief.
3. Mocht onverhoopt de samenwerking niet altijd tot de gewenste resultaten leiden, dan wordt men bij een federatieve opbouw als groep veelal tot een compromis gedwongen. De organisatie, door welke men afgevaardigd is, kan dan nog moeilijk spreken. In het andere geval heeft men zitting op zuiver persoonlijke titel. Zowel de eigen organisatie als de geestverwanten in het parlement hebben dan nog volledige vrijheid tot spreken.
4. Het bestaan van eigen maatschappelijke organisatie waarborgt, dat de eigen specifieke taken vervuld kunnen worden en dat het eigen geluid kan worden gehoord.”

De commissie heeft bij het bepalen van haar standpunt uiteraard de vraag onder ogen moeten zien, of het openbaar en het bijzonder onderwijs in één orgaan kunnen samenkomen.

Het zou te ver voeren de gedachtenwisseling van de commissie dienaangaande hier weer te geven. Kortheidshalve zij slechts vermeld, dat de commissie meende de gestelde vraag bevestigend te kunnen beantwoorden en dat zij daaraan de conclusie verbond dat er dan ook alles voor te zeggen valt om deze mogelijkheid aan te grijpen: daar de meeste in het maatschappelijk orgaan te behandelen kwesties van algemeen onderwijsbelang zijn — gelijkelijk gelden voor het openbaar en het bijzonder onderwijs — is er geen enkele reden om de gedachtenwisseling niet van meet af aan gezamenlijk te voeren, samen te denken, samen te overleggen en zo samen tot de opbouw van een alzijdig verantwoord advies te kunnen komen. Een dergelijk samengaan kan een nodeloze gescheidenheid en verdeeldheid in het onderwijs de pas afsnijden.

DE SAMENSTELLING VAN HET MAATSCHAPPELIJK ORGAAN

In de gedachtenwisseling over deze materie heeft de commissie de volgende categorieën de revue laten passeren:

1. de schoolbesturen
2. de schoolleiders
3. de leerkrachten
4. de ouders
5. de Kerken
6. het bedrijfsleven
7. onderwijsdeskundigen
8. algemene vormingsinstituten buiten het onderwijs.

Ten aanzien van de vraag, welke van deze categorieën een plaats zouden moeten krijgen in het maatschappelijk onderwijsorgaan, heeft de commissie als doorslaggevend criterium doen gelden de directe onderwijskundige bijdrage tot het oplossen van de vraagstukken die tot het werkterrein van het orgaan behoren. De commissie heeft zich dus niet alleen door abstracte beginselen laten leiden, zij heeft er naar gestreefd ook nuchtere overwegingen van praktische doelmatigheid het volle pond te geven.

Volgens de unanieme mening van de commissie komen voor opname in het maatschappelijk orgaan beslist niet in aanmerking de onder 5 t/m 8 genoemde categorieën, over de categorie der *ouders*, waren de meningen verdeeld; wat de *schoolbesturen*, *schoolleiders* en *leerkrachten* betreft daarentegen, was de unanieme opvatting dat zij in het maatschappelijk orgaan zitting dienen te hebben.

Voor de meeste categorieën behoeft de mening van de commissie niet of nauwelijks toelichting; niemand zal door het standpunt van de commissie verrast zijn. Dit geldt wellicht niet voor het standpunt ten aanzien van de Kerken en de standpunten ten aanzien van de *ouders*. De passages uit het rapport, die op deze beide categorieën betrekking hebben, laat ik daarom hier deels in verkorte vorm volgen.

DE KERKEN

„Ten aanzien van de vraag of de Kerken een plaats dienen te hebben in het maatschappelijk onderwijsorgaan, meent de commissie in eerste instantie onderscheid te moeten maken tussen:

- a. de inhoud van het onderwijs;
- b. het wettelijk geven van een organisatorische vorm aan het schoolwezen.

Het is naar haar mening duidelijk, dat de Kerken qualitate qua geen directe bemoeienis hebben met het onder b. genoemde. Dit sluit uiteraard niet uit, dat zij mee kunnen werken aan de concrete opbouw van het schoolwezen. Men denke aan de binding tussen school en parochie of kerkelijke gemeente. Dit is echter geen kwestie die het schoolwezen als totaliteit raakt.

Wat het onder a genoemde betreft, meent de commissie onderscheid te moeten maken tussen de algemene vormingsaspecten en de typisch godsdienstige en levensbeschouwelijke aspecten. Ten aanzien van de eerstgenoemde hebben de Kerken geen directe bemoeienis, ten aanzien van de tweede wel. Met betrekking tot de inhoud van het onderwijs is er dus sprake van een *bepaalde* verantwoordelijkheid der Kerken. Het antwoord op de vraag, welke plaats de Kerken in de maatschappelijke organisatie van het onderwijsbestel hebben in te nemen, is niet louter uit abstracte beginselen af te leiden, de feitelijke omstandigheden spelen hierbij tevens een rol. De commissie is van oordeel, dat onder de huidige omstandigheden aan de Kerken in het maatschappelijk orgaan geen plaats moet worden toegekend.

Indien men op grond van de beperkte verantwoordelijkheid van de Kerken voor het onderwijs haar een plaats zou toekennen in het maatschappelijk orgaan, dan zouden zij daarmee verwickeld raken in allerlei kwesties waarmee zij niets van doen hebben. Dit acht de commissie onjuist. De Kerken

moeten distantie en vrijheid van handelen kunnen behouden. Met het oog daarop is het beter dat niet de Kerken als zodanig, maar de gelovigen zich binnen het maatschappelijk orgaan waar nodig inzetten voor de godsdienstige en levensbeschouwelijke aspecten van het onderwijs. Indien de Kerken dit wenselijk mochten achten, hebben zij steeds de gelegenheid aan dezen haar standpunt bekend te maken. Zij kunnen daardoor altijd indirect de wenselijke of nodige invloed uitoefenen."

DE OUDERS

„Door sommige leden werd betoogd, dat de ouders principieel van het orgaan deel dienen uit te maken. Het onderwijs is immers een belangrijk deel van de opvoeding, welke op haar beurt een onvervreemdbaar recht der ouders is ,omdat het onafscheidelijk verbonden is met de strikte plicht" Encycliek Divini Illius Magistri, blz. 40).

Het behoeft wel nauwelijks betoog dat de ouders van schoolgaande kinderen rechtens zeer sterk bij het onderwijs zijn betrokken. Om historische redenen is dit ouderrecht in katholieke kring tot nu toe onvoldoende tot gelding gekomen. De leden van de commissie hier aan het woord zijn van mening, dat dit recht van de ouders niet alleen geldt voor een bepaalde school, doch ook voor het onderwijsbestel in zijn geheel, hetgeen pleit voor een vertegenwoordiging op hoog niveau. Alleen langs deze weg kunnen de ouders invloed uitoefenen op belangrijke beslissingen, bij de uitvoering waarvan straks hun kinderen c.q. zijzelf betrokken zijn. Bedoelde leden van de commissie wezen erop, dat zij niet dachten aan de individuele ouders, maar aan de bestaande ouderorganisaties. In dit opzicht is er geen verschil met het onderwijsgevend personeel, dat ook niet individueel maar via zijn organisaties op het algemene onderwijsbelang betrokken is. Volgens deze leden zijn de ouders van de kinderen die onderwijs ontvangen even directe belanghebbenden als degenen die onderwijs verschaffen."

Naast deze principiële redenen zagen deze leden nog een aantal praktische voordelen van het deelnemen der ouders aan het maatschappelijk onderwijsorgaan: *ten eerste* wordt hierdoor een voorwaarde vervuld door integratie van het onderwijs in de totale opvoeding; *ten tweede* kan het onderwijs op deze wijze meer volkszaak worden; *ten derde* kan de noodzakelijke schoolpedagogische bewustwording van de ouders erdoor gestimuleerd worden.

Tegen deze opvatting werden door andere leden 1) van de commissie verschillende bezwaren aangevoerd.

Ten eerste werd opgemerkt, dat het onderwijs in zijn totaliteit een algemeen maatschappelijke aangelegenheid is, zeer zeker van groot belang voor de ouders, maar niet zo dat zij qualitate qua het onderwijsbestel mede constitueren. Alle burgers, of zij ouders zijn of niet, zijn in principe gezamenlijk verantwoordelijk voor een efficiënt onderwijsbestel.

Spreeken de ouders op dit niveau mee, dan doen zij dit niet als *ouders*, maar in de eerste plaats als *staatsburgers*, die via de volksvertegenwoordiging de algemene wettelijke voorzieningen treffen, waarbinnen de ouders de schoolopvoeding van hun kinderen kunnen verzekeren.

De oorzaak van de onbevredigende plaats van de ouders in het schoolbestel is, dat als gevolg van een te ruime opvatting van eigen autonomie de school niet geneigd is tegenover de ouders verantwoording af te leggen van haar activiteiten. Even onredelijk als het zou zijn dat b.v. de ouders het bevorderingsrecht zouden opeisen, even onredelijk is het dat de school geen rekenschap geeft van haar maatstaven. Het maatschappelijk orgaan zal hierin geen verandering brengen, of de ouders eraan deelnemen of niet.

Het maatschappelijk orgaan zou moeten worden samengesteld uit die maatschappelijke categorieën, wier werkzaamheid specifiek op het onderwijs betrokken is. Dit sluit uiteraard niet uit, dat deze categorieën, gebundeld in het maatschappelijk orgaan, zich bij het vormen van hun inzichten dienen te oriënteren over hetgeen in ouderkringen leeft, zoals zij dat ook dienen te doen ten aanzien van andere categorieën, b.v. het bedrijfsleven.

Dit kan te gemakkelijker gebeuren, naarmate de ouders beter bereikbaar zijn via ouderverenigingen, oudercomité's, e.d. Omgekeerd bestaat ook voor de ouderorganisaties de mogelijkheid eventuele inzichten inzake algemene onderwijsvraagstukken ter kennis te brengen van het maatschappelijk orgaan. Heel iets anders echter is het, of deze ouderorganisaties het maatschappelijk onderwijsorgaan mede helpen constitueren. De ouderorganisaties immers zijn krachtens hun aard primair erop gericht de individuele ouders het uitoefenen van hun rechten en plichten t.a.v. de schoolopvoeding van hun kinderen te vergemakkelijken binnen de gegeven situatie, maar niet om het onderwijsbestel in zijn totaliteit vorm te geven.

De commissie kon niet tot overeenstemming komen, zodat zij zich tot haar spijt gedwongen ziet de vraag, of de ouders in het maatschappelijk onderwijsorgaan vertegenwoordigd dienen te zijn, open te laten.

PERSPECTIEVEN NA DE BEHANDELING IN DE TWEEDE KAMER

Tot zover mijn korte samenvatting van enkele gedachten uit het rapport „Maatschappelijke Onderwijsorganen”. Sedert het gereedkomen van het rapport is het wetsontwerp tot regeling van het voortgezet onderwijs door de Tweede Kamer aangenomen, echter niet zonder dat in het artikel inzake de Maatschappelijke Organen (art. 3) wijzigingen waren aangebracht; zeer grondige wijzigingen zelfs.

Toen de beraadslagingen begonnen, lagen er drie versies van het artikel ter tafel: de versie van het wetsontwerp, een versie bij amendement voorgesteld door de heer Van Bennekom (A.R.), en een versie bij amendement voorgesteld door de heer Albering (K.V.P.). In de versie van het wetsontwerp luidden het eerste en het tweede lid:

- „1. Wij kunnen bij algemene maatregel van bestuur, de Onderwijsraad gehoord, de onderwerpen aanwijzen, waaromtrent aan representatieve organen, die zich de behartiging van het voortgezet onderwijs ten doel stellen, de gelegenheid wordt gegeven Onze minister van advies te dienen.
2. In deze organen hebben in ieder geval zitting vertegenwoordigers van hen, die als ouders, leraren en bevoegd gezag betrokken zijn bij scholen voor voortgezet onderwijs.”

Bestudeert men deze tekst met het rapport „Maatschappelijke Onderwijsorganen” in de hand, dan bespeurt men naast enkele overeenkomsten ook enige belangrijke verschillen. In het eerste lid wordt conform de wens van de commissie Pelosi, aan representatieve maatschappelijke organen de mogelijkheid geopend om de minister van advies te dienen. Het wetsontwerp spreekt echter niet van één orgaan, maar van meer organen. Dit laatste is weliswaar niet, wat de commissie Pelosi zich als ideaal gesteld had, maar het is toch niet met de opvattingen van deze commissie in strijd. „De commissie is zich ervan bewust” zo kan men in het rapport lezen „in het voorafgaande slechts een streefpunt gesteld te hebben. In de huidige verhoudingen is het niet waarschijnlijk dat een zo verregaande samenwerking tussen de verschillende richtingen op korte termijn tot werkelijkheid wordt... Zij moge opmerken, dat een wettelijke formulering dient te worden gekozen, die de totstandkoming van één orgaan niet in de weg staat”. Aan dit laatste verlangen kwam het amendement Albering tegemoet, volgens welk het vierde lid van het artikel zou luiden:

„Indien het betreft organen, die voor het gehele land het voortgezet onderwijs van een of meer richtingen behartigen, worden als onderwerpen, bedoeld in het eerste lid, in ieder geval aangewezen de onderwerpen voor de algemene maatregel van bestuur, bedoeld in de artikelen 19, 20, 24, 27, 33, 33a, 33b en 33c.”

Hiermee zou tevens voldaan zijn aan het verlangen van de commissie het werkterrein van het maatschappelijk orgaan (of organen) in de wet nader te omschrijven.

Het artikel werd door de Tweede Kamer noch in zijn oorspronkelijke versie, noch in de versie van het amendement Albering aanvaard. Wel werd de versie aanvaard van het amendement Van Bennekom. In dit amendement werd de formulering „representatieve organen” uit het eerste lid tezamen met het geheel tweede lid, waarin de representativiteit nader werd bepaald, vervangen door de formulering: „organisaties van ouders, van leraren of van gemeente- of schoolbesturen of van twee of meer van deze groepen...” In deze versie heeft het artikel 3 weinig meer te betekenen. Er is hierin geen sprake meer van representatieve maatschappelijke organen maar van organisaties zoals leraarverenigingen, ouderverenigingen enz. Verscheidene leden gaven in het Kamerdebat de betekenis van dit nieuwe artikel vrij goed weer door te stellen, dat zij aan dit artikel geen behoefte hadden: Er wordt hierdoor in de wet alleen maar een overlegmogelijkheid vastgelegd, die in de praktijk al lang gerealiseerd wordt en die door iedereen als een heel natuurlijke zaak wordt beschouwd.

Er is met andere woorden van de schone gedachte van de maatschappelijke onderwijsorganen niets overgebleven. Betekent dit nu ook, dat het rapport van de commissie Pelosi als mosterd na de maaltijd komt en dat het voor de verdere evolutie van ons onderwijsbestel geen reële betekenis meer heeft? Ik geloof dat er volop reden bestaat om het tegendeel te veronderstellen.

Tijdens de discussies in de Tweede Kamer is door de heer Vermeer (P.v.d.A.) en anderen een motie ingediend, welke door de Kamer is aanvaard en die de deur naar nieuwe ontwikkelingen wijd openzet. In deze motie wordt de wenselijkheid van de inschakeling van organisaties bij de adviesverlening aan

de regering uitgesproken en wordt de regering uitgenodigd „een herziening van de Wet op de Onderwijsraad voor te bereiden, waarin aan deze wenselijkheid tegemoet wordt gekomen”. Het is opmerkelijk, dat in deze motie niet alleen de gedachte van inschakeling van de maatschappij in het algemene onderwijsbeleid opnieuw uitdrukking vindt, maar dat hierin bovendien wordt gezinspeeld op de mogelijkheid tot stichting van één maatschappelijk onderwijsorgaan. Onverwacht doet zich hier een mogelijkheid voor om de in het rapport van de commissie Pelosi uitgestippelde lijn toch te realiseren, zij het dan, dat dit meer langs de weg der geleidelijkheid zal geschieden, nl. een richtingsgewijze bundeling van bestaande organisaties tot organen die met elkaar een steeds nauwer wordende samenwerking aangaan; het sluitstuk van deze evolutie zou dan kunnen zijn de samenbundeling tot één orgaan: de gereorganiseerde Onderwijsraad.

Het is uiteraard zeer prematuur zich thans aan voorspellingen over mogelijke toekomstige evoluties te wagen. In de afgelopen jaren is gebleken, hoe weinig het denken over het samenspel tussen overheid en maatschappij ten aanzien van het onderwijs nog is uitgekristalliseerd. Wij hebben in het verleden de vreemdste wisselingen in standpunt kunnen waarnemen. Er kan op dit terrein nog van alles gebeuren. Zeker is echter, dat het amendement Van Bennekom niet het eindpunt, maar eerder het beginpunt is van een nieuwe ontwikkeling. Het rapport van de commissie Pelosi heeft zijn waarden dan ook nog geenszins verloren. Het kan daarentegen wellicht een baken worden, waarop men zich in de komende gedachtenwisselingen telkens weer zal oriënteren.

(1) De visie van de andere leden is hieronder weergegeven in de bewoordingen van het rapport, maar veelal enigszins gecomprimeerd. In verband daarmee is de tekst niet tussen aanhalingstekens geplaatst.

De onderhandelingen over de Europese Politieke Unie

DOOR Drs. TH. E. WESTERTERP.

STAND EN PERSPECTIEF

Precies negen maanden na de conceptie van de Verklaring van Bonn van 18 juli 1961 bleek de Politieke Unie op 17 april 1962 te Parijs in eerste aanleg een doodgeboren kindje! Terwijl maanden door de ambtelijke Commissie-Fouchet gewerkt was aan een voorspoedige geboorte, lieten de ouders — Frankrijk en Duitsland — en de peter en meter (Italië en de Benelux) het belangrijkste ogenblik voorbijgaan, geheel in beslag genomen door hun ruzie over de vraag of er nog iemand buiten de familie — John Bull — moest worden uitgenodigd de doopplechtigheid bij te wonen.

Na deze miskraam moest men dus weer van voren af aan beginnen. Is men inmiddels wel op de goede weg? Aldus zou men — wat oneerbiedig gesproken — de problematiek kunnen schetsen, die was ontstaan door het mislukken van de Conferentie van de Ministers van Buitenlandse Zaken op 17 april j.l. te Parijs.

DE MISLUKTE CONFERENTIE VAN PARIJS

Vanaf het begin van de conferentie was de sfeer gespannen. Men herinnerde zich maar al te goed de meningsverschillen die reeds op 20 maart te Luxemburg een overeenkomst tussen de Zes onmogelijk hadden gemaakt. Voornaamste wrijvingspunten?

1) Frankrijk verdedigde de opvatting dat de Raad van Staatshoofden en Minister-presidenten — het toporgaan van de toekomstige Politieke Unie — ook bevoegd zou moeten zijn t.a.v. economische vraagstukken.

De overige vijf wezen er met klem op dat de bestaande Europese Gemeenschappen krachtens de Verdragen van Parijs en Rome volledig bevoegd zijn t.a.v. de economische eenwording en dat het vermelden van een economische taak voor de Politieke Unie alleen maar verwarring zou kunnen scheppen en eventueel tot een niet-uitvoeren van deze Verdragen zou kunnen leiden.

2) Frankrijk wenste in het ontwerp-verdrag niet te vermelden dat de toekomstige gemeenschappelijke defensiepolitiek van de Zes ten doel zou moeten hebben een versterking van de NAVO respectievelijk alleen in

het kader van de Atlantische alliantie tot zijn recht zou kunnen komen. De overige vijf stonden erop dat een dergelijke bepaling expliciet in het Verdrag zou worden opgenomen.

3) Zo de overige vijf al akkoord gingen met een intergouvernementele opzet van de Unie in de beginperiode, verlangden zij echter een herziening in supranationale zin na 3 à 4 jaar. Weliswaar ging Frankrijk akkoord met de gedachte van een mogelijke herziening van het Unie-Verdrag, het bleek evenwel niet bereid reeds nu verplichtingen aan te gaan inzake de richting waarin dergelijke aanpassingen zouden moeten plaatsvinden, zoals door de overige vijf werd gewenst: grotere bevoegdheden van het Europese Parlement en rechtstreekse verkiezing van deze volksvertegenwoordiging van de Zes, invoering van de mogelijkheid van meerderheidsbesluiten in de Raad van Staatshoofden en Minister-presidenten, enz.

Voor men echter aan de bespreking van deze meningsverschillen kon beginnen, wezen de Benelux-ministers Schaus en Luns doch vooral minister Spaak erop, dat inmiddels minister Heath in de vergadering van de Raad der Westeuropese Unie op 10 april 1962 had aangeboden, dat de Engelse regering bij de besprekingen van de Zes over de toekomstige Politieke Unie zou worden betrokken. De ministers Couve de Murville en Schröder waren daarentegen van mening dat het voorstel van Heath geen nieuws bevatte, doch alleen maar een bevestiging van het verlangen dat de Engelsen zouden worden ingeschakeld als de onderhandelingen over hun toetreding tot de E.E.G. met succes zouden zijn afgesloten. Wel zou het Verenigd Koninkrijk via de gebruikelijke diplomatieke kanalen op de hoogte worden gehouden van eventuele vorderingen tussen de Zes. Het had tevens verlangd dat geen akkoord over een Politieke Unie zou worden gesloten dat voor de Britse regering of het Britse Parlement onaanvaardbaar zou zijn. De regering Macmillan zou het echter wat de vorm van de Politieke Unie betreft eens zijn met de denkbeelden van President de Gaulle, verklaarde minister Couve de Murville.

Minister Segni tenslotte meende, dat men eerst zou moeten zien of men het tussen de Zes zou kunnen eens worden over een Politieke Unie alvorens te beslissen over de vraag of de Engelsen bij het overleg zouden moeten worden betrokken.

Een hele dag confereren leidde niet tot een eensgezinde opvatting.

Over de tekst zelf van het ontwerp-verdrag konden de Zes wel aanzienlijke vorderingen boeken wat betreft twee van de omstreden punten (de Atlantische alliantie en de economische taak van de Unie), geen enkel akkoord had men echter kunnen bereiken over de herzienings-clausule.

Ten aanzien van de eventuele ondertekening en inwerkingtreding van het Verdrag bleven er twee opvattingen: Duitsland, Frankrijk, Italië en in zekere mate Luxemburg wensten het Verdrag in juni 1962 te ondertekenen en van kracht te doen worden zonder toetreding van Groot-Brittannië tot de gemeenschappelijke markt af te wachten; België en Nederland wensten eerst toetreding van het Verenigd Koninkrijk. Spaak verdedigde deze houding door te verklaren, dat zijn eigen mening t.a.v. de inhoud van het ontwerp-Unieverdrag afhing van de al dan niet

deelneming der Britten. Indien de Engelsen het Franse plan voor een Politieke Unie zouden accepteren en verklaren dat zij tot de E.E.G. toetreden, zou Spaak bereid zijn deze concessie aan de Britten te doen en zich bij dit weinig bevredigende verdrag neer te leggen. Daarom zou eerst moeten worden afgewacht wat de Engelsen zouden doen.

Wel waren alle regeringen het erover eens, dat indien de Zes tot een akkoord zouden komen over een tekst, zij deze aan Groot-Brittannië eventueel zouden voorleggen.

De Zes gingen ten slotte uiteen zonder de datum van een volgende conferentie te hebben vastgesteld.

Zo was men dus negen maanden na de topconferentie van Bonn van juli 1961 weer even ver verwijderd van een Politieke Unie dan in februari 1961, of eigenlijk nog verder, omdat ook aan de ambtelijke studie-commissie-Cattani (de Secretaris-generaal van het Italiaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken, die het voorzitterschap had overgenomen van Fouchet, inmiddels Gouverneur-generaal in Algerije geworden) geen mandaat kon worden verleend om het overleg op ambtelijk niveau voort te zetten. (Overigens zou Cattani tijdens de daaropvolgende weken toch via bezoeken aan de betrokken regeringen en via compromis-formules trachten het overleg weer te doen hervatten).

ONTWIKKELING SEDERT DE CONFERENTIE VAN PARIJS

Allereerst moet herinnerd worden aan de persconferentie die President de Gaulle op 15 mei 1962 in Parijs hield voor meer dan 700 journalisten, en die tevens door radio en televisie werd uitgezonden. Ten aanschouwe en ten gehore van miljoenen meende de Franse president — hetgeen zijn goed recht was — te moeten uiteenzetten wat Frankrijk aan zijn vijf partners had voorgesteld om, naast de economische integratie in het kader van de E.E.G., ook tot een politieke samenwerking te komen (regelmatige topconferenties van de zes, instelling van een politieke commissie, een defensiecommissie en een culturele commissie en regelmatige bijeenkomsten van de bevoegde nationale ministers om de besluiten van de „Topconferenties” uit te voeren). Daarnaast echter stortte Generaal de Gaulle de fiolen van zijn toorn uit over al degenen, die menen dat integratie de beste vorm is om op economisch en ook op politiek gebied tot de eenwording van Europa te komen. Hij ging zelfs zover de voorstanders van de idee der politieke integratie belachelijk te maken door ze als schone dromers uit de sprookjes van Duizend en Een Nacht te kwalificeren. Terwijl President de Gaulle zelf daarentegen zich zou laten leiden door de „realiteit”, dat geen enkele land of volk bereid is bij belangrijke aangelegenheden besluiten te aanvaarden waarmee het zelf niet zou hebben ingestemd, doch die door een „willekeurige” meerderheid in Europese instellingen zou worden „opgelegd”. Slechts de Staten kunnen — in onderlinge overeenstemming — tot zulke besluiten komen en alleen zij zijn het dus die de Europese eenwording kunnen verwezenlijken (1).
Scherpe reacties van de voorstanders van een geïntegreerd Europa

bleven natuurlijk niet uit. Nog op de avond van de dag der persconferentie boden minister Pflimlin en de overige M.R.P.ers in het Franse kabinet hun ontslag aan. Ook het Franse parlement liet zich niet onbetuigd. Toen enkele weken later — nl. op 13 juni — een debat over buitenlandse zaken werd gehouden — bij welk debat de regering er niet in had toegestemd dat een stemming zou plaatsvinden — ondertekenden 293 afgevaardigden, d.w.z. meer dan de helft van de Nationale Vergadering, een motie, waarin zij als hun mening uitspraken, dat de methodes en beginselen die bij de gemeenschappelijke markt succes hebben gehad ook moeten worden toegepast t.a.v. de buitenlandse politiek en de defensie.

Doch ook de Belgische Minister van Buitenlandse Zaken, Spaak, liet zich niet onbetuigd. Reeds de dag na de persconferentie van president de Gaulle beklom hij ten tweede male in twee dagen tijd de tribune van de Raad van Europa in Straatsburg om de Franse President in het openbaar van repliek te dienen. Tegenover de „realiteit” van Generaal de Gaulle, het „Europe des Etats”, welke Spaak de „realiteit van het verleden” noemde, stelde de Belgische minister de „realiteit van de toekomst”, d.w.z. „l'Europe communautaire”, uiteindelijk uitmondend in en Europese eenheid met de federale regering en een federaal parlement.

Nadat de twee voornaamste antagonisten — de Gaulle en Spaak — dus in het openbaar hun mening eens flink hadden gezegd, werd het stil aan het front van de Politieke Unie, stil althans in de voorste gelederen.

Achter het front trachten velen het gebroken porselein te lijmen en de onderhandelingen weer op gang te brengen. Wij herinnerden reeds aan de pogingen van Cattani.

a) In het Europees Parlement had de Belgische oud-premier Duvieusart in mei reeds een nieuw plan ingediend (dat medeondertekend werd door zijn landgenoot Dehousse). Volgens dit plan zou een nieuwe Europese Ministerraad worden opgericht — de Raad der Staten —, welke Raad enerzijds de bevoegdheden van de Raad van Ministers van de Gemeenschappen zou uitoefenen volgens de spelregels van het Verdrag van Rome, terwijl deze Raad anderzijds bevoegd zou zijn een gemeenschappelijke buitenlandse politiek en een gemeenschappelijk defensiebeleid te ontwerpen. In deze twee laatste sectoren zou de Raad met unanimité beslissen, althans in een overgangperiode.

b) De Europese Beweging nam tijdens haar congres van 7 en 8 juni in München tegen de stemmen van Gaullisten en Engelse afgevaardigden een memorandum aan, dat verder in communautaire richting ging dan het plan Duvieusart.

Verklaard werd dat de totstandkoming van een zg. politiek Europa urgent is om de communautaire bevoegdheden uit te breiden tot de diplomatie, de defensie en in zekere mate tot de cultuur. Daarvoor is ook een nieuw verdrag nodig. Dit nieuwe verdrag zou echter, in een of meer etappes, op bovengenoemde terreinen (diplomatie, defensie en cultuur) nieuwe taken moeten toekennen aan de bestaande Ministerraden van de Gemeenschappen, die op elk gewenst niveau zouden kunnen vergaderen, en die zijn beslissingen, eerst met unanimité, vervolgens met een gekwalificeerde meerderheid, zou nemen op voorstel van de gefusioneerde Executieve Raad

en Executieve zouden aan de controle van Europees Parlement en Hof van zuiver communautair karakter kunnen worden omgebouwd. Minister

c) In het Nederlandse Parlement pleitte de K.V.P. afgevaardigde, Dr. Schuijt, op 13 juni voor het slaan van een „noodbrug”, welke erin zou bestaan dat in een voorlopige politieke unie een zuiver intergouvernementele samenwerking tussen de Zes zou worden opgebouwd, waarbij echter duidelijk zou moeten worden afgesproken dat hetgeen in de Europese integratie tot dusver verworven is, wordt veilig gesteld. Geleidelijk zou deze voorlopige politieke unie dan tot een echte politieke gemeenschap van zuiver communautair karakter kunnen worden omgebouwd. Minister Luns ging niet uitvoerig op deze suggestie in.

d) Een denkbeeld, dat ondertussen door Bondskanselier Adenauer was gelanceerd, volgens hetwelk de drie „groten” onder de Zes, Duitsland, Frankrijk en Italië, reeds een aanvang zouden maken met een politieke unie, waarvan de Benelux dan wel zou volgen, vond nergens bijval. Italië toonde geen belangstelling, in de Benelux-landen werd het met verontwaardiging van de hand gewezen als strijdig met de grondslagen van de Europese Gemeenschappen. Adenauer insisterde blijkbaar niet hoewel de gedachte enkele weken later weer zou worden gelanceerd, nu door President de Gaulle in de vorm van een Union à deux. Doch daarover later. Wel schreef Adenauer — naar aanleiding van zijn bezoek aan de Gaulle begin juli — een brief aan de Italiaanse Minister-president Fanfani, waarin hij deze uitnodigde in de tweede helft van september in Rome een nieuwe conferentie van Staatshoofden en regeringschefs te beleggen. Ook de Gaulle schreef in die zin. De Italiaanse regering gaf er de voorkeur aan dat een nieuwe topconferentie degelijk zou worden voorbereid door een bijeenkomst van de zes ministers van Buitenlandse Zaken. Ook minister Luns — die een bezoek bracht aan Rome om met de Italiaanse regering over de politieke unie van gedachten te wisselen — was het met deze zienswijze eens.

e) Ook het Comité voor de Verenigde Staten van Europa, beter bekend onder de naam Comité Monnet, publiceerde eind juli een verklaring over de Politieke Unie. Het Comité sprak als zijn mening uit dat het Westen slechts dat een hechte eenheid zal vormen en de grondslag voor vrede tussen Oost en West slechts dan kan worden geschapen, wanneer de economische en politieke eenheid van Europa, met inbegrip van Engeland, tot stand gekomen is en Europa en de U.S.A. als gelijkwaardige partners naast elkaar zullen staan. Het Comité Monnet was dan ook van mening dat snel de onderhandelingen over een politieke unie tot een goed einde zouden moeten worden gebracht. In het begin zal daarbij genoeg moeten worden genomen met een werkwijze die niet verder gaat dan intergouvernementele samenwerking, mits er voldoende garanties zijn voor de continuïteit en de toekomst van de economische integratie, die de grondslag vormt voor de politieke Unie. Bovendien zou reeds thans moeten worden vastgesteld, dat na de periode van intergouvernementele samenwerking een herziening van de verdragsverplichtingen het mogelijk moet maken de werkwijze, die tot de economische eenheid van Europa geleid heeft, ook op de politieke eenwording toe te passen.

In deze verklaring wees het Comité-Monnet er ook op dat slechts een van de regeringen onafhankelijk orgaan, dat zich verantwoordelijk voelt voor en zich laat leiden door het belang van de Unie als zodanig, over voldoende gezag en kundigheid beschikt om objectieve voorstellen te ontwerpen.

HET PLAN-SPAAK

Het werd steeds duidelijker dat een hervatting van de onderhandelingen over de Politieke Unie slechts kon worden bereikt door een initiatief van de kant van de Benelux en met name van Minister Spaak. Deze was het immers vooral geweest, die in april in Parijs had verklaard dat de onderhandelingen over de Politieke Unie tussen de Zes pas zouden worden voortgezet als een duidelijk beeld zou zijn bereikt inzake het welslagen of mislukken van de onderhandelingen in Brussel over de toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de E.E.G.

Waarschijnlijk geïnspireerd door het appèl van het Comité-Monnet belegde Spaak half juli in een van die prachtige kastelen waar de omgeving van Brussel zo rijk aan is, een besloten conferentie, waartoe waren uitgenodigd een veertigtal „vaders” van Europa. Tijdens deze conferentie ontvouwde Spaak enkele denkbeelden over de mogelijke vormgeving van de Politieke Unie. Welke precies de denkbeelden van Spaak waren en zijn werd niet openbaar, doch uit hetgeen later bij verschillende gelegenheden in de pers is gepubliceerd kan men wel tot de volgende reconstructie komen:

In de eerste plaats was Spaak half juli (vooral na de voor hem ongetwijfeld enigszins teleurstellende ontmoeting met Gaitskell) van mening, dat de onderhandelingen over de toetreding van Groot-Britannië er minder gunstig voorstonden dan in april werd verwacht en dat zij in ieder geval — gezien ook de groeiende binnenlandse oppositie in het Verenigd Koninkrijk zelf — nog te lang zouden duren dan dat een hervatting van de onderhandelingen over de politieke Unie daarop zouden kunnen wachten. Wel zouden de Engelsen, zoals trouwens unaniem in april in Parijs was afgesproken, via consultaties op de hoogte worden gehouden van alle eventuele vorderingen tussen de Zes inzake de oprichting van de Politieke Unie. De tijd was dus rijp voor een nieuw initiatief.

Zo Spaak echter al een hervatting wilde van de besprekingen over de Politieke Unie, dan niet op basis van het plan-Fouchet. Veeleer was Spaak van mening dat reeds vanaf het begin van de Politieke Unie deze een zekere communautaire opzet zou moeten krijgen. Zo dacht Spaak aan de instelling van een Politieke Commissie van drie of vier van de regeringen onafhankelijke personen (bij voorbeeld een lid uit Frankrijk, Duitsland, Italië en één uit de Benelux). Dit orgaan zou zelfstandig, doch alleen unaniem, voorstellen kunnen doen aan de heden zou krijgen dan de reeds bestaande Executieven, doch die toch Raad van de Unie. Aldus zou min of meer een nieuwe Executieve in het leven worden geroepen, die weliswaar aanzienlijk minder bevoegd-

in potentie een onafhankelijke Executieve zou zijn en niet een louter ambtelijke commissie als destijds door de Fransen was voorgesteld. Teneinde geleidelijk het intergouvernementele karakter van de Politieke Unie in een meer communautaire om te zetten, zou Spaak willen dat in de overgangperiode de organen van de Unie — Commissie, Raad en Europees Parlement — het eens zouden worden over bepaalde herzieningen.

Op 23 juli kon Spaak in een gesprek met minister Luns vaststellen dat deze zijn opvattingen deelde, ook al bleef minister Luns erop aandringen dat een verdrag over een Politieke Unie pas zou worden ondertekend als duidelijk zou zijn geworden dat Groot-Brittannië tot de Gemeenschappen zou toetreden en ipso facto tot de Politieke Unie zou worden toegelaten.

Gesterkt door deze Benelux-steun — inmiddels had de Belgische premier Lefèvre een bezoek gebracht aan de Luxemburgse premier Werner — kon Spaak naar Bonn vliegen om zijn nieuwe denkbeelden uiteen te zetten. De ontvangst was blijkbaar genuanceerd. Wel stelde de Bondsregering het op prijs dat Spaak bereid was tot hervatting van de onderhandelingen, over de inhoud van zijn denkbeelden wenste men zich echter nog niet vast te leggen, kennelijk met de bedoeling Frankrijk niet voor het hoofd te stoten.

Twee weken bleef het rustig.

Op 10 augustus barstte een bommetje. Het Franse dagblad Le Figaro wist toen te berichten dat Spaak aan de Gaulle zou hebben geschreven zijn verzet tegen de Franse plannen inzake de Politieke Unie op te geven. President de Gaulle zou min of meer hebben geantwoord dat hij er altijd wel van overtuigd was geweest dat „gezond verstand” Spaak van de dwalingen zijns weegs zou doen terugkeren.

Het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken liet weten, dat er inderdaad een briefwisseling tussen Spaak en de Gaulle had plaatsgevonden, doch dat deze wel wat genuanceerder was geweest dan het Franse dagblad wenste te doen geloven. Men kan dan ook moeilijk stellen dat het klimaat voor de onderhandelingen door dergelijke „lekken” „lekken” er beter op wordt.

Wij vermoeden dat Spaak in zijn brief aan de Gaulle schriftelijk de denkbeelden heeft uiteengezet, die hij ook reeds mondeling in Bonn had voorgedragen. Dat de Gaulle daarop vrij zuur reageerde was te voorzien, aangezien men wel moeilijk van de Gaulle veel enthousiasme kan verwachten voor het voorstel tot oprichting van een onafhankelijke politieke commissie, ook al zou deze minder bevoegdheden hebben dan de thans reeds bestaande Executieven. Volgens de Gaulle zijn immers alleen de Staten gelegitimeerd om Europese besluiten te nemen.

ENGELAND BINNEN OF BUITEN?

Zo was de situatie in de laatste week van augustus, toen een nieuwe bom barstte. Nu was het weer eens Bondskanselier Adenauer die voor de nodige sensatie zorgde. In een televisie-interview verweet de Duitse regeringsleider in nauwelijks verholen bewoordingen dat de

Britse regering een dubbelslachtige houding innaam t.a.v. de eventuele toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de Politieke Unie. De Britse reactie volgde prompt. Nog dezelfde avond — 28 augustus — publiceerde het Foreign Office — op zich een ongebruikelijke stap — het gedeelte van de particuliere brief van Macmillan aan Adenauer waarop deze laatste in zijn interview had gezinspeeld. Deze passage uit de brief van 21 juli luidde: „Wij hebben de pogingen van de Zes om tot een grotere politieke eenheid te geraken met sympathie gadeslagen en wij kunnen U de verzekering geven dat als de voorstellen en onderhandelingen tot een goed einde zijn gebracht, wij van ganser harte aan deze taak zullen willen deelnemen”. Het Foreign Office meende — in tegenstelling met de Bondskanselier — dat hier geen enkele contradictie te bespeuren viel met de uitspraak van Macmillan op 17 juli in het Engelse Lagerhuis, toen de Premier in antwoord op vragen verklaarde, dat de onderhandelingen over de toetreding tot de E.E.G. enerzijds en de besprekingen over de Politieke Unie anderzijds als twee gescheiden zaken moesten worden gezien. Het enig positieve element van dit incident Adenauer-Macmillan mag misschien worden gezien in het feit dat door publicatie van de brief van 21 juli duidelijk is geworden, dat, ondanks de inmiddels toegenomen binnenlandse oppositie, de Britse regering blijft bij de verklaring van Heath van 10 april jl.

In zijn televisie-interview was Adenauer echter nog verder gegaan door te verklaren dat zo Engeland al welkom was in de E.E.G. dit nog niet betekende, dat het ook automatisch zou worden toegelaten tot de ontworpen Politieke Unie. Dit zou n.l. geenszins tussen de Zes zijn afgesproken.

Wij tekenen hierbij aan dat hier een misverstand in het spel moet zijn. Op 15 december 1961 zijn de Zes Ministers van Buitenlandse Zaken op een conferentie te Parijs namelijk uitdrukkelijk overeengekomen enerzijds dat de Unie slechts zou openstaan voor de Lid-Staten van de Europese Gemeenschappen en anderzijds dat alle Lid-Staten verplicht zijn tot de Unie toe te treden. De toetreding tot de Unie zou dan ook een van de voorwaarden zijn die aan derde landen zouden worden gesteld als zij lid willen worden van de Gemeenschappen. Men kan zich moeilijk aan de indruk onttrekken dat de Bondskanselier op zijn zachtst gezegd niet erg warm loopt voor de toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de Europese Gemeenschappen en dat, zo de toetreding al zou plaatsvinden, in de Politieke Unie voorlopig geen plaats zou zijn voor Groot-Brittannië.

Adenauer maakte van deze gelegenheid ook nog gebruik om een soort wig te drijven tussen Spaak en Luns. Weliswaar gaf hij de eerste schuld in april te Parijs de hoofdschuldige te zijn geweest voor het mislukken van het ministeriële overleg, inmiddels zou Spaak echter zijn verzet tegen verdere onderhandelingen hebben opgegeven. Welk standpunt minister Luns daarentegen op het ogenblik innaam was hem (Adenauer) onbekend. Prompt reageerde daarop het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken met de verklaring, dat Nederland onverminderd vasthoudt aan het standpunt de deelneming van het

Verenigd Koninkrijk aan de E.E.G. en aan de Politieke Unie van groot belang te achten voor de vorming van een verenigd Europa.

Zo was de situatie bij de aanvang van de maand september toen president de Gaulle zijn officieel bezoek aan de Duitse Bondsrepubliek begon als antwoord op het staatsbezoek dat Bondspresident Lübke vorig jaar in Frankrijk had afgelegd.

Nog geen twaalf uur was president de Gaulle op Duitse bodem of reeds had hij nieuwe sensatie rondom de Politieke Unie verwekt. Bij het galadiner, dat hem door president Lübke in Schloss Bruehl op 4 september werd aangeboden, verklaarde de Gaulle immers dat „weliswaar een reeks theorieën en vooroordelen van binnenuit in samenhang met bepaalde invloeden van buitenaf de afsluiting (van een verdrag inzake de Politieke Unie) hadden kunnen vertragen.

Maar Duitsland en Frankrijk, die het eens zijn over het beginsel en de modaliteiten van deze fundamentele constructie, hebben hunnerzijds alle redenen hun solidariteit nog te versterken”.

Vele waarnemers vroegen zich af of hier niet een „Union à deux” werd voorgesteld, nadat eerst de Unie van de Zes, toen de Union à trois, op zich lieten wachten. Deze veronderstelling werd nog sterker toen de officiële Duitse vertaling van deze rede van de Gaulle, versprekt door de Franse ambassade te Bonn, in plaats van „versterking” van de solidariteit sprak van een „organische vormgeving”.

Zowel de Duitse regeringswoordvoerders als de Franse minister van Buitenlandse Zaken hebben laten weten, dat hier geen nieuw project beoogd werd, doch slechts een nog nauwere samenwerking tussen Frankrijk en West-Duitsland in de internationale en Europese politiek. „Getweeën kunnen wij niet een probleem oplossen waaromtrent nog moeilijkheden bestaan die vooral door de andere partners zijn veroorzaakt”, aldus Couve de Murville. Het bezoek van de Gaulle en zijn grote populariteit in de Bondsrepubliek zouden belangrijker zijn dan zijn besprekingen met Adenauer.

Het officiële communiqué bracht de nodige opluchting. Hierin werd immers verklaard:

„Bij de behandeling van de Europese politiek waren de lopende onderhandelingen over de toetreding van Groot-Brittannië tot de Europese Gemeenschappen onderwerp van diepgaande besprekingen. De op 6 juli 1962 in Parijs uitgegeven Frans-Duitse verklaring („zij hebben de hoop uitgesproken dat de op het ogenblik in Brussel plaatsvindende onderhandelingen het mogelijk zullen maken de vraagstukken voortvloeiende uit het verzoek van Groot-Brittannië om opname in de Europese Gemeenschappen zodanig op te lossen dat deze toetreding zal leiden tot een versterking van de opbouw van Europa”), waarin de genoemde onderhandelingen reeds werden vermeld, werd bij deze gelegenheid bevestigd. Het onderzoek van de problemen van de politieke samenwerking gaf er zowel van Duitse als van Franse zijde aanleiding toe opnieuw te wijzen op de betekenis die aan dit vraagstuk moet worden gehecht en de verwachting uit te spreken, dat de onderhandelingen zo spoedig mogelijk kunnen worden afgesloten. *Duitsland en Frankrijk blijven de overtuiging*

toegedaan dat hun toekomst gebonden is aan de voortschrijdende ontwikkeling van een „verenigd Europa”.

Geen „tweebond” dus, maar een oproep aan de andere partners spoed te maken met de Politieke Unie.

Ongeveer tegelijkertijd werd aangekondigd, dat Minister LUNS zijn Belgische collega SPAAK op 10 september in Brussel zou ontmoeten. Simpele coincidentie of antwoord op de besprekingen van Bonn? Minister LUNS had in ieder geval begin september reeds in een interview in de Berlijnse „Morgenpost” duidelijk als zijn mening gesteld, dat hij hoopt op een spoedige totstandkoming van een Politieke Unie, doch met inbegrip van Groot-Brittannië, „want het Europa der Zes is te klein”.

Na afloop van hun gesprek verklaarden de Ministers SPAAK en LUNS dat zij nog steeds dezelfde opvattingen huldigden inzake de politieke unie en de toetreding van Groot-Brittannië tot de E.E.G. „Men moet trachten Groot-Brittannië tot de Gemeenschap te laten toetreden. Als het toetreedt, moet het onvermijdelijk ook zich bij de Politieke Unie aansluiten”. Beide ministers rekenden echter niet op een spoedige hervatting van de onderhandelingen over de Politieke Unie.

Tevens kondigden de twee ministers aan dat zij, evenals Minister SCHAUS — elk afzonderlijk „omdat het anders te spectaculair zou zijn” — zich in de tweede helft van september naar Londen zouden begeven om besprekingen te voeren met de Britse regering over de stand van zaken en de vooruitzichten voor de Engelse toetreding na de conferentie van de Premiers van het Gemenebest.

Men ziet dat de toestand inzake de oprichting van de Europese Politieke Unie bijna van dag tot dag wisselt. Wellicht dat op het tijdstip waarop dit artikel verschijnt de situatie zich al weer grondig zal hebben gewijzigd.

MOGELIJKE STRUCTUUR VAN DE POLITIEKE UNIE

Wanneer wij aan het einde van dit overzicht over vijf maanden besprekingen inzake de Politieke Unie ook onze persoonlijke mening mogen weergeven, zouden wij die als volgt willen samenvatten:

1) De oprichting van een Politieke Unie lijkt ons gewenst als noodzakelijke *aanvulling* op de Europese Gemeenschappen. Inderdaad is het juist dat in de Gemeenschappen, zoals professor Hallstein telkenmale betoogt, en met name in de E.E.G., niet alleen maar sprake is van economische eenwording doch ook van politieke integratie, voorzover n.l. de Gemeenschappen eensigen beleid in bepaalde belangrijke sectoren van het economische leven ontwerpen, goedkeuren en ten uitvoer brengen. Toch kan men ons inziens hier slechts spreken van een integratie van de buitenlandse *economische* betrekkingen. Daarnaast moet een effectief begin worden gemaakt met samenwerking en zo mogelijk integratie in de sector van de buitenlandse *staatkundige* betrekkingen van de Zes met de buitenwereld (welke mede omvatten de politieke aspecten van de militaire situatie tussen Oost- en West). (Nauwere militaire samenwerking tussen de Zes heeft o.i. pas werkelijk

zin indien alle landen tot militaire integratie bereid zijn. De culturele sector is m.i. typisch een gebied waarop de Raad van Europa zeer vruchtbaar werk zou kunnen verrichten).

De positie van West-Europa in de Verenigde Naties, in het Oost-Westconflict en t.o.v. de ontwikkelingslanden zijn o.i. terreinen waarop met vrucht een gemeenschappelijke buitenlandse politiek van de Zes — en zodra het Verenigd Koninkrijk is toegetreden: van de Zeven — kan worden nagestreefd.

Verder zou de Politieke Unie zich moeten voorbereiden op de verwezenlijking van het „Atlantisch deelgenootschap”, zoals door President KENNEDY op 4 juli in Philadelphia voorgesteld. Deze heeft immers uitdrukkelijk als voorwaarde voor de „Amerikaanse-Europese interdependentie” de eenwording van West-Europa, niet alleen economisch, doch ook politiek, gesteld.

Zou ten slotte in het kader van de Politieke Unie — en in de veronderstelling dat de huidige Amerikaanse regering ook in de toekomst weinig enthousiasme aan de dag zou leggen voor een Atlantische atoomstrijdmacht — op den duur niet een Europese „force de frappe” kunnen ontstaan in plaats van een zuiver nationale atomaire strijdmacht, zoals die thans in Engeland en Frankrijk wordt opgebouwd? Het zou dan echter om meer dan een simpele coördinatie van nationale strijdmachten moeten gaan.

De technische voorwaarden voor het oprichten van een Politieke Unie zijn o.i. thans gunstiger dan in september 1960 toen president de Gaulle zijn plannen voor het eerst ontvouwde. Op dit ogenblik immers is het dékolonisatieproces binnen de Zes — naar we hopen — definitief beëindigd, zodat niet meer behoeft te worden gevreesd dat de overige vijf zouden moeten opkomen voor de Franse politiek t.a.v. Algerije, de Belgische t.a.v. Congo of de Nederlandse t.a.v. Nieuw-Guinea.

Wat de verdere prealabele voorwaarden betreft, n.l. de toetreding van Groot-Brittannië tot de Gemeenschappen is het moeilijk in dit stadium een duidelijk antwoord te geven. Deze toetreding hangt niet alleen af van de vraag of de Britse regering in staat zal zijn de economische voorwaarden van de Zes te accepteren, welke voorwaarden thans in grote lijnen wel bekend zijn. Aangezien zowel Adenauer en de Gaulle wel degelijk inzien dat de toetreding van het Verenigd Koninkrijk niet alleen naar een geografische uitbreiding van de Gemeenschap betekent, doch de Gemeenschap in een geheel ander perspectief plaatst, zullen zij wellicht nog wel andere dan economische voorwaarden stellen. Veel zal bij voorbeeld afhangen van de vraag in hoever de internationale politiek van Groot-Brittannië weerklank vindt bij de Gaulle en Adenauer en in hoever de Britten bereid zullen zijn niet alleen hun economie doch ook hun militair-strategisch potentieel „in” te brengen.

Hierdoor zullen de onderhandelingen over de Britse toetreding wellicht toch langer duren dan men oorspronkelijk had verwacht. Dit geeft de tegenstanders in Groot-Brittannië tegen de toetreding tijd en gelegenheid hun oppositie in optima forma te ontplooien. Veel zal dan ook afhangen van de vraag of de Britse regering voldoende prestige

zal bezitten om de premiers van de Gemenebestanden en de Britse parlementaire en politieke opinie te overtuigen van de economische en politieke noodzaak voor Groot-Brittannië actief te gaan medewerken aan de Europese integratie.

Om onaangename verrassingen, als die van het televisie-interview van kanselier Adenauer, binnen de Zes in de toekomst te voorkomen, zou nog eens uitdrukkelijk moeten worden bekrachtigd het besluit van de Zes van 15 december 1961 krachtens hetwelk alle leden van de Gemeenschappen ook lid zullen kunnen en moeten worden van de Politieke Unie.

Zolang het Verenigd Koninkrijk nog geen lid is van de Gemeenschappen zullen uitvoerige consultaties tussen de Zes en de Britse regering moeten plaatsvinden over het ontwerp-verdrag inzake de Politieke Unie. Het ware voorts na te streven dat de toetreding van Engeland en de tekst van het Unieverdrag tegelijkertijd aan de parlementen ter goedkeuring kan worden voorgelegd.

2) Wat de organisatie van de Politieke Unie zelf betreft, zijn wij van mening dat de Unie slechts dan zin heeft als een doeltreffend instrument kan worden geschapen voor het voeren van een Europese buitenlandse politiek. De instelling van een ambtelijke politieke commissie — als voorzien in het plan-Fouchet — is daartoe ten enenmale ontoereikend. Ook aan de vorming van een onafhankelijke commissie van drie of vier, als wordt gesteld in het plan Spaak van juli j.l. kleven bezwaren. In plaats van te streven naar een fusie van de Executieven, zou er een vierde worden opgericht, hetgeen de verarring in de publieke opinie en de onderlinge naijver tussen deze colleges alleen maar kan vergroten. Een latere fusie zou er alleen maar nog moeilijker op worden. Dit bezwaar zou uiteraard aanzienlijk geringer zijn indien tegelijk met de oprichting van de Politieke Executieve zou worden besloten tot een fusie van de drie economische gezagsorganen.

Een secundair bezwaar tegen de formule-Spaak is: welke landen zouden wel en welke niet in de Politieke Commissie vertegenwoordigd moeten zijn. Bij een zwakke communautaire opzet van de Politieke Unie hebben o.i. alle landen evenveel recht op vertegenwoordiging.

Persoonlijk menen wij dat de beste oplossing zou zijn: de benoeming van één enkele *Europese Commissaris voor buitenlandse zaken* voor kiezen uit de kandidaten voorgedragen door de Lid-Staten. Wij menen dat deze formule de volgende voordelen in zich verenigt. Het is gemakkelijker — de Europese Commissie en Hoge Autoriteit bewijzen het maar al te zeer — één enkele krachtige politieke figuur aan te stellen dan een college waarin elke kandidaat van een Lid-staat min of meer automatisch door de Zes moet worden geaccepteerd. Dat men namelijk een krachtige onafhankelijke politieke persoonlijkheid moet benoemen en geen ambtelijke figuur lijkt ons een eerste vereiste.

Ten slotte zou de benoeming van één enkele Europese Commissaris de latere fusie van de Executieven niet bemoeilijken maar vergemakkelijken. Bij de toekomstige vorming van een echte Europese regering

zal dan immers, naast de Europese Commissaris voor buitenlandse een termijn van vier jaar, die zelfstandig zijn naaste medewerkers zou Zaken, uit de bestaande Executieven Europese Commissarissen voor economische zaken, financiën, landbouw, sociale zaken, defensie, vervoer, zware industrie, juridische aangelegenheden, enz. kunnen worden benoemd, die dan niet alleen collectief doch ook individueel verantwoordelijk zouden zijn tegenover het Europese Parlement voor het gevoerde beleid in hun sector.

3) Bij de voorlopig waarschijnlijk voornamelijk intergouvernementele opzet van de Politieke Unie zou — het zwaartepunt van de besluitvorming in de Unie liggen in de Raad van Staatshoofden en regeringschefs, en de eventueel daaronder ressorterende Ministercomités. Deze Raad bespreekt de gemeenschappelijke *politieke* vraagstukken (met inbegrip van de politieke implicaties van de militaire situatie). De *economische* vraagstukken blijven onbeperkt tot de bevoegdheid van de Europese Gemeenschappen behoren. De geschetste Europese Commissaris voor buitenlandse zaken (of eventueel de Politieke Commissie) zouden echter het recht moeten hebben zelfstandig alle internationale problemen te bestuderen en bijv. voorstellen aan de Raad voor te leggen betreffende coördinatie van de houding in de V.N. en in internationale conferenties inzake en het ondernemen van gemeenschappelijke acties door de Lid-Staten of door de Unie. De Raad kan zijn voorstellen met eenparigheid van stemmen goedkeuren maar er ook slechts met unanimitéit van afwijken. Indien — steeds nog in de overgangperiode — geen unanimitéit wordt bereikt, treden de Zes afzonderlijk naar buiten op. Na afloop van de overgangperiode moet de unanimitéitsregel in de Raad voor het aanvaarden van de voorstellen van de Europese Commissaris worden vervangen door een gekwalificeerde meerderheid met de mogelijkheid van beroep van het land dat in de minderheid is gebleven op het Europees Parlement respectievelijk op het Hof van Justitie, het laatste als het land meent dat het Unie-verdrag onjuist wordt uitgelegd.

4) De Europese Commissaris voor buitenlandse zaken, die zorg draagt voor de uitvoering van de besluiten van de Raad, is verantwoording verschuldigd aan het Europese Parlement, dat hem, onder dezelfde voorwaarden als in het E.E.G.-Verdrag, tot aftreden kan dwingen. Zijn voorstellen aan de Raad van Staatshoofden en regeringschefs legt hij vooraf aan het Europese Parlement ter bespreking voor, behalve indien het belang van de Unie of tijdnood zich tegen voorafgaande raadpleging zouden verzetten. In het eerste geval is de Europese Commissie gehouden het Europees Parlement of zijn bevoegde commissie, zo mogelijk vooraf, vertrouwelijk in te lichten. In elk geval deelt hij het Parlement zo spoedig mogelijk mede welke besluiten de Raad van Staatshoofden en regeringschefs heeft genomen. Het Europese Parlement kan terzake van zijn instemming of afkeuring doen blijken.

5) Het Europees Parlement krijgt de bevoegdheid, buiten het bovengenoemde recht van raadpleging door de Europese Commissaris, tot het stellen van vragen aan de Europese Commissaris en aan de Raad, waarop deze gehouden zijn binnen een bepaalde termijn te antwoorden.

De begroting van de Unie wordt in ontwerp door de Europese Commissaris aan het Europees Parlement voorgelegd, dat de begroting in overleg met de Raad vaststelt. Bij meningsverschil tussen de Raad en Parlement wordt de begroting geacht definitief te zijn aangenomen als hij door het Europees Parlement met een tweederde meerderheid wordt goedgekeurd. Dit is o.i. de enige mogelijkheid om te voorkomen dat de democratische controle op de buitenlandse politiek geheel aan de Europese volksvertegenwoordiging ontsnapt.

6) Na afloop van de overgangperiode — samenvallend hetzij met het einde van de tweede, hetzij van de derde étape van de gemeenschappelijke markt — wordt het Verdrag vervangen door een Constitutie, opgesteld door het Europees Parlement dat inmiddels in meerderheid krachtens rechtstreekse verkiezingen zal zijn samengesteld. Deze Constitutie van de Europese Unie, waarin op dat ogenblik de Europese Gemeenschappen en de Politieke Unie, zullen opgaan, dient te worden bekrachtigd hetzij door de nationale parlementen, hetzij door een volksstemming in die Lid-Staten waar zulks gebruikelijk is.

Heeft dit schema of een soortgelijk plan enige kans op verwezenlijking? Wij zijn van mening dat het slechts dan zin heeft aan een Politieke Unie te beginnen als alle Lid-Staten zich ervan bewust zijn, dat daarmee de laatste onherroepelijke stap wordt gezet naar de onlosmakelijke staatsrechtelijke eenheid van West-Europa. In het andere geval kan men beter voorlopig alleen maar periodieke conferenties van de betrokken regeringsleiders beleggen, zonder in uitvoerige verdragsregels verbintenissen aan te gaan.

(1) In deze persconferentie merkte de Gaulle nog op dat de uitdrukking „l'Europe des Patries” niet van hem afkomstig is. Dat klopt, zij werd door de vroegere Eerste Minister Debré ingevoerd.

Nieuwe boeken

TUSSEN NEE EN JA. Politieke terreinverkenningen van meer dan één generatie. Van Keulen N.V. Den Haag, 1962.

Dit 88 blz. tellende boek is uitgegeven ter gelegenheid van het 35 jarig bestaan van de Federatie van Chr.-Historische Jongeren Groepen. Met als uitgangspunt de „relatie van de jongere generatie tot het politieke leven” worden door verschillende auteurs een zevental artikelen zowel aan jongere als oudere politiek geïnteresseerden ter overweging aangeboden.

Ds. N. O. Steenbeek geeft een analyse van de huidige jeugdsituatie en komt daarbij tot de conclusie dat de jongeren wel degelijk — in tegenstelling tot een veelgehoorde klacht — belangstelling tonen voor de samenleving en al wat daarmede verband houdt. Er zijn echter opmerkelijke verschillen tussen de generaties aanwijsbaar en daarom zal op de eerste plaats een gesprek nodig zijn, een open gesprek tussen de verschillende generaties. Dit dient geen „toespreken” te zijn, maar „met elkaar bespreken”, aldus J. A. van Dulst. Constatierend dat de politieke belangstelling van de kiezers over het algemeen zeer gering is, pleit Mr C. A. Bos voor een verbreding en stimulering van deze belangstelling. Dit is een noodzakelijk eerste voor het instandhouden van een werkelijke democratie.

Kunnen verdeelde christenen één partij vormen? Aldus luidt de titel van de bijdrage van Prof. C. P. M. Romme. Hij is van mening dat de Christenen van Nederland tot één

partij behoren te komen. Waar dit — wegens een gebrek aan rijpheid — voor de bestaande politieke partijen op korte termijn niet mogelijk zal zijn, moet het voor de politieke jongeren organisaties wel mogelijk geacht worden. Door deze samenwerking van jongeren nú zal men in de toekomst gemakkelijker komen tot één partij.

Mr G. E. van Walsum behandelt de motieven die aan de doorbraak gedachte ten grondslag liggen.

Artikelen, gewijd aan fantasie in de politiek en Christelijk-Historisch perspectief completeren dit interessant geschrift. F.A.B.

HANS KÜHNER, Geschiedenis der Pausen (Lexikon der Päpste), Het Spectrum Utrecht, Prisma-boek nr. 754.

In de inleiding van dit boek worden enkele bijzonderheden gegeven over de Pausverkiezing, het college van Kardinalen, de twaalf congregaties enz. Vervolgens worden in chronologische volgorde de Pausen behandeld vanaf Sint Petrus tot en met de huidige Paus. Het zijn vooral feitelijke gegevens zonder diepgaande beschouwingen, geheel in overeenstemming met de oorspronkelijke titel. Een praktisch naslagwerk voor hen, die belangstelling hebben voor de geschiedenis of zich vlug en in het kort wensen te oriënteren. In de totaliteit geeft dit werk een duidelijk inzicht in de geschiedenis en de ontwikkeling van het Pausdom en is als zodanig interessant gezien in het licht van de gehele wereldgeschiedenis. F.B.

HANS HINTERHASER, Italië
tussen zwart en wit, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 225 blz.

Een interessante geschiedschrijving van een auteur, die het land door en door kent en levendig beeld schildert van het Italiaanse politieke, maatschappelijke en culturele leven.

EDWARD CONZE, Der Buddhismus, Wesen und Entwicklung, Stuttgart 1956, W. Kohlhammer Verlag, 214 blz.

Dit boek verscheen oorspronkelijk in het Engels. Dr. Conze heeft terecht met deze verhandeling over het Boedisme bekendheid verworven. Het is instruktief zonder een overdaad van een details en boeiend geschreven.

HANS HEINS HOLZ, Leibniz, Stuttgart 1958, W. Kohlhammer Verlag, 164 blz.

Een inleiding op de Duitse filosoof G. W. Leibniz, die niet bedoelt volledig te zijn, maar enkele voornaamste punten eruit te belichten. Leibniz' invloed op het denken van de 18e eeuw is zeer groot geweest en lange tijd is hij beschouwd als de verpersoonlijking van het Duitse geestesleven. Deze studie levert hierop een belangrijke oriëntatie.

HUGO STEGER: „David Rex et Propheta“ (327 pag.) uitgegeven door Verlag Hans Carl, Nürnberg, 1961.

Dit als zesde deel verschenen boekwerk in de reeks „Erlanger Beiträge zur Sprach- und Kunstwissenschaft“ heeft tot onderwerp „David Rex et Propheta“, als inspiratie voor dichters, schilders en beeldhouwers van de vroege middeleeuwen. Toch gaat het hierbij niet zozeer om David als

historische figuur, maar veeleer om David, zoals hij zich weer manifesteert in de Vorsten van de middeleeuwen. Uitgaande van 74 afbeeldingen van David (volgens schrijver alle bestaande afbeeldingen), waarop hij veelal wordt afgebeeld met harp en omringd door dansers en zangers, komt de schrijver tot de bevinding, dat de figuur van Koning David in de M.E. meer heeft betekend dan de psalmen-dichtende koning uit het oude testament. Als bewijs hiervoor voert S. ondernemer aan: vele vorsten (Karel de Grote, Hendrik II, e.a.) werden vaak „Davidist genoemd of lieten zich zo noemen, terwijl deze vorsten zich ook nog aangetrokken voelden tot dichtkunst (met profetische inslag), zang en dans. Deze vorsten voelden zich niet alleen aangetrokken tot deze oud-testamentische figuur, maar ook op schilderijen of andere afbeeldingen zijn de gelijkenissen treffend te noemen. Het is dan ook niet toevallig te noemen, dat vele afbeeldingen, die Koning David voorstellen, eigenlijk geen afbeeldingen zijn van Koning David, maar juist van de betreffende vorst, die precies als David afgebeeld wilde worden.

Het hele werk is met een uiterste precisie en nauwgezetheid verzorgd. Een uitvoerige literaturopgave, persoons- en zakenregister completeert het werk. Bijna de helft wordt beslagen door foto's van gehele of schilderijen, wandtapijten en beeldhouwwerken of gedeelten hiervan. Van elk van de 74 afbeeldingen geeft S. een zeer gedetailleerde beschrijving. Een werkelijk, niet alleen groots opgezet, maar meer nog een groots behandeld stuk kunstgeschiedenis.

v.d.H.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS. J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS. M. VAN AMELSVOORT, DRS. A. W. H. J. QUAEVFLIEG
W. M. PERQUIN. REDAKTIESEKRETARIS: G. GIELEN

JAARGANG 16

OKTOBER

NUMMER 8

De rijksbegroting tegen een wisselende achtergrond

DOOR Drs. M. VAN AMELSVOORT

DE ECONOMISCHE VOORUITZICHTEN

Sedert het einde van de periode van overbesteding in 1956-1957 is het gebruikelijk geworden, de momentele fase van de conjunctuur te vergelijken met overeenkomstige fase uit de voorafgaande cyclus. Voor zover de ervaringen in het verleden gelding hebben voor het heden, kan men er op die manier een idee van krijgen hoe het in de toekomst mogelijkerwijze zal gaan. Als deze analogie volledig zou zijn, zou de Nederlandse economie in de loop van dit jaar tekenen van overbesteding moeten vertonen en volgend jaar de regering noodzaken tot ingrijpen, evenals in 1957.

Wij kunnen dus al meteen vaststellen, dat de analogie niet geheel op gaat. De bestedingen nemen weliswaar sterk toe, maar er is nog geen kijk op, dat zij de produktie zullen gaan overtreffen. Integendeel er zijn tekenen die erop wijzen dat wij ons op dit eigen ogenblik in de buurt van de top van de bestedingsgolf bevinden en er bijna onmerkbaar overheen zullen komen om een periode van ontspanning en vermoedelijk lichte recessie in te gaan. Die ontspanning is ook wel wenselijk. De werkloosheid is gedaald tot een ongekend laag peil, terwijl het aantal openstaande aanvragen om werknemers ongeveer driemaal zo hoog ligt. De ontwikkeling in de laatste maanden doet verwachten dat de hierin tot uiting komende overspanning niet verder zal toenemen en eerder een zekere vermindering zal tonen.

Door de grote spanning op de arbeidsmarkt hebben de loonsverhogingen, in combinatie met de verkorting van de werkweek, een zodanige omvang aangenomen, dat zij de winsten van het bedrijfsleven gevoelig hebben doen dalen. Het werd dientengevolge minder eenvoudig om investeringen te financieren. De betrekkelijk weinige gegevens die erover beschikbaar zijn wekken dan ook de indruk dat de investeringsaktivi-

teit niet meer toeneemt. Het Centraal Planbureau verwacht echter geen scherpe omslag in de investeringen, zoals die in 1957 optrad.

Uit de ramingen van het Planbureau blijkt, dat het kalmer wordend verloop van de investeringen de stijging van de invoer tempert en bij de verwachte groei van de produktie in 1963 tot een hoger saldo op de betalingsbalans kan leiden dan voor het lopende jaar wordt geraamd.

Veel zal onder deze omstandigheden afhangen van de hoogte van de particuliere consumptie, die zal toenemen onder invloed van loonsverhogingen en de doorwerking van de belastingverlaging. De loonsverhogingen zullen tevens kostenstijgingen veroorzaken, die op hun beurt tot prijsstijging aanleiding zullen geven.

EEN KEERPUNT IN DE NA-OORLOGSE ONTWIKKELING

Het zijn opmerkelijke geluiden, die het Centraal Planbureau met deze ramingen doet horen. Zij betekenen, dat onze economie het keerpunt van de huidige conjunctuurgolf vrijwel geruisloos zal kunnen passeren, zulks in markante tegenstelling tot de strubbelingen van vijf jaar geleden. Twee dingen verdienen in het bijzonder de aandacht. Dat is ten eerste de verwachting, dat wij ook op het hoogtepunt van de conjunctuurgolf nog een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans hebben. Onmiddellijk hierbij aansluitend moet men in het oog houden wat het Planbureau, in nogal voorzichtige en ietwat technische bewoordingen, zegt over de concurrentiepositie van de Nederlandse export: dat het, wat de hoogte van de kosten en de grootte van de winstmarges aangaat, afgelopen zal zijn of reeds is met onze uitzonderlijk gunstige positie op de wereldmarkt.

Dit zijn opmerkingen van grote draagwijdte. Exporteren is voor de Nederlandse bedrijven sinds de devaluatie van 1949 steeds zeer aantrekkelijk geweest door het relatief lage binnenlandse kostenpeil en de daarmee samenhangende hoge winstmarges op exporttransacties. De beheersing van de lonen en het prijzenbeleid hebben deze situatie lange tijd bestendigd. De export is daardoor de krachtigste motor geweest in het geheel van onze economie. De grote spanningen, die vooral de laatste jaren zijn opgetreden, kunnen uiteindelijk voor een aanzienlijk deel worden teruggevoerd op de zuigkracht van de buitenlandse markt.

Als deze situatie, overeenkomstig de verwachting van het Planbureau, in de eerstkomende tijd ten einde loopt, zal onze volkshuishouding daarmee in rustiger vaarwater terecht komen. De spanningen zullen verminderen en de kans op prijsstijgingen wordt geringer. Er zitten echter ook minder aangename kanten aan de hier geschetste nieuwe situatie. Met een minder krachtige stimulans vanuit het buitenland zal het expansietempo van de economie kunnen verslappen. Wij zullen erop bedacht moeten zijn dat het vaarwater ook té rustig kan worden.

De gang van zaken in het buitenland zal vanzelfsprekend in hoge mate bepalend blijven voor wat zich binnen onze grenzen afspeelt. In dit verband is het van belang dat West-Duitsland, onze belangrijkste han-

delspartner, eveneens de periode van zijn sterkste expansie achter zich schijnt te hebben. In dit geval ligt de oorzaak niet allereerst in het kostenpeil, maar in de capaciteitsreserves, die uitgeput zijn en geen aanvulling meer vinden in de toestroming van vluchtelingen. Het is duidelijk, dat een vertraging van de expansie in West-Duitsland, die op zichzelf al een ongunstig effect op onze export zou hebben, de invloed van de bovenvermelde intern werkende factoren versterkt.

Dit alles duidt erop, dat het jaar 1963 niet alleen een conjunctureel keerpunt zal brengen, doch tevens een fundamentele verandering in de positie van onze economie ten opzichte van het buitenland. Een dergelijke verandering komt niet ineens, zij voltrekt zich geleidelijk; ook haar gevolgen doen zich eerst na enige tijd gevoelen. In het begrotingsbeleid, zoals dat in de Miljoenennota tot uitdrukking komt, is er terecht nog geen rekening mee gehouden.

NEUTRALE FINANCIERING VAN DE BEGROTING

Alvorens op de begroting voor 1963 in te gaan, willen wij zeer kort enige aandacht schenken aan het lopende jaar. De vermoedelijke uitkomsten voor het jaar 1962 geven in vergelijking met de oorspronkelijke begroting een betrekkelijk geringe stijging van de uitgaven te zien, doch een belangrijke daling van de middelen, zodat het tekort op de gehele dienst thans geraamd wordt op f 1.180 miljoen in plaats van f 275 miljoen. De daling van de middelen is voornamelijk terug te voeren op tegenvallers in de opbrengst van de vennootschapsbelasting en de inkomstenbelasting, veroorzaakt door de lagere winsten van bedrijven ten gevolge van de gestegen loonkosten. De hogere opbrengst van de loonbelasting biedt hiervoor geen voldoende compensatie.

Het grotere tekort brengt een behoefte aan dekkingsmiddelen mee, die op f 850 miljoen wordt geraamd. Daarin wordt voorzien door een verwachte verhoging van het tegoed op voorinschrijfrekeningen ad f 550 miljoen en de opbrengst van de 4% staatslening, uitgegeven in het voorjaar van 1962, ad f 300 miljoen.

De begroting-1963 omvat op de gehele dienst een uitgaventotaal van f 11.672 miljoen bij een middelentotaal van f 10.733 miljoen en derhalve een tekort van rond f 940 miljoen. In de gegeven omstandigheden moet het Rijk dit tekort neutraal financieren, zegt de Miljoenennota. Op voorinschrijfrekeningen zal een bedrag van circa f 600 miljoen ter beschikking komen.

De resterende behoefte wenst het Rijk op de open kapitaalmarkt te dekken, zodat het geen beroep op geldschepping behoeft te doen en omgekeerd ook geen liquiditeiten aan de economie zal onttrekken.

Tegenover de opnemng van kapitaalmarkt middelen ad f 940 miljoen staat een toevoer van middelen aan de kapitaalmarkt door het Rijk uit hoofde van aflossing van binnenlandse schuld en annuïteiten voor de sanering van pensioenfondsen tot een gezamenlijk bedrag van f 650 miljoen. Het netto-beroep op de kapitaalmarkt zal dus naar schatting slechts f 240 miljoen belopen.

OUDE KWESTIE IN NIEUW LICHT: BELASTEN OF LENEN

Aan de middelenzijde van de begroting-1963 wordt de belastingopbrengst f 360 miljoen hoger geraamd dan de vermoedelijke uitkomsten voor 1962, ondanks de doorwerking van de tariefsverlagingen in de inkomsten- en loonbelasting, die op f 305 miljoen wordt becijferd. Voor het eerst sedert lange tijd stijgen de belastingbaten thans minder dan het nationale inkomen. De Miljoenennota toont een raming van de belastingbaten in percenten van het nationale inkomen, die een daling van 26,2% in 1961 tot 25,8% in 1962 en 25,2% in 1963 inhoudt. Het percentage van 1961 was dan ook het hoogste in een reeks van tien jaar.

De Minister gaat tamelijk uitvoerig in op het fiscale beleid. Hij zegt daarbij dingen die, in de mond van iemand die van plan is zich niet herkiesbaar te stellen, iets weg hebben van een politiek testament. In het eerste hoofdstuk van de Miljoenennota spreekt de Minister de mening uit, dat de druk, met name van de loon- en inkomstenbelasting, ook na de verlaging van 1 juli 1962 nog te zwaar is. Hij meent, dat de voorwaarden voor structurele belastingverlaging geschapen zijn door het streven van het kabinet-De Quay om de rijksuitgaven minder te doen stijgen dat het nationale inkomen. Indien dit streven slaagt, ontstaat de mogelijkheid om de belastingen te verlagen zonder dat het structurele begrotingstekort daardoor toeneemt.

In de slotbeschouwing stelt Minister Zijlstra de logisch hierop volgende vraag aan de orde: moet dit tekort gehandhaafd worden? Meer in het bijzonder: is een groter tekort toelaatbaar? Hoewel de Minister deze fundamentele vraag stelt terwijl hij het einde van zijn ambtsperiode en wellicht van zijn ministerschap in het zicht heeft, komt het ons voor dat het moment, zakelijk gesproken, moeilijk beter gekozen had kunnen zijn. De belasting zodanig verlagen dat het tekort groter wordt, betekent de keuze tussen consumeren en sparen voor dat deel van het nationale inkomen overlaten aan de particuliere sector. Aangezien de belastingverlaging voor een deel tot hogere consumptie zal leiden, brengt dit het risico mee, dat de totale besparingen te kort zullen schieten ten opzichte van de investeringen, hetgeen overbesteding betekent.

Dat risico wordt kleiner als de Nederlandse export inderdaad, zoals in het voorgaande is geschetst, zijn uitzonderlijk gunstige positie in de wereldhandel kwijt raakt. De verzwakking van deze stimulans moet een terugslag hebben op de investeringen. Het aan overbesteding tegengestelde gevaar, waar ons land zich lange tijd weinig om heeft behoeven te bekommeren, wordt dan groter, het gevaar namelijk dat de investeringen beneden het mogelijke blijven, daardoor de expansie vertragen en mogelijk werkloosheid oproepen. Tegenover de zwakkere impuls vanuit het buitenland kan in deze situatie een versterking van de overheidsimpuls wenselijk zijn en wel in de vorm van belastingverlaging bij een „normale” groei van de uitgaven. Dit houdt in, dat het Rijk een groter deel van zijn uitgaven uit leningen financiert.

Deze gehele kwestie van het financieringspatroon van de rijksuitgaven tegen de achtergrond van de Nederlandse exportpositie verdient in de

komende jaren nauwlettende aandacht. De voor 1963 te verwachten recessie zal, naar men mag hopen, niet van dien aard zijn, dat een dergelijke beleidsbeslissing dan al actueel zal worden.

DE BEGROTING IN HET KADER VAN DE STRUCTURELE ONTWIKKELING

Het is een grote verdienste van Minister Zijlstra, dat hij de normatieve beoordeling van de begroting tegen de achtergrond van de economische ontwikkeling heeft ingevoerd. Ten aanzien van de door hem gekozen normen zelf en hun hantering is evenwel lang niet alles even duidelijk.

De Minister maakt onderscheid tussen een structurele en een conjuncturele norm. De passages over de structurele norm, ook die in de Miljoenennota van verleden jaar, waarnaar de nieuwe nota ten dele verwijst, behoren jammer genoeg tot de duisterste van het gehele betoog. De gedachtengang is ongeveer als volgt. Op lange termijn neemt het reële nationale inkomen jaarlijks met gemiddeld 4% toe. Tengevolge van de progressie in de tarieven stijgt de belastingopbrengst dan met ongeveer 5½%, dit is rond f 500 miljoen. Nu mag de som van uitgavenverhoging en belastingverlaging niet boven dit bedrag uitkomen.

De verdienste van deze beoordelingsmethode is, dat zij regering en parlement het alternatieve karakter van uitgavenverhoging en belastingverlaging voor ogen stelt en een kwantitatief houvast geeft in de globale beoordeling van de begroting.

Bij de toepassing van deze methode komen de onduidelijkheden. De Miljoenennota gaat uitvoerig in op de stijging van de uitgaven (blz. 10), doch de beoordeling van de autonome belastingverlagingen in het lopende jaar, die in het begrotingsjaar 1963 sterk zullen doorwerken, valt erg summier, om niet te zeggen cryptisch, uit. Er wordt nauwelijks een woord over gezegd. Ook de Miljoenennota van het vorige jaar munt op dit punt niet uit door helderheid.

Zich zodoende beperkend tot de uitgavenzijde, hanteert de Minister zijn norm door de relevante uitgaven volgens de ontwerpbegroting voor 1963 te vergelijken met de overeenkomstige uitgaven van de oorspronkelijk ingediende begroting 1962, dus niet met de vermoedelijke uitkomsten voor 1962. Door deze vergelijkingsbasis te nemen voorkomt hij, dat de stijging van de uitgaven gedurende het begrotingsjaar aan de beoordeling zou ontglippen.

Toch zit er iets vreemds in, dat de nieuwe begrotingsgegevens vergeleken worden met een uitgavenbedrag, dat alleen op papier bestaat. In het geval van een belangrijke verhoging van de uitgaven gedurende het lopende begrotingsjaar suggereert men op die manier, dat de ruimte in het komende jaar kleiner zou zijn dan zij in werkelijkheid is. Houdt men de uitgaven in het komende jaar binnen die kleine ruimte, dan redresseert men daarmee als het ware de te grote uitgavenstijging in het lopende jaar. Het is de vraag, of de normatieve beoordeling daarvoor bedoeld is en nog meer of deze politiek onder alle omstandigheden gewenst

is. Actueel is deze kwestie echter niet, daar de begroting 1963 volgens beide methoden aan de structurele norm voldoet.

ONBEVREDIGENDE BEHANDELING VAN DE PRIJSSTIJGING

Aan de hand van de structurele norm gaat de Minister ook een oordeel vellen over de ontwikkeling van de rijksuitgaven en inkomsten in de zittingsperiode van het huidige kabinet, 1958-1963. Daar is hij wél duidelijk ten aanzien van de invloed van de belastingverlaging. Zijn oordeel luidt, dat de rijksfinanciën gedurende deze periode in hun geheel aan de norm hebben voldaan, c.q. zullen voldoen, de middelen, bij een trendmatige stijging van het nationale inkomen, met gemiddeld 5% per jaar toenemen, waartegenover het volume van de relevante uitgaven in de genoemde periode met 3½% stijgt en de autonome belastingverlaging de resterende ruimte van 1½% vult.

Hier gebruikt de Minister dus volume-grootheden, dat wil zeggen hij elimineert de prijsstijgingen die zich hebben voorgedaan. Is het nu juist om volume-grootheden te gebruiken? Waarom wordt het gehele bedrag van de impuls niet genomen, dus inclusief prijsstijgingen, om dat te vergelijken met de volume-stijging van het nationale inkomen?

Als de Minister de prijsstijgingen uit de impuls wegwerkt, moet hij van oordeel zijn dat de aldus overblijvende reële impuls, te samen met de reële impulsen vanuit de particuliere sector en het buitenland, de prijsstijging veroorzaakt heeft. Indien het Rijk dan in deze geen blaam treft voor zover zijn impuls aan de zelf gekozen vorm voldeed, impliceert dit dat de andere impulsen te sterk waren. Maar dan moet men ook niet blijven staan bij het beperkte, analytische oordeel over de grootte van de reële overheidsimpuls. Het beleidsoordeel dient te luiden, dat de centrale overheid geen voldoende tegenwicht heeft gegeven voor de impulsen van elders, die te krachtig waren om het prijsniveau onberoerd te laten. Waarschijnlijk moet men er dan aan toevoegen, dat de overheid, om welke respectabele redenen dan ook, langs deze weg ook geen tegenwicht wenste te leveren, dat zij daartoe mogelijk andere instrumenten wilde hanteren, doch dat die hun werk niet goed hebben gedaan, misschien ook niet goed konden doen.

Op deze wijze stelt men zich de plaats van de begrotingspolitiek in het geheel van het economische beleid voor ogen. Het oordeel omvat daardoor een erkenning van de grenzen van de begrotingspolitiek. Dat heeft meer waarde dan de toch ietwat zelfgenoegzaam klinkende constatering, dat de begrotingspolitiek op zichzelf beschouwd volkomen correct binnen haar perken gebleven is.

DE ENE NORM IS DE ANDERE NIET

Na de structurele volgt de conjuncturele beoordeling van de begroting. De twee methoden vertonen een zekere mate van analogie, doch geen volledige. Het komt ons voor, dat dit gebrek aan onderlinge overeenstemming tussen de methoden de zaak nodeloos gecompliceerd maakt.

Wij zullen zien, dat de Minister die overeenstemming langs een omweg toch weer willen bereiken, daardoor de complicaties nog eens vermenigvuldigend.

De analogie ligt hierin, dat in beide methoden de som van uitgavenstijging en belastingverlaging vergeleken wordt met een grootte die als norm geldt. Een eerste verschil is, dat de structurele norm gelegd wordt in de trendmatige toeneming van de belastingopbrengst — waarin de progressie een rol speelt — terwijl als conjuncturele norm de verwachte stijging van het nationale inkomen genomen wordt. Het andere verschilpunt ontstaat, doordat de uitgavenstijging hier berekend wordt op basis van de vermoedelijke uitkomsten voor 1962 in plaats van de oorspronkelijke begroting.

In de Miljoenennota wordt berekend, dat de stijging van de voor deze vergelijking relevante uitgaven, na aftrek van salarisverhogingen, 3% zal bedragen in 1963. De doorwerking van de belastingverlaging kan gelijk gesteld worden aan een uitgavenverhoging van 3,9%, zodat de rijksfinanciën een impuls op de economie zullen uitoefenen in de orde van grootte van 6,9%.

Over die eliminering van de salarisverhogingen is nog wel het een en ander te zeggen. Deze vormen ongetwijfeld een impuls voor de economie, maar de Minister beschouwt die niet als autonoom: de regering ziet zich gedwongen de algemene loonbeweging te volgen. Dat is juist. Maar toch was in de Miljoenennota verleden jaar nog te lezen, dat een eventuele te grote algemene loonstijging „noopt tot afwijking van de door de rijksuitgaven gestelde norm” (blz. 12). Als er van afwijking sprake is, wordt de norm dus wel geldig geacht, ofschoon de salarisverhoging in dit geval evenmin als een autonome uitgavenstijging kan worden beschouwd. Hier lijkt een tweede norm binnengeslopen te zijn, die van de landelijke produktiviteitsstijging, welke uit een geheel ander gebied van de economische politiek stamt.

Ook daarvan afgezien is het niet duidelijk, waarom andere niet-autonome, nominale uitgavenstijgingen, die bijvoorbeeld het gevolg van prijsverhoging zijn, niet worden geëlimineerd en de salarisverhogingen wel. Het autonome karakter ook van andere overheidsuitgaven — men denke aan het onderwijs — wordt trouwens twijfelachtiger naarmate de beschouwing zich over een langere periode uitstrekt.

Met dat al wordt de eliminering van de salarisverhoging niet geheel aannemelijk gemaakt, al erkennen wij, dat er een belangrijke grond van juistheid in zit. Wij zullen in de rest van onze beschouwing de Minister op dit punt in zijn berekening volgen.

ANDERE TOON IN HET EIND-OORDEEL

De Miljoenennota stelt voorts, dat de impuls van 6,9% niet zonder meer vergeleken kan worden met de stijging van het nationale inkomen, aangezien de progressie in de belastingtarieven een remmende werking op de economie uitoefent, die bij deze impuls-berekening niet in aanmerking is genomen. Met deze stelling zal iedereen wel instemmen; de toepassing ervan roept evenwel bedenkingen op. Als uitkomst van een in het duister blijvende berekening produceert de Miljoenennota een getal dat „progressiefactor” geheten wordt en dat afgetrokken wordt van de impuls van 6,9%. Die progressiefactor wordt voor 1963 gesteld op 1,4%

van de relevante uitgaven in het voorafgaande jaar; na aftrek hiervan resteert er een zogeheten „netto-impuls” van 5,5%.

Dit is een aanvechtbare werkwijze. De progressie maakt de impuls van de rijksuitgaven immers helemaal niet kleiner of groter; het heeft geen zin van een bruto- en netto-impuls te spreken. De progressie wijzigt alleen het effect van de impuls, verzwakt de uitwerking ervan. Een juiste stelling zou daarom zijn, dat de impuls groter mag zijn dan de procentuele stijging van het nationale inkomen. Hoeveel groter, dat hangt af van de grootte van de progressiefactor.

Dit is een min of meer technische aangelegenheid, want voor de beoordeling van de begroting leidt deze methode tot een nagenoeg gelijk resultaat als de methode van de Miljoenennota. Voor een goed inzicht in de werking van de volkshuishouding is het echter noodzakelijk, dat er geen verwarring wekkende voorstelling van zaken wordt gegeven.

Hoe dit zij, de uitkomst van de berekeningen is in elk geval dat de impuls van de rijksbegroting, ook nadat de belastingprogressie in aanmerking is genomen, groter is dan zou overeenkomen met de verwachte groei van het nationale inkomen. Minister Zijlstra meent dan ook dat „de rijksfinanciën, voor zover door de begroting bepaald, het komende jaar geen remmende invloed op onze economie zullen uitoefenen”.

In deze uitspraak komt een opmerkelijk verschil met vorige uitspraken tot uitdrukking. Uit de voorafgaande Miljoenennota's sprak telkens de vrees voor een te sterke impuls, die de inflatie zou kunnen aanwakkeren. Nu klinkt er iets door van beduchtheid voor een recessie en wordt een relatief krachtige impuls gunstig beoordeeld. Wij menen, dat deze verlegging van de klemtoon geheel gerechtvaardigd is voor de conjuncturele beoordeling van de begroting voor het komende jaar. Daarenboven lijkt het ons waarschijnlijk, dat deze klemtoon in de verder van ons af liggende jaren vaker gelegd zal moeten worden dan wij het de laatste tien of vijftien jaar gewend zijn geweest. Het economische beleid zal vermoedelijk in de resterende jaren zestig meer balanceertechniek vragen dan in de jaren vijftig, toen de druk bijna onafgebroken uit inflatoire richting kwam en de tegendruk dus ook vrijwel voortdurend naar één zijde geleverd moest worden. In de toekomst zal het gaan om wendbaarheid naar beide richtingen.

Aanvang van het parlementaire jaar

HET laatste jaar van de parlementaire periode 1959 — 1963 is — als dit nummer van het KSM verschijnt — alweer een zestal weken oud. Op dinsdag 18 september ving het aan met de plechtige opening van de „gewone zitting der Staten Generaal”.

In de praal van Prinsjesdag was uiteraard het uitspreken van de Troonrede door H.M. de Koningin het zakelijke hoogtepunt. Het was een Troonrede die gekenmerkt werd door haar karakter als laatste van een vierjarige periode. Desondanks was zij zonder onverwachte aspecten, een belangrijk staatsstuk. Het enige onverwachte was het voorneemen van de regering om het initiatief te nemen voor „een nationale herdenking van de herrijzenis van onze staat in 1813”. Een comité onder leiding van Prinses Beatrix zal daartoe worden opgericht. In hoeverre voor deze herdenking een werkelijk nationale belangstelling zal ontstaan, moet worden afgewacht.

Het niet-onverwachte vormde een presentatie van een kabinet dat met zijn programma demonstreerde nog geenszins aan het einde van zijn Latijn te zijn. Waardering daarvoor bleek dan ook algemeen, behoudens in de socialistische pers. Zeer belangrijke wetsontwerpen zullen in het nu begonnen parlementaire jaar nog in beide Kamers behandeld worden.

Voorspellen is een gevaarlijke bezigheid, maar over een jaartje zal m.i. zeker gekonstateerd kunnen worden, dat het Kabinet-De Quay een zeer bevredigende wetgevende taak heeft verricht. Ik ben het dan ook met „Het Binnenhof” eens, dat in zijn commentaar op de troonrede schreef: „We vinden het niet riskant om te voorspellen, dat het Kabinet, als het gaat om het aleveren van wetgevende arbeid zich over zijn rapport — zeker in vergelijking met andere Nederlandse Kabinetten — niet behoeft te schamen.”

Na de Troonrede, dus na de bekendmaking van het beleid van de regering, kwam de kamer bij de Algemene Politieke Beschouwingen op 2 oktober aan het woord.

Deze kanttekeningen beogen uiteraard geen verslag te geven van deze periodieke beschouwingen. Zij bieden wel de gelegenheid op enkele interessante kwesties in te gaan en met name op enkele uitspraken van de fractie-voorzitters der twee grote partijen, K.V.P. en P.v.d.A.

Ongetwijfeld ging de grootste belangstelling uit naar het eerste optreden van Prof. Vondeling als fractievoorzitter van de socialistische partij. De Kamer kent hem zeer goed. Hij is één der landbouwdeskundigen

van de P.v.d.A., hij was korte tijd minister van landbouw, hij bewoog zich tijdens het ministerschap met de heer Hofstra in het bijzonder ook op financieel terrein. Een kamerlid met zeer brede politieke belangstelling en een vooraanstaand lid van zijn fractie. Ook voor de leden van andere fracties een goed kollega en in de omgang een prettig mens. In het debat is hij scherp, nogal eens ironisch of sarcastisch, maar nooit bot of lomp.

En nu zijn rede. Deze voldeed aan de verwachtingen die men ervan had. Het was de rede van de leider der oppositie. En dus was zij vol kritiek op de regering, hoewel er tevens ook uit bleek, dat de spreker voor enige ministers en hun arbeid wel degelijk waardering had, maar zeide daarover niet uit te wijden, omdat dit niet in de eerste plaats op zijn weg lag. Objektivier ware het geweest daarover wel uit te wijden; nu was zijn beoordeling van het regeringsbeleid bewust eenzijdig. Ook een oppositie-leider dient het gehele beleid te beschouwen.

Volledigheidshalve moet ik hieraan toevoegen, dat Prof. Vondeling in zijn repliek, die uit de aard der zaak een meer spontaan karakter had, van een hartelijke waardering getuigenis gaf voor het optreden van minister Veldkamp.

De minister-president in zijn antwoord gaf als eerste indruk van de rede van Prof. Vondeling weer, dat zij minder luidruchtig was dan de redevoeringen van zijn voorganger, maar niettemin even kritisch. Inderdaad, de rede-Vondeling miste luidruchtigheid, was wel sterk gekruid met sarcasme, ook met ironie. De spreker mocht als resultaat daarvan zien, dat niet alleen de Kamer maar ook het Kabinet van zijn kunnen genoot.

Als een staaltje van Vondelings stijl wil ik één typerend voorbeeld noemen. Nadat hij minister Toxopeus had verweten veel te hebben beloofd, maar weinig beloften te hebben waar gemaakt, zei hij van minister Beerman die niets had beloofd: „Hij is nimmer een veelbelovend minister geweest”.

Het eerste deel van de rede van de P.v.d.A.-fractieleider was boeiend maar gaandeweg kon hij als spreker de belangstelling minder trekken. Ook de inhoud van zijn rede werd geleidelijk minder belangwekkend. Tegenover het zeer kritieke betoog van de leider der oppositie, stond de zeer waardeerende rede van dr. De Kort, voor wat de beoordeling van het Kabinet betrof. Met Prof. Oud en Dr. Bruins Slot en met Dr. Tilanus gaf hij uiting aan zijn instemming met dit beleid, in het bijzonder op sociaal-economisch terrein. Dit kabinet, zo stelde hij, heeft nadrukkelijk ook de werknemers doen delen in de groeiende welvaart. De minister van Sociale Zaken heeft daaraan in belangrijke mate meegewerkt en werkt daaraan nog steeds mee. Zijn plannen voor de zeer nabije verdere toekomst verdienen alle lof.

In de rede van Dr. De Kort was slechts op één punt van een zekere overeenstemming met Prof. Vondeling sprake, een overeenstemming die bij de heren Oud en Tilanus ontbrak.

Die overeenstemming betrof het oordeel van de Katholieke fractieleider over aard en soort van het huidige Kabinet.

Dr. De Kort gaf omstandig en in zijn rede en in zijn repliek, als zijn mening te kennen, dat een zuiver extra-parlementair Kabinet, zonder binding met enige fractie — indien niet noodzakelijk — ongewenst is. Aard en soort van dit Kabinet, waarin inderdaad een dergelijke binding ontbreekt, hebben zijn oordeel nog verstevigd. Duidelijke voorbeelden van de ongewenstheid van het ontbreken van bindingen met de „regeringspartijen” zijn gebleken bij de behandeling van de Kinderbijslagwet, bij het woningbouwbeleid en bij de Mammoetwet. Dr. De Kort bepleitte dan ook voor een volgend Kabinet de bijzondere gewenstheid van overeenstemming tussen de samenwerkende fracties over de voornaamste punten van het beleid. Overeenstemming in detailkwesties moet niet nagestreefd worden: Een Kabinetsformatie verdedigt geen kruidenierspolitiek.

Ik schreef over een zekere overeenstemming met Prof. Vondeling. Deze restrictie is wel nodig, want de P.v.d.A. wenst een overeenstemming tot in details.

Prof. Oud daarentegen voelde weinig voor propagandistische binding. Zijn standpunt, nog steeds een reactie uit de twintiger jaren, toen de programma's als het ware met bloed getekend werden door de samenwerkende fracties, is een ander. In feite acht hij een parlementair Kabinet reeds aanwezig als de regeringspartijen er haar vertrouwen in hebben uitgesproken. Al keerde hij zich niet fel tegen De Kort's betoog, duidelijk bleek dat hij er maar weinig voor voelde. Was zijn reactie niet zo fel met het oog op de komende formatie van 1963?

Deze formatie verloor Prof. Vondeling geenszins uit het oog. Zijn woordkeus en de toon van zijn woorden met betrekking tot de samenwerking vielen echter heel anders uit dan bij zijn voorganger. Als Mr. Burger daarover sprak was het altijd op een dreigende toon, waarin tevens zelfbeklag doorklonk, op een toon vol onwillevendheid. Prof. Vondeling zei in wezen niets anders dan zijn voorganger. Maar zijn woorden wekten toch een andere indruk. Ze luiden ongeveer als volgt: De P.v.d.A. wil haar werk in de volgende jaren met enthousiasme verrichten, zo mogelijk als regeringspartij, zo nodig als oppositie, in beide gevallen werkzaam, opbouwend en vooruitziend.

De samenwerking der Christelijke partijen was het onderwerp, dat Dr. De Kort behandelde aan het einde van zijn speech. Terloops zij opgemerkt dat een merkwaardige tegenstelling tussen de redevoeringen van Vondeling en De Kort ook hierin bestond, dat de rede-Vondeling —zoals reeds gezegd —tegen het einde aan belangwekkendheid inboette, terwijl Dr. De Kort juist in het tweede deel zijn gehoor bijzonder wist te boeien.

Wat nu zijn visie op de samenwerking der christelijke partijen betrof: deze samenwerking achtte hij van zeer groot belang. Niet omwille van een uitsluitend samengaan van K.V.P., A.R.P. en C.H.U., een principiële terugkeer dus van de oude coalitie. De grenzen van de regerings-samenwerking mag men thans niet —behoeft men thans ook niet —te nauw te trekken. Ook niet omwille van een rechtse coalitie. Want in de P.v.d.A. en V.V.D. zijn voldoende constructieve en christelijke waarden aanwezig voor een goede samenwerking.

Er wordt de laatste tijd veel gesproken en geschreven over een eventuele

formatie van één Christen-Democratische partij in Nederland. Daarover denken A.R. en C.H.U. niet gelijk. Dr. De Kort ziet het daar op de lange duur van komen. Maar aan de mogelijkheid daarvan wil hij eerst denken, wanneer A.R.P. en C.H.U. zijn samengekomen.

Voorshands betoonde de Katholieke Fractievoorzitter zich dus nadrukkelijk voorstander van samenwerking met de christelijke groeperingen (op het supra-nationale terrein is deze al zeer nauw), maar wil zich tot die samenwerking niet beperken. Daarbij noemde hij P.v.d.A. en V.V.D. als het ware in één adem. In dat opzicht heeft hij dus de handen geheel vrij gehouden.

En dat was ook wel te verwachten. De uitslag van de verkiezingen moet worden afgewacht, alvorens de mogelijkheid van beperkte combinaties kan worden overwogen.

Voor wat de beoordeling van het regeringsbeleid betreft verliepen de Algemene Beschouwingen volgens de verwachtingen. De oppositie oefende felle kritiek, de regeringspartijen waren in grote lijnen zeer waardierend, met een uitzondering voor woningbouwbeleid, althans wat de christelijke partijen betreft. Daarin was een „bijsturen” van de kamer wel heel nodig geweest. De plannen voor dit jaar, nu de minister in de richting van de wensen van de Kamer ging, werden door dezelfde rechterzijde met instemming begroet.

Over het algemeen werd gewezen op het aarzelende begin van dit Kabinet dat geleidelijk aan kracht won. Het optreden van minister Veldkamp heeft daartoe ongetwijfeld bijgedragen. De Minister-president merkte naar aanleiding van deze opmerkingen nuchter op: beter zo, dan omgekeerd. Zelfs Prof. Vondeling — integendeel tot Mr. Burger — kwam niet met een indrukwekkende aanklacht tegen deze regering. Enkele van zijn klachten werden ook door de regeringspartijen gewekt.

In elk geval, tijdens dit Kabinet zijn de lonen belangrijk gestegen de prijzen behoorlijk in de hand gehouden en de sociale voorzieningen versterkt en uitgebreid.

Het kabinet zit tijdens de algemene politieke beschouwingen op rozen. Het antwoord van Prof. De Quay legde daarvan getuigenis af. Rustig en zelfbewust klonk dit antwoord. De Premier heeft het vak geleerd in de drie jaren die achter ons liggen. Van de parlementaire onervarenheid, waarvan hij in het eerste jaar blijk gaf, is niets meer over.

Hij sprak als de overtuigde leider van een kabinet, dat zijn laatste jaar ingaat en op een bevredigende parlementaire periode kan terugzien.

Het moge dit jaar de kans krijgen nog belangrijke wetgevende arbeid tot voltooiing te brengen. Maar de tijd dringt. De Kamer zal het volgend jaar in verband met de verkiezingen nog op reces gaan. Voor die tijd, dus tussen de behandeling van de Begroting en het reces, moet er nog heel wat gebeuren: ik denk alleen maar aan de wettelijke regeling van minister Marga Klompé en minister Veldkamp, waarover nog moet worden beslist. Moet ik hier de behandeling van de nota over de reclame in de televisie nog aan toevoegen?

Dr. L. A. H. ALBERING

Het ministerie van Maatschappelijk Werk bestaat tien jaar

DOOR Dr. L. SCHNEIDER

BIJ Koninklijk Besluit van 1 sept. 1952 werd het Ministerie van Maatschappelijk Werk ingesteld; zulks op voorstel van de toenmalige informateur Prof. Dr. L. J. M. Beel. Sedertdien heeft het Ministerie onder leiding van twee katholieke ministers gestaan, respectievelijk Mr. F. J. F. M. van Thiel (1952-1956) en Mej. Dr. M. A. M. Klompé (1956-1962).

De werkelijke uitgaven van het departement bedroegen in 1953 f 73.008.000,—, terwijl het geraamd beloop der uitgaven voor 1963 f 164.907.400,— bedraagt.

Dan moet er — zo mag men veronderstellen — toch een en ander gebeurd zijn.

Daarvan mag in het hiervolgende een beeld gegeven worden. Bij deze weergave wordt dankbaar gebruik gemaakt van de uitvoerige gegevens, die te vinden zijn in de bijzondere uitgave van „Trefpunt” — orgaan van en voor de ambtenaren van het Ministerie van Maatschappelijk Werk, onder verantwoordelijkheid van de Personeelsvereniging. Deze bijzondere uitgave geeft onder de titel „De eerste tien jaren van het Ministerie van Maatschappelijk Werk 1952-1962” in 102 pagina's (verlucht met foto's) een systematisch beeld van de activiteiten van het Ministerie en de ontwikkeling daarvan (Haagsche Drukkerij en Uitgeversmaatschappij N.V.). Bovendien biedt in dit opzicht de jongste Memorie van Toelichting op Hoofdstuk XVI (Maatschappelijk Werk) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1963 het nodige materiaal (zitting 1962-1963-6900). Op verzoek van de Tweede Kamer geeft de Minister in deze memorie een samenvattend overzicht van het gevoerde beleid in de jaren 1952-1962.

Nu is het niet de bedoeling in dit artikel een samenvatting te geven — concreet met cijfers erbij — van wat er in verschillende sectoren van activiteit gepresteerd is. Daartoe mogen de bovengenoemde publicaties en de reeds gepubliceerde artikelen in de dagbladen rond 1 september j.l. volstaan.

Wèl kan het dienstig zijn om in een min of meer logische volgorde enige punten naar voren te halen, waaraan de inhoudelijke betekenis van een tienjarig bestaan van een Ministerie van Maatschappelijk Werk in Nederland zou kunnen worden getoetst. Met als achtergrond de vraag: waar zouden we nu zijn, als tien jaar geleden een bepaalde visie niet geconcretiseerd was geworden in de oprichting van een apart Ministerie van Maatschappelijk Werk?

1. MAATSCHAPPELIJK WERK ALS FUNCTIE IN DE SAMENLEVING

In de afgelopen tien jaar heeft het maatschappelijk werk zich kunnen ontplooiën als een eigen functie in ons maatschappelijk bestel. Daarvan kon in 1952 toch stellig nog niet worden gesproken. Het zicht op de eigenlijke betekenis van het maatschappelijk werk als een systematische en op deskundigheid gebaseerde wijze van hulpverlening bij moeilijkheden in het sociaal functioneren van mensen, gezinnen en groepen was op dat moment nog versluierd of kwam in ieder geval door verschillende omstandigheden niet duidelijk tot zijn recht.

Daarmee is niet gezegd, dat we er op het ogenblik met het maatschappelijk werk zijn. Maar er is wel een voldoende basis gelegd, die een verdere groei in deze richting mogelijk maakt.

Zó kijken althans mensen vanuit het maatschappelijk werk er tegenaan. Dat wil nog niet zeggen, dat ook de buitenwereld er zo over denkt. Er zijn er nog tallozen, die de volzin, dat het maatschappelijk werk een eigen noodzakelijke functie heeft in onze samenleving (en behoort te hebben), even mooi als weinig zeggend vinden. Dat kan een oorzaak vinden in een gebrekkige voorlichting vanuit het maatschappelijk werk of in een nog niet altijd gelukkig functioneren van de vele instellingen van het maatschappelijk werk. Als het maar niet zijn oorzaak vindt — zo hopen wij soms tegen beter weten in — in een gebrek aan begrip voor de overvloedige aanwezigheid van een bepaalde wijze van noodlijden in en aan de samenleving, die tegenwoordig valt waar te nemen. Het niet goed tot ontplooiing komen van personen, gezinnen en groepen namelijk, als gevolg van een gebrekkig sociaal functioneren. Als gevolg van een verstoring in de sociale relaties, waardoor de volledige ontplooiing als mens belemmerd wordt. Als gevolg ook van het niet meer voldoende in de pas kunnen blijven lopen met de ingewikkelde moderne samenleving, die zich ook zonder ons wel schijnt te kunnen redden.

Hier immers ligt de kern en de basis voor de eigen functie van het maatschappelijk werk. Hier ligt ook het fundament voor een veelzijdige werkzaamheid van een Ministerie van Maatschappelijk Werk. Het vergt namelijk wel het een en ander om in een reeds functioneel opgezette en georganiseerde samenleving een nieuwe noodzakelijke functie zijn eigen kans op ontwikkeling te geven.

Dat vereist onder meer: een juiste taakstelling van het maatschappelijk werk: een goede vormgeving, die op inhoudelijke maatstaven gegrond is; een bevordering van de deskundigheid: een goede organisatievorm en een op dit alles ingestelde subsidiëeringswijze.

2. EEN JUISTE TAAKSTELLING VOOR HET MAATSCHAPPELIJK WERK

Het maatschappelijk werk kan zijn functie in de samenleving niet beperken tot een hoe deskundige noodleniging ook in het individuele geval. Het komt daarbij immers al gauw tot het inzicht, dat het proces van aanpassing van persoon, gezin of groep aan de samenleving slechts blijvend succes kan hebben, indien ook die samenleving zich wat beter zou kunnen aanpassen aan de individuen. De ontplooiingsmogelijkheden van mensen in de samenleving zijn niet enkel afhankelijk van de positieve instelling van

de mensen, maar evenzeer van de mogelijkheden, die de samenleving tot ontplooiing en zelfwerkzaamheid biedt. Het is een wederzijdse aanpassing.

Op dit punt is het Ministerie bijzonder actief geweest. Het heeft het maatschappelijk werk bewust gesteld in het kader van wat het noemt de maatschappelijke ontwikkeling. Het is niet stil blijven staan bij een tot ontwikkeling brengen van wat dan het individueel maatschappelijk werk wordt genoemd, waarvan terzijde mag worden opgemerkt dat het bewust steeds meer ontkoppeld is van de financiële bijstand (nieuwe ontwerp-bijstandwet). Het heeft uitdrukkelijk gesteld dat: „zowel bij de financiële bijstand als bij het individueel maatschappelijk werk steeds opnieuw blijkt, dat de moeilijkheden van de mens in de samenleving een gevolg zijn van een combinatie van factoren, die eensdeels liggen in de maatschappelijke structuur, anderdeels in de persoonlijke mogelijkheden en de sociale situatie van de mens. Zonder grondige kennis van de samenleving en de onderdelen die daarin zijn te onderscheiden en zonder inzicht in de invloed welke de maatschappelijke structuurveranderingen hebben op het dagelijks leven van de mens, kan bezwaarlijk aan een beleid gericht op de bevordering van het maatschappelijk welzijn van individu en gezin vorm worden gegeven.” (M.v.T. begroting 1963, blz. 5, r.k.).

Dat betekent dat aandacht gegeven moet worden aan de maatschappelijke structuurveranderingen en de gevolgen die daaruit voortvloeien voor het welzijn — (voor het zich wel-bevinden) van de mensen. Dat betekent — als men het als een lijn van ontwikkeling wil zien —, dat in een eerste fase gepoogd werd om de maatschappelijke structuurveranderingen, die als gevolg van industrialisatie, ruilverkaveling, of de bouw van nieuwe stadswijken optreden, zo goed mogelijk sociaal te begeleiden. Anders gezegd: er wordt aandacht geschonken aan welzijnsaspecten van een welvaartsbeleid. In een verdere fase volstaat men niet met dit begeleiden van ontwikkelingen, die als het ware autonoom op basis van een welvaartsbeleid plaats grijpen. Er wordt getracht van de aanvang af de vormgeving van dit welvaartsbeleid, dat tot nu toe vrijwel enkel uitgestippeld werd aan de hand van economische en technische data, mede te bepalen op basis van sociale factoren. Zo groeien we toe naar een welzijnsbeleid, waarvan men wel eens de indruk krijgt, dat deze term in Nederlandse oren een wat half-was klank heeft. Dit dan in tegenstelling tot wat men kan lezen in de nota van Minister Luns aan de Tweede Kamer over de hulpverlening aan minder-ontwikkelde landen (zitting 1961-1962-6817-d.d. 18 aug. 1962). Daarin kan men lezen (hoofdstuk II): „Het inzicht is gegroeid dat sociale hervormingen hand in hand moeten gaan met economische ontwikkeling. Werd vroeger de nadruk vrijwel uitsluitend gelegd op economische groei, thans streeft men naar een uitgebalanceerde economische en sociale ontwikkeling, waarin beide elementen van even groot belang worden geacht. Sociale hervormingen worden daarbij niet alleen vanuit de sociale wenselijkheid beschouwd maar ook als noodzakelijke voorwaarden tot economische ontplooiing.”

Blijkbaar menen velen, dat een en ander in een land op een hoog niveau van ontwikkeling levend wel vanzelf op zijn pootjes terecht komt. Het is de overtuiging van het Ministerie en van het maatschappelijk werk, dat

er vanzelf in het algemeen niet veel tot stand komt en op dit terrein wel in het bijzonder niet. Onderzoekingen zullen dit steeds duidelijker aan gaan tonen.

Heel bescheiden — te bescheiden naar onze indruk — merkt de Minister dan ook op in haar memorie van toelichting (blz. 7 l.k.): „In feite werd hierdoor de aandacht gevraagd voor een nieuwe dimensie in de overheidsverantwoordelijkheid”.

Aandacht vragen voor een nieuwe dimensie van overheidsverantwoordelijkheid mag onderhand wel uitmonden in een noodzaak vaststellen dat een nieuwe dimensie van overheidsverantwoordelijkheid zijn duidelijke gestalte dient te hebben en zijn structurele vormgeving dient te krijgen.

Op die lijn zitten we en het Ministerie heeft er al een flink stuk werk voor verzet. Dit begon met de „sociale planning” in de ontwikkelings- en probleemgebieden, die aanvankelijk nog in de fase van de begeleiding bleef hangen. Maar: (wij citeren de m.v.t. blz. 9 l.h.) „Geleidelijk wordt hier de grondslag gelegd voor een systematische overheidspolitiek met het oog op de sociale aspecten van de regionale ontwikkeling” en even verder „Door de bevordering van de sociale planning met het oog op het regionaal gericht beleid vervult het departement van de ondergetekende een coördinerende en bezinnende functie welke uitdrukking geeft aan de verantwoordelijkheid van de Rijksoverheid op dit terrein”.

In dit licht moet ook gezien worden het geheel van middels onderling goed afgewogen subsidieregelingen op gang gebrachte maatschappelijk opbouwwerk. Het structuurbeleid op het vlak van de maatschappelijke ontwikkeling vraagt verdere studie en onderzoek en vormgeving op de verschillende niveaus.

3. EEN JUIST INHOUDELIJK PRINCIPE VAN VORMGEVING AAN HET MAATSCHAPPELIJK WERK

Het is geen eenvoudige zaak een juist uitgangspunt te kiezen om de uitgroei van het maatschappelijk werk tot een eigen functie zo goed mogelijk te waarborgen. Immers „vanouds verrichtte (wij citeren weer de m.v.t. bladz. 10 r.h.) het individueel maatschappelijk werk veelal zijn arbeid vanuit bepaalde situaties, b.v. vanuit de situatie van het kind; de woonsituatie; de arbeidssituatie etc. Het begreep aldus zijn werkterrein en was in die zin gespecialiseerd maatschappelijk werk. Daarbij kreeg ook het gezin aandacht voorzover het althans voor het probleem waarmede de instelling zich bezighield, een beïnvloedende factor betekende. Dit hield in dat deze gespecialiseerde instellingen zich ten dele buiten het gekozen werkterrein bewogen en dat het gezin daarom slechts in zoverre aandacht kreeg als de beperkte doelstelling van de instelling noodzakelijk maakte. Aldus kan het ook voorkomen, dat het gezin vanuit verschillende gezichtshoeken werd benaderd.”

Met alle waardering voor het maatschappelijk werk dat op deze wijze vanuit bepaalde situaties werd verricht ontkomt men niet aan de noodzaak om als basis hiervoor de ontwikkeling mogelijk te maken voor een vorm van maatschappelijk werk in de concrete samenleving, van waaruit „een generale benadering van de onderscheidene moeilijkheden van individu

een gezin" mogelijk is (m.v.t. blz. 10 r.k.). Dit is het algemeen maatschappelijk werk, dat zich ten doel stelt, als algemene functie in een bepaald territoir, voor zoveel en voor zover als mogelijk is de daar voorkomende noden te lenigen. Het bestrijkt derhalve een breed terrein en moet kunnen verwijzen naar vormen van het zogeheten gespecialiseerde maatschappelijk werk, waarmee een nauwe samenwerking geboden is. Op deze wijze wordt binnen de veelheid en de veelsoortigheid van instellingen voor maatschappelijk werk een ordenend beginsel ingebracht, dat een verdere gezonde ontwikkeling mogelijk maakt. Een ontwikkeling, die overigens maar al te zeer geboden is, wil het maatschappelijk werk als geheel niet zelf een bijdrage leveren aan een van de grootste kwalen van onze samenleving, die het juist wil bestrijden, namelijk de ingewikkelde structuren van onze samenleving, die voor vele mensen het zicht op het geheel ontnemt en daardoor moeilijkheden in het sociaal functioneren veroorzaakt.

Op het terrein van de bevordering van het algemeen maatschappelijk werk heeft het Ministerie veel waardevolle arbeid verricht, zodat dit binnen de verschillende levens- en wereldbeschouwelijke kringen zijn ontwikkelingskansen krijgt.

Niettemin blijft op dit vaak netelige en door historische oorzaken beïnvloede terrein bij die verdere ontwikkeling voorzichtigheid geboden, geleidelijkheid noodzakelijk, maar vooral blijft het nodig het perspectief in de gaten te houden.

4. ENIGE ANDERE PUNTEN

a. Bevordering van deskundigheid

De eigen functie van het maatschappelijk werk kan alleen tot zijn recht komen, indien aan de deskundigheid een behoorlijke aandacht wordt besteed. Een moeilijk punt, dat telkens opnieuw de vraag aan de orde stelt, welke dan nog de plaats is van de vrijwilliger in het maatschappelijk werk, een vraag, die hier in dit kader niet direct aan de orde is. Maar dat deskundigheid, tegenwoordig bijna steeds gekoppeld aan beroepsmatig arbeid, een onontkoombare voorwaarde is om in onze samenleving op verantwoorde wijze hulp te verlenen, wordt algemeen erkend.

Ook op dit terrein van de bevordering van de deskundigheid is in de laatste jaren veel gebeurd.

In de eerste plaats naar de kant van de opleidingsinstituten voor het maatschappelijk werk en dan voornamelijk de sociale academies. „Tien jaar geleden (wij citeren de m.v.t. bladz. 13 r.k.) was de opleiding aan de scholen voor maatschappelijk werk nog in hoofdzaak gericht op het scholen voor werkzaamheid in gespecialiseerde praktijkvelden van het individueel maatschappelijk werk. Hierin is thans een wezenlijke verandering gekomen. Deze instituten, die thans algemeen worden aangeduid als sociale academies, hebben het onderwijs zodanig ingericht, dat het als hoger beroepsonderwijs kan worden gekwalificeerd. Dit betekent onder meer, dat in de eerste plaats een algemene basisvorming wordt gegeven, terwijl in de loop van de studietijd de onderscheidene methoden de nodige aandacht verkrijgen.”

In de tweede plaats is ook naar de kant van de praktijk-organen voor het maatschappelijk werk gepoogd om de deskundigheid daarin tot zijn recht te laten komen. Zulks gebeurt dan voornamelijk door het stellen van subsidievoorwaarden, waarin bepaalde eisen t.a.v. de deskundigheid van de aan te stellen en te subsidiëren krachten worden geformuleerd.

b. Subsidiëring

In de loop der jaren is een geheel systeem van subsidieregelingen tot stand gekomen op het terrein van het maatschappelijk werk en van het maatschappelijk opbouwwerk.

Ondanks de bezwaren die men tegen onderdelen kan hebben, moet men er van zeggen, dat het toch een werkelijk systeem is gebleken, althans steeds meer aan het worden is. Reden, waarom thans de vraag allerwegen naar voren komt om een en ander een wettelijke basis te geven in de vorm van een subsidiewet. Een van de belangrijkste punten in de subsidiëring is de noodzaak er voor te zorgen, dat ondanks alle subsidieregelingen voor de afzonderlijke werkvormen, toch de onderlinge samenwerking tussen de instellingen voor maatschappelijk werk op basis van het algemeen maatschappelijk werk tot zijn recht kan blijven komen. Een taak voor het departement maar ook een taak voor het particulier initiatief in de verschillende bevolkingsgroepen.

c. Voorlichting en onderzoek

Zeer actief — en de nadruk mag vallen op het woordje „zéér” — is het Ministerie gebleken op het terrein van het onderzoek maar in het bijzonder op het terrein van de voorlichting. Talloze publicaties, waarvan met name genoemd mogen worden die op het terrein van het maatschappelijk opbouwwerk en op het terrein van de ervaringen met de gezinsoorden voor probleemgezinnen, zijn verschenen.

Het betreft hier een activiteit, die misschien wat vreemd aandoet vanuit de vraag, of dit nu een specifieke taak is voor een departement. Als het echter gaat om een departement, dat staat voor een zaak, waarvan men echt niet kan zeggen, dat de burger precies weet, wat deze inhoudt, dan wordt deze activiteit als zinvol ervaren.

Hiermede gaven wij enkele punten weer die zowel de hoofdmomenten weergeven van de ontwikkeling van het maatschappelijk werk als van het beleid van het Ministerie in de afgelopen jaren.

Het maatschappelijk werk is een jonge werkvorm in de samenleving en is derhalve nog volop in ontwikkeling. Het staat eerder aan het begin van een verdere ontwikkeling, dan dat het al de indruk wekt van een min of meer geconsolideerd geheel te zijn. Met name voor wat betreft het inspelen op de maatschappelijke ontwikkeling en zulks op een structureel verantwoorde wijze ligt er nog een hoop uitermate belangrijk werk te verzetten om een en ander in goede banen te krijgen.

Gezien de ervaringen in de afgelopen tien jaren is daarbij de veelomvattende werkzaamheid van een Ministerie van Maatschappelijk Werk hard nodig. Tot nu toe is de mens in nood daar in hoge mate mee gediend geweest. Moge dat het geval blijven.

Wij besluiten met de slotwoorden van het algemeen deel van de memorie van toelichting op de begroting 1963 (blz. 17, l.k.):

„De werkzaamheid van het ministerie richt zich niet alleen op het belang van bepaalde personen of bepaalde groepen uit onze samenleving, die in maatschappelijke moeilijkheden zijn komen te verkeren, maar zij richt zich ook en zelfs ten principale op het maatschappelijk belang van allen.

Dit moet niet slechts zo worden verstaan, dat ieder onzer er indirect belang bij heeft, dat maatschappelijke moeilijkheden van medemenssen worden opgelost en ook niet dat ieder onzer wel eens in omstandigheden zou kunnen komen te verkeren, waarin hij een handreiking zou kunnen nodig hebben.

Het wil allereerst zeggen, dat het ministerie zich bij zijn werkzaamheden laat leiden door de gedachte, dat onze samenleving zich voor ieder die daarvan deel uitmaakt, moet doen kennen door openheid en medemenselijkheid. Bij te dragen aan de verwezenlijking hiervan ziet de ondergetekende als de hoogste taak van haar departement.”

Geloof en wereld

Enige aantekeningen uit en kanttekeningen
bij een belangwekkend boek

DOOR Drs. A. W. H. J. QUAEVLIEG

Prof. Dr. A. Dondeyne, hoogleraar in de Bijzondere Metaphysica aan de katholieke universiteit te Leuven, die door zijn veelvuldig optreden in universitaire milieu's en op studiedagen en -weken ook in ons land grote bekendheid geniet, heeft een groot aantal van zijn her en der verspreide artikelen en voordrachten verzameld, opnieuw bewerkt en gebundeld tot een fors boek van 255 bladzijden. Van dit boek, dat tot titel draagt „Geloof en wereld” en einde 1961 verscheen, kwam onlangs reeds een derde druk van de pers. 1)

Het boek is opgebouwd uit drie delen, achtereenvolgens getiteld „Geloofsproblemen”, „De wereld van nu” en „Geloof en politiek”. Vormt het feit, dat de politiek zo'n belangrijke plaats in deze publikatie inneemt, op zich al voldoende reden om er in dit tijdschrift aandacht aan te schenken, het kader waarin de desbetreffende beschouwingen zijn vervat alsmede de grote principiële waarde van de door de schrijver ontwikkelde gedachten rechtvaardigen een uitvoeriger bespreking dan aan de meeste in dit maandschrift aangekondigde boeken ten deel valt. Zoals weldra zal blijken, hebben we hier te doen met een belangwekkend boek van een vooraanstaand geleerde, die getuige eerdere publikaties een bijzondere belangstelling aan de dag legt voor de problemen van de confrontatie van het christelijk geloof met de moderne wereld. 2)

De bedoeling van schrijver dezès is een en ander uit Dondeyne's „Geloof en wereld” aan de belangstellende lezer ter overdenking voor te leggen en te bespreken. Daarbij interesseert ons niet alleen hetgeen de auteur in het deel „Geloof en politiek” ter sprake brengt. Het 1e en 2e deel zijn n.l. voor de christen-politicus minstens van even groot belang, omdat daarin de kerngedachten van het hele boek worden ontvouwd, met behulp waarvan men 's schrijvers beschouwingen over geloof en politiek eerst ten volle kan begrijpen. Bij de reproductie van Dondeyne's gedachten (1) zullen we hier en daar commentariërende opmerkingen door onze weergave heenvlechten, en wel op zodanige wijze dat de lezer in het algemeen wel zal kunnen uit-

maken, die aan het woord is: de schrijver van „Geloof en wereld" of diens dankbare recensent. Daarna laten we een samenvatting van de hoofdpunten van het boek en enige conclusies volgen (II).

— 1 —

De auteur omschrijft zijn *thema* als „een gesprek van de christen met de wereld van nu". De christen is gesprekspartner, d.w.z. hij is een mens als de anderen, maar met een speciale boodschap. De betekenis van deze boodschap wordt geaccentueerd door het feit, dat de mensheid zich op een keerpunt van de geschiedenis bevindt. Met het oog hierop rijst de vraag of de aanwezigheid van de christen in de huidige wereld wel effectief genoeg en voldoende open is.

Zoals gezegd, handelt het eerste deel over GELOOFSPROBLEMEN. Het blijkt dat het geloof zelf tot een probleem geworden is en dat er een echte *geloofscrisis* bestaat (1e hoofdstuk). De vragen die rond het geloof gesteld worden, betreffen het waarom van het geloof en zijn actualiteit in de wereld van nu. Schrijver analyseert ook de oorzaken van de geloofscrisis. Hij geeft als zodanig aan bepaalde eigenschappen van de moderne mens (zoals kritische zin, voorkeur voor exactheid en nuchterheid), de verwijding van diens levenshorizon, waardoor de christen met de meest uiteenlopende levensbeschouwingen in aanraking komt en het christendom als minderheidsgodsdienst ervaart; vervolgens de complexiteit van de hedendaagse wereld, ten gevolge waarvan het religieuze verdrongen dreigt te worden door de profane beschavingstaken. Hier komt nog bij, dat het christendom zich te zeer van de moderne beschaving heeft afgewend, zodat het deze te weinig bevrucht (een gedachte, die in het boek herhaaldelijk terugkeert). Niettemin is het christendom een *blijde boodschap* — óók voor de moderne wereld — die reeds in dit aardse bestaan vrijheid, vrede en vreugde, waarheid en gerechtigheid brengen kan (2e hoofdstuk). Maar dan moet er ook voor gewaakt worden, dat het christelijk geloof zijn karakter van boodschap behoudt: geweld, sociale druk en machtsaffirmatie zijn daarmee onverenigbaar. Van de andere kant mag ook de aansluiting met de wereld niet verloren gaan.

Uitvoerig gaat schrijver daarna in op de verhouding van *christendom* en *beschaving* (3e hoofdstuk). Sinds Marx en Nietzsche is in de milieu's der ongelovigen de mening verspreid, dat het christendom met zijn oriëntatie op het hiernamaals de vooruitgang in de weg staat. Volgens het hedendaagse existentialistisch atheïsme is het christendom anti-humanistisch, anti-historisch en leidt het noodzakelijk tot dogmatisme, onverdraagzaamheid en conservatisme. Schrijver acht een eerlijk en grondig onderzoek naar de juistheid van deze beschuldigingen nodig.

Hij wijst daarbij af wat hij noemt de „onvolledige" en „goedkope" antwoorden. Dergelijke goedkope antwoorden zijn: de redenering, dat geloof en rede niet met elkaar in strijd kunnen zijn, omdat ze beide uiteindelijk van God stammen; het adagium, dat de genade de natuur niet verwoest, maar vervolmaakt, gezond maakt en verheft en tenslotte de stelling, dat geen conflicten tussen geloof en beschaving te vrezen zijn, indien hun res-

pectieve beoefenaren het eigen terrein niet te buiten gaan. Wij kunnen schrijver niet volgen, als hij deze antwoorden „goedkoop” noemt. Goedkope oplossingen immers trotseren de eeuwen niet. Bovendien laat hij zelf niet na — zoals we nog zullen zien — met minstens twee ervan te werken. Wel is het juist, dat de vermelde, klassieke antwoorden geconcretiseerd moeten worden — een bezigheid, waaraan Dondeyne zich in dit hoofdstuk zet.

Zeer zinrijk lijkt ons de door schrijver gegeven toepassing van het moderne, uit de positieve wetenschap afkomstige, structuurbegrip op beschaving en cultuur. Hij onderscheidt daarbij een horizontale en een verticale cultuurstructuur. De horizontale heeft betrekking op de verhouding van de subjectieve en de objectieve cultuur, de verticale op de verhouding tussen de objectieve cultuurwaarden (t.w. de materiële en biologische goederen, wetenschap en kunst, zedelijkheid en godsdienst). Subjectieve en objectieve cultuur beïnvloeden elkaar wederkerig, waarbij de laatste zich tegen de eerste kan keren (de mens kan het slachtoffer worden van zijn eigen scheppingen, indien hij er geen goed gebruik van weet te maken). Ten aanzien van de verschillende objectieve cultuurwaarden geldt, dat iedere afzonderlijke waarde haar eigen wetmatigheid heeft, maar dat zij bovendien elkaar wederkerig beïnvloeden. Hierbij kan wederom dezelfde ambigüiteit optreden als schrijver tussen de subjectieve en objectieve cultuur constateerde.

De confrontatie van geloof en beschaving wordt volgens schrijver beheerst door twee beginselen, t.w. van wederzijdse onafhankelijkheid en ontmoeting van beide via de ethiek, zonder welke een menswaardige cultuur niet denkbaar 3) en een levend geloof niet mogelijk is. De christelijke ethiek staat positief tegenover de beschavingswaarden, zodat zij de ontwikkeling hiervan niet in de weg staat. Desondanks heeft het christelijk geloof in feite soms een conservatieve houding aangenomen tegenover deze ontwikkeling en hebben de katholieken de grote omwentelingen van de nieuwe tijd — op economisch, sociaal en politiek gebied — slechts schoorvoetend aangevaard. Vanwaar deze traagheid, vanwaar dit conservatisme? Schrijver geeft hiervoor als verklaringsgronden: 1e een te sterk clericaal of sacraal denken, door de in vroeger eeuwen oppermachtige clerus aan de gehele katholieke gemeenschap opgedrongen; 2e het feit, dat de studie van de moraal het monopolie was van de geestelijkheid, die deze vooral met het oog op de biecht bestudeerde, waardoor de moraal een negatief karakter kreeg en weinig oog had voor het sociale leven, zomede 3e een gemis aan historische zin, hetwelk met genoemd monopolie samenhang. Al deze verklaringen vormen — aldus Dondeyne — a.h.w. de keerzijde van elke ethiek die op geloof steunt. „Het is in feite niet gemakkelijk met zijn hart in de hemel te leven en met zijn twee voeten op aarde te blijven”, merkt hij snedig op (blz. 86).

Deze, ongetwijfeld juiste, vaststellingen zijn kenmerkend voor de geest van openheid, waarmee de auteur het probleem van godsdienst en beschaving behandelt. Toch mogen wij zeggen, dat het derde hoofdstuk nog in hoofdzaak traditionele wegen bewandelt, zeker als we het vergelijken met het originele en brillante vierde hoofdstuk, waarin — althans voor ons — Dondeyne zijn persoonlijke bijdrage levert tot de oplossing van

het vraagstuk van godsdienst en beschaving. De schrijver zelf dient het aan als een belichting van de „bijzonderste thema's uit de voorgaande studie”.

Dit vierde hoofdstuk — dat o.i. het hoogtepunt vormt van het gehele boek — is gewijd aan een verhandeling over de *mythe van Prometheus en het hedendaags atheïsme*. Volgens de beroemde legende uit de Griekse mythologie zou Prometheus het vuur van de goden hebben geroofd en op aarde gebracht; hierdoor haalde hij zich de wraak der goden op de hals en werd hij aan een rots gekluisterd. De mythe van Prometheus — het oertype van de mens die de strijd aanbindt tegen de wilde natuurkrachten om zich door wetenschap, techniek en beschaving van de natuur meester te maken — vertegenwoordigt de eerste bezinning van de mens over de techniek in een fase waarin nog geen onderscheid gold tussen het sacrale en het profane. Beide werden als concurrente grootheden opgevat: de mens verschijnt er als mededinger der goden, 's mensen overwinningen op de natuur zijn nederlagen der goden.

Door de scheppingsidee en de idee van de transcendente God enerzijds en de door God aan de mens gegeven beschavingsopdracht (Genesis 1, 28) anderzijds heeft het christendom de wereld van de Prometheuslegende verlost. Intussen bevindt het Marxisme zich nog steeds in het stadium van het mythisch denken. Het scheert het christelijk geloof en de primitieve godsdiensten, waar de mythe nog een grote rol speelt, over één kam en beschouwt alle geloof en vooruitgang als onderling strijdig. Daarnaast moet echter worden erkend, dat ook christenen soms, bewust of onbewust, zich aan primitief denken schuldig maken als zij het sacrale en profane, geloof en wetenschap op één lijn stellen en door elkaar halen. Degenen die beweren, dat alleen de Kerk de ene en onverdeelde waarheid bezit, begaan dezelfde fout, want de Kerk bezit het monopolie der universele waarheid niet, noch van de moraliteit of van de cultuur. De taak van de christen is, begrip te tonen voor elke waarheid, voor iedere cultuur of ethische waarde en deze te integreren in een hogere synthese (n.l. van geloof, hoop en liefde), zoals destijds St. Paulus en St. Thomas hebben gedaan.

In het tweede deel, getiteld DE WERELD VAN NU, worden de in het eerste deel vervatte gedachten nader uitgewerkt aan de hand van de problemen die de confrontatie van het geloof met de huidige wereld oproept.

De huidige wereld kenmerkt zich door een spanning tussen verleden en heden als nooit tevoren (5e hoofdstuk). Een spanning veroorzaakt door de geweldige ontwikkeling van de positieve wetenschap en de techniek, waarin men overigens niet alleen een factor van materiële vooruitgang moet zien, daar zij tevens nieuwe mogelijkheden voor het geestesleven inhoudt. Speciaal onder invloed van de technische ontwikkeling is de wereld één geworden, een éénwording die het mensdom voor het eerst tot drager van echte wereldgeschiedenis heeft gemaakt. Verder is onze tijd getuige van een sociaal-economische revolutie, die mondiale dimensies heeft aangenomen. Hierbij dient het communisme zich als wereldfeit aan. Het is de extreemste uitdrukking van de sociale conflictssituatie waarin we leven en die met beslistheid zal moeten worden opgeheven.

Een der eerste taken in de wereld van nu — die tevens in onze dagen

een nieuwe inhoud heeft gekregen — is de totstandbrenging van een waarachtige *solidariteit* en wel uitgestrekt tot de gehele mensheid (6e hoofdstuk). Aan deze solidariteit geeft het christendom een diepere zin, zij wordt er door omhooggeheven en met nieuwe geest vervuld.

Voorts is een verscherpt *historisch besef*, d.i. het besef dat de mens geschiedenis maakt, karakteristiek voor onze tijd (7e hoofdstuk). De idee van het onafwendbaar noodlot, dat de Griekse oudheid beheerste, had in de middeleeuwen plaats gemaakt voor het geloof in de goddelijke Voorzienigheid. Toch werd de middeleeuwse beschaving nog gekenmerkt door een zekere gelatenheid. Nog niet zo lang geleden berustte men in sociale ongelijkheid, omdat die altijd bestaan had en het zo Gods wil was. Tegenwoordig achten we het onze taak en in overeenstemming met Gods wil, een hervorming der maatschappij door te voeren zodanig dat een zo groot mogelijke gelijkheid van kansen ontstaat voor de mensen, die door God als gelijken zijn geschapen.

Een bijzonder fraai hoofdstuk wijdt Dondeyne daarna aan *waarheid en vrijheid* (het 8e hoofdstuk). Hij analyseert er beide, complexe realiteiten. De vrijheid heeft drie betekenissen: de vrijheid als wezensvolkomenheid of zelfstandigheid, de vrijheid als wilsvrijheid en de sociologische en politieke „vrijheden”. Alle drie deze betekenissen zijn essentieel. De vrijheid als zelfstandigheid is het doel van ons bestaan, de vrijheid als wilsvrijheid het subjectieve middel hiertoe en de sociologische alsmede de politieke vrijheden de objectief-maatschappelijke voorwaarden ter bevrijding.

Evenals de vrijheid is ook de waarheid een complexe realiteit. Zij omvat verschillende waarheidsferen, n.l. de positief-wetenschappelijke, de wijsgerige en de godsdienstige. Steeds neigt de mens er toe de waarheid te vereenvoudigen en aan een of ander waarheidsrijk de heerschappij over het andere toe te kennen. In dat geval ontstaat er dogmatisme, dat — dienengevolge — vele vormen kent (naast een clericaal ook een positivistisch dogmatisme). Bovendien kunnen we alleen dan een goede kijk krijgen op de waarheid als wij haar zien als een nooit voltooide opgave. Zij kan steeds en in iedere sfeer toenemen in de breedte en in de diepte. Deze ontwikkelingsmogelijkheid der waarheid wordt thans wel heel duidelijk onderkend. De positieve wetenschap is de hoogmoed der 19e eeuw te boven, zij droomt niet meer van een alomvattende en onwankelbare natuurwetenschap; ook de moderne wijsbegeerte mist de zelfverzekerdheid en zelfgenoegzaamheid van voorheen en tenslotte is ook de theologie veel bescheidener geworden.

Waarheid en vrijheid zijn onderling nauw verweven. Hun beider verbinding komt zeer pregnant tot uitdrukking in het vraagstuk der *verdraagzaamheid*, dat zoals zoveel andere problemen met de éénwording der wereld een nieuwe inhoud krijgt. Wat Dondeyne hierover ten beste geeft (11e hoofdstuk 5) stemt overeen met de moderne inzichten ten deze. Duidelijk doet hij uitkomen, dat terwijl het vraagstuk vroeger betrekking had op de houding tegenover het kwaad, dat soms om groter kwaad te voorkomen werd geduld, het thans gaat om een waarde die positieve bevordering vraagt, omdat zij een constituerend bestanddeel is geworden van het hedendaagse democratische gemeenschapsideaal. Even scherp als hij stipuleert, wat verdraagzaamheid niet is — n.l. geen leerstellig indifferentisme,

noch neutraliteit of herleiding van de ethische verschillen tot een grootste gemene deler — even beslist verwerpt hij de oude theorie van de these en de hypothese, omdat deze theorie onverdraagzaamheid insluit.

Hetgeen de schrijver in de hoofdstukken over solidariteit, historiciteit, waarheid en vrijheid heeft uiteengezet, vormt een goede voorbereiding voor zijn verhandeling over *het sociaal probleem als cultuurhistorische opgave* (9e hoofdstuk). Door de geweldige groei van de techniek zijn momenteel de mogelijkheden tot verheffing van de volksmassa, tot een grotere gelijkheid van bestaanskansen en een gelijkmatiger bezitsverdeling en wel op mondiale schaal daadwerkelijk aanwezig. Het streven om hiertoe te komen is met deze mogelijkheden geëvenredigd. In zijn verhandeling bespreekt schrijver verschillende kwesties; het belangrijkste voor ons doel is hetgeen hij zegt over „het christendom en het sociaal wereldgebeuren”. Het christendom nu is geen sociale ideologie naast de vele andere, maar een godsdienst en een religieus geïnspireerde ethiek. Het christendom als een ideologie opvatten ware een funeste dwaling. Evenzo is de christelijke sociale leer geen sociaal-economisch stelsel naast de andere, maar een door de christelijke ethiek geïnspireerde maatschappijleer. Wat dit inhoudt, wordt door schrijver aldus verduidelijkt: „Het christendom huldigt geen bepaald eigendomsregime, maar kan met veel eigendomsregimes akkoord gaan op voorwaarde dat ze aan sommige fundamentele eisen beantwoorden. Hetzelfde kan gezegd worden van de politiek van werkverschaffing, de structuur van de ondernemingen, de sociale veiligheid, de organisatie van de geneeskunde en de gezondheidszorg” (blz. 181). Op al die gebieden zijn over het algemeen twee richtingen denkbaar, een meer individualistische en een meer collectivistische met nog tussenvormen; welke van die richtingen in bepaalde omstandigheden voor een bepaalde maatschappij de beste is, kan — aldus Dondeyne — niet door het geloof worden uitgemaakt.

Daarna gaat onze auteur op enkele belangrijke punten van de christelijk-sociale leer in. Hij kenschetst het algemeen welzijn als alomvattend en dynamisch en benadrukt het progressieve karakter van het natuurrecht.

In zijn — te korte — beschouwing over de eigendom (blz. 184-185) spreekt hij, in verband met het streven naar „bezitsspreiding” zeer terecht over een „open en dynamische eigendomsopvatting”. Wat echter de betekenis is van de stelling, dat privé-eigendom en collectieve eigendom „even primair” zijn, ontgaat ons, terwijl voorts aan de vaststelling dat beide eigendomsvormen in de loop der geschiedenis altijd als twee „complementaire bestanddelen van elke menswaardige bezitsordening” naast elkaar hebben bestaan, geen richtlijn voor het praktisch handelen kan worden ontleend.

Na aldus een aantal fundamentele kwesties behandeld te hebben, stelt schrijver in het *derde deel* de verhouding van GELOOF EN POLITIEK aan de orde. De politiek is autonoom, maar niet geheel omdat zij in de ethiek het geloof ontmoet. In deze ontmoeting krijgt de christelijk geïnspireerde politiek haar aanzijn. Betreffende deze politiek formuleert Dondeyne in het 11e hoofdstuk enkele *beginselen*.

In de eerste plaats heeft de christelijk geïnspireerde politiek een historisch gesitueerd program nodig, waarin de zorg voor de menselijke

persoon en de persoonswaarden voorop moet staan en vervolgens de vrijheid voor de kerk moet worden gewaarborgd.

Wat de verhouding van Kerk en politiek betreft, stipuleert Dondeyne duidelijk, dat de Kerk als zodanig geen politieke taak heeft. Haar eigen taak, bestaande in het waken over de gaafheid van geloof en reden, brengt haar echter wel met de politiek in aanraking. De interventie der Kerk in de politiek kan òfwel negatief zijn — in de vorm van een waarschuwing of veroordeling — òfwel positief — in de vorm van lering, bijv. van de christelijk sociale leer.

De ideale verhouding van Kerk en Staat kan, aldus Dondeyne, niet verder dan in algemene zin worden bepaald en wel als die verhouding welke voor de goede gang van zaken in het Staatsleven en de vrije werking der Kerk het meest bevorderlijk is. De vele conflicten en spanningen tussen Kerk en Staat, die zich in de geschiedenis hebben voorgedaan, zijn evenwel in veel gevallen voor beide partijen onvruchtbaar gebleken.

Tenslotte gaat schrijver in het kort in op de kwestie, welke naamgeving het meest verkieslijk is: „katholieke politiek” ofwel „politiek van katholieken”. Hij acht geen van beide uitdrukkingen onberispelijk. De eerste zegt z.i. teveel, omdat zij suggereert dat de politieke wijsheid van de katholieke een totaal andere is dan die van de niet-katholieke (hetgeen niet het geval is); de tweede zegt z.i. te weinig, omdat ze de indruk kan wekken, dat geloof en politiek geheel gescheiden zijn. Dondeyne geeft daarom de voorkeur aan de term „door het christelijk geloof geïnspireerde politiek”. Ook deze term kan z.i. nog misverstand verwekken, voorzover men er uit zou kunnen lezen, dat zich uit het geloof more geometrico een bepaalde politiek laat afleiden. O.i. is het gevaar voor een zodanig misverstand niet groot, aangezien de term „geïnspireerd zijn” zich met een wiskundig-deductief verband tussen geloof en politiek niet verdraagt.

Dondeyne sluit zich dus inzake de kwestie van de naamgeving aan bij het standpunt van Maritain — die hij overigens niet noemt, noch volgt wat betreft diens opvatting, dat het bestaan van meer dan één christelijk geïnspireerde partij als de normale toestand moet worden beschouwd. Anderzijds schaart hij zich ook niet bij degenen die de kwalificatie „katholiek” of „christelijk” in de aanduiding van een politieke partij onvoorwaardelijk afwijzen, zoals destijds Don Sturzo deed en in Civardi's bekende boek over het lekenapostolaat geschiedde. 6)

Wat Dondeyne over het *confessionele partijwezen* denkt, zet hij in het 12e hoofdstuk uiteen.

Sinds de tweede wereldoorlog is het probleem van het confessionele partijwezen in een nieuw stadium getreden. In de eerste plaats is er de sterk toegenomen complexiteit van de politieke vraagstukken, die zoveel technische deskundigheid van regeerders en administratie vereisen, dat de levensbeschouwing wel op de achtergrond moet raken. Vervolgens heeft de oorlog mensen uit verschillende levensbeschouwelijke milieu's tezamen gebracht en verplicht de eenwording der wereld tot dagelijkse samenwerking van individuen en volken over alle grenzen, ook de levensbeschouwelijke, heen. Tengevolge van deze factoren is het onderscheid tussen politiek en godsdienst geaccentueerd. Sinds 1945 zien we katholieke of christelijke

partijformaties moeite doen om hun strikt confessionele karakter af te leggen, en is bij de neutrale groeperingen het streven waarneembaar om tot een open neutraliteit te komen. Een geprononceerd voorbeeld hiervan vormt de Nederlandse Partij van de Arbeid.

De geschetste ontwikkeling voert als vanzelf tot de vraag naar de zin en de verantwoording van het confessionele partijwezen (resp. van de juistheid van het predikaat „confessioneel” in dit verband). Dondeyne wijst twee extreme vormen van confessionaliteit nadrukkelijk af, n.l. het eisen van een bepaalde geloofsbelijdenis voor het partijlidmaatschap alsook het streven naar een christelijke staat in strikte zin — d.w.z. een staat, waarin de christelijke godsdienst staatsgodsdienst is en de christelijke ethiek de enige maatstaf vormt voor de wetgeving. Daarentegen staat hij positief tegenover de figuur van de partij, die zich christelijk noemt omdat zij zich door de sociale beginselen van het christendom laat inspireren en de vrijheid van godsdienst en van geweten niet alleen proclameert maar ook programmatisch vorm geeft. Voor een zodanige partij acht hij overigens — aansluitend bij Mgr. Philips — het predikaat „confessioneel” niet op zijn plaats. Tenslotte onderscheidt Dondeyne nog een vierde vorm van confessionaliteit, n.l. de zgn. sociologische confessionaliteit. Deze is dan aanwezig wanneer een christelijk geïnspireerde partij feitelijk met een bepaalde geloofsgroep samenvalt, zulks als gevolg van historische omstandigheden, eventueel in de hand gewerkt door interventies van kerkelijke gezagsdragers.

Speciaal in verband met deze laatste vorm van confessionaliteit wijst hij op de gevaren die een verstrengeling van geloof en politiek meebrengt: gevaar voor compromittering van de Kerk met het tijdelijke, hetgeen niet bevorderlijk is voor de zuiverheid van de geloofsboodschap noch voor haar expansiekracht, gevaar voor fanatisme en verabsolutering der politieke tegenstellingen, het teloorgaan van de helderheid in de politiek en van de vrijheid van politieke keuze. Deze keuze-vrijheid acht hij een zo grote waarde (al zal zij overigens wel eens voor hogere moeten wijken), dat hij met kracht een „deconfessionalisering” der politiek bepleit. Hij heeft daarbij — uitdrukkelijk — België op het oog, waar voor de katholieke de zo gewenste politieke keuze-vrijheid niet bestaat. Zulks in tegenstelling tot Nederland, alwaar — aldus Dondeyne — het episcopaat met opzet het toetreden tot de Partij van de Arbeid niet heeft verboden, om de vrijheid van politieke keuze niet in het gedrang te brengen. Ofschoon tegenstander van „sociologische verzuiling” erkent Schrijver het goed recht van de eigen organisaties ten volle. Deze mogen echter nooit doel op zich zelf worden, zij moeten vermijden zich met de Kerk te identificeren en bovenal is het noodzakelijk, dat zij een geest van openheid ademen 7).

In een slothoofdstuk beantwoordt Schrijver de vraag, die hij in het begin van zijn boek al stelde, n.l. of het christendom nog actueel is. Zijn antwoord hierop is — vanzelfsprekend — bevestigend. Het met de Renaissance ingezette seculariseringsproces, dat successievelijk de (middeleeuwse) christenheid 8) geheel ontbonden heeft, stelt — aldus Dondeyne — het christendom zelfs beter dan ooit in staat tot het vervullen van zijn zending, zowel in strikt bovennatuurlijk opzicht als met betrekking tot het tijdelijke.

Opdat echter het christendom zijn zending daadwerkelijk kunne vervullen, is het noodzakelijk dat de christenen het christendom trouw blijven en in de wereld van nu present zijn. Dit laatste heeft tot voorwaarde, dat zij zich losmaken van een niet meer reëel verleden. De wereld zelf zal steeds behoefte blijven hebben aan de heilsboodschap van het evangelie.

— II —

Tot zover onze, ondanks uitvoerigheid wellicht toch nog te beknopte, weergave van de inhoud van Dondeyne's boek. Er moge uit gebleken zijn, dat we hier te doen hebben met een voor de christen-politicus bijzondere belangrijke publikatie, zulks zeker niet alleen op grond van hetgeen daarin over de politiek als zodanig wordt gezegd.

Omwille van het grote belang van het besproken werk laten we hieronder een korte, puntsgewijze opgezette samenvatting volgen van enkele leidende gedachten die wij aan Dondeyne's werk ontleen en waarop wij in het kader van deze beschouwing vooral het licht willen laten vallen. Nemen we daartoe als uitgangspunt het centrale thema van onze auteur, nl. dat wil het christendom zijn zending in de wereld van nu goed kunnen vervullen, de houding van de christenen tegenover deze wereld daarmee in overeenstemming moet zijn. Hiervoor kunnen, op basis van Dondeyne's uiteenzettingen, de volgende vereisten worden geformuleerd:

1) *Een duidelijk onderscheid tussen het profane en het sacrale.* Dooreenmenging van beide is schadelijk voor het geloof. Het wordt er door gecompromitteerd met bijmengsels, die met het geloof als zodanig niets hebben uit te staan. De — langzame — groei van dit inzicht alsmede de verschuiving van de grens tussen het profane en het sacrale, die zich sedert de middeleeuwen heeft voorgedaan en o.a. tot gevolg heeft gehad, dat tal van taken van de Kerk naar de burgerlijke maatschappij zijn overgegaan, hebben in het algemeen gunstig, want zuiverend, op geloof en Kerk ingewerkt. Tevens is door een duidelijker onderscheiding van het sacrale en het profane, de eigen aard van dit laatste meer tot zijn recht gekomen en is het zicht op zijn problematiek verbeterd.

2) *De erkenning, dat er ook buiten het geloof waarheid en goedheid te vinden zijn.* Eerst als deze waarden door de christen worden erkend, kunnen zij worden opgenomen in de christelijke synthese en gekerstend. Vele nieuwe ontwikkelingen van de laatste eeuwen zijn ten onrechte door de christenen geheel afgewezen, met negatie van het goede dat zij in zich hadden. Opnieuw vervallen in deze fout zou funest zijn, speciaal nu de grote gebeurtenis van deze tijd, nl. de eenwording der wereld, grootse perspectieven voor het christendom opent.

3) *Openheid ten opzichte van de wereld* uit hoofde van het christelijk gebod van liefde tot en solidariteit met de evenmens. Deze solidariteit verdraagt zich niet met isolement of apartheid, die men in christelijke kring te vaak aantreft. De eigen organisatie, die nuttig en nodig kan zijn, mag het gesprek met de wereld niet in de weg staan. Anders wordt zij, in plaats van een instrument om het christendom effectief in de wereld present te doen zijn, een hinderpaal daartoe.

4) *Verdraagzaamheid in positief-ethische zin* als het christelijk antwoord op de oproep van de huidige wereld om erkenning van de vrijheid van de menselijke persoon, én als middel om een vreedzame en vruchtbare coëxistentie met de andersdenkenden mogelijk te maken.

5) *Vooropgaan bij het streven tot verbetering der wereld in tijdelijk opzicht*. In het licht van de enorme toeneming van de technische mogelijkheden die deze tijd te zien geeft, krijgt het Schriftuurwoord, volgens hetwelk de mens tot taak heeft de aarde aan zich te onderwerpen — en dat wel de christelijke grondwet van de vooruitgang is genoemd — een nieuw accent. Speciaal voor de christen geldt, dat de wereld een „oeuvre humain” is en de mens een „Weltbildend” wezen — om in de termen van het moderne denken te spreken. Door een en ander waar te maken beantwoordt de christen niet alleen aan een ingeschapen drang van zijn menselijke natuur, maar geeft hij tevens gevolg aan een goddelijke opdracht.

Bovenstaande punten, die wij uit Dondeyne's werk distilleerden, moeten in het huidige tijdsgewricht van fundamentele betekenis worden geacht voor alle christelijke activiteit, speciaal op het vlak van het tijdelijke, ook op dat de politiek. Het valt niet moeilijk in te zien, dat het principe inzake het onderscheid tussen het profane en het sacrale vooral in verband kan worden gebracht met kwesties als de wezensbepaling van de christelijke of „christelijk geïnspireerde” politiek en haar organisatie; de overige punten, waaronder die van openheid, verdraagzaamheid en vooruitstrevendheid hebben meer betrekking op de werkzaamheid van de partij die op het profane vlak volgens de beginselen van de christelijke zedeleer de politiek beoefenen wil, alsmede haar program. Dit alles past ook in de gedachtengang van Dondeyne, al heeft hij waar hij ex professo de politiek ter sprake brengt, zijn uiteenzettingen ter zake toegespitst op een meer beperkte vraagstelling.

Door op dit laatste ter afsluiting van dit artikel nog even te wijzen, hebben wij nog eens extra willen doen uitkomen, dat Dondeyne's „Geloof en wereld” in zijn geheel voor de „christelijk geïnspireerde” politiek van betekenis is. Men leze het boek daarom in zijn geheel. Het is in goed Nederlands en in een de moderne lezer aansprekende taal geschreven. Ook al is niet alles wat de schrijver voordraagt gloednieuw — omdat hij het al eens eerder heeft geschreven of uitgesproken — en al behoeft men het ook niet met alle details eens te zijn, lezing en bestudering van Dondeyne's meesterlijke boek, liefst door een ieder die zich in de grondslagen van de „katholieke politiek” wil verdiepen, zullen niet nalaten hem het verhoopde nieuwe inzicht te schenken. Daarbij zal hem opnieuw duidelijk worden, dat men ook van de principiële politiek zeggen kan wat Dondeyne zo treffend over de waarheid opmerkte, nl. dat zij is een „nooit voltooide opgave”.

1) A. Dondeyne, *Geloof en Wereld*, 3de druk 1962, Patmos, Antwerpen/Nelissen, Beethoven. Wij nemen aan, dat de derde druk, die ons ter bespreking werd toegezonden, een ongewijzigde herdruk is.

2) Een eerder boek van Dondeyne is *Foi chrétienne et pensée contemporaine*. Zeer onlangs heeft hij een brochure *Priester en leek doen verschijnen*, die in tegenstelling tot het hier besproken werk de communicatie

binnen de Kerk behandelt. Vgl. de zeer prijzende bespreking in De Tijd-Maasbode van 21 augustus 1962.

3) Op blz. 77 lezen we, dat eerst wanneer de objectieve cultuurwaarden door een ethisch ideaal gedragen worden en bezielde, ze hun volwaardige menselijke betekenis bereiken. Hieruit valt te concluderen, dat D. de zedelijkheid als het dominerend element in de verticale cultuurstructuur beschouwt. Licht echter ook en wel uitsluitend in de zedelijkheid de oplossing van het vraagstuk van de ambiguïteit, waarover Schr. herhaaldelijk spreekt? Het is jammer, dat hij op dit vraagstuk niet ingaat.

4) Inmiddels pleit de Schrijver in zijn *Priester en leek* voor theologiestudie door leken.

5) Dit onderwerp wordt door D. eerst in het derde deel behandeld; wij brengen het echter hier ter sprake, om onze behandeling van het politieke deel groter geslotenheid te verlenen.

6) Bij verschijning van de 13de druk van dit werk — enkele maanden geleden (de eerste druk dateert van decennien her en de bewuste passage eveneens) — gaf dit punt nog aanleiding tot enige pennenstrijd in de pers.

7) Aldus geloven wij de opvattingen van D. het best in het kort te kunnen weergeven, mede gezien ook hetgeen hij terzake opmerkt in het 11de hoofdstuk.

8) Onder „christenheid” verstaat D. de middeleeuwse verschijningsvorm van christendom en Kerk, zulks in tegenstelling met Maritain, die iedere tijdelijke verschijningsvorm „christenheid” noemt en die daarom ook een ideaal voor een „nieuwe christenheid” heeft ontworpen. Afgezien van dit verschil in naamgeving tussen beide auteurs, bestaat er tussen hen een haast volkomen parallelie van opvatting.

Enige kanttekeningen bij de nota inzake het toerisme

De op Prinsjesdag door de Staatssecretaris van economische zaken bij de Tweede Kamer ingediende nota inzake het toerisme in Nederland behandelt een stuk economische politiek, dat normaliter weinig belangstelling krijgt, ook niet van degenen, die zich regelmatig met het economisch beleid occuperen. Er is buiten de vakpers dan ook weinig aandacht besteed aan dit beleidsstuk. Hoewel bijna de helft van het Nederlandse volk toeristisch consument is, dus direct bij het onderwerp van de nota is betrokken, mag het toerisme zich ook niet in een algemene belangstelling verheugen.

Het is echter uit de overtuiging van het belang tot een goed toeristisch apparaat te komen, op te bouwen volgens een verantwoord beleid, dat de Staatssecretaris, met weinig anderen, zich in de toeristiek heeft willen verdiepen. Duidelijk is het belang van het toerisme voor de betalingsbalans en de werkgelegenheid, doch ook, hoewel minder in het oog springend, voor de recreatie van ons gehele volk.

In de nota wordt de economische betekenis van het toerisme onder de aandacht van de Volksvertegenwoordiging gebracht, en voornamelijk nadruk gelegd op het economische aspect. Hoewel zulks enerzijds nuttig en de werkgelegenheid, doch ook, hoewel minder in het oog springend, stelling voor de toeristiek in ons land is immers een achtergebleven gebied; wanneer nu aan de planologische, sociologische en culturele aspecten in dit beleidsdocument geheel voorbij zou worden gegaan, zou deze achterstand voor een aantal jaren worden gefixeerd. Gelukkig ziet ook de bewindsman niet geheel aan deze aspecten voorbij, doch het komt mij voor, dat de economische benadering toch een zodanig stempel op het voorgestelde beleid heeft gedrukt, dat ook de komende behandeling in de Staten Generaal zich moeilijk daarvan zal kunnen losmaken.

Van een beleidsdocument mag geen wetenschappelijke verantwoording worden gevraagd; waar echter de Staatssecretaris begripsomschrijvingen bezigt of stellingen poneert, welke in de in het buitenland reeds diepgaande bestudering van het toerisme nog fel omstreden zijn, mag toch tenminste een verantwoording van de door hem gedane keus worden verwacht. Iedere motivering ten aanzien van begripsomschrijvingen ontbreekt echter. Zo worde allereerst de vraag gesteld waarom de thans vrij algemeen aan-

vaarde definitie van toerisme wordt vervangen door een geheel verouderde.

Vrij algemeen wordt onder toerisme (Fremdenverkehr) verstaan: Meerdaags verblijf buiten de eigen woonplaats voor andere dan beroepsdoel-einden. Enerzijds omvat het zodanig omschreven begrip meer, nl. ook het niet-recreatief verblijf, anderzijds minder, nl. niet het dagtoerisme. Waar nu in het verdere verloop van de nota vrijwel geen aandacht wordt besteed aan het eendagsverkeer — al ware het slechts omdat daaromtrent vrijwel geen gegevens beschikbaar zijn — is deze afwijkende definitie slechts verwarrend.

Wat het andere punt betreft, de Staatssecretaris wenst de door hem terecht als belangrijk aangemerkte categorie zakenlieden slechts in zijn beschouwing te betrekken voor zover hun verblijf een recreatief karakter heeft. Waarom deze gasten tijdens een bijgewoond congres geen toerist zijn, en de dagen daarna wel, is een beperking waarvoor geen enkel motief is aangevoerd, en ook wel niet aangevoerd zal kunnen worden.

Ook wordt in de paragrafen twee en drie een niet nader gemotiveerd onderscheid gemaakt tussen vreemdelingenverkeer (toerisme door buitenlanders) en binnenlands toerisme. Buiten de betekenis voor de betalingsbalans — een geheel economische dus — is het gemaakte onderscheid geheel overbodig; het wordt dan ook in bredere vakstudies nooit gemaakt. In de derde paragraaf, houdende een analyse van het toerisme in Nederland, wreekt zich een onnodige beperking in statistisch materiaal, daar alle tabellen uitsluitend gebaseerd zijn op overnachtingscijfers. Op inkomend toerisme gespecialiseerde reisbureaus en naar Nederland varende of vliegende ondernemers zouden wellicht rijke aanvullende gegevens kunnen verstrekken. Ook zou nadere bestudering van cijfers van reisbureaus in naburige landen wellicht aandacht verdienen. Met name zou wel kunnen blijken uit de boeken van Belgische reisbureaus, dat het bezoek uit België niet zo'n teruggang heeft gekend als wel wordt gedacht.

Bij de bepaling van het te volgen beleid heeft de Staatssecretaris zich op het standpunt gesteld „dat de bevordering van het toerisme primair een aangelegenheid van het particuliere initiatief dient te blijven”, een in de economische politiek door de KVP algemeen aanvaarde stelling. In hoeverre deze stelling voor het toerisme opgaat, moge hier in het midden worden gelaten, er zij slechts op gewezen dat elders het tegendeel is verdedigd en met succes in de praktijk gebracht. Een voorts opkomende vraag is echter of het toerisme niet, zoals vele andere taken van het bedrijfsleven, waar dezelfde algemene stelling wordt gehuldigd, behoefte heeft aan ordening. Voor het hotelwezen is door het bedrijfschap voldoende regeling en waarborg geschapen tegen beunhazerij in de beroepsuitoefening. In de andere toeristische bedrijven, met uitzondering van de in de nota niet besproken vervoerssector, heerst nog een volledige vrijheid. Wie herinnert zich niet van enige jaren het runnerstelsel in de hoofdstad, dat tot een ware plaag voor de toerist werd?

Anderzijds rijst de vraag of door de heersende volledige vrijheid het zo verlangde particulier initiatief niet juist in gedrang komt, op dezelfde wijze als dit een tiental jaren geleden in het geregelde personenvervoer is gebeurd. Steeds meer worden reisbureaus en toeristische attracties, met

de hotellerie de basis van het toerisme, door concentraties en overname door grote concerns bedreigd.

Wellicht leidt ook de ontwikkeling van het toerisme tot een groeiende concentratie, doch indien men dit aanvaardt, doet het vreemd aan te stellen dat de bevordering daarvan — waarbij het bedrijfsleven de drager moet zijn — voornamelijk een zaak van particulier initiatief is, welk woord in de mond van een bewindsman, wiens ambt ook behartiging van middenstandsbelangen inhoudt, toch een bijzondere klank heeft.

In de alinea, volgende op dewelke waarin de Staatssecretaris bovenbesproken standpunt verkondigt, stelt hij zich tot taak te bevorderen, dat de toeristische mogelijkheden van Nederland op systematische wijze worden benut en ontplooid. Een grote taak, welke vele jaren zal vergen. Doch het systeem voor die ontwikkeling zal de Volksvertegenwoordiging, en ook iedere opvolger van de bewindsman, in deze nota vergeefs zoeken. Het ware te hopen, dat bij de Kamerbehandeling geen genoegen wordt genomen met dit schone voornemen, doch een duidelijk uitgestippeld schema ter discussie zal worden gesteld.

Dat de Staatssecretaris de ontplooiing der toeristische mogelijkheden aan het initiatief der lagere publiekrechtelijke organen wil overlaten, is zeker toe te juichen, doch dat, indien deze daartoe geen initiatief wensen te nemen, de centrale overheid zich tot uitzichtloos stimuleren wil beperken, lijkt geen actief beleid.

Een bijzondere paragraaf werd gewijd aan de betekenis van het toerisme voor de economie van ons land. De toeristische bestedingen, in 1960 een miljard, voor 1970 op twee miljard geraamd, rechtvaardigen naar de mening van de Staatssecretaris extra-voorzieningen. Het is verheugend, dat op deze wijze de resultaten en verwachtingen voor het toerisme onder de aandacht van de volksvertegenwoordiging wordt gebracht. Ook op de groeiende betekenis van het internationaal toerisme voor de betalingsbalans 1955: anderhalf, 1961 bijna drie procent, wordt de aandacht gevestigd. Het is spijtig dat geen cijfers beschikbaar zijn over de uitwerking van deze toename op het inkomen uit vervoersdiensten. Wellicht is het daaruit te verklaren, dat men in deze paragraaf, en ook in die betreffende het te voeren beleid, ieder verband mist tussen het inkomend toerisme en het internationale vervoer door Nederlandse ondernemers. Aan de mogelijke gezamenlijke acties van Nederlandse rederijen of de noodlijdende KLM en het Nederlands toerisme, hun wederzijdse invloed en de interdependentie van hun groei wordt in het geheel geen aandacht besteed, hoewel een ieder weet dat deze bedrijfstakken enige steun kunnen gebruiken.

In paragraaf 3 wordt een analyse gegeven van het toerisme in ons land. Waar de bewindsman slechts overnachtingscijfers ter beschikking stonden, heeft hij daarmee een zo helder mogelijk beeld gegeven van de spreiding der toeristen, van de toeristenstromen en van hun verdeling over verscheidene overnachtingsvormen. Een mogelijkheid om over meer en betere gegevens te beschikken zou wellicht zijn het verplicht gebruik van een onlangs in de Revue du Tourisme aanbevolen touristenkaart, welke de toerist aan de grens wordt uitgereikt en ingevuld door ieder ontvangend bedrijf wordt gebruikt om de gegevens van de gast in te schrijven en

ook wordt afgetekend, en bij het verlaten van het land weer wordt ingenomen. Hoewel deze paragraaf, samen met de volgende — over de spreiding van het toerisme — het beste deel van de nota vormt, en dan ook lof behoort te oogsten voor zijn schrijver, valt het te betreuren, dat een zo belangrijk vraagstuk als de sociale spreiding van het toerisme, hierin genoemd, met enige vage termen wordt afgedaan. Daargelaten of daarmee samenhangende vraagstukken tot de competentie van deze Staatssecretaris behoren of tot die van zijn ambtsvoorganger, de huidige Minister van sociale zaken, indien in enig document over sociaal toerisme gesproken wordt, kan met vermelding niet worden volstaan. In ons omringende landen heeft de sociale vacatiespreiding een zodanige opgang gekend, en zijn de daarin bereikte resultaten zeer heilzaam gebleken, zoact voorbeelden voor een sociaal verantwoord toeristisch beleid voldoende aanwezig zijn.

Tenslotte erkent de bewindsman dat de bestudering van het toerisme in ons land nog in het beginstadium verkeert, en geeft hij als voornemen te kennen daarin middels subsidies verandering te brengen. Het moge als een oratio pro domo klinken, doch schrijver dezes acht dit voornemen zo belangrijk, dat het op zich een nota zou kunnen rechtvaardigen. Over de wijze waarop de Staatssecretaris het door hem daartoe uitgetrokken bedrag denkt te besteden, geeft het stuk weinig klaarheid.

Allen die hierover meebeslissen, houden voor ogen, dat de achterstand in de toeristiek in Nederland zeer ernstig is, en dat losse onderzoeking wellicht voor een enkel vraagstuk soelaas bieden, of voor een korte tijd een helder inzicht geven, doch dat de kadervorming van een aantal in diverse wetenschappen gevormd functionarissen met belangstelling voor het fenomeen toerisme de enig mogelijke weg is om de ontwikkeling bij te houden en zo mogelijk te voorzien.

„Geen studies maar vaklui”, is ook de conclusie van een studie over toeristische instituten en opleidingen, gepubliceerd door de directeur van het Istituto di cultura turistica te Rome. Teneinde een kader op te bouwen lijkt een vast instituut, met veelzijdige documentatie en mogelijkheden tot scripties en dissertaties, al of niet gelieerd aan een universiteit of hogeschool, de meest effectieve weg.

Aan het actuele probleem van spreiding der toeristenstromen, zowel in tijd als in ruimte, wordt in de nota veel aandacht besteed. De staatssecretaris heeft in deze reeds verscheidene initiatieven genomen, en wacht thans enige adviezen af. Dat de spreiding in het achter ons liggende seizoen is mislukt, mag men deze bewindsman niet verwijten; de door hem sinds zijn ambtsaanvaarding genomen initiatieven doen verwachten dat in de toekomst inderdaad resultaat met de spreiding zal kunnen worden bereikt, waarvan dan alle eer aan deze Staatssecretaris zal toevallen.

De vijfde paragraaf behandelt de voorgenomen verbetering van de toeristische uitrusting en de propaganda. Vooral t.a.v. het eerste deel, de toeristische infrastructuur, werd veel van deze nota verwacht, wat niet werd geboden.

Specifieke accomodatievormen acht de Staatssecretaris de hotellerie, de kampeer- en aanverwante bedrijven en de congres-accommodatie.

Alvorens deze te bespreken noemt hij ook de wegeaanleg, de luchthavens en de zgn. toeristische attracties. Waarom hierbij niet de toerwagenondernemers, de reisbureaus, met name welke op inkomend toerisme zijn gespecialiseerd, en ook de culturele accommodatie is vermeld en behandeld is geheel onbegrijpelijk. Ziet men ten departemente werkelijk zo eng, is men bang enig punt aan te roeren waaromtrent ook een andere minister zggenschap heeft? Van een zo totaal gebrek aan toeristische visie is de voorafgaande paragrafen toch in het geheel niets gebleken. Men vergeve mij dat ik niet deze paragraaf hier ga aanvullen als zij zou kunnen zijn, daartoe zou een nieuwe nota nodig zijn. Hier moge worden volstaan met enige punten: het onlangs verschenen rapport van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel: Wat eist het verkeer in Nederland, geeft een uitstekend overzicht van de eisen welke in de komende jaren aan het vaderlandse wegennet gesteld kunnen worden, doch houdt met toeristische eisen weinig of geen rekening. De Deltadienst heeft uit de unieke toeristische attractie bij de door haar uitgevoerde werken geheel geen toeristische munt geslagen. De „vogeltrekweg” van Jutland naar Duinkerken, waarvan het grootste gedeelte door ons land zou moeten lopen, heeft geen enkele prioriteit in het wegebouwschema. Aan het privé-luchttoerisme wordt geen enkele accommodatieverbetering voorgehouden. Aan via de zeehavens inkomende reizigers, potentiële toeristen, zij het wellicht voor enkele dagen, wordt geen bijzondere accommodatie geboden. Aan andere bedrijven, wellicht even belangrijke dragers van het toerisme als hotels, met name de reisbureaus en de kleine toerwagenondernemers wordt geen enkele kredietfaciliteit verleend. Niet eens wordt hen de weg gewezen tot het leggen van contacten — via consulaten — met potentiële toeristen; het mogelijke inschakelen van in privé- of overheidsbezit zijnde landgoederen bij een te ontwerpen kastelentocht wordt niet overwogen. Evenmin als openstelling van vele schone vaderlandse kerkgebouwen, teneinde een kathedralen-kerkentocht te kunnen ontwerpen. Van enige dezer mogelijkheden zal men kunnen aanvoeren, dat verwerkelijking daarvan niet op de weg des staatssecretaris ligt; doch ook zal men moeten erkennen dat overleg met andere departementen, met andere mede-competente ministers geen taak is voor het ANVV.

Voor wat betreft die specifieke accommodatievormen, waarop wel nader wordt ingegaan, is het verheugend, dat de bewindsman niet alleen de uitbreiding, doch ook de kwaliteitsverbetering van de bestaande logiesaccommodatie nodig acht. Wellicht is ook de in het buitenland zeer algemeen verbreide kwaliteitscontrole in de ogen van de volksvertegenwoordiging van voldoende belang, om haar aan de bewindsman te suggereren.

De voorgestelde verhoging van de subsidie aan de organisatie, welke de propaganda voor toerisme naar Nederland behartigt, zal na motivering daarvan door de tabellen 10 en 11 wel geen tegenstand meer ontmoeten. Slechts Zweden, Zwitserland en W. Duitsland (met zijn zeer groot binnenlands toerisme) geven procentueel minder uit aan propaganda, dan zij uit inkomend toerisme ontvangen.

Evenals in de nota moge het voorgaande in enkele conclusies resulteren:

1. De in de toeristische nota gebezigde terminologie wijkt ongemotiveerd

af van de internationaal gebruikelijke. De onklarheid der begrippen is wellicht te verklaren uit de achterstand in de bestudering van het toerisme, de toeristiek, doch tevens een aansporing deze achterstand in te lopen.

2. Bij de analyse van het toerisme is uitsluitend afgegaan op overnachtingsgegevens. Het in de eerste conclusie van de nota gestelde is door gebruikmaking van aanvullende gegevens uit de vervoers- en reisbureau-bedrijven en door invoering van de toeristenkaart te verwezenlijken.

3. Ten aanzien van de ruimtelijke en tijdelijke spreiding van het toerisme valt de bewindsman niets dan lof toe te zwaaien; het verdient aanbeveling aan de sociale spreiding meer aandacht te besteden.

4. Ten aanzien van de voorgenomen verbetering van de toeristische infrastructuur vertoont de nota een onbegrijpelijk tekort aan durf en visie. De daarin wel uitgebreid behandelde punten doen hopen, dat de Staatssecretaris desgevraagd met een gedegen antwoord ter zitting zal komen.

5. De voorgenomen verhoging van subsidie aan het ANVV is nuttig en noodzakelijk. De in het uitzicht gestelde subsidie voor wetenschappelijk onderzoek zou niet mogen worden versnipperd, doch zal slechts effectief aangewend kunnen worden voor oprichting van een Instituut voor Toeristiek.

P.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE : MEJUFFR. MR J. F. M. BOSCH, MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELSVOORT, DRS A. W. H. J. QUAEDEVLIET
W. M. PERQUIN, G. GIELEN. REDAKTIESEKRETARIS: DRS. J. F. VAN DER HEIJDEN

JAARGANG 16

NOVEMBER

NUMMER 9

Mr Dr C.P.M. Romme

DOOR MR A. L. DE BLOCK

Voor mij ligt een foto van 16 mei 1916, voorstellende een groot aantal studenten, aanwezig bij de viering van het vierde lustrum van de Amsterdamse Rooms-Katholieke Studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas. Dit was het beroemde lustrum, waarbij het bijbelse drama „Judith” van de Amsterdamse student Herman van den Eerenbeemt werd opgevoerd, een gebeurtenis, waarin heel Katholiek Amsterdam deelde.

Een evenement was dat lustrum, in gloedvolle woorden aangekondigd door de reünist Anton Barge, de latere Leidse hoogleraar. Voorzitter van „Thomas” was in dat jaar Frans Teulings, die het huidige geslacht heeft leren kennen als een knap Kamerlid en een degelijk Minister der Kroon. Dat hij de verantwoordelijkheid voor zulk een belangrijk experiment, als deze toneelopvoering was, aandorst, moest bewondering wekken.

Op een der voorste rijen van de foto ziet men de jonge student Carl Romme. Men ziet hem trouwens op tal van andere foto's, bij dat lustrum genomen. Hij was een der organisatoren, en wie hem later heeft leren kennen als „een man van grooten bedrijve, besogne, memorie en directie, ja singulier in alles”, zal begrijpen, dat hij reeds destijds een zeer groot, zo niet een wezenlijk, aandeel moet hebben gehad in de opzet en de uitvoering van dat inderdaad historische initiatief van „Thomas”.

Het was zijn eerste publieke optreden.

Niet alleen in „Thomas” vervulde hij een rol van betekenis, doch ook in het Amsterdams studentencorps, en een oud-burgemeester, die hem toen voor het eerst leerde kennen, verklaarde mij eens, destijds reeds ervan overtuigd te zijn dat belangrijke taken in de maatschappij voor Romme waren weggelegd. Hij kenschetste hem als een spreker en organisator zonder weerga.

Hoewel Romme in Noord-Brabant is geboren en een deel van zijn jeugd in Den Haag heeft doorgebracht, is hij toch in de eerste plaats

Amsterdammer. In deze stad was hij gymnasiast en leerling van het bekende Ignatiuscollege. Hij heeft er gestudeerd in de rechtswetenschap aan de Gemeentelijke Universiteit. Hij vestigde er zich als advocaat, werd er op zeer jeugdige leeftijd lid van de gemeenteraad en gaf al spoedig leiding aan de raadsfractie der Rooms-Katholieke Staatspartij. Jarenlang heeft hij zich van deze zeker niet gemakkelijke taak gekweten en zich als zodanig een groot gezag veroverd. Reeds dit kentekent hem als een man, aan wiens woord waarde werd gehecht.

Toch was dit slechts een deel van het kader waarbinnen hij zich bewoog. Immers, in de vooroorlogse tijd was er te Amsterdam, en met name in Katholiek Amsterdam, nauwelijks een initiatief denkbaar waaraan hij niet actief deelnam. Zijn werkzaamheid scheen schier onuitputtelijk. Men mocht zich afvragen hoe hij alles wat hij aanvatte meester bleef. Hij bleef het meester. Romme was een man, die voor alles tijd scheen te hebben. Geen offer was hem in dit opzicht te groot, en het was het merkwaardige bij hem dat hij aan elke taak, die tot hem kwam, inhoud wist te geven. Men bedenke welk een arbeid dit telkenmale vorderde.

Allengs breidde hij zijn activiteit uit tot ver buiten de stad zijner inwoning. Zo werd hij te Tilburg, aan de toen nog jonge Katholieke Economische Hogeschool, eerst lector in de sociale wetgeving en vervolgens hoogleraar in staats-, administratief- en arbeidsrecht, een leerstoel, thans over vier personen verdeeld. Wie zou denken, dat hij met zijn rijke Amsterdamse ervaring en zijn grote knapheid zich daar spelenderwijze van kweet, vergist zich, want ook in dit ambt zag hij kans van oorspronkelijkheid te getuigen. Als voorbeeld zou ik willen noemen zijn visie op de taak van de corporaties in de staat. Reeds in 1932 had hij in een dagbladartikel gesteld, dat het verkeerd was die corporaties afgescheiden van de staat te houden, een mening die wel enige bestrijding vond. Hij liet zijn standpunt echter niet los en de vrucht van zijn nadere bezinning op dit probleem was een uiterst instructieve inaugurale rede. Hierin gaf hij gestalte aan zijn denkbeelden op dit stuk. Ook daarop was er kritiek, doch zijn betoog had de grote verdienste, dat het probleem, waarvan hier sprake is, voorgoed en duidelijk was gesteld, hetgeen betekende, dat men niet meer dorst aankomen met de vage gedachte, dat de maatschappij nevens de staat moest worden georganiseerd.

Betreurd moet worden, dat zijn professoraat een voortijdig einde vond. Toch mocht dit geen bevreemding wekken want een man als Romme was van nature geroepen tot het ministerschap. In 1937 gaf hij al zijn functies prijs om de leiding van het Departement van Sociale Zaken te aanvaarden. Helaas is ook de vervulling door hem van dit ambt van korte duur geweest. Nochtans heeft hij tijdens zijn bewind baanbrekend werk verricht. Wie kennis neemt van de „Parlementaire Geschiedenis 1938—1939” van de toenmalige redacteur van „De Tijd” Hans Hermans, vindt daarin een zeer objectieve uiteenzetting van Romme's activiteit, van zijn strijd tegen de werkloosheid en van zijn ijveren op het gebied van de sociale verzekering.

Gedurende het eerste jaar van zijn ministerschap was, aldus Hermans,

het streven van de jonge bewindsman er op gericht de gevolgen van de werkloosheid te lenigen, niet in de vorm van een generale steunverhoging, doch door middel van partiële verbeteringen in de steunverlening op punten, waar deze noodzakelijk waren. Er volgt dan een opsomming van de aangebrachte verbeteringen, die getuigt niet alleen van een opmerkelijke vindingrijkheid, doch ook en voornamelijk van een diep inzicht in de tragiek van de heersende toestand. Romme zag in de werkloze de mens in nood en schrok niet terug voor tal van experimenten, die inderdaad tot goede uitkomsten hebben geleid.

Zijn tweede ministeriële jaar was gericht op de bestrijding van de werkloosheid zelf, zulks in nauwe samenwerking met zijn ambtgenoot van Economische Zaken. Ook hier wordt men weer getroffen door zijn initiatief en zijn doorzettingskracht. Talrijke bestrijdingsmaatregelen zijn onder zijn bewind tot stand gekomen en ook deze bleken in menig opzicht doel te treffen. Ze getuigen van een rusteloos zoeken naar mogelijkheden van werkverruiming, en het is wel diep te betreuren geweest, dat juist zijn politiek een der aanleidingen was tot het uitbreken van de kabinet-crisis in juni 1939. Hijzelf stelt in een in 1953 door hem geschreven brochure, getiteld: „Katholieke Politiek” — die men een, zij het wat prematuur, politiek testament zou kunnen noemen — dat het conflict zich vooral afspeelde rond zijn beleid met betrekking tot de jeugdwerkloosheid: „Een combinatie van een groeiende vrees voor een verrooming van de Nederlandse jeugd met een verschil van opvatting omtrent de eisen der financiële politiek leidde tot het einde van het Kabinet.”

Zijn naam als minister zal echter voornamelijk verbonden blijven aan de door hem bevorderde kinderbijslagpolitiek. Het desbetreffende wetsontwerp heeft hij nog door de Tweede Kamer aangenomen gekregen. Zijn opvolger, dr. Jan van den Tempel, bracht het in het Staatsblad. Ook hieromtrent vindt men uitvoerige gegevens in het aangehaalde werk van Hans Hermans. Deze vat Romme's streven aldus samen:

„De Regering zag het als een eis van het algemeen welzijn, dat de redelijk- en zedelijk- handelende mensch, die voor het levensonderhoud van zich en de zijnen is aangewezen op zijn arbeidskracht, in den algemeen opzet der loonvorming geen belemmering ontmoet tot het voldoen aan zijn recht tot vorming van een gezin naar de wetten der natuur en aan zijn plicht tot onderhoud van het aldus door hem gevormde gezin. De arbeider behoort uit zijn arbeid het onderhoud voor zich en de zijnen te kunnen verdienen — en wel zoo, dat hij, die meer kinderen heeft, dan het feitelijk — gemiddelde aantal, daardoor met zijn gezin niet beneden zijn stand behoeft te leven.”

Het heeft hem strijd gekost, zijn beleid in de Tweede Kamer door te zetten. Dit beleid was principieel opgezet, doch niet in zulk een vorm, dat het daardoor andersgezinden moest afstoten. Ook dit is op zichzelf een knappe prestatie, die getuigde van staatsmanswijsheid. Er werd een grondslag mee gelegd tot verdere ontwikkeling van de sociale verzekering, welke dan ook later haar beslag heeft gekregen.

In de jaren die volgden, heeft Romme zich voornamelijk aan studie gewijd. Prof. W. van der Grinten heeft hierover een en ander medege-

deeld in een artikel, verschenen in de „Volkskrant“ van 10 november 11. Wat uit die studie voortkwam getuigt niet alleen van grote belesenheid, doch meer nog van treffende originaliteit. Men behoeft het weer niet in alle opzichten met hem eens te zijn, maar moet in elk geval erkennen met een „remueur d'idées“ te doen te hebben.

Van der Grinten licht dit toe aan de hand van Romme's geschrift over de onderneming. Hetzelfde zou men kunnen doen met behulp van een ander boek van zijn hand, dat in 1945 verscheen en voorstellen tot grondwetsherziening behelsde. Ook hierin zet Romme ons aan het denken, al kan men zijn gedachten soms niet delen. Ik doel hier b.v. op zijn verwerping van het twee-kamer-stelsel in het huidige staatsbestel en op zijn bijna onwankelbaar geloof in de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie.

In een dagbladartikel van dezelfde datum vindt men bevestigd, dat Romme niet dan na grote aarzeling heeft toegegeven aan de in 1945 op hem geoeffende druk, het Tweede-Kamerlidmaatschap te aanvaarden. Dat hij dit laatste heeft gedaan getuigt van een diep plichtsbefef. Wie hem kent weet, dat de studie hem meer trok.

De huidige generatie ziet hem bovenal als voorzitter van de Tweede-Kamerfractie der Katholieke Volkspartij, dus — om bij deze eeuw te blijven — als opvolger van Schaepman, Kolkman, Nolens, Aalberse, Goseling en Deckers.

Waarvoor kwam hij in die functie te staan en wat heeft hij ervan gemaakt?

Zowel de Regering als de Volksvertegenwoordiging stond in 1945 voor een taak zo zwaar als nooit te voren op een Kabinet en op kamerleden was komen te rusten.

In de eerste plaats was aan de orde hetgeen het eerste na-oorlogse kabinet samenvatte in het woord herstel: herstel van te loor gegane welvaart, herstel van een financiële werkbasis in een totaal verarmd land.

Daarnevens waren er vooral twee zeer grote problemen in het geding die om oplossing vroegen: de betrekkingen met het voormalige Nederlandsch-Indië, doch bovenal het opzetten van een geheel nieuwe buitenlandse politiek, ter vervanging van de meer dan een eeuw lang gevoerde neutraliteitspolitiek.

Het zijn alles woorden die om een inhoud vroegen en het was taak van Regering en Volksvertegenwoordiging die inhoud te bepalen.

Reeds in 1946 werd Romme geroepen om in de grootste fractie van de Tweede Kamer de leiding te nemen en zag hij zich dus genoopt zich rekenschap te geven van alle toen aanhangige politieke vraagstukken. Hoe belangrijk ook de taak van vroegere fractieleiders moge zijn geweest, zij zonk in het niet bij die, welke rustte op de man, die in 1946 het werk op zich nam.

Op die plaats was hij in zeker opzicht een nieuweling, want slechts korte tijd was hij tevoren Kamerlid geweest. Dit had het voordeel, dat hij zich los kon maken van de oude politiek en een inderdaad nieuw tijdperk kon inzetten. Vijftien jaren heeft hij zijn taak vervuld en zonder

enige overdrijving kunnen we stellen, dat die jaren een geheel eigen periode in de parlementaire geschiedenis der K.V.P. betekenen.

Die taak was niet beperkt tot het werk in de fractie, doch omvatte mede — en dit heeft hij steeds heel duidelijk gezien — politieke opvoeding van het kiezersvolk achter de fractie. Bedenkt men nu nog eens, dat er sprake was van een geheel nieuwe politiek, dan begrijpt men beter hoe loodzwaar de tweeledige opgaaf was, die op hem rustte.

Hoe heeft hij zich ervan gekweten?

Men maakt zich van een antwoord hierop niet af door te wijzen op zijn groot talent als politiek spreker. Dit talent is onbetwist, doch het is slechts een onderdeel van hetgeen hij heeft geschonken.

Gerretson heeft eens van hem gezegd dat hij ongetwijfeld uitblonk als redenaar, doch minder als schrijver. Dit op zichzelf reeds houdt een ernstige kritiek in. Is deze juist? Men kan stellen, dat de stijl van zijn schrifturen soms wat moeilijk leesbaar is, doch dan zou ik onmiddellijk daaraan willen toevoegen dat het lezen van die schrifturen steeds de moeite loont, want het is altijd zo geweest, dat hij iets had te zeggen. Verder moet goed worden onderscheiden tusschen zijn grotere geschriften en zijn dagbladartikelen. Hij is immers geruime tijd staatkundig hoofdredacteur van een bekend ochtendblad geweest. Een opleiding als journalist had hij niet genoten en dit is soms merkbaar in wat hij schreef. De Leidse hoogleraar J. C. van Oven, oud-hoofdredacteur van „Het Nieuws van de Dag” voor 1916, heeft eens gezegd, dat een journalist zich zeer nauwgezet moet richten tot de eenvoudige krantenlezer en aan deze een zaak zo duidelijk moet maken, dat hij haar door en door kan begrijpen. Romme heeft, zeker in de aanvang van zijn werkzaamheid, met die moeilijkheid voortdurend te worstelen gehad, en deze weten te overwinnen. Merkwaardig was immers dat bij zijn vertrek als hoofdredacteur juist van zeer gezaghebbende journalistieke zijde werd verklaard, dat zijn heengaan een ernstig gemis betekende. En de commentaren van toen waren wel degelijk goed overwogen en behelsden zeer zeker geen gemeenplaats. Daarvoor was de toon veel te ernstig. Daar kwam bij, dat Romme zijn dagbladartikelen moest schrijven in uren, afgeknepen van een overvolle dagtaak van geheel andere aard, want zijn journalistieke arbeid had inderdaad een gans ander karakter dan zijn fractieleiderschap en wat daarmede samenhang. In zijn dagbladartikelen toonde hij zich herhaaldelijk een sterk emotioneel geladen man. Ik stel er prijs op dit te vermelden, omdat het een stuk van zijn persoonlijkheid kenschetst. Geheel anders was zijn optreden als fractievoorzitter. De woorden, in deze hoedanigheid door hem gesproken — en hoevelen zijn het er geweest! — getuigen steeds van een opmerkelijke zelfbeheersing en van een grote voorzichtigheid. Ze waren zo duidelijk als maar enigszins doenlijk was; ze hielden mogelijkheden open, als de politieke noodzaak zulks vorderde. Een en ander moet tot de conclusie leiden, dat Romme een grote geestkracht heeft moeten opbrengen om zijn redacteurschap en zijn fractieleiderschap scherp te onderscheiden. De emotioneel geladen man van de krant wist zich, vaak op dezelfde dag, te schikken naar de geheel andere sfeer, waarin een Tweede-Kamerlid pleegt te werken.

Wat zijn grotere geschriften betreft — ik denk hier thans met name aan het reeds door mij aangehaalde boek over Katholieke politiek — kan hem zeker geen stroefheid van stijl worden verweten. Wel zou men kunnen zeggen, dat hij zich allengs een volkomen persoonlijke en duidelijke stijl had eigen gemaakt. Dit is veeleer als een bijzondere prestatie te waarden.

Op Gerretsons woord valt dus veel af te dingen, al zullen er dan ongetwijfeld dagbladartikelen zijn geweest, waarin Romme's stijl wat moeizaam was. Men vergete dan niet, onder welke omstandigheden ze soms moesten worden geschreven.

Hem is wel verweten, dat hij als fractieleider achter de feiten aanliep, dat hij b.v. aanvankelijk verklaarde een bepaalde conceptie onaanvaardbaar te achten, en later, als de omstandigheden ingrijpend waren gewijzigd, zich bij die conceptie neerlegde. Toch geloof ik dat men hem hier onrecht doet. Laat ik trachten deze stelling te bewijzen.

Romme moest leiding geven aan de politiek in een periode, die werd gekenmerkt door telkens wisselende omstandigheden. Men herinnere zich slechts de gebeurtenissen van na 1945 met betrekking tot onze verhouding tot Indonesië: in 1946 het accoord van Linggadjati en in 1949 de soevereiniteitsoverdracht. Regering en Kamers waren genoopt, mede onder de druk van de internationale machtsverhoudingen — om slechts één factor te noemen — voldongen feiten te aanvaarden. Men had te doen met een schoksgewijze zich voltrekkende evolutie, ten slotte uitlopende in een radicaal loslaten van de oude staatsrechtelijke band met het voormalige Nederlandsch-Indië.

Romme nu zette zich telkenmale aan een scherpe analyse van hetgeen de Regering inbracht. Zijn aanleg bracht dit mede. Toen het accoord van Linggadjati de Kamers bereikte, zeide mij een doorgewinterde diplomaat, met wie ik destijds veel contact had, dat hier slechts sprake was van een „working-paper”, inleidende de toekomstige ontwikkeling, welke zou neerkomen op een volledig teniet doen van de oude bedeling. En hij voegde daaraan toe, dat men zulke accoorden niet te veel op de inhoud moest beoordelen, dat de Engelsen met staatsstukken van dien aard gewoonlijk opereren en van de analyse ervan weinig werk plegen te maken. Dit nu is een denkwijze, geheel in strijd met die van een man als Romme. Voor hem is elk regeringsstuk diepgaande bestudering en kritiek waard. Mitsdien moet aan elke ontwikkelingsfase van een politiek noodzakelijkerwijze volledig aandacht worden gewijd. Vandaar, dat de rede-nering: „het is slechts een „working-paper” ”, hem ten enenmale vreemd is. Ik voeg hieraan toe, dat het aan Ranke toegeschreven slagwoord over het primaat van de buitenlandse politiek hem evenmin toespreekt. Dit sluit dus in, dat elke fase een nauwgezette ontleding vordert. Nu kan het zeer wel zijn, dat er zich al spoedig een politieke toestand ontwikkelt, radicaal anders dan die welke er aan voorafging. Maar dit mag nimmer betekenen, dat men met welke fase ook de hand kan lichten onder het motto, dat het over enige tijd toch wel weer anders zal gaan. Het is immers evengoed mogelijk, dat men op een bepaald

moment met een eindfase krijgt te doen. Dan faalt de theorie van het „working-papier” volstrekt.

Zo even gewaagde ik van een slagwoord. Men zou ook van een leuze hebben kunnen spreken. In Romme's politieke woordenboek komen dergelijke uitdrukkingen niet voor. Dit laatste heeft men wel eens verkeerd beoordeeld. Een lange, en dus uiteraard aan woorden rijke, redevoering — en Romme heeft herhaaldelijk lange redevoeringen moeten houden — behoeft nog niet aan inhoud arm te zijn. Ware dit het geval, dan zou er sprake zijn van demagogie. Dit is ver van hem. Hem dienen de woorden louter ter verduidelijking en ter beoordeling van de politieke toestand.

In 1952, toen de verkiezingen voor de K.V.P. niet aan de verwachtingen hadden beantwoord, is hem daarvan een verwijt gemaakt in een belangwekkend interview, door een onzer Katholieke bladen aan enkele mannen van gezag afgenomen. Romme zou zich te veel hebben overgegeven aan wat heette: „abstracte distincties”. Het verwijt houdt m.i. geen steek. Ter weerlegging ervan zou men naar de Handelingen der Staten-Generaal kunnen verwijzen. In het algemeen ben ik trouwens van mening dat men zeer voorzichtig moet zijn met aan het beleid van een fractievoorzitter de ongunstige uitkomst van Tweede-Kamerverkiezingen te wijten. Eerder zou men kunnen stellen, dat dit een gevolg kan zijn van een stuk regeringspolitiek waarvoor politieke geestverwanten in het Kabinet verantwoordelijk zijn. Ook hier echter zij men uiterst voorzichtig met al te snel conclusies te trekken. Het zou zijn nut hebben eens wetenschappelijk te laten onderzoeken wat de diepere achtergrond kan zijn van electorale nederlagen. Het is geenszins ondenkbaar dat zulks tot uitkomsten zal leiden, die weinig van doen hebben met het beleid van bepaalde staatslieden; doch dit ter zijde.

De veelzijdigheid van de Nederlandse politiek na de oorlog, die slechts in beperkte mate een continuatie was van de vooroorlogse en deswege de allerhoogste eisen stelde aan hen die er bij betrokken waren, maakte — het zij herhaald — de taak van een fractievoorzitter veel moeilijker dan deze voor 1940 was. Ik meen hier niet te kort te doen aan het werk van Romme's voorgangers, doch moet het wel vermelden om een inzicht te geven in de hem opgelegde taak. Gecontinueerd moest worden wat als een blijvend gewin diende te worden beschouwd, doch daarnevens moest in overwegende mate creatief werk worden verricht en moesten vraagstukken worden opgelost, die nieuw waren. De studie, die een en ander vordert, vraagt de ganse mens, en men denke niet licht over de teleurstellingen waaraan een mens onder zulke omstandigheden is blootgesteld. Het aanvankelijk weldoordachte schema kan opeens blijken ernstig aan waarde te verliezen. Men denken niet licht over de kritiek, welke de tot leiding geroepen man dan ondervindt. Van Plesman is een woord afkomstig, dat hij sprak na zware tegenslag: „Wij gaan gewoon door.” Hoeveel inspanning kost het zulk een woord gestand te doen. Romme is daarin geslaagd.

Aan ieder menselijk werk kleven onvermijdelijk fouten, ook dus aan dat van Romme, samenhangende met zijn persoonlijkheid.

Zo zou ik mij kunnen voorstellen, dat zijn scherp analytische gave, zijn

zich vastbijten in de politiek van het ogenblik, wel eens tekort zal hebben gedaan aan het historisch inzicht, dat een politicus evenzeer behoeft. Ik wil hiermede niet zeggen, dat het hem aan historische kennis ontbrak. Ik weet beter. Niettemin kan de aanleg van een mens het bezwaar meebrengen, dat hij bepaalde aspecten van een zaak sterker op de voorgrond stelt dan andere, welke met die aanleg minder stroken.

Dat hij te rationeel te werk placht te gaan, te zeer de zaak en te weinig de mens achter de zaak zou hebben gezien, betwist ik met klem. Men behoeft slechts kennis te nemen van zijn werkloosheidspolitiek van vóór de oorlog om te beseffen, dat hij juist naar die mens zocht. Men zou als tweede voorbeeld kunnen wijzen op zijn voortdurend ijveren voor het zelfbeschikkingsrecht bij het bespreken van de politiek rondom Indonesië en West-Nieuw-Guinea. Zijn standpunt ter zake moge kritiek hebben ontmoet, het illustreert, dat Romme, waar mogelijk, de mens en zijn rechten primair stelde.

Voorts zou ik mij kunnen indenken, dat Romme bij het geven van leiding aan zijn fractie wat afwijzend heeft gestaan tegenover detaillistische oppositie. Deze toch is in strijd met de politiek van de grote lijn, hem eigen. Ongetwijfeld heeft ook hij oog voor details, doch de man van „het” detail zal hem tegenstaan, en wellicht zal dit meermalen tot wrijvingen aanleiding hebben gegeven. Maar mag dit hém worden aangerekend? Ik zou het willen weerspreken.

Wat de erkenning van eens anders mening betreft, staat het vast dat hij die wist te respecteren en bovendien, dat hij taken wist over te laten. De leiding hield hij weliswaar — en uiteraard — in handen, doch uitvoering werd in volstrekte loyaliteit aan deskundige medewerkers toevertrouwd.

Velen zullen zich hebben afgevraagd hoe het mogelijk is geweest, dat een man van zo uitzonderlijke gaven niet meer tot het ministerschap is geroepen. Het is van algemene bekendheid, dat hij dit niet wenste, en in dit opzicht kan een vergelijking worden getrokken met A. F. de Savornin Lohman, een even onbaatzuchtige figuur, die zich na een kort ministerschap in de negentiger jaren van de vorige eeuw ook uitsluitend heeft gewijd aan het fractievoorzitterschap, dat hij op onovertroffen wijze heeft vervuld.

Toen Romme meende zijn taak niet meer aan te kunnen heeft hij zich uit het politieke leven teruggetrokken. Hoezeer dit laatste ook moet worden betreurd, toch verdient het diepe waardering en gaf hij daarmede een voorbeeld. Immers, hoevelen achten zich ten slotte onmisbaar.

Het past ook bij een weinig belichte kant van zijn persoonlijkheid, n.l. zijn bescheidenheid. Romme is een bescheiden man. Ik heb dit laatste herhaaldelijk tot mijn zegen ervaren. Zo is zijn heengaan een daad van noblesse geweest, die zijn verdiensten jegens het Katholieke volksdeel slechts kan vergroten.

Dat de Tilburgse hogeschool hem op 15 november l.l. het eredoctoraat in de sociale wetenschappen verleende, is voor allen die hem bewonderden en hem innig dankbaar zijn voor het zeer vele dat hij heeft tot stand gebracht, oorzaak van grote blijdschap. Dit eredoctoraat is ook daarom

verdiend, omdat hij als man van studie én als staatsman steeds bedacht is geweest op het sociale welzijn van de mens en bij zijn leven mag terugzien op een loopbaan, waarin dat sociale welzijn in het middelpunt van zijn werk heeft gestaan.

Geve God hem bij de vervulling van zijn huidige taak als lid van de Raad van State nog vele goede jaren.

Regeringshulp voor particuliere ontwikkelingsarbeid

DOOR J. F. RUTGES

In de internationale ontwikkelingshulp is ongetwijfeld het probleem van de regeringshulp aan de particuliere instellingen en organisaties die zich met hulp aan ontwikkelingsgebieden bezig houden een veel omstreden vraagstuk. Dit vraagstuk is op verzoek van de „Dagelijkse leiding van de K.V.P.” in studie geweest bij een commissie, die een rapport publiceerde, waarin het raam aangegeven was van een problematiek die vooral handelt over de verplichting van Westerse mens individueel, als individu dus, tot de welvaart van de jonge naties overzee bij te dragen. Want hier komt immers de activiteit van particuliere instellingen en organisaties op neer. Door hun bijzonder karakter dragen juist zij een verantwoordelijkheid waarvoor de grote collectieve organisaties ontoereikend zijn. Niet ieder leven kan geperst worden binnen de steriele regel der wet; er is een werkelijkheid die aan deze regel ontstijgt en daarmede houden zich vooral de particuliere instellingen en organisaties bezig, — missie een zending bijvoorbeeld. Hun moeilijkheden zijn voorwerp geweest van diepgaande gedachtenwisselingen tussen de leden van hogergenoemde commissie, aan welke deelnamen: Lt. Generaal b.d. Th. E. E. H. Mathon, voorzitter, G. Gielen, secretaris, mej. mr. J. C. H. H. Vink, mr. C. T. Kleisterlee, Pater Th. Steltenpool, mr. J. Th. de Vreeze, leden.

De moeilijkheden voor de commissie zijn er vele geweest. Ofschoon algemeen aanvaard wordt, dat de ontwikkeling van economisch, sociaal en technisch achtergebleven gebieden een taak is voor staten en internationale organisaties, had zij te bewijzen, dat de ontwikkelingsarbeid van particuliere instellingen en organisaties, ongetwijfeld in belangrijkheid die van de politieke giganten van ons dynamisch tijdperk in belangrijkheid zeker evenaart, zelfs onmisbaar is, ook al kost zij minder geld. Immers — zo zegt de Indonesiër — de „padi” groeit geruisloos. Het grote werk wordt in stilte volbracht. Dit is ook zo in de ontwikkelingsarbeid van de missie in Azië en Afrika. Haar steun wordt minder gedragen door politieke en economische bijgedachten dan die hun stempel aan de steun van gouvernementele en intergouvernementele instanties geven. Haar steun is niet verpolitiekt, en haar arbeid is er daarom des waardevoller om, gelet mede op een traditie, die er van uitgaat, dat zonder een morele verheffing er noch recht noch vrede kan bestaan; dus ook geen welvaart.

Dit wil niet zeggen, dat in een pleidooi voor regeringshulp aan particuliere instellingen en organisaties de staat als „Heilsinstituut” wordt gepresenteerd. Dit staat ook niet in het bovengenoemde rapport. In haar rapport onderscheidt de commissie inzake de ontwikkelingsarbeid der missie wel terdege de taken van zielzorg en geloofsverkondiging van die van de ontwikkelingsarbeid als zodanig. Uit dit onderscheid — en dit blijkt uit meerdere passages in het rapport — is de ontwikkelingssteun der missie niet a priori levensbeschouwelijk geconditioneerd. Maar aangezien het in de ontwikkelingssteun gaat om de mens in zijn totaliteit, de mens met ziel en lichaam, mensen die zich bezinnen op hun verleden en willen vooruitlopen op de toekomst, is dit onderscheid — ook wanneer de steun niet a priori levensbeschouwelijk geconditioneerd is — niet voldoende. Als voortbrengsels van een cultuur ontstaat ook de mens in ontwikkelingsgebieden aan zijn stoffelijke natuur, en zo gaat het er bij hem als produkt van een cultuur niet slechts om een goede arbeider te worden, maar ook een goede staatsburger. Wanneer men dus niet vervalt in allerhande abstracties over cultuur, maar eenvoudig aanvaardt, dat de cultuur alle vormingsgebieden des levens omvat, dan is er in de technisch en economisch achtergebleven gebieden nog wel een ander onderscheid te maken dan dat tussen zielzorg en ontwikkelingshulp. In de ontwikkelingshulp is er tenslotte ook nog een onderscheid tussen cultureel gerichte en materieel gerichte steun. En zo de commissie, wat betreft de missie, spreekt over activiteiten die liggen in het vlak der microstructuur, medische en hygiënische voorzieningen alsmede vrijetijdsbesteding, sociale zorg, opvoeding en maatschappelijk werk, dan heeft men hoofdzakelijk te doen met een cultureel gerichte steun.

Ongetwijfeld is de commissie gehandicapt geweest bij haar arbeid naar het zoeken van middelen om hulp van staatswege voor de missionaire ontwikkelingsarbeid door het feit, dat Nederland nimmer cultuurpolitiek bedreven heeft. Nederland had in zijn periode van wereldexpansie slechts een handeldrijvend en diensten verlenend criterium, in tegenstelling tot landen als Frankrijk, Spanje, Portugal en ook Engeland. Deze bezaten allen ook een cultureel criterium; een criterium nochtans met twee gezichten. Voor het ene leverde vooral Engeland een voorbeeld. In de negentiende eeuw is aan de Anglicaanse Kerk maar al te vaak verweten, dat haar zendelingen voorposten waren van het Engelse imperialisme. De Engelse Kerk is een staatskerk. De Franse missionarissen konden evenwel de steun van hun regering aanvaarden, een steun zowel materieel als diplomatiek, omdat de Franse staat een „lekenstaat” was, die de missionarissen als onderwijzend personeel in het buitenland gelijk met lekenpersoneel stelde. Deze traditie bestaat in Nederland niet, mede blijkens de klacht van de commissie, dat het in de praktijk van het ontwikkelingswerk nogal eens voorkomt, dat de particuliere instellingen en organisaties, die behoefte hebben aan steun en advies zich wenden tot de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging, en daarbij teleurstellende ervaringen opdoen. Letterlijk zegt derhalve de commissie: „in meer gevallen moet dan worden geconstateerd dat deze vertegenwoordigers er onvoldoende blijk van geven nauwkeurig op de hoogte te zijn

„van wat zich terzake in de ontwikkelingslanden voltrekt, terwijl in vele „gevallen bovendien niet de mogelijkheden aan hun bekend zijn, of niet „worden aangewend, om aan deze particuliere instellingen en organisaties „die steun te geven waaraan deze behoefte blijken te hebben”.

Zo directe diplomatieke steun aan genoemde instellingen niet slechts aanbevelingswaardig is, maar zelfs een dwingende plicht, een rechtstreekse officiële Nederlandse hulp, hetzij cultureel, hetzij materieel, zou zoiets nieuws zijn, dat het op de missie zou dreigen het stempel van neo-kolonialisme te drukken, het stempel van de ex-koloniale mogendheid.

WERELDWELVAART

Aan deze moeilijkheid paarde zich in de commissie nog een tweede, namelijk het feit, dat iedere internationale steun in de ontwikkelingsgebieden regeringsaangelegenheid is. De commissie zal ongetwijfeld bij deze regeringen geen tegenstand ontmoeten inzake de formulering, dat aan de volkeren der technisch en economisch achtergebleven gebieden een evenredig aandeel dient te worden verzekerd in vergelijk met andere landen. Een dergelijke verklaring verdient echter een nadere definitie. — Wat bedoelt de commissie met een „evenredig aandeel” in de wereldwelvaart? — Wat is wereldwelvaart? — Is het criterium daarvoor gemeten met de maat van de Westerse welvaartsstaat? — Of is dit criterium gemeten met de maat van een redelijk verantwoord levenspeil in overeenstemming met de leefgewoonten en omstandigheden ter plaatse? — Bezien vanuit de kennis van deze leefgewoonten krijgt de wijze van steunverschaffing een ander aspect dan die van direct van bovenaf verleende steun aan regeringen bezit.

Deze laatste steun betreft, zeker wat die van Sovjet Rusland betreft, in hoge mate pompeuze werken, zoals waterkrachtwerken, staalwerken, atoomreactors, enzovoorts. Van de missie of andere particuliere instellingen zijn dergelijke projecten niet te verwachten. Terecht heeft de commissie dan ook gesproken over activiteiten in het vlak van de microstructuur, medische en hygiënische voorzieningen, alsmede vrijetijdsbesteding, sociale zorg, vakbondspersoneel, maatschappelijk werk, enzovoorts. Maar een duidelijke definitie van wat het evenredig aandeel is, dat de ontwikkelingslanden in de wereldwelvaart moeten hebben, hebben we gemist. En toch is zulk een definitie niet overbodig met het oog op een verdere ontwikkeling van de gedachte inzake de steun van staatswege aan particuliere instellingen en organisaties. Deze definitie is namelijk noodzakelijk voor de benadering van de gesprekspartner in de ontwikkelingslanden, een gesprekspartner die niet altijd direct de regering zelf is, ook al blijft in deze landen internationale steun in laatste instantie regeringsaangelegenheid.

Ook in de ontwikkelingslanden bestaan particuliere instellingen en organisaties, die weliswaar niet buiten hun regeringen om handelen, maar toch de gesprekspartners zijn voor een orgaan als de commissie voor ogen heeft gezweefd: een orgaan, gesubsidieerd door de regering, omdat het representatief, coördinerend en bemiddelend voor het particuliere initiatief op kan treden.

Zulk een orgaan heeft niet slechts hier in Nederland aan te slaan maar moet ook in de ontwikkelingslanden aanslaan; een orgaan, voor zover het de missie betreft, dat volkomen in overeenstemming is met het karakter der universele Kerk, die geen volkenbond is, maar een volk van gelovigen, die betere staatsburgers zijn naarmate zij betere katholieken zijn. Zo wordt de subsidie die de commissie aan een door haar gewenst orgaan zou willen zien verschafft — ook voor niet-katholieken — in wezen minder een steun van regering aan regering dan wel een steun van volk aan volk.

Formeel wordt deze steun aan de regeringen verstrekt, maar in werkelijkheid vloeit zij door goed gecontroleerde kanalen op verantwoorde wijze naar het volk om de noden aan de basis te lenigen. In werkelijkheid komt de steun dan bij volkeren die vaak nog verdeeld in stammen leven in primitieve omstandigheden. Stammen waarvoor — voor zover het de missie betreft — de missionaris als bemiddelaar optreedt. Dit geldt ook voor de zending. Want het valt niet te ontkennen dat in het sociaal economisch werk in de ontwikkelingsgebieden de missionaris altijd nog een sleutelpositie inneemt. Niemand kan ontkennen dat in het sociaal economische vlak der door de commissie genoemde „microstructuur” de missionaris een taak heeft ter bevordering van een redelijk verantwoord levenspeil, zonder hetwelk ook geen morele verheffing mogelijk is.

GESPREKSPARTNER

Er is een land dat op de organisatie van het door de commissie gewilde activiteiten andere landen vooruit is. Dat land is Indonesië. In Indonesië hebben de bisschoppen een comité opgericht, waarin zijzelf en hun priesters alsmede leken, gezamenlijk de noden van hun diocesen bespreken, noden van landbouwers, arbeiders, vakbonden en van werkelozen. Aan het hoofd van dit comité staat een bisschop. Bij dit comité zijn ook niet-katholieken betrokken; zo afgevaardigden van neutrale bonden en neutrale coöperatieven, die nochtans werken op een basis die niet in strijd is met het natuurrecht. Het grote gevaar in Indonesië — en Indonesië is hier ook maatstaf voor andere landen — is de mogelijkheid van communistische infiltraties. In Indonesië is bijvoorbeeld het miljoenen leden tellende vakverbond, de S.O.B.S.I., gesticht door een gelovig katholiek. De S.O.B.S.I. was als neutrale organisatie opgezet. Geïnfiltreerd door de communisten, is zij geheel in communistische handen overgegaan. Dit is ook het geval met andere vakbonden in Zuid Oost Azië geweest, die bijna allen georganiseerd zijn naar neutraal Angelsaksisch model. Maar wat in Engeland en Amerika mogelijk is, is daarom nog niet mogelijk voor Zuid Oost Azië.

In het rapport van de commissie is er van zulk een gesprekspartner geen sprake. Toch zou een orgaan als de commissie bedoeld in een comité dat in Indonesië bestaat, en als zodanig deel uitmaakt van de bekende „Pantja Sila” beweging, daaraan haar karakter moeten ontlenen. Het is niet andersom. Ook de organen van missiewerk en missiezorg, die van het door de commissie gewilde orgaan deel uit zouden maken, ontlenen hun karakter aan de toestanden in de ontwikkelingsgebieden. Een sociaal comité van de „Pantja Sila” beweging, en dit geldt ook voor dergelijke organisaties in andere ontwikkelingsgebieden, geeft dus niet slechts aan een

door de bovengenoemde commissie gewild orgaan zijn bestaansrecht, maar verzwart ook het argument om subsidie. Contacten tussen dergelijke comité's in gevende en ontvangende landen zetten aan de vraag om subsidie meer kracht bij, niet alleen omdat zij uitstekende garanties bieden voor directe hulpverlening en een juiste besteding der gelden, maar ook omdat zij een zeer waardevolle bijdrage vormen voor de opheffing van de wederzijdse onbekendheid tussen de volkeren. Een onbekendheid die een der voornaamste oorzaken is van internationale conflicten. Het werk van een goed georganiseerd en opgebouwd comité zal een werk des vredes zijn dat niet slechts regeringen, maar ook de harten der volkeren nadër tot elkander brengt.

ADVIESCOLLEGE

In het pleidooi dat de commissie in haar rapport houdt voor subsidie aan particuliere instellingen en organisaties, gaat het om een visie op mensen met een hart, dat klopt voor God en de evennaaste. Mensen die zonder levensbeschouwing niets meer zouden zijn dan dode machines. Het gaat niet om een vooropgezette technocratie, die oude gemeenschappen door de techniek openlegt en daarmee het gevaar van de „desintegratie” riskeert. Wat internationale organisaties en wereldbusiness in sommige streken der ontwikkelingslanden tot stand gebracht hebben, grenst aan het ongelofelijke. Wij noemen slechts het object „Marbially Valley” op Haïti en de grote staalwerken in India. Dit alles heeft veel geld gekost, maar de materiële verheffing, zo er al ten opzichte van het vroegere welvaartsbestaan van vreedzame landbouwers van verheffing gesproken worden kan, is niet in harmonie gebracht met een geestelijke verheffing, door welke een sociale crisis verhevigd wordt.

Het zijn grotendeels de particuliere organisaties en instellingen die zulk een crisis hebben op te vangen. Zij kunnen al naar gelang van de noden en omstandigheden hun instellingen wijzigen, zij ontsijgen niet aan de wetten, maar leggen hun activiteit ook niet vast in steriele regels, die het leven opofferen aan de leer. Dit is niet het geval met particuliere organisaties zowel in Europa als in de ontwikkelingslanden, organisaties die op samenwerking aangewezen zijn, evenals deze organisaties in Nederland zelf een vaste vorm van samenwerking hebben en zoeken. Reden waarom de commissie aandringt op spoed. Er is in dit opzicht nog geen samenwerking tussen de onderscheiden levensbeschouwelijke richtingen.

Daar bestaat een lacune, die de commissie opgevuld wil zien door een adviescollege, weshalve zij schrijft: „dat om te voorkomen, dat in de „periode waarin dit alles tot stand dient te worden gebracht een vacuum „zou ontstaan, overwogen zou kunnen worden, een adviescollege van „onafhankelijke figuren in het leven te roepen dat de regering adviezen „uitbrengt omtrent de toewijzing van subsidiegelden aan die particuliere instellingen en instituten, die daarom aan de hand van ingediende projecten „vragen.”

CONCLUSIE

Gelet op de samenhang van het rapport blijkt de commissie er zich

terdege van bewust dat in Azië en Afrika alle problemen zodanig verbonden zijn, dat men tevergeefs zou trachten ze afzonderlijk op te lossen. In de inleiding van dit rapport stelt de commissie reeds uitdrukkelijk met een verwijzing naar de noodzaak van het scheppen van een gezond geestelijk klimaat voor een technisch-economische verheffing, dat dit zich niet kan voltrekken zonder voorafgaande maatregelen van sociale en opvoedkundige aard. Zij is van deze stelling uitgegaan. Zij is zich van haar plicht in dat opzicht bewust geweest. En ofschoon de regering geen „Heilsinstituut" is, ligt op dit terrein toch ook voor de regering, die het algemeen welzijn heet te behartigen eveneens een plicht. In de totaliteit van het probleem der ontwikkelingsgebieden is dat van de activiteit van de ontwikkelingshulp aan particuliere instellingen en organisaties ingeweven. De vraag of de regering zich hier zelf wel van bewust is, wordt door de commissie aan de orde gesteld door de vraag waarom de Minister van Defensie geen vrijstelling voor het vervullen van militaire dienstplicht verleent aan diegenen die zich bereid verklaren voor een aantal jaren naar de ontwikkelingsgebieden te worden uitgezonden, zoals artsen, ingenieurs, enzovoorts.

Ook deze werkers zijn ingeweven in een historisch proces van spanningen die beslissend kunnen zijn voor de toekomst; een historisch proces waarin de mens God ontmoet, de God van Liefde, die hem in contact brengt met zijn vrijheid en hem roept hem na te volgen. Dit navolgen inzake hulp aan de achtergebleven gebieden geschiedt op verschillende wijzen. Het geschiedt door middel van persoonlijke offers, die, verveelvoudigd, in stilte worden gebracht door missionarissen en zendelingen, juridisch gegroepeerd onder de term particuliere organisaties en instellingen die ontwikkelingshulp verschaffen. Zij werken op basis van menselijke medeverantwoordelijkheid en solidariteit onder de stammen die door de moderne „culture change" met ondergang bedreigd worden. Zij werken op minder spectaculaire wijze dan de grote wereldorganisaties van de V.N. en de individuele staten, waarvan de eersten door hun neutraliteitsbeginsel een geestelijk vacuum scheppen dat zij niet op kunnen vullen terwijl de laatste hun steun a priori politiek bepalen. Het zijn nochtans zij die direct betrokken zijn in de geestelijke krachtmeting die in onze moderne wereld direct aan de orde is; het zijn zij die niet een paar jaar, maar een leven lang zich wijden aan de ontwikkeling van de primitieve mens. De lacune die de grote internationale organisaties door hun levensbeschouwelijke neutraliteit in het grote proces der geestelijke en culturele omwenteling teweegbrengen, vullen zij op. Vandaar dat de commissie in haar rapport tot de slotsom komt, dat de regering inzake steun aan particuliere instellingen en organisaties die ontwikkelingshulp verschaffen niet afzijdig kan blijven, en inzake subsidie deze niet achter kan stellen bij ander organisaties. De wegen daartoe zijn in het rapport aangegeven.

Hulp aan de landen in ontwikkeling

DOOR MR. P. A. BLAISSE

Op 18 augustus 1962 werd bij de Tweede Kamer van de Staten-Generaal een Nota ingediend over de hulp aan minderontwikkelde landen. Deze Nota, merkwaardigerwijze alleen ondertekend door de Minister van Buitenlandse Zaken, werd in de Kamer uitvoerig aan de orde gesteld op 2 en 6 november i.l. Het is zeker van belang de hoofdpunten van de Nota en van het Debat hier kritisch te beschouwen.

Het is zonder twijfel een verdienste van de Regering geweest, dat zij de moed heeft gehad, deze nota thans aan de orde te stellen. Zij kon namelijk op de hoogte zijn, dat er in verschillende kringen kritiek ten aanzien van haar beleid bestond. Dat betekent derhalve, dat in de openbare behandeling, ook van de Regeringspartijen, een kritisch geluid zou kunnen worden verwacht. Dit heeft dan ook niet ontbroken. Van de zijde van de KVP werd in het bijzonder tot uitdrukking gebracht, dat, ofschoon stellig mocht worden gezegd, dat de uiteenzettingen van de Regering kwalitatief van hoog gehalte waren, de kwantitatieve uitwerking een duidelijke tekortkoming liet zien. Bij een nadere beschouwing van de voor 1963 uitgetrokken bedragen, zal hieronder nog meer in het bijzonder bij dit punt worden stil gestaan.

Allereerst moge ik hierbij enkele belangrijke aspecten aan de orde stellen, die uitgangspunt zijn geweest voor de fractie van de K.V.P.

DE URGENTIE VAN HET VRAAGSTUK

Van de rond duizend miljard dollar productie (inkomen) van de geïndustrialiseerde landen en de ontwikkelingslanden tezamen brengen meer dan $\frac{2}{3}$ van de volkeren van de vrije wereld slechts $\frac{1}{5}$ voort. De jaarlijkse groei van het inkomen per hoofd van de bevolking in de onderontwikkelde landen is iets lager dan 7 dollar, terwijl dit gemiddelde in de ontwikkelde landen van het Westen ruim 25 dollar bedraagt. Daar komt nog bij dat het verschil tussen de hier bedoelde landen steeds groter wordt, zulks in verband met een lagere inkomensgroei in de ontwikkelingslanden vergeleken met de geïndustrialiseerde landen. Dit punt is trouwens algemeen bekend, maar het kan niet voldoende worden herhaald, omdat onze verantwoordelijkheid met zich mede brengt, dat het

hoog tijd wordt aan deze hoogst ongewenste en gevaarlijke onevenwichtigheid van de economische groei een halt toe te roepen.

DOEL VAN DE HULPVERLENING.

De Nota van Minister Luns gaat uitvoerig in op het doel van de hulpverlening. De solidariteit met de bevolking van de achtergebleven landen staat daarbij voorop. Terecht. Dit punt is ook zeer duidelijk naar voren gebracht in het rapport van de bijzondere Commissie van de K.V.P., welk rapport onlangs door de Commissie-Mathon aan het Partijbestuur werd uitgebracht. Wij moeten ons daarbij goed bewust zijn van het feit, dat hulp niet alleen een kwestie is van economische opbouw met technische ondersteuning. Zeer terecht werd in het rapport van de K.V.P. — er zijn er overigens twee geweest: „Regeringshulp aan ontwikkelingsarbeid van particuliere instellingen en organisaties” en een rapport „ter bestudering van de regeringsnota over de hulp aan minderontwikkelde landen” — met nadruk naar voren gebracht, dat het in de eerste plaats om zwaarwegende problemen van menselijke opvoeding en sociale aanpassing gaat. Die sociale aanpak is het kernpunt van de „Community Development”. De ontsluiting van een bepaald gebied moet geleidelijk op een breed front plaats vinden en zal de mens moeten voorbereiden op de nieuwe ontwikkeling, waarvoor hij zich zal zien geplaatst. Dit vraagt aanpassing op velerlei gebied. Veel educatief werk zal moeten worden verricht. Deze punten zijn niet voldoende in de Regeringsnota tot uitdrukking gebracht. Ik wil bovendien nog op een belangrijk aspect van de hulpverlening wijzen. De politieke motieven worden wel eens onderschat. Zij spelen echter een belangrijke rol. In de jaarvergadering van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 13 juni 1962 werd dezerzijds in een afzonderlijk referaat uitvoerig stil gestaan bij de politieke aspecten van de hulpverlening. De drang naar onafhankelijkheid, in de dertiger jaren voorbereid, heeft ná de tweede wereldoorlog een grote vlucht genomen. Het internationaal dekolonisatiebeleid won steeds meer veld en werd krachtig gestimuleerd door de veranderde samenstelling van de Verenigde Naties. Om zich als volk te doen gelden en hun zelfstandigheid waar te maken, dienen deze volkeren deel te nemen aan de wereldpolitiek ook op economisch gebied. De hier-bedoelde landen beschikken echter niet over voldoende krachten om hun interne bestuur op te bouwen en de nodige investeringen te verrichten. Zij hebben hulp nodig, zij vragen ook om hulp, zonder politieke verplichtingen op zich te nemen. De hulpontvangende landen stellen zich in het algemeen dus neutralistisch op. Niet valt te ontkennen, dat hier de laatste tijd een zekere wijziging is te onderkennen. Meerdere landen komen politiek gesproken, iets gemakkelijker uit hun huisje. Er bestaat nu eenmaal een sterke rivaliteit tussen Oost en West, omdat de wereld zich bewust is, dat het gaat om de leiding in het ontwikkelingswerk. Dit is een politieke realiteit, die niet kan en ook niet behoeft te worden ontkend. Het vraagstuk, waarvoor wij staan is immens. Onze verantwoordelijkheid zo mogelijk nog groter. Wij zullen de moed moeten hebben, zoals in het nieuwe

werkprogramma van de K.V.P. tot uitdrukking is gebracht, in geheel andere dimensies te denken, zowel economisch-financieel, als in de benadering van dit vraagstuk.

BENADERING

Overheid, bedrijfsleven en niet-commerciële instellingen en organisaties zijn de drie pijlers, waarop de hulpverlening berust. Vanzelfsprekend heeft de Overheid hier een zeer belangrijke taak te vervullen. De overheidsbijdragen — giften, leningen, garanties op leningen — zijn natuurlijk essentieel voor ieder ontplooiingsprogramma. Daarnaast echter bestaat een belangrijke taak van het bedrijfsleven en de niet-commerciële organisaties.

Nu is dit laatste punt in de regeringsnota geheel onvoldoende behandeld. Dit is wel uitermate te betreuren, omdat het algemeen bekend mag worden verondersteld, dat deze particuliere organisaties, waaronder ook Missie en Zending, veel werk verzetten voor de sociale verheffing en ontplooiing van de volkeren in de ontwikkelingslanden. De K.V.P.-fractie heeft dan ook gemeend, in aansluiting aan het standpunt, dat in de partij zelf werd ingenomen, deze punten nog eens bijzonder duidelijk in het Kamerdebat naar voren te brengen. Wij zijn in onze fractie tot de conclusie gekomen, dat de Staat de ontwikkelingsarbeid van de particuliere instellingen en organisaties behoort te steunen. Natuurlijk moet hier met grote voorzichtigheid worden opgetreden. Ik weet, dat deze kwestie, met name in Protestants-Christelijke kringen, nog al wat vraagpunten oproept. Aan de andere kant valt niet in te zien, waarom nu juist het particulier initiatief hier niet steun zou mogen ontvangen en daardoor gesterkt zijn volle bijdrage aan het ontwikkelingswerk zou kunnen geven. Ik zou in dit verband willen herinneren aan een uitspraak van Paus Johannes XXIII in de Encycliek „Mater et Magistra“, waar is geschreven over de verhouding Staat en particulier initiatief; de Staat „fovet, exitat, ordinat, supplet atque complet“ (De Staat wekt op, ordent vult aan en vervolledigt).

De K.V.P.-fractie heeft getracht in enkele concrete vragen nadere verduidelijking te krijgen. De Minister van Defensie geeft n.l. in het algemeen geen vrijstelling voor het vervullen van de militaire dienstplicht aan degenen, die zich bereid verklaren voor een aantal jaren naar de ontwikkelingslanden te gaan. In België bestaan wettelijke regelingen terzake. Wanneer wij dan denken aan deskundigen, zoals artsen, ingenieurs, bepaalde vaklieden, jonge boeren en allerlei hulpkrachten, die momenteel bij ontwikkelingsactiviteiten zijn betrokken, is deze kwestie toch wel zéér actueel. Helaas heeft de Regering hier negatief op gereageerd. Ook was het antwoord niet erg bevredigend met betrekking tot de activiteiten, die door de particuliere organisaties, met name door de Nederlandse jeugdgemeenschap en de Novib aan de dag worden gelegd, ten aanzien van het zgn. vrijwillige hulpcorps (peacecorps). Wij weten immers, dat een aantal bij de N.J.G. aangesloten organisaties mensen hebben uitgezonden naar de hierbedoelde gebieden, zonder daarvoor enig geld te ontvangen. Zonder zich hier geheel negatief op te stel-

len, heeft de Regering in haar antwoord toch twijfel laten bestaan, of zij dit werk wil steunen. Het lijkt mij van belang, dat onze partij, als ook onze fractie, dit punt niet uit het oog verliest en blijft aandringen op een meer welwillende houding terzake.

KARAKTER VAN DE HULPVERLENING.

Hier rijst onmiddellijk de grote vraag wat onder hulpverlening moet worden verstaan, d.w.z., welke prestatie van het hulpverstreckende land als hulp kan worden aangemerkt. Ik heb gemeend mijnerzijds te moeten opmerken, dat over de definitie van hulp, in grote lijnen overeenstemming moet worden bereikt, alvorens een waarderingsoordeel kan worden uitgesproken. Ook voor een vergelijking met door andere landen verrichte activiteiten is dit van belang. Wij raken hier het vraagstuk van de kapitaalsoverdracht door de Overheid, garanties op leningen, hulp in het kader van enig rijksverband, subsidies aan particuliere kapitaallexport, al dan niet onder overheidsgarantie verstrekt, dat een vraagpunt oproept. Het was verheugend, dat Minister Zijlstra het met ons eens was in zijn antwoord, toen hij zeide, dat het inderdaad minder aankwam op de precisering, wat hulp is, dan wel, dat geen misverstand bestaat waarover in concreto wordt gesproken. Iedere prestatie immers moet op zijn eigen merites worden bezien.

Ik kom thans op een ander punt, dat in de nota en in het kamerdebat uitvoerig is besproken, n.l. hoe de verhouding moet worden gezien tussen multilaterale- en bilaterale hulp, mede ook in verband met regionale hulpverlening.

Er kan in het kader van dit artikel niet al te diep op worden ingegaan. Kernpunt van de discussie is geweest, dat eigenlijk alle fracties zich akkoord konden verklaren met het standpunt van de Regering, dat in beginsel aan de multilaterale hulp de voorkeur moet worden gegeven. Bilaterale hulp met aparte fondsvorming moet voor kleine landen worden ontraden. Er ontstaan allerlei doublures, terwijl ook deze hulpverlening in zijn effect inefficiënt werkt. Bovendien is bilaterale hulp meestal subjectief gericht in die zin, dat een directe verbinding tussen partijen wordt verkregen en veelal bepaalde voorwaarden aan de hulpverlening worden verbonden. Wat hier is opgemerkt, geldt ten aanzien van de algemene benadering van het vraagstuk. Op het technische vlak echter, waarbij in het bijzonder kan worden gedacht aan het verstrekken van „know-how” en het opleiden en uitzenden van deskundigen, kan Nederland bilateraal veel nuttig werk verrichten. Aanvullend is er dus wel degelijk een belangrijke taak in het bilaterale vlak. Dit punt is thans sterker benadrukt dan bij vroegere gelegenheden. Ik geloof, dat het een winstpunt is, waarbij dezerzijds er nog op is gewezen, dat voor zeer speciale, meer kleine, projecten, die een duidelijk katalytisch karakter dragen, meer geld beschikbaar moet worden gesteld dan tot nu toe het geval is geweest.

De heer Brouwer heeft namens de K.V.P. in dit debat enkele nuttige opmerkingen gemaakt. De kern van zijn betoog is als volgt weer te geven.

In de ontwikkelingslanden is momenteel 75 tot 80 pct. van de bevolking werkzaam in de landbouw. Met name is het van belang, dat de voedselproductie in de desbetreffende landen in ieder geval binnen de kortst mogelijke tijd in overeenstemming wordt gebracht met de aanwas van de bevolking. De hulpverlening zal in de eerste plaats gericht dienen te zijn op het belang van het hulpontvangende land. Toch kan met handhaving van het principiële uitgangspunt — naastenliefde en menselijke solidariteit — op verantwoorde wijze rekening worden gehouden met de behartiging van eigen belangen. Dit is temeer noodzakelijk nu blijkt, dat de nationale economie door een te sterke nadruk op de zgn. „ongebonden hulpverlening” ten achter raakt bij landen wier hulpverlening meer zakelijk is ingesteld (gebonden hulpverlening). Een mogelijk verklaring hiervoor is, dat in dergelijke landen voor import op commerciële basis geen geld is, waardoor onze export, die op commerciële basis plaats vindt, terugloopt. Wanneer dit inderdaad het geval is, kunnen wij in dergelijke gevallen hulp verlenen door een verdergaande benutting van de bestaande overschotten van agrarische produkten in ons land.

Pleidooi voor de verdere inschakeling van de landbouw in het hulpverleningsprogramma wordt ondersteund door de positieve ervaringen, welke de vestiging van Nederlandse boeren in Brazilië heeft opgeleverd. De ervaringen van de heer Brouwer bevestigen de betekenis van de „joint ventures”. Deze zouden echter ook in de landbouwsector kunnen worden gestimuleerd. De Regeringsnota is in het bijzonder gericht op vestiging van industriële bedrijven, maar er behoeft geen onderscheid te worden gemaakt tussen industriële- en landbouwvestigingen, vooral omdat de landbouwvestigingen een duidelijk bewijs hebben geleverd, dat emigratie van boeren een middel bij uitstek is om in de ontwikkelingslanden een middenklasse te vormen, die aldaar een plaats tussen de twee uitersten — arm en rijk — kan innemen.

Van de zijde van de Regering is gesteld, dat het „joint-venture”-systeem voor de landbouw minder geschikt is. Het essentiële van dit systeem is, dat een moederonderneming in een Europees land een groot deel van het kapitaal en van de kennis aan de dochteronderneming in het ontwikkelingsland beschikbaar stelt, terwijl in de dochteronderneming zoveel mogelijk werkkrachten uit het ontwikkelingsgebied worden te werk gesteld. Deze verhouding van moeder tot dochter is bij de landbouw praktisch uitgesloten. Of de landbouwkolonies in Brazilië in aanmerking komen voor kredietverlening is nog niet te overzien, aldus Minister Luns.

Ik moge thans iets zeggen over de regionale hulp, waarbij ik in het bijzonder denk aan de EEG en aan de consortia. De Fractie van de K.V.P. heeft met betrekking tot de EEG naar voren gebracht, dat het wenselijk is, naast het geleidelijk opvoeren van de hulp aan de geassocieerde landen (Afrika), uit politieke en economische overwegingen een eigen beleid van de EEG te ontwikkelen ten aanzien van de hulpverlening in het algemeen. Met name heb ik er op gewezen, dat Latijns-Amerika onze volle aandacht moet hebben. Hier is typisch een taak weggelegd voor de EEG, welke hulpverlening geen afbreuk doet aan het algemeen beleid in multilateraal verband. Het moge nog eens in alle

duidelijkheid worden gesteld, dat hulpverlening van de EEG niet mag zijn een bron van discriminatie. Een te beperkte hulpverlening is ook handelspolitiek bijzonder gevaarlijk. Helaas kon de Regering niet instemmen met deze gedachte. Laten wij hopen dat het laatste woord hierover nog niet is gesproken.

Consortia is een tweede gunstige ontwikkeling van regionale hulp. De Regering stelt zich hier gelukkig positief op en heeft zich uitgesproken ten gunste van financiële consortia met inschakeling van de Wereldbank. Het ligt in het voornemen voorlopig voor drie jaar gemiddeld f 50,- mln. per jaar aan overheidsgaranties te geven voor deelname aan consortia, al dan niet als participaties in Wereldbankleningen. De Regering heeft dit vraagstuk m.i. te schriel benaderd. Gelukkig heeft Minister Zijlstra in zijn antwoord gezegd, dat f 50,- mln. geen heilig getal is. Wij zullen dus moeten afwachten, wat hier geschiedt, waarbij ook aandacht moet worden geschonken aan samenwerking in consortiumverband buiten de Wereldbank. Nederland heeft hiervoor grote belangstelling.

Alvorens nu nader in te gaan op kwantitatieve analyse van het uitgestippelde beleid voor 1963, wil ik volledigheidshalve niet nalaten hier te stellen, dat onze fractie ook uitvoerig is ingegaan op het vraagstuk van de exportcredietverzekering, op zichzelf overigens geen vraagstuk van hulpverlening in de eigenlijke zin van het woord. Wel dient hiervan duidelijk te worden onderscheiden het verstrekken van Regeringsgaranties voor politieke risico's t.a.v. investeringen. Met de Regering was de Kamer van oordeel, dat moet worden gestreefd naar een multilateraal garantiesysteem. Gezien het feit, dat de „flow of private capital” voor Nederland in 1961 vergeleken met 1960 is teruggelopen van 170 mln. dollar naar 126 mln. dollar, terwijl de particuliere kapitaalsstroom naar de ontwikkelingslanden in het algemeen een stijging te zien heeft gegeven (van 2,531 mln. dollar tot 2,750 mln. dollar), is het van belang na te gaan, of een nationale investeringsgarantie, van tijdelijke aard, zoals b.v. in Duitsland bestaat, ook voor Nederland aanbeveling verdient. De mogelijkheid hier toe wordt nl. in de Nota van de Regering niet uitgesloten. Mocht inderdaad in 1963 geen uitzicht bestaan op een multilaterale regeling, dan zal hier iets moeten worden gedaan.

HET CONCRETE BELEID

De cijfers, vermeld in de bijlage van de Regeringsnota, zijn uitermate teleurstellend. Wij zien, dat in 1961 de hulp door de Overheid verstrekt binna en buiten het Koninkrijk, 271 mln. gulden bedraagt, in 1962 204 mln. en in 1963 248 mln. gulden.

Deze teruggang in de hulp is toch wel nauwelijks te verdedigen, ook al kunnen wij met een aantal cijfers spelen en het bedrag van 248 mln. „verklaren”. Zeker, de 25 mln. van de Wereldbank zijn weggefallen, evenals het terugbrengen van onze bijdrage aan het EEG-ontwikkelingsfonds, op het gemiddelde bedrag, waarmede f 50 mln. is gemoeid. Er zijn verder ook bepaalde verhogingen te noemen, overigens wel van bescheiden aard. Dit alles neemt niet weg, dat het bedrag van 248 mln.

gulden, nader geanalyseerd, onhoudbaar is. Daar zit bovendien een post in van f 117 mln. van Nieuw-Guinea (dit moet f 100 mln. zijn, ingevolge een correctie aangebracht door Minister Zijlstra tijdens de behandelingen in de Kamer). Nu het tekort op de begroting voor Nieuw-Guinea als zodanig geen betekenis meer heeft voor 1963, kan dit bedrag, na aftrek van de kosten voor het Untea-bewind rond f 20 mln., ter beschikking komen van ontwikkelingshulp. Essentieel voor de gedachten-gang is echter, dat dit geen extra-hulp is. De post op de begroting was immers overeenkomstig de filosofie van de Minister van Financiën voor „hulp” aan Nieuw-Guinea. Dit bedrag is trouwens opgenomen in de f 248 mln. Een nieuwe bestemming is dus geen additionele hulp. Dezerzijds is op dit punt nog eens bijzonder de aandacht gevestigd. Er zijn dringende behoeften te noemen, op andere terreinen. Niet alleen heeft de heer Ruygers een indrukwekkende lijst van mogelijkheden in zijn betoog naar voren gebracht, ook onzerzijds werden verschillende mogelijkheden genoemd, zoals een belangrijke verhoging van onze bijdrage aan de Internationale Ontwikkelings Associatie, een bijdrage van minstens f 15 mln. voor Turkije en f 25-50 mln. voor Latijns-Amerika, het zij in het kader van de EEG, het zij als bijdrage aan de Alliantie voor de Voortuitgang. Ook moet worden gedacht aan de versterking van het garantiebeleid, al dan niet in het kader van consortia. Kortom, de K.V.P.-fractie was van oordeel, dat toch zeker een bedrag van f 100 mln. extra zou moeten worden toegevoegd aan de f 248 mln. teneinde onze totale hulp op rond f 350 mln. te brengen, een verschil dus van f 50 mln. vergeleken met 1962.

Minister Zijlstra heeft in zijn belangwekkende rede in de Kamer uiteen-gezet — zie de desbetreffende kamerstukken, pag. 202 r.k. — dat zijn berekeningen, met in acht-neming van de nadere plannen, die terzake bestaan (o.a. f 50 mln. gegarandeerde leningen voor de Nederlandse Antillen), uitkomen op rond f 330 mln. voor 1963. Sprekende over de „flow of funds” van de ontwikkelde landen naar de zich in ontwikkeling bevinden-de landen in de vorm van overdracht van middelen, hoe dan ook, kan natuurlijk worden aangehaakt aan de relatie van de hulp tot het nationale inkomen. Men heeft vroeger veel gesproken over de 1 pct. Het is niet verstandig, aldus werd dezerzijds betoogd, — welk betoog ook door de Heer Biesheuvel namens de A.R.-fractie werd onderstreept — de ontwikkelingshulp te koppelen aan een vast percentage van het nationale inkomen. Het gaat ten slotte om de „total flow of funds”. Allerlei ge-goochel met cijfers is hier mogelijk en dus gevaarlijk. In het noemen van een percentage ligt bovendien een zekere begrenzing opgesloten, ter-wijl dan geen recht meer kan worden gedaan aan een zekere gediffe-rentieerdheid van de jaarlijks uit te voeren plannen, welke een fluctueren van de totale omvang van de terbeschikking te stellen gelden mogelijk dienen te maken. Waar het om gaat is, dat de hulp aan de ontwikkelings-landen internationaal én in Nederland wordt opgevoerd. Daarvoor hebben wij gepleit. Ook de Partij van de Arbeid. De heer Ruygers vroeg in een motie een bijdrage in de hulp, voor zover verleend uit de publieke midde-len van ten minste 1 pct. van het nationale inkomen, d.w.z. f 400 mln. per jaar plus een overheidssteun voor investeringsgarantie, exportcrediet.

verzekering, garanties voor leningen e.d. ter hoogte van f 200 mln. per jaar.

Deze motie, hoe sympathiek ook in haar strekking, was voor de K.V.P. heel moeilijk aanvaardbaar. Geen enkele aanwijzing werd gegeven, hoe de financiering zou moeten plaats vinden, noch in de motie, noch in de rede van de heer Ruygers. Er werd n.l. uitsluitend gesproken over de politieke prioriteit en niet werd door hem het voor de K.V.P. essentiële punt, in discussie gebracht, dat n.l. alleen een oplossing kon worden gevonden in het kader van de bestedingsprioriteiten. De Motie werd dan ook door de Regeringspartijen, ook op andere overwegingen verworpen.

De K.V.P.-fractie heeft overwogen een eigen motie in te dienen, welke meer genuanceerd was geredigeerd en die tot strekking had binnen de voor 1963 uitgetrokken begrotingsposten ruimte te maken voor een verhoging van rond f 100 mln. (in totaal dus plm. f 350 mln.). Na de uiteenzetting van de Regering, aan welk debat de Ministers Luns, De Pous en Zijlstra deelnamen, werd onzerzijds ten slotte geen motie ingediend, omdat de Regering bepaalde toezeggingen had gedaan: in het kader van de geplande uitgaven, zowel kwalitatief, als kwantitatief, zal men moeten gaan wegen, wat kan worden gedaan. Daarvoor is tijd nodig. Later in het parlementaire seizoen zal de Regering beslissen, wat kan geschieden en waar eventuele verschuivingen binnen de hoofdstukken van de begroting voor 1963 kunnen plaatsvinden. Onze Fractie heeft daarbij gevraagd op korte termijn de resultaten van het overleg te mogen vernemen, ervan uitgaande, dat, zoals de Minister zelf had gezegd, verhogingen in de rede liggen.

In zijn dupliek heeft Minister Zijlstra geantwoord, dat hij de toezegging, die de K.V.P. heeft gevraagd, kan doen. Zodra de Regering een overzicht van de wensen bij de verschillende begrotingshoofdstukken heeft verkregen, zal zij nagaan, wat haar te doen staat. Dit resultaat zal aan de Kamer worden medegedeeld.

Ten slotte lijkt het mij van belang een bepaald misverstand uit de weg te ruimen. Ook de Voorzitter van de K.V.P. heeft hierover op het Partijcongres op 17 november gesproken. Het betreft het punt van de belastingverlaging. Zoals ik hiervoor reeds tot uitdrukking heb gebracht, dient aan de hulpverlening een zeer hoge prioriteit te worden gegeven. De prioriteiten, kwalitatief en kwantitatief, moeten worden aangegeven. Verscheidene bestedingsbehoeften zullen moeten worden afgewogen. Verhoogde uitgaven voor bijstand aan landen in ontwikkeling, zullen moeten worden gesteld tegenover andere noodzakelijke voorzieningen. Een van de prioriteiten, aldus heeft de K.V.P.-fractie gezegd, is de belastingverlaging. Het is niet zo, dat de belastingverlaging per se moet wijken voor de hulpverlening. Dat is een foute probleemstelling. Men zal moeten waarden een pakket van bestedingen (kwalitatief en kwantitatief). In dat pakket zitten vele zaken met een hoge prioriteit, waaronder de ontwikkelingshulp en de belastingverlaging.

De heer Lucas heeft op 7 november geen ander geluid laten horen. Zeker, meer dan eens heeft de heer Lucas zijn teleurstelling uitgesproken over het uitblijven van iedere belangrijke verlaging van de belastingdruk.

Hij heeft er echter geen twijfel over gelaten, dat ook zijnerzijds het door mij verdedigde standpunt wordt gedeeld n.l. toen hij sprak over de beschikbare ruimte voor een uitbreiding van de Overheidstaken in het licht van een mogelijke belastingverlaging: „prioriteiten,” zo zeide de heer Lucas, „moeten dus worden vastgesteld. Op dat prioriteitschema komt ook belastingverlaging voor. Op welke plaats deze komt, staat niet vast. Dat wordt een kwestie van afwegen. Een zich verenigen met deze mening betekent, dat een andere wens op een lager niveau komt te liggen; zelfs wellicht tijdelijk afvalt. Of dat dan een gewenste belastingverlaging is, dan wel een bepaalde uitbreiding van een andere Overheidstaak, is niet vooruit te zeggen.”

Wanneer wij het geheel overzien, dan is het debat over de ontwikkelingshulp nuttig geweest. Wel heeft het ons enige teleurstelling gebracht. In ieder geval is bereikt, dat de Regering heeft toegezegd zorgvuldig af te wegen, of nog meer kan worden gedaan. Duidelijk is wel gebleken, dat het alle fracties ernst is met deze zaak. Het komt mij voor dat de Regering met nadere voorstellen moet komen, zowel wat haar eigen rechtstreekse hulpverlening betreft, als ook met het verlenen van steun aan verdere plannen van het bedrijfsleven en van particuliere organisaties en instellingen. De ontwerp-motie van de K.V.P. is niet ingetrokken. Het is thans wachten op het antwoord van de Regering.

Het Nederlandse Bevolkingsvraagstuk

DOOR Dr. J. G. M. DELFGAUW

Met deze titel heeft het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut zojuist een brochure het licht doen zien. Samensteller is drs. W. J. J. Kusters. Deze studie van het Kaski vraagt alle aandacht omdat het onderwerp nog steeds de gemoederen bezig houdt.

Het Nederlandse bevolkingsvraagstuk is eerst kort na de laatste oorlog in de publieke belangstelling komen te staan. Daarbij werd vooral het economisch aspect naar voren geschoven. Men sprak van een overbevolking van ons land. Dat werd door twee statistische gegevens schijnbaar gerechtvaardigd, n.l. door de bevolkingsgroei sedert anderhalve eeuw en door de bevolkingsdichtheid.

De groei-tabel ziet er immers als volgt uit:

<i>jaar</i>	<i>bevolking</i>	<i>jaar</i>	<i>bevolking</i>
1800	2,1 miljoen	1899	5,1 miljoen
1829	2,6 miljoen	1909	5,9 miljoen
1839	2,9 miljoen	1920	6,9 miljoen
1849	3,1 miljoen	1930	7,9 miljoen
1859	3,3 miljoen	1940	8,9 miljoen
1869	3,6 miljoen	1950	10,2 miljoen
1879	4,0 miljoen	1960	11,6 miljoen
1889	4,5 miljoen		

Inderdaad is dit een snelle groei. Gedurende deze eeuw met 1.2 à 1.4% per jaar dus.

De bevolkingsdichtheid is thans 350 per km², d.w.z. wij behoren tot de dichtstbevolkte landen ter wereld.

Deze snel groeiende en hoge cijfers leken een soort paniekstemming te rechtvaardigen. Men bedenke overigens, dat een eeuw geleden ook velerlei brochures verschenen over de dreigende overbevolking van ons land wegens de snelle bevolkingstoename. Wellicht hadden die gedachten toen meer zin dan tegenwoordig, want ons land was arm en de verhoudingen binnen Europa waren anders.

Hoe dan ook, direct na de oorlog 1940-1945 begon men in ons land over overbevolking te praten. Ik herinner mij verslagen in de kranten van zo'n 10 à 12 jaar geleden, waarbij ambtenaren van een onzer ministeries —

toenmaals in handen van Partij-van-de-Arbeid-ministers — in allerlei plaatsen lezingen hielden over de overbevolking en als conclusie gaven, dat men maar moest emigreren.

In de wereld der vakeconomen werd hier niet veel tegenin gebracht. Integendeel, diversen van hen, die over het bevolkingsvraagstuk spraken of schreven, uitten hun zorg over de economische gevolgen van de bevolkingsgroei voor ons land.

Het werd als minder wetenschappelijk beschouwd — om geen erger uitdrukking te gebruiken — als men ook wel optimistische kanten aan de bevolkingsgroei kon zien.

Wanneer men de stelling durfde te geven, dat Nederland door zijn snelle bevolkingsgroei niet alleen moest industrialiseren, maar ook daardoor gelukkig kon industrialiseren, zag men — bij wijze van spreken — slechts knipperende ogen voor zich, die een dergelijke taal niet konden aanzien — vergeef mij de wat vreemde beeldspraak.

Schuchter wees men wel eens op de groei van de Europese eenheid en de bevolkingsstagnatie in de ons omringende landen. Daardoor zouden wij vanzelf later — zonodig — onze mensen naar andere Europese landen zien emigreren. Landen met een stagnerende bevolking zullen gaarne Nederlanders opnemen.

Er was een econoom die er terecht op wees dat wij ons om economische redenen meer bezorgd moesten maken over de geringe bevolkingsgroei in de omringende landen, dan over de snelle bevolkingsgroei in ons land. Daardoor ontstond er immers een diskrepantie tussen de groei van onze exportcapaciteit en de geringe toename van de opnamecapaciteit van onze grootste afnemers.

Maar de meeste economen wezen er in alle toonaarden op, dat de bevolkingsgroei te grote economische taken op het Nederlandse volk zou leggen. Veel bewijs konden wij daarvoor niet naar voren brengen.

Naast deze economische bezwaren werd later meer en meer de nadruk gelegd op de ruimtelijke moeilijkheden, vooral in het westen van ons land.

Het is duidelijk, dat de economische nadelen langzamerhand niet meer met goed fatsoen naar voren gebracht kunnen worden. Het socialistische blad „Socialisme en democratie” is thans heel wat gematigder dan in het begin van de 50-er jaren. De feiten op economisch terrein hebben alle pessimistische beschouwingen gelogenstraf. Ons volk kent een welvaart als nooit tevoren. Er bestaat een groot arbeiderstekort, ondanks de afname van de emigratie en toename van gerepatrieerden en de komst van vele buitenlandse arbeiders. Deze situatie van toenemende welvaart en grote werkgelegenheid is er niet een van vandaag of gisteren, doch zien wij reeds vele jaren.

Alle pessimistische ideeën over de Nederlandse bevolkingsgroei zijn gelogenstraf, omdat men veel te statisch dacht.

Men leefde teveel in de mentaliteit van enige eeuwen terug — Malthus — toen de beperkte bestaansbronnen slechts een beperkte bevolking in de westerse landen mogelijk maakten. Deze situatie bestaat thans nog wel in vele landen buiten de westerse landen. Vandaar de grote economische hulp, welke wij aan die landen zullen moeten geven.

Men vergat, dat de westerse mens in de moderne economie de wereld waarin hij woont en werkt zelf maakt, waardoor welk cijfer ook over bevolkingsdichtheid geen enkele aanwijzing geeft over overbevolking. In de westerse landen maakt de mens zijn omgeving en ook zijn bestaansbronnen. Vandaar dat wij er in ons land thans economisch zo goed voor staan. Dit volk, dat zijn land grotendeels op de zee veroverde, bleek met groot elan en taaië wil in staat te zijn zijn economisch leven volledig tot ontplooiing te brengen, opdat de groeiende bevolking er goed in zou kunnen wonen. Er is geen enkel serieus argument te vinden, waarom deze trend niet onverminderd voort kan gaan.

Ons land, gelegen aan de delta van enkele grote rivieren, kon over enkele jaren wel eens een groot aantal buitenlandse Europese arbeidskrachten aantrekken.

De pessimistische ideeën van kort na de oorlog zijn ook te verklaren uit een onvoldoende gevoel voor de beheersbaarheid van het economisch leven. De economische wetenschap is pas sedert 15 à 20 jaar in staat gebleken inzicht en hulpmiddelen te verschaffen, om het economisch leven daarheen te laten groeien, waarheen men wil. Men leefde nog te veel in het ongrijpbare en fatale van de oudere economische theorieën.

Wanneer men dit alles overweegt, gaat men met een zekere nieuwsgierigheid het boekje van drs. Kusters lezen.

In het eerste hoofdstuk worden de theoretische uitgangspunten geformuleerd.

De schrijver accepteert niet de oude theorie van de overbevolking. Ons land toont duidelijk, aldus de schrijver, de relativiteit van deze theorie. Ik meen, dat hij nog te veel waarde hecht aan de theorie van Malthus voor de westerse landen. Er wordt in de brochure niet voldoende gesteld, dat wij het moderne economische leven kunnen beheersen en onze woon- en werkmilieu's zelf maken. De schrijver verwerpt m.i. niet voldoende de optimum-theorieën, die door de feiten volkomen zijn achterhaald.

Bovendien is de schrijver te pessimistisch over de grond in ons land. „Op een bepaald ogenblik kan een economische factor (b.v. de productiefactor grond) zo inelastisch worden, dat intensivering van of verandering in zijn aanwending de arbeidsproductiviteit en reële welvaart bedreigt.” Dit acht ik, gezien mijn voorgaande stellingen onjuist. De schrijver vergeeft, dat de grond vele aanwendingsmogelijkheden heeft.

M.i. is de schrijver in dit eerste deel van zijn publicatie te pessimistisch en soms wat te onzeker.

Vervolgens komen allerlei demografische gegevens en beschouwingen, waar ik grotendeels mee in kan stemmen. Met één opvatting kan ik het niet eens zijn. Hij accepteert n.l. de stelling van Savvy: „Wanneer de bevolking van een land snel groeit, dan worden er tegenkrachten opgeroepen, welke de doorwerking van deze factor afremt. Wanneer de bevolking van een land blijft groeien, komt er een moment, dat bepaalde sectoren van het economisch leven een grote en zelfs algehele inelasticiteit gaan vertonen”. Savvy zegt na de behandeling van de morele factoren van bevolkingsgroei, welke de economische ontwikkeling bevorderen: „maar deze factoren pleiten slechts ten gunste van een gematigde bevolkings-

aanwas b.v. van 1 of 1.5% per jaar. Het Nederlandse groeicijfer ligt aan de bovengrens van genoemde percentages".

Deze percentages zijn volkomen onbewezen voor deze tijd, in Nederland. Zij hebben dan ook geen enkele zin in de bespreking over de Nederlandse bevolkingsgroei. Gelukkig heeft Savvy ze zelf betrekkelijk gesteld.

Het zou natuurlijk veel te ver voeren het gehele betoog in het eerste hoofdstuk op de voet te volgen. In het algemeen kan men stellen, dat hij met reserve de oudere theorieën accepteert, althans niet voldoende terzijde schuift. Hij noemt bezwaren tegen de bevolkingsgroei die hij te weinig relatief beziet. In het tweede hoofdstuk worden vele cijfers gegeven. Hij laat zich daarbij wat te veel meeslepen door gangbare theorieën. Anderzijds heeft hij bij zijn beschouwingen over de beroepsbevolking nieuw materiaal niet gebruikt. Dit wreekt zich sterk in zijn paragraaf over de landbouw (pag. 46 e.v.). Hij gaat hier, wat betreft de bevolking, niet verder dan de volkstelling 1947. Doch reeds enige maanden geleden zijn de uitkomsten van de proeftelling 1959 bekend geworden. Zo heeft drs. Kusters in zijn beschouwing de verbazingwekkende ontwikkeling sedert 1947 niet gezien. Tussen 1947 en 1959 steeg het aandeel dat de nijverheid heeft in de totale beroepsbevolking van 35% naar 41%. De procentuele stijging in de sector handel en verkeer is ook opmerkelijk n.l. van 21 naar 24%.

Hoewel de beroepsbevolking in de landbouw in de westerse landen afneemt, is de daling in ons land verbazingwekkend, n.l. van 19 naar 11%. Tussen 1947 en 1959 daalde in deze sector de beroepsbevolking van 748.000 naar 470.000. Dit is op de eerste plaats veroorzaakt door de vermindering van het aantal medewerkende dochters en echtgenoten van 142.000 naar 25.000. Het aantal werknemers nam af van 221.000 tot 129.000. Het aantal medewerkende zoons daalde van 111.000 tot 71.000.

Met het verdere betoog kan ik heel ver meegaan, zij het dat de heer Kusters hier en daar te pessimistisch ziet of dergelijke pessimistische argumenten van anderen te gemakkelijk overneemt. Gelukkig is drs. Kusters niet zo verontrust over de groei van het westen. Ook recreatierruimte valt te scheppen, terwijl een kaart van west-Nederland iedere rustige beschouwer doet inzien, dat er wel steden zijn, maar dat deze vele tientallen km van elkaar liggen en uit dien hoofde recreatie en leefbaarheid niet zijn verdwenen.

Tot slot moge ik opmerken, dat de stijl te stroef is en veel te veel overbodige vreemde woorden zijn gebruikt.

Schermutsele, maar niet alleen als „Spielerei”

Wensen en mogelijkheden rond de
kabinetsformatie van 1963

Verwondering mag het niet wekken, wanneer bij de algemene politieke beschouwingen in de laatste ronde van een kabinetscyclus het een en ander opgemerkt wordt over het politiek bestel en het uitzicht op de periode ná de op handen zijnde Kamerverkiezingen. Iets minder traditie is het, dat politieke leiders bij die gelegenheid tamelijk concreet tot standpuntbepalingen komen; een beetje spectaculair wordt het wanneer als gevolg van het een en ander zeven maanden vóór de stembus klaar staat, in redevoeringen en commentaren serieus de vraag behandeld wordt op welke fundamenteën het beleid van de volgende regering moet komen rusten.

Die ervaring beleven op het ogenblik de staatsburgers in Nederland. De algemene politieke beschouwingen van begin oktober hebben de gemeoederen in beweging gebracht, nog wel niet de natie in haar breedte-afmeting maar toch wel het in zijn omvang niet te onderschatten kringetje van politici, journalisten, partijbestuurders en andere in het staatkundige bedrijf actief of passief geïnteresseerden. De laatste zes weken is weer het vóór en tegen besproken van het herstel van „de brede basis”, werd geanalyseerd hoe de V.V.D. als oppositiepartij zal reilen en zeilen, maakten sommige protestants-christelijke politici zich zorgen over de kans op een hernieuwde „rooms-rode”-suprematie in het parlementaire bedrijf. Kortom, er hebben schermutselingen plaatsgevonden, waarbij geen bloed vloeide, maar die toch wel meer betekenden dan alleen maar „Spielerei”. Iedereen die erbij betrokken is, weet dat gelet op de grote invloed van tamelijk subtiele verschijnselen bij Nederlandse verkiezingen, de uitkomst van de volgende kabinetsformatie een nog volkomen open zaak is. Maar toch: de woorden die nu gesproken worden, de wensen waarop tussen de regels door gezinspeeld wordt, de aanprijzingen, de afwijzingen, de dementi's, ze kunnen allemaal de afspiegeling zijn van een bepaalde tendens.

Slechts bij hoge uitzondering komt het in Nederland voor, dat de protagonisten van grotere politieke partijen vóór en tijdens de verkiezingscampagne zich vastleggen op duidelijke uitspraken omtrent het fundament van de volgende regering. Wat ze wel doen is — vooral ten behoeve van

de kiezers — aanduiden wat ze in de momentele situatie laakbaar vinden en wat, in zoverre dit van hen afhangt, bij komende kabinetsformatie in overweging mag worden genomen. Het moet gezegd worden, dat verschillende politieke leiders ondanks allerlei voorbehoud toch een beeld geschetst hebben waar tekening in zit.

MEER BINDING GEWENST

Dr. W. de Kort, voorzitter van de K.V.P.-Tweede Kamerfractie, gaf op 2 oktober het startschot voor de discussies met zijn pleidooi voor meer bindingen tussen parlement en kabinetsprogram. Over de oogst welke onder het kabinet-De Quay binnen werd gehaald, is de K.V.P.-fractie — aldus dr. De Kort's betoog bij de algemene politieke beschouwingen — zeer tevreden. Maar deze tevredenheid neemt niet weg, dat het ontbreken van bindingen tussen kabinet en Kamerfracties, juist op enkele hoofdpunten van het regeringsbeleid — gedoeld werd o.a. op de perikelen rond de voetbaltoto, het woningbouwbeleid van minister Van Aartsen, de algemene kinderbijslagwet en mammoetwet — ongewenste moeilijkheden van zakelijke en politieke aard heeft teweeg gebracht. Op grond van de opgedane ervaring sprak Dr. De Kort uit, dat een kabinet met duidelijke bindingen met de fracties waarop het steunt, het meest gewenst is. Aan een tot in details met betrokken Kamerfracties doorgesproken program hebben dr. De Kort en zijn politieke vrienden geen behoefte; de regering behoort immers bij haar beleid niet aan de leiband van de fracties te lopen. Maar duidelijke instemming met de hoofdpunten van het beleid door de regeringspartijen kan stroken met het landsbelang.

Uitgezonderd bij de Partij van de Arbeid — waarvoor het parlementair kabinet altijd een troetelkind is geweest — heeft dr. De Kort in de Kamer niet veel adhesie voor zijn kritiek op het extra-parlementaire en semi-parlementaire kabinetsstelsel gekregen. Natuurlijk verklaarde dr. Tilanus zich meer voorstander van morele bindingen — zoals er golden ten opzichte van het kabinet-De Quay — dan voor formele banden welke volgen uit de structuur van een parlementair kabinet. Professor Oud liet eveneens blijken niet over te lopen van enthousiasme voor de warme aanbeveling van K.V.P.-zijde ten gunste van het parlementaire kabinet; hij zal daar zijn principiële en praktische bezwaren tegen hebben. Vooral praktische bezwaren; want er is vrijwel geen regeringscombinatie in Nederland denkbaar, of de liberale Kamerfracties zullen slechts met het nodige voorbehoud het delen in de regeringsverantwoordelijkheid door hun politieke geestverwanten toejuichen en alleen met nog meer voorbehoud zich scharen in het front van parlementariërs die in het algemeen bereid zijn het kabinet in belangrijke zaken te steunen.

Van anti-revolutionaire zijde is in de Kamer over dit aspect van de politieke samenwerking die in de zomer van '63 aan de orde komt, weinig opmerkelijks gezegd. Buiten de Kamer kwam er van A.R.-zijde betreffende een ander aspect een geluid dat wel veler aandacht trok: bezwaren om zich nu al in te stellen op de gedachte, dat straks de socialisten weer van de oppositie over stappen naar het front dat het regeringsbotwerk dekken moet.

VERZOENING?

Dr. De Kort had op 2 oktober — na een krachtig pleidooi voor hechtere samenwerking der drie christelijke partijen — laten blijken, dat de K.V.P.-fractie op dit ogenblik in elk geval een verzoening met de Partij van de Arbeid niet wenst uit te sluiten. In principe is dr. De Kort c.s. niet minder bereid om na de verkiezingen met de socialisten in zee te gaan, als om de structuur van het politiek bestel der laatste jaren wat de deelnemers betreft te handhaven. Dr. De Kort zal deze standpuntbepaling zeker niet achterwege hebben willen laten, nadat de nieuwe oppositieleider dr. Vondeling in zijn eerste bijdrage tot de algemene politieke beschouwingen liet doorschemeren dat voor de Partij van de Arbeid de „weg terug” naar de regeringsverantwoordelijkheid hoewel geen vaststaande koers toch evenmin een uitgesloten zaak is. Inderdaad zal het bij de beraadslagingen in het P.v.d.A.-huis binnenskamers zwaar wegen dat enkele fiasco's ten spijt het kabinet-De Quay in drie jaar bewezen heeft, hoe het mogelijk is om ook zonder socialistische ministers aan het hoofd van belangrijke departementen een vooruitstrevend beleid te voeren.

Is het deze ervaring welke ook sommige leidende anti-revolutionaire politici niet warm doet lopen voor een reprise van de „brede basis” of daarmee verwante kabinetsconstructies? De opmerking van voorzitter dr. Berghuis tijdens het recente partijconvent — nu al weer aansturen op samenwerking met de socialisten zou als een mislukken van het eerste na-oorlogse bewind zonder P.v.d.A.-bijdrage uitgelegd worden — werd in hoofdzaak door prof. Zijlstra onderschreven. Men schijnt in A.R.-kringen over de response op de stelling toch wel wat geschrokken te zijn. Hoe anders te verklaren dat fractievoorzitter dr. Bruins Slot in zijn lijfblad Trouw een poging deed om de Berghuis-Zijlstra verklaring met behulp van een nieuwe versie aan te kleden?

De bedoeling zou geweest zijn te waarschuwen tegen opvattingen dat zonder medewerking van de „Grote Twee” in Nederland niet te regeren zou zijn. Wanneer dit de bedoeling geweest is, dr. Berghuis noch prof. Zijlstra hebben het zó gezegd, evenmin als zij betoogd hebben wat de voorzitter van de Tweede Kamer-fractie der A.R. eveneens in zijn „tekst-critiek” — het Trouw-artikel — stelde: dat er een periode geweest is waarin de samenwerking met de socialisten de christelijke partijen niet slecht bevallen is.

Niet alleen in de Partij van de Arbeid, maar ook in christelijk-historische kringen heeft dr. Bruins Slot met dit commentaar bijval geogst. Leidende C.H.U.-figuren hadden zich over het vóór en tegen van hernieuwing der samenwerking met de socialisten niet uitgesproken; maar wel kreeg dr. Berghuis' uitlating in het christelijk-historisch weekblad als predicaat „teleurstellend”, terwijl het er onverstandig werd genoemd om „den volke” te suggereren, dat een combinatie met de socialisten ook in 1963 niet aanbevelenswaardig zou zijn.

CHRISTEN-DEMOCRATIE

Waarover het eerder gesignaleerd artikel in Trouw zich overigens vrij dui-

delijk uitspreekt, is dat in de praktijk de drie christelijke partijen gezamenlijk bij de formatie van het komende kabinet betrokken zullen zijn. Dr. Bruins Slot beschouwt voor een meerderheidskabinet andere combinaties dan de christen-democratie plus de liberealen en/of socialisten onwaarschijnlijke mogelijkheden.

Onderschrijft de fractie-voorzitter der A.R. ook ten volle wat zijn partijvoorzitter op 13 oktober over de toekomst van de christen-democratie beoogde? Dr. Berghuis omschreef het blijvend samengaan van de christelijke partijen als een richtlijn op langere termijn, maar tevens als een element van betekenis in het totale beeld van de Nederlandse politiek. Daarmee reageerde dr. Berghuis voorzichtig op wat dr. De Kort bij de algemene politieke beschouwingen krachtiger had gesteld, zelfs als noodzakelijk iets om op de duur tot realisering van de doeleinden der christelijke politiek te kunnen komen: een krachtige politieke partij welke het christelijk-sociaal denken in al zijn facetten omvat.

Het volbrengen van essentiële opdrachten der christen-democratie acht de fractie voorzitter van de Katholieke Volkspartij bij de dubbele gespletenheid van de huidige toestand niet goed mogelijk. Dr. De Kort p'eit daarom voor een integratie van de drie christelijke partijen, maar hij beschouwt samenvloeiing van de anti-revolutionaire partij met de C.H.U. om praktische redenen een zaak die prioriteit heeft.

Zal het in de zestiger jaren zo ver komen? Voorlopig staat vast, dat de A.R. voorzichtigheid betracht, dat de C.H.U. het tempo der anti-revolutionairen nog te voortvarend vindt en dat zelfs het streven naar een gezamenlijk Europees beginselprogramma der drie christelijke partijen in protestantse kringen op krachtige oppositie stuit. Deze oppositie geldt dan vooral het samengaan van protestanten en katholieken; vermoedelijk heeft dr. De Kort het bij het rechte eind, wanneer hij ver-gaande toenadering tussen A.R. en C.H.U. als een eerste onmisbare fase beschouwt. De ervaring onder het kabinet-De Quay heeft in ieder geval — tegenstellingen op enkele punten van praktische politiek ten spijt — het saamhorigheidsgevoel der drie christen-democratische fracties in de Tweede Kamer en van de hoogste instanties der drie partijen versterkt.

NEVENFACTOREN

Van alles-beheersende invloed zal evenwel in de zomer van 1963 de positie der drie christelijke partijen noch afzonderlijk noch gezamenlijk zijn. De beslissingen die na de komende parlementsverkiezingen genomen moeten worden over de aard van het kabinet en de „kleur” van het regeringsbeleid, zijn ook afhankelijk van een nog onbekende combinatie van factoren en nevenfactoren. Van vanzelfsprekende factoren zoals de uitslag van de verkiezingen, de prioriteit welke de partijen in het laatste stadium van de verkiezingsstrijd terzake van het regeringsprogramma zullen gaan stellen. Maar ook van op dit ogenblik nog even onzekere nevenfactoren: de houding van oppositie en regeringspartijen in de laatste ronde van de rit van het kabinet-De Quay; de uitslag van de machtsstrijd tussen ras-conserva-

tieven en neo-liberalen binnen de V.V.D.; de mate waarin de Partij van de Arbeid zich onder druk zal laten zetten door vrees voor verdere stembussuccessen van de P.S.P.; en last but not least de persoon van de politici die eind mei 1963 in de verschillende partijen als vaandel dragers naar voren zullen komen.

Men onderschatte ook deze nevenfactoren niet. In Nederland met zijn gecompliceerd politiek bestel, de betrekkelijk geringe kans om uit verkiezingsuitslagen duidelijk de volkswil af te leiden, zijn het vaak de secundaire bewegingen die uiteindelijk de richting bepalen.

TUSSENSTAND

Daarom kan er in het najaar van 1962 niet meer gedaan worden dan het signaleren van enkele gedachten waarmee bezield vooraanstaande politici het laatste parlementaire jaar vóór de verkiezingen begonnen zijn.

Dan valt op dat K.V.P.'ers en christelijk-historischen met welwillende maar kritische belangstelling afwachten of de socialisten straks bereid gevonden zullen worden om op basis van redelijkheid in de regeringsverantwoordelijkheid te delen; dat de anti-revolutionairen daarover onderling verdeeld zijn of — om het wat subtieler te zeggen — accentverschillen tonen; dat men zich in de V.V.D. wel voorbereidt op een veranderd getij, maar dat er de onderlinge tegenstellingen over de aard van het liberalisme der toekomst bepaald nog niet uitgekristalliseerd zijn. De Partij van de Arbeid gedraagt zich in het openbaar niet als de verloren zoon die weer graag in het vaderhuis van de regeringspartijen opgenomen wil worden, maar is wel op haar hoede om niet bij voorbaat de kansen te liquideren die zulks mogelijk zouden kunnen maken.

De socialisten blijven hun principiële voorkeur voor een kabinet met straffe parlementaire bindingen trouw; de Katholieke Volkspartij — en de anti-revolutionairen in mindere mate — laten blijken over de praktijk van extra-parlementaire kabinetten niet onverdeeld gelukkig te zijn. De C.H.U. wil parlementaire bindingen bij voorkeur tot enkele hoofdlijnen beperken en prof. Oud geeft, wat dit betreft, prof. De Quay gelijk als die de kwestie academisch stelt met de conclusie, dat bij de binding van kabinet aan Kamerfracties allerlei gronden denkbaar zijn. Prof. Oud voegde er — wat toch ook waar is — niet aan toe, dat de V.V.D. in coalities, waarin ze niet domineren kan, bijzonder weinig voor bindingen voelt.

Resumerend: een behoorlijke meerderheid van de zittende Tweede Kamerleden is verre van ontevreden over de resultaten welke — vooral de laatste tijd — onder het beleid van het kabinet-De Quay geboekt zijn. De afwisseling in het politiek bestel heeft verfrissend gewerkt. Bij enkele belangrijke wetsontwerpen is evenwel gebleken, dat dit politiek bestel bepaald geen succes garandeert wat betreft het beleid op langere termijn; zelfs een hechter wordende samenwerking der drie christelijke partijen wettigt zodanige verwachtingen niet. Daarom lijkt op dit moment de kans in het politieke spel aanwezig dat — aangenomen dat de uitslag der parlementaire verkiezingen gelijkvormig wordt aan die der Staten-verkiezingen van '62 — serieus geprobeerd zal worden weer over te stappen op een

nieuwe structuur. Het streven om te komen tot een regering welke in haar verhouding tot de Staten-Generaal meer lijkt op achttien karaats parlementaire kabinetten dan het team rond prof. De Quay of het laatste kabinet van dr. Drees kan daarbij in het krachtenveld van belangrijke invloed worden.

v. L

Nieuwe boeken

WOLFGANG RITZEL: „Jean Jacques Rousseau“ (158 pag.) uitgegeven door W. Kohlhammer Verlag in de reeks Urban Bücher Stuttgart 1959.

In dit uitstekend werk van de hand van Wolfgang Ritzel stelt de schrijver een diepgaand onderzoek in naar wat hij noemt „die historische Individualität“ van Rousseau, waarbij het hem niet te doen was om de verschillende aspecten van Rousseau afzonderlijk te belichten, maar juist de samenhang en ontwikkeling van zoveel eigenschappen in een en dezelfde persoon. Zo komt de schrijver tot de conclusie, dat men Rousseau niet moet zien als een denker en theoreticus, maar als een in de grond geniale dromer met een bewegelijke geest, als een kunstenaar.

FRANZ XAVER REMBERGER, Was gehen uns die Sekten an?, München 1962, Verlag J. Pfeiffer, 168 blz.

Een verhelderend boekje over de houding van de katholieke leer tegenover de sekten, een begrip dat de schrijver dan nog eens nader toelicht. Vervolgens behandelt het de verschillende sekten, hun ontstaan, hun leer en hun beoordeling in het licht van de katholieke geloofsleer. Een literatuuropgave en enige vraagstellingen besluiten dit interessante boekje, dat met enkele foto's is verlucht.

JOHANNES FISCHER, Was uns eint, was uns trennt, München 1962, Verlag J. Pfeiffer, 67 blz.

De schrijver behandelt in kort bestek de verdeeldheid van de christenwereld en bespreekt daarna de pogingen, die gedaan zijn en worden om de eenheid te bereiken. In het licht van concilie een geschikt boekje om op grote schaal verspreid te worden.

GEORG DOX, Die Russische Sowjetliteratur, Berlijn 1961, Walter de Gruyter & Co., 184 blz.

Het gaat hier om een uitgave, waarin in alfabetische volgorde korte levensbeschrijvingen en een bibliografie van Sowjet-Russische schrijvers worden behandeld, te beginnen na 1917. Tevens is daaraan lijstje van (Duitse) vertalingen toegevoegd. De auteur heeft geen aanspraak willen maken op volledigheid. Dat kon ook niet. Niettemin: een bijzonder instructief naslagwerk, waaraan grote zorg is besteed en dat vrijwel onmisbaar is voor hen, die belangstelling hebben voor de Sowjetliteratuur. Het is zeer verzorgd uitgegeven.

HANS SPEIER, Die Bedrohung Berlins. Eine Analyse der Berlin-Krise von 1958 bis heute. Kiepenheuer und Witsch, Köln-Berlin, 155 blz.

Een aktueel politiek document over het Berlijnse vraagstuk, door de schrijver boeiend samengevat. Een

uitstekende inleiding voor degenen, die zich in het Berlijnse probleem willen verdiepen. V.

MICHAEL PRAWDIN, Netschajew, von Moskou verschwiegen. Athenäum Verlag Frankfurt A.M. Bonn, 246 blz.

Een boek te schrijven over de meest avontuurlijke van alle toch al avontuurlijke Russische revolutionairen is geen eenvoudige opgave, vooral niet als deze avonturen de grens van het onwaarschijnlijke naderen. Netschajew heeft de techniek voor het creëren van een revolutie in aanzienlijke mate ontwikkeld. De bolsjewisten hebben zijn lessen ter hart genomen. Een tijd lang na het welslagen van de Russische revolutie heeft Netschajew zich in de Sowjet-Unie in een grote populariteit mogen verheugen.

Revolutie wordt niet gemaakt in 'n meisjespensionaat en kan evenmin voltrokken worden zonder bloedsporen na te laten. Dat was in het kort de meest belangrijke revolutionaire leerstelling van Netschajew.

Geen middel was hem heilig. Wat dit betreft toonde hij 'n opvallende gelijkenis met de bolsjewisten die hun machtsovername nog steeds dezelfde methoden nodig hadden om zich te kunnen handhaven.

Op het ogenblik dat dit ging doordringen verminderde de populariteit van Netschajew.

Netschajew rijst weer op uit de schaduw van de Russische revolutie in het boek van Prawdin. J.V.

Dr. W. A. 't HART, „De ander als medespeler” (119 blz.), uitgegeven in de reeks „Mens en Medemens” door uitgeverij Het Spectrum N.V., Utrecht-Antwerpen 1962.

In deze inleiding tot de sociale psychologie geeft Dr. 't Hart een ook voor de leek duidelijk inzicht in in ons land pas sinds kort tot ontwikkeling komende tak van de psychologie. De schrijver ziet de sociaal psychologische verschijnselen in een historisch perspectief en behandelt zo achtereenvolgens verschillende vormen van samen-zijn verdeeld naar 2 hoofdgroepen: de

gezinsfeer, waarin via krant, radio, televisie het maatschappelijk leven binnendringt en de publieke wereld, waarin verschillende wijzen van samen-zijn zich voordoen, waarvan de schrijver drie hoofdvormen: persoonlijke-, zakelijke en instrumentele verhoudingen, nader uiteenzet.

De structuur van het samenzijn wordt bepaald door de orde, welke op verschillende wijzen kan worden verstoord. Als een van de ernstigste verstoringen van deze orde ziet 't Hart de rassendiscriminatie, die voornamelijk is gebaseerd op een bevooroordeeld zijn ten opzichte van de ander. De schrijver spreekt in dit verband van een „blinde muur”.

Achter ieder hoofdstuk is een verwijzing naar de bestaande literatuur over het betreffende onderwerp opgenomen. J.H.

„DRIFT EN KOERS” (331 blz.), uitgegeven door van Gorcum & Comp. N.V. - Dr. H. J. Prakke & H. M. G. Prakke, Assen 1962.

Deze bundel opstellen over de sociale veranderingen, welke zich in de loop van de laatste halve eeuw in de Nederlandse samenleving hebben voorgedaan, is reeds in dec. 1961 verschenen in een beperkte oplage als gedenkboek bij gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Nederlandse Sociologische Vereniging.

Na een behandeling van de theoretische vraagstukken bij de studie van sociale veranderingen volgen meer concrete onderwerpen als de veranderende samenstelling van de Nederlandse bevolking, welvaartsveranderingen, emancipatie, de mindering in ongelijkwaardigheid van sociaalzwakke groepen, de verzuiling en ontzuiling, sociale spreading van cultuurelementen, de vrijwillige associaties waarin Nederlanders zich aaneensluiten, e.a. Men krijgt een uitstekend inzicht in de ontwikkelingen, die zich met name in de laatste vijf en twintig jaar op het sociale terrein hebben voorgedaan. Wij kunnen niets anders dan deze door „vak-sociologen” samengestelde bundel van harte aanbevelen. J. J. H.

GOTTFRIED-KARL KINDER-MANN (Hrsg.): „Kulturen in Umbruch“ (424 blz.), Freiburger Studien zu Politik und Sociologie, herausgegeben von Prof. Dr. Arnold Bergstraesser, uitgegeven door Verlag Rombach, Freiburg im Breisgau (1962).

Het in korte tijd voltrokken proces van ineenstorting van de koloniale rijken en het ontstaan van talrijke onafhankelijke staten in Azië en Afrika hebben in de laatste jaren Europa zowel als Amerika geconfronteerd met een aantal nieuwe en moeilijke opgaven. De problemen van de zo genoemde ontwikkelingslanden vloeien voort uit het botsen van hun eigen traditionele cultuur met die van de „ontwikkelde“ landen met de daar aanwezige grote technische voorsprong. De bedreiging van de vrede in de ontwikkelingsgebieden door de daar heersende toestanden van honger en armoede, wanhoop en chaos verhogen de gecompliceerdheid bij het zoeken naar een oplossing. Met de diverse aspecten, die aan deze problemen vastzitten, houden verschillende schrijvers zich in dit boek bezig. Aan de hand van onderzoekingen en concrete gegevens worden de consequenties van de ontwikkeling van deze nog jonge staten geanalyseerd: de infrastructuur, als voorwaarde voor 'n goed functionerende volkshuishouding; de plaats van de landbouw in economische ontwikkeling. Ruime aandacht wordt hierbij besteed aan de speciale situatie van China in dit opzicht. Vele documenten en uitgebreide literatuur-opgaven maken dit werk tot een voor allen, die zich met de ontwikkelings-problematiek bezig houden, aan te bevelen leidraad.

Vrd.

CALVIN B. HOOVER: „Wirtschaft, Freiheit und der Staat“ (380 blz.), uitgegeven door Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen (1962).

Voor de samenstelling van dit boek over de twee grote economische systemen, enerzijds, dat van de vrijheid, anderzijds dat van de centraal geleide plan-economie, maakte de

Amerikaanse econoom C. B. Hoover verschillende reizen naar Rusland om via het houden van 'n soort enquête meer objectiviteit te geven aan zijn ideeën over het Sovjet-Russische economische systeem. Ondanks de zorg, waarmee dit werk is samengesteld kan men het toch geen „objectieve“ studie noemen. Hier spreekt een Amerikaan, die hier en daar wel oog heeft voor de feiten, die ook aan de eigen Amerikaanse economie vastzitten, maar die hij over het algemeen toch verheven vindt boven 't collectieve systeem. Dit komt vooral tot uitdrukking bij de positie en taak van de staat in beide systemen en waar aan de objectiviteit (of realiteit?) wel eens getwijfeld mag worden. Dit neemt niet weg, dat deze uitvoerige studie, ondanks het gesignaleerde subjectieve element — of schien juist dank zij dit menselijke aspect — een zeer interessant werk is, dat de belangstelling volkomen waard is, juist nu in deze tijd, nu een gesprek tussen Oost en West weer de aandacht vraagt.

Een uitvoerig personen- en zakenregister alsmede vele voetnoten geven deze studie het karakter van 'n gedegen naslagwerk.

J.H.

Dr. J. H. CHRISTIAANSE, Belastingaftrek voor de gehuwde vrouw. N.V. Uitgeversmaatschappij Kluwer te Deventer.

Met ingang van 1 januari 1962 is 'n belangrijke belastingvermindering ingevoerd voor de werkende gehuwde vrouw. Deze vermindering geldt op de eerste plaats voor gehuwde vrouwen, die in dienstbetrekking werkzaam zijn of een eigen bedrijf of beroep uitoefenen. Hiernaast heeft deze vermindering ook betekenis voor vrouwen, die hun man in zijn beroep of bedrijf actief bijstaan.

Man en vrouw worden als 'n financiële eenheid beschouwt bij de bepaling van de draagkracht voor de Inkomstenbelasting. Als gevolg van de progressie moesten vaak betalingen worden gedaan. Vanzelfsprekend werd dit algemeen als een bezwaar gezien. Hieraan wordt door de nieuwe regeling enigszins tegemoet gekomen. Zo wordt de belas-

ting lager voor het echtpaar, waarvan de vrouw werkt. Een vereiste hierbij is dat de vrouw met haar arbeid duidelijk waarneembaar en in belangrijke mate buiten de gezinsfeer treedt.

Voordat de belastingtabel op het inkomen van man en vrouw wordt toegepast, mag 1/3 van arbeidsinkomsten van de vrouw worden afgetrokken (met een minimum van f 500 en een maximum van f 2000).

Indien de vrouw medewerkt in het bedrijf van haar man, is het nodig dat de man aannemelijk maakt dat zijn vrouw geregeld en in belangrijke mate meewerkt, om in aanmerking te komen voor een aftrek. Voor de meeste gevallen is deze vastgesteld op f 750.— (zijnde 1/3 van f 2250.—).

Bewijs dat de arbeid van de vrouw meer waarde heeft, is toegestaan. Voor de in loondienst werkende gehuwde vrouw geldt voortaan een vast tarief van 15%. Dit tarief wordt toegepast na een voorafgaande aftrek van f 50.— per maand.

De rechtsgrond voor deze tariefsreductie is gelegen in het feit dat hogere kosten benodigd zijn voor huishoudelijke hulp etc.

Immers de financiële draagkracht van 'n echtpaar, waarvan de vrouw werkt, is geringer dan van een echtpaar met eenzelfde gezamenlijk inkomen, waarvan de vrouw zich uitsluitend aan haar huishoudelijke taak wijdt.

Na een behandeling van de hoofdlijnen van de nieuwe realina, heeft de schrijver op uiterst duidelijke wijze en geïllustreerd met vele voorbeelden 'n toelichting op de nieuwe wetsartikelen.

Het feit, dat binnen 'n maand reeds een tweede druk verscheen, bewijst dat dit goed verzorgde boekje voor vele belanghebbenden in een behoefte voorziet.

F.B.

„Europa in de Universiteit“ (129 pag.). Publicatie van het Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam. Uitgegeven door P. Noordhoff N.V., Groningen (1962).

Het gaat hier om een bundeling

van referaten, gehouden op de Europadagen van 18 en 19 januari j.l., georganiseerd door het Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam.

Het is geen systematische behandeling van de integratie-problematiek — hetgeen door de organisatoren bewust niet werd voorgestaan —, maar meer een „hinkstapsprong“ door de vele onderwerpen op dit terrein.

De verschillende sprekers van wie de inleidingen in deze bundel werden opgenomen waren: Prof. Dr. F. de Jong (historische ontwikkeling), Mr. S. C. H. Nederburgh (de gemeenschappelijke markt), Prof. Mr. A. J. Tammes (Europees en nationaal recht), Prof. Dr. J. E. Andriessen (economische politiek), Drs. J. H. Hoogwater (Engeland en de EEG), Prof. Dr. P. Kuin (maatschappelijke orde), Prof. Mr. Dr. G. M. Verrijn Stuart (energie-politiek) en Prof. Dr. C. Goedhart (monetair beleid). Diverse aspecten treden naar voren, economische, monetaire, juridische, sociologische, terwijl ook de actualiteit naar voren komt. Toch is dit niet alleen een boek geworden voor „vakmensen“, ook voor niet-juristen en niet-economen heeft het nut, wat b.v. duidelijk wordt uit de inleiding van Prof. Tammes in zijn behandeling van de wisselwerking tussen Europees en Nationaal recht. Ook voor de z.g. „leek“ is het nodig zich te realiseren en kennis te nemen van het feit, dat en hoe het gemeenschapsrecht begint binnen te dringen binnen de Lid-staten via verordeningen, besluiten e.d. Wij mogen deze bundel voordrachten dan ook van harte aanbevelen.

Dr. H. A. BRASZ, Prof. Mr. A. KLEIJN, Mr. J. IN 't VELD: „Inleiding tot de Bestuurswetenschap“ (394 pag.). Uitgegeven door VUGA-Boekeriej, Arnhem (1962).

De auteurs van dit boek (een socioloog, twee juristen) geven in dit eerste deel van de serie „Bestuurlijke verkenningen“ een sa-

menvatting van hetgeen naar de huidige inzichten gerekend moet worden tot het terrein van de Bestuurswetenschap. Dit boek is geschreven door mensen, die in hun bestuurspraktijk met het brede terrein, dat de bestuurswetenschap bestrijkt, in aanraking zijn geweest en daardoor ook de behoefte hebben leren kennen aan een behandeling van deze stof in en min of meer op zichzelf staande tak van wetenschap. Het is nog een jonge wetenschap, waarvoor de belangstelling nog steeds groeiende is. Dit werk, dat in zijn opzet afgestemd is op de praktijk van het onderwijs, zal in de behoefte die er aan literatuur op dit terrein bestaat, zeker voldoen, mede door de overzichtelijke behandeling van de diverse onderwerpen. Een up-to-date uitgebreide literatuur-opgave aan het einde van ieder hoofdstuk vergroot de actualiteit van dit werk. v.d.H.

HAJO HOLBORN. Der Zusammenbruch des Europäischen Staatensystems, Stuttgart. W. Kohlhammer Verlag, 192 blz

De schrijver geeft een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen van de laatste tijd, waarbij hij voornamelijk aandacht besteedt aan die feiten, die grote veranderingen hebben aangebracht in het Staten-systeem van het Oude Europa. Op overzichtelijke wijze worden de perioden voor, tussen, tijdens en na de beide wereldoorlogen behandeld. B.

RAYMOND FIRTH, Sociale Antropologie, Het Spectrum, Utrecht, Aula-boek nr 89.

Op knappe wijze vestigt de auteur de aandacht op de „structuur” van de verschillende samenlevingen. Een inzicht in deze materie is noodzakelijk om de betrekkingen tussen de volkeren onderling beter te kunnen begrijpen, zeker nu men zich allerwegen meer gaat interesseren voor de ontwikkeling van de zogenaamde primitieve volken. Op heldere wijze, toegelicht met vele voorbeelden, worden de kernproblemen van de so-

ciale antropologie aan de orde gesteld, waarbij steeds de westerse samenleving vergelijkenderwijs betrokken wordt. B.

VOLKENRECHTELIJKE OPSTELLEN, J. H. Kok N.V., Kampen 1962 (212 blz.).

Deze bundel volkenrechtelijke opstellen is aangeboden aan Professor Dr. G. H. J. v. d. Molen ter gelegenheid van haar zeventigste verjaardag. De bundel omvat 19 artikelen, die zijn geschreven door vooraanstaande deskundigen uit Nederland, Australië, Frankrijk en Duitsland. Interessante geschriften betreffende de ontwikkeling van het internationale recht in het algemeen en het internationale arbeidsrecht. Beschouwingen en de toekomst van het Internationale Hof van Justitie. Opmerkingen over de leiding van internationale strijd- en politiemachten der V.N., de privaatrechtelijke contractuele aansprakelijkheid der EEG en de afbakening der bevoegdheden van internationale organisaties. Een waardevol en goed verzorgd boekwerk. F.B.

HEINZ LIPPERT, Der Kommunismus — eine neurose? Giessen 1962, Rodtbergverlag, 84 blz.

De schrijver stelt, uitgaande van een psychologische analyse van leidende communisten, dat we eigenlijk te maken hebben met neurotici. Dat wekt natuurlijk nog al wat vragen op, die in dit boekje ook niet uit de weg worden gegaan. Het werpt in ieder geval weer eens een ander licht op een problematiek, die een stuk van ons dagelijks leven is geworden. Ook diegenen, die het met de schrijver niet eens zullen zijn, zullen toch bewondering kunnen hebben voor zijn benadering.

WALTER WEFERS, Grundlagen und Ideen des Spanischen Staates der Gegenwart, Bonn 1961, H. Bouvier u. Co. Verlag. 130 blz.

Een studie over de historische

grondslag, waarop de Spaanse staat berust, die de ideeën, die er vorm aan gaven en de gestalte die zij vandaag heeft bereikt. Een analyse dus van binnen uit, die besloten wordt uit de grondwet. Een aantal zeer interessante onderwerpen komen aan de orde, zoals de verhouding tussen kerk en staat, de nationale beweging, de staatkundige structuur. Een nuchtere en heldere studie.

KARL HEINRICH PETER,
Reden die die Welt bewegten,
Stuttgart 1959, Cottavertag,
569 blz.

Een documentaire uitgave van een hoogst welsprekende inhoud. Zij bevat gedeelten uit redevoeringen van staatslieden, politici, dichters en filosofen voornamelijk sinds de Franse revolutie, die ieder voor zich tekenend zijn voor een bepaalde periode uit de geschiedenis. Van de lange rij namen noemen we: Cromwell, Robespierre, Lincoln, Dostojewski, Lenin, Poincaré, Motta, Churchill, Thomas Mann, Chroestjow, Eisenhower, Nasser. Iedere tekst wordt voorafgegaan door een kort voorwoord waarin de geschiedkundige samenhang uit de doeken wordt ge-

daan. Werkelijk, een spannend boek, dat zich dikwijls laat gebruiken.

RENÉ AHLBERG, Weltrevolution durch Koexistenz, Berlijn 1962, Colloquium Verlag, 80 blz.

Al eerder hebben we met een deeltje uit de serie Zur Politik und Zeitgeschichte, waarin ook bovengenoemd boekje verscheen, kennis gemaakt. Hier weer opnieuw een korte en scherp analys, ditmaal van de vreedzame coexistentie, zeer systematisch opgezet, rijk aan gegevens, met literatuur-opgave en tijdtafel.

WALTER GÖRLITZ, Adolf Hitler, Göttingen 1962, Muster-schmidt-Verlag, 144 blz.

Een korte, maar indringend geschreven biografie van Adolf Hitler, verschenen in de serie Persönlichkeit und Geschichte, waaraan vele bekende auteurs meewerken. Görlitz schreef reeds bekende boeken over Stresemann en Hindenburg alsmede een geschiedenis van de tweede wereldoorlog. Ook in dit kortere werk komen zijn bijzondere talenten duidelijk naar voren.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR. J. F. M. BOSCH, MAG. DR. S. STOKMAN O.F.M., DRS. J. M. AARDEN
DR. L. A. H. ALBERING, DRS. M. VAN AMELSVOORT, DRS. A. W. H. J. QUAEDEVLIET
W. M. PERQUIN, G. GIELEN. REDAKTIESEKRETARIS: DRS. J. F. VAN DER HEIJDEN

JAARGANG 16

DECEMBER/JANUARI

NUMMER 10/11

Ten Geleide

Het zij de redactie vergund dit dubbelnummer van het Katholiek Staatkundig Maandschrift, in zijn geheel gewijd aan de ontwikkeling van de sociale verzekering in ons land, in beeldspraak in te leiden. In beeldspraak valt het haar gemakkelijker te zeggen, wat zij te zeggen heeft. En gevoelig voor de werking van het contrast zal de lezer het kunnen waarderen, dat gepoogd wordt fantasie aan werkelijkheid te paren.

De verbeeldingskracht van het water is welhaast onbegrensd. In het bergland zich verzamelend zoekt het, aanwassend tot een brede stroom, zijn weg naar zee door lagere landen. Onstuitbaar in zijn loop. Driftig dringend, waar de oevers de stroom vernauwen. Trager zich voortbewegend, waar de oevers de stroom meer ruimte laten. Naar de schijn bewegingloos, als de oppervlakte door de vorst is verstild. De continentale rivier biedt voor de ontwikkeling van de sociale verzekering in ons land een aantrekkelijk beeld.

Het tempo van ontwikkeling was in het verleden nu eens sneller, dan weer trager, soms leek de ontwikkeling bij oppervlakkig toezien stil te staan. Thans vindt het tempo zijn beeld in het driftig dringende water. Dit beeld past heel wel bij de huidige energieke Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, die met bekwaamheid aan de ontwikkeling van de sociale verzekering voortvarend leiding geeft.

In het plan voor dit nummer mocht, zo meende de redactie, een algemeen inleidend artikel niet ontbreken. Hierin is een blik achterwaarts op zijn plaats, tot goed begrip mede van de tendensen die zich in de ontwikkeling voor de toekomst openbaren.

Aan de volksverzekeringen is een speciaal artikel gewijd, in een ander artikel vinden de arbeiders- en arbeidsverzekeringen behandeling.

Een bijzondere plaats neemt de ziektekostenvoorziening in. Opneming van een artikel hieromtrent in een nummer van het maandschrift, dat zich speciaal bezighoudt met de ontwikkeling van de sociale verzekering, worde niet als een redactionele stellingname opgevat in de strijdvraag, of ziekenfondsverzekering als een sociale verzekering in de strikte zin moet worden beschouwd.

Een eigen, algemeen karakter heeft het slotartikel, waarin het loongrensvraagstuk, of ruimer genomen het vraagstuk van inkomens- resp. welstandsgrens, besproken wordt. Het al of niet trekken van een dergelijke grens doet zich als vraagstuk over het gehele terrein van de sociale verzekering gelden.

Bij de keuze van de schrijvers heeft de redactie naar verscheidenheid gestreefd. Zij prijst zich gelukkig deskundigen bereid te hebben gevonden, wier dagelijkse werkzaamheden op verscheiden wijze aanraking hebben met de sociale verzekering. Hun werd gevraagd hun persoonlijke visie beredeneerd weer te geven. Hun opdracht luidde niet officiële (partij)-standpunten te verklaren. Aldus doende meende de redactie het meedenken en meespreken over de ontwikkeling van de sociale verzekering als vraagstuk van staatkundige aard naar vermogen te bevorderen.

De samenstelling van dit dubbelnummer vroeg extra zorg en tijd. Het geduld van de lezers is op de proef gesteld. Mogen zij zich door dit dubbelnummer zien schadeloos gesteld. Het spijt de redactie, dat zij de lezers omtrent de combinatie van het december- en januarinumnummer niet tevoren heeft ingelicht.

23 januari 1963

DE REDACTIE.

De sociale verzekering als ontwikkelings-gebied¹⁾

DOOR PROF. MR. J. J. M. van der VEN

1. Wie zou menen, dat de sociale verzekering althans hier te lande nu toch wel haar toppunt heeft bereikt en dat wij niets anders te doen hebben dan keurig uitvoering te geven aan wat in talloze wetten, algemene maatregelen van bestuur, andere koninklijke besluiten, ministeriële beschikkingen, besluiten van uitvoeringsorganen misschien niet erg overzichtelijk, maar dan toch zeker wel compleet (hier en daar overkompleet?) als ons stelsel van sociale verzekering geldt, die toont zich niet al te best georiënteerd in het woelige Jeruzalem van onze sociale verzekering. Men moet hem eens rondleiden door de historische straatjes ervan en tegelijk op de nieuwe buitenwijken wijzen. In beide bruist het nog steeds van pittig leven, dat tegelijk getuigt van meer initiatief dan men bij klakkeloze uitvoering van een werkelijk volledig reglement nodig heeft en van genoeg plannen om verdere uit- en nieuwbouw te doen verwachten. Ook de Nederlandse sociale verzekering is m.a.w. nog steeds in beweging, in ontwikkeling. Om de momentopname ervan te karakteriseren, moet men het recente verleden nagaan en het er op wagen een blik in de naaste toekomst te werpen. Waar komen we vandaan en waar gaan we heen, zijn de twee vragen, die ik hier, met allerlei slagen zowel om de professorale als om de profetische arm, zou willen beantwoorden.

WAAR KOMEN WE VANDAAN?

2. De sociale verzekering, die ten onzent in het eind van de 19e eeuw met enkele niet uitgevoerde plannen haar aanloop neemt en in 1901 haar eerste sprong waagt met de Ongevallenwet, de bijbehorende Rijksverzekeringsbank als uitvoeringsorgaan en een afzonderlijke rechterlijke macht van de Raden van Beroep en de Centrale Raad van Beroep, bevond zich bij het einde van de Tweede Wereldoorlog in het stadium, waarin men toen misschien zou hebben kunnen denken, dat de groei was voltooid: Ongevallenwet 1921 met Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 en Zeeongevallenwet 1919, voor wat de gevolgen van „bedrijfs”-

ongevallen in ruime zin aanging, Invaliditeitswet voor blijvende ongeschiktheid, voor de oudedag en voor overlijden van de kostwinner, Ziektewet voor arbeidsongeschiktheid buiten bedrijfsongeval tot een bepaalde tijd, waarop dan de invaliditeitsverzekering aansloot, Kinderbijslagwet voor de zware uitgaven ten behoeve van kinderen, Ziekenfondsenbesluit voor die van geneeskundige hulp, en dan in het organisatorische vlak de Wet op de Rijksverzekeringsbank en de Raden van Arbeid, en voor de eigen rechtspraak zowel de organisatie als het procesrecht in de Beroepswet. M'n liefje, wat wil je nog meer?

Juist in de Tweede Wereldoorlog was de basis voor méér gelegd. De bekende „freedom's" van het Atlantische Charter, het Beveridge-rapport over sociale zekerheid en, voor wat ons land betreft, het rapport van de Londense Commissie van Rhijn over hetzelfde onderwerp vormden een grif aangevat uitgangspunt voor een brede, nieuwe aanpak, op welks resultaten men overigens niet wilde wachten: noodregelingen, die ik hier verder terzijde laat, moesten aanvullingen verstrekken waar op definitieve, ingrijpende wijzigingen niet gewacht kon worden. Er was *periculum in mora*. Ik stip ze slechts aan, omdat ze bewijzen dat de tekortkomingen in onze sociale verzekering zo zwaar werden geacht, dat men: 1e zeer moeizame en langdurige voorbereidingen zou nodig hebben om ze weg te werken, en

2e de betrokken rechtsgenoten (hetzij nog — niet —, hetzij onvoldoende — verzekerden) niet zo lang op verbeteringen kon laten wachten.

De aard der tekortkomingen werd gevonden en die der verbeteringen dus gezocht op een aantal punten, waarvan ik hier de vier belangrijkste aan de orde stel. Het zijn:

- a) de objekten der verzekeringen;
- b) de kring der verzekerden;
- c) de hoogte der uitkeringen;
- d) de organisatie der uitvoering.

3. *De objekten der sociale verzekering* geven aan de wetten haar onderscheidene namen, al moet men dan voor een nauwkeurige grensbepaling ook de definiërende wetsbepalingen nog te baat nemen. Met behulp daarvan laat zich dan de kataloog van risico's opstellen, waarbij de onvolledigheid (zie onder 2) in het oog springt door het ontbreken van de (onvrijwillige) werkloosheid. Aanvulling met dit chapiter was wel de voornaamste uitbreiding, waarnaar men voor de verzekerings-objekten uitkeek. Ondanks de vele bittere ervaringen, die men met de werkloosheid vooral in de vooroorlogse jaren en met het lapmiddel van het Werkloosheidsbesluit 1917 (subsidie aan vakbondskassen) had opgedaan, bleek het toch niet mogelijk vóór 1950 een wettelijke werkloosheidsvoorziening te treffen. Dit was weder het gevolg van de samenhang van dit punt a) met punt d), waarop we straks terugkomen. Naast de Werkloosheidwet 1950 kon men dan wat „groei" in de verzekeringsobjekten waarnemen, bijv. door toevoeging van enkele beroepsziekten aan de (limitatieve) opsomming in de ongevallenwetten, of door een verruimende rechtspraak t.a.v. begrippen als ongeval,

verband met de dienstbetrekking, ziekte, kind, huishouden en dergelijke. Het is niet ondienstig er eens op te wijzen, dat nog steeds (en zelfs in al die gedetailleerde bepalingen, welke tezamen onze sociale verzekering regelen) ruimte aanwezig is voor rechterlijke interpretatie, zodat de wetgever altijd iets uit handen geeft, dat pas door anderen tot leven wordt gebracht met alle verrassende mogelijkheden van dien. Dat geldt trouwens niet alleen voor de rechtspraak, maar ook en zelfs primair voor de uitvoering van de sociale verzekering. Ik kom er onder 11 nog even op terug.

4. *De subjekten van de sociale verzekering* konden niet gefixeerd blijven op „arbeiders”, die krachtens een burgerrechtelijke arbeidsovereenkomst werkzaam zijn. Al onze sociale verzekeringswetten kennen die uitbouwende artikelen, waarin men onder arbeider in de zin van de betreffende wet ook personen laat vallen, die het nu juist niet zijn, althans niet in juridische zin, maar die er sociologisch gezien toch vlak tegen aan liggen en dezelfde behoefte hebben aan dekking tegen dezelfde risico's. Het zijn velerlei kleine zelfstandigen, van wie trouwens de zelfstandigheid maar een zeer betrekkelijke is.

Komt men met zulke wetsduidingen ooit aan een grens? Waar is de zelfstandigheid betrekkelijk genoeg om tot het arbeidersbegrip herleid te kunnen worden? Waar ligt de kleinheid van het zelfstandige?

In wetten, die met een loongrens voor de verzekeringsplicht werken (Invaliditeitswet, Ziektewet), vindt men die grens in een getal, maar elders is ze moeilijk te bepalen. Zo leert de ervaring, dat zulke grenzen de neiging vertonen zich te verplaatsen: een „arbeiders”-verzekering betreft een uitdijend gebied.

Dat hebben wij na de oorlog vooral gemerkt, toen er bijzondere wetten verschenen (op het stuk van de kinderbijslag) ten behoeve van kleine zelfstandigen, van rentetrekkers, van gepensioneerden. Maar het sprong nog meer in het oog, toen de eerste stap werd gezet van wat dan toch ondanks alle uitbreidingen nog een arbeidersverzekering mocht blijven heten naar een bevolkingsverzekering: de Algemene Ouderdomswet (1956) is hier de voortrekster²).

Het ligt voor de hand, dat de vergroting van de kring der verzekerings-subjekten, welke deze wet ondanks wat tegensputteren met „princiële” bezwaren kon brengen, onmiddellijk de vraag doet rijzen, of men uit de aard van de verzekeringsobjekten zulk een vergroting in de kring der subjekten hier kan toestaan en elders moet afwijzen. De vraag is onbeantwoord gebleven, of in deze nog iets anders dan opportuniteit de doorslag zou kunnen geven.

In elk geval won de opportuniteit enkele jaren later de beslissende slag om een weduwen- en wezenverzekering voor de ganse bevolking, waardoor tevens principiële aanzienlijke verbeteringen in de hoogte der uitkeringen (ons punt c) konden worden aangebracht. Een Algemene Kinderbijslagwet, die althans van het derde kind af de kinderbijslag „verzekert”, trekt de gedachte van de bevolkingsverzekering ook op dit stuk door. Moet ze voor de extra-zware, maar helaas niet volstrekt

exceptionele uitgaven voor kostbare medische behandeling en verpleging, voor de arbeidsongeschiktheid van aangeboren handicaps (fysiek en geestelijk), ja voor het gehele complex van mogelijke arbeidsongeschiktheid worden doorgezet?

5. *De hoogte der uitkeringen* was in het algemeen gerelateerd aan de hoogte van het loon, dat de verzekerde ging derven of dat hij, naar de ingewikkeldheden van „gelijksortige arbeiders" geacht moest worden te gaan derven. Alleen de Invaliditeitswet werkt met een heel andere relatie: die van de premiën, welke voor de betrokken verzekerde waren gestort. Dit stuk sociale verzekering vertoonde derhalve tevens de structuur van een individuele spaarregeling. In de kinderbijslagverzekering is geen van beide relaties te vinden, de bijslag is eenvoudig op een bepaald bedrag per kind per dag gefixeerd, ongeacht dus de hoogte van het loon, waarbij hij gevoegd werd of die van de gestorte premiën, waaruit hij voldaan moet worden.

In die drie systemen is dat van de Invaliditeitswet het meest onwrikbaar, vooral als men niet tot verhoging van de premiën durft besluiten. Dan ligt alles met behulp van een actuariële formule vast. Bij stijgingen van prijs- of welvaartspeil komt zulk een verzekering noodzakelijk achter te liggen, hetgeen bij onze toch al zuinigjes opgezette Invaliditeitswet bijzonder snel en schrijnend aan het licht was gekomen.

Het systeem, dat de uitkeringen aan het loon, niet aan de betaalde premiën relateert, lijkt een logische compensatie te bieden, al kan men uiteraard blijven twisten over de vraag, of een deel van het gederfde loon niet voor compensatie in aanmerking moet komen (onze befaamde 80- en 70-percentages laten een duidelijke ongekompenseerde marge). Maar onbevredigend werkte die relatie toch wel, als renten moeten berekend blijven naar een loon, dat de verzekerde in zijn jonge jaren had verdiend, of dat allang door algemene loonstijgingen wegens stijging hetzij van de onderhoudskosten hetzij van het levensniveau was achterhaald en verouderd.

In zoverre kon het systeem van de kinderbijslag eenvoudig op de hoogte van zijn tijd blijven, doordat men telkens het fixum kon optrekken, al dan niet met verhoging van de bijbehorende premie. Van verzekering, zo stelde men niet ten onrechte, is hier eigenlijk geen sprake meer. Men beziet telkens, hoe vet men de melk zal oordelen, die men kan afromen ter verdeling onder de kinderen. We hebben hier met een sekundaire inkomensverdeling te doen, die eenvoudig plaats vindt op het bestand van het gezamenlijke inkomen en van de gezamenlijke kinderen.

Een principiële wijziging in ons sociale verzekeringsstelsel is dan de invoering van „waardevaste" uitkeringen, waarbij niet de individueel gestorte premiën noch het eenmaal gederfde loon grondslag voor de berekening der uitkering vormt en deze evenmin in de wet wordt gefixeerd. Door introductie van een renteberekening aan de hand van loonindex-cijfers brengt de A.O.W. een nieuw element in onze sociale verzekering, dat zich ook voor de andere delen daarvan — met name thans in de A.W.W. en in de mogelijke arbeidsongeschiktheidsverzekering

— in praktijk laat brengen. In die loonindex zal men de stijging, maar ook de daling van prijzen en van welvaart terugvinden. De rentetrekkers blijven die bewegingen tezamen met de trekkers van arbeidsinkomen volgen.

Daarbij moest men dan tevens voor dekking der aanspraken overstappen van de fondsvorming naar het omslagstelsel, zodat de inkomende premieën, in een percentage gebonden aan de lonen en dus betrokken in hun stijging en daling, enigszins vergelijkbaar met de kinderbijslagen meteen als renten weer tot uitkering komen.

6. *De organisatie der uitvoering* maakt in ons land, en trouwens niet alleen hier, een hoogst gewichtig punt uit. Wat eigenaardig, op het eerste gezicht. Waarom niet geredeneerd: als we maar goede voorzieningen hebben, dan laat het mij koud, hoe ze worden uitgevoerd? Dat moet efficiënt en niet nodeloos duur gebeuren, want anders zou de voorziening ook niet goed zijn, maar overigens... Toch zijn de gemoederen juist bij de invoering van de eerste Ongevallenwet hierover al in opwinding geweest: alleen maar uitvoering door een rijksorgaan (Rijksverzekeringsbank) of daarnaast ook door bedrijfsverenigingen van werkgevers, door risico-overdracht, door het dragen van eigen risico?

Anno 1945 kenden wij als overheidsorganen zowel de Rijksverzekeringsbank als, ten behoeve van regionale decentralisatie, de Raden van Arbeid, waarvan de laatsten al het eigenaardige mixtum vertoonden van werkgevers en werknemers als leden naast de ambtelijke voorzitter. De Ongevallenwet opende de mogelijkheid tot risico-overdracht, de Ziektewet die van het dragen van eigen risico door middel van een ziekenkas. Bovendien hadden bedrijfsverenigingen van werkgevers, maar met een paritair bestuur, in de Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 en bedrijfsverenigingen van werkgevers- en werknemersbonden, eveneens met een paritair bestuur, in de Ziektewet en de Kinderbijslagwet uitvoerende taken, waarnaast de overheidsorganen in feite slechts subsidiair behoeften op te treden. Wat viel hier nog verder te ontwikkelen?

Er is bijna niets gelijk gebleven. De Rijksverzekeringsbank is tot Sociale Verzekeringsbank gemaakt, waardoor ze „zo maar” als overheidsorgaan is afgestoten en gemaakt tot een uitvoeringsorgaan, echter niet van het bedrijfsleven (hetgeen tot dan altijd de bekende tegenhanger was geweest), maar van het maatschappelijke leven, doordat in zijn bestuur ook andere maatschappelijke organisaties dan die van ondernemers en werknemers zitting hebben, evenals de ambtelijke sector.

De bedrijfsverenigingen, die ook nog de uitvoering der Werkloosheidswet hebben toegeschoven gekregen, zijn bij die gelegenheid verheven tot monopolistische lichamen, die bij uitsluiting, en dus zonder dat Bank en/of Raden daarnaast op hetzelfde terrein nog iets uit te voeren overschoot, de verantwoording dragen voor de uitvoering van Ziektewet, Kinderbijslagwet (thans loontrekkenden) en Werkloosheidswet. Dit bracht de radikale noodzaak mede, het gehele bedrijfsleven eenvoudig op te delen in bedrijfstakken of combinaties van bedrijfstakken met voldoende draagvlak en verwantschap, waarvoor telkens één bedrijfsvereniging het uitslui-

tende uitvoeringslichaam is, wat dan even radikaal voor elke werkgever in zo'n bedrijfstak het verplicht „lidmaatschap” van de betreffende „vereniging” moest meebrengen. We kennen nu 24 bedrijfsverenigingen, welke tamelijk duidelijk een bepaalde bedrijfstak of groep van verwante bedrijven omspannen, benevens een bedrijfsvereniging voor de overheidsdiensten alsmede een voor een bonte kollektie van rest-bedrijven.

Vijftien bedrijfsverenigingen hebben haar administratie overgedragen aan het daartoe door de centrales van werkgevers- en werknemersvakbonden in het leven geroepen Gemeenschappelijk Administratiekantoor, terwijl de wetgever in het Algemeen Werkloosheidsfonds en in het Kinderbijslagvereveningsfonds egalisatiefondsen tussen de 26 bedrijfsverenigingen heeft geschapen om al te grote divergenties te kunnen opvangen. Boven dat ganse uitvoeringsapparaat houdt dan, sinds 1952, de Sociale Verzekeringsraad een toezienend oog in het zeil, terwijl hij tevens adviserend en koördinerend optreedt. Daardoor vertoont de uitvoeringsorganisatie toch een heel ander beeld dan waartoe ze in de vooroorlogse jaren was ontwikkeld, al steunt het heden aanwijsbaar op de basis van het verleden.

WAAR GAAN WE HEEN?

7. *De objekten der sociale verzekering* schijnen ongeveer aan een afronding toe te zijn. Zelfs de verwachting t.a.v. de nieuwe verzekering voor arbeidsongeschiktheid mag niet de mening doen postvatten, dat daarmede nog een geheel nieuw objekt aan de sociale verzekering wordt toegevoegd. Integendeel, zij is vandaar uit zelfs gestart, zij het met de beperking in de oorzaak der arbeidsongeschiktheid: het bedrijfsongeval. Arbeidsongeschiktheid uit andere oorzaken vond haar verzekering reeds in Z.W. en I.W. en het is dan een kwestie van tijd, dat deze geheel in de Wet A.O. zullen opgaan. Voorlopig blijven we nog op de tweeslachtigheid van Z.W. enerzijds en Wet A.O. anderzijds aangewezen. Niet de oorzaak, maar de duur van de arbeidsongeschiktheid blijft voor deze onderscheiding gehandhaafd. Te verwachten is toch wel, dat dit een onbevredigende situatie oplevert en dat men — met ont koppeling van Z.W. en Ziekenfondsenbesluit — naar een Wet A.O. zal streven, die ongeacht oorzaak en duur het gehele complex van arbeidsongeschiktheid omvat.

Intussen blijft hier dan nog de beperking van verworven arbeidsongeschiktheid. Hoe staat het met de aangeboren handicaps, waardoor men nimmer aan het arbeidsproces deelgenomen en dus ook nimmer zijn entree in de (arbeiders)verzekering gedaan heeft?

Ik zie geen dwingende noodzaak ten behoeve van sociale zekerheid van ernstig gehandicapten de weg der verzekering op te gaan. Het is altijd een wat omslachtige weg, die bovendien niet altijd een zuiver verzekeringskarakter kan bewaren. Vooropgesteld, dat sociale zekerheid voor gehandicapten een noodzakelijk rechtsgoed is, lijkt het toch niet onmogelijk zulks rechtstreeks uit de openbare middelen als een rechtsaanspraak te verwerkelijken.

Hetzelfde zou te zeggen zijn t.a.v. de zeer omvangrijke, vaak levenslange verplegingen en medische behandeling, waarvan de ziekenfonds-

verzekering het risico niet omvat. Op zulke punten geef ik, zonder mij direct in het dierbare debat tussen „principiële” voor- en tegenstanders te storten, de voorkeur aan sociale zekerheid uit overheidsmiddelen boven die uit verzekeringspremiën.

Voor het gehele stelsel van ziekenhuizen en verplegingsinrichtingen laat zich een combinatie van overheidssteun, individuele aanspraak en maatschappelijk initiatief zeer wel dromen, min of meer in paralleliteit aan ons (gepacificeerde) onderwijssysteem.

Wel zullen wij nauwlettend in het oog moeten houden, of wij met onze verzekering nog aan het kader van internationale normen (bijv. I.A.O.-conventie 102, Eur. Soc. Handvest) beantwoorden. Wij mogen daar gerust boven uitschieten, maar we mogen overigens niet beneden de maat blijven, willen we niet de weinig elegante figuur zien ontstaan, dat wij van ratificering van zulke conventies moeten afzien of dat na ratificatie, verzekerden zich via art. 66 der Grondwet rechtstreeks op internationale rechtsregels moeten beroepen wegens schrielheid van de nationale wetgeving.

8. *De subjecten der verzekering* zouden uiteraard ook onder invloed van internationale of supranationale voorschriften voor uitbreiding in aanmerking kunnen komen. Voorshands hoort Nederland met zijn bevolkingsverzekeringen voor de oudedag, voor weduwen en wezen en voor de (gedeeltelijke) kinderbijslag nog bij de voorlopers, wat op zichzelf zeker geen schande is. Dat het roer volledig zal omgaan en dat eenvoudig het hele pakket van sociale verzekeringen aan de hele bevolking zal worden toegeschoven, ligt nog niet in de onmiddellijke verwachting. Men moet evenwel voor ogen houden, dat sociale zekerheid geen privilege is voor arbeiders of voor economisch zwakkeren, maar een groot menselijk goed, waarop in beginsel ieder aanspraak heeft in die zin, dat het binnen zijn bereik moet liggen. Het is dan een zaak van beleid, van prudentie, van sociale politiek, van het wikken en wegen van mogelijkheden en wenselijkheden, om uit te maken, of het middel der sociale verzekering voor die doelstelling moet worden aangewend dan wel bepaalde groepen der bevolking ook langs andere wegen aan hetzelfde doel komen 3). Het voornaamste punt van overweging zal dan wel steeds zijn — het speelt bijv. duidelijk bij de opzet van een ongeschiktheidsverzekering — dat volksverzekeringen noodzakelijk met globale algemene vergoedingen moeten werken en daardoor op een veel bescheidener niveau uitkomen dan men met een gedifferentieerde arbeidersverzekering kan bereiken. Zolang echter een algemene nivellering juist geen ideale situatie voorstelt, kan de sociale verzekering in het gevaar van de nivellering haar grens vinden tussen arbeiders en bevolking als verzekerings-subjecten.

9. *De hoogte der uitkeringen* zal zich zeker ontwikkelen (ontwikkelt zij zich zelve of zijn wij er aansprakelijk voor die te ontwikkelen?) in de richting van de waardevastheid. Als sociale zekerheid uitgangspunt en draagvlak van de sociale verzekeringen en dus in de eerste en voornaamste plaats van de daaruit voortvloeiende uitkeringen moet zijn, dan

wordt de hoogte van de uitkeringen de meest beslissende factor voor de juiste inrichting van de sociale verzekering. Daar is geen speld tussen te krijgen.

Maar dan moet die hoogte ook niet bevroren worden, doch delen in de bewegelijkheid van het prijzen-niveau en liefst ook in die van de welvaartsstandaard. Met een beestenvel en een plaggenhut is sociale zekerheid alleen bereikt, waar niemand mikt op een konfektiepak en een vriendelijke flat.

Wij zullen steeds meer de weg van de waardevastheid opgaan, maar dit brengt eigenlijk een hoogst eigenaardig stuk onzekerheid in het zekerheidskomplex. Men soupeert nu immers de premiën op, in plaats van ze te beleggen in een fonds, waaruit geput kan worden bij het intreden van het risico, waarnaar de premie is genoemd. De premiën strekken met andere woorden niet tot het opvangen van toekomstige risico's der premiebetalende verzekerden, maar tot het dekken van de reeds aanwezige risico's van personen, die niet meer betalen. Het omslagstelsel, dat zo bij uitstek geschikt is om de waardevastheid te verzekeren, omdat de beweging van prijzen en welvaart via de lonen in de premiën en dus in de voor uitkering beschikbare som doorwerkt, brengt van de andere kant slechts zekerheid mede voor de premiebetalers zelf, als deze er op mogen rekenen, dat dit stuk verzekering „ten eeuwige dage” blijft gehandhaafd. Vooral daar waar het risico op een vaste datum in de verre toekomst ligt — de 65e verjaardag van een 25-jarige premiebetaler —, moet men er maar op vertrouwen dat de huidige betaling van een meteen opgesoupeerde premie ook over 40 jaren nog aanspraak op levenslange oudedagsvoorziening waarborgt.

Dit is een veel onzekerder verzekering dan die waarin de premiën een redelijkerwijs voldoende stevig fonds vormen om redelijkerwijs te verwachten risico's te kunnen dragen. Men moet dus bij het overigens begrijpelijke streven naar waardevaste uitkeringen wel overwegen, dat daarbij in minder eigenlijke zin van verzekering sprake kan zijn. Men moet er zich als het ware sterk voor maken op de ingeslagen weg nimmer te zullen terugkeren, alleen maar te blijven staan of te zullen voort-schrijden.

Op dit stuk valt trouwens nog een andere opmerking te maken. Er is een stijgende aandacht bemerkbaar voor de revalidatie in de ongeschiktheidsverzekering, hetgeen in feite neerkomt op een „uitkering in natura” en dan bovendien nog op een, die niet de stoffelijke loonderving poogt te compenseren, maar de veel dieper grijpende ongeschiktheid poogt op te heffen, althans te verminderen. Het is niet ondenkbaar, dat de sociale verzekering een bredere taak krijgt toebedeeld ter bevordering van het reële levensgeluk dan enkel door uitkeringen in geld. Zo zou men zich ook in het kader van een werkloosheids- en zelfs wel van een oudedagsvoorziening kunnen voorstellen, hoe de verzekerden beter geholpen zijn met om- en herscholing, met een direkte werkgelegenheid, met behoeftenverzorging. Ik prijs nog geen idealen aan, maar acht de exclusiviteit van geldverzekering, zoals wij die bijna overal kennen, nog niet zo

vanzelfsprekend vanaf het ogenblik, dat men ze in de ongeschiktheidsverzekering met toenemende geestdrift laat varen.

10. De organisatie der uitvoering is bij ons tot een kristallisatiepunt gekomen, waarin ik — op een enkele uitzondering na, waarover hieronder — niet veel wijziging meer verwacht. Het rijksorgaan is tot maatschappelijk orgaan omgevormd, de Sociale Verzekeringsbank is derhalve aangewezen voor de uitvoering van bevolkingsverzekeringen. We kennen die thans in drievoud, A.O.W., A.W.W. en A.K.W., en zouden die, naar de leer van mr. B. A. van Schaik over de bedoelingen van Minister Veldkamp ⁴⁾, ook kunnen leren kennen bij een aanvullende volksverzekering voor ongeschiktheid naast een door bedrijfsverenigingen uitgevoerde arbeidersverzekering ten aanzien van hetzelfde objekt.

De bedrijfsverenigingen zullen wel in lengte van dagen de aangewezen organen zijn voor arbeidersverzekeringen; zij zijn organen van het bedrijfsleven ter uitvoering van verzekeringen binnen en ten behoeve van dat bedrijfsleven en vormen daardoor een logisch sluitend geheel, dat bovendien uitstekende diensten bewijst in het konkrete elkaar-vinden en samenwerken van werkgevers en werknemers. De last van de verplichte aansluiting verdient zeker de voorkeur boven de lust van een vrije keuze met haar divergenties en concurrenties. Men zal nog wel blijven stechelen over de juiste grenzen tussen de 26 bedrijfsverenigingen en men kan zich zelfs denken (en dat beluisteren), dat er nog een bescheiden inkrimping van dat getal door concentratie plaats vindt of dat men behoefte aan nr. 27 krijgt. Grenzen zijn echter niet altijd puur logisch en rationeel verklaarbaar, maar dienen vaak alleen maar tot afbakening van kompetentie en tot stabilisering. Ziet men ze zo ook op ons gebied, dan ligt het voor de hand, dat men zeer spaarzaam met grenskorrekties moet zijn. In het G.A.K. kan men overigens, ondanks behoud van eigen grenzen tussen de componenten, een soort verenigd Europa van de 15 aanwijzen. Noodzaak van samenwerking van bedrijfsverenigingen, ook van de zelf-administrerende, met het oog op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (medische diensten!), valt niet langer te ontkennen.

- In dit geheel vormen de Raden van Arbeid een anomalie. Zij waren van hun geboorte af al een hoogst eigen-aardig verschijnsel, omdat ze:
- a) onder toezicht van het centrale rijksorgaan een regionale taak moesten uitvoeren, die deels een eigen taak van de Raden was (ziekenkassen ingevolge de Z.W.), deels de verlening van hand- en spandiensten aan de Banktaak (I.W., O.W.); en
 - b) als rijksorgaan toch in hun bezetting plaats hadden voor werkgevers en werknemers.

Ter vereenvoudiging van ons uitvoeringsapparaat kan men redeneren — en heeft men geredeneerd —, dat de Raden maar moeten worden gereduceerd tot bijkantoren van de Bank. Maar ook hier kan de logica het niet altijd winnen, omdat het leven wel eens behoefte kan hebben aan schakeringen en tussenfiguren, waar de strenge leer, die alleen maar vis en vlees wil onderscheiden, geen weg mee weet. Juist die bijzondere eigenaardigheden van de Raden van Arbeid, hun gemengde

bezetting, hun regionale en dus beter overzichtelijke taak, hun schakelfunctie tussen de wettelijke verplichtingen en de betrokkenen, hun zelfstandigheid die betrekkelijk, maar ook aantrekkelijk is, moeten tot voorzichtigheid manen bij het gladstrijken van alle plooiën. Alleen de typische werkgever-werknemer-bezetting zou voor een ruimere maatschappelijke medewerking moeten plaats maken, nu de bedrijfsverenigingen het monopolie van arbeidersverzekeringen krijgen en de Sociale Verzekeringsbank als orgaan voor bevolkingsverzekeringen ook de ruimere bezetting van haar bestuur reeds kent. En voor een verdere toekomst zouden de Raden, zonder hun betrekkelijke onafhankelijkheid te verliezen en tot bijkantoren der Bank te denatureren, een regionale status dienen te verkrijgen, die ook zijn uitdrukking vindt in de wijze van benoeming der voorzitters en in een andere rechtspositie van het personeel. Of tracht ik nu toch weer te veel de weg van enkel-rationele structuurwijzigingen op te gaan? Basta.

11. Het bovenstaande lijkt mij voor een inleidend artikel tot andere artikelen, waar speciale problemen van onze sociale verzekering aan de orde komen, inderdaad voldoende. Hier en daar loopt het misschien toch al te dicht tegen een concrete problematiek aan. Maar dat valt niet te vermijden met een aangelegenheid als de sociale verzekering, die nu eenmaal niet in louter abstracte bespiegelingen een plaats kan krijgen.

Het gaat er altijd om de concrete gestalte van zekerheidsvragen in een concrete samenleving.

Toch moet hier nog één algemene vraag worden toegevoegd.

Wat is namelijk de algemene taak van de wetgever in deze? Moet hij de sociale verzekering tot in haar laatste details en finesses uittekenen of zou hij kunnen volstaan met „grote lijnen”, de verdere konkretisering overlatend aan een deugdelijk uitvoeringsapparaat en een degelijke rechtspraak?

Wie onze wetgeving overziet, zucht onder het teveel aan regelingen: allerlei casusposities hebben haar eigen plaatsje in die wetgeving weten te veroveren, zonder dat men geprobeerd heeft met een globale regeling te volstaan en de uitvoering over te laten aan de uitvoeringsorganen onder controle van een evenwichtig oordelende rechter. Soms is men zelfs getroffen door het steekspel tussen wetgever en rechter, omdat de ver-gaande detaillering van de eerste de laatste vaak noopte een nog juist vergeten detail aan het licht te brengen. De wetgever haalde dat dan weer in en zo werd hij tot een te late zelfkorrector in plaats van een tijdige normgever. Maar ook waar de wetgever wat meer vrijheid laat en de verfijningen ter kompetentie van de uitvoeringsorganen brengt, is men lang niet altijd gelukkig. Onder het veel geprezen motto van „het bedrijfseigene” is er vaak een warwinkel van voorschriften der bedrijfsverenigingen (dagloonbesluiten!) ontstaan, die veel node-loos verdriet bezorgen. Kan dat niet eenvoudiger?

De juiste wetgevingstechniek is, naar mijn oordeel, op het nieuwe stuk van de sociale verzekeringen nog niet gevonden. Het is inderdaad

een nieuw stuk, want wat betekenen nu die enkele decennia vergeleken bij eeuwen en eeuwen van de beproefde privaatrechtswetgeving?

Het lijkt mij een afzonderlijke studie waard de sociale verzekeringswetgeving derhalve ook nog onder een geheel andere gezichtshoek te beschouwen dan waarin het hier gebeurt, namelijk onder die van de techniek der wetgeving, van de dosering tussen wettelijke bindingen en uitvoerende vrijheid, tussen precisering-vooraf door de wetgever, konkretisering-nu door het uitvoeringsorgaan en korrektie-achteraf door de rechter. Ik heb er hierboven (onder 3) al op gewezen, dat wetgeving altijd het stellen van abstrakties is, die door anderen tot concreetheid moeten worden gebracht. Dat is een punt, waarmee ook de wetgever der sociale verzekeringen volop rekening moet houden. Met zijn begrijpelijke behoefte aan rechtszekerheid kan hij nooit zover gaan, dat zijn wet een complete catalogoog van alle denkbare situaties met alle denkbare nuances wordt. In zijn omschrijvingen trekt hij niet alleen grenzen, maar opent ook ruimten. En daar moeten anderen, de uitvoerders en de rechters, in werken.

De veelheid van uitvoeringsorganen, vooral de autonoom naast elkaar ten aanzien van soortgelijke situaties, maar in onderscheidende bedrijfstakken, werkende bedrijfsverenigingen scheppen hier een doolhof, waar men zelfs vanuit de lucht, vanuit de helikopter van de S.V.R. er op toezien, de weg niet klaar voor zich ziet.

Uitvoerders en rechters kunnen er het spoor bijster worden, de rechtzoekenden zelf proberen het er niet eens meer te zoeken, maar wachten af, wat er uit komt. Hier is bepaaldelijk de juiste techniek van differentiatie en coördinatie nog niet gevonden.

Daarom zou ik willen betogen, dat de wetgever zelf op het stuk der sociale verzekering eerder een teveel dan een te weinig aan wetgevingsdetails pleegt te bieden. Hier dient een beter evenwicht tussen een wetgeving, die met klare, maar grote lijnen volstaat, een uitvoeringsapparaat, dat daarmede zowel differentiaal als integraal weet te rekenen, en een rechterlijke macht, die de grote lijn handhaaft en elk detail daarin concreet durft plaatsen, te worden nagestreefd. Onder dat licht is niet perfectie en zeker niet perfektionisme het voornaamste, dat men hier van de wetgever verlangen moet, maar een klare, zij het globale, visie en een gedurfd vertrouwen in uitvoering en rechtspraak.

1) In dit tijdschrift heb ik al eens algemene beschouwingen over *Sociale Zekerheid* gehouden, nl. Jg. 4 (1950) blz. 167.

2) Op haar bijzonder karakter in het geheel van de Nederlandse sociale verzekering is de aandacht gevestigd in mijn artikel *Rechtswege zur sozialen Sicherheit*. Zschr. f.d. gesamte Staatswiss., 113, Bd. (1957), blz. 520 v.

3) Over de verhouding van sociale verzekering tot sociale zekerheid en van deze tot andere levenswaarden zie men mijn voordracht *Sociale Zekerheid... en verder*, in S.M.A. 1963, blz. 6 Vgl. nog mijn artikel *Die Entwicklung der sozialen Sicherheit in den Niederlanden* (Riv. di Diritto Internaz. e Comp. del Lavoro, 1-1961 -, p. 157), waar de sociale verzekering slechts een vrij kleine plaats tussen andere regelingen voor sociale zekerheid inneemt.

4) Zie de rede van Mr. B. A. van Schaik, *De sociale verzekeringen van morgen*, voor het C.S.W.V. op 13 november 1962.

De ziektekosten-voorziening in het licht van het ontwerp Ziekenfondswet

DOOR Dr. H. FESTEN

Door de bij wijze van spreken dagelijks groeiende mogelijkheden waarover de geneeskunde beschikt om ziekte te voorkomen en verloren gezondheid te herstellen, vragen de kosten waarmede dit alles gepaard gaat zowel in de gezinshuishouding als in de staatshuishouding steeds meer de aandacht; deze bijzondere aandacht is temeer noodzakelijk omdat het totaal van de kosten der gezondheidszorg veel sterker is gestegen dan het niveau van lonen en prijzen, hetgeen tot uitdrukking brengt dat er in het bestedingspatroon van gezin en staat niet onaanzienlijke verschuivingen plaats vinden.

De belangrijke uitgangspunten bij die beschouwing zijn naar mijn mening in de eerste plaats het feit dat de gezondheidszorg tot de primaire levensbehoeften behoort en het deswege ondenkbaar is, dat men in onze tijd waardevolle behandlungs- of onderzoekmethoden achterwege zou laten op grond van financiële overwegingen, en in de tweede plaats de algemene opvatting dat een optimale gezondheidszorg voor iedereen bereikbaar dient te zijn.

De gevolgen van de steeds groeiende mogelijkheden op preventief en curatief gebied komen duidelijk tot uitdrukking in de indrukwekkende verlenging van de gemiddelde levensduur en in een even duidelijke vermindering van het lijden als gevolg van ziekte in het algemeen; feiten waarover wij ons slechts mogen verheugen, ook al wordt daardoor weer nieuwe en vaak moeilijk te overwinnen problematiek geschapen.

Waar ik mij in deze uiteenzetting zal beperken tot het vraagstuk van de ziektekosten is het nuttig in de aanvang duidelijk te stellen dat ik hieronder versta de kosten, die een gevolg zijn van medisch handelen, gericht op het herstel van verloren gezondheid, waarbij men „medisch” in ruime zin moet opvatten (onder meer zó dat ook de tandheelkundige hulp daaronder valt). Kortweg zou men de hierboven aangeduide hulp de curatieve zorg kunnen noemen.

Als gevolg van een merkwaardige historische ontwikkeling loopt de

financiering van de preventieve gezondheidszorg langs geheel andere en vrij ingewikkelde banen; een groot gedeelte van de voorzieningen op dit gebied worden volledig betaald uit de algemene middelen (b.v. de algemene hygiënische maatregelen), terwijl andere gemengd, d.w.z. uit de belasting-gelden (overheidssubsidies) en uit particuliere bijdragen (premies en contributies), worden gefinancierd.

Van oudsher worden de kosten van de curatieve zorg vrijwel volledig door de mensen zelf gedragen, hetzij rechtstreeks individueel, hetzij met behulp van bepaalde verzekeringsinstellingen waarbij, zoals bij vele onderdelen van de noodzakelijke levensbehoeften, een betrekkelijk klein gedeelte van de bevolking voor de premie-betaling de hulp moet inroepen van de gemeentelijke diensten voor sociale bijstand.

Het behoeft daarbij weinig betoog dat de kosten van de curatieve zorg zó ongelijk gespreid zijn en tot zulke bedragen kunnen oplopen dat praktisch niemand meer in staat kan worden geacht tot het geheel zelfstandig dragen van het totale risico van de kosten der curatieve zorg, al moet hierbij worden aangetekend dat men bij de onderscheidene onderdelen van deze zorg (zoals de hulp van de huisarts, de ziekenhuisverpleging enz.) te maken heeft met tot op zekere hoogte op zichzelf staande risico's van geheel verschillende grootte, waardoor de mogelijkheid om deze risico's geheel of gedeeltelijk zelfstandig te dragen voor gezinnen uit verschillende inkomensklassen ongelijk liggen; met andere woorden: er is een grote groep van gezinnen, die het risico van de kosten van huisartsenhulp wel zelfstandig kan dragen, terwijl dit niet geldt voor het risico op het gebied van de ziekenhuisverpleging.

Wanneer men zich wil gaan verdiepen in de vraag welke de meest wenselijke voorziening op het gebied van de ziektekosten in onze samenleving is, doet men er naar mijn stellige overtuiging verstandig aan in de eerste plaats een objectief onderzoek in te stellen naar de resultaten van de thans bestaande stelsels teneinde een duidelijk inzicht te verkrijgen zowel in de goede kanten als in de tekorten daarvan. Ik zeg daarbij „objectief” omdat in het verleden op grond van verschillende overwegingen vaak ongerechtvaardigde kritiek is geoefend.

Een zodanig onderzoek is m.i. daarom zo belangrijk omdat men zich op die wijze kan vrijwaren voor het gemis van de kennis en de rijke ervaring waarover wij op dit moeilijke terrein heden ten dage beschikken.

Met de aanduiding van de waarde der ervaring op dit moeilijke gebied heb ik het oog op het feit dat de kosten van de curatieve zorg een uiterst moeilijk te verzekeren object is, hetgeen men bij de beoordeling van de verzekeringsvormen op dit terrein niet uit het oog mag verliezen.

Het verzekeringsobject is n.l. een uiterst rekbaar object waarvan de omvang in belangrijke mate mede kan worden bepaald door de omstandigheid dat men tegen de desbetreffende kosten verzekerd is alsook door de wijze waarop men het risico bij een verzekering heeft ondergebracht.

De rekbaarheid van de curatieve gezondheidszorg is voor een deel het gevolg van de eisen welke degenen, die aanspraak op hulp maken, kunnen stellen en voor een ander deel van de persoonlijke opvattingen, welke leven

bij degenen die de hulp moeten geven. Met betrekking tot de eerste oorzaak dient erop te worden gewezen dat de behoefte aan medische hulp bij de mensen zéér verschillend blijkt te liggen.

De één loopt nu eenmaal veel sneller naar een dokter dan de ander; de één heeft vertrouwen in een huisarts, maar er zijn er ook die de huisarts alleen maar zien als een hindernis, welke moet worden genomen om bij een specialist terecht te komen; er zijn mensen, die zich tevreden stellen met eenvoudige receptuur zolang deze voldoende is, maar er zijn er ook die zich in hoge mate aangetrokken gevoelen tot aantrekkelijk uitzien- de, dure en verpakte specialité's; er zijn rustige en verstandige naturen, die zich kunnen neerleggen bij het feit dat ook de moderne geneeskunde nu eenmaal niet aan ieder binnen korte tijd volledig herstel kan geven, maar er zijn er ook, die „tot in het oneindige” van specialist naar specialist, van ziekenhuis naar ziekenhuis trekken omdat de aanvankelijke verzorging hun niet heeft gegeven wat zij daarvan hadden verwacht, enz. enz. Daarnaast heeft de ervaring ruimschoots geleerd dat de omvang van de verzorging, die de patiënten ontvangen, in hoge mate afhankelijk is van de persoonlijke opvattingen van de arts of van anderen omtrent een redelijke verzorging. Van het begrip „redelijk” móét men in de gezondheidszorg wel uitgaan, met name op curatief gebied, omdat het in de geneeskunde in vele gevallen nu eenmaal zó is dat men niet kan zeggen voor de patiënt niet nog méér te kunnen doen en nog grotere zekerheid te kunnen nastreven.

In de curatieve gezondheidsverzorging moet men ergens een grens weten te trekken, waarbij geacht mag worden dat het redelijke is gedaan op grond van een aantal overwegingen, zoals de stand van de wetenschap op dat ogenblik, het risico dat verdere onderzoekingen met zich brengen, de kansen die zij geven, enz.

De ervaring leert dat in de praktijk van de verzorging de grenzen zéér verschillend worden gelegd.

Er zijn consciëntieuze verzorgers, maar ook scrupuleuze; vaak speelt een bepaalde wetenschappelijke belangstelling een rol, terwijl men hier en daar een ontwikkeling kan waarnemen, die doet denken aan het „door de molen draaien” van iedere patiënt om maar zoveel mogelijk gegevens te verzamelen.

Waar toe deze verschillen van opvatting leiden kan worden gedemonstreerd aan de hand van de financiële uitkomsten, die men voor bepaalde onderdelen kan aantreffen b.v. bij een aantal artsen.

Men kan waarnemen dat er artsen zijn, die aan de farmaceutische verzorging van hun patiënten drie- à viermaal het totale bedrag besteden van andere artsen, die onder vergelijkbare omstandigheden werken; ook op andere gebieden komen dergelijke grote verschillen voor. Een belangrijke factor, die hierbij een rol speelt en die ertoe kan leiden dat de grens van het redelijke niet wordt overschreden, is gelegen in een werkelijke belangstelling voor de kosten van de verzorging, hetzij bij degene die de verzorging vraagt, hetzij bij degene die de verzorging geeft, ofwel bij beiden.

De ervaring heeft geleerd — en op zichzelf is dit ook wel begrijpelijk —

dat, indien degene die de hulp vraagt de kosten daarvan geheel of gedeeltelijk zelf moeten dragen, van deze omstandigheid een remmende werking uitgaat.

Daarmede ligt het vraagstuk van *de waarde der franchises* op tafel waarover in het verleden al zeer veel werd gediscussieerd. Ik meen derhalve op deze plaats hierover kort te mogen zijn. Dat van het mede betalen door de patiënt aan zijn verzorging een niet te verwaarlozen invloed uitgaat op de omvang van die zorg (ik moge in dit verband b.v. eens wijzen op het bepalen van het moment waarop de patiënt uit het ziekenhuis kan worden ontslagen) zal wel door niemand worden ontkend of betwijfeld. Als gevolg echter van het feit dat die gewenste werking alleen maar kan worden verkregen, indien het gaat om zodanige bedragen dat ze voor degenen die ze zelf moeten opbrengen wat te betekenen hebben, overschrijdt men gemakkelijk de grens waarbij die bedragen een belemmering gaan vormen voor een doeltreffende verzorging omdat ze de gezinnen met een beperkt inkomen voor financiële moeilijkheden plaatsen. Dit ietwat merkwaardige dilemma is het grootste bezwaar tegen het invoeren van franchises voor de grote groep van verzekerden, die als gevolg van hun beperkte inkomen niet in staat kunnen worden geacht tot het kweken van reserves van enige omvang.

De andere mogelijkheden om de zo noodzakelijke zuinigheid tot stand te brengen is het uitoefenen van een controle op het doen en laten van degenen, die de verzorging geven, welke controle uiteraard alleen maar kan steunen op een onderlinge afspraak, althans voor zover zij plaats vindt op het werk van artsen e.a., die zelfstandig en voor eigen verantwoordelijkheid hun werk doen.

In ons land kennen wij voor het opvangen van het ziektekosten-risico al sedert vele jaren vóór het begin van deze eeuw twee systemen, die wezenlijk in aard verschillen: het ziekenfonds en de ziektekostenverzekering.

In de zuivere vorm beperkt de *ziektekostenverzekering* zich tot gehele of gedeeltelijke terugbetaling aan de verzekerde van de kosten, die hij heeft moeten maken voor zijn curatieve verzorging op grond van de rechten, die in het verzekeringscontract vast liggen (de ziektekostenverzekering hanteert in ons land dus een restitutiestelsel).

Daarbij heeft de verzekering geen enkele bemoeiing met degenen, die de hulp hebben gegeven, noch op het gebied van de tarieven, die zij in rekening brengen, noch op het gebied van de aard en de omvang van de hulp, die zij aan de verzekerden bieden.

Men behoeft zich niet ernstig in deze materie te verdiepen om tot het inzicht te komen dat van een ziektekostenverzekering, die zonder meer de gemaakte kosten volledig zou restitueren, een opwaartse druk uitgaat op de tarieven, die in rekening kunnen worden gebracht, alsmede op de omvang van de zorg, die zal worden gegeven. Uiteraard zal dit niet bij alle verzorgers het geval zijn maar bij een aantal van hen mag men zulks verwachten, mede gezien de ervaring, die men tot nu toe op dit

gebied heeft opgedaan. Bij de grote moeilijkheden, die zich reeds voordoen bij de vaststelling van de geldelijke waarde van medische ingrepen en behandelingen zal het feit, dat degene aan wie de rekening wordt gepresenteerd en die voor de hoogte daarvan geen enkele belangstelling heeft, bij een aantal verzorgers de nodige zelfbeheersing op dit terrein doen verminderen. Dit aantal behoeft niet groot te zijn om een uit een oogpunt van billijkheid onaanvaardbare situatie te doen ontstaan. Hetzelfde geldt voor de omvang van de hulp, die in de concrete gevallen bij een dergelijk all-risk systeem aan de verzekerden zou worden gegeven; met andere woorden: het stelsel van de ziektekostenverzekering kan op den duur alleen redelijk blijven werken wanneer de aangeslotenen het financiële risico voor een deel zelf blijven dragen.

Het ziekenfondswezen gaat, dank zij de historische ontwikkeling, van een geheel andere gedachte uit. Van oudsher — toen de curatieve zorg niet méér omvatte dan de hulp van een algemene arts — tot op de dag van heden — nu deze zorg uit verschillende onderdelen is samengesteld — was en is het ziekenfondswezen een stelsel vangeгарandeerde hulp, in die zin dat (behoudens enkele kleine uitzonderingen) de verzekerde volledig buiten de financiering van de hulp in het incidentele geval staat. De verzekerde kan zonder meer aanspraak maken op de noodzakelijke hulp, omdat de betaling van die hulp en de bereidheid tot het verlenen daarvan bij voorbaat zijn geregeld in overeenkomsten met daarvoor in aanmerking komende personen en instellingen. Vaak duidt men dit systeem aan als een stelsel van hulp in natura.

Wanneer men nu objectief de resultaten beziet waartoe de in ons land vigerende systemen, te weten het ziekenfondswezen en de ziektekostenverzekering, hebben geleid dan biedt dit geheel zeker geen onbevredigend beeld.

De ziekenfondsen zijn sedert de invoering van de verplichte verzekering voor werknemers (1941) erin geslaagd via een geleidelijke ontwikkeling de verstrekkingen zodanig op te voeren dat hun verzekerden op dit ogenblik, behoudens enkele uitzonderingen, hun curatieve verzorging kunnen krijgen zonder daarbij zelf financiële risico's te dragen. Deze ontwikkeling gaat nog steeds verder in die zin dat ernaar wordt gestreefd bestaande lacunes (b.v. op het gebied van de psychiatrische hulp) aan te vullen, terwijl door de aanvullingsfondsen reeds een belangrijk gedeelte van die tekorten wordt opgevangen.

Met betrekking tot de mogelijkheden van aansluiting is het zo dat de verplichte verzekering geen uitsluitingen of beperkende bepalingen kent, terwijl bij verschillende ziekenfondsen voor de vrijwillige verzekering al evenmin reserves gelden. Bij een niet onbelangrijk aantal ziekenfondsen is dit laatste echter nog wel het geval, maar de ervaring heeft genoegzaam aangetoond dat een onbeperkte toelating mogelijk is, mits men gewapend is tegen apert misbruik. Het moet dan ook verantwoord worden geacht bij een wettelijke regeling hiervan uit te gaan.

Bij de ziektekostenverzekeringen hebben zich de laatste jaren belang-

rijke wijzigingen voltrokken, met name ten aanzien van de toetreding en blijvende aansluiting. In de eerste plaats is thans bij praktisch alle instellingen op dit gebied een van de zijde van de verzekeraar onopzegbare polis gebruikelijk, terwijl daarnaast vele verzekeringsinstellingen een onbeperkte toelating (zonder reserves) kennen voor hen, die wegens overschrijding van de loon- of inkomensgrens het ziekenfonds moeten verlaten. Onbeperkte toelating bij geboorten, ongeacht de lichamelijke toestand, komt veelvuldig voor. Aangezien de ervaring heeft geleerd dat deze gedragslijn de verzekering niet voor onoverkomelijke moeilijkheden plaatst, is het verantwoord ook bepalingen in deze geest in een wettelijke regeling op te nemen. Ten aanzien van de omvang der verstrekkingen is er in de afgelopen jaren eveneens een belangrijke vooruitgang waargenomen.

Men zal ertoe geneigd zijn na deze uiteenzetting te vragen: zijn er dan geen moeilijkheden? Waar kwamen dan in het verleden de klachten vandaan en waarop steunen de vele voorstellen voor een andere regeling?

De moeilijkheden, waarmede men in het verleden te maken heeft gehad en die in het bijzonder de aandacht van de „buitenwereld” hebben getrokken, zijn voor het merendeel het gevolg geweest van het feit dat het ziekenfondswezen is een *stelsel van gegarandeerde hulp m.a.w. van hulp in natura*.

Wij zouden bij de aanvang van de beschouwing dezer moeilijkheden nog eens erop willen wijzen van welk een groot belang deze vorm van risico-dekking is voor de gezinnen, die met een beperkt inkomen moeten rond komen.

Het feit dat men aanspraak kan maken op medische bijstand zonder dat zich daarbij betalingsproblemen kunnen voordoen, is van onschatbare betekenis voor de gezondheidsverzorging van een groot deel van ons volk.

Het stelsel van hulp in natura is een stelsel, dat na een zeer langdurige ontwikkeling (vaak gepaard gaande met grote moeilijkheden) bij ons volk is ingeburgerd en volledig is aanvaard, zowel door degenen die hulp nodig hebben, als door de deskundigen die deze hulp geven. De gedachte, soms levend bij hen die hulp vragen, dat men via het ziekenfondswezen een tweede-rangs hulp zou ontvangen, heeft geleidelijk aan plaats gemaakt voor het inzicht dat men als ziekenfondsverzekerde een evenwaardige zo niet betere hulp deelachtig wordt dan sommige z.g. particuliere patiënten kunnen bereiken; de gescheiden behandeling van ziekenfondspatiënten door de artsen en andere verzorgers is tot een minimum teruggebracht. Van medewerkerszijde is men gaan inzien dat het stelsel een goede verzorging niet alleen niet in de weg staat maar in vele gevallen eerst waarlijk mogelijk maakt en dat het de maatschappelijke positie van de medewerkers eerder steunt dan benadeelt. De klachten inzake misbruik van rechten van de zijde der verzekerden worden steeds minder gehoord, de moeilijkheden over de loon- resp. inkomensgrens behoren praktisch tot het verleden en de pseudo-principiële discussies over het stelsel als zodanig zijn verstomd.

Het stelsel van gegarandeerde hulp in de vorm van omvangrijke verstrekkingen, zoals wij dit thans kennen en dat nergens in onze omgeving voorkomt, dankt zijn ontstaan aan de historische ontwikkeling vanuit de tijd toen de medische verzorging niet meer inhield dan de hulp van een algemene geneeskunstbeoefenaar, met wie het ziekenfonds een overeenkomst sloot of die het in dienst nam.

In het eerste rapport van de Maatschappij voor Geneeskunst over het ziekenfondswezen wordt het doel van dit ziekenfondswezen niet aangegeven als vergoeding van de kosten van de hulp, maar als het ter beschikking stellen van deze hulp en tot op de dag van heden is dat zo gebleven.

Wanneer men het met mij eens is dat het belangrijk moet worden geacht dit stelsel als zodanig te behouden, ongeacht de wijze waarop men overigens de financieel-technische en organisatorische vraagstukken oplost, dan moet men er rekening mede houden dat men de moeilijkheden, die zich in het verleden hebben voorgedaan, nog wel eens kan overvinden. Genoemd stelsel is n.l. gebonden aan een aantal voorwaarden, die juist tot die moeilijkheden aanleiding hebben gegeven en waardoor ons ziekenfondswezen vaak „in opspraak” is geweest.

In de eerste plaats is daar de m.i. niet onredelijke eis van de zijde der medewerkers (die zich in het stelsel belangrijke beperkingen moeten laten welgevalen) dat de toetreding beperkt blijft tot de groep van personen, die een inkomen genieten beneden een bepaalde grens. Het vaststellen van die loon- resp. inkomensgrens heeft in het verleden heel wat moeilijkheden opgeleverd, maar men mag verwachten dat die moeilijkheden zich niet meer zullen voordoen als gevolg van de regeling tot automatische aanpassing, zoals die enige jaren geleden is getroffen.

In de tweede plaats is de toepassing van een dergelijk stelsel alleen mogelijk zo lang men erin slaagt overeenkomsten tot stand te brengen met degenen, die de hulp aan de verzekerden moeten geven. Deze overeenkomsten betreffen niet alleen de honoraria, maar bevatten bovendien bepalingen, die de beroepsvrijheid van de artsen en andere verzorgers tot op zekere hoogte beperken.

Het verkrijgen van overeenstemming over de vergoeding voor medische diensten is uiteraard een moeilijke zaak, die bovendien in een periode van voortdurende loonstijging in de andere sectoren van het maatschappelijk leven een bijna continu onderhandelen vraagt. Als bijzonderheid moet in dit verband worden vermeld dat een volledige verzekering van de kosten van huisartsenhulp alleen mogelijk is door middel van een abonnementshonorarium waarbij de huisarts het risico van de omvang van de hulp, die zal worden gevraagd, volledig op zich neemt. Daar staat echter het grote voordeel tegenover dat deze honoreringsvorm de gezinnen verplicht tot het kiezen van een huisarts, op wie zij — behoudens bewuste wijziging — zijn aangewezen. Ik ben er vast van overtuigd dat de bijzondere plaats, die de huisarts in ons land in het geheel van de gezondheidszorg inneemt, hieraan is te danken; in andere

landen is de positie van de huisarts veel minder centraal dan bij ons.

Een belangrijk facet van de verstrekking van hulp in natura is voorts dat de verzekerden van hun kant een onbeperkte aanspraak op deze hulp kunnen maken zonder daarbij te worden geremd door de financiële consequenties van hun eisen, hetgeen tot gevolg heeft dat de verantwoordelijkheid voor een redelijk gebruik van die onbeperkte rechten praktisch geheel in handen moet worden gelegd van degenen, die de verzorging geven. Het is dan ook om deze reden dat men in het ziekenfondswezen spreekt van medewerkers.

Het streven naar beperking van de omvang van de hulp tot wat redelijk kan worden genoemd wordt in de praktijk geëffectueerd op twee niveau's, n.l. op landelijk niveau door middel van landelijke afspraken die een onderdeel zijn van de met de medewerkers gesloten overeenkomsten en op plaatselijk niveau waar alleen een goede verstandhouding tussen ziekenfonds en medewerkers alsmede een intensief overleg kan leiden tot redelijke uitkomsten. Bij lokale meningsverschillen of uiteenlopende opvattingen heeft men veelal de steun nodig van de landelijke beroepsorganisatie.

De betekenis van de hulp in natura moet men niet onderschatten zowel uit een oogpunt van gezondheidszorg als uit een oogpunt van financieel risico. Het is mijn persoonlijke overtuiging dat een zodanig stelsel alleen maar uitvoerbaar is en tot redelijke uitkomsten kan leiden indien zij, die de hulp aan de verzekerden moeten geven, zich voor de functionering daarvan mede verantwoordelijk blijven gevoelen, zowel op landelijk als op plaatselijk niveau.

Ik acht het dan ook een onmisbare voorwaarde voor het continueren van dit stelsel dat degenen, die de hulp verlenen, medewerkers blijven van het ziekenfondswezen, dat zij lokaal de verantwoordelijkheid voor de wijze van werken blijven gevoelen via deelneming aan het bestuur van het ziekenfonds en dat hun landelijke beroepsorganisatie verantwoordelijk blijft voor de regeling van de aan de verzekerden toekomende hulp via deelneming aan het orgaan, dat leiding geeft aan en toezicht houdt op de met de uitvoering belast zijnde ziekenfondsen. Op grond van deze overwegingen beschouw ik de gedachte, die in het ontwerp ziekenfondswet is neergelegd met betrekking tot de *samenstelling van de Ziekenfondsraad* (in welke Raad medewerkers en ziekenfondsen niet zouden zijn vertegenwoordigd), niet alleen psychologisch moeilijk te verdedigen doch een wezenlijk gevaar voor het voortbestaan van de verstrekking van de hulp in natura.

Voorts acht ik de aanwezigheid van medewerkers in de plaatselijke ziekenfondsbesturen eveneens van groot belang en zou m.i., naast de garantie dat de stem van de verzekerden in het bestuur van een ziekenfonds kan worden gehoord (zoals in het ontwerp van wet wordt gesteld), eenzelfde garantie moeten worden gevraagd voor de medewerkers. De verhouding tussen het aantal vertegenwoordigers in de ziekenfondsbesturen en de wijze waarop men de bestuursleden laat aanwijzen acht ik niet van essentieel belang, zij het dat m.i. een parite-

tische samenstelling altijd nog het best tot uitdrukking brengt het nut van het onderlinge samenspel, dat — wanneer het gaat over zaken van principieel belang — nimmer tot een krachtmeting in stemmenverhouding behoort te leiden.

In het wetsontwerp wordt de grond voor de tripartite samenstelling van de Ziekenfondsraad (werkgevers, werknemers en kroonleden) gevonden in het uitgangspunt: „dat de verplichte ziekenfondsverzekering, zoals deze zich in Nederland heeft ontwikkeld, het karakter draagt van een verplichte sociale verzekering ter realisering van een belangrijk stuk volksgezondheidszorg”; op die grond dienen naar het oordeel van de Minister, „evenmin als op het terrein van de sociale verzekering, uitvoeringsorganen en medewerkers in de Sociale Verzekerings Raad vertegenwoordigd zijn”, ziekenfondsen en medewerkers in de toekomstige Ziekenfondsraad te zijn vertegenwoordigd.

Daarmede is de oude vraag, of *het ziekenfondswezen een sociale verzekering dan wel een instituut van gezondheidszorg is*, opnieuw aan de orde.

Reeds in 1947 werd in een rapport van de Stichting van de Arbeid inzake de toekomstige organisatie van het ziekenfondswezen deze vraag aan de orde gesteld en benaderd op onderstaande wijze (die veel overeenkomst vertoont met de gedachtengang in de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp van Minister Veldkamp):

„Naar het oordeel van de commissie wordt in deze redenering ten onrechte een tegenstelling tussen de zorg voor de volksgezondheid en de sociale verzekering geschapen. Men stelt het voor alsof de zorg voor de volksgezondheid en de sociale verzekering tegenover elkaar zouden staan en elkander niet zouden verdragen. Deze stelling schijnt de commissie echter onjuist. De gezondheid van een volk is mede afhankelijk van tal van maatschappelijke factoren, o.a. het goed functioneren van de sociale verzekering. Een goede sociale verzekering dient de volksgezondheid en kan de volksgezondheid gunstig beïnvloeden, terwijl eveneens de verschillende takken van sociale verzekering bij een goede volksgezondheid zijn gebaat.”

Het is wel duidelijk dat door bovenvermelde redenering niet werd aangetoond dat het ziekenfondswezen een onderdeel behoort te zijn van resp. op één lijn behoort te worden gesteld met de sociale verzekering.

Voor de beantwoording van genoemde vraag op dit moment is bovendien nodig aan te geven wat men onder sociale verzekering verstaat, omdat dit begrip, hetwelk zich aanvankelijk beperkte tot de maatregelen op het gebied van de verzekering van werknemers, geleidelijk-aan naar een ruimere betekenis is geëvolueerd. Velen verstaan hieronder thans de stelsels, die de maatschappelijke zekerheid van de gehele bevolking of van een deel daarvan bevorderen, als gevolg waarvan het is losgemaakt van de status van werknemer. Gezien de consequenties die de Minister verbindt aan zijn opvatting dat de verplichte ziekenfondsverzekering het karakter van een sociale verzekering draagt (n.l. dat het toezicht en de leiding in handen moeten worden gelegd van werknemers,

werkgevers en kroonleden en dat het beroepsrecht op dezelfde wijze dient te worden geregeld als in de sociale verzekeringssector), hanteert de Minister het begrip sociale verzekering nog in de oude betekenis van werknemers-verzekering. Hierbij laat hij de vrijwillige afdeling en tot op zekere hoogte ook de afdeling bejaardenverzekering buiten beschouwing.

In dit verband zij nog eens herinnerd aan de behandeling in 1946-1947 van de wet op de Ziekenfondsraad, waarvan de Memorie van Toelichting begon met de volgende woorden: „Reeds lang voor de Duitse bezetting had de wenselijkheid van een regeling van het ziekenfondswezen, welke men was gaan beschouwen als een onmisbaar element van het geheel van wettelijke maatregelen, dat beoogt de arbeiders tegen de gevolgen van ziekte, ongeval en ouderdom te beschermen, geleid tot het opstellen van ontwerpen, waarvan evenwel geen tot wet is geworden.”

Tegen deze inleidende gedachte komt het Voorlopig Verslag op met de volgende woorden: „Zeer vele leden zouden het ongewenst achten indien, zoals uit de aanhef van de Memorie van Toelichting zou kunnen worden afgeleid, bij het ontwerpen van een ziekenfondswet zou worden uitgegaan van het beginsel dat in het bijzonder de arbeiders moeten worden beschermd tegen de gevolgen van ziekte en op die grond deze wet zou worden geplaatst in het kader der sociale verzekeringen. Dit zou temeer onjuist zijn aangezien slechts ongeveer de helft van de bij de ziekenfondsen aangeslotenen uit arbeiders bestaat. Deze leden waren van mening dat de bescherming tegen ziekte zich zal hebben uit te strekken tot alle minder draagkrachtigen, zodat het ziekenfondswezen een onderdeel wordt van de gezondheidszorg van het Nederlandse volk in zijn geheel en niet verbonden blijft aan de onderneming als zodanig. Zij drongen erop aan dit beginsel reeds in dit ontwerp neer te leggen, vooral in de regeling inzake de samenstelling van de Ziekenfondsraad.” De Kamer en ook de betrokken Minister sloten zich bij deze gedachten-gang aan en zo werd ten aanzien van de samenstelling van de Ziekenfondsraad in de wet van 1947 neergelegd, dat deze zou bestaan „in hoofdzaak uit vertegenwoordigers van bij het ziekenfondswezen betrokken maatschappelijke groepen.”

Afgezien van het antwoord op de vraag of het ziekenfondswezen een sociale verzekering is, waarbij vaak verwarring ontstaat omdat men het begrip sociale verzekering in verschillende betekenissen gebruikt, is het wel duidelijk dat de taak van het ziekenfonds een geheel andere is dan die van de organen, welke de Ziektewet, de Werkloosheidswet, de Invaliditeitswet enz. uitvoeren en die zich (behalve t.a.v. de Ongevallenwet) beperken tot het doen van geldelijke uitkeringen.

Daarbij komt nog dat de behoefte aan een voorziening op het gebied van de kosten van de curatieve zorg bij werknemers en zelfstandigen volkomen gelijk ligt.

Ik ben daarom van mening dat het ziekenfondswezen in het kader van de sociale voorzieningen een geheel aparte plaats inneemt en een afzonderlijke regeling behoeft.

In dit verband wil ik voorts opmerken dat het m.i. nog de vraag is of men zich in het ziekenfondswezen wel kan aansluiten bij de regeling van het beroepsrecht zoals die in de sector van de sociale verzekering geldt.

Wanneer het gaat om geldelijke uitkeringen, kan men onjuiste beslissingen in het kader van het beroep nog wel herstellen. Anders ligt dit bij het ziekenfondswezen. Heeft b.v. ziekenhuisopneming als gevolg van de beslissing van het ziekenfonds niet plaats gevonden of wordt een bepaalde behandeling niet gegeven, dan vraag ik mij af wat men daaraan via een beroep, dat enige tijd in beslag neemt, nog zou kunnen veranderen.

Een ander bezwaar tegen het uitgangspunt van de Minister dat de verplichte ziekenfondsverzekering een sociale verzekering is (met de klemtoon op verzekering) is gelegen in de daaraan door hem verbonden consequentie „dat met name de volksgezondheidsaspecten van het ziekenfondswezen naar zijn wijze van zien niet primair thuis horen bij de Ziekenfondsraad, die zich heeft bezig te houden met alle aangelegenheden, de ziekenfondsverzekering betreffende, doch dat de advisering over de volksgezondheidsaspecten ingevolge de bepalingen van de Gezondheidswet primair toekomt aan de Centrale Raad voor de Volksgezondheid.”

Afgezien van het feit dat het leidinggevende orgaan voor het ziekenfondswezen vaak gebruik zal moeten maken van de adviezen van de Centrale Raad voor de Volksgezondheid (en dat in feite ook nu doet) acht ik het onmogelijk dat men zich bij het vaststellen van de omvang der verstrekkingen in natura zou kunnen beperken tot de verzekerings-technische vraagstukken en wel omdat men zich bij het creëren van verstrekkingen in deze vorm nooit zal kunnen losmaken van de volksgezondheidsaspecten.

De vraag of men de *Ziekenfondsraad in zijn huidige samenstelling* moet laten voortbestaan is reeds vele malen in discussie geweest. Daarbij werd gewezen op de onjuiste positie van de vertegenwoordigers van de overheid als volwaardige stemgerechtigde leden, terwijl de Minister alle besluiten van de Raad kan schorsen of vernietigen, alsmede op de omstandigheid dat de Raad het recht heeft tot goedkeuring van de overeenkomsten, die ziekenfondsen en medewerkers hebben gesloten, en dat deze beide groeperingen bij de behandeling in de Raad opnieuw mede-beslissen over deze overeenkomsten, die zij zelf tot stand hebben gebracht.

Wellicht ten overvloede zij in dit verband opgemerkt dat degenen, die de onderhandelingen voeren en als lid van de Raad optreden, veelal dezelfde personen zijn.

Met betrekking tot het bezwaar dat een aantal leden van de Ziekenfondsraad in dit college zijn eigen overeenkomsten zit goed te keuren, zij met nadruk erop gewezen dat het hanteren van dit goedkeuringsrecht niet de enige en bij lange na niet de belangrijkste taak van de Raad is en dat het derhalve niet voor de hand ligt op grond hiervan

de samenstelling te wijzigen. Veeleer zou men voor deze goedkeuring een andere procedure moeten ontwerpen.

Toch is dat goedkeuringsrecht voor alle overeenkomsten, toekomende aan de Raad in zijn huidige samenstelling, niet zulk een vreemde zaak als men bij oppervlakkige beschouwing wel zou kunnen denken.

Bij de ingevolge de wet van 1947 geregelde samenstelling van de Ziekenfondsraad (die in meerderheid bestaat uit vertegenwoordigers van bij het ziekenfondswezen betrokken maatschappelijke groepen) is men van de gedachte uitgegaan dat men zich als lid van het toezichthoudend college zou kunnen losmaken van het groepsbelang en dat men ertoe in staat zou zijn die belangen in ruimer verband te bezien. Theoretisch zou het in deze gedachtengang mogelijk moeten zijn dat bepaalde leden van de Raad bezwaren hebben tegen overeenkomsten, die o.m. door vertegenwoordigers van de eigen groep worden voorgelegd. Met andere woorden: terwijl men bij de onderhandelingen dient op te komen voor het groepsbelang tegen de achtergrond van het algemeen ziekenfondsbelang, zal men in de Ziekenfondsraad primair het algemeen ziekenfondsbelang, waarvan het groepsbelang een onderdeel uitmaakt, in het oog moeten houden. Dat in de praktijk hiervan weinig terecht komt en gemakkelijk van een onjuiste interpretatie sprake kan zijn, is wel te begrijpen.

Daarom zou het m.i. de voorkeur verdienen het goedkeuringsrecht van overeenkomsten volledig in handen van de Minister te geven, die bij de beoordeling gebruik zou kunnen maken van een college van onafhankelijke deskundigen, hetgeen bovendien een grotere onpartijdigheid en een grotere deskundigheid zou waarborgen, temeer omdat bij de aanpassing der honoraria hoofdzakelijk in het geding zijn de algemene loon- en salarisontwikkelingen, de wijziging in het nationale inkomen met de daaraan verbonden welvaartsstijgingen en de consequenties hiervan voor de onderscheidene medewerkers-groepen.

Wat betreft het eerste punt: de positie van de vertegenwoordigers van de overheid, ben ik van mening dat de Raad zou moeten worden samengesteld uit vertegenwoordigers van de bij het ziekenfondswezen betrokken groeperingen, te weten medewerkers, ziekenfondsen en bedrijfsleven, onder toezicht van de overheid, waarbij de Minister de verantwoordelijkheid zou kunnen dragen via de aanwezigheid van ministeriële waarnemers (vertegenwoordigers van de overheid met een adviserende stem), die hem voortdurend informeren over de ontwikkeling binnen de Raad en diens opvattingen, alsmede over de achtergronden van bepaalde besluiten.

De beide reële bezwaren, die kunnen worden ingebracht tegen de samenstelling en de werkwijze van de Ziekenfondsraad in zijn huidige vorm, kunnen worden ondervangen zonder dat men deze Raad, die van zulk een groot nut is geweest voor de ontwikkeling van het ziekenfondswezen, zó ingrijpend wijzigt als de Minister in zijn ontwerp van wet voorstelt te doen.

Een bezwaar van geheel andere aard, dat vaak tegen de bestaande

organisatie van het ziekenfondswezen naar voren wordt gebracht, is gelegen in het feit, dat men *drie soorten van verzekerden* kent, terwijl de behoeften van de aangeslotenen in beginsel volkomen gelijk zijn; uit dit feit volgen diverse administratieve complicaties. Het aantal voorstellen, dat in het verleden is gedaan met het doel een einde te maken aan deze differentiatie, is betrekkelijk groot maar moest steeds leiden tot beëindiging van de bestaande verplichte premiebetaling voor de werknemers; persoonlijk acht ik de kans dat het bedrijfsleven deze verworvenheid weer prijs geeft uiterst klein.

Bij beoordeling van de bestaande toestand, die inderdaad administratieve gevolgen heeft met name bij de overgang van de ene naar de andere afdeling, dient te worden voorkomen dat de foutieve conclusie wordt getrokken dat men in feite met drie verzekeringen naast elkaar te maken heeft. Omdat men de uitvoering van de verplichte verzekering voor werknemers en de bejaardenverzekering heeft opgedragen aan de reeds bestaande privaatrechtelijke instellingen, de ziekenfondsen, is het in feite zó dat de tot de drie groeperingen behorende verzekerden allen zijn aangesloten bij één en hetzelfde plaatselijke ziekenfonds, door welk ziekenfonds zij allen op vrijwel gelijke wijze worden verzorgd; uitsluitend de financiering en met name de premie-heffing geschieden op verschillende manieren. De gescheiden premie-heffing en de daarmee gepaard gaande administratieve splitsing moeten uiteraard als een nadeel van de huidige situatie worden gezien, doch het mag niet uit het oog worden verloren dat men zich daarbij van het enorme voordeel van premie-inning door de werkgever verzekert.

Het feit dat de *van oudsher privaatrechtelijke instelling, het ziekenfonds*, beheerd door een bestuur dat volledig verantwoordelijk is voor de financiering van de vrijwillige afdeling (waardoor het zijn ziekenfonds nog steeds beschouwt als „de eigen zaak”), de verzorging op zich heeft genomen van de verplicht verzekerden en de bejaarden, die allen op dezelfde wijze worden behandeld, betekent een niet te onderschatten voordeel óók voor de groepen waarvoor de financiering op andere wijze is geregeld.

Ik ben van mening dat een centrale financiering, zoals die voor de verplicht verzekerden en voor de bejaarden nu eenmaal moet geschieden, minder stimulerende factoren voor een zuinig beheer bevat dan een volkomen gedecentraliseerde financiering waarbij de aangeslotenen gezamenlijk de eigen lasten dragen. Het komt mij dan ook voor dat genoemde groepen in belangrijke mate profiteren van het feit dat de uitvoering van de verzorging is opgedragen aan de privaatrechtelijke ziekenfondsen.

Ik kan ook niet inzien op welke wijze men, bij handhaving van een centrale financiering in de vorm van het stichten van een vereveningskas, zou kunnen komen tot een methode, die aan de ziekenfondsen een grotere mate van zelfstandigheid geeft dan zij op dit ogenblik bezitten. Want enerzijds zal men uit de vereveningskas steeds de gemaakte kosten moeten blijven vergoeden omdat de verstrekingen aan de verzekerden

zijn gegarandeerd, terwijl anderzijds het naar eigen inzicht besteden van overschotten alleen maar kan leiden tot een ongewenste concurrentie, die zelfs naburige ziekenfondsen zou kunnen dwingen tot een onverantwoord streven naar bezuiniging, waarbij de rechten van de verzekerde wel eens in het gedrang zouden kunnen komen.

Gezien de gunstige invloed, die er m.i. van de zelfstandige financiering van de vrijwillige afdeling van elk ziekenfonds uitgaat op de uitvoering van de verzorging van verplicht verzekerden en bejaarden, zou het te betreuren zijn wanneer hieraan een einde zou komen door een verplichte verevening van de kosten der vrijwillige afdeling.

Hierdoor zal de autonomie der ziekenfondsen tot een minimum worden teruggebracht en de belangstelling van de ziekenfondsbesturen ongetwijfeld verminderen.

Het is bovendien nog de vraag of men bij de zelfstandigen eenzelfde solidariteitsgevoel mag veronderstellen als bij de werknemers zódanig dat men hen landelijk tot het gezamenlijk dragen van de lasten mag verplichten.

Deze vraag klemmt temeer omdat in het ontwerp Ziekenfondswet de verplichte solidariteit nog verder wordt opgevoerd door het introduceren van een *premie-betaling naar draagkracht*.

Dat de premie voor de vrijwillige verzekering als gevolg van een aanzienlijke stijging der kosten betrekkelijk hoog is, kan niet worden ontkend. Het is aan de hand van de ervaring echter moeilijk vast te stellen wanneer en waar de grens van het draagbare voor de zelfstandigen wordt overschreden. De gedachte aan de bezwaren tegemoet te komen via een getrapte premie, afgestemd op de hoogte van het inkomen, is uiteraard vaak aan de orde geweest. Het is echter wel duidelijk dat bij een merkbare ontlasting van de groep met de laagste inkomens degenen die tot de hoogste inkomensgroep behoren aanmerkelijk meer moeten gaan betalen. Dat een aantal van laatstgenoemde groep in dit geval de voorkeur zal geven aan de ziektekostenverzekering ligt zeker in de lijn der verwachtingen.

Een ernstige financiële verzwakking van het gehele stelsel zal hiervan het gevolg zijn. De gangbare mening in ziekenfondskringen is dan ook dat men een getrapte premie alleen met succes kan invoeren in een stelsel met verplichte toetreding of, op zijn minst, verplichte premie-betaling.

Ik vraag mij af of men, vóórdat men een experiment met de vrijwillige verzekering van deze omvang onderneemt, er niet beter aan doet eerst aandacht te schenken aan het vraagstuk van de verzekering van grote geneeskundige risico's, waaromtrent de minister het advies vroeg van de S.E.R. en welk vraagstuk mede in belangrijke mate de toekomstige ontwikkeling van het ziekenfondswezen bepaalt. Voorzieningen op dit gebied kunnen uiteraard van grote invloed zijn op de omvang van de verstrekkingen in het ziekenfondswezen.

Het m.i. enig juiste uitgangspunt, dat de uitvoering van de verzorging van werknemers en bejaarden is opgedragen aan de bestaande privaats-

rechtelijke instellingen, die als vrije solidariteitskringen zijn ontstaan en gegroeid, brengt ons op het vraagstuk van de oprichting van ziekenfondsen en de vrijheid der ziekenfondsen om hun werkgebied zelfstandig te bepalen.

Ervan uitgaande dat de ziekenfondsen privaatrechtelijke organen zijn, acht ik die vrijheid in overeenstemming met het karakter van deze organen, zolang men althans de financiële gevolgen van de curatieve zorg als spontane solidariteitsgroep zelf draagt.

Terloops wil ik in dit verband opmerken te kunnen meegaan met de gedachte van de Minister, neergelegd in de Memorie van Toelichting, dat het plaatselijke ziekenfonds een solidariteitskring is van belanghebbenden en dat het daaraan bepaalde vrijheidsrechten kan ontleneu.

Bij een centrale financiering, die het gevolg is van landelijke verevening, blijft er van plaatselijke solidariteit echter weinig meer over en wordt het moeilijk hieraan toch nog bepaalde rechten, zoals het vrij kiezen van het werkgebied, te ontleneu.

Terugkerende tot de oorspronkelijke gedachte dat het ziekenfonds, zijnde een lokale solidariteitskring, waarvan de aangeslotenen de kosten zelf dragen, daaraan het recht tot het zelfstandig kiezen van zijn werkgebied zou kunnen ontleneu, zal men op het moment, waarop dit ziekenfonds deel gaat nemen aan de uitvoering van de verplichte verzekering voor werknemers en van de bejaardenverzekering (die beide centraal worden gefinancierd) bepaalde eisen moeten stellen, die een efficiënte werkwijze waarborgen.

Bij de thans bestaande combinatie van zelfstandig ziekenfonds (voor de vrijwillig verzekerden) en uitvoerder van de verplichte en de bejaardenverzekering, zal men een weg moeten vinden, die enerzijds de ziekenfondsen in beginsel bedoelde vrijheid geeft en anderzijds waarborgen scheidt tegen een ongewenste versnippering.

Daarbij wil ik niet uit het oog verliezen dat het recht op vrije keuze van ziekenfonds, welk recht echter niet is te vergelijken met het recht op vrije keuze van arts of ziekenhuis (omdat de taak van arts en ziekenhuis, nl. het geven van de geneeskundige verzorging, een geheel andere is dan die van het ziekenfonds, dat bij de verzorging bemiddelt), de aanwezigheid van naast en door elkaar werkende ziekenfondsen veronderstelt. Daarnaast staat de mening van vele deskundigen in de ziekenfondswereld, die aan de keuze van ziekenfonds geen enkele reële waarde toekennen en de grootste waarborg voor een efficiënte uitvoering aanwezig achten onder de h.i. ideale situatie, waarbij in een bepaald gebied slechts één ziekenfonds werkzaam is. Zij, die de voorkeur geven aan het naast elkaar werken van meer dan één ziekenfonds (zolang dat uit een oogpunt van efficiency verantwoord is) omdat zij een monopoliepositie in het algemeen geen aantrekkelijke toestand achten, zijn echter wel van mening dat een „strijd om de zielen” dient te worden voorkomen; dit op grond van de overweging dat de daarbij gevoerde concurrentie schadelijk is voor een doelmatige uitvoering van de taak der ziekenfondsen.

Naar mijn mening vergist de Minister zich wanneer hij meent deze concurrentie te kunnen tegengaan met bepalingen, die uitsluitend het aan-

vullingsfonds betreffen, aangezien ook in de toepassing van de voorschriften die gelden voor de hoofdverzekering ruimte voor concurrentie aanwezig is.

Voor het bepalen van een juist en verantwoord standpunt in deze moeilijke zaak acht ik kennis van de historie op dit terrein een zo noodzakelijke voorwaarde dat ik de belangrijkste gegevens wil aanstippen (voor een uitvoeriger relaas zij verwezen naar het artikel „Ziekenfondsen en Werkgebieden“ in De Ziekenfondsgids van februari 1962).

Belangrijk is in de eerste plaats de toelichting, die dr. v. d. Berg op het probleem van de concentratie gaf bij de voorbereiding van het Ziekenfondsenbesluit:

„Indien men de vraag stelt of er tegenwoordig niet te veel versnippering van het ziekenfondswezen is, beantwoord ik deze vraag onvoorwaardelijk bevestigend. Doch als men vervalt in het andere uiterste en de vraag stelt of het niet wenselijk is dat alle ziekenfondsen tot één ziekenfonds worden verenigd, dan meen ik dat deze vraag vooralsnog ontkennend moet worden beantwoord. Er bestaat op het gebied der ziekenfondsen een grote verscheidenheid, voor een deel historisch te verklaren maar, hoe dan ook, voor een deel zeker te rechtvaardigen. En deze verscheidenheid behoeft niet altijd tot nadeel te leiden, indien verschillende ziekenfondsen op zichzelf slechts voldoende omvang zouden hebben en indien zij samenwerken op alle punten waarop deze samenwerking geboden is.”

Hoewel er vóór het uitbreken van de oorlog in ons land ongeveer 600 ziekenfondsen bestonden, kwamen er bij de invoering van het Ziekenfondsenbesluit slechts 204 voor erkenning en toelating in aanmerking. Gedurende de oorlog is slechts ten dele onder dwang een concentratie tot stand gekomen, die het aantal ziekenfondsen bij het einde van de oorlog tot 171 had verminderd.

Daarna is er op volledig vrijwillige basis een verdere concentratie opgetreden, zodat einde 1948 nog 151 ziekenfondsen aanwezig waren. In de periode, die op de bevrijding volgde, is bovendien aan het licht gekomen welke toestanden ontstaan wanneer de ziekenfondsen een „strijd om de zielen“ gaan ontketenen.

Inmiddels ging de concentratie op vrijwillige basis voort zodanig dat thans slechts 115 ziekenfondsen werkzaam zijn, wat men geen onbevredigende toestand kan noemen.

Met betrekking tot de mogelijkheid van ziekenfondskeuze is de toestand op dit ogenblik zo, dat in 472 gemeenten slechts één ziekenfonds werkt (daarvan hebben 471 gemeenten minder dan 100.000 inwoners en heeft slechts één gemeente een hoger inwonertal), in 446 gemeenten werken twee, in 57 gemeenten drie en in 22 gemeenten vier of meer ziekenfondsen.

Wat betreft het bepalen van het werkgebied heeft men op dit ogenblik praktisch te maken met een bevrozing van de bestaande toestand omdat voor wijziging van het werkgebied van een ziekenfonds de toestemming van de Ziekenfondsraad nodig is; een standpunt overigens waarvan sommigen de rechtsgrond bestrijden.

Gezien vorenvermelde historie, die een duidelijke ontwikkeling te zien geeft in de richting van concentratie, welke concentratie voornamelijk

op geheel vrijwillige basis is tot stand gekomen en is gebleken van grote waarde te zijn voor een doelmatige uitvoering van de taak der ziekenfondsen, is het naar mijn mening de vraag of men niet uiterst voorzichtig moet zijn met tendensen in tegengestelde richting en of er geen belangrijke argumenten moeten worden aangevoerd vóórdat men het risico mag nemen de bereikte ontwikkeling op het gebied van de concentratie in gevaar te brengen.

Daarom acht ik het volkomen verantwoord dat in het ontwerp Ziekenfondswet de oprichting van nieuwe ziekenfondsen en de uitbreiding van de bestaande werkgebieden (twee zaken, die men nooit volledig gescheiden kan houden) worden gebonden aan de toestemming van de Minister. De norm echter voor de beoordeling van de redelijkheid zoals die in het ontwerp van wet wordt aangegeven, n.l. dat men waarschijnlijk moet kunnen maken een bepaald aantal verzekerden te bereiken, acht ik een onhanteerbare norm.

In de eerste plaats is niet duidelijk op welke wijze men waarschijnlijk zou kunnen maken dat men het gewenste aantal verzekerden zal bereiken en in de tweede plaats rijst de vraag wat er zal moeten gebeuren wanneer die verwachting geen werkelijkheid wordt.

Uitgaande van de gedachte dat door de Minister toestemming moet worden verleend voor de oprichting van een ziekenfonds en voor de wijziging van het werkgebied, komt het mij voor dat men voor de beoordeling van de wenselijkheid een ander criterium moet vinden.

Daarnaast rijst nog de vraag of het niet goed zou zijn bij de beoordeling aan de hand van een bruikbare norm gebruik te maken van een advies van de Ziekenfondsraad of van een speciaal daartoe in te stellen commissie.

Samenvattend zou ik willen constateren dat op dit ogenblik in ons land als gevolg van de ontwikkeling van het ziekenfondswezen en de ziektekostenverzekering — ondanks de bestaande lacunes en onvolkomenheden — een betrekkelijk hoog niveau van voorziening op het terrein van de ziektekosten is bereikt.

De mening van de Minister, neergelegd in de Memorie van Toelichting op het ontwerp Ziekenfondswet: „Een poging om de regeling van de geneeskundige verzorging op een andere wijze te doen plaats hebben dan die, welke aansluit bij hetgeen historisch gegroeid is, lijkt hem dan ook ongewenst” kan ik geheel onderschrijven.

Het blijft daarbij echter naar mijn mening een vraag of de voorgestelde wijzigingen in de bestaande toestand niet zo ingrijpend zijn en zodanige risico's met zich brengen, dat de voorkeur moet worden gegeven aan een uitstel met betrekking tot het realiseren van die nieuwe denkbeelden totdat een beter inzicht in de toekomstige ontwikkeling op dit gebied is verkregen.

Het komt mij voor dat een studie over de gewenste toekomstige ontwikkeling op het gebied van de ziektekosten-voorziening even noodzakelijk is als de planning van de gezondheidszorg voor de toekomst, die de

Minister in zijn toelichting op de begroting verdedigt met de volgende woorden:

„Het komt hem wenselijk voor een onderzoek in te stellen naar de omvang, structuur en doelmatigheid van het apparaat van de gezondheidszorg. Wanneer men daarenboven tracht na te gaan, in welke richting de gezondheidszorg zich zal ontwikkelen, dan kan tevens in de toekomst mogelijk ondoelmatigheid worden vermeden.”

De grote vraag, die op het gebied van de ziektekosten-voorziening in dit verband rijst is wel deze: of gezien de sterke stijging van de kosten der curatieve zorg mag worden verwacht dat de premie, die van de verzekerden bij het ziekenfonds en de ziektekostenverzekering moet worden gevraagd, blijvend opgebracht zal kunnen worden. Met betrekking tot de premie voor het vrijwillige ziekenfondswezen, die in bepaalde plaatsen de zes gulden per gezin per week ver overschrijdt, is deze vraag reeds lang aan de orde.

Op grond hiervan stellen velen zich op dit oogenblik de vraag of men bij het opbrengen van de financiële middelen voor de curatieve zorg, met name door de groep met een inkomen dat beneden de loongrens ligt, op den duur geen beroep zal moeten doen op de groepen met hogere inkomens en wel door uitbreiding van de solidariteitskring.

Daarmede wordt het vraagstuk van de volksverzekering op het terrein van de ziektekosten, in de zin van een verzekering waaraan het gehele volk deelneemt, aan de orde gesteld.

In dit verband zou men kunnen wijzen op een ontwikkeling op het gebied van de sociale voorzieningen, nl. van de groepssolidariteit waarop zij aanvankelijk zijn opgebouwd naar de solidariteit van de gehele bevolking, als gevolg van de omstandigheid dat voor verschillende onderdelen van het maatschappelijk leven de behoeften aan voorzieningen bij de onderscheidene bevolkingsgroepen steeds meer en meer gelijk komen te liggen; de algemene ouderdomsvoorziening, de kinderbijslageregeling en de weduwen- en wezenvoorziening zijn daarvan op dit oogenblik de voorbeelden.

Op deze wijze heeft het begrip sociale verzekering, waarmede men aanvankelijk bedoelde een voorziening voor de werknemers, een uitbreiding ondergaan in de zin van een voorziening voor de gehele bevolking ter versterking van de maatschappelijke zekerheid.

Voor een nadere bestudering van de behoefte aan een volksverzekering op het terrein van de ziektekosten is temeer aanleiding, omdat er in het geheel van de bestaande ziektekostenvoorziening nog steeds een aantal belangrijke risico's zijn, die men op dit oogenblik praktisch niet kan verzekeren; ik denk daarbij met name aan de zeer langdurige, respectievelijk levenslange verpleging in een psychiatrische inrichting of in een verpleeghuis.

Voor de financiering van dit soort risico's staan in beginsel drie wegen open:

1. rechtstreeks uit de algemene middelen b.v. doordat men de verzorging geeft in overheidsinstellingen en door personen in overheidsdienst;

2. door middel van individueel gevraagde sociale bijstand, zoals op dit ogenblik in de meeste gevallen gebeurt;
3. door middel van een volksverzekering met premiebetaling door de gehele bevolking, gedifferentieerd naar de hoogte van het inkomen tot een bepaald maximum.

Ik ben van mening dat een keuze uit deze drie mogelijkheden niet zo moeilijk is en dat velen de voorkeur zullen geven aan het systeem van volksverzekering.

Daarbij is het tot op zekere hoogte arbitrair welke onderdelen van de curatieve zorg men als uitzonderlijk financieel risico in een volksverzekering zou moeten onderbrengen.

Bij de bestudering van de praktische uitvoering zal men naar mijn mening niet uit het oog mogen verliezen dat de diverse onderdelen van de curatieve zorg zó nauw met elkaar samenhangen dat uitvoering door eenzelfde orgaan aanbeveling verdient; daarom komt het mij voor dat de uitvoering van een dergelijke volksverzekering, die dient aan te sluiten bij de verzekering der overige risico's, bij voorkeur moet worden opgedragen aan de bestaande ziekenfondsen en ziektekostenverzekeringsinstellingen.

Het is m.i. duidelijk dat een volksverzekering voor de zeer grote risico's invloed kan hebben op de ziekenfondsverzekering en met name op de omvang van de verstrekkingen.

Daarom ben ik van mening dat het de voorkeur verdient op dit ogenblik geen ingrijpende veranderingen aan te brengen in het bestaande ziekenfondswezen in afwachting van het resultaat van de studie over het vraagstuk der volksverzekering op het terrein van de ziektekostenvoorziening.

De volksverzekeringen

Een analyse als basis voor toekomstig beleid

DOOR Drs. H. A. M. ELSEN

Wanneer men twee artikelen over sociale verzekeringen aldus rubriceert dat het ene handelt over „de arbeidersverzekeringen”, en het andere over „de volksverzekeringen”, te weten: de algemene ouderschapsverzekering, de weduwen- en wezenverzekering en de algemene kinderbijslagverzekering, dan wordt het accent van dit onderscheid primair gelegd op de kring der verzekerden. De subjecten der verzekering zullen in het eerste artikel de loontrekkenden zijn, in het tweede het gehele Nederlandse volk.

Een onderscheiding zou ook mogelijk zijn naar het object der verzekering: de inkomensderving in geval van ziekte, werkloosheid, ouderdom enz. Maar een afzonderlijke behandeling der wetten zou, althans wat het beschrijvende deel betreft, weer zoveel gemeenschappelijks krijgen, dat wij oog hebben voor de door de redactie gekozen indeling. Immers, niet alleen is de kring der verzekerden (nagenoeg) dezelfde bij de loontrekkendenverzekeringen enerzijds en de volksverzekeringen anderzijds, maar ook de uitvoeringsorganisatie alsmede de relatie tussen premie en uitkering volgt deze indeling.

Wie de parlementaire tournooien der politieke ruiters in de eerste helft van deze eeuw gevolgd heeft, weet dat het niet de weerstand tegen de te treffen voorzieningen is geweest die de invoering daarvan in verschillende gevallen vertraagd heeft, maar de wijze waarop zij zouden moeten worden, of niet moeten worden uitgevoerd. En wij zijn de laatsten die in dit geval de woorden politieke ruiters (naar den geest) zouden willen vertalen door Prinzipienreiters. Deze kwalificatie zou weinig begrip demonstreren voor de betekenis die de uitvoeringsorganisatie kan hebben voor degenen die bij de verzekeringen betrokken zijn.

Heel in het kort hier aangeduid, zien wij die betekenis vooreerst in de mate waarin en de wijze waarop de verzekering bij de verzekerden — zowel lokaal als naar de aard der werkzaamheden — gebracht wordt. Zulks ter onderscheiding van, omgekeerd, de mate waarin en de

wijze waarop de verzekerden naar de verzekering gebracht worden. Ten aanzien van dit laatste hebben wij de moed wel definitief opgegeven. De sociale verzekering, vooral daarvan de volksverzekering, heeft naar onze mening voor de betrokkenen in hoofdzaak een financieel-juridische, nauwelijks een sociaal-maatschappelijke kant. Als dan in ieder geval dat uitvoeringsapparaat, mede afhankelijk van zijn opzet, maar voldoende lenigheid vertoont.

In de tweede plaats achten wij de uitvoeringsorganisatie van belang met het oog op het bedrijfsoptimum. Dit aspect hangt natuurlijk nauw met het hierboven genoemde samen.

De drie volksverzekeringen worden 1) uitgevoerd door de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid, terwijl het apparaat van de fiscus (tegen betaling) hand- en spandiensten verleent doordat hij de premie int. Zulks in een moeite door met de inkomsten- en de loonbelasting.

Zoals gezegd, is ook de relatie tussen premie en uitkering van de verschillende loontrekkendenverzekeringen enerzijds en die van de volksverzekeringen anderzijds dezelfde. Bij de eerste groep is zowel de premie als de uitkering in hoogte gerelateerd aan het loon 2). Bij de volksverzekeringen is wel de premie een percentage (tot een bepaalde grens) van het inkomen, doch de uitkering is z.g. flat rate; de uitkering is — los van het nominale premiebedrag — voor allen even hoog.

Zo zien we dus dat de algemene ouderdomsverzekering, A.O.W., de algemene weduwen- en wezenverzekering, A.W.W. en de algemene kinderbijslagverzekering, A.K.W., gemeen hebben ten eerste de kring der verzekerden, ten tweede de uitvoeringsorganisatie en ten derde de procentuele premie waartegenover een uniform uitkeringsbedrag staat. Naar deze gestalte worden deze verzekeringen onder één noemer gebracht en tezamen genoemd de volksverzekeringen. Die gestalte kan nog gecompleteerd worden door de wijze van financiering door middel van het omslagstelsel daaraan toe te voegen. Theorie en praktijk hebben reeds enige decennia, eerst voor de korte risico's daarna ook voor de langlopende uitkeringen, de stelling prijsgegeven dat in de sociale verzekeringen fondsvorming het verzekeringselement representeert en dat, indien er geen kapitaal wordt opgebouwd waaruit de uitkeringen te zijner tijd kunnen worden gefinancierd, men niet van verzekering kan spreken. Ook van de loontrekkendenverzekeringen werkt alleen nog de Invaliditeitswet met een zuiver systeem van fondsvorming. Maar die wet zal, zoals elders in dit nummer wordt aangegeven, een metamorfose ondergaan waarbij tevens het kapitaaldekkingstelsel zal worden omgevormd in een omslagstelsel. In enig jaar worden dan de premieën opgebracht die nodig zijn om de in dat jaar te verrichten uitkeringen te financieren. Daarna is als het ware de kas weer leeg en wordt voor het volgend jaar opnieuw de premie vastgesteld voor de dan te verwachten uitkeringen. Kapitaal wordt daarbij niet gevormd. In de praktijk is er natuurlijk wel enige speelruimte nodig: om de financieringspieken te overbruggen, voor de overloop van het ene jaar naar het volgende en als reserve voor uitschieters ³⁾. Maar in principe is de pot in de moderne sociale verzekeringen permanent vol en tegelijkertijd weer leeg.

Als nu de A.O.W., de A.W.W. en de A.K.W. onder de noemer volksverzekeringen bijeen worden gebracht, benadrukken wij dat zulks dan geschiedt naar hun gestalte. Waar deze gestalte bijzonder spectaculair is, mede omdat deze verzekeringen zich te dien aanzien onderscheiden van de andere sociale verzekeringen, ontstaat het gevaar dat zij ook daarnaar beoordeeld worden. Wat wij voor ons zien is een rechtstreekse overdracht van het actieve deel der bevolking naar, respectievelijk de ouden van dagen, de weduwen en wezen en de gezinnen met kinderen. Men spreekt dan ook reeds over „de” premie voor de volksverzekeringen. Daarbij wordt dan al geen onderscheid meer gemaakt tussen de verschillende wetten. Er is één heffings- en een uniforme uitkeringsapparatuur. De uitkeringen zijn uniform. Zó gezien benadert het stelsel heel dicht de verzorgingsgedachte die (vroeger) in socialistische en ook in liberale kringen sterk verdedigd is. De verzorging geschiedde in de gedachtengang door de staat. Dat is nu weliswaar anders, maar doordat deze verzekeringen het hele volk omvatten, doordat zij worden uitgevoerd door organen die vanouds (de Rijksverzekeringsbank) en per definitie (de fiscus) als staatsorganen te boek staan en doordat er een rechtstreekse overdracht is waarbij de relatie tussen bijdrage en uitkering is verbroken, manifesteren deze volksverzekeringen zich als een bestemmingsheffing ter verzorging van de drie genoemde groeperingen.

Zodra men zich nu echter realiseert wat de A.O.W., de A.W.W. en de A.K.W. elk voor zich zijn, dan komt men tot de conclusie dat zij naar hun aard in het geheel niet onder één noemer te brengen zijn. Immers, dan ziet men dat de eerste twee inderdaad verzekeringen zijn en dat kinderbijslag een stuk behoefte-inkomen is door rechtstreekse overdracht van een stuk prestatie-inkomen. Een behoefte-inkomen, waarop iedere deelnemer aan het arbeidsproces aanspraak heeft zodra die behoeften uitgaan boven het inkomen dat in onze economische orde in principe gebaseerd is op het prestatiebeginsel. Een aanspraak die wederom stoelt op het recht op gezinsvorming als een van de meest fundamentele menselijke rechten. (En, naar wij hopen ten overvloede, niet op een streven van „bepaalde bevolkingsgroepen” de gezinssamenstelling zo groot mogelijk te doen zijn.)

Noch over het een, noch over het ander zou thans eigenlijk nog getwist mogen worden. De parlementaire geschiedenis is daar om het ons aan te tonen. Niet als historisch interessant gegeven, maar als fundering door, en als verantwoording van regering en volksvertegenwoordiging tegenover degenen die verplicht worden het subject te zijn van deze wettelijke regelingen die jaarlijks een niet onaanzienlijk deel van loon en inkomen afzonderen.

Interessant is in dit verband te citeren uit de M.v.T. bij het Wetsontwerp Algemene Ouderdomsverzekering. Minister Suurhoff schreef daarin als volgt:

„De eerste ondergetekende stelt er voorts prijs op in herinnering te brengen, dat hij bij de openbare behandeling van bedoeld ⁴⁾ wetsontwerp in de Tweede Kamer o.m. het volgende heeft gezegd: „Dat een definitieve regeling zal uitgaan van het verzekeringsbeginsel, al zullen ook

daarbij overgangsmatregelen niet kunnen worden gemist, achten mijn politieke vrienden en ik juist. Wij zijn van oordeel, dat een in vrijheid levend volk het niet zal kunnen stellen zonder een sterk besef van persoonlijke bestaansverantwoordelijkheid bij de grote meerderheid van zijn burgers. En daar de persoonlijke vrijheid voor ons, democratische socialisten, het hoogste goed is, erkennen wij gaarne, dat voorzieningen in materiële nood, als het kan, zodanig getroffen moeten worden, dat daardoor de persoonlijke bestaansverantwoordelijkheid niet in het gedrang komt" 5).

En in de Memorie van Antwoord wordt te dien aanzien o.m. gezegd: „Zoals uit de Memorie van Toelichting blijkt zijn zij (de ondergetekenden) echter in tegenstelling tot deze (sommige) leden van mening, dat het voorstel niet slechts als verzekering kan worden „gekwalificeerd“, maar ook in wezen een verzekering is” 6).

In het rapport van de Sociaal Economische Raad, dat als grondslag voor het wetsontwerp heeft gediend, wordt omtrent het karakter van de oudedagsvoorziening het volgende opgemerkt:

„De Raad heeft aan deze vorm de voorkeur, omdat daarin zowel het beginsel van de eigen verantwoordelijkheid als dat van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van allen, die aan een gelijksoortig risico zijn onderworpen, tot uitdrukking komt, zij het, dat de plicht tot het bijdragen in de kosten en het verband tussen de rechten en het al of niet nakomen van de door de verzekering opgelegde plichten op verschillende manieren tot uitdrukking kunnen worden gebracht.

Uit het bovenstaande volgt, dat de Raad van mening is, dat de overheid mag ingrijpen door het opleggen van een verzekeringsplicht, welke de individuele vrijheid beperkt. Voor de meerderheid van de Raad is dit een rechtstreeks uitvloeisel van haar standpunt, dat de zorg voor de oude dag primair rust op de belanghebbenden zelf, die de plicht hebben in het onderhoud van zichzelf en van hun gezin te voorzien, ook voor de periode, dat zij zich geen inkomen meer kunnen verwerven. Nu blijkens de ervaring deze verplichting door velen niet wordt nagekomen of niet kan worden nagekomen, heeft de overheid, als behartigster van het algemeen belang, naar het oordeel van de meerderheid het recht en de plicht de nodige maatregelen ter effectuering van deze plicht door belanghebbenden te treffen. De verplichte sociale verzekering, die immers mede berust op de eigen verantwoordelijkheid van belanghebbenden, acht zij in de huidige omstandigheden de meest aangewezen vorm voor dit ingrijpen” 7).

De geschiedenis van de totstandkoming van de A.W.W. en vooral van de A.K.W. is zo recent dat wij in dit tijdschrift noch het verzekeringskarakter van de ene, noch het overdrachtskarakter van de andere voorziening nader met citaten behoeven te onderstrepen.

Welnu, zal men geneigd zijn te zeggen, gij hebt u ingespannen (ongetwijfeld!) gestalte en wezen van de volksverzekeringen te onderscheiden. Gij hebt menen aan te tonen dat de gestalte der drie volksverzekeringen weliswaar overdracht laat zien doch dat het wezen van de A.O.W. en de A.W.W. verzekering en dus geen overdracht van de ene

groep naar de andere is. Voorts dat daarentegen de kinderbijslag rechtstreekse overdracht is en dat hier dus gestalte en wezen overeenstemmen. Wat dan nog! Laten wij er vrede mee hebben dat de een het zus ziet en de ander zo. En laten wij vooral verheugd zijn over hetgeen door gezamenlijke inspanning is bereikt. Is, wat gij nu doet, niet echt Prinzipienreiterei? Stookt gij niet in een huwelijk dat, na een weinig hoopgevende verlovingsstijd, tenslotte toch gelukkig genoemd mag worden: met kinderen waarvoor kinderbijslag wordt gegeven, met een weduwen- en wezenuitkering in het (onverhoopte) vooruitzicht en met een basisvoorziening voor de oude dag?

Op het gevaar af bij voorbaat onder de druk van deze humane pressie te bezwijken, wagen wij het toch de lezer het nut van onze analyse voor ogen te blijven houden. En wel omdat alles beweegt. Een huwelijk is niet gelukkig als het niet elke dag gelukkig gemaakt wordt. Vandaar onze inspanning. Er is ook op het terrein van de volksverzekeringen geen rust. Aan de S.E.R. is de vraag voorgelegd op welke wijze het niveau van de A.O.W. zou kunnen worden verhoogd. Aan de S.E.R. is tevens gevraagd de grondslagen van de hoogte der kinderbijslag opnieuw in studie te nemen. En voorts leven er wensen de weduwenvoorziening te brengen op het niveau van de A.O.W. Als wij ons nu in het navolgende beperken tot de verhoging van de A.O.W.- en de A.K.W.-uitkeringen, dan kan worden aangetoond dat het verschil in visie op deze volksverzekeringen van grote betekenis is voor het toekomstig beleid.

Men zal geneigd zijn, hetgeen wij verschil in uitgangspunt noemen te relativieren tot een verschil in accent. Zulks omdat het begrip sociale verzekering in de loop der jaren zozeer is verbreed, dat er geen relatie behoeft te bestaan tussen individuele premiebetaling en individueel recht op uitkering. Hoezeer de opvattingen over hetgeen „sociale verzekering” betekent zijn geëvolueerd, links en rechts hechtten na publicatie van het S.E.R.-advies over de ouderdomsverzekering en na het verschijnen van de Memorie van Toelichting op het desbetreffende wetsontwerp er groot belang aan dat er hier inderdaad van verzekering sprake is. En de opvatting, dat men „de volksverzekeringen” moet zien als een stelsel waarbij het actieve deel der bevolking een stuk van zijn inkomen afstaat aan respectievelijk de ouden van dagen, de weduwen en wezen en de gezinnen met kinderen, is beslist zelfs niet meer onder een progressieve definitie van sociale verzekering te vangen.

Nogmaals, aan deze andere benadering zou geen aandacht behoeven te worden besteed, als zij, wellicht reeds in de naaste toekomst, niet in de politieke sfeer tot uitdrukking zou kunnen komen. Maar de S.E.R.-adviesaanvragen liggen daar en onze vaste verkering met vele sociaal assuradeurs laat ons op dit stuk geen illusies.

Indien men de A.O.W. en de A.W.W. meer ziet als een stelsel van overdracht en minder als een verzekering, waarbij er een relatie is tussen de lasten van de groep en de aanspraken, dan is men:

1. minder geneigd een onderscheid te zien tussen deze twee verzekeringen en de kinderbijslagvoorziening;

2. meer geneigd een sterke solidariteit via het premiestelsel op te leggen;
3. minder geneigd uitzonderingen op premiebetaling door bepaalde groepen toe te staan;
4. meer geneigd deze verzekeringen te zien als een bestemmingsheffing;
5. minder geneigd de financiële moeilijkheden van de zeer ouden van dagen gedurende de aanloopperiode op een andere wijze op te lossen.

Bij al dit neigen moge het volgende worden aangetekend:

- ad 1. Het verschil tussen de A.O.W. en de A.W.W. enerzijds en de kinderbijslagvoorziening anderzijds is in het bovenstaande reeds aange- toond. Dit legt tevens een geheel verschillende basis onder de relatie: plicht tot premiebetaling en recht op uitkering. In de A.K.W. zal door een ieder die inkomen verwerft moeten worden bijgedragen, ongeacht of men als aanwijsbare, homogene en consistente groep binnen de totaliteit der bevolking geen aanspraak op deze voorziening kan krijgen. Er is hier geen — zoals bij de sociale verzekeringen — identiteit tussen de kring der rechtverkrijgenden en die der premie- plichtigen. Immers, het is een correctie op de inkomensvorming op basis van het prestatiebeginsel en dat staat los van de vraag of die inkomenstrekkers al of niet kinderen hebben en zullen krijgen dan wel ongehuwd zijn en blijven. Daarentegen is in de sociale ver- zekering de premieplicht gebaseerd op het behoren tot de groep der potentiële rechtverkrijgenden. Bij de behandeling van punt 3 wordt hierop nader teruggekomen.
- ad 2. Toepassing van het draagkrachtbeginsel in het premiestelsel zal in een verzekeringsstelsel eerder zijn grens bereikt hebben dan wan- neer sprake is van overdracht van een stuk inkomen van de deel- nemers aan het maatschappelijk productieproces naar degenen die rechtverkrijgend zijn omdat ze aan dat proces niet deelnemen of daaruit geen adequaat inkomen putten. De solidariteit kan in dit laatste geval — terecht — veel sterker benadrukt worden. Actueel is in dit opzicht de vraag of, ingeval van verhoging van het niveau van de A.O.W. en de A.W.W., waaruit dus hogere lasten zullen resulteren, de verhouding tussen de progressieve premie als percentage van het inkomen en de flat rate uitkering op dezelfde wijze, als thans het geval is, zal moeten worden gehandhaafd. Zulks ten detrimente van de middengroepen en de hogere inkomenstrekkers voor wie een verhoogde premielast dan wel bijzonder ver afwijkt van de aanspraken uit die premielast verkregen.
- ad 3. Uit het bovenstaande moge blijken dat naar onze mening uitzonde- ring op de premieplicht bij de kinderbijslagverzekering onjuist is. Met name dus omdat het geen verzekering en wel overdracht bete- kent. Dat de A.K.W. deze vrijstelling voor ongehuwde vrouwen boven 45 jaar in artikel 20, 4e lid, mogelijk maakt en dat deze mogelijkheid zal worden toegepast betreuren wij dan ook. Men zal hierbij een beroep doen op psychologische noodzaak, waardoor ook de kinderbijslag meer aanvaardbaar wordt. Beter ware het wellicht

de public relations-organen in te zetten om de kinderbijslag *als zodanig* in een juist daglicht te stellen. Dit blijft nodig.

Omgekeerd is het uit theoretisch oogpunt onjuist dat de inkomensgroepen boven f 14.000,— per jaar geen aanspraak krijgen. Niet zozeer omdat zij wel premie betalen (het is immers geen verzekering) doch omdat de verhouding prestatie-inkomen — behoefte-inkomen ook voor deze categorieën bestaat.

Bij de A.O.W. en de A.W.W. zou uitzondering op premieplicht aanvaardbaar zijn — als men bereid is ze als verzekering te zien — indien blijkt dat bepaalde homogene en consistente groepen niet behoren tot de potentiële rechtverkrijgenden. Anders zou er de identiteit tussen de kring der premieplichtigen en de verzekerden niet zijn. In de A.W.W. zien wij een dergelijke mogelijkheid voor ongehuwden (vrouwen) boven een bepaalde leeftijd voor wie naar statistische maatstaven de huwelijkskansen tot een minimum zijn gereduceerd. Hier ligt dus de zaak principieel anders als bij de A.K.W.

Waar de S.E.R. zich op dit moment beraadt over de verhouding tussen de lasten welke de wettelijke sociale verzekeringen de ongehuwden, en in het bijzonder de ongehuwde vrouwen, opleggen en de daartegenover staande aanspraken, nemen wij aan dat uitzondering op de premieplicht daarbij aan de orde zal komen.

- ad 4. Voor degenen die de volksverzekering zien als een gerichte inkomensoverdracht zal financiering, geheel of gedeeltelijk, uit de algemene middelen een weinig principiële stap zijn. In de verzekeringsopvatting echter is een verband tussen de premieplichtige groep en de rechtverkrijgende groep essentieel. Ten aanzien van de bronnen waaruit de fiscus put, de wijze waarop en de mate waarin zij zulks doet ter vergaring van de algemene middelen, kan men moeilijk van een dergelijk verband spreken. Voor de A.O.W. en de A.W.W. is financiering uit de algemene middelen dan ook als uitgangspunt — in het licht van deze visie — niet juist.
- ad 5. In de verzekeringsopvatting doen diegenen, die aan de financiering van A.O.W. en A.W.W. niet hebben bijgedragen, in theorie niet mee. Dat toch het omslagstelsel een onmiddellijke uitkering aan de reeds thans ouden van dagen mogelijk maakt, mag als een gelukkige en heilzame synthese worden gezien van de opzet der wetten en de nood van deze groepen. Dat neemt niet weg dat men de uitkering aan deze groepen moet blijven zien als een in het stelsel geïncorporeerde overgangsmaatregel met een aflopend karakter. Als de vraag aan de orde is of en in welke mate het niveau der volksverzekeringen moet worden opgetrokken, kan men zich dus moeilijk baseren op de financiële situatie van de reeds thans ouden van dagen. Gelet op de ontwikkeling die het verzekeringswezen in de meest brede zin van het woord doormaakt, zou voor de huidige actieve generatie het vereiste definitieve niveau wel eens lager kunnen uitkomen dan voor de thans reeds of bijna gepensioneerde generatie. Bij deze laatste groepen gaat het, niet zoals bij de actieven, om een keuze tussen

huidige en toekomstige consumptie. En als men via een verplichte volksverzekering de huidige consumptiebeperking groter maakt dan voor de toekomst strikt noodzakelijk is, dan schiet de beoogde verzekering haar doel voorbij.

In de verzekeringsgedachte zou dus — *mirabile dictu* — eerder een overheidsbijdrage passen, *uitsluitend voor de overgangscategorieën en dus aflopend*, dan naar de opvatting dat de volksverzekering een stelsel is van inkomensoverdracht. Een juister bestedingspatroon over de totale levensloop van de thans actieve generatie zou daarvan het gevolg kunnen zijn.

Ziedaar een beschouwing over de volksverzekeringen die wellicht bij deze en gene vraagtekens oproept. Gelukkig dan maar! Zijn onze politieke voormannen niet meer gebaat bij een analyse die hier en daar wat verder gaat dan het praktische politieke leven in zijn resultaat te zien geeft en zal geven?

Er zijn nog vele aspecten van de volksverzekeringen die in beschouwing zouden kunnen worden genomen. Maar wij hebben gerede motieven om ons daaraan te onttrekken. En deze schuilen niet alleen in de voor schrijver en lezer gelukkige beperking die de redactie ons heeft opgelegd. Er liggen thans nl. bij de S.E.R. adviesaanvragen over het niveau van de A.O.W., over de hoogte der kinderbijslagen, over de eventueel door middel van een volksverzekering uit te voeren voorziening voor blijvend gehandicapten, voor langdurige geneeskundige risico's en tenslotte over het opstellen van een prioriteitschema voor alle desbetreffende en andere desiderata. In de te zijner tijd uit te brengen rapporten zullen, zoals van de S.E.R. verwacht kan worden, een schat van gegevens en welomschreven standpunten voor de geïnteresseerde lezer ter beschikking komen.

Wat wij hebben gepoogd is peper te strooien die de discussies over al deze zaken naar wij durven hopen zal verlevendigen en verdiepen en die geen enkele kok achterwege kan laten om zijn schotels acceptabel te maken voor degenen die ervan zullen gebruiken.

- 1) De Algemene Kinderbijslagwet treedt 1 januari 1963 in werking.
- 2) De ziekenfondsverzekering als kostenverzekering laten wij in deze vergelijking buiten beschouwing.
- 3) Zulke uitschieters moeten uit de aard der voorziening verwacht worden bij de werkloosheidsverzekering. Daarom is hier een behoorlijke reserve, die thans het miljard heeft overschreden.
- 4) De Noodwet Ouderdomsverzekering.
- 5) T.a.p.: p. 18, linkerkolom bovenaan.
- 6) T.a.p.: p. 3, rechterkolom bovenaan.
- 7) T.a.p.: p. 24.

De sociale arbeiders- en arbeidsverzekeringen

DOOR P. J. J. MERTENS

VERWACHTINGEN VOOR DE TOEKOMST

Om binnen het zich ontwikkelende stelsel van sociale verzekering in ons land de schijnwerper te kunnen plaatsen op het gebied van de sociale arbeiders- en arbeidsverzekeringen, is het nodig dat de plaatsbepaling in grote lijnen even wordt afgetast. Toekomstverwachtingen moeten immers mede gebaseerd zijn op de samenhang met het geheel van de sociale zekerheid.

Sedert de totstandkoming van de Organisatiewet Sociale Verzekering, de Coördinatiewet Sociale Verzekering en de invoering van de Werkloosheidswet in de jaren 1952 en 1953 — toen de zogenaamde reorganisatie, unificatie en coördinatie van onze sociale verzekering haar hoogtepunt schenen te hebben bereikt — is een ontwikkeling gevolgd, welke het gehele stelsel een gewijzigd en nieuw beeld heeft gegeven. Dit vooral onder invloed van de adviserende werkzaamheid van de Sociaal-Economische Raad (S.E.R.) en de Sociale Verzekeringsraad, (S.V.R.), waarin de representanten van het georganiseerde bedrijfsleven en van het maatschappelijke leven hun werkzaam aandeel ruimschoots hebben geleverd. Wanneer men nu met de schijnwerper het gehele terrein aftast om het totaalbeeld in het oog te kunnen vatten, dan kunnen gemakkelijk drie grote ontwikkelingslijnen worden onderkend.

SOCIALE VOLKSVERZEKERINGEN

Er is een groei naar een serie sociale volksverzekeringen. De eerste in de serie is de Algemene Ouderdomswet (A.O.W.), welke per 1 januari 1957 tot uitvoering kwam. Zij werd per 1 oktober 1959 gevolgd door de Algemene Weduwen- en Wezenwet (A.W.W.). En per 1 januari 1963 komt de Algemene Kinderbijslagwet (A.K.W.) tot uitvoering met daarnaast de Kinderbijslagwet Loontrekkenden en de Kinderbijslagwet Kleine Zelfstandigen. De Algemene Kinderbijslagwet met aanspraak op kinderbijslag vanaf het derde kind, terwijl de twee andere wetten aan de loontrekkenden,

invaliden, weduwen, bejaarden en een beperkte groep van zelfstandigen aanspraak verlenen op kinderbijslag voor het eerste en tweede kind.

Op de betekenis en de verdere ontwikkeling van de sociale volksverzekeringen wordt hier verder niet ingegaan, omdat daaraan in dit nummer een afzonderlijke beschouwing wordt gewijd. Wel is het in verband met het onderwerp van dit artikel gewenst, op een aantal karakteristieke punten te wijzen. Zij doen enerzijds de contouren duidelijk uitkomen en anderzijds hebben zij consequenties voor de sociale voorzieningen in het beroeps- en bedrijfsleven.

De sociale volksverzekeringen gelden in beginsel voor het gehele volk ofwel alle ingezetenen, hoewel dit voor de totale kinderbijslagvoorziening nog niet volledig is bereikt. Zij onderscheiden zich dus duidelijk van de sociale arbeiders- of arbeidsverzekeringen.

De sociale volksverzekeringen beogen niet op zichzelf afdoende voorzieningen te scheppen op het gebied van ouderdoms-, weduwen- en wezenpensioen en kinderbijslag. Zij leggen slechts een welvaartsvaste basis of bodem voor het gehele volk. Zij laten dus ruimte open voor het dragen van persoonlijke verantwoordelijkheid en voor aanvullende voorzieningen in het beroeps- en bedrijfsleven. Vooral dit laatste heeft betekenis voor het terrein van de sociale arbeiders- of arbeidsverzekeringen. Denk onder andere aan het bestaan van de bedrijfs- en ondernemingspensioenfondsen. Hoewel de uitkeringen welvaartsvast zijn, zijn zij toch voor een ieder uniform met slechts een differentiatie naar burgerlijke status: ongehuwden, gehuwden zonder en met kinderen. Omdat tegenover de uniforme uitkeringen een procentuele premie staat is in de sociale volksverzekeringen een niet onredelijk stuk solidariteit opgenomen.

Met de uitvoering van de sociale volksverzekeringen zijn belast de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid. Het zijn organen van het maatschappelijk leven. De Rijksverzekeringsbank werd omgebouwd tot Sociale Verzekeringsbank met een tripartite bestuursformatie: vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers en door de Kroon benoemde deskundigen. De genoemde organen zijn in de toekomstige ontwikkeling bepaald voorbestemd om het genoemde type sociale volksverzekeringen uit te voeren. Dit ook ter onderscheiding van de uitvoeringsorganen der sociale arbeiders- of arbeidsverzekeringen.

Deze ontwikkelingslijn wordt niet onderbroken door de jongste herziening van de kinderbijslagwetgeving, hoewel daarin nog duidelijk leemten liggen. En ook niet door de jongste wijzigingen in de Algemene Ouderdomswet en de Algemene Weduwen- en Wezenwet en door een eventuele optrek van de hoogte der basisuitkeringen naar een sociaal minimum, welke bij de S.E.R. in studie is. Onderbreking behoeft ook niet op te treden door de ingediende wetsontwerpen ziekenfondsverzekering en interim-regeling invaliditeitsrentetrekkingen en door de adviesaanvraag bij de S.E.R. over het sociale zekerheidsbeleid op langere termijn. De grote activiteit van Minister Veldkamp sluit aan, zoals verder nog zal blijken, bij wat tot dusver is ontwikkeld en gegroeid.

De komende ontwikkeling op het gebied van de sociale arbeiders- of arbeidsverzekering zou thans geschetst kunnen worden als de tweede grote

ontwikkelingslijn. Het is evenwel gewenst daaraan te laten voorafgaan, een aftasting van een andere grote ontwikkelingslijn, namelijk die der ziekenfondsverzekering.

DE ZIEKENFONDSVERZEKERINGEN

De verzekering van genees- en heelkundige verzorging heeft in ons Nederlandse sociale zekerheidsstelsel in overwegende mate vorm gekregen in de ziekenfondsverzekering. Op dit gebied kan dus een tweede ontwikkelingslijn worden onderkend. Deze lijn laat zich niet vatten in het verlengde van de serie sociale volksverzekeringen of van de serie sociale arbeiders- of arbeidsverzekeringen. Hier heeft men niet te maken met een voorziening bij inkomsten- of loonderving, maar met een voorziening in natura op het gebied van de heel- en geneeskundige verzorging. Het gaat hier om een geheel eigensoortige sociale verzekering. Op de betekenis en de ontwikkeling van de ziekenfondsverzekering als zodanig wordt nader ingegaan door middel van een afzonderlijke beschouwing elders in dit nummer. De schijnwerper valt er hier slechts op, voor zover dit van belang is voor of verband houdt met de sociale arbeiders- of arbeidsverzekeringen. Hoewel het voorzieningenpakket qua omvang en inhoud uniform is en wettelijk verplicht wordt voorgeschreven, valt de ziekenfondsverzekering uiteen in een verplichte, een vrijwillige en een bejaardenverzekering.

Met betrekking tot de kring van de verplichte ziekenfondsverzekering zou men kunnen menen hier te maken te hebben met een sociale arbeidersverzekering, omdat de verzekeringsplicht is gekoppeld aan de Ziektewet. En dit temeer nog, omdat deze kring wordt beperkt door dezelfde verzekeringsplichtige jaarloongrens. Dit is evenwel een legislatieve kwestie. Versterking van die mening kan ook niet gevonden worden in het feit, dat de premie, welke bestaat uit een werkgevers- en een werknemersaandeel, wordt geïnd door de uitvoeringsorganen van de Ziektewet tegelijkertijd met de premies voor andere sociale verzekeringswetten. Dit is slechts een doelmatigheidskwestie. Zowel de afbakening van de kring der verzekerden als de inning van de benodigde premies zouden op een andere wijze geregeld kunnen worden. Neemt men de ziekenfondsverzekering in haar geheel — dus de drie vormen samen — dan zou men kunnen zeggen, dat de ontwikkeling tendeert in de richting van een sociale volksverzekering. Met het ingediende wetsontwerp worden immers de drie vormen samengebracht in één wettelijke regeling.

Een bevestiging van die opvatting zou men kunnen vinden in de adviesaanvraag van Minister Veldkamp bij de S.E.R., waar de bewindsman in overweging geeft een, de gehele bevolking omvattende, verzekering te ontwerpen tegen de zogenaamde zware geneeskundige risico's, welke thans niet of slechts in geringe mate een object van verzekering uitmaken. Maar ook dan kan men niet voorbijgaan aan de in ons maatschappelijk leven zo diep gewortelde feitelijkheid van het bestaan van ziekenfondsen, welke door hun historische groei, hun verscheidenheid in soorten en hun werkzaamheid op het zo geschakeerde terrein van de gezondheidszorg een typisch eigen karakter hebben. Dit karakter onderscheidt zich van alle andere uitvoeringsorganen op het gebied van de sociale verzekering. Hier

liggen de contouren ter onderscheiding van de sociale volksverzekeringen en de sociale arbeiders- of arbeidsverzekeringen duidelijk.

Maar toch moet met betrekking tot de sociale arbeiders of arbeidsverzekeringen gewezen worden op enkele belangrijke raakvlakken, welke een samenspel en zelfs een zekere integratie nodig maken. Minstens zullen in de toekomst onnodige doublures dienen te worden voorkomen. Ter aanduiding worden slechts genoemd de huidige ongevallenwetten, die alle een aanspraak verlenen op heel- en geneeskundige behandeling — in de meest ruime zin — aan de door bedrijfsongeval of beroepsziekte getroffen verzekerden. De uitvoeringspraktijk bij de ongevallenwetten heeft ertoe geleid, dat op het gebied van de ongevalleneeskunde, de prothesenvoorziening en de revalidatie verworvenheden zijn verkregen, die eerder voor uitbreiding naar een bredere kring in aanmerking komen, dan dat men ze zou willen prijsgeven of zonder waarborgen zou willen overdragen.

Vandaar ook, dat in de geadviseerde nieuwe wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering een aanspraak op bijzondere heel- en geneeskundige behandeling (met inbegrip van prothesen, revalidatie, her- en omscholing) is opgenomen. Het gaat daarbij immers niet alleen om een voorziening bij loonderving tengevolge van arbeidsongeschiktheid, maar ook om een zo snel en goed mogelijk herstel of beperking van de verloren arbeidsgeschiktheid. Onvermeld blijft dan hier nog het probleem van de invaliditeitsschattingen waaraan de ziekenfondsen nimmer toekomen.

Na deze globale aftasting van het gebied kan de schijnwerper voor een meer uitvoerige beschouwing worden gericht op de derde grote ontwikkelingslijn van de sociale arbeiders- en arbeidsverzekeringen, het eigenlijke onderwerp van dit artikel.

SOCIALE ARBEIDERS- EN ARBEIDSVERZEKERINGEN.

Om meer concreet toekomstverwachtingen te kunnen uitspreken met betrekking tot de sociale arbeiders- en arbeidsverzekeringen dient een lijn te worden getrokken tussen wat is en wat worden zal. Langs deze ontwikkelingslijn liggen de punten ter nadere bevestiging ervan.

Onder wat is, kunnen vermeld worden de volgende sociale arbeidersverzekeringen: de Werkloosheidswet, de Ziektewet, drie ongevallenwetten (Industriële Ongevallenwet, Land- en Tuinbouwongevallenwet, Zeeongevallenwet) en de Invaliditeitswet (rentekaartwet). Voor de duidelijkheid blijven enkele hierbij bestaande wettelijke regelingen vooralsnog onvermeld.

Bij wat is, moet van een ernstige onbevredigende situatie worden gesproken, waarover allereerst opmerkingen moeten worden gemaakt.

Bij oppervlakkige beschouwing zou men kunnen menen, dat de zes genoemde wetten zich richten op een voorziening bij loonderving na onderscheiden calamiteiten: onvrijwillige werkloosheid, arbeidsongeschiktheid tengevolge van ziekte en ongeval, tengevolge van bedrijfsongeval en beroepsziekte en tengevolge van invaliditeit. En bovendien, dat bij het optreden van deze calamiteiten op reële en redelijke wijze is voorzien.

Bij nadere kennisname ervaart men, dat alleen al op het punt van de loondervingsvoorziening niet alleen een grote diversiteit bestaat maar tevens in verschillende opzichten een ernstige ontoereikendheid, waarbij van een noodsituatie moet worden gesproken.

Staan de Werkloosheidswet- en Ziektewetuitkeringen in een vrij redelijke verhouding tot het gederfde loon, gezien het verzekerde dagloon en het min of meer waardevaste karakter ervan, de uitkeringen en renten op grond van de ongevallenwetten hebben weliswaar hetzelfde verzekerde dagloon maar het uitkeringspercentage is na een jaar geringer, terwijl de waardevastheid van de uitkering ontbreekt. Met het lapmiddel van bijslagen worden de renten aan oude ongevals-getroffenen steeds wat opgevijseld. De invaliditeitsrenten op grond van de rentekaartwet staan in geen enkele redelijke verhouding tot het gederfde loon. Zelfs met drie-voudige procentuele toeslagen en maandelijkse gezinsbijslagen zijn de circa 80.000 I.W.-rentetrekken, die voor meer dan 65% invalide zijn, nog aangewezen op sociale zorg.

De Werkloosheidswet en de Ziektewet zijn zuivere loondervingsverzekeringen, terwijl de ongevallenwetten ook voorzien in heel- en geneeskundige behandeling (met inbegrip van prothese, revalidatie, her- en omscholing).

Daarnaast kennen de laatstgenoemde wetten elementen van ouderdoms-, weduwen- en wezen- en begrafenisverzekering. De Invaliditeitswet bergt in zich een invaliditeits- een weduwen- en wezen- en een ouderdomsverzekering met overigens vrij onbetekenende renten.

Voor wat de kring der verzekerden betreft is het niet zo, dat deze gelijk is voor de trits van de genoemde wetten. Afgezien van enkele uitzonderingen stemmen de kringen der verzekerden van de Werkloosheidswet en de Ziektewet het meest overeen, zij worden evenwel beperkt door dezelfde verzekeringsplichtige jaarloongrens (vanaf 1 januari 1963 liggend op f 8.650). De ongevallenwetten kennen deze beperkende jaarloongrens niet, doch niet alle werknemers vallen onder een wettelijke ongevallenverzekering. De Invaliditeitswet kent weer andere afbakeningsgrenzen, welke ertoe leiden, dat enerzijds niet alle werknemers onder deze wet vallen, terwijl anderzijds vele zelfstandigen en gehuwde vrouwen als gewezen loontrekkenden binnen de verzekering zijn gebleven.

Gelet op de Organisatiewet Sociale Verzekering en op het karakter van de genoemde verzekeringswetten als sociale arbeidsverzekeringen zou men kunnen menen, dat deze wetten worden uitgevoerd door de organen van het bedrijfsleven, zijnde de bedrijfsverenigingen. Dit is niet het geval. Alleen de Werkloosheidswet en de Ziektewet worden uitgevoerd door de 26 bedrijfsverenigingen, waarvan er 11 hun administratie zelf verzorgen en 15 hun administratie hebben opgedragen aan het Gemeenschappelijk Administratiekantoor (evenseens een orgaan van het bedrijfsleven). Met de uitvoering van de ongevallenwetten houden zich bezig de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid, een tweetal bedrijfsverenigingen en de vereniging Zee-risico. De Invaliditeitswet wordt uitgevoerd door de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid.

Ziedaar dus wat is en hoe het is, zij het slechts globaal aangegeven.

Mikkend op het verste punt in het perspectief van wat worden zal, kan men zeggen dat de ontwikkeling gaat in de richting van één Wet op de Werkloosheidsverzekering en één Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering. De ontwikkelingsgang naar dit punt vergt niet alleen een enorme reorganisatie in technisch opzicht, doch ook het vormgeven aan nieuwe denkbeelden, die in de sociale verzekering doorbreken voor een betere aansluiting op en integratie met het bredere vlak van de sociale zekerheid. Bij het aangeven van de punten, welke de ontwikkelingslijn bevestigen, zal men ontdekken dat het tevens even zovele knooppunten zijn, welke de verbindingen leggen naar het geheel van de sociale verzekering, naar het grotere gebied van de sociale zekerheid en naar de realiteit van het maatschappelijk leven zelf.

Het gaat niet alleen om een eenvoudig en doelmatig systeem, om redelijke en waardevaste uitkeringen, om een zo groot mogelijke coördinatie tussen de kringen der verzekerden en om een zo efficiënt mogelijke uitvoeringsorganisatie. Het gaat om nog hogere waarden, waaronder bijvoorbeeld de juiste plaats- en taakbepaling van de sociale verzekering. Voor de duidelijkheid moet uitgegaan worden van een praktische benadering, waarbij dit alles kan worden aangestipt. Daarom wordt in het verdere betoog aangesloten bij wat is en bij wat actueel aan te verwachten wijzigingen aan de orde komt.

DE WERKLOOSHEIDSVERZEKERING.

De huidige Werkloosheidswet, welke bestaat uit een wachtgeld- en werkloosheidsverzekering, zou men kunnen karakteriseren als echt Nederlands technisch perfectionistisch. Dit behoeft geen diskwalificatie in te houden. Het is immers een Werkloosheidswet in de Nederlandse situatie en verhoudingen. Zij is, met inachtneming daarvan, voor verbetering vatbaar.

Zonder in te gaan op het advies van de Sociale Verzekeringsraad inzake de technische herziening van de Werkloosheidswet, kan men de aandacht vestigen op enkele belangrijke punten.

Een uitbreiding van deze wettelijke voorziening moet in tweeërlei opzicht als noodzakelijk worden aangemerkt.

Allereerst betreft dit de uitbreiding van de kring der verzekerden door afschaffing van de verzekeringsplichtige jaarloongrens. Alle werknemers, ongeacht de hoogte van hun loon of salaris, dienen onder de werkingsfeer van de Werkloosheidswet te worden gebracht. De uitzondering van werknemers boven een bepaald jaarloon of -salaris, met een beroep op de persoonlijke verantwoordelijkheid en op de mogelijke zelfzorg bij onvrijwillige werkloosheid, moet als verouderd en irreëel worden beschouwd. Het geringere werkloosheidsrisico dat deze werknemers zouden lopen kan niet worden aangetoond, terwijl er geen argumenten kunnen worden aangevoerd, waarom deze groep buiten de normale solidariteitskring zou moeten blijven. En hier staat dan tegenover, dat het toch niet juist geacht moet worden, dat deze mensen bij werkloosheid zijn aangewezen op sociale zorg, zij het in de vorm van de sociale voorzieningsregeling. En verder

geldt het eerder als een prikkel tot het dragen van persoonlijke verantwoordelijkheid, wanneer bij werkloosheid wordt voorzien in een voor hen geldende basisverzekering (vanwege de maximale grens van het verzekerde dagloon), waarboven de zelfzorg dan moet en ook beter bereikbaar kan werken. En tenslotte wordt door deze wettelijke verzekering een situatie geschapen, waarin de versteviging van hun rechtspositie beter kan worden nagestreefd. Men denke aan wachtgeldregelingen voor het ongedekte deel tussen de verzekeringsuitkering en een redelijk percentage van het werkelijk verdiende loon en voor een langere duur van aflopend wachtgeld. Dit laatste is vooral van belang, omdat het vinden van passende arbeid voor deze groep van personen doorgaans veel tijd zal vergen.

Op de tweede plaats dient de uitkeringsduur in de Werkloosheidswet te worden verlengd. De maximale tijd van 21 weken blijkt bij enige toename van werkloosheid te kort te zijn. Een uitbreiding tot een half jaar (26 weken) ligt zonder veel tegenspraak voor de hand. Ook wanneer men bedenkt, dat in aansluiting aan de maximale werkloosheidsuitkering een sociale voorzieningsregeling functioneert. Deze kan een verlenging van loondervingsuitkering betreffen en eventueel ook — zelfs ten tijde van de werkloosheidsuitkering — tewerkstelling op gecreëerde werkobjecten voor hand- en hoofdarbeiders.

Deze uitbreidingen zijn reeds geadviseerd door de Sociaal-Economische Raad.

Een met de verzekeringsgedachte in strijd zijnde differentiatie in uitkeringspercentages naar verschil in behoefte (80, 70 en 60%) wordt in het voornoemde technische herzieningsadvies weliswaar niet formeel, doch wel materieel opgeheven. Wat feitelijk overblijft, geldt veel meer als een bepaling ter voorkoming van misbruik.

De tweedeling tussen wachtgeld- en werkloosheidsverzekering in onze Werkloosheidswet moge kunstmatig lijken en dit nog temeer, wanneer men bedenkt dat hiermee correspondeert een premieverdeling tussen de afzonderlijke bedrijfstakken, het gehele bedrijfsleven en de overheid, toch beantwoordt deze constructie, zij het wat perfectionistisch, aan de realiteit van het Nederlands maatschappelijk denken. Wij leggen nu eenmaal graag onderscheidingen aan in verantwoordelijkheden. Zo onderscheiden wij ook in soorten van werkloosheid als gevolg van conjuncturele omstandigheden, van structuurveranderingen, van seizoeninvloeden en van fricties op de arbeidsmarkt. Zo vragen wij ons af, wie en in welke mate verantwoordelijkheid moeten dragen voor de voorkoming van werkloosheid en voor het dragen van de gevolgen ervan.

Al vanaf haar inwerkingtreding heeft twijfel bestaan over de juistheid van het onderscheid in wachtgeld- en werkloosheidsverzekering. Er waren voorstanders van een oplossing in één wachtgeldverzekering en van een oplossing in één werkloosheidsverzekering. Herhaalde en diepgaande discussies hebben er uiteindelijk toe geleid, dat de SER zich onlangs heeft uitgesproken in een advies tot handhaving van het onderscheid tussen wachtgeld- en werkloosheidsverzekering.

Met al haar schijnbare gekunsteldheid staat onze Werkloosheidswet in de realiteit van onze maatschappelijke verhoudingen en instellingen. Zij

vormt op zichzelf reeds een knooppunt naar vele en velerlei verbindingen. Schijnbaar houdt zij zich alleen bezig met de geldelijke gevolgen van loonderving bij werkloosheid. Maar toch is er meer. Bij haar uitkeringen houdt zij zoveel mogelijk rekening met het verlies aan loon en andere aanspraken bij werkloosheid. Zij sluit zoveel als mogelijk is aan bij de materiële inhoud van de collectieve arbeidsovereenkomsten; zij laat de arbeidsverhoudingen soms intact bij noodzakelijk korter werken of tijdelijk niet werken; zij vergoedt in verschillende gevallen verlies in de opbouw van vakantie- en pensioenrechten; zij bevordert soms enigermate de spreiding van de werkgelegenheid binnen bedrijfstakken en zij verzacht daarmee enigszins de hardheid van rigoureuze ontslagen.

Door haar aansluiting bij de typische eigenaardigheid van het zo verscheiden bedrijfsleven en door haar uitvoering door organen van het bedrijfsleven (de bedrijfsverenigingen) begeleiden haar regelingen, die zwaarlijk gevat kunnen worden binnen de Werkloosheidswet. Men denke bijvoorbeeld aan het vorstverletrisiko in het bouwbedrijf. Daarom kent zij ook beperkende bepalingen om misbruik te voorkomen (seizoenarbeid) en om typische ondernemingsrisico's niet over te nemen.

De verantwoordelijkheid van de overheid voor de gevolgen van werkloosheid komt tot uitdrukking in het meebetalen in de premie. Van de andere kant heeft de overheid door middel van de arbeidsbemiddelingsbureaus een vinger in de pap bij het doen aanvaarden van passende arbeid door werklozen. Het voorkomen van werkloosheid door een actieve werkgelegenheidspolitiek is voor de overheid een nog zwaardere verantwoordelijkheid, waarbij de Werkloosheidswet maar amper instrument kan zijn. Elders zijn in de wettelijke werkloosheidsvoorzieningen ook ingebouwd de om- en herscholingen. In ons land niet en het is de vraag of dit zou moeten gebeuren. De constructie is in ons land deze, dat om- en herscholing geschieden door overheidsorganen, zij het in nauw overleg en samenwerking met het bedrijfsleven. Dit geldt ook bij de voorziening in aanvullende werken en bij de gemeentelijk te creëren werkobjecten (GSW).

Hoewel de Werkloosheidswet hier maar nauwelijks een taak heeft, hetgeen op zichzelf niet onjuist is, kan toch de vraag gesteld worden of geen betere aansluiting daarop kan worden verkregen. Dit kan onder meer geschieden door de werknemers ten tijde van hun om- of herscholing en ten tijde van hun plaatsing op een GSW-object te brengen onder de toepassing van de Werkloosheidswet. Een meer soepele terugvoering naar de normale arbeidsreserve voor het bedrijfsleven zou daarmee worden verkregen. Ook deze kwestie ligt in meerdere adviezen besloten.

En subsidiëring van scholings- en werkgelegenheidsactiviteiten door de fondsen van de wettelijke werkloosheidsverzekering verdraagt zich niet met het financieringssysteem van de Werkloosheidswet. Met veel studie, deskundige adviezen en ervaring is een financieringssysteem ontwikkeld, dat de lasten van de werkloosheid in de tijd spreidt en wel zodanig, dat de hoogste premie wordt geheven tijdens hoogconjunctuur en de laagste tijdens depressies.

Het moge uit het voorgaande reeds gebleken zijn, hoe belangrijk het is, dat de Werkloosheidswet wordt uitgevoerd door organen van het be-

drijfsleven. Het is nog temeer belangrijk als men bedenkt, dat deze organen (de bedrijfsverenigingen) nog andere sociale voorzieningen kunnen uitvoeren (en dit ook doen), welke nauw verband houden met de regeling van de arbeidsvoorwaarden in het beroeps- en bedrijfsleven. Men denke aan pensioen- en vacatiefondsen. Verwacht mag worden dat de Werkloosheidswet niet alleen in technisch opzicht zal worden herzien, maar ook ter tegemoetkoming aan sociaal-politieke wensen, zoals onder meer uitbreiding van de uitkeringsduur met 5 weken, afschaffing van de verzekeringsplichtige jaarloongrens en opnemng onder de verzekeringsplicht van de werknemers, die een om- of herscholingscursus volgen en die tewerk zijn gesteld op G.S.W.-objecten.

Eén Wet op de werkloosheidsverzekering is er reeds; zij behoeft slechts te worden verbeterd.

DE ARBEIDSONGESCHIKTHEIDSVERZEKERING

Uitgaande van het bestaande op dit gebied ligt het verste punt in het perspectief bij één Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering. Ook hier kan aandacht geschonken worden aan een aantal punten, die een ontwikkelingslijn in deze richting bevestigen.

De lijn ligt vooreerst uitgestippeld in een reeks belangrijke adviezen van de Sociaal-Economische Raad en de Sociale Verzekeringsraad.

Betref het eerste advies in de reeks (SER-1957) de vervanging van de huidige sterk verouderde Invaliditeitswet door een nieuwe invaliditeitsverzekering welke een plaats zou vinden tussen de Ziektewet en de ongevallenwetten, de laatste in de reeks (SVR en SER-1960) gaan in een geheel andere richting, zij het op basis van het eerste advies.

In grote lijnen komt de voorgestelde constructie op het volgende neer.

De bestaande Ziektewet dient te worden gewijzigd in deze zin, dat zij uitsluitend zal voorzien in loonderving bij kortdurende arbeidsongeschiktheid (maximaal een half jaar of wel 26 weken), doch ongeacht de soort of de oorzaak van arbeidsongeschiktheid (ziekte, beroepsziekte, ongeval en bedrijfsongeval).

Aansluitend op de uitkeringsduur van en naast de Ziektewet komt te staan een (beperkte) Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering, welke gaat voorzien in loonderving bij langdurige gehele of gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid, eveneens ongeacht de oorzaak ervan. Bovendien zal deze wet waarborgen bieden, dat bijzondere aandacht wordt geschonken aan bekorting van de duur der arbeidsongeschiktheid en aan beperking of voorkoming van blijvende gehele of gedeeltelijke invaliditeit. Een verstreking van bijzondere heel- en geneeskundige behandeling, van prothese en revalidatie en van her- en omscholing zal mogelijk zijn. Voorts zal grote aandacht worden gegeven aan het zo rechtvaardig mogelijk bepalen van de mate van arbeidsongeschiktheid, waarop de uitkeringen zullen zijn gebaseerd.

Tegelijk met de invoering van deze nieuwe constructie zullen de ongevallenwetten en de Invaliditeitswet worden geliquideerd. Verkregen rechten en aanspraken zullen daarbij worden geëerbiedigd. Waardevolle elementen uit deze wettelijke verzekeringen gaan over naar het ge-

hele terrein van de arbeidsongeschiktheidsverzekering, zoals hierboven werd aangegeven. Elementen die liggen buiten het terrein van de arbeidsongeschiktheid (ouderdoms-, weduwen- en wezen- en begrafenisverzekering) zullen verdwijnen, mede omdat ze reeds door de sociale volksverzekeringen zijn overgenomen. Tegenover een schijnbaar verlies staan grote winstpunten: welvaartvastе uitkeringen en een zo groot mogelijke kring van verzekerden, waarvoor de waardevolle elementen gaan gelden.

Met betrekking tot de kring der verzekerden van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering is geadviseerd, dat alle loontrekkenden zonder de beperking van een verzekeringsplichtige jaarloongrens er onder zullen vallen. Voorts zullen verzekerden, die ophouden in loondienst te zijn, vrijwillig hun verzekering kunnen voortzetten, terwijl verzekerden van de Invaliditeitswet, die na liquidatie van deze wet niet onder de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering zullen vallen, in de gelegenheid worden gesteld vrijwillig tot de nieuwe verzekering toe te treden. Deze twee verruimingsmogelijkheden verdienen de aandacht met het oog op de adviesaanvraag van Minister Veldkamp over het sociale zekerheidsbeleid op langere termijn. Straks wordt daarop teruggekomen.

De wijziging van de Ziektewet (beperking uitkeringsduur en verruiming tot alle arbeidsongeschiktheid) impliceert niet, dat de daarin geldende verzekeringsplichtige jaarloongrens komt te vervallen. Bij de studie die nog gaande is om de kring der verzekerden van de Ziektewet zoveel mogelijk gelijk te maken met de verzekerdenkring van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering wordt hopelijk tot de conclusie gekomen, dat ook de jaarloongrens in de te wijzigen Ziektewet dient te verdwijnen. Daartegen bestaat ten principale immers geen bezwaar, terwijl mogelijk de Wet Ziekenfondsverzekering de koppeling met de Ziektewet ongedaan zal maken. In eerstgenoemde nieuwe wet kan dan een jaarloongrens of zogenaamde welstandsgrens een eigen leven gaan leiden. Ook in de Ziektewet bestaat de mogelijkheid dat oud-verplicht-verzekerden hun verzekering vrijwillig kunnen voortzetten. Deze mogelijkheid dient niet alleen behouden te blijven, doch ook te worden verruimd.

Komt bij wat worden zal een grote vereenvoudiging en verbetering tot stand in gelijke materiële voorzieningen en kringen der verzekerden, dit geldt ook voor wat betreft de uitvoeringsorganisatie. Bij de nieuwe constructie zijn als uitvoerders gedacht en geadviseerd de organen van het bedrijfsleven, de bedrijfsverenigingen. Dit is om tal van redenen logisch, praktisch en realistisch. De arbeidsongeschiktheid manifesteert zich in het beroeps- en bedrijfsleven; de vergoeding van loon- of inkomstenderving sluit bij het reëel te derven inkomen aan en de revalidatie in de ruimste zin dient te worden gericht op de terugvoering in het maatschappelijk leven.

Zoals de Werkloosheidswet staan de wetten op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (ZW en WAO) — straks de éne Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering — in de realiteit van de Nederlandse situatie en verhoudingen. Ook hierin liggen allerlei punten en knooppunten, welke op verbindingen duiden.

Er is een samenhang tussen de Werkloosheidswet en de wetten op de

arbeidsongeschiktheidsverzekering, met name tot het verzekerd blijven in-gevolge beide soorten wetten. Het is voorts van belang, dat tijdens de duur van de arbeidsongeschiktheid de opbouw van de aanvullende pensioenvoorzieningen en vacantierechten niet wordt gefrusteerd. De aanpassingen daarop in het beroeps- en bedrijfsleven moeten worden gevonden.

Wat zich ontwikkeld heeft op het gebied van de zogenaamde beschut-te werkplaatsen, zij het onder de werking van de sociale voorzieningsre-gelingen, kan nog beter uitgroeien in de zin van revalidatie met behulp van de wetten op de arbeidsongeschiktheidsverzekering. Nare doublures en geharrewar bij de plaatsing van invaliditeits- en ongevalsrentetrekkers en van hen „die in de Ziektewet lopen“, kunnen worden verwijderd en voorkomen bij een betere integratie.

Ook in de sector van de bijzondere arbeidsbemiddeling en van de her-enschooling kan tot een nog betere en meer soepele werkzaamheid wor-den gekomen. Vandaag is het vaak tragisch hoe een invalide van het kastje naar de muur moet gaan om gecontroleerd, gekeurd en beoor-deeld te worden door allerlei medische diensten en afdelingen. Dit zij zonder enig verwijt aan welke instantie of instelling ook gezegd, omdat het een gevolg is van de bestaande wetgeving en regelingen.

De uitvoering van de wettelijke regeling tot verplichte tewerkstelling van invaliden in ondernemingen van bepaalde omvang kan gebaat zijn met de wetten op de arbeidsongeschiktheidsverzekering.

Zullen de verworvenheden, bereikt onder de uitvoering van de onge-vallenwetten, voor een bredere uitgroei in de Wet op de arbeidsonges-chiktheidsverzekering worden benut, ook dient voorkomen te worden dat de heilzame werking van het instituut van de erkende geneeskundige diensten en van de verplichte aangifte van bedrijfsongevallen bij de Ar-beidsinspectie ter bevordering van de bedrijfsveiligheid verloren gaan.

Dat de erkende geneeskundige diensten wel zullen worden opgevangen in de ontwikkeling van de bedrijfsgeneeskundige diensten, mag wel wor-den aangenomen, maar een goed samenspel tussen de uitvoering van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en de werking van de be-drijfsgeneeskundige diensten zal van grote waarde kunnen zijn. Zo zul-len er ook raakvlakken zijn tussen de arbeidsongeschiktheidsverzekerin-gen en de ziekenfondsverzekering. Ten principale zal de heel- en genees-kundige behandeling en verzorging worden verstrekt door de ziekenfonds-verzekering, maar aanvullend en gericht ligt er ook een taak voor de arbeidsongeschiktheidsverzekering. De invaliditeits-schattingen zullen moe-ten geschieden binnen het kader van laatstgenoemde verzekering.

Verschillende van de tot dusver gemaakte opmerkingen duiden op de noodzaak van goed geëquipeerde medische diensten bij de uitvoering van de arbeidsongeschiktheidswetten. Dit is een moeilijk punt, waarover veel misverstand bestaat en waaraan enige aandacht geschonken moet wor-den.

DE MEDISCHE DIENSTEN

Zonder in details te treden kan men deze omstreden zaak als volgt benaderen. Wanneer men spreekt over de taak en organisatie van het medisch apparaat, dat benodigd is voor de uitvoering van de arbeidson-

geschiktheidsverzekeringen (ZW en WAO) dan gaat het niet alleen om de medische aspecten, doch evenzeer om de arbeidstechnische en loonkundige. Dit alles is in de werkzaamheid van de medische dienst begrepen.

Het aantal deskundigen op het gebied van de sociale verzekeringsgeneeskunde is bepaald niet overvloedig; het is verspreid over de medische diensten van de huidige uitvoeringsorganen (Sociale Verzekeringsbank en Raden van Arbeid: ongevallenwetten en Invaliditeitswet; bedrijfsverenigingen en Gemeenschappelijk Administratiekantoor: Ziektewet en gedeeltelijk ongevallenwetten).

Met het oog op het feit, dat de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering meer wil zijn dan een loondervingsverzekering, met name ook een regeling ter bevordering van een gerichte behandeling en revalidatie, van om- en herscholing, moet voorkomen worden, dat de opgebouwde deskundigheid en ervaring — zeer in het bijzonder bij de medische diensten ter uitvoering van de ongevallenwetten — verloren zouden gaan. De op handen zijnde reorganisatie leidt er immers toe — en terecht — dat de uitvoering van de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen komt bij de bedrijfsverenigingen en het GAK. Maar bij de uitvoering van de medische, arbeidstechnische en loonkundige taken en werkzaamheden kan niet worden volstaan met de bij deze organen bestaande medische diensten. Er behoeft geen verschil van mening over te bestaan, dat de bij deze organen bestaande medische diensten geen taak zullen hebben. Integendeel zelfs een zwaardere. Zij zullen in eerste instantie de arbeidsongeschiktheidsmeldingen moeten opvangen en zij moeten het al of niet bestaan van de arbeidsongeschiktheid beoordelen. Zij zullen in de nieuwe constructie in eerste instantie ook moeten oordelen over de arbeidsongeschiktheid tengevolge van bedrijfsongevallen en beroepsziekten. Dus een vergroting van het aantal gevallen. De verzwaaring ligt dan in het feit, dat deze medische diensten en controlerende geneeskundigen er tevens op moeten toezien of de aangemelde arbeidsongeschiktheid mogelijk zal leiden tot gehele of gedeeltelijke invaliditeit.

Maar met de aldus omschreven taak houdt de werkzaamheid van de medische apparatuur niet op. Daarna komen voor bepaalde getroffen en zeer moeilijke werkzaamheden, waarvoor een speciale deskundigheid vereist is. Deze zijn: de schattingen en herschattingen van de mate van de arbeidsongeschiktheid en het resterend arbeidsvermogen, de beoordeling van de doelmatigheid van de heel- en geneeskundige behandeling uit een oogpunt van revalidatie, het eventueel doen verlenen van bijzondere heel- en geneeskundige behandeling, het doen verschaffen van de meest aangepaste prothesen, het bieden van revalidatie-mogelijkheden en opname in revalidatie-inrichtingen, het beoordelen en verschaffen van om- en herscholingsmogelijkheden. Bij deze werkzaamheden liggen de knooppunten naar allerlei verbindingen, contacten en samenwerking.

Voor deze zeer moeilijke taak dient mede ten behoeve van de uitvoeringsorganen een gemeenschappelijke medische dienst te worden opgericht, welke centraal dient te worden geleid en regionaal dient te worden vertakt. Deze dienst dient te worden bemand met een voldoende aantal

medische en arbeidstechnische deskundige krachten. Werkzaam ten behoeve van de uitvoeringsorganen en hun medische diensten, dient deze dienst gekoppeld te worden aan het Algemeen Invaliditeitsfonds, waaruit hij ook wordt gefinancierd ten laste van het uniforme deel in de premie. Binnen dit kader dient de medische dienst van de Sociale Verzekeringsbank te worden overgenomen.

Bij deze summier aangegeven taak van de gemeenschappelijke medische dienst zouden nog een aantal belangrijke taken gevoegd kunnen worden, onder meer het verwerken en doorgeven van de ervaringsgegevens, het opzetten en bijhouden van een documentatie, het geven van voorlichting en het bevorderen van scholing en opleiding van medische en arbeidstechnische deskundigen.

Met betrekking tot de uitvoeringsorganen zal zijn werk aanvullend, voorlichtend en adviserend zijn. Voor het inwinnen en voorbereiden van adviezen dient hij regionaal te beschikken over deskundige teams. Hij maakt gebruik van de diensten van de medische specialisten; hij sluit overeenkomsten met daarvoor in aanmerking komende ziekenhuizen en andere inrichtingen (voor revalidatie); hij regelt ook het onmisbare samenspel met de ziekenfondsen. Dit laatste wordt nog belangrijker, indien een volksverzekering tot stand komt voor de voorziening in zware, dure en langdurige calamiteiten.

Een goed geëquipeerde gemeenschappelijke medische dienst kan ook de medische taken vervullen bij de uitvoering van de sociale volksverzekeringen (invaliditeitsschattingen in het kader van de AOW, AWW en de kinderbijslagwetten). Voor het vormgeven aan de moderne denkbeelden in de doelstelling van de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen is naast de medische diensten bij de uitvoeringsorganen (bedrijfsverenigingen en GAK) nodig zo'n gemeenschappelijke medische dienst. Deze doet geen afbreuk aan de uitvoering van de sociale arbeidersverzekeringen, met inbegrip van het zelfdoen, door de organen van het zo gedifferentieerde beroeps- en bedrijfsleven.

De aldus geschetste ontwikkeling naar de ene arbeidsongeschiktheidsverzekering, ook voor wat de uitvoering betreft, mag in de naaste en verdere toekomst worden verwacht.

De vraag laat zich stellen of de Wet interimregeling invaliditeitsrentetrekken en het deel in de adviesaanvraag bij de SER, dat gewijd is aan een eventuele uitbreiding van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering tot de zelfstandigen, de ontwikkeling en de daarop gebaseerde toekomstverwachtingen doorkruisen.

Die vraag behoeft niet gesteld te worden bij het wetsontwerp ziekenfondsverzekering en het deel in de adviesaanvraag bij de SER dat gewijd is aan de verzekering van zware geneeskundige risico's en een eventuele uitbreiding van de ziekenfondsverzekering tot volksverzekering. Bij nadere beschouwing van de twee eerstgenoemde zaken zal blijken, dat ook daar geen sprake van een doorkruising behoeft te zijn.

INTERIMREGELING INVALIDITEITSRENTETREKKERS

Op de details van deze regeling wordt hier niet ingegaan. In de grote

lijn komt de bedoeling van de interimregeling op het volgende neer.

Bij hun adviezen betreffende een Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en de daarmee gepaard gaande liquidatie van de ongevalwetten en de oude Invaliditeitswet hebben de SER en de SVR er zich onder meer rekenschap van moeten geven wat er zal moeten gebeuren met betrekking tot de invaliditeitsrentetrekkers IW. Dat zijn immers de verzekerden, die tenminste voor $\frac{2}{3}$ arbeidsongeschikt zijn, reeds invaliditeitsrente ontvangen en bijgevolg niet onder de nieuwe WAO zullen vallen.

De SER/SVR adviseerden deze mensen hun grondrente te laten behouden, ze nader in te schatten in het classesysteem van de WAO en hun grondrente — ongeacht de hoogte — op te trekken naar de nieuwe uitkeringspercentages van de WAO en ze verder in de nieuwe wettelijke regeling mee te nemen. Een moeilijkheid daarbij was, dat niet zou zijn na te gaan naar welk beroep en het daarmee corresponderende loon deze invaliden zouden moeten worden ingedeeld. Daarom werd geadviseerd een voor hen allen geldend gefixeerd loon aan te nemen, namelijk het gemiddelde loon van de ongeschoolden. Op deze basis zouden zij als het ware als groep worden opgenomen in de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering.

Welnu, dit voorstel is door Minister Veldkamp overgenomen en tot wetsvoorstel gemaakt, teneinde deze regeling in een vervroegd stadium tot uitvoering te brengen. Deze regeling geldt dan als vervanging van de huidige toe- en bijlagen en laat de rentekaart-invaliden, die met een aantal van circa 80.000 in de grootste nood verkeren, niet wachten op de totstandkoming van de nieuwe WAO.

Volgens de regeling worden deze invaliden (beneden de leeftijd van 65 jaar) nader ingeschat in twee groepen tussen de $66\frac{2}{3}$ en 100 % invaliditeit, namelijk in een groep van minder en een groep van meer dan 80 % invaliditeit.

Als gemiddeld loon van ongeschoolden wordt aangenomen een bedrag van f 4.870 per jaar, dat steeds wordt aangepast aan de wijzigingen van het indexcijfer der regelingslonen om de waardevastheid van de uitkering te verzekeren. De grondrente IW van de ene groep (met een invaliditeit van $66\frac{2}{3}$ -80 % wordt opgetrokken tot 65 % van het gefiseerde loon, zijnde (65% van f 4.870) f 3.168 per jaar en van de andere groep (met een invaliditeit van 80 tot 100 %) naar 80 % van dat loon, zijnde (80% van f 4.870) f 3.900 per jaar.

Zo gezien lijkt niets in deze interimregeling erop te wijzen, dat de toekomstige ontwikkeling zou kunnen doorkruisen. Maar toch zijn er omstandigheden, welke aan de ene kant verwachtingen wekken en aan de andere kant vrees veroorzaken voor een ontwikkeling in een geheel andere richting, speciaal met betrekking tot de uitvoeringsorganisatie.

De invoering van de Werkloosheidswet en de Organisatiewet Sociale Verzekering, nu circa 10 jaar geleden, heeft een vrij aanzienlijke verschuiving van personeel bij de uitvoeringsorganen tot gevolg gehad. Een overgang van personeel van de Sociale Verzekeringsbank en Raden van

Arbeid naar de bedrijfsverenigingen en het Gemeenschappelijk Administratiekantoor; een overgang ook van de vrije bedrijfsverenigingen naar de verplichte en de daarbij behorende administratiekantoren. De reorganisatie welke thans op gang is gekomen leidt tot nog grotere verschuivingen en tot inkrimping van personeel. De overgang van de kinderbijslagwetten van de bedrijfsverenigingen (en GAK) naar de Raden van Arbeid (en Sociale Verzekeringsbank) per 1 januari heeft op beperkte schaal reeds een overgang van personeel tot gevolg gehad. Op beperkte schaal, maar niet geheel zonder moeilijkheden en zeker niet zonder onrust te verwekken. Maar wanneer straks de werkzaamheden van de Sociale Verzekeringsbank en Raden van Arbeid op het gebied van de arbeidsongeschiktheidswetten gaan vervallen en deze wetten geheel in uitvoering komen bij de bedrijfsverenigingen (en GAK) dan zal de personeelsverschuiving zeer aanzienlijk zijn. Er zijn becijferingen gemaakt, waaruit te ramen valt, dat na de gehele reorganisatie na een zekere tijd een personeelsinkrimping met circa 2.000 à 2.500 man te zien zal geven. Wanneer men deze inkrimping goed interpreteert is er zeker geen reden tot angst of paniek en kan alles vrij geleidelijk en geruisloos verlopen.

Maar welke vertrouwen-wekkende redenering men ook geeft, psychologisch kan men bij de betrokken uitvoeringsorganen een bepaalde onruststemming niet wegnemen. In de kringen van de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid zit men nogal zwaar aan te kijken tegen het tijdstip van de invoering van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en de daarmee samenhangende liquidaties.

In de adviezen van de SER en de SVR loopt als een rode draad het verschil van mening over de organisatie van de medische diensten bij de uitvoering van de wetten op de arbeidsongeschiktheidsverzekering. Het gaat daarbij om het al of niet aanvaarden van een gemeenschappelijke medische dienst voor de zeer moeilijke gevallen (zie hiervoor). In de kringen van de bedrijfsverenigingen en het GAK is de geneigdheid om op dit beperkte uitvoeringsgebied tot een samenwerking te komen tot dusver niet erg groot gebleken. In deze kringen prefereert men een volledige medische dienst bij het GAK en bij de afzonderlijke zelfdoende bedrijfsverenigingen of enkele groepen daarvan. Bij de Sociale Verzekeringsbank, waar men op het stuk van uitvoering van de ongevallenwetten, de waarde en de betekenis kent van een centraal geleide medische dienst, juist met het oog op de moeilijke invaliditeitsschattingen, op het tijdig onderkennen van de meest noodzakelijke ongevalsbehandeling, op de meest moderne eisen bij de prothesenvoorziening, op de mogelijkheden van revalidatie, om- en herscholing, ziet men met lede ogen de strijd aan om een gemeenschappelijke medische dienst. Men vreest — en terecht — de mogelijke versnippering van deskundige krachten over afzonderlijke bedrijfsverenigingen en GAK en het verlies van de verworvenheden, welke met de uitvoering van de ongevallenwetten zijn verkregen en de afbraak van wat aan ervaring en documentatie in jaren is opgebouwd. En dit alles, waar deze waardevolle elementen bij een Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering een veel bredere toepassing zouden kunnen verkrijgen.

Er van uitgaande dat conform de adviezen de wetten op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (ZW en WAO) in uitvoering zullen blijven *casu quo* zullen komen bij de bedrijfsverenigingen (en het GAK) is men zich in de kringen van deze uitvoeringsorganen reeds aan het voorbereiden op deze grote taakverbreding. En dit is lofwaardig. De langdurige arbeidsongeschiktheid heeft een bijzondere belangstelling gekregen. Ken- de men tot voor kort bij alle bedrijfsverenigingen vrijwel alleen de verlengde uitkeringsduur bij tuberculose (tot maximaal twee jaar na de wettelijke uitkeringsduur ZW) gaandeweg is de uitkeringsduur ook voor andere ziekten verlengd. Bij sommige bedrijfsverenigingen met name genoemd, bij andere ongeacht de oorzaak van de arbeidsongeschiktheid en zelfs langer dan twee jaar. Uit een onlangs gehouden enquête is gebleken, dat 19 van de 26 bedrijfsverenigingen reeds de weg zijn opgegaan van verlengde ziekengelduitkeringen, anders dan voor t.b.c. en dit op grond van besluiten ex artikel 57 ZW. Uit de kring van de federatie van bedrijfsverenigingen is onlangs de wens gekomen om deze verlengde uitkeringsduur te brengen onder de toepassing van het beroepsrecht en onder de figuur van de wettelijke uitkeringsduur met betrekking tot het blijven doorlopen van de verzekeringsplicht voor andere sociale verzekeringen (Kinderbijslagwet en Ziekenfondsbesluit). Er zijn bedrijfsverenigingen, die binnen de sfeer van de verlengde uitkeringsduur ook de bevoegdheid zouden willen verkrijgen om meer te doen dan ziekengeld uitkeren (revalidatie en prothesen bekostigen).

Dit streven is op zichzelf lofwaardig, hoewel betwijfeld kan worden of dit binnen het kader van de Ziektewet mogelijk is. Het is bekend, dat bij bepaalde bedrijfsverenigingen onderzoeken en statistische werkzaamheden worden verricht om een inzicht te verkrijgen in het verloop van de ziektebeelden bij langdurige ziekten en in de mogelijkheden van herstel en revalidatie. Voorts kan als een bijzondere werkzaamheid van de zelf-administrerende bedrijfsverenigingen worden vermeld, het gezamenlijk houden van sociaal-geneeskundige studiedagen, welke bepaald een gunstig klimaat bevorderen met betrekking tot de uitvoering van de nieuwe taken. Verwezen kan verder worden naar talloze publicaties over de problematiek rondom de komende Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering en naar initiatieven tot bevordering van de opleiding in de sociale verzekerings-geneeskunde.

Dit alles is niet terug te voeren tot het schijnbaar eenvoudige probleem van de uitvoeringsorganisatie van onze sociale verzekeringswetten, wat altijd zo een onnodige rol gespeeld zou hebben in de ontwikkeling van onze sociale verzekering. Hier staat men voor het reële en essentiële vraagstuk van het bestaan van onze sociale verzekering in de realiteit van de eigen Nederlandse maatschappelijke en sociaal-politieke verhoudingen.

Het zijn deze omstandigheden, die men ook in acht moet nemen bij de invoering van de interimregeling. Hoezeer de interimregeling ook bedoeld is als verbetering (verhoging) van de geldelijke uitkeringen aan de IW-invaliden, bepaalde feitelijkheden kunnen daarbij niet worden ontgaan.

Omdat de interimregeling gekoppeld is aan de Invaliditeitswet, welke

in uitvoering is bij de Sociale Verzekeringsbank en Raden van Arbeid, komt ze ook bij deze organen in uitvoering. Hoewel de interimregeling geen bepalingen bevat met betrekking tot de bijzondere heel- en geneeskundige behandeling (revalidatie, prothesen, om- en herscholing), moet ze gezien worden in samenhang met de uitvoering van de Invaliditeitswet, waarmee ze weliswaar niet formeel maar wel materieel een geheel vormt.

Op grond van de IW kan de bijzondere heel- en geneeskundige behandeling wel geboden worden gelet op de artikelen 99 en 100 en in het bijzonder op artikel 105.

Dit feitelijk gevolg mag, in het belang van de verzekerden, positief benaderd worden en dit temeer, nu de totale hoogte van de uitkering aanleiding kan geven tot maatregelen tot opheffing of vermindering van invaliditeit. De taak van de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid, speciaal in de medische en arbeidstechnische sector, zal intensiever worden en verzwaren door:

- a. beoordeling of invaliditeit in de zin van de Invaliditeitswet aanwezig is en aanwezig blijft;
- b. nadere schatting van de mate van de arbeidsongeschiktheid (invaliditeit) voor de toepassing van de interimregeling met de daarbij komende herschattingen;
- c. het mogelijk verlenen van heel- en geneeskundige behandeling, revalidatie, prothesen, herscholing, op grond van artikel 99, 100 en 105 IW.

De meer intensieve uitvoering van deze taken betekent een voorproef op de uitvoering van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering.

Dat op grond van deze situatie in de kringen van de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid verwachtingen worden gewekt en de hoop gaat leven, dat de nieuwe Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering wel eens in uitvoering zou kunnen komen bij deze organen, moge onjuist zijn, begrijpelijk is het wel, gelet op voornoemde omstandigheden. Dat daartegenover in de kringen van de bedrijfsverenigingen en het GAK een teleurstelling en een vrees gaan ontstaan, is evenzeer begrijpelijk. In deze kringen ziet men zeer wel in, dat de uitvoering van de interimregeling in samenhang met de Invaliditeitswet in feite een belangrijk stuk voorbereiding kan betekenen op de uitvoering van de nieuwe Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering. En deze voorbereiding vindt nu juist plaats bij de organen, die conform de adviezen niet de nieuwe wet zullen uitvoeren.

En dit niet alleen. Was men zich reeds aan het voorbereiden op de nieuwe taak, zowel praktisch als mentaal, mede met behulp van de verlengde uitkeringsduur in de Ziektewet, de regelingen van uitkeringsduurverlenging gaan aan betekenis verliezen, zo ze al niet verdwijnen door de werking van de interimregeling. Het inzicht in het probleem van langdurige arbeidsongeschiktheid — gehele en gedeeltelijke invaliditeit — schijnt aan bedrijfsverenigingen (GAK) ontnomen te worden, omdat de ziektegevallen — het zij wat oneerbiedig technisch gezegd — na een jaar

uit het uitvoeringsbestand verdwijnen en overgaan naar de uitvoeringsorganen van de IW en interimregeling.

Deze teleurstelling moge niet gefundeerd zijn en de vrees ongegrond, begrijpelijk zijn ze wel tegen de achtergrond van de genoemde omstandigheden.

Ondanks dit alles kan gesteld worden, dat de totstandkoming en uitvoering van de interimregeling geen doorkruising zal betekenen van de toekomstige ontwikkeling, zoals deze is voorzien in de SER- en SVR-adviezen. Wel zal tijdig aan bepaalde voorwaarden moeten worden voldaan. Daarover straks iets meer. Eerst nog iets over dat deel in de adviesaanvraag bij de SER dat mogelijk aanleiding kan geven tot de veronderstelling, dat de toekomstige ontwikkeling zeer zeker zal worden door-
kruist.

ADVIESAANVRAGE SER

De adviesaanvraag van Minister Veldkamp bij de SER over het sociale zekerheidsbeleid op langere termijn kan voor het onderhavige onderwerp gesplitst worden in twee delen. Het ene deel, dat handelt over de verzekering van de zware geneeskundige risico's in de vorm van een sociale volksverzekering en dat verder ingaat op de meest gewenste ontwikkeling van de ziekenfondsverzekering, kan hier buiten beschouwing blijven.

Het tweede deel betreft de eventuele uitbreiding van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering naar de zelfstandigen en de geboren en getogen gehandicapten. Dit dan met betrekking tot de uitkeringskant.

De minister redeneert in zijn adviesaanvraag als volgt. Wanneer een wettelijke verzekering voor de zware geneeskundige risico's tot stand komt als volksverzekering, is daarmee een belangrijk deel van het gehandicaptenvraagstuk opgelost, namelijk het vraagstuk van de bekostiging van de geneeskundige verzorging bij ernstige en zware calamiteiten. Er blijft dan evenwel bestaan het vraagstuk van de inkomstenderving. Voor loontrekkenden wordt dit opgelost met de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering, Maar hoe moet dit voor de zelfstandigen en de geboren en getogen gehandicapten? Ware de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering niet uit te breiden naar deze groepen? In dit verband laat de bewindsman het woord volksverzekering vallen, hoewel uit zijn betoog kan worden opgemaakt, dat hij bepaald niet denkt aan een sociale volksverzekering in de zin van de Algemene Ouderdomswet en Algemene Weduwen- en Wezenwet en aan uitvoering bij de Sociale Verzekeringsbank en Raden van Arbeid. Het is dat deel in de adviesaanvraag dat nog temeer in de kringen van de Sociale Verzekeringsbank en Raden van Arbeid de verwachting heeft gewekt, dat de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering mogelijk bij deze organen in uitvoering zal komen.

En het heeft nog meer vrees veroorzaakt in de kringen van de bedrijfsverenigingen en het Gemeenschappelijk Administratiekantoor. Bij deze adviesaanvraag heeft men zich allerwege afgevraagd of nu Minister Veldkamp het gehele sociale zekerheidsbeleid niet op de helling zet.

Wie de adviesaanvraag op dit stuk goed leest, moet tot de conclusie komen, dat Minister Veldkamp niet denkt aan een uitbreiding van de

Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering in de zin van een sociale volksverzekering (AOW en AWW). Hij spreekt vragenderwijs als wenselijkheid uit een uitbreiding naar de zelfstandigen en de geboren en getogen gehandicapten, omdat zij wellicht anders nimmer onder de toepassing van de wet zullen komen. Hij spreekt daarbij niet over krachtige argumenten en rechtsgronden en hij wil bepaald geen vertraging in de totstandkoming van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering voor loontrekkenden, zoals deze door SER en SVR is geadviseerd. Wie zich de consequenties voorstelt van een Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering, in een de gehele bevolking omvattende sociale volksverzekering, kan in redelijkheid niet menen, dat een advies daarover op korte termijn zou kunnen worden verwacht. Dit betekent immers een geheel nieuwe oriëntatie en studie. Er zullen dan immers oplossingen moeten worden bedacht voor nog niet onderkende problemen. Dat begint al bij de uitbreiding naar zelfstandigen. Het vraagstuk van de inkomstenderving in verband met bepaalde graden van invaliditeit ligt hier totaal anders als bij de loontrekkenden. Nog moeilijker is het vraagstuk van de geboren en getogen gebrekkigen met betrekking tot hun mogelijke inkomstenderving. Daarbij is men dan nog lang niet toe aan de arbeidsongeschiktheid van huismoeders en een inkomstendervingsvergoeding daarvoor. Deze studie zou niet alleen veel tijd vergen, maar nog meer tijd zal er dan gemoed zijn met de totstandbrenging van de wettelijke voorziening. Dat zou betekenen, dat de voorgestelde wettelijke regeling voor loontrekkenden niet binnen afzienbare tijd tot stand kan komen, hoewel de behoefte eraan zeer groot is en maar weinig wordt verminderd door de invoering van de interimregeling.

Maar zelfs als men al van mening is, dat de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering in de loop van de tijd zal uitgroeien tot een sociale volksverzekering, dan behoeft dit bepaald niet te betekenen, dat ze dan in uitvoering zou moeten komen bij de Sociale Verzekeringsbank en Raden van Arbeid. Ook daaraan wordt in de adviesaanvraag niet gedacht bij een totstandbrenging van een sociale volksverzekering voor de zware geneeskundige risico's. In dat verband wordt over de ziekenfondsen en ziektekostenverzekeringsinstellingen gesproken. Men kan nu eenmaal de verdergaande ontwikkeling van onze sociale verzekeringen niet los denken van de feitelijk bestaande Nederlandse maatschappelijke verhoudingen. Wie dit wil doen, plaatst zich buiten de realiteit.

Daar waar de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering zich richt op arbeidsongeschiktheid, met name in het beroeps- en bedrijfsleven, daar zijn de organen van het bedrijfsleven (de bedrijfsverenigingen) de meest aangewezen en natuurlijke organen om deze wettelijke voorziening uit te voeren. Maar hier stelt zich wel een belangrijke voorwaarde in het belang van de verzekerden. Duidelijk moet zijn, dat het belang van de verzekerden verre prevaleert boven het belang van uitvoeringsorganen. Het gaat niet om de vraag, welk van de organen de nieuwe wet het liefst zou willen uitvoeren tot meerdere eer en glorie van het uitvoeringsorgaan en tot versteviging van de positie van hen, die er werkzaam zullen zijn.

In de kringen van alle uitvoeringsorganen (de Sociale Verzekerings-

bank, de Raden van Arbeid, de bedrijfsverenigingen, het Gemeenschappelijk Administratiekantoor) zal men zich tijdig moeten realiseren, dat de uitvoering van de komende Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering los van mogelijke uitbreidingen in de toekomst zal moeten kunnen steunen op een zo deskundig mogelijk medisch, arbeidstechnisch apparaat. Dit behoeft geen enkelvoudig centraal apparaat te zijn, maar wel een organisme, waarbinnen moeilijke taken landelijk en regionaal, gemeenschappelijk en geïntegreerd zullen moeten worden behartigd. Men denke aan het moeilijke vraagstuk van de invaliditeitsschattingen, het onderkennen en benutten van de meest aangepaste revalidatiemogelijkheden, de voorziening in prothesen, de om- en herscholing van zwaar door ziekte of ongeval getroffen. Het is de hoogste tijd, dat de deskundigheid en ervaring op het gebied van de uitvoering verkregen met de ongevallenwetten, de Invaliditeitswet en de Ziektewet en welke momenteel verspreid aanwezig zijn bij de medische diensten van de Sociale Verzekeringsbank, de Raden van Arbeid, de bedrijfsverenigingen en het Gemeenschappelijk Administratiekantoor worden bijeengebracht en dat daaruit een gebundelde samenwerking kan worden verkregen. Deze gebundelde samenwerking zou kunnen worden benut voor de uitvoering van de interimregeling en kan dan tevens dienen als een goede voorbereiding op de uitvoering van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering. Een proef voor zo'n gebundelde samenwerking is gegeven bij het minderheidsstandpunt in het onlangs door de Sociale Verzekeringsraad spontaan uitgebrachte advies betreffende de interimregeling. Deze proef behoeft bepaald het summum van wijsheid niet te zijn en is voor wijziging vatbaar. Nu de minister in de interimregeling de mogelijkheid heeft geopend, dat de bedrijfsverenigingen voor hun verzekerden de uitkeringen kunnen doen namens de Sociale Verzekeringsbank, is het van belang dat de besturen van alle uitvoeringsorganen rondom de tafel worden gebracht om de gebundelde samenwerking tot stand te brengen.

De Sociale Verzekeringsraad heeft hier bepaald een taak. Als men gezamenlijk zou willen uitgaan van de in de verschillende adviezen getrokken ontwikkelingslijn, dat de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering in uitvoering gaat komen bij de bedrijfsverenigingen (en GAK) met een gerichtheid naar het beroeps- en bedrijfsleven en dat de uitvoering van deze nieuwe wet moet kunnen steunen op een gemeenschappelijke medische dienst uitsluitend voor de zeer moeilijke werkzaamheden en waarvoor ter opbouw daarvan de bestaande medische dienst van de Sociale Verzekeringsbank als geheel zou kunnen worden benut, dan moet men komen tot de voor de betrokken verzekerden meest gunstige oplossing.

SOCIALE ARBEIDSVERZEKERING

Het lijkt slechts een nuanceverschil te zijn: arbeiders- of arbeidsverzekering. Toch is het veel meer dan dat. Is in de naaste toekomst niet te verwachten, dat de Werkloosheidswet wordt uitgebreid naar de zelfstandigen, bij de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen (ZW en WAO) ligt dit meer nabij, mede gelet op de adviesaanvraag van Minister Veldkamp.

Dit betekent dan een uitbreiding van sociale arbeidersverzekering naar sociale arbeidsverzekering. Richt de sociale arbeidersverzekering zich tot de loontrekkenden, werknemers of arbeiders zo men het noemen wil, de sociale arbeidsverzekering richt zich tot alle bedrijfsgenoten, dus ook tot de werkgevers en alleenwerkende zelfstandigen.

Dan is men nog niet toe aan het type van de sociale volksverzekering.

Dat de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering in uitvoering komt bij de bedrijfsverenigingen, vormt geen enkel bezwaar voor een uitbreiding van de kring der verzekerden naar de zelfstandigen. Integendeel! De wettelijke opdeling van ons gehele beroeps- en bedrijfsleven onder de werkingssfeer van de bedrijfsverenigingen op grond van de Organisatiewet Sociale Verzekering houdt in, dat in beginsel alle bedrijfsgenoten, zowel werknemers als werkgevers en zelfstandigen, onder de wettelijke sociale arbeidsverzekering kunnen worden gebracht en in aansluiting op hun feitelijke plaats in het beroeps- en bedrijfsleven. Dit is met name van belang voor een wettelijke arbeidsongeschiktheidsverzekering, omdat deze zich richt op het verlies van loon of inkomsten tengevolge van korte of langdurige, gehele of gedeeltelijke, blijvende arbeidsongeschiktheid in het beroep of bedrijf. Dit is ook van belang voor een gerichte bijzondere heel- en geneeskundige behandeling, revalidatie en prothesenvoorziening, her- en omscholing.

Ook met het oog op een uitbreiding naar de zelfstandigen zijn de bedrijfsverenigingen de meest aangewezen organen om deze wet uit te voeren. En wanneer men niet ineens zou kunnen komen tot een wettelijke verplichting voor de zelfstandigen, afhankelijk van het aanwezige rechtsgevoel en de gevoelde behoeften binnen deze groep als totaal, dan zou men de mogelijkheid kunnen openen tot vrijwillige toetreding van bepaalde groepen binnen het werkgebied van de bedrijfsverenigingen. Dan wordt tenminste een ontwikkeling mogelijk gemaakt, welke aansluit bij de gegroeide situatie, waarin zelfstandigen reeds bij de organen van de sociale verzekering een vrijwillige verzekering kozen.

Als men dit alles overziet, ligt bij wat is op het gebied van de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen de weg open voor een groei naar één Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering, welke bovendien kan uitgroeien van sociale arbeidersverzekering naar sociale arbeidsverzekering.

Welstandsgrenzen in de sociale verzekering

DOOR L. L. MARSELIS

IN het hierna volgende zullen de welstandsgrenzen, zoals deze in de vorm van loon- en inkomensgrenzen in de sociale verzekeringswetten voorkomen, aan een beschouwing worden onderworpen. De nadruk zal daarbij vallen op de loongrenzen uit de sociale arbeidersverzekeringswetten.

Het is niet onbekend, dat het hier om vraagstukken van een zekere actualiteit gaat; vraagstukken ook, waarover de meningen verdeeld zijn. Zo kan worden opgemerkt, dat de ervaring uit de na-oorlogse periode leert, dat de loongrensproblematiek in de sociale verzekeringswetten steeds in het parlement tot discussie heeft aanleiding gegeven. Het is verder wel bekend, dat het welstandsgrens-vraagstuk de medewerkers aan de ziekenfondsen niet onberoerd laat en heeft gelaten. Om een ander actueel feit te noemen, in het bedrijfsleven heerst tussen de organisaties van werkgevers en werknemers duidelijk verdeeldheid over het al dan niet afschaffen van de loongrens in de Werkloosheidswet. Uit het recente verleden moge worden gememoreerd, dat de Algemene Kinderbijslagwet en de daarmee samenhangende wetten slechts door het parlement konden worden aanvaard, toen voor de zelfstandigen voor het recht op uitkering een inkomensgrens van f 14.000 werd ingevoerd. Dit is overigens een willekeurige greep, slechts bedoeld als een algemene illustratie van de problematiek, ter inleiding.

WELSTANDSGRENZEN

Globaal uitgedrukt, kan worden gezegd, dat welstandsgrenzen zich in de vorm van loon- en inkomensbedragen voordoen, bij het overschrijden waarvan de desbetreffende (wettelijke) regeling op de betrokkene niet langer van toepassing is. (Bij de Algemene Kinderbijslagwet ligt dit in zoverre anders, dat daar bij het overschrijden van de inkomensgrens het hebben van aanspraken ophoudt, doch de premiebetaling doorgaat, althans voor zelfstandigen.

De welstandsgrens heeft het oogmerk de verzekering tot degenen te

beperken, die daaraan, uitgaande van hun inkomenspositie, geacht worden behoefte te hebben. Voor de buiten de verzekering vallenden zal aan de behoefte om het risico in kwestie te dekken op andere wijze moeten worden voldaan.

Voor de zelfstandigen kan hierbij gelden, dat voor sommige risico's de inkomenspositie op zichzelf reeds voldoende ruimte inhoudt. Ook kan gedacht worden aan de mogelijkheid om door het aangaan van particuliere verzekeringen tot dekking van risico over te gaan.

Voor degenen, die hun inkomsten uit dienstbetrekking verwerven, kan in de eerste plaats worden gedacht aan voorzieningen in de sfeer van het bedrijfsleven. Genoemd kunnen dan worden regelingen bij collectieve arbeidsovereenkomst (voor zover van toepassing), per onderneming of per bedrijfstak. De ondernemingsgewijze voorzieningen zijn hiervan het belangrijkste. Deze kunnen zich op verschillende manieren voordoen, waarbij het initiatief van de werkgever of van de werknemer kan uitgaan en waarbij de werkgever de kosten geheel of ten dele voor zijn rekening kan nemen. Om het iets concreter aan te geven, kan, in het algemeen worden gesteld, dat in geval van ziekte loondoorbetaling gedurende een zekere tijd wel zal plaats vinden, dat veelal ziekenkostenregelingen gelden, welke hetzij vanwege de werkgever zijn getroffen, hetzij door deze worden gesubsidieerd, dan wel, waarbij de werkgever in de door de werknemer gesloten voorziening bijdraagt. In geval van ontslag kan worden gedacht aan het bestaan van collectieve wachtgeldregelingen en het treffen van een individuele afvloeiingsregeling. Overigens is uiteraard, althans voor sommige loontrekken, dezelfde mogelijkheid aanwezig als reeds voor de zelfstandigen werd genoemd, te weten, dat de financiële positie op zichzelf voldoende mogelijkheid kan bieden, hetzij om bepaalde risico's op te vangen, hetzij om door middel van zelf gesloten particuliere verzekeringen risico's individueel onder te brengen.

DE LOONGRENZEN IN DE SOCIALE ARBEIDERSVERZEKERINGSWETTEN

We kennen een de kring van verzekerden beperkende welstandsgrens — in de vorm van een loongrens — thans in de Ziektewet. Door de dusgenaamde koppeling van de kring van verzekerden ingevolge de genoemde wet aan die ingevolge het Ziekenfondsenbesluit, geldt de loongrens uit de Ziektewet tevens voor de verplichte ziekenfondsverzekering. We merken hierbij terloops op, dat in het op 25 augustus 1962 ingediende ontwerp-Ziekenfondswet deze constructie is gehandhaafd. Eveneens kent de wettelijke wachtgeld- en werkloosheidsverzekering, zoals deze in de Werkloosheidswet is geregeld, een loongrens. In de Invaliditeitswet (rentekaartenwet) komen zelfs twee loongrenzen voor: de intredegrens en de grens, waarbij voor de werkgever de plakplicht eindigt.

VAST LOON IN GELD

Afgezien van de Invaliditeitswet, is voor de overige van de genoemde wettelijke regelingen het vaste loon in geld bepalend bij de toepassing van

de loongrensbepalingen. Opgemerkt moet worden, dat door het als criterium hanteren van het vaste looninkomen, met betrekking tot het wezen van een welstandsgrens een onzuiver element in het geding wordt gebracht. Het is duidelijk, dat niet alleen inkomstenbestanddelen, welke buiten het dienstverband worden verworven buiten aanmerking blijven, doch evenzeer in dienstverband verworven niet vaste loonbestanddelen. Voor deze aangelegenheid, welke met name in de verplichte ziekenfondsverzekering tot vragen aanleiding heeft gegeven, is echter in het kader van het huidige systeem, waarbij de premie-inhouding via de werkgever en de bedrijfsvereniging loopt, geen oplossing te vinden.

UNIFORMITEIT

Sedert 1954 geldt voor de verschillende eerdergenoemde wettelijke regelingen hetzelfde bedrag als loongrens. Ingaande 1 januari 1963 bedraagt dit f 8.650. Er kan nog op gewezen worden, dat bij het in werking treden van de Werkloosheidswet (op 1 juli 1952) de loongrens ingevolge die wet op een hoger bedrag was vastgesteld (nl. op f 6.000) dan voor de overige wetten (f 5.025). Geleidelijk aan is dat verschil overbrugd, tot ingaande september 1954 voor alle wetten f 6.000 als uniform bedrag gold. We zouden nog willen opmerken, dat aan de toen bereikte coördinatie in de loongrensbetragen door het georganiseerde bedrijfsleven duidelijk gewicht wordt gehecht. In het advies van de Sociaal-Economische Raad van 13 november 1959 wordt althans met zoveel woorden uitgesproken, dat de bedragen van de loongrenzen in de verschillende wetten uniform dienen te zijn.

ARBITRAIR KARAKTER

Het ligt overigens voor de hand, dat wanneer in een of andere regeling grensbedragen worden gehanteerd, het vaststellen van de hoogte van de aan te geven begrenzing, naar zijn aard, in het algemeen een enigermate arbitrair karakter zal dragen. Voor de loongrenzen, waarover wij hier spreken, is het niet anders. We kunnen, op dit punt althans, met instemming citeren uit het rapport van een commissie uit de Raad van Verenigingen voor Hoger Personeel „De loongrens in de sociale verzekering” (november 1958), waarin het volgende wordt gesteld: „De Commissie is voorts van mening, dat de vaststelling van een loongrens altijd betrekkelijk willekeurig is. De stelling, dat iemand, die f 7.000 of zelfs f 8.000 verdient, niet onder de sociale verzekeringen moet vallen (de loongrens beliep ten tijde van het schrijven van het rapport f 6.900), maar iemand, die f 6.500 verdient wel, is slechts te verdedigen met een algemeenheid, dat toch ergens een grens getrokken moet worden. Daar komt bij, dat in vele gevallen de inkomsten zodanig kunnen schommelen, dat deze nu eens onder, dan weer boven de loongrens komen te liggen. Men dient niet te vergeten, dat de levensbehoeften toenemen met de positie, welke men bekleedt, en met het inkomen, en dat ook de stelling, dat iemand, die f 8.000 verdient, na bevrediging van de normale behoeften, naar evenredigheid meer zal overhouden dan iemand, die f 6.000 verdient, niet houdbaar is.”

Ook de parlementaire geschiedenis van de sociale verzekering biedt op het onderhavige punt weinig houvast. Bij de totstandkoming van de eerste sociale verzekeringswet — de Ongevallenwet van 1901 — was in het ontwerp aanvankelijk een loongrens van *f* 1200 opgenomen. Bij amendement verdween de loongrens uit het ontwerp, waardoor de Ongevallenwet (onder de overigens toen geldende voorwaarden) voor iedere werknemer kwam te gelden. De uitkering werd gerelateerd aan een maximum dagloon van *f* 4,—. In het ontwerp-Invaliditeitswet van Minister Talma uit 1911 komt eveneens een bedrag van *f* 1200 als loongrens voor. Nadien werd dit bedrag tot *f* 2.000 verhoogd en in 1922 tot *f* 3.000. Bij de definitieve totstandkoming van de Ziektewet werd het voor de Invaliditeitswet geldende bedrag ook in de Ziektewet opgenomen. Zowel het maximum dagloon, dat toen reeds *f* 8,— bedroeg en de loongrens van *f* 3.000 hebben onveranderd tot 1947 gegolden.

Bij het vorenstaande kan nog worden opgemerkt, dat men zich kennelijk eerst na 1945 meer bewust met de hoogte van de loongrens is gaan bezig houden.

TWEE OPVATTINGEN OVER LOONGRENSVERHOGING

We spraken er zo juist over, dat men zich kennelijk na 1945 meer bewust met de hoogte van de loongrenzen is gaan bezig houden. Als uitersten kunnen daarbij twee opvattingen worden onderscheiden. Enerzijds is er de mening — vooral vertolkt door de werknemersvakbeweging — dat de ontwikkeling van de loongrens moet worden aangepast aan de ontwikkeling van het loonpeil. Anders gezegd, geldt hierbij de opvatting, dat eenzelfde groep van verzekerden niet als gevolg van de normale loonontwikkeling buiten de verzekering dient te geraken. Anderzijds wordt de opvatting gehuldigd, met name in de kring van de werkgeversorganisaties en in die van de medewerkers aan de ziekenfondsen, dat de stijging van de loongrens gerelateerd dient te worden aan de ontwikkeling van de kosten van levensonderhoud. Bij loonstijgingen, anders dan als gevolg van het compenseren van stijging van de kosten van levensonderhoud, wordt het geacht in de aard der dingen te liggen, dat een zodanige vermeerdering van welvaart in voorkomende gevallen tot gevolg heeft, dat een werknemer buiten de werking van de sociale arbeidersverzekeringswetten geraakt.

De Sociale Verzekeringsraad heeft in zijn in 1961 verschenen publicatie „Sociale Zekerheid in Nederland 1948—1959” aan deze aangelegenheid aandacht geschonken. De Raad heeft in één overzicht naast elkaar aangegeven de werkelijke ontwikkeling van de loongrens en achtereenvolgens de ontwikkeling van de loongrens, zoals deze zou moeten hebben plaats gehad om gelijke tred te houden enerzijds met de ontwikkeling van de kosten van levensonderhoud, anderzijds met de ontwikkeling van de verdiende lonen en voorts met de ontwikkeling van de regelingslonen, in alle drie gevallen met de jaren 1938 en 1950 als basisjaren. Het desbetreffende, onzerzijds aangevulde overzicht geeft het volgende beeld:

Jaren	Werkelijke loongrens in guldens	Loongrens, overeenstemmende met kosten van levensonderhoud in guldens		Loongrens, overeenstemmende met de verdiende lonen in guldens		Loongrens, overeenstemmende met de regelingslonen in guldens	
		Basis 1938	Basis 1950	Basis 1938	Basis 1950	Basis 1938	Basis 1950
1938/'39	3 000	3 000	2 010	3 000	2 010	3 000	2 380
1947	3 750	5 760	3 840	5 880	3 980	5 040	3 980
1948	3 750	5 940	3 930	6 180	4 160	5 250	4 160
1949	3 750	6 300	4 160	6 420	4 350	5 400	4 260
1950	4 725	6 900	4 580	6 780	4 580	5 790	4 580
1951	4 925	7 530	4 990	7 380	4 990	6 240	4 940
1952	5 025	7 620	5 030	7 650	5 170	6 450	5 030
1953	5 025	7 620	5 030	7 920	5 350	6 480	5 120
1954	6 000	7 920	5 260	8 790	5 950	7 170	5 670
1955	6 000	7 980	5 300	9 480	6 410	7 530	5 950
1956	6 000	8 100	5 350	10 620	7 180	7 770	6 130
1957	6 900	8 970	5 950	11 370	7 690	8 640	6 820
1958	6 900	9 180	6 090	11 700	7 870	9 030	7 140
1959	6 900	9 270	6 150	11 960	8 050	9 240	7 310
1960	7 450	9 500	6 300	13 040	8 770	10 070	7 970
1961	8 000	9 650	6 400	13 490*	9 070*	10 410	8 240
1962	8 000	9 840	6 520	14 300*	9 600*	10 990	8 690
1963	8 650						

* naar raming

De Sociale Verzekeringsraad tekent bij het door hem gepubliceerde overzicht nog aan, dat eruit blijkt, dat de verhoging van de loongrens aanmerkelijk ten achter is gebleven bij het verdiende loon, maar dat er meer overeenstemming is tussen de ontwikkeling van de loongrens en die van de regelingslonen. De Raad voegt hieraan toe, dat de ontwikkeling van de regelingslonen ten deze een juistere vergelijking biedt dan de ontwikkeling van de verdiende lonen, omdat deze geacht kunnen worden overeen te komen met de vaste looninkomens in geld, welke voor het bepalen van de loongrens worden gevolgd. In de werkelijk verdiende lonen zijn allerlei wisselvallige loonbestanddelen aanwezig. Verder wijst de Sociale Verzekeringsraad erop, dat het aanzienlijke verschil in stijging naar gelang als basisjaar 1938 dan wel 1950 wordt genomen, verklaard kan worden uit de omstandigheid, dat het verschil in de hoogte van de loongrens tussen de jaren 1938 en 1950 in geen enkel opzicht correspondeert met het verschil in loonniveau en kosten van levensonderhoud tussen beide jaren.

WETTELIJK AUTOMATISME

Uit de geschiedenis van de sociale verzekering uit de jaren na 1945 is wel bekend, dat de beide eerdergenoemde zienswijzen met betrekking tot het systeem van verhoging der loongrenzen voldoende tot stof voor discussie aanleiding hebben gegeven. Zolang, in het kader van de geleide loonpolitiek, de loonmaatregelen nog een uniform karakter droegen, kon, zij het soms met vallen en opstaan, uiteindelijk inzake de loongrensverhoging met de meeste betrokken partijen tot overeenstemming worden gekomen, althans kon een parlementaire meerderheid worden behaald. De met het optreden van het kabinet-De Quay ingevoerde meer gedifferentieerde loonvorming noopte evenwel tot een duidelijker regeling. In het kader van het toen ingevoerde loonbeleid werden de loonsverhogingen op basis van herzieningen van collectieve arbeidsovereenkomsten niet alleen in de tijd gespreid; zij droegen ook niet langer een voor het gehele bedrijfsleven eenvormig karakter.

Het al eerder genoemde advies van de Sociaal-Economische Raad van 13 november 1959 bracht hier de oplossing, welke vervolgens (zij het met enige moeite) ook de instemming van het parlement heeft kunnen verwerven. De gekozen oplossing houdt in — inventiviteit kan men eraan niet ontzeggen — dat de hoogte van de loongrens voortaan bij algemene maatregel van bestuur zal worden vastgesteld aan de hand van een in de desbetreffende wetten neergelegd automatisme, dat enerzijds bepaald wordt door de ontwikkeling van de regelingslonen en anderzijds door de ontwikkeling van de kosten van levensonderhoud. De stijging van beide indices is in gelijke mate van invloed. Omdat het gewent werd geacht, dat een eventueel nieuw loongrensbedrag ieder jaar omstreeks half oktober bekend zal zijn, wordt uitgegaan van het indexcijfer der regelingslonen op 31 juli en van het prijs-indexcijfer van het levensonderhoud over de periode van twaalf maanden (om seizoeninvloeden te elimineren) eindigende op 15 augustus. Bovendien werd in verband met de in de tijd gespreide loonsverhogingen nog bepaald,

dat wijzigingen, welke zich in de loop van een jaar in het loon bij dezelfde werkgever voordoen, voor het bepalen van de loongrens over dat jaar buiten beschouwing gelaten zullen worden.

Zoals men ziet, is hier duidelijk sprake van een compromis tussen de reeds enige malen genoemde opvattingen ten principale inzake de hoogte van de loongrens.

Tijdens de parlementaire behandeling bleek, dat de volksvertegenwoordiging van de waarde van het nieuwe systeem niet geheel overtuigd was. Twee wijzigingen werden aangebracht. Allereerst werd de mogelijkheid geopend om op basis van geschatte indexcijfers, voor bijzondere omstandigheden (zoals een algemene loonmaatregel), welke zich na de genoemde peildata zouden kunnen voordoen, tot verhoging van de loongrens over te gaan. Verder werd deze mogelijkheid geopend (tegen de wil van Staatssecretaris Roolvink in), in geval van een (niet nader omschreven) „beduidende” teruggang in het verzekerdenbestand. Desgevraagd heeft de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid in de Memorie van antwoord aan de Tweede Kamer bij de begroting voor het dienstjaar 1963 medegedeeld, dat hem van een „beduidende” teruggang in het verzekerdenbestand van met name de verplichte ziekenfondsverzekering tot nu toe niet is gebleken. Integendeel heeft de genoemde bewindsman kunnen vaststellen, dat het gemiddelde aantal verzekerden ingevolge de verplichte ziekenfondsverzekering is toegenomen. De ontwikkeling, onderscheidenlijk de te verwachten ontwikkeling over de jaren 1959 tot en met 1963 geeft op dit stuk (aldus genoemde memorie) het volgende beeld:

1959	5.567.000
1960	5.655.000
1961	5.780.000
1962	5.860.000
1963	5.980.000

Volledigheidshalve is hierna nog een overzicht met betrekking tot de nieuwe loongrensbepaling volgens het wettelijke automatisme opgenomen:

jaar	Indexcijfers			Loongrens			
	Kosten van levensonderhoud	Rege- lings- lonen	Gemid- delde index	Kosten van levens- onderhoud	Rege- lings- lonen	Gemid- delde index	Wer- kelijk bedrag
1960	121,5	132	126,5	7 450	7 450	7 450	7 450
1961	126	145	135,5	7 726	8 184	7 955	7 950
1962							7 950
1963	130	164	147	7 970	9 256	8 613	8 650

SAMENVATTING

Het tot nu toe gereleveerde kan als volgt worden samengevat:

- a. het uitgangspunt om voor het bepalen van de loongrens het vaste loon in geld in aanmerking te nemen moge enigermate strijdig zijn met het wezen van een welstandsgrens, vooralsnog is het in het huidige systeem niet mogelijk hierin verandering te brengen;
- b. aan een uniform voor de verschillende regelingen geldende loongrensbedrag moet een belangrijke waarde worden toegekend;
- c. de vaststelling van de hoogte van de loongrens draagt een enigermate arbitrair karakter en, in aansluiting hierop, kan uit het desbetreffende overzicht worden opgemaakt, dat
- d. met name, omdat de ontwikkeling van de loongrens tussen 1930 en 1947 is achtergebleven, het geldende loongrensbedrag, op zichzelf genomen, achter is gebleven bij de ontwikkeling van daartoe relevant te achten indexcijfers;
- e. in samenhang met het vorige punt moet overigens worden opgemerkt, dat de ontwikkeling van het verzekerdenbestand voor de verplichte ziekenfondsverzekering de laatste jaren geen daling blijkt te vertonen;
- f. het in 1960 ingevoerde zogenaamde wettelijk automatisme kan, afgaande op de tot nu toe verkregen ervaring, geacht worden te hebben voldaan.

Alvorens nu verder over te gaan tot een bespreking van de loongrensproblematiek voor de verschillende wettelijke regelingen afzonderlijk, moge nog aandacht worden geschonken aan een algemeen met de loongrenzen samenhangend probleem, dat zou kunnen worden omschreven, als

ALLES OF NIETS (VERPLICHT VERZEKERD)

Hierbij wordt bedoeld op de omstandigheid, dat met het overschrijden van de loongrens de betrokkene van de ene dag op de andere buiten alle tot dan toe voor hem geldende regelingen komt te vallen. In uiterste consequentie kan dit inhouden, dat de plaatsgevonden hebbende loonsverhoging in feite een loonsverlaging betekent. Uiteraard is het wel zo, dat de ondernemingen hiervan ook op de hoogte zijn en dat in vele gevallen van die zijde wel soulaas wordt geboden. Ook de vakbeweging is uiteraard zoveel mogelijk terzake diligent. In dit verband kan erop worden gewezen, dat de heer P. J. J. Mertens in een inleiding, welke hij op 24 maart 1962 onder de titel „De beambte en de sociale verzekering” heeft gehouden, heeft gesteld, dat, daar waar geen compenserende voorzieningen bestaan, de overschrijding van de loongrens gepaard zou moeten gaan met een extra-salaris-verhoging van (op de gegevens van 1962 gebaseerd) f 500,—.

Dit vraagstuk is overigens geenszins nieuw. Wijlen Prof. Molenaar heeft een aantal jaren terug voor de aangegeven moeilijkheid de oplossing gedacht te zoeken in de richting van een geleidelijk en achtereenvolgens buiten toepassing brengen van de verschillende regelingen. Deze suggestie lijkt overigens in de praktijk moeilijk te verwezenlijken.

HET LOONGRENSVRAAGSTUK IN VERBAND MET DE VERPLICHTE ZIEKENFONDSVERZEKERING

In het bekende Grondlagenrapport van de Ziekenfondsraad van 1954 wordt gezegd, dat het wezen van de ziekenfondsverzekering kan worden omschreven als het langs de weg van verzekering scheppen van de waarborg, dat de nodige gezondheidszorg ook beschikbaar zal zijn voor hen, die niet over de middelen beschikken om deze zorg individueel te betalen. Laat men de zogenaamde verzekering van de zware geneeskundige risico's ter zijde — gelijk bekend heeft Minister Veldkamp hierover het oordeel van de Sociaal-Economische Raad gevraagd — dan kan worden gesteld, dat voor het grootste deel van de bevolking de omschreven waarborg inderdaad door de ziekenfondsverzekering wordt geschapen. Onder meer blijkt dit uit de onlangs gepubliceerde bijlage VII bij het ontwerp-Ziekenfondswet, waarin wordt vermeld, dat, naar de gegevens per 31 december 1957, van de totale bevolking van 11.095.700 personen, er 8.045.000 bij de algemene ziekenfondsen (voor de verschillende vormen van verzekering) waren aangesloten.

Het is bekend, dat de categorie der ziekenfondsverzekerden langs de weg van een welstandsgrens wordt afgebakend. Deze welstandsgrens is in de ziekenfondsverzekering als een gegeven te beschouwen. Terecht gaat ook het ontwerp-Ziekenfondswet hiervan uit. We willen hier toch nog wel de opmerking plaatsen, dat deze welstandsgrens in de na-oorlogse jaren telkenmale en op krachtige wijze door de medewerkers aan de ziekenfondsen aan de orde is gesteld. Al moge Dr. Wibaut in een recent artikel over pressuregroups in Socialisme en Democratie hebben betoogd, dat de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van de Geneeskunst er niet in is geslaagd bepaalde na-oorlogse loongrensverhogingen — waar de maatschappij tegen was — tegen te houden, niettemin kan worden vastgesteld, dat, al zijn daar zeker ook nog andere factoren bij in het geding, het algemeen aanvaarden van een welstandsgrens in de ziekenfondsverzekering zeker mede op het conto van dit niet aflatende streven van de maatschappij kan worden bijgeschreven.

Nog moge worden gewezen op de opmerkingen, welke wij eerder maakten over het arbitraire karakter van de welstandsgrens en over de uitkomsten van de herleiding van de welstandsgrens in het overzicht van de Sociale Verzekeringsraad. Het is, dunkt ons, ieders goed recht om de juiste hoogte van de thans geldende loongrens te betwisten, al geeft de ontwikkeling van het verzekerdenbestand over de laatste jaren op dit punt niet zoveel houvast. In dit verband zouden wij willen wijzen op de redevoering, welke de heer C. J. van Lienden voor de in juni 1962 gehouden algemene vergadering van de Centrale Bond voor Onderling Beheerde Ziekenfondsen heeft gehouden. De heer Van Lienden heeft daar toen betoogd dat, naar de mening van zijn organisatie, de geldende loongrens te laag moet worden geacht en dringend verhoging behoefde.

Met enige terughoudendheid, bij gebreke aan voldoende gegevens, zouden wij nog de vraag willen bespreken, of de personen, met een inkomen boven de welstandsgrens, afgezien dan weer van de zware geneeskundige

risico's, zich een aan de ziekenfondsverzekering adequaat pakket kunnen verzekeren met het beschikbare geldsbedrag. De heer Mertens noemt dit in zijn eerdergenoemde inleiding (en hij doelt daarbij op de grote gezinnen en op bijzondere risico's) twijfelachtig. Ook de resultaten van een hierna nog te bespreken enquête wijzen erop, dat kennelijk niet in alle gevallen een genoegzame regeling aanwezig is. Anderzijds kan worden opgemerkt, dat zich bepaaldelijk ook tendensen voordoen, waarover, met de heer Mertens, als van „Sociale karaktertrekken in het private verzekeringsstelsel" kan worden gesproken.

We willen in het onderhavige verband nog een tweetal kwesties bespreken. Te weten het dusgenaamde vrijwillig toetreden tot de verplichte verzekering en het invoeren van een welstandsgrens, welke meer zou kunnen worden afgestemd op de draagkracht.

VRIJWILLIG TOETREDEN TOT DE VERPLICHTE VERZEKERING

Wij zijn deze gedachte in tweeërlei vorm tegengekomen. Op de eerste plaats wordt deze toetreding bepleit voor degenen, die, wanneer de loongrens in de Werkloosheidswet zou worden afgeschaft, wel verplicht verzekerd worden ingevolge de Ziektewet, maar niet voor het Ziekenfondsenbesluit.

Hier gaat het dus om personen, die tijdelijk een inkomen genieten, dat ligt beneden de welstandsgrens, voorzover althans door de laatste werkgever geen aanvullende wachtgeldregeling is getroffen. Op de tweede plaats hebben we deze gedachte horen bepleiten als mogelijkheid om het reeds besproken vraagstuk van „alles of niets" op te lossen. Het gaat dan om gevallen, waarin het looninkomen in ieder geval boven de welstandsgrens uitkomt. Er zou dan een tweede grens moeten gelden, tot welke de mogelijkheid zou moeten bestaan, naar eigen keuze, bij de verplichte verzekering te blijven staan ingeschreven.

Het wil ons voorkomen, dat in beide gevallen, de gelanceerde gedachten moeilijk voor inwilliging vatbaar zijn. Het vrijwillig toetreden tot de verplichte verzekering moet in strijd worden geacht met het beginsel van verplichte verzekering, en zou bovendien tot administratieve ingewikkeldheden bij werkgever en uitvoeringsorgaan leiden. Bovendien kan worden opgemerkt, dat, als het vrijwillig toetreden zou worden toegestaan, niet is in te zien, waarom vrijwillig uittreden zou kunnen worden tegengegaan. Waarmede maar gezegd wil zijn, dat, naar onze wijze van zien, daarmede de gehele verplichte verzekering op losse schroeven zou komen te staan.

Voor wat betreft de andere suggestie kan worden opgemerkt, dat dit in feite betekent het invoeren van een hogere welstandsgrens, echter uitsluitend voor degenen, die in het gebruik van deze mogelijkheid heil zien. Al moge wellicht een wat hogere premie worden gevraagd, het lijkt moeilijk te betwisten, dat met name de zwaardere risico's van deze mogelijkheid gebruik zouden maken.

We willen, volledigheidshalve, in het onderhavige kader nog melding maken (al is hier de gedachte aan een verplichte verzekering losgelaten) van de suggestie, welke destijds door dr. J. A. Ponsioen s.c.j. is gedaan

in het kader van de beraadslagingen, welke hebben geleid tot het reeds genoemde Grondslagenrapport van de Ziekenfondsraad. Dr. Ponsioen heeft toen voorgesteld, dat iedere Nederlander in beginsel vrij zou moeten zijn te kiezen tusschen een ziekenfonds en een instituut voor verzekering van ziektekosten. Niemand zou verplicht, maar ieder zou bevoegd zijn tot een ziekenfonds toe te treden. Tegen het toetreden van personen met hogere inkomens zou een rem moeten worden aangelegd, in dier voege, dat de premie evenredig zou zijn met het inkomen. In het Grondslagenrapport wordt deze gedachte aantrekkelijk genoemd, doch afgewezen, omdat de medewerkers aan de ziekenfondsen verondersteld worden deze gedachte onaanvaardbaar te vinden.

EEN WELSTANDSGRENS, WELKE MEER MET DE DRAAGKRACHT REKENING HOUDT

Het is duidelijk, dat bij een gelijk inkomen de draagkracht van een gezin met enige kinderen kleiner is dan die van een gezinshoofd zonder kinderen, of van een ongehuwde. Met deze onbetwistbare realiteit als uitgangspunt wordt dan wel een gedifferentieerde welstandsgrens bepleit, gedifferentieerd in deze zin, dat de grens voor gehuwden hoger zou liggen dan voor ongehuwden en zo voort. Nu zij allereerst opgemerkt, dat het draagkrachtsbeginsel reeds enigermate ook in de thans voor een ieder gelijke grens aanwezig is, doordat namelijk de kinderbijslagen, welke als inkomen gelden, voor het bepalen voor de welstandsgrens buiten beschouwing worden gelaten.

Gesteld kan worden, dat aan een dergelijk meer met de draagkracht rekening houdend systeem grote technische bezwaren verbonden zijn; te weten, moeilijkheden voor de werkgever, die niet alleen met de gezinsamenstelling rekening zal moeten houden, doch ook met de steeds wisselende omstandigheden van de verzekerde. Deze steeds wisselende omstandigheden moeten ook tot een voortdurend in- en uitschrijven van de verzekerden leiden. Grote mutaties zouden het gevolg zijn. Daarnaast geldt nog als meer principieel bezwaar, dat ook een behoeftegrens niet statisch kan zijn. We stuiten dan weer op het reeds genoemde arbitraire karakter van iedere grens. De conclusie kan dan ook niet anders luiden, dan dat, ondanks de daaraan verbonden bezwaren, het handhaven van een grens, uitgedrukt in een algemeen geldend bedrag, vooralsnog als enige praktische mogelijkheid moet worden beschouwd.

HET LOONGRENSVRAAGSTUK IN DE WETTELIJKE WACHTGELDEN EN WERKLOOSHEIDSVERZEKERING

Wordt, gelijk wij hebben gezien, in de ziekenfondsverzekering het bestaan van een welstandsgrens algemeen aanvaard, anders ligt dit in de Werkloosheidswet. Hier is de loongrens met recht en reden een omstreden zaak te noemen. Wij zouden ten aanzien van deze actuele kwestie het volgende opmerken.

In het algemeen kan worden gesteld, dat het werkloosheidsrisico zich in een aantal facetten wezenlijk onderscheidt van andere risico's, zoals bijvoorbeeld het ziekterisico. Allereerst valt het op, dat het mogelijk is het ziekte-

risico, zowel voor wat betreft de loonderving als voor de geneeskundige behandeling, in het algemeen particulier te verzekeren. Het is algemeen bekend en het ligt ook wel in de aard van dat risico, dat het niet mogelijk is het risico van werkloosheid particulier te verzekeren. Een ander verschil met het ziekerisico is hierin gelegen, dat het werkloosheidsrisico sterk onderhevig is aan invloeden van de conjunctuur. Het is opvallend, dat moeilijkheden voor de hoger gesalarieerden bij de werkloosheidsverzekering het duidelijkst spreken in tijden van bestedingsbeperking en dergelijke. De ervaring van enige jaren terug is er om dit te bevestigen. Hier kan aan worden toegevoegd, dat, naar wij enige malen ervaren hebben, dit conjunctuurgevoelige element in de werkgelegenheid het sterkst spreekt bij de wat oudere werknemers, die de vooroorlogse crisis-periode hebben medegemaakt. Met alle vertrouwen, dat men in de conjunctuur ook kan hebben, is voor het Nederlandse bedrijfsleven met zijn kwetsbare economie, dit conjunctuurgevoelige element toch niet te weerspreken.

Een punt, waar we nog aandacht aan moeten schenken, is de omstandigheid, dat voor de hoger gesalarieerden, in het algemeen gesproken, het werkloosheidsrisico anders ligt, dan bij de lager gesalarieerden, die thans reeds ingevolge de Werkloosheidswet verzekerd zijn. In het algemeen kan worden opgemerkt, dat de werkloosheid voor de mediale en hogere leidinggevende werknemers een ander karakter draagt en wel in deze zin, dat de werkloosheid minder veelvuldig voorkomt en gewoonlijk ook langer van duur is. Tegenstanders van het afschaffen van de loongrens in de Werkloosheidswet moet echter worden betwist, dat hierin, op zichzelf, een argument zou zijn gelegen om de loongrens te handhaven. Ook onder de werknemers, die thans reeds ingevolge de Werkloosheidswet verzekerd zijn, komen categorieën voor, waar in het geheel niet of nauwelijks van werkloosheidsrisico kan worden gesproken. Een bekend voorbeeld kan worden gegeven in het grafisch bedrijf. Daar geldt krachtens collectieve arbeidsovereenkomst, dat in geval van ontslag de werknemer, die het laatst bij de desbetreffende werkgever in dienst is getreden, wordt ontslagen en zo vervolgens. Het is duidelijk, dat bij een zodanige regeling bij verzekerden met een langdurig dienstverband zich dan ook nagenoeg geen werkloosheidsrisico zal voordoen. Niettemin bepleit niemand, om deze personen buiten de werking van de wettelijke wachtgeld- en werkloosheidsverzekering te stellen. Een ander discussiepunt is de bij alle uitbreiding van de sociale verzekeringsregelingen aan de orde gestelde kwestie, of namelijk niet tekort zou worden gedaan aan de mogelijkheid voor de bedrijfsgenoten om zelf verantwoordelijkheid te dragen, in casu voor de eventuele gevolgen van werkloosheid. Inderdaad moet worden toegegeven, dat bij het opleggen van een verplichte wettelijke sociale verzekering een stuk eigen verantwoordelijkheid te niet kan gaan. Echter — en in de moderne ontwikkeling van de sociale verzekering is dit een bekend gegeven — men kan ook door het opleggen van een sociale verzekering de zelfverantwoordelijkheid stimuleren. Door het wettelijk regelen van een basis-voorziening wordt de mogelijkheid en, naar de ervaring leert, ook de bereidheid tot het treffen van eigen aanvullende voorzieningen bepaaldelijk bevorderd. Voor de werknemersgroepen, waar we hier over spreken, geldt dit in het bijzonder, omdat, zoals gezegd, het werkloosheids-

risico, het moge in geringere mate aanwezig zijn, veelal een langduriger karakter draagt, zodat aanvullende voorzieningen gewenst moeten worden geacht. De vraag kan nog worden gesteld, gezien ook het toenemend internationaal kader, waarin de nationale vraagstukken dienen te worden bezien, hoe op het stuk van de loongrenzen de voorzieningen in de ons omringende landen luiden. Er kan dan op worden gewezen, dat op een enkele uitzondering na, in geen enkel West-Europees land, in de sociale verzekering een loongrens voorkomt.

Een bekende volgende kwestie vormt de vraag, of wel vaststaat, dat in de kringen van de betrokken werknemers het verlangen zou bestaan naar opnemings in de Werkloosheidswet. Men betwist dan gewoonlijk, dat de centrale werknemersorganisaties, die vóór afschaffing zijn, ook voor deze groep van werknemers representatief zijn te achten. De bekende geringe graad van organisatie-dichtheid bij de mediale en hogere leidinggevende werknemers maakt het dan moeilijk de gestelde vraag concreet te beantwoorden. Inmiddels is de laatste jaren toch wel gebleken, dat het loongrens-vraagstuk in de Werkloosheidswet voor de beambtengroepen een nijpend probleem vormt. Er zijn de laatste jaren in dit opzicht enige sprekende geluiden uit de organisaties van deze groepen gehoord. En zei niet onlangs niemand minder dan de pas afgetreden president-directeur van het Gemeenschappelijk Administratiekantoor in zijn op 13 november 1962 gehouden inleiding voor de algemene ledenvergadering van het Centraal Sociaal Werkgeversverbond, dat hij de indruk had, dat op het ogenblik het kader, speciaal het middenkader, dat salarissen verdient even boven de loongrens, achter is gebleven bij hen, die onder de loongrens vallen. Letterlijk eindigde mr. Van Schaik zijn inleiding aldus: „Ge moet mij als sociaal verzekeraar niet vragen hoe ik over de loongrens denk. Ik heb altijd begrepen, dat gij als ondernemer hem op prijs stelt. Wilt u hem bewaren, maak dan de voorzieningen van het personeel boven de loongrens rondom redelijk, liefst zó, dat de sociale verzekeringswetgever er een voorbeeld aan kan nemen.”

Interessant is het, alvorens tot een conclusie te komen, om de uitkomsten te bezien van een economisch-sociologische enquête, welke begin 1961 is gehouden onder de leden van St.-Bernulphus, de Nederlandse Katholieke Bond van hogere, middelbare en lagere technici en chemici. Bij deze enquête, welke onder de leden van de genoemde organisatie werd gehouden, werd van de uitgezonden enquête-formulieren rond 70 pct. terugontvangen, betrekking hebbende op goed 2200 van de 3400 geënquêteerden. De vraag kan in het midden blijven in hoeverre de uitkomsten van deze enquête representatief kunnen worden geacht voor het gehele bedrijfsleven. We willen hier niet verder op intreden; we zouden het verkregen resultaat slechts willen laten gelden als toch niet te miskennen aanwijzing in een bepaalde richting.

De gestelde vraag luidde: „Als U niet onder de sociale verzekeringswetten valt, zoudt U dan belangstelling hebben voor een wettelijke regeling ten aanzien van a) een werkloosheidsverzekering, b) verplichte doorbetaling bij ziekte, c) een verplicht ziekenfonds. De bewerking van de antwoorden geschiedde zowel naar de grootte van de onderneming, waarin de betrok-

kenen werkten, als naar leeftijd van de geënquêteerden. In de twee onderstaande tabellen zijn de antwoorden overzichtelijk verwerkt:

Procentueel aantal geënquêteerden, niet onder de sociale verzekeringswetten vallend, naar hun belangstelling voor werkloosheidsverzekering, verplichte doorbetaling bij ziekte en verplicht ziekenfonds, naar leeftijd.

Procentueel aantal geënquêteerden met belangstelling voor			
Leeftijd	Werkloosheidsverzekering	Verplichte doorbetaling bij ziekte	Verplicht ziekenfonds
25 — beneden 30 jaar	66	51	40
30 — " 35 "	60	52	31
35 — " 40 "	59	53	39
40 — " 45 "	53	46	35
45 — " 50 "	61	45	36
50 — " 55 "	40	38	36
55 — " 60 "	34	36	23
60 jaar en ouder	48	38	43
Totaal	55	48	34

Mate van belangstelling voor diverse sociale voorzieningen bij de geënquêteerden, niet onder de sociale verzekeringswetten vallend.

	Bedrijfsgrootte									
	Beneden 50 werkn.		50 tot 200 werkn.		200 tot 1000 werkn.		1000 en meer werkn.		Totaal	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Totaal geënquêteerden met belangstelling voor:	82	100	89	100	175	100	414	100	760	100
Werkloosheidsverzekering	55	67	58	65	105	60	203	49	421	55
Verplichte doorbetaling bij ziekte	51	62	51	57	84	48	178	43	364	48
Verplicht ziekenfonds	38	46	33	37	69	40	119	29	259	34

CONCLUSIE:

Wanneer we thans overgaan tot het trekken van een conclusie, dan zouden we voorop willen stellen, dat, op zichzelf beschouwd, de loongrens, zoals deze thans voor de Werkloosheidswet geldt, beduidend te laag moet worden geacht. Het is evident, dat in de verscheidenheid van het zo gevarieerde bedrijfsleven niet kan worden volgehouden, dat voor ieder, wiens loon de geldende grens van f 8650 te boven gaat, een voorziening in geval van werkloosheid zal gelden. Het gaat hierbij om betekenende aantallen personen. De Sociale Verzekeringsraad stelt het aantal werknemers met een looninkomen boven de loongrens op 6%. Ook wanneer men ziet, dat de maxima voor bepaalde gekwalificeerde doch nog in een collectieve arbeids-overeenkomst geregelde functies uitkomen boven het bedrag van de loongrens, dan is het duidelijk, dat de adressen van de beambtenorganisaties, waarop wij boven doelden, door de nood zullen zijn ingegeven. De stelling, dat voor belangrijke delen van ons bedrijfsleven op het punt van het werkloosheidsrisico elementair te achten voorzieningen ontbreken, is dan ook onzes inziens reëel. De typerende uitspraak van mr. Van Schaik kan deze stelling slechts bevestigen.

De gedachte aan een verhoging van de loongrens voor de Werkloosheidswet is overigens niet nieuw. Enige jaren geleden maakte de Regering het voornemen daartoe publiek. Aan dit voornemen is evenwel geen uitvoering gegeven, omdat de Sociale Verzekeringsraad een eenzijdige verhoging van de loongrens voor de Werkloosheidswet ontraadde. Het eerder in dit stuk genoemde belang, dat het bedrijfsleven aan een gecoördineerde loongrens hecht, speelde daarbij een belangrijke rol.

Tegen de algemene achtergronden van het werkloosheidsrisico, zoals deze door ons werden geschetst, lijkt de verdere stap tot het afschaffen van de loongrens verantwoord. Slechts dan kan immers een afdoende voorziening voor het toch in beginsel voor iedere loontrekkende aanwezige risico van werkloosheid worden bereikt.

Gelijk bekend, adviseerde de Sociaal-Economische Raad al in februari 1959, in meerderheid, tot het afschaffen van de loongrens in de Werkloosheidswet. Gezien de uitspraken van verschillende sprekers bij de behandeling van de begroting van het Ministerie van Sociale Zaken en Volkszondheid in de Tweede Kamer enige tijd geleden, mag worden verwacht, dat een desbetreffend voorstel van de Regering de instemming van een groot deel van de Kamer zal kunnen verwerven.

DE LOONGRENSPROBLEMATIEK IN DE ZIEKETEWET

Deze is van geheel andere aard dan die in Ziekenfondsenbesluit of Werkloosheidswet, althans sedert door de Sociale Verzekeringsraad en de Sociaal-Economische Raad de bekende plannen zijn gepubliceerd om te komen tot één arbeidsongeschiktheidsverzekering. We achten het voldoende verantwoord het loongrensvraagstuk in de Zieketewet te stellen tegen de achtergrond van deze geplande sociale Mammoet. Over de arbeidsongeschiktheidsverzekering en alles wat daarmee samenhangt wordt elders in dit num-

mer uitvoerig gesproken. Voor ons doel is het van belang te releveren, dat het de bedoeling is dat zowel de Invaliditeitswet (rentekaartenwet) en de ongevallenwetten komen te vervallen. In de plaats daarvan zal in de gedachtegang van de genoemde adviescolleges één arbeidsongeschiktheidsverzekering treden, welke zal gelden na de zesentwintigste week van de arbeidsongeschiktheid. De arbeidsongeschiktheidswet zal, evenals thans de ongevallenwetten, geen loongrens kennen. Voor de eerste zesentwintig weken van de arbeidsongeschiktheid stellen S.E.R. en S.V.R. voor de Ziektewet, evenwel met een loongrens, te handhaven.

Opgemerkt moge worden, dat uit de opzet van een arbeidsongeschiktheidsverzekering, direct voorafgegaan door de Ziektewet, voortvloeit, dat deze beide elementen zo volledig mogelijk dienen te zijn geïntegreerd. De in de Ziektewet gehandhaafde loongrens werkt sterk verstoring ten aanzien van zulk een integratie. Een van de grote voordelen van de arbeidsongeschiktheidsverzekering, vooral ten aanzien van de sociaal-medische aspecten ervan, zal zijn, dat de patiënt terstond in behandeling zal zijn bij hetzelfde orgaan. Dit moet te meer aanspreken, omdat aan de opzet van de arbeidsongeschiktheidsverzekering inherent is, dat ongevallen in verband met de dienstbetrekking overkomen, voortaan als ziektegevallen zullen worden behandeld. Voor de werknemers met een loon beneden de welstandsgrens zal in de gedachte opzet hieraan zijn voldaan. Voor de werknemers, wier loon de loongrens te boven gaat, komt er een caesuur gedurende de eerste zesentwintig weken.

Men kan zich de vraag stellen, of de genoemde adviescolleges voor deze problematiek voldoende oog hebben gehad. Die vraag kan bevestigend worden beantwoord. Dat de Sociale Verzekeringsraad niet is gekomen met het voorstel om de loongrens af te schaffen en daardoor de door hem onderschreven arbeidsongeschiktheidsverzekering, waarin in principe ook de ziekengeldperiode zou dienen te zijn opgenomen, reeds aanstonds te bevorderen, moet (naar onze mening in belangrijke mate) worden toegeschreven aan de feitelijke onmogelijkheid, waarin men ten tijde van het opstellen van het advies verkeerde, om een voorstel tot het afschaffen van de loongrens in de Ziektewet reëel te doen schijnen. We doelen hierbij op de koppeling van de kring van verzekerden ingevolge Ziektewet en Ziekenfondsenbesluit. Op een ogenblik, waarop op het teniet doen van deze koppeling geen redelijk uitzicht kon bestaan, lag het voor de hand, dat de Sociale Verzekeringsraad er van uit moest gaan, dat vooralsnog de loongrens in de Ziektewet zou moeten worden gehandhaafd.

Gesteld kan echter worden, dat thans op dit punt de toestand een wezenlijke verduidelijking heeft ondergaan. Inmiddels is immers een ontwerp-Ziekenfondswet bij het parlement aanhangig gemaakt; de mogelijkheid tot de zogenaamde ontkoppeling is thans duidelijk aanwezig.

Er is aan deze zaak nog een ander aspect, dat als volgt kan worden aangegeven. Zoals wij reeds vermeldde, kennen de huidige ongevallenwetten geen loongrens. Het is de bedoeling, dat de ongevallenwetten als zelfstandige regeling zullen verdwijnen en zullen opgaan in de arbeidsongeschiktheidsverzekering annex ziekengeldverzekering. Voor wat betreft de arbeidsongeschiktheidsverzekering levert de loongrens geen moeilijkheden op,

aangezien, zoals wij zagen, deze verzekering geen loongrens zal kennen. Anders echter ligt dit met de ziekgeldverzekering. Hier moet van een wezenlijke achteruitgang worden gesproken. We doelen hier niet direct op het vervallen van de geldelijke en medische aanspraken, hoewel deze ook van belang zijn. Eerder hebben wij het oog op het teloor dreigen te gaan van het thans door de directe en onmiddellijke bemoeiingen van het uitvoeringsorgaan zo duidelijk in de behandeling van de ongevalspatiënten ingebouwde revalidatiebelang. Nu weten we wel, dat de Sociale Verzekeringsraad heeft voorgesteld, dat voor de verzekerden ingevolge de arbeidsongeschiktheidswet, die niet krachtens de Ziektewet verzekerd zijn, na een 13 weken durende arbeidsongeschiktheid de verplichting wordt geschapen tot aanmelding bij het uitvoeringsorgaan van de arbeidsongeschiktheidsverzekering. We kunnen dit echter niet anders zien dan dat het betere heeft moeten wijken voor het goede.

Het vorenstaande — en dat zou onze conclusie zijn — heeft ons tot de overtuiging gebracht, dat het aanbeveling zal verdienen, dat reeds aanstonds bij de aanpassing van de Ziektewet aan de arbeidsongeschiktheidsverzekering het afschaffen van de loongrens in de Ziektewet ernstig wordt overwogen. De consequentie hiervan zal zijn, dat in de Ziekenfondswet een zelfstandige loongrens zal moeten worden opgenomen. Zoals gezegd, biedt het ontwerp-Ziekenfondswet hiertoe de mogelijkheid.

Nu weten we wel, dat het afschaffen van de loongrens in de Ziektewet niet uitsluitend tegen de achtergrond van de wenselijkheid van een goed gecoördineerde arbeidsongeschiktheidsverzekering kan worden benaderd. Wezenlijke bezwaren echter ziet de ondergetekende nu ook weer niet. Veel van hetgeen bij de bespreking van de loongrensproblematiek voor de werkloosheidsverzekering is gezegd kan ook hier gelden. We zouden ook nog op de resultaten van de aangehaalde enquête kunnen wijzen. Kortheidshalve gaan we hier nu niet verder op in. Er is nog een punt, waarop we hier zouden willen wijzen. Niet, dat het ons aanspreekt, maar in de discussie hebben we het meermalen horen noemen. Het betreft de kwestie van de controle van de Ziektewetpatiënten door de bedrijfsverenigingen. Het wordt soms als een bezwaar gevoeld dat kaderfunctionarissen onder de Ziektewetcontrole zouden worden gebracht. Al kunnen we de psychologie van dit bezwaar wel aanvoelen, we stellen voldoende vertrouwen in de bedrijfsverenigingen, dan dat op dit bezwaar de zaak zal stranden.

ANDERE WELSTANDSGRENZEN

In de aanhef stelden wij, dat bij onze beschouwingen de nadruk zou vallen op de sociale arbeidersverzekeringswetten. Volledigheidshalve willen we er nog op wijzen, dat welstandsgrenzen ook gevonden worden in de vrijwillige ziekenfondsverzekering en de bejaardenverzekering, alsmede in de Algemene Kinderbijslagwet. Aan de volksverzekeringen wordt elders in dit nummer aandacht geschonken. Voor wat betreft de vrijwillige ziekenfondsverzekering kan worden opgemerkt, dat, krachtens overeenkomst tussen ziekenfondsen en medewerkers, voor de vrijwillige verzekering dezelfde welstandsgrens geldt als voor de verplichte verzekering. Althans de laatste jaren is dit aldus

te doen gebruikelijk. In beginsel wordt hier het inkomen in aanmerking genomen, zij het dat een aftrek wordt toegepast per kind. Ook komen nog andere aftrekken voor.

Wat wij met betrekking tot de loongrens in de verplichte verzekering hebben opgemerkt kan m.m. ook voor de vrijwillige verzekering gelden. We willen nog aantekenen, dat in het ontwerp-Ziekenfondswet de welstandsgrens voor de vrijwillige verzekering als het ware wordt gelegaliseerd. Bepaald is namelijk, dat het recht tot het sluiten van een vrijwillige verzekering niet toekomt aan degene, wiens inkomen meer zal bedragen dan de loongrens voor de verplichte verzekering. Kinderbijslagen worden voor het bepalen van de hoogte van het loon buiten beschouwing gelaten.

De ziekenfonds-bejaardenverzekering kent twee welstandsgrenzen, respectievelijk er toe strekkende aan te geven welke verzekerden $\frac{1}{4}$ en welke verzekerden $\frac{1}{2}$ van de kostprijsdekkende premie betalen. De welstandsgrens is ook hier een inkomensgrens. Omtrent de inkomensvaststelling gelden wettelijke normen.

Nieuwe boeken

B. P. DE BONT, Prismagids voor studie en beroep, Utrecht 1962. Uitgave Het Spectrum, 184 blz.

Een handige en instructieve gids voor het maatschappelijke leven, weer een van die deeltjes, waaraan de Prisma-boeken hun bijzondere attractie danken. De schrijver is beroepskeuze-adviseur, die zijn overvloedig feitenmateriaal in een uitermate overzichtelijk geheel heeft gerangschikt. Dit is dan gebeurd naar de vooropleiding, die men heeft gehad (lagere school, beroepsopleiding, ulo, mulo en middelbaar onderwijs). In ieder van deze hoofdstukken worden van een reeks beroepen de theoretische en praktische eisen behandeld: welke vooropleiding men gehad moet hebben, de aard van het werk zelf, welke diploma's nodig zijn etc. Aparte hoofdstukjes worden gewijd aan het BLO-onderwijs, studietoelagen, uitstel van eerste oefening, de bureaus voor studie- en beroepskeuze en aan de mammoetwet. Dan is er een lijst van opvoedingsinstituten opgenomen en een beroepenregister, waardoor men in staat wordt gesteld snel en gemakkelijk zijn weg in deze gids te vinden. Ongetwijfeld een rijke bron van informatie, waaruit zeer velen zullen gaan putten.

HANS KÜNG, Damit die Welt glaube, München 1962, Verlag J. Pfeiffer, 99 blz.

Het boekje draagt als onderschrift

„Brieven aan jonge mensen” en is van de jeugdige — hij werd in 1928 geboren — hoogleraar dr. Küng van de universiteit van Tübingen. Hij geeft daar theologie. Deze brieven aan jonge mensen houden zich bezig met actuele geloofsvraagstukken en de scheiding der christenheid. Met overtuiging geschreven zal het zijn weg wel vinden naar vele jonge lezers.

Nepomuk, München 1962, Verlag J. Pfeiffer.

Dit boekje is samengesteld voor hen, die de godsdienstige vorming van de jeugd verzorgen. Zij zijn een neerslag van gesprekken, die met jeugdleiders tijdens een cursus op de Wohldenberg werden gehouden. Dat gebeurde in een zaal met de „Brücke”. De gesprekken werden onder de bescherming van de H. Joannes Nepomemus, die wel als patroon tegen de watersnood wordt vereerd. Vandaar de titel van het boek. Het is bepaald geen zwaarwichtig boek, het wil geen pasklare recepten geven, maar stimuleren tot een gezonde geloofsbeleving.

BORIS MEISSNER, Sowjetunion und Selbstbestimmungsrecht, Keulen 1962, Verlag Wissenschaft und Politik, 462 blz.

Deze studie verscheen in de serie „Dokumente zum Ostrecht” en werd samengesteld onder lei

ding van een Duitslands beste sowjetologen Boris Meissner. De laatste jaren zijn er reeds een aantal boeken verschenen over de Sowjet-Unie als koloniale mogendheid. De Sowjets hebben immers — zoals in de zittingen van de algemene vergadering van de VN — het westelijke kolonialisme op de korrel genomen als een dankbaar middel om de gekleurde volkeren voor zich te winnen. De Sowjetunie poseerde daarbij als de beschermster en behoeder van het zelfbeschikkingsrecht van de volkeren. Drie jaar geleden diende de Canadese premier Diefenbaker de Sowjet-Unie in een rede voor de VN van repriek, waarbij hij aan het voorbeeld van de Oekraïne aantoonde, dat de enig werkelijke koloniale mogendheid in de wereld van vandaag de Sowjet-Unie is. De Sowjets en in hun voetspoor andere kommunistische leiders reageerden heftig hierop. Duidelijk was, dat deze beschuldigingen een tere en zere plek raakten. Zeer omvangrijk feitenmateriaal kon voor de juistheid van deze beschuldigingen worden aangedragen. Met de hierboven genoemde studie krijgt men naar onze mening een der beste in handen, die over dit onderwerp is verschenen. Behandeld worden de idee van de zelfbeschikking in Rusland tot 1917, de sowjetopvatting van het zelfbeschikkingsrecht, het ontstaan van het Sowjetimperium, de Sowjet-Unie en de ontwikkelingslanden en tenslotte de Sowjet-Unie en het zelfbeschikkingsrecht van het Duitse volk. Het tweede gedeelte van deze studie is documentair en bevat een aantal met zorg gekozen en chronologisch geordende citaten van Lenin, Stalin, Chroestjow en andere sowjetprominenten over de zelfbeschikking, officiële verklaringen van de KPSU hierover. Dit deel wordt dan besloten met het zelfbeschikkingsrecht te plaatsen tegenover de sowjetopvattingen over het volkenrecht. Een studie, die in alle opzichten voldoet aan de hoogste eisen, die men eraan stellen kan.

KARL C. THALHEIM, Grundzüge des sowjetischen Wirtschaftssystems, Keulen, Verlag Wissenschaft und Politik, 175 blz.

Het Bondsinstituut voor de bestudering van het Marxisme-Leninisme is een instelling, die een uitstekend voorbeeld levert van de wijze waarop in de Bondsrepubliek de sowjetologie wordt beoefend. Wij hebben hier wel eens meer de aandacht kunnen vestigen op de door dit instituut uitgegeven studies. De hooggestemde verwachtingen, waartoe zij aanleiding waren, worden in deze nieuwe studie niet beschaamd. De analyse van het economische systeem, die in het boek van Thalheim wordt gegeven, is het resultaat van vele jaren onderzoek. Het zal op de eerste plaats geschikt zijn voor de lezer, die meer dan gewone belangstelling heeft de ontwikkelingen in de Sowjet-Unie. Het economische systeem van de S.U. wordt hierin beschreven vanaf de revolutie. In aparte hoofdstukken wordt aandacht geschonken aan het oorlogskommunisme en de nieuwe economische politiek (NEP), aan de ontwikkelingen tijdens en na de stalinistische periode. Vervolgens worden specifieke elementen van de sowjetekonomie behandeld, de kollektivisatie, de centrale planning, etc. De pogingen tot economische integratie in het oostelijke blok worden eveneens aan een beschouwing onderworpen, evenals de politiek t.a.v. de ontwikkelingslanden. Een uitstekend boek.

GALINA BERKENHOF, Welterlösung, ein geschichtlicher Traum Russlands, München 1962, Verlag Anton Pustet, 226 blz.

De opzet van deze studie is door zorgvuldige analyse en keuze van documenten een onderzoek in te stellen naar het Russische messianisme. In het eerste gedeelte — het beschrijvende — wordt het messiaanse begrip omschreven, het Russische volkskarakter ontleed, naar het begin gezocht van

het Russische zendingsbewustzijn en zijn historische uitwerking. Dit gedeelte wordt dan besloten met een verhandeling over de ontwikkeling van het revolutionaire utopisme naar de ideologie van de bolsjewistische staat. Het tweede gedeelte bevat een keuze uit documenten, gerangschikt rondom een drietal hoofdstukken; Rusland und der Westen, Das Sendungsbewusstsein Russlands en Kritik des russischen Messianismus, een rangschikking overeenkomstig die van het eerste gedeelte. Dit overzicht is gegeven om een indruk te wekken van de naar onze mening zeer geslaagde systematische opzet van deze nuchtere en zakelijke studie. Er ontstond zo een stuk geestesgeschiedenis, die niet alleen interessant is voor de specifiek in dit onderwerp geïnteresseerde lezer. Velen, die trachten de Russische mens te peilen, zullen die boek graag ter hand nemen.

G. SCHENKEL, Gandhi, Zeist 1961, Uitg. mij. W. de Haan n.v., 151 blz.

De Phoenixboeken, de serie, waarin ook dit deeltje verschenen is, hebben ons al enige interessante levensbeschrijvingen opgeleverd. Deze over Gandhi is van zeer deskundige hand. De schrijver kende het land uit eigen ervaring en kent ook de Mahatma persoonlijk. Diens grote betekenis en invloed komt in deze oorspronkelijk in het Duits verschenen biografie zeer goed naar voren. Er zijn vele interessante foto's in opgenomen.

PROF. SIR JOHN E. NEALE, Het leven van Koningin Elizabeth, Zeist 1962, Uitg. mij. W. de Haan n.v. 223 blz.

Elizabeth Tudor (1533-1603) dochter van Hendrik VIII en Anna Boleijn, door Maria Stuart „Englan's bosom serpent" genoemd was een zeer begaafde maar ook wrede en sluwe vrouw. Haar leven speelde zich af in een der meest bewogen periodes uit de geschiedenis van Engeland. De auteur schreef reeds enige beken-

de boeken over het Elizabethiaanse tijdperk. Deze levensbeschrijving werd in Engeland een „biografie van het jaar". Terecht. Een goede greep van de Phoenix-serie.

M. J. KRUECK v. POTURZY-AN, Garibaldi, Zeist 1962, Uitg. mij. W. de Haan n.v. 145 blz.

Giuseppe Garibaldi (1807-1882), zoon van een kleine reder, richtte zijn leven op de eenmaking van Italië. Bij zijn dood rouwde geheel Italië. Hij was een echte volksheld, aanbeden en verguisd, die voor de verwezenlijking van een verenigd Italië zich in de stoutste avonturen stortte. Over dit hevig bewogen leven schreef de in Tirol geboren schrijfster een knappe biografie in een geheel eigen stijl. Zoals gewoonlijk in de Phoenixserie werd aan de uitgave veel zorg besteed. Het boekje bevat vele illustraties.

E. O. REISCHAUER, Geschiedenis van Japan, Zeist 1961, Uitg. mij. W. de Haan n.v., 159 blz.

Dr. Reischauer, in 1910 in Tokio geboren, was ambassadeur van de V.S. in de Japanse hoofdstad. Deze geschiedenis van Japan, waarvoor dr. Constandse een nawoord schreef, stamt dan ook van de hand van een schrijver, die het land en zijn problemen kent. Hij beschrijft de groei naar het Japan, zoals wij dat vandaag kennen en dat in de Aziatische wereld een steeds meer vooraanstaande plaats gaat innemen. Het zal gaarne gelezen worden door hen, die belangstelling hebben voor de internationale politiek. Beknopt en helder geschreven.

A. EN H. ALGRA: Dispereert niet, twintig eeuwen historie van de Nederlanden; derde uitgebreide druk, deel III (428 p; geïllustreerd); uitg. T. Wever, Franeker, 1962.

De eerste twee delen van deze

„historie van de Nederlanden” werden hier reeds besproken. Dit derde deel behandelt op dezelfde wijze als in voorafgaande delen de tijd 1740 tot de Tweede Wereldoorlog. De vlotte verteltrant maakt de uitgebreide behandeling goed leesbaar, hetgeen ook wordt bevorderd door een duidelijke opbouw. Het eigen standpunt dat dat duidelijk uit de tekst spreekt, maakt het geheel nog meer pittig. Voor hen, die een goed leesbare, zeer gedetailleerde tekst over de Historie der Nederlanden wensen zeer aanbevolen. De vele illustraties sluiten meestal goed bij de tekst aan.

K. C.

prof DR HERMANN BECKH
Boeddha en zijn leer, Zeist 1961
W. de Haan n.v. 198 blz.

Dit boek over de stichter van het Boeddhisme verscheen voor het eerst in 1916. De Nederlandse uitgave in de Phoenixserie geschiedde naar de vierde in Duitsland verschenen druk. De bewerking is van M.B.A. Laffrée. Een begrijpelijke samenvatting te schrijven over de leer van het Boeddhisme is een uiterst moeilijke opgave. De in 1937 overleden auteur was hoogleraar in de Oosterse talen en godsdienstwetenschappen te Berlijn. Dat het boek verscheidene herdrukken beleefde bewijst wel, dat de schrijver in opgave is geslaagd. Deel I bestaat uit een omvattende persoonsbeschrijving. Na een algemene uiteenzetting wordt de Boeddha van de legende behandeld en daarna de historische Boeddha. Deel II houdt zich dan uitvoerig bezig met de leer. Ook de lezer, die politiek is geïnteresseerd, zal eenmaal aan deze studie begonnen haar niet gauw uit handen leggen. Immers, voor het begrijpen van de Aziatische wereld is inzicht in de leer van het Boeddhisme, dat vooral in Japan en China verbreiding vond, van veel belang. De Nederlandse uitgave werd verlicht met interessante afbeeldingen.

J. H. C. CREYGHTON S. J.
„INTERNATIONALE ANARCHIE” (292 blz.) uitgegeven door De Brug — Djambatan NV., Amsterdam 1962.

Het machtsevenwicht in de wereld berust momenteel op het bezit van wapens, waarvan de uitwerking buitenmate wordt gevreesd. Een van de meest actuele vraagstukken, waarvoor men zich geplaatst ziet, en waarmee velen zich bezig houden is het vraagstuk van „oorlog en vrede”. Bestaat er een reële mogelijkheid om te komen tot een wereld, welke voorgoed bevrijd zal zijn van de vrees voor de oorlog, maar waarin vrede, vrijheid en welvaart in volle omvang worden ervaren?

Deze vraag is het uitgangspunt het boek „Internationale anarchie” van de hand van Pater Creyghton. De titel klinkt misschien niet erg opbouwend, maar de ondertiteling geeft beter de opzet van het boek weer: „De weg naar een nieuwe wereldorde”. De schrijver beantwoordt de bovengestelde vraag positief, waarbij hij de oplossing niet alleen zoekt in de sfeer van een innerlijke verbetering van de mensen, wat de opvatting is die naar voren komt in de beweging voor morele herbewapening. Pater Creyghton ziet de oplossing in een verbetering van de instellingen waarbij hij denkt aan een wereldgezag, niet via de instelling van de Verenigde Naties, omdat daar het eigen nationale van de Staten nog veel te veel voorop staat. Het door de schrijver voorgestelde wereldgezag ontvangt zijn bevoegdheden rechtstreeks van de mensen en steunt niet op de nationale staten. Er blijven ook na het lezen van dit boek talrijke vragen over, men zal zelfs niet geloven in een dergelijke conceptie. Toch is dit boek belangrijk genoeg om naast de vele andere „conventionele” werken te worden gelezen, al was het alleen maar, omdat het ons weer tot denken brengt en misschien ook tot beslissen.

J. M.

DR. H. L. DROST: „Als vader en zoon in het bedrijf samenwerken". (111 pag.) Uitgegeven door Uitgeverij F. E. D. Amsterdam, 1962.

Het betreft hier een pas verschenen tweede, geheel herziene en bijgewerkte, druk van het reeds in 1957 onder deze titel verschenen werkje, dat zich bezig houdt met de juridisch- en bedrijfseconomische fiscale problemen, die zich voordoen, of kunnen voordoen, wanneer vader en zoon in een bedrijf samenwerken. In de tekst werd de tot op heden verschenen jurisprudentie over dit onderwerp verwerkt.

DR. H. J. M. HOEFNAGELS S. J.: „Sociologische kanttekeningen bij actuele sociaal-politieke vragen" (179 pag.) uitgegeven door J. A. Boom & Zoon C.V. Uitgevers, Meppel, 1962.

In dit boek zijn een aantal reeds eerder verschenen beschouwingen van de hand van Dr. Hoefnagel over een aantal actuele sociaal-politieke vragen gebundeld. Een nadeel, dat aan het in een boek samenbrengen van een aantal artikelen van een schrijver steeds vastzit, is, dat een onderwerp meermalen ter sprake komt. Temeer geldt dit, omdat het gaat over actuele kwesties. Hierdoor is er dan ook geen sprake van het ontwikkelen van een bepaalde visie, die uitmondt in bepaalde conclusies. De visie is er al, en van uit deze worden een aantal sociaal-economische problemen commentarieerd, overigens op een voortreffelijke en originele wijze.

Het gaat hierbij om drie grote groepen van problemen: Loonpolitiek en inkomensverdeling, Sociale orde en welvaartsverdeling en Elementen voor een sociologische verantwoording.

Rest ons alleen nog dit boek aan te bevelen aan allen, die op enigerlei wijze te maken hebben met de problematiek van de menselijke samenleving. Krd

PROF. MR. DR. I. A. DIEPENHORST: „Christelijke politiek" (319 pag.) uitgegeven door Uitgeverij J. H. Kok, N.V., Kampen (1958).

Nu een samenloop van omstandigheden de „anti-revolutionaire of christelijk historische richting" schijnbaar in de verdediging heeft gedrongen, is een nieuwe uiteenzetting van haar beginselen en beleid gewenst om hun een hart onder de riem te steken, die zouden vergeten wat vandaag zoals voorheen de diepste drijfveren en laatste doeleinden zijn voor een verantwoorde politieke werkzaamheid. Aldus geeft de schrijver aan, waarom hij tot het schrijven van dit werk is gekomen. Niet alleen, omdat D. begint met het geven van de visie, die tegengesteld is aan de zijne, is het boek zeer lezenswaardig, maar met name, om de overtuiging, waarmee de schrijver zijn eigen gezichtspunten naar voren brengt, waarbij op verschillende plaatsen het accent wel wat anders komt te liggen dan de traditie in de ARP dat doet. Het is niet geschreven allen voor politieke geestverwanten van Prof Diepenhorst, maar voor een veel bredere kring van lezers, waartoe zeker ook behoren Katholieken met politieke belangstelling. H.

DR. A. HEERTJE: „De kern van de Economie" (135 pag.) uitgegeven door H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden (1962).

Voor degenen, die in het dagelijks leven met de economie worden geconfronteerd en voor hen, die wel eens iets meer willen weten van al de vaktermen, waar achter de schrijvers van artikelen over economische onderwerpen zich verschuilen, is dit boekje van Heertje een waar „handboek". Het is inderdaad de kern van de economie, weliswaar een kern van beduidende omvang, die door de schrijver, zonder het grote verband en de samenhang op essentiële punten uit het oog te verlie-

zen, naar voren wordt gehaald. De hele opzet (vragen aan het eind van ieder hoofdstuk, een kort overzicht van de gehanteerde begrippen en relaties) maakt dit boekje mede tot een hanteerbaar geschrift.

Het gevaar, dat door een populaire behandeling aan de „kern” zou worden voorbij gegaan en dat de ingewikkelde problematiek op het terrein van de economie zou worden gebagatelliseerd is in dit boek niet aanwezig. J. v. d. H.

T. H. TETENS, „Het Nieuwe Duitsland en de oude Nazi's Uitgegeven bij Forum Boekeriej, Den Haag.

De schrijver van dit boek — een voormalige Duitser, thans tot Amerikaan genaturaliseerd en directeur van de Library on Germanic and Related International Problems — heeft met zijn vroegere landgenoten kennelijk een grote rekening te vereffenen. De rekening is nogal lang uitgevullen nl. een heel boek. Tetens poogt in vele bladzijden een Duitsland te schilderen waar het Nazigevaar even groot is als in de jaren voor de rampzalige Tweede Wereldoorlog. Het oordeel dat de schrijver over het Duitse volk uitspreekt is vernietigend. Volgens Tetens wacht de kleine man in Duitsland nog slechts op een nieuwe leider die hem vertelt wat hij moet doen. Voorts beweert hij dat de democratische elementen in Duitsland vee ltez wak zijn om een doeltreffend bolwerk te vormen tegen terugkerend militarisme en Nazisme, en er bestaat, ook al weer volgens de schrijver, terecht angst dat de Duitse stroming zich in de richting van een autoritaire staat beweegt, omdat de Duitsers in de grond van hun hart niet van de democratie houden. Het boek laat geen sprankeltje hoop wat de toekomst van Duitsland betreft. De toekomst is zwart, bijna wanhopig zwart. En juist daardoor wekt het boek onze tegenzin op. Wanneer het de bedoeling van de schrijver is geweest ons te atten-

deren op het Nazigevaar in Duitsland, op het ontbreken van een democratische traditie alsmede van de twijfelachtige waarde van bondgenootschappen met Duitsland, dan heeft hij, door het op deze manier te doen, gefaald.

Nu heeft de schrijver — hoe nuttig zijn boek ook in enkele opzichten kan zijn — ons alleen maar de overtuiging gegeven dat hij dit boek geschreven heeft tot barstens toe vervuld van ressentiment. In een dergelijke gemoedstoestand kan men een roman schrijven, maar niet de Duitse problematiek benaderen.

J. V.

Prof. Dr. F. HARTOG, „Het economische wereldbestel” (228 pag.), uitgegeven door G. J. A. Ruys Uitgev.maatschappij N.V., Amsterdam 1962

De op zichzelf snel evoluerende organisaties op het gebied van de internationale economische samenwerking doen de behoefte gevoelen aan een in deze materie voorlichtend boek. Aan deze behoefte komt de tweede druk van dit reeds in 196 verschenen werk ten volle tegemoet niet alleen door de behandelde onderwerpen, maar ook door de helderheid en de populaire wijze (in de goede betekenis van het woord) van brengen. Dit geldt met name wat betreft het gedeelte dat handelt over de financieel-economische aspecten die men in de hierover bestaande literatuur niet gemakkelijk duidelijker behandeld zal kunnen vinden. Hartog is een productief schrijver, van wiens hand regelmatig publicaties verschijnen. Hetgeen hierbij opvalt is, dat het steeds publicaties zijn, die in een lacune blijken te voorzien.

Deze tweede druk is bijgewerkt tot 1962: in het theoretisch gedeelte is nu opgenomen een korte bespreking van de vraagfactoren, terwijl verder meer aandacht wordt besteed aan de recente ontwikkelingen in de E.E.G. en ten aanzien van de ontwikkelingen op het gebied van de onderontwikkelde gebieden. Kortom aan te bevelen literatuur.

J. H.

DUDLEY DILLARD: „Het economisch stelsel van Keynes” (272 pag.) uitgegeven door C. de Boer-Paul Brand, Hilversum 1962

John Maynard Keynes wordt algemeen beschouwd als een van de grootste —zo niet dé grootste— econoom van deze eeuw. Het economisch denken van vandaag wordt voor een belangrijk deel bepaald en beïnvloed door de vele geschriften, welke van zijn hand verschenen. Vele zijn ook de commentaren en beschouwingen welke aan de theorie van Keynes zijn gewijd. Onder deze neemt het werk van Dudley Dillard: „The economics of John Maynard Keynes” (1948) een zeer bijzondere plaats in.

Het is dan ook een verheugend verschijnsel, dat een van de beste beschouwingen over de theorie van Keynes nu in een uitstekende Nederlandse vertaling is verschenen.

Het werk is verschenen als nummer een in de „Sterrenserie”, waarin onder meer ook nog vertalingen van K. Marx „Das Kapital” en J. A. Schumpeter „Capitalism, Socialism and Democracy” in het vooruitzicht staan. J. v. d. H.

JOHANNES HARDER, Kleine Geschichte der orthodoxen Kirche, München 1961, Chr. Kaiser Verlag 245 blz.

Een boek, dat vooral op het huidige ogenblik (conclie) interessant is. Deze kleine geschiedenis van de Orthodoxe kerk is een betrouwbare gids voor hen, die zich willen oriënteren op de ontwikkelingen, die zich sedert het schisma hebben voorgedaan en die door de russische revolutie en de moderne oekumene weer opnieuw in ons blikveld zijn gebracht. Het is ook voor de politiek geïnteresseerde lezer een leerzaam boek, omdat het ons veel verklaart over de positie van de Russische Orthodoxe kerk onder het huidige regiem. De schrijver bespreekt eveneens de orthodoxe kerken op de Balkan en in Oost-Europa. Het boek bevat een instructieve literatuuropgave en een woordverklaring. Voor het gemak van de lezer zijn er bovendien twee kaarten aan toegevoegd.

WILLIAM MANGER, Pan America in Crisis, Washington D.C., Public Affairs Press, 104 blz.

Steeds meer begint men zich in Europa ervan bewust te worden, dat de ontwikkelingen in Latijns-Amerika van wereldbeslissende betekenis zijn. Toch uit zich dit bewustzijn nog te weinig concreet. Hoezeer wij haast zullen moeten maken, blijkt nog eens uit deze studie van dr Manger, die uit een zeer lange ervaring de moeilijkheden van Latijns-Amerika grondig kent. Weliswaar geschreven voor de Noord-Amerikaan, bevat deze studie tal van behartenswaardige zaken voor de Europese lezer. Dr Manger komt tot de conclusie, dat de beslissingen, die thans moeten worden genomen, voorgoed de afloop van de crisis in Latijns-Amerika zullen bepalen. Een boek, rijk aan feiten en waarschuwingen.

RAPHAEL R. ABRAMOVITCH, THE Soviet Revolution 1917-1939, New York 1962, International Universities Press Inc. 437 blz.

De thans in Amerika wonende schrijver en journalist Raphael R. Abramovitch was ooggetuige van de Russische revolutie. Hij verliet de Sowjet-Unie in 1920 en verbleef tot 1940 in Parijs. In de Verenigde Staten verwierf hij zich in de loop der jaren een grote reputatie als kenner van en boeiend schrijver over de Sowjet-Unie. Het hierbovengenoemde boek is zijn meest recente en voor wat ons betreft de eerste kennismaking met hem. Het is geen emotioneel relaas, maar een nuchtere en zakelijke analyse van de Russische revolutie. Tot opzienbarende conclusies komt de schrijver niet. Hij beperkt zich ertoe de feiten te beschrijven, zoals hij die zelf heeft gezien of uit rechtstreekse Sowjetrussische bronnen heeft kunnen putten. Niettemin — of beter wellicht daardoor — werd zijn boek een boeiende documentaire.

G. F. VICEDOM, Die Mission der Weltregionen, München 1959, Chr. Kaiser Verlag, 182 blz.

De toekomst van het Christendom wordt, naar de mening van de schrijver beslist in Azië en men zou daar-

aan kunnen toevoegen: Afrika. In deze werelddelen ontstaat een religieus ontwaken. De Kerk ziet zich tengover dit alles in een moeilijke positie geplaatst. Men denke maar aan haar positie in de pas zelfstandig geworden landen. Na de tweede wereldoorlog ontstond bovendien in het Westen een geestelijk vacuum, waardoor een aantal godsdienstige bewegingen en sekten ontstonden, die wereldmissionaire taken ondernemen. Dit boek houdt zich met de om dit alles ontstane problematiek bezig en tracht daarop een antwoord te formuleren. Voor wie zich dus bezighoudt met de religieuze problematiek van deze tijd biedt dit boek een verhelderende uiteenzetting, terwijl ook de politiek geïnteresseerde lezer hierin enkele achtergronden ziet belicht, die hem kunnen helpen zijn oordeel te vormen.

THOMAS ROEMER, Kirche —
Atrug und Werden, München,
1962, Verlag J. Pfeiffer, 151 blz.

Een instruktief boekje over de katholieke kerk, dat vooral is geschreven voor jeugdleiders, opvoeders en zielzorgers, maar dat zich naar onze mening ook in politieke discussiegroepen laat gebruiken. Het behandelt vraagstukken als de verdraagzaamheid, de verhouding van de kerk tot de wereldlijke macht, de positie van de leek etc. Aan verscheidene hoofdstukjes zijn discussievragen toegevoegd.

HANS KOHN. Die Welt der Slawen.

IDEM. Russen, Weisrussen, Ukraïner, Frankfurt resp 1960, 1962, Fischer-Bücherei, resp. 302, 282 bl.

Beide deeltjes verschenen in de serie „Bücher des Wissens“. Het eerste bevat de geschiedenis van de west- en zuidslavische volkeren, hun geestelijke, kulturele en politieke ontwikkeling. Het tweede deeltje bevat de geschiedenis van Rusland tot 1801 (Günter Stökl), waarna Kohn het Rusland van de 19e eeuw behandelt, Georg von Rauch de geschiedenis van de Sowjet-Unie en Peter Scheibert van de Oekraïne en Wit-Rusland. Beide deeltjes zijn voorzien van uitvoerige literatuuroppa-

ven. De pocketuitgaven van Fischer kennen een grote en trouwe lezerskring. Al jaren weet men nu deze serie op een hoog peil te handhaven en ook deze boekjes zijn daarin weer hoogtepunten. Wellicht hier en daar iets te gekomprimeerd, leveren zij een boeiend panorama op van de geschiedenis en ontwikkeling van de slavische volkeren. C.

SILVIU CRACIUNAS, Verloren
Voetstappen, Den Haag 1962, Ad.
M. C. Stok (Forumboekery), 245
blz.

Een spannend relaas van een man, die na de bezetting van Roemenië door de Sowjets de strijd voor de vrijheid van zijn land niet opgaf. In het lot van de schrijver is dat van vele anderen herkenbaar, die zich niet bij de knechting van hun landen door het communisme willen neerleggen en die thans rusteloos door de wereld zwerven. Dr Craciunas verzette zich al vanaf het begin tegen de machtsovername, weef, gevangen gezet, te ontvluchten, maar keert daarna toch weer naar Roemenië terug. Als de grond opnieuw te heet onder zijn voeten wordt, poogt hij weer te ontsnappen, maar wordt ditmaal gegrepen. Op hem wordt dan het hele arsenaal toegepast, dat totalitaire regieën tot hun beschikking hebben om de geest van de mens te breken. Fysiek in elkaar gestort, maar geestelijk ongebroken, wordt Craciunas naar een sanatorium gebracht, waaruit hij na vele inspanningen weet te ontsnappen. Nagejaagd duikt hij onder in een zusterklooster, waarvan de religieuzen een harde strijd voeren tegen het regiem en de gelijkschaking. Het verblijf wordt de schrijver ook hier te gevaarlijk en begint opnieuw een zwerftocht, die in de vrije wereld eindigt. Een fel boek en een aanklacht tegelijk.

Dr P. K. HUIBREGTSE, Groen
land, zwarte mensen, Den Haag
1962, Ad. M. C. Stok, (Forum-
boeken), 249 blz.

Een met vele mooie foto's verlucht reisverslag van tochten door Afrikaanse landen: Mauretanië, Senegal, Guinee, Ivoorkust, Niger, Opper-

Volta en Soedan. Dr Huibregtse zit het reizen in het bloed en hij weet er boeiend van te vertellen. Het is echter meer dan een reisverhaal. Het bevat talrijke elementen, waarmee we onze kennis over Afrika kunnen aanvullen, die een idee ge-

ven van de moeilijkheden, die het in zijn ontwikkeling doormaakt en wij zien de mensen, die daarbij betrokken zijn voor ons leven. De in de politiek geïnteresseerde lezer vindt dan ook in dit reisverhaal veel dat hem zal interesseren.

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDAKTIE: MEJUFFR. MR J. F. M. BOSCH, MAG. DR S. STOKMAN O. F. M., DRS J. M. AARDEN
DR L. A. H. ALBERING, DRS M. VAN AMELVOORT, W. M. PERQUIN, G. GIELEN.
REDAKTIESEKRETARIS: DRS J. J. F. M. VAN DER HEIJDEN

JAARGANG 16

FEBRUARI

NUMMER 12

Open Ondernemerschap- De groei van de onderneming

DOOR DR J. A. M. CORNELISSENS

An de reeks belangrijke rapporten en studies, die de laatste tijd zijn verschenen over de herziening van het ondernemingsrecht, is onlangs een nieuw rapport toegevoegd door de Prof. Mr B. M. Teldersstichting.

De reeds eerder verschenen rapporten en studies van recente datum, met name: de dissertatie van Dr I. A. C. van Haren: „Personeelsbeleid en ondernemingsstructuur”, het rapport van het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland: „De structuur en de rechtsvorm van de moderne onderneming” en het rapport van het Nederlands Katholiek Werkgevers-Verbond „De medezeggenschap in de onderneming” zullen wij niet in onze beschouwingen betrekken. De belangstellende lezers mogen wij verwijzen naar een bespreking, die wij hieraan hebben gewijd in het tijdschrift: „Midden- en Kleinbedrijf” van september 1962, 7e jaargang, aflevering 3. Evenmin zullen wij nader ingaan op het rapport van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen, dat onlangs is verschenen. Het rapport moet worden beschouwd als een eerste oriëntatie. Met belangstelling zien wij de resultaten tegemoet van het aangekondigde nader be- raad, dat — naar het zich thans laat aanzien — zal worden vastgelegd in een tweede rapport.

Bij de bespreking van de samenstelling van de Raad van Commissarissen leek het ons nuttig ons niet te beperken tot het rapport van de Prof. Teldersstichting, maar daarnaast ook aandacht te schenken aan de afwijkende ideeën, die zijn neergelegd in het in 1959 verschenen rapport van de Dr Wiardi Beckmansstichting en in de onlangs door Prof. Dr P. A. J. M. Steenkamp te Deventer gehouden rede voor de Katholieke Werkgevers in het Aartsbisdom en in het bisdom Groningen.

Ofschoon wij op verschillende punten bedenkingen tegen het rapport van de Prof. Teldersstichting menen te moeten maken, zouden wij voorop willen stellen, dat wij grote waardering hebben voor de bijzonder kun-

dige wijze, waarop de ontwerpers daarvan zich van hun taak hebben gekwetend.

Degenen, die meer progressieve ideeën zouden hebben gewenst, hebben op verschillende wijzen reeds uiting gegeven aan hun gevoelens van teleurstelling. Bij het lezen van de kritieken viel het ons op, dat deze veelal een opsomming inhielden van negatieve conclusies als: „Geen werknemers-commissarissen of commissarissen van het algemeen belang, geen vennootschapskamer; geen medezeggenschap van werknemers; geen overheidsbeperking van exclusief hoge tantièmes voor commissarissen en directeuren, geen ingrijpende wijzigingen in de machtsverhoudingen in de naamloze vennootschappen en geen vergaande publikatieplicht voor deze vennootschappen”.

Wij kunnen ons volledig indenken, dat bovenstaande punten voor degenen, die streven naar een meer gelijkberechtigde positie van de arbeid tegenover de kapitaalverschaffers moeilijk — of nog meer positief gezegd — nauwelijks te verteren zijn.

Men zal zich echter — naar onze mening — niet kunnen beperken tot deze weinig tot de essentie van de zaken doordringende opmerkingen. De samenstellers van het rapport van de Teldersstichting hebben een grondig gefundeerde kritiek naar voren gebracht tegen de gelijkstelling van de factor arbeid met de kapitaalverschaffers en de leiding. Wanneer men deze mening niet kan delen zal men niet kunnen volstaan met het constateren van feitelijkheden, zonder dieper op de argumenten van zijn tegenstanders in te gaan.

Wij zullen hieronder trachten de voornaamste in het rapport naar voren gebrachte gezichtspunten zo objectief mogelijk te benaderen — en waar dit noodzakelijk is — van kritische opmerkingen voorzien.

DE ONDERNEMING ALS GEMEENSCHAP

Ofschoon het rapport als belangrijkste punt de openheid van het ondernemersschap aan de orde stelt — hetgeen ook blijkt uit de titel — willen wij hieraan niet in de eerste plaats aandacht schenken.

De beschouwingen over de onderneming als gemeenschap meenden wij voorop te moeten stellen, omdat deze geheel afwijken van de opvattingen, welke katholieke auteurs als Prof. Mr C. P. M. Romme, Prof. Mr J. J. M. van der Ven, Dr J. Ph. M. van Campen en Dr I. A. C. van Haren hierover huldigen.

Bij de uitwerking van hun gedachten hebben genoemde auteurs zich sterk laten leiden door de institutionele leer van de Franse hoogleraar Maurice Hauriou. Zij zien de onderneming als gemeenschap waarvan kapitaal, leiding en arbeid de constituerende elementen zijn.

De merkwaardigste punten van de institutionele leer zijn volgens Prof. Mr. J. J. M. van der Ven:

1. Iedere instelling vindt haar oorsprong in een idee en is bijgevolg van geestelijke aard;
2. De verwezenlijking der idee geschiedt door persoonlijke krachten, te onderscheiden in de ontwerpers of (ruimer) de meesters der idee,

weinig gelukkig „elite” genoemd, en de uitvoerders van de tot verwezenlijking strekkende aanwijzingen der elite, welke uitvoerders dan nog minder gelukkig als „massa” worden aangeduid;

3. De institutie pieegt twee ontwikkelingsstadia te doorlopen: zij wordt eerst enkele belichaamd, maar groeit later uit tot een persoonlijkheid (in overdrachtelijke zin).

In zijn artikel wijdt Prof. Van der Ven uitvoerige beschouwingen aan de vraag, in hoeverre bovenstaande elementen van de institutionele leer op de onderneming van toepassing zijn. Wij zullen daarop hieronder niet nader ingaan. Wij willen er hier echter wel op wijzen, dat Prof. Van der Ven het de grote fout van de kapitalistische onderneming acht, dat zij haar werkzaamheid en haar structuur te zeer richt op het onbepaalde winststreven.¹⁾

Nu zouden de samenstellers van het rapport er op kunnen wijzen, dat zij in elk geval afwijzend staan tegenover het onbepaalde winststreven van de onderneming. Zij zouden dit nader kunnen illustreren aan de hand van de beschouwingen, die worden gewijd aan de winstdeling, aan de bescherming tegen massaal ontslag en tegen werkloosheid. In deze gedachtengang kunnen wij hen een heel eind volgen. Wij betreuren het echter, dat onze wegen op dat moment moeten uiteengaan, waarop zij betogen, dat de institutionele leer slechts van toepassing is op de samenwerking tussen kapitaalverschaffers en leiding. Zij zien dan in de onderneming een institutie, waarbij de verhoudingen tussen kapitaal en arbeid in georganiseerd verband zijn geregeld. Hierbij wordt als uitgangspunt een scheiding van beider verantwoordelijkheid genomen.

De grote fout, die in het verleden is gemaakt, is de verwarring van de begrippen onderneming en naamloze vennootschap. Onder naamloze vennootschap verstaat men dan de financieel-economische eenheid, de verhouding tussen leiding en kapitaal; onder het begrip onderneming de sociaal-economische eenheid, waarin contact tussen leiding en arbeid plaatsvindt (pag. 82).

Wij achten het niet waarschijnlijk, dat de hierboven vermelde auteurs zich aan begripsverwarring zouden hebben schuldig gemaakt. Zeer zeker kan men de huidige n.v. als een institutie in de zin van Hauriou beschouwen. Even zo goed laat de leer van Hauriou, naar onze mening, mogelijkheden open de n.v. zodanig te transformeren, dat daarin een nieuw constituerend element wordt opgenomen nl. de factor arbeid. Weliswaar zal dit een „verruiming” van de idee, waardoor de gemeenschap wordt gedragen met zich medebrengen en zullen de constituerende elementen van de „oude institutie” bepaalde verantwoordelijkheden moeten gaan delen met anderen, doch wij zien niet in, dat dit per se zou moeten leiden tot een aantasting van het vrije ondernemerschap. De essentie van de voorstellen van de Teldersstichting is, dat de ondernemer zelfstandig moet blijven, zoveel mogelijk vrij om zijn beleid naar eigen inzicht te voeren en om veel belovende initiatieven te ontplooien, niet gebonden aan te veel regels en voorschriften.

Dit streven is weliswaar zeer waardevol. Aan de andere kant staat hier echter tegenover, dat de arbeid als directe uiting van de menselijke

persoon boven het kapitaal gaat, dat uiteraard een hulpmiddel is.2) Men mag dit streven — aldus vervolgt Paus Joannes — beschouwen als een teken van grotere menselijkheid.

Over de wijze, waarop bovenstaande gedachten van de pauselijkeencycliek kunnen worden verwezenlijkt, zal men van mening kunnen verschillen. Het principe, dat het gewenst is aan de factor arbeid een grotere verantwoordelijkheid toe te kennen dan thans het geval is, zouden wij uit humanitaire overwegingen onaangetaast willen laten.

Bovenstaande kritiek impliceert echter niet, dat de samenstellers van het rapport geen open oog zouden hebben gehad, voor wat Mr van Thiel in zijn onlangs gehouden rede bij gelegenheid van het achtste lustrum van de Katholieke Werkgeversvereniging in het Bisdom Breda noemde, de interne medezeggenschap, de erkenning van de menselijkheid van de arbeider in zijn dagelijkse werk. De in het rapport gewijde passages aan de groei van de verantwoordelijkheid, kleine mensen in grote organisaties, sociale aanpassing, menselijke selectiesystemen leggen, onzes inziens, getuigenis af van het feit, dat men deze aspecten voldoende onder ogen heeft gezien.

„OPEN ONDERNEMERSSCHAP”

Tegenover de zelfstandigheid van de ondernemer behoort, volgens het rapport, een ruime mate van openheid te staan. Zo behoort in de onderneming, die door de n.v. wordt gedreven, de ondernemer-bestuurder duidelijk in de jaarstukken te laten zien, hoe het de naamloze vennootschap in het verslagjaar is vergaan, wat zij heeft gedaan, hoe de vermogenspositie van de vennootschap in werkelijkheid is. Die openheid, groter dan de wet nu eist, vormt dan het uitgangspunt van de voorstellen, die gedaan worden ten aanzien van de voorlichting en van de publiciteit.

Men wil enerzijds een mate van voorlichting, waaruit alle aandeelhouders, dus ook eventuele minderheden, alle potentiële aandeelhouders zich een helder beeld kunnen vormen van de vermogenspositie en van de rentabiliteit van de naamloze vennootschap. Anderzijds streeft men naar een beperking van de voorlichting, omdat men een redelijke bescherming van gegevens wenst, die de n.v. geheim moet kunnen houden, om in staat te zijn doelmatig te concurreren.

Aanbevolen wordt dat de n.v.'s — zowel de open als de gesloten n.v.'s — 3) de jaarstukken vergezeld doen gaan van een schriftelijke jaarverslaggeving en dat de open n.v.'s gehouden moeten zijn dit schriftelijke jaarverslag te publiceren.

De jaarrekening moet aan de volgende eisen voldoen: een zodanige specificatie van activa en van passiva, dat inzicht wordt verkregen in de solvabiliteit en liquiditeit; vermelding van de grondslagen, volgens welke het resultaat is berekend en de activa en passiva zijn gewaardeerd; vermelding van eventuele wijzigingen en van de invloed hiervan op de cijfers; een zodanige specificatie van het resultaat, dat inzicht wordt verkregen in de samenstelling hiervan en in de rentabiliteit van het in de onderneming belegde vermogen.

Het moet, naar onze mening, als een verdienste worden beschouwd, dat hier een poging wordt gedaan de grote ondernemingen voor een heel eind „open te breken”.

Wij zouden hierbij echter willen opmerken, dat in het rapport de openheid van de n.v. te veel wordt benaderd om de belangen van het beleggend publiek te dienen en dat met name de belangen, die de werknemers hebben bij een goede voorlichting te weinig worden geaccentueerd. De thans bestaande situatie, waarbij de bedrijfsleiding meestal alleen de volledige beschikking heeft over de relevante gegevens en waarbij de werknemersorganisaties nagenoeg in het duister tasten, zouden wij ook voor de „besloten” n.v.'s niet willen continueren. In dit opzicht spreken ons de argumenten van de Dr Wiardi Beckmanstichting geen onderscheid te maken tussen de „besloten” en de „open” n.v.'s meer aan dan die van de Teldersstichting. Het leek ons daarom nuttig de argumenten van de Dr. Wiardi Beckmanstichting woordelijk weer te geven.

1. Bij de besloten n.v.'s staan, al is de kring van aandeelhouders betrekkelijk klein, vaak grote publieke belangen op het spel. Het moet dus gewenst worden geacht, dat de openbare opinie zich een oordeel kan vormen over de ontwikkeling van deze bedrijven.

2. N.V.'s van vergelijkbare grootte in een zelfde bedrijfstak zullen als regel open n.v.'s zijn, die dus in elk geval wel onder de publikatieplicht vallen. Uit een oogpunt van rechtsgelijkheid is het dan meer bevredigend, wanneer deze besloten n.v.'s geen uitzonderingspositie innemen..

3. Juist ten aanzien van de grote besloten n.v.'s is de kans het grootst, dat zij binnen afzienbare tijd notering ter beurze zullen aanvragen. Wanneer men nu de publikatieplicht tot open n.v.'s beperkt, dan zou dit deze n.v.'s er toe brengen het besloten karakter te handhaven, ook wanneer dit een gezonde ontwikkeling van het bedrijf in de weg zou dreigen te staan. Het uitbreiden van de publikatieplicht tot de grootste besloten n.v.'s voorkomt het ontstaan van deze psychologische barrière. 4)

DE ONDERNEMING EN DE OVERHEID, VOORZOVER DIT BETREFT DE BENOEMING VAN COMMISSARISSEN VAN HET ALGEMEEN BELANG.

Terecht wordt aan het begin van het hoofdstuk, dat handelt over de verhouding van de overheid tot de onderneming gesteld, dat deze steeds in het middelpunt van de politieke strijd om de economische orde heeft gestaan.

In socialistische kringen werd de kritiek op het stelsel van ondernemingsgewijze produktie geboren uit de overtuiging, dat ook in het bedrijfsleven het belang van de gehele gemeenschap boven alles moet gaan. Zo kwam men aanvankelijk tot de gedachte van de socialisatie: alle ondernemingen zouden door de gemeenschap moeten worden overgenomen. Zoals uit het rapport van de Dr Wiardi Beckmanstichting blijkt, is men de bezwaren van een dergelijk stelsel gaan inzien.

In hoofdzaak keert de kritiek in bovenvermeld hoofdstuk zich tegen het voorstel van de Dr Wiardi Beckmanstichting de Raad van Commissaris-

sen voor een derde deel te laten bestaan uit commissarissen van het algemeen belang.

De samenstellers van het rapport stellen zich op het standpunt, dat de benoeming van commissarissen van het algemeen belang tot spanningen in de onderneming zal leiden.

Men acht twee mogelijkheden denkbaar:

Of de commissarissen van het algemeen belang leggen hun wil op aan de leiding of de commissarissen van het algemeen belang identificeren zich met de onderneming.

Ook al zou men niet afwijzend staan tegenover de benoeming van commissarissen van het algemeen belang, dan zal men zich, naar onze mening, ernstig op de vraag dienen te bezinnen, of de tijd daarvoor thans reeds rijp is. Indien men de huidige ontwikkelingen nader analyseert, dan zal men niet kunnen ontkennen, dat de meest uiteenlopende opvattingen worden gehuldigd over de samenbrenging in één institutioneel verband op basis van gelijkwaardigheid van kapitaal en arbeid. Slechts met inspanning van alle krachten zal mogelijkerwijze in de toekomst worden bereikt, dat de van de zijde van de arbeid gewenste grotere verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in de onderneming een zodanige vorm wordt gegeven, dat de thans daartegen van de zijde van de kapitaalverschaffers en van de leiding geuite bezwaren komen te vervallen. Bij meningsverschillen tussen kapitaal, arbeid en leiding zullen de commissarissen van het algemeen belang zich vrij frequent voor de precaire situatie zien geplaatst partij te kiezen, hetgeen naar alle waarschijnlijkheid tot gevolg zal hebben, dat de partij, die zich in het ongelijk gesteld voelt, zich in een afweersituatie ten opzichte van de andere zal stellen. Een en ander zal op zichzelf reeds tot verscherping van de tegenstellingen leiden, hetgeen uiteraard ernstig afbreuk zal doen aan de verwezenlijking van de gedachte van de medezeggenschap.

Verder zal opneming van commissarissen van het algemeen belang in de Raad van Commissarissen tot gevolg hebben, dat het de overheid, door de stringente bindingen, die met het bedrijfsleven ontstaan, steeds moeilijker zal zijn onafhankelijk van het bedrijfsleven een eigen politiek beleid te voeren.

Tenslotte vragen wij ons af, of de institutionele leer — die, zoals wij hierboven zagen door verschillende katholieke auteurs wordt aangehangen — voldoende ruimte laat om commissarissen van het algemeen belang een plaats in de ondernemingsgemeenschap toe te kennen. Weliswaar bestaan er volgens de gangbare katholieke opvatting geen principiële tegenstellingen tussen het algemeen belang en het particuliere belang. Ponsioen merkt hierover op: „De persoon is zowel uit en voor zichzelf als uit en voor de ander: persoonlijk en andermans welzijn zijn gelijkelijk ons levensdoel... Ons welzijn kan niet in strijd zijn met mijn of met Uw welzijn. Schade aan de persoon is door het feit zelf schade voor de groep, schade voor de groep is schade aan de persoon. Ondanks het feit dat er in wezen geen principiële tegenstellingen zijn tussen algemeen welzijn en particulier belang, valt het echter niet te ontkennen, dat kleinere eenheden in de maatschappij elk een eigen doel nastreven. Naast de on-

nderneming worden o.a. vermeld het gezin, de vakvereniging en de vriendenkring.5)

Wij realiseren ons voldoende, dat de belangen van de staat zeer groot zijn, voor wat de ontwikkelingen betreft, die zich binnen de ondernemingen voltrekken. Van de andere kant dient echter, naar onze mening, te worden opgemerkt, dat een wezenlijke inbreuk zou worden gemaakt op de eigen levenssfeer van deze micro-groepen, wanneer de staat zich met deze eenheden zou integreren en op deze wijze zou trachten bepaalde politieke inzichten ingang te doen vinden.

ARBEIDERSCOMMISSARISSEN.

In heta rapport wordt het in strijd met de gezagsverhoudingen geacht, dat werknemers uit de onderneming in de Raad van Commissarissen zitting hebben: de werknemer kan uit de aard van de zaak geen deel uitmaken van een college, dat toezicht moet houden op personen, aan wie hij op zijn beurt zelf weer ondergeschikt is. Wie in de mening verkeert, dat een groep mensen behoorlijk kan werken zonder gezagsverhouding, of dat de aangeduide situatie de gezagsverhouding niet scheef zou trekken heeft een te rooskleurige kijk op de menselijke natuur. Voor de vertegenwoordigers van de werknemers geldt, dat zij onherroepelijk in een tweeslachtige positie zullen komen te verkeren, waardoor zij het vertrouwen van de werknemers dreigen te verspelen. Als zij zich met de leiding identificeren, verliezen zij hun bestaansreden als speciale arbeidersvertegenwoordigers.

In de rapporten en studies, die de laatste tijd over de herziening van het ondernemingsrecht zijn verschenen, treft men de hierboven weergegeven gedachten over de verstoring van de gezagsverhoudingen binnen de onderneming meer aan. De Eindhovense leraar Prof. Dr P. A. J. M. Steenkamp heeft onlangs een poging gedaan genoemde bezwaren te ondervangen door geen werknemers uit het bedrijf als representanten van de arbeid in de Raad van Commissarissen op te nemen, maar andere vertrouwensmannen van de werknemers. Vereist zal echter zijn, dat deze personen het vertrouwen genieten van de arbeid. Dit kunnen zijn voor-aanstaande vakverenigingsfunctionarissen, maar ook een burgemeester, een accountant of advocaat of andere voor-aanstaande burgers, mits zij het vertrouwen van de arbeid hebben. Men kiese sociaal bewogen figuren, die voldoende deskundigheid hebben en die met de overige commissarissen en de ondernemingsleiding tot op zekere hoogte „dezelfde taal" spreken. Opneming van werknemers uit de ondernemingsraad heeft — volgens Prof. Steenkamp — als bezwaar, dat deze veelal niet deskundig zijn. Verder bestaat het gevaar voor tegenstelling en voor de doorkruising van de ondernemingshierarchy. Het gaat in feite niet om het stemmenaantal, doch om de aanwezigheid van de arbeid in de Raad van Commissarissen.6)

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, welke moeilijkheden het in de praktijk met zich medebrengt de arbeid in de onderneming een plaats te verlenen, die gelijkwaardig is aan die van de kapitaalverschaffers en van de leiding.

Daarom gaan velen, die bereid zijn de arbeid een grotere verantwoorde-

lijkheid toe te kennen voor de gang van zaken in de onderneming dan thans het geval is, het in de richting zoeken de organen van de onderneming een meer genuanceerde samenstelling te geven. Het komt ons voor, dat deze voorstellen getuigenis afleggen van constructief denken. Het overspannen idealisme, waarmede in 1948 de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie is tegemoetgetreden, heeft blijkbaar plaats gemaakt voor een meer op de praktijk afgestemde benadering van de problemen. Zou dit beraad — evenals dat van de Prof. Teldersstichting — tot de conclusie leiden, dat de organen van de onderneming niet een zodanige vorm kunnen worden gegeven, dat de arbeid daarin een eigen plaats krijgt, dan zou dit — naar onze mening — getuigen van een onderwaardering van de positie, die de arbeid in de moderne onderneming inneemt.

De door Prof. Steenkamp gedane voorstellen de Raad van Commissarissen een meer genuanceerde samenstelling te geven door de opneming van vertrouwensmannen van de arbeid in deze organen achten wij bijzonder belangrijk. Van de andere kant vragen wij ons af, of deze voorstellen voldoende recht laten wedervaren aan de in de pauselijke encyclieken naar voren gebrachte gedachten bepaalde elementen van het maatschapscontract in de verhouding werkgever-werknemer te laten doordringen.

Ongetwijfeld zullen de Pausen niet hebben bedoeld, dat de uitvoerende arbeid een gezaghebbende positie in de onderneming kan deelachtig worden. Men zou hier de osmose te ver doorvoeren en de constituerende elementen in de gemeenschap hun eigen taak ontnemen. Zeker dragen de voorstellen van Prof. Steenkamp bij tot verwezenlijking van de in de pauselijke encyclieken neergelegde gedachten, wanneer hij het denkbeeld oppert vooraanstaande functionarissen uit werknemerskringen in de Raad van Commissarissen zitting te doen hebben. Wij zien echter niet in, dat de gedachten van de pauselijke encyclieken verder zullen worden uitgebouwd, wanneer burgemeesters, accountants, of andere vooraanstaande burgers — hoe sociaal begogen zij ook mogen zijn — de commissaris zetel zullen gaan bezetten. Het ontgaat ons, waarom het zitting nemen van werknemers uit de eigen onderneming, die de daarvoor vereiste capaciteiten bezitten, in de Raad van Commissarissen, noodzakelijkerwijze zou moeten leiden tot een verstoring van de gezagsverhoudingen in de onderneming. Wij stellen met opzet werknemers uit de eigen onderneming, die de daarvoor vereiste capaciteiten bezitten, ten einde het voorbeeld van de portier op de commissaris-zetel bij voorbaat uit te schakelen.

Wanneer men werknemers uit de eigen onderneming tot commissaris benoemt, zal men weliswaar in de eerste plaats zijn keuze moeten doen uit werknemers uit het eigen bedrijf, die hoger gekwalificeerde arbeid verrichten, doch in ieder geval zal men hierdoor bereiken, dat de hierboven besproken institutionele gedachte op enigerlei wijze ingang kan vinden. Wanneer zorg wordt gedragen voor goede contacten tussen de ondernemingsraad en arbeiderscommissarissen, zien wij niet in dat dit — zoals in het rapport van de Teldersstichting wordt betoogd — tot nieuwe spanningen zou behoeven te leiden. Door het overleg zal kunnen worden voorkomen, dat er een vervreemding optreedt tussen arbeiderscommissarissen en de werknemers uit de onderneming. In dit opzicht delen wij volledig de mening van

Prof. Steenkamp, dat de vertegenwoordiging van de arbeid in de Raad van Commissarissen nieuwe perspectieven kan openen.

Wanneer wij hierboven hebben gepleit voor het verder ingang doen vinden van de institutionele gedachte met betrekking tot de verhouding werkgever-werknemer, mag men hieruit niet concluderen, dat wij deze leer tot dogma zouden willen verheffen. Opneming van werknemers uit de eigen onderneming, die met uitvoerende arbeid zijn belast, in de Raad van Commissarissen, zou — naar onze mening de institutionele gedachte het best tot haar recht laten komen. Doch hoe vaak blijkt niet, dat idealisme en alledaagse leven met elkaar in botsing komen en prille idealen aan hun eigen overspannenheid ten gronde gaan. Vaak zal het dan ook voorkomen, dat in de praktijk zal moeten worden volstaan met de opneming in de Raad van Commissarissen van personen, die voortkomen uit de werknemersorganisaties. Om hun taak naar behoren te kunnen vervullen zullen deze vertegenwoordigers van de arbeid op het moment, waarop zij hun benoeming tot commissaris aanvaarden, moeten ophouden in dienst van deze organisaties te zijn.

De taak van de arbeiderscommissarissen zal uiteraard uiterst moeilijk zijn, te meer omdat zij — na afweging van de meest uiteenlopende belangen — hun beslissingen dienen af te stemmen op die van de onderneming. Bij de door ons bepleite meer genuanceerde samenstelling van de Raad van Commissarissen bestaat niet het gevaar van botsing tussen kapitaalverschaffers en leiding enerzijds en de uitvoerende arbeid anderzijds, omdat wij de arbeiderscommissarissen volledig gelijk willen stellen met de andere commissarissen en zij derhalve niet langer beschouwd worden als werknemers.

Onze voorstellen vonden mede hun grondslag in het feit, dat in het rapport van de Teldersstichting terecht wordt gesteld, dat wij het ons als klein land moeilijk kunnen veroorloven een vennootschapsrecht in het leven te roepen, dat principieel afwijkt van dat van het buitenland (de andere EEG-landen of de andere landen, waarvan belangrijke ondernemingen zich in Nederland willen vestigen of reeds gevestigd hebben.)

DE INSTELLING VAN EEN VENNOOTSCHAPSKAMER

Terwijl in het rapport een reeks van voorstellen worden gedaan tot verbetering van de huidige wettelijke voorschriften inzake de verslaggeving, ziet men geen heil in de instelling van een vennootschapskamer.

Deze gedachte kunnen wij in zoverre onderschrijven, dat wij van een beroepsrecht ter bescherming van de werknemersbelangen — zoals dit in het onlangs verschenen rapport van de Katholieke Werkgeversvereniging is bepleit — weinig praktische effecten verwachten. Indien men, zoals in bedoeld rapport wordt voorgesteld — een beroepsrecht zou willen toekennen bij fusie, overname van de onderneming, masaal ontslag of verplaatsing, zal men zich ter dege op de vraag dienen te bezinnen, of een administratieve procedure ten aanzien van een typisch dynamische instelling als de onderneming in praktijk enige zin kan hebben. Aan eenmaal genomen beslissingen, die meestal zuiver in de beleids sfeer zijn gelegen en veelal een ge-

heel nieuwe rechtssituatie in het leven zullen roepen, zal in de regel snel uitvoering worden gegeven, zodat het nagenoeg onmogelijk zal zijn deze na verloop van tijd ongedaan te maken. Bij het geven van haar beslissing zal de oordeelgevende rechterlijke instantie dan ook meestal zelf tot de conclusie komen, dat het doen van een uitspraak weinig zin heeft.

Tot een dergelijke conclusie komen wij echter niet ten aanzien van de taak, die men vaak aan de vennootschapskamer wil toekennen met betrekking tot het toezicht op de naleving van de publiciteitsvoorschriften.

Indien dit toezicht in een niet al te straffe preventieve vorm wordt gegoten, kan dit op waardevolle wijze bijdragen tot verwezenlijking van de ideeën, die de samenstellers van het rapport van de Teldersstichting beogen met betrekking tot een grotere openbaarheid in de onderneming.

1) Prof. mr. J. J. M. van der Ven, Sociologische opmerkingen over de onderneming, De naamloze vennootschap, november 1948, pag. 139-143.

2) Mater et Magistra, par. 67.

3) Onder open n.v.'s zouden wij willen verstaan de n.v.'s, waarvan noch het kapitaal bij eerste uitgifte of bij uitbreiding, noch leningen bij openbare inschrijving zijn geplaatst en waarvan noch voor het kapitaal noch voor de obligaties een open markt bestaat. Onder besloten n.v.'s, de n.v.'s, die voor de voorziening van hun kapitaalbehoeften geen beroep doen op het belegend publiek.

4) De hervorming van de onderneming, Herziening van het Vennootschapsrecht in verband met medezeggenschap in en toezicht op de onderneming, Amsterdam 1959, pag. 124 en 125.

5) Dr. J. Ponsioen S.C.J., De menselijke samenleving, Bussum 1953, pag. 171 en 172.

6) Prof. dr. P. A. J. M. Steenkamp, Vergadering van de Katholieke Werkgevers in het Aartsbisdom en in het Bisdom Groningen, gehouden te Deventer op 28 november 1962, zie Katholieke Werkgever 28 november 1962, no. 24.

Macht en Recht van „Pressure Groups”

DOOR Prof. Mr. L. G. A. SCHLICHTING

Over „pressure groups” wordt heden zo druk gediscussieerd als een eeuw geleden over politieke partijen. Terwijl de naam nog wel een kwade klank heeft, is het feitelijk bestaan en werken van invloedsgroepen en belangenorganisaties op het politieke veld allang geen schokkende ontdekking meer, en overwegingen aangaande hun bestaansrecht en regeling lopen vaak rechtlijnig over in die over het meerkamerstelsel en de doelmatige inrichting der volksvertegenwoordiging. In het volgende overzicht worden, buiten alle feitelijke details van het concrete tableau om, enkele theoretische aspecten van hun macht en recht belicht.

Om te beginnen kunnen wij „pressure groups” wel omschrijven als organisaties, die ter bevordering van particuliere belangen van haar leden invloed uitoefenen (of trachten uit te oefenen) op openbare wetgevings- en bestuursorganen. Deze omschrijving blijkt straks misschien nog te eng.

Met het woord „invloed” vervangen en vervagen we het woord „pressure”. Onder „pressure” wil men veelal — al spreekt dan niet vanzelf — een druk verstaan, die met enigerlei „dreiging” gepaard gaat. Maar „dreiging” is óók een rekbaar begrip. Feitelijke bedreiging met directe acties of non-coöperatie zal slechts in zeldzame gevallen voorkomen; daarentegen „dreigt” iedere invloedrijke groep, als zij haar wens niet vervuld ziet, impliciter met een in politieke verhoudingen niet onbelangrijke ontstemming.

Waar wij van organisaties spreken, doet zich allereerst de vraag voor, of wij onder „pressure groups” slechts die organisaties willen rekenen, die uitsluitend of in hoofdzaak ten doel hebben de bedoelde invloed op openbare organen uit te oefenen, dan wel óók die menigte van georganiseerde groepen, die als organisaties andere en wijdere doelstellingen hebben, maar bij gelegenheid de belangen van haar leden tegenover de openbare organen met enige druk tot gelding brengen.

Gewoonlijk worden beide typen naast en door elkaar in de lijst van „pressure groups” opgenomen, die aldus van kerken en loges over vak- en beroepsbonden, via verenigingen van veteranen, drankbestrijders en dierenbeschermers, kasteelbewoners en vrienden-van-het-paard, verloopt tot comités vóór of tegen één bepaalde actuele overheidsbeslissing.

Het groeps karakter is echter van soort tot soort geheel verschillend.

De aanduiding van een kerkgenootschap als een bij gelegenheid optredende „pressure group” zegt ons niets over haar eigen gemeenschapsaard en ook niet over haar verhouding tot de staat. Hetzelfde geldt voor een gemeente, als die soms tegenover de staatsoverheid voor een bepaald belang diverse niet-ambtelijke invloedsmiddelen in het werk stelt. De omroep-organisaties, die regelmatig de toonladder van invloedsvormen bespelen, hebben nochtans hun eigen groeps karakter in heel andere sociale verhoudingen verankerd. Daartegenover zijn dan organisaties-ad-hoc aan te wijzen, die overigens heterogene elementen slechts verbinden tot het éne doel om op een bepaald punt van wetgeving of bestuur een bepaalde beslissing te bevorderen of te voorkomen. In sommige gevallen is er van een „groep” eigenlijk geen sprake: de historie van de wettelijke totstandkoming van de commerciële televisie in Engeland, beschreven in een boek dat „Pressure group” heet, wijst in eerste instantie slechts gecombineerde initiatieven en manipulaties van enkele personen uit, door generlei groepsverband verenigd.

„Group pressure”, als pendant van „pressure group”, heeft dan ook van soort tot soort een verschillende aard.

E. S. Finer in zijn boek over „The anonymous empire” wil deze moeilijkheid omzeilen door niet een bepaalde soort van groepen, maar een bepaald type van activiteit — „lobbyism” — als voorwerp van zijn studie te nemen. De groepsverbanden, die hetzij ex professo, hetzij incidenteel dit „lobbyism” bedrijven, rangschikt hij dan in 8 categorieën. Ten eerste die van handel en industrie, hetzij als ondernemingen of op personele basis georganiseerd. Vervolgens de organisaties van werknemers, die van de coöperaties en die van de vrije beroepen. Op de vijfde plaats noemt hij allerlei „burgerschaps”-verbanden van algemeen karakter; daaronder tellen dan vredes-, anti-vivisectie-, vrijhandels- en burgerrechtsgenootschappen, liefdadigheids-, kindercare-, matigheids- en dierenbeschermingsverenigingen, alsook verenigingen van gemeenten en dergelijke, die voor de handhaving of ontwikkeling van staatsrechtelijke instellingen opkomen.

In deze vijfde en zesde soort moet Finer dan toch terugkomen op het onderscheid tussen groepen, waarin reeds een interne belangengemeenschap van de groep op de voorgrond staat, en andere organisaties, die geheel of vooral op externe propaganda voor een bepaalde zaak gericht zijn.

Zijn zevende categorie tenslotte omvat de kerken en verenigingen voor kerkelijke en daarmee verwante doeleinden, en de achtste de organisaties die zich interesseren voor onderwijs, ontspanning en cultureel leven, van universiteiten tot heemschut-verenigingen, vrienden-van-het-derde-program enzovoorts.

Wat in deze brede opsomming, die aan de systematiek ontsnapt, onze bijzondere aandacht verdient, is de categorie van de genoemde *algemene* burgerschapsbelangen. Wij hebben daarbij immers niet te maken met de particuliere eigenbelangen van de leden van een groep, maar juist met algemene (of verondersteld-algemene) belangen, waarvoor een groep of aantal van particulieren zich warm maakt. De term „particulier belang” vervaagt of verheft zich dan tot particuliere belangstelling. Deze soort

van „pressure groups” behoort veelal tot het extern-propagandistische type; zij kunnen soms strevingen van zuiver politieke aard belichamen (kiesrechthervorming, pacifisme) en een belangrijk politiek ferment vormen.

Even talrijk en veelvormig als de groepen en groeperingen, die „lobbyism” uitoefenen, zijn de manieren, waarop dit gebeuren kan. Informeren is de meest algemene bezigheid en vaak tegelijk de draaggolf voor andere vormen van beïnvloeding, die reiken van pleiten en betogen tot penetreren en infiltreren en het verdelen van gunsten en geschenken. Zij kunnen hun actie richten op wetgevende en bestuurscolleges in hun geheel of op afzonderlijke delen of leden daarvan en op de publieke opinie of afzonderlijke organen van opinievorming of ook individuele publicisten. Beïnvloeding van de publieke opinie en invloedsoefening via de publieke opinie treedt vaak zozeer op de voorgrond, dat men de naam „lobbyist” soms vervangt door die van „public relations officer”, zonder dat zulk een functionaris overigens van minder openbare wegen afkerig behoeft te zijn.

Drs. M. J. Brouwer heeft in het schema, waarmee hij zijn inleiding van 1958 illustreerde, als subjecten en objecten van wederzijdse beïnvloeding slechts vijf collectieven opgenomen, n.l. het totale complex van „pressure groups”, de overheid, het publiek, de massa-media en de politieke partijen, en hij kwam daarmee reeds op een miljoen van mogelijke relaties, waarbij in iedere relatie de beïnvloeding zoveel vormen kan hebben als een vindingrijke geest maar kan bedenken.

Aan deze vaststelling, dat „invloed” zo uitgebreid en zo veelvormig is als de samenleving zelf, zouden we drie opmerkingen willen toevoegen.

De eerste is, dat grote en sterke groepen, om hun invloed te doen gelden, vaak in het geheel geen „lobbyism” als een bijzondere soort van werkzaamheid van node hebben. Zij behoeven zich niet direct tot de openbare bestuursorganen, noch zelfs onmiddellijk tot de publieke opinie te richten, maar slechts tot haar eigen kring. Een herderlijk schrijven bijvoorbeeld, in de kerken voorgelezen, kan alle effecten van „pressure” hebben. Met andere woorden: de invloed *is* er, en behoeft niet altijd in een extern-gerichte handeling uitgedrukt of uitgeoefend te worden.

De tweede opmerking is, dat wij — terecht of ten onrechte — geneigd zijn om in het woelige patroon van invloeden en tegen-invloeden een bijzondere stootkracht toe te kennen aan *nieuwe* manieren of technieken; het zijn misschien de nauwe banden met de publiciteit, die ook in deze concurrentie een premie aan het nieuwe geven.

De derde is, dat wij het meest beducht zijn voor de vormen, die zich het meest aan de publiciteit onttrekken.

Pressure-groepen kunnen dus even goed invloeds-groepen of machts-groepen heten. En hun „macht” is het juist, waardoor zij een politiek probleem uitmaken.

Alle invloed is in zekere mate macht. „Het is ondenkbaar”, schreef Montesquieu in zijn „Geschiedenis van de Romeinen”, „dat rijkdom geen macht zou geven”, en men kan het woord „rijkdom” hier gerust omzetten in maatschappelijke status of gewicht, waarbij soortelijk gewicht en aantal eenheden tegen elkander opwegen.

Dat is niet alleen het geval in zover politiek inzicht, gedrag en keuze

van de individuele burger mede door zijn maatschappelijke milieus en bindingen bepaald worden, terwijl een „zuiver-politieke" keuze van hem de uiterste abstractie zou eisen. Maar iedere maatschappelijke invloed is in zekere mate óók een politieke factor omdat de politieke macht in de levende maatschappij niet scheikundig of met waterdichte schotten van de andere machts- en invloedsvormen is af te zonderen. Dat is het echter juist wat iedere staatsorde pooft te doen. Zij omschrijft, ordent en verdeelt „de" macht als een rechtmatig, volkomen en doeltreffend patroon, dat als zodanig uit het weefsel der maatschappelijke verhoudingen wordt afgezonderd en er als een dwingende vorm aan wordt opgedrukt. Maar dat patroon maakt geen einde aan al de andere maatschappelijke invloeden, aan de macht die in de sociale verhoudingen „vulgivaga" verstrooid is.

Een vergelijking van „pressure-groups" met politieke partijen kan in dit opzicht leerzaam zijn.

Het onderscheid tussen „pressure-groups" en politieke partijen wordt gewoonlijk in een vijftal punten gemarkeerd. Ten eerste heet het, streeft een partij naar de regeringsmacht en ontvouwt daartoe een program, dat *het geheel* van de taken der regering omvat. De Jong noemde de partij in zijn voordracht op het reeds vermelde congres in 1958 een „politiek-actief totaliteitsverband". Een „pressure-group" daarentegen beperkt haar toeleeg tot één of enkele bijzondere punten van het staatsbeleid; zij is in de termen van De Jong een sector- of uniteitsverband. Ten tweede stelt een partij kandidaten voor de verkiezing van de vertegenwoordigende lichamen; een „pressure-group" doet dat niet, maar zoekt steun en hulp bij personen van alle richtingen; haar eigen agenten hebben geen politiek program noch politieke ambitie.

Dit zijn wel de twee duidelijkste distincties. Drie andere zijn minder markant. Een partij, strevend naar „de" macht, maakt haar concrete eisen en actuele doelstellingen in zekere mate aan dat streven ondergeschikt; zij is dus „soepel" in haar concrete gedragingen. Een „pressure-group" daarentegen is eenkennig vastgelegd op de bevordering of bestrijding van een bepaald besluit. Ten vierde: Een partij heeft een aanhang met zeer verschillende graden van participatie en verbondenheid; voor de meerderheid ervan bestaat die slechts in een betrekkelijk vage voorkeur. Bij een „pressure-group" daarentegen kan men slechts de georganiseerde contribuenten tellen. En ten vijfde: Een partij weegt vooral door het getal van haar aanhang; een „pressure-group" veeleer door het soortelijk gewicht van haar leden.

De twee laatste verschillen zijn zeker niet scherp, of slechts bij een bepaald soort van „pressure-group" toepasselijk. Inzover men grote groepen: vakbonden, kerken en dergelijke, als „pressure-group" laat gelden, varieert ook hun aanhang van militant tot nominaal of zelfs maar virtueel. Ook wat het stellen van kandidaten betreft, kan men zeker opwerpen, dat invloedsgroepen binnen de partijen hun eigen voorkeurskandidaten pousseren, en dat zij onder de gekozenen hun eigen „agenten" zoeken en handhaven.

Blijft dus de algemeenheid van machtstreven en program, waarvan de „souplesse", op de derde plaats genoemd, mede een uitvloei is. Hier

ligt, m.i., inderdaad het grote inwendige onderscheid, al zullen wij moeten erkennen, dat ook dit niet altijd opgaat. In een veelheid van partijen, zoals de E.V. die begunstigt, kunnen er zijn — met name splintergroepen — die feitelijk niet naar regeren of ook maar mede-regeren streven en wier program zich — tenminste in zijn beoogd effect — slechts op enkele punten van het regeringsbeleid toespitst. Sommige splintergroepen flankeren (meer of minder hinderlijk) een grotere partij; het zou niet gezocht zijn, ze als „pressure-groups” in partijvorm te beschouwen.

Doch als wij nu het totale karakter van de macht, waarnaar zij streven, als voornaamste karakteristiek van de partijen aanvaarden, merken wij op, dat juist op grond van die totaliteit de politieke partijen tot voor betrekkelijk korte tijd, — minder dan een eeuw, — als onkruid in de staatstuin werden beschouwd, en dat hun feitelijk aandeel aan en hun betrekking tot „de” macht pas in de na-oorlogse tijd hier en daar formele erkenning heeft verworven.

Voor de democraten van de Franse revolutie sloot de theorie van het sociaal verdrag, dat de staatsmacht onmiddellijk uit individuele wilsacten liet ontspringen, zich aan bij de centralistische erfenis der monarchie om iedere vorm van groepsmacht, hetzij politiek of slechts maatschappelijk, te veroordelen. Alle „corps intermédiaires” golden als verderfelijk. Rousseau zelf was daarin voorgegaan; als men ze niet kon uitroeien, meende hij, moest men ze zozeer vermenigvuldigen, dat zij weer tot individuele verstrooiing werden teruggebracht. „Bijzondere maatschappijen”, verklaarde Mirabeau, „die binnen de algemene maatschappij geplaatst zijn, verbreken de eenheid van haar beginselen en het evenwicht van haar krachten.” Een decreet van juni 1791 verzekerde, dat de vernietiging van alle soorten van stands- en beroepsgroepen een der grondslagen van de Constitutie was, en verbood daarom aan winkeliers, arbeiders, handwerkers of wie dan ook om, als zij bijeenkwamen, voorzitters of secretarissen te kiezen, reglementen te maken of uitspraken te doen over hun „prétendus intérêts communs”. Deze veroordeling gold met het meeste gewicht voor politieke partijen. „Wij zijn te fier van gemoed,” declameerde het kamerlid Brissot, „dan dat de gedachte aan een fractie daarin plaats zou kunnen vinden”; een ander betuigt, dat hij tot iedere prijs het verwijt wilde vermijden, aan partijvorming te doen, wat met verraad gelijk stond. Onze grondwettelijke bepalingen, dat de Staten Generaal „het gehele volk” vertegenwoordigen en dat de leden stemmen „zonder last of ruggespraak”, zijn de naklank van gelijkkluidende verklaringen in de constitutie van 1791. Het reglement van 1795, dat de zitplaatsen in de Raad van Vijfhonderd, om groepsvorming te voorkomen, iedere maand opnieuw door het lot liet verdelen, — en „onder geen voorwendsel zal een lid een andere stoel bezetten dan die hem door het lot is toegewezen” — heeft de hele 19e eeuw nog navolging gehad, o.m. in de vorm van alfabetische volgorde der zitplaatsen, thans in de Raad van Europa nog toegepast om nationale samscholing te voorkomen.

In de loop van een eeuw hebben de politieke partijen op het Continent hun eigen macht ontwikkeld en geïnstitutionaliseerd, om ten leste hun aandeel aan „de” institutionele macht erkend te zien. Het leidende beginsel

van het streven naar wettelijke erkenning en regeling der partijen, dat vooral in de eerste na-oorlogsjaren levendig was, werd als een axioma uitgedrukt door een der eerste desbetreffende auteurs, Pascal Arrighi: „Iedere gouvernementele macht moet zorgvuldig geregeld worden”.

Binnen de muren der politieke partijen hebben in de loop van de eeuw ook belangengroepen van allerlei aard een meer of minder uitgesproken en doeltreffende vorm van vertegenwoordiging gevonden. Van Bluntschli tot Jellinek heeft de politieke theorie zich weliswaar tegen deze „onzuiverheden” verzet. Partijen op godsdienstige, op regionale, op sociaal-economische of nationaliteitsgrondslag heetten dan onzuiver of onecht; een politieke partij diende slechts draagster te zijn van zuivere staatsideeën, niet van enigerlei groepsbelang. De werkelijkheid is sterker geweest dan die leer: in ruime, zij het van land tot land en van tijdperk tot tijdperk verschillende mate, zijn de partijen met grote sociale groeperingen gehuwd of hebben binnen hun politieke structuur aan zulke groepen invloed en plaats ingeruimd. Zozeer is dat het geval, dat sommigen het hele partijgamma weer tot een schakering van sociale groepen meenden te kunnen herleiden.

Maar deze symbiose van partijen en belangengroepen heeft klaarblijkelijk gebreken, die uit het politieke karakter der partijen en zelfs uit het wezen van de politiek voortvloeien. Hun oorzaak wordt al enigermate aangegeven in het bovengenoemde onderscheid tussen partij en „pressure group”, daarin bestaande dat de eerste bezit en behoud van de macht nastreeft voor een totaal program, waaraan de bijzondere en eenkennige doelstellingen van pressure groups bij gelegenheid worden opgeofferd. Dat anderzijds grote en duurzame belangengroepen binnen de partijen ook een vast aandeel aan de macht verwerven, betekent omgekeerd een vermindering van die politieke algemeenheid en souplesse. Het vraagstuk van de pressure groups wordt dan óók een vraagstuk van het partijwezen en van de parlementaire vertegenwoordiging zelf.

Zijn partijen iets wezenlijk anders dan pressure groups? In het recente verleden was een groot deel van degenen, die het politieke gedrag bestudeerden en verklaarden, zeer geneigd om deze vraag ontkennend te beantwoorden. Als voorbeeld kan dienen wat een overigens voortreffelijk handboek van het Amerikaanse staatsrecht, dat van Earl S. Shoup, in 1946 over de Amerikaanse kiezers betoogde. „Het is duidelijk,” verzekerde hij, „dat de Amerikaanse burger zijn politieke plichten niet vervult als een alleenstaand individu. Zeldzame gevallen daargelaten, verenigt hij zich daartoe met anderen. Het Amerikaanse kiezerscorps spreekt in hoofdzaak niet door zijn individuele leden, maar door georganiseerde groepen. Bij elkaar genomen, vertegenwoordigen deze groepen het geactiveerde deel van de Amerikaanse samenleving, dat gedeelte dat te doen heeft met de teelt van gewassen, de productie van goederen, met ambacht, handel, financiën, vrije beroepen, schone kunsten en de opvoeding van de jeugd”. En daarbij sluit aan een samenvattende karakteristiek van de Amerikaanse partijen: „Realistisch gezien, zijn de politieke partijen geen vereniging van gelijkgezinde individuen, maar een federatie van belangengroepen tot onderlinge steun”.

Tegenwoordig komt men van deze neiging terug en erkent, dat „ergens” ook de politiek zèlf te pas komt. Een waardevolle bijdrage daartoe was de Amsterdamse dissertatie van dr. H. Daudt van 1961 over de zgn. „floating vote”, een kritische studie over het verkiezingsonderzoek, die op de vraag, of men de politieke keuze der burgers geheel kan verklaren uit hun sociaal-economische groepssituatie het overtuigende antwoord gaf, dat dit in ieder geval nog nooit gelukt is en die daarmee de „klassieke” opvatting huldigde dat de kiezer (mede) gemotiveerd wordt door „echte” politieke feiten en oordelen.

Daarmee zijn de groepsbelangen allerminst uit de politieke sfeer verbannen. Maar wij hebben blijkbaar te maken met kiezers, die bij het beleid van de staat tweevoudig geïnteresseerd zijn, nl. als lid van een belangengroep èn — onmiddellijk — als lid van de totaliteit; zijn individuele keuze t.a.v. het totale beleid kan verschillen van die, welke de deelgroep hem voorhoudt; hij kan zelfs tweevoudig georganiseerd zijn en tegelijk het totale beleid van een bepaalde partij steunen èn een „pressure group”, die daartegen op bepaalde punten ageert.

Voor een deel, dat met name de grote en duurzame belangengroepen omvat, loopt het vraagstuk der pressure groups dus samen met dat van politieke of sociaal-economische vertegenwoordiging en het zgn. organische kiesrecht. De Amerikaanse auteur Pendleton Herring beschouwde de Washingtonse lobby overigens reeds in 1929 als een vorm van „functionele vertegenwoordiging”, en ironisch heeft men haar wel eens het derde huis van het Congres genoemd.

Ten onzent is dit vraagstuk tot aan de tweede wereldoorlog geregeld in discussie geweest, waarbij enerzijds de eis van een rechtmatige vertegenwoordiging der grote sociaal-economische groepen op de voorgrond stond, anderzijds de wens om de politieke vertegenwoordiging te ontlasten van vele bemoeiingen op dat terrein en haar vrij te maken voor de echte politiek.

Radicale voorstanders van een organische vertegenwoordiging, zoals Biemond in 1925, wilden de Tweede Kamer geheel doen samenstellen door grote belangengroepen, — landbouw, handel, nijverheid, onderwijs, godsdienst, kunst, provincies in een verhouding, die uiteraard een willekeurige schaal is; genoemde auteur was ook een van de weinigen om de logische consequentie te trekken, dat daarmee de algemene verkiezingen komen te vervallen, omdat het echte organische kiesrecht van de burger, die slechts als lid van een deelgroep wordt beschouwd, zich uitput in de keuze van zijn groepsbestuur, zodat de aanwijzing van de groepsvertegenwoordigers in de Kamer een zaak van het bestuur is. Vele anderen hebben gepleit voor een afzonderlijke sociaal-economische kamer, die in de plaats van de Eerste Kamer zou kunnen treden, waartegen weer andere het bezwaar opperden, dat deze dan feitelijk de Tweede Kamer zou overvleugelen. Prof. Romme heeft een lans gebroken voor een gemengde samenstelling van de Tweede Kamer, deels uit vertegenwoordigers van groepen, deels door het direkte algemene kiesrecht. Een nieuw, maar weinig overtuigend denbeeld liet prof. Oud enkele jaren geleden in zijn afscheidscollege verluiden, toen hij aan de vertegenwoordiging der *partijen*

in het stelsel der Evenredige Vertegenwoordiging een organisch karakter toekende. Overigens had een brochure van de K.V.P. in 1938 al eens de mogelijkheid geopperd om de algemene verkiezingen af te schaffen en de Kamer te doen samenstellen door de partijbesturen, nadat bij volkstelling of enquête het aandeel van iedere partij zou zijn vastgesteld. Ook dát werd als „organisch” aangevoeld, een term, die aantrekkelijker is dan het equivalent „getrap”.

Het komt ons voor, dat vele zgn. organische denkbeelden, die het uitzicht van de individuele kiezer tot de grens van zijn eigen groep beperken, hun wortels hebben in het tijdperk vóór de ontwikkeling van de moderne massa-communicatie, die de aandacht van iedere krantenlezer en televisiekijker dagelijks direct en intens op de publieke totaliteit betreft.

Afgezien van de ontwikkeling der invloedrijke sociaal-economische advies-organen, waarin uiteraard slechts de grootste vaste belangengroepen hun vertegenwoordiging en feitelijke zeggenschap vinden, menen we ook in deze publiciteit een remedie te kunnen zoeken voor de gevaren, die men van de „pressure groups” vreest en die immers juist in de verborgenheid van hun macht zouden schuilgaan.

Finer betoogt in zijn genoemde studie, dat alleen de openbare mening, mits voldoende ingelicht, arbiter kan en moet zijn over de mate, waarin aan de stem der pressure groups gehoor en gevolg moet worden gegeven. Hij stelt daarom o.m. voor, dat alle politieke personen hun verbindingen met belangengroepen zouden moeten registreren, en hij biedt zelf al een proeve van zulk een tableau. Maar dit is eigenlijk slechts een negatieve of defensieve voorziening. Wellicht zou, naast de vrije publiciteit van pers en radio, een stelsel van „hearings” echter een positieve institutionele vorm van openbaarheid kunnen worden. Ook dat is overigens niet eenvoudig, omdat daarbij de realiteit van het belang van de groep en van haar vertegenwoordiging moet blijken, terwijl vaak het hoor met een wederhoor gepaard moet gaan.

Of de openbare mening in staat is, ook bij doelmatige en levendige voorlichting, de haar toegedachte arbitrale taak te vervullen, is een vraag, waarop de veelbeklaagde onverschilligheid of apathie van de massa misschien geen gunstig antwoord voorspelt. Maar het zou kunnen zijn, dat de pressure groups, als hun rol niet meer tussen de coulissen, maar op het toneel gespeeld wordt, het politieke drama aanmerkelijk verlevendigen.

Regionaal industrialisatiebeleid

DOOR DRS. C. H. A. MARTENS

Het bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming heeft enige tijd geleden een commissie ingesteld om te rapporteren over het in ons land gevoerde en te voeren regionale industrialisatiebeleid. Meer in concreto hield de opdracht aan de commissie in haar zienswijze te geven op de doeleinden, het karakter en de middelen van het regionale industrialisatiebeleid, met daaraan verbonden de vraag of het verschil in regionale omstandigheden niet vraagt om een meer gedifferentieerd gebruik van beleidsmiddelen. Tenslotte was in de opdracht aan de commissie vervat aandacht te schenken aan het verband tussen het regionale industrialisatiebeleid en het welzijnsbeleid in de betrokken streken. De commissie, welke onder leiding stond van Prof. Dr. H. C. van Straaten, heeft onlangs haar beschouwingen in een beknopt rapport aan het bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming doen toekomen.

Het vraagstuk van de regionale industrialisatie heeft velerlei facetten. Het is een belangrijk vraagstuk en nog steeds actueel, getuige de verschillende publicaties hieraan gewijd en de meningen welke hierin naar voren komen. Voorts vraagt het tot dusverre door de overheid gevoerde regionale industrialisatiebeleid na ruim tien jaren om een bezinning op de aanpak van het probleem van het achterblijven in ontwikkeling van bepaalde delen van het land en de gebezigde methoden tot opheffing daarvan en om een mogelijke nieuwe koersbepaling voor de toekomst. Het rapport van de Commissie Van Straaten kan daartoe een bijdrage vormen. Het rapport stelt in zijn inleiding, dat de overheid waarborgen dient te scheppen voor het bereiken van welvaart en welzijn voor de bevolking in al zijn lagen en verspreid over de verschillende landsdelen. De werkgelegenheid neemt hierbij een centrale plaats in, aangezien zij enerzijds de voorwaarde schept voor een optimale economische ontwikkeling en anderzijds de noodzakelijke basis vormt voor een evenwichtige ontwikkeling van onze maatschappij, welke het algemeen welzijn van de volksgemeenschap ten doel heeft.

In het kader van een nationaal ontwikkelingsbeleid moet, aldus het rapport, primair gestreefd worden naar een harmonieuze ontwikkeling van de samenleving in haar geheel. Streken van het land, welke in welvaart en welzijn achterop zijn geraakt, respectievelijk dreigen te raken, verdienen daarbij de bijzondere aandacht van de overheid.

Het rapport wijst verder op de noodzaak van voortgaande industrialisatie in ons land, zulks ondanks het huidige conjunctureel bepaald tekort aan arbeidskrachten. Gewezen wordt op de sterke groei van onze bevolking, de nog verder afnemende betekenis van de landbouw als werkgelegenheidsverschaffer en de technologische veranderingen welke zich in de industrie zelf voltrekken, zoals het voortschrijdende proces van mechanisatie en automatisering. Het verzekeren van werkgelegenheid voor onze groeiende beroepsbevolking vraagt om een positief industrialisatiebeleid.

Het vraagstuk van het scheppen van voldoende werkgelegenheid is in principe een nationaal vraagstuk, dat zich evenwel niet in alle delen van het land op gelijke wijze manifesteert. De ongelijkmatige spreiding van de industriële werkgelegenheid over ons land heeft, met name in tijden van geringere economische activiteit, in bepaalde streken geleid tot een vrij belangrijke werkloosheid.

In het rapport worden met betrekking tot het industrialisatiebeleid een drietal taakstellingen onderscheiden:

1. een nationaal industrialisatiebeleid, gericht op een zo krachtig mogelijke ontwikkeling van de nationale economie;
2. een regionaal industrialisatiebeleid, gericht op het tot ontwikkeling brengen van streken van het land met een structureel werkgelegenheids tekort;
3. een industriespreidingsbeleid gericht op de landsdelen buiten het westen van het land, teneinde overbelasting van het westen des lands tegen te gaan.

Het tot dusverre gevoerde regionale industrialisatiebeleid van de overheid, dat aanvankelijk ten doel had de industriële werkgelegenheid te bevorderen in die streken van het land, waar sprake was van een ernstig structureel werkgelegenheidsstekort, heeft in de laatste jaren een bredere doelstelling gekregen en wel door middel van het stimuleren van industrievestiging in de probleemgebieden mede een bijdrage te leveren tot het verkrijgen van een meer evenwichtig patroon van industriespreiding over ons land.

Naar de opvatting van de Commissie-Van Straaten passen beide doeleinden van het regionale industrialisatiebeleid slechts schijnbaar op elkaar. De sterke concentratie van de industrie in het Westen van het land is een gevolg van de aanwezigheid aldaar van meer gunstige vestigingsfactoren dan elders in het land. Het achterblijven in ontwikkeling van bepaalde delen van het land is een gevolg van het ontbreken van gunstige vestigingsfactoren voor industrievestiging.

De probleemgebieden kunnen door extra maatregelen van overheidswege niet in een gunstige concurrentiepositie ten opzichte van het westen worden gebracht. Het probleem van de industriële en bevolkingsconcentratie in het westen van het land vraagt om een andere oplossing. Erkend moet echter worden, dat het regionale industrialisatiebeleid voor de daarbij betrokken gebieden belangrijke resultaten heeft opgeleverd. In de begroting 1963 van van het Ministerie van Economische Zaken is een overzicht opgenomen m.b.t. de stand van de premiereregeling „Bevordering industrialisatie ontwikkelingskernen” per 1 augustus 1962. De verwachte toeneming van de werkgelegen-

heid in alle gepremieerde bedrijven tezamen bedroeg vanaf 1959 tot 1-8-1962 28.059. Met name de ontwikkeling in de drie noordelijke provincies, waar de industrialisatie, vergeleken met andere probleemgebieden enigszins vertraagd van start is gekomen, stemt tot voldoening. Mede als gevolg van het op gang komen van verdere industriële ontwikkeling aldaar, zijn de vertrekoverschotten in de noordelijke provincies sterk teruggelopen.

Dit neemt niet weg, dat bij het tot dusverre gevoerde beleid niet een aantal kritische opmerkingen zijn te plaatsen. Van diverse zijden is kritiek geleverd op het te grote aantal (44) aangewezen ontwikkelingskernen en met name m.b.t. het grote aantal kernen in de drie noordelijke provincies. De Minister van Economische Zaken erkent dit bezwaar en acht beperking noodzakelijk. De ontwikkeling in de aangewezen kerngemeenten duidt er op, dat de ondernemers in het algemeen selectief te werk gaan bij de keuze van de vestigingsplaats. Gemeten naar het aantal nieuw geschapen arbeidsplaatsen valt te constateren, dat een zeer belangrijk deel hiervan is gerealiseerd in een beperkt aantal kernen.

Over het niet op elkaar passen van de twee doelstellingen van het beleid is reeds gesproken. Een werkelijke spreiding van de industrie is door middel van het tot dusverre gevoerde regionale industrialisatiebeleid niet te bereiken. Het regionale industrialisatiebeleid kan hiertoe slechts een zeer bescheiden bijdrage leveren.

Bovendien kan men zich afvragen of, nationaal economisch gezien, door de premie- en prijsreducering de bedrijven wel op die plaatsen terecht zijn gekomen, waar zij voor onze economie het grootste nut afwerpen. Immers de probleemgebieden zijn sociaal en economisch gezien zwakke plekken in ons land. Op grond van sociale overwegingen worden deze gebieden in de industrialisatie betrokken. Economisch gezien dient men het spreidingsbeleid te richten op gebieden, waar reeds een spontane industrialisering op gang is gekomen op grond van gunstige vestigingsfactoren, c.q. op die gebieden welke op grond van diverse factoren, b.v. de verkeersgeografische ligging, het meest geschikt zijn voor industrievestiging. Het vraagstuk van een meer evenwichtig industriespreidingspatroon raakt de economische ontwikkeling van ons land in zijn geheel. Nationaal-economisch gezien is dit vraagstuk van meer betekenis en van een andere dimensie dan het regionale industrialisatiebeleid. Het rapport wijst op de belangrijke autonome spreidingstendens, welke bij de industrie valt waar te nemen. Door een bewust spreidingsbeleid zou deze ontwikkeling kunnen worden versterkt.

De Commissie-Van Straaten is van oordeel dat het industrialisatiebeleid zodanig dient te worden gevoerd, dat het gericht blijft op een optimale economische ontwikkeling van ons land, doch daarbij tevens dienstbaar is aan een harmonieuze ontwikkeling van de samenleving in haar geheel. Op grond hiervan zal een beleid van tweeërlei aard noodzakelijk zijn:

- a. een algemeen beleid, gericht op de industriële ontwikkeling van die streken van het land, welke daartoe van nature of door de ontwikkeling in heden en verleden het meest geschikt zijn of op korte termijn geschikt zijn te maken en waar de kansen voor het welslagen van een industriële ontwikkeling op langere termijn gezien gunstige perspectieven doen verwachten;

- b. een bijzonder beleid als aanvulling op het algemeen beleid gericht op die streken van het land, waar welvaart en welzijn achtergeraken in vergelijking met andere landsdelen.

Voor een optimale ontwikkeling van onze welvaart is het noodzakelijk de industrialisatie op die delen van het land te richten, welke, gemeten naar economische criteria, daartoe het meest zijn aangewezen. De economische ontwikkeling van Nederland kan niet los worden gezien van de West-europese ontwikkeling. De gunstige ligging van Nederland als toegangspoort tot het Westeuropees achterland biedt in het kader van de Europese eenwording gunstige perspectieven voor de verdere uitgroei van de industriële sector in ons land.

In het kader van het algemene beleid valt te denken aan frontverbreeding en -verdieping van het westen van het land en meer in het algemeen aan die streken, waar reeds een belangrijke industriële ontwikkeling op gang is gekomen. Alleen op deze wijze, aldus het rapport, is er voldoende waarborg, dat tegenover zekere tekortkomingen in de vestigingsfactoren voor gebieden buiten het westen duurzame compensaties worden gevonden. Voor wat de frontverbreeding van het Westen betreft, kan hierbij gedacht worden aan West-Brabant, de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden. Ook ware aandacht te schenken aan het Doliartgebied en aan die streken van het land, welke door hun ligging in Europees verband een goede aansluiting geven bij de industriële ontwikkeling van bepaalde gebieden buiten ons land.

Het rapport bepleit de instelling van een onderzoek om te bepalen, welke gebieden primair in het spreidingsbeleid dienen te worden betrokken. De commissie sluit hierbij aan bij hetgeen Prof. Dr. P. J. Bouwman in zijn boek „Industrieel Klimaat” betoogt. Een dergelijk onderzoek zal zich met name dienen te richten op de vraag, welke structuurelementen in potentie voor de opkomst van de industrie bevordelijk zijn en van welke factoren uitbreiding van de industrie afhankelijk is.

Ter realisering van het algemene industrialisatie- tevens spreidingsbeleid is verbetering van de infrastructuur geboden. In het rapport wordt met name aandacht besteed aan de aanleg van hoofdverkeersverbindingen zowel tussen de belangrijke centra in ons land als met de centra van industrie en handel in onze nabuurlanden. Gewezen wordt op onvoldoende coördinatie op dit punt, zelfs in Benelux-verband. Bij het vaststellen van de prioriteiten zou niet alleen de factor verkeersintensiteit moeten meespreken, doch mede economische overwegingen, gericht op het tot ontwikkeling brengen van de verschillende landsdelen. Directe subsidiëring (zoals de Premie- en prijs-reductieregeling) wijst de commissie af. Geen beïnvloeding van de vestigingskeuze door de ondernemers. De commissie is van oordeel, dat uitvoering van het algemene beleid, zoals zij bepleit, de bestaande spontane spreidings-tendenzen van de industrie zal verstreken. Het algemene beleid kan aldus leiden tot een werkelijke spreiding van de industrie, en daarmee van de bevolking.

Als aanvulling op het algemene beleid, bepleit de commissie een bijzonder beleid voor die delen van het land, die in welvaart en welzijn achterop zijn geraakt of dreigen te raken. Het aanvullende beleid is in wezen een welzijns-beleid, een vorm van regionale politiek, gericht op de algehele verheffing van de streek. Hiervoor is vaak een complex van maatregelen nodig. Men

zal daarbij, aldus het rapport, die oplossing moeten kiezen, welke, gezien de mogelijkheden van de streek, het meest in de rede ligt.

Hierbij kan industriestimulering nodig zijn. Industrialisatie is echter geen middel voor alle kwalen. Gewezen wordt op het tot ontwikkeling brengen van recreatieve functies in streken met veel natuurschoon. In het kader van de voortschrijdende behoefte aan recreatieruimte dienen deze streken buiten het industrialisatieproces te worden gehouden.

Naast het ontwikkelen van de recreatie kan gedacht worden aan sanering van het platteland d.m.v. ruilverkavelingen, verbetering van wegen en waterbeheersing en vernieuwing van de plattelandsgemeenschap. De migratie van arbeidskrachten, welke daarmee gepaard kan gaan, behoeft niet steeds te leiden tot industrialisatie. Niet elk plaatselijk of regionaal arbeidsoverschot behoeft d.m.v. industrievestiging of uitbreiding te worden opgevangen. De dynamische ontwikkeling van ons land maakt een zekere migratie noodzakelijk. Bovendien maakt de verbetering van de verkeersmogelijkheden een verdere scheiding van woon- en werkgebied mogelijk.

Bevordering van de industrie in deze gebieden zal niet altijd kunnen worden ontbeerd om de streek nieuwe impulsen te geven. Het aanvullende industrialisatiebeleid is hierbij echter een onderdeel van een breed opgezet ontwikkelingsbeleid, waarbij al naar gelang de regionale omstandigheden en mogelijkheden het accent meer wordt gelegd hetzij op industrialisatie, hetzij op het tot ontwikkeling brengen van recreatieve functies, danwel op andere mogelijkheden.

Welke streken voor het bijzondere industrialisatiebeleid in aanmerking zouden dienen te komen zal nader dienen te worden onderzocht, aldus de commissie. Voor de huidige situatie valt hierbij te denken aan de drie noordelijke provincies. Gezien de recente ontwikkeling, met name van Drente en Groningen, rijst de vraag of het gehele noorden nog wel hierbij dient te worden betrokken. In het kader van het bijzondere industrialisatiebeleid is aan aanwijzing van kerngemeenten, ondanks de discriminerende werking hiervan, niet te ontkomen. De beperktheid van de middelen en de noodzaak tot een doelmatige besteding dwingen tot een keuze van gemeenten. De aanwijzing van kerngemeenten zal zo beperkt mogelijk dienen te worden gehouden, concentratie en wel in sterkere mate dan thans het geval is, is geboden.

Ter realisering van het bijzondere industrialisatiebeleid stelt de commissie verbetering van de infrastructuur primair. Directe subsidiëring, zoals bv. thans d.m.v. de premie- en prijsreduceriegeling plaatsvindt, dient slechts als uiterste middel te worden gehanteerd, derhalve indien de industriële ontwikkeling zonder deze middelen niet of onvoldoende op gang komt. Dit in verband met het discriminerende effect van deze maatregelen. Voorts zijn voor de aangewezen gebieden maatregelen en voorzieningen op maatschappelijk en cultureel gebied, op het terrein van het onderwijs, de volksgezondheid en de volkshuisvesting noodzakelijk.

Voor realisering van regionale ontwikkelingsprogramma's is enerzijds continuïteit in het beleid noodzakelijk. Anderzijds is een wezenlijke coördinatie van het beleid van de verschillende departementen en van de betrokken provinciale en gemeentebesturen een voorwaarde.

De commissie besluit niet te stellen, dat er geen tegenstelling mag zijn tussen het algemene beleid, dat economisch bepaald is, en het bijzondere beleid, waaraan in hoofdzaak sociale overwegingen ten grondslag liggen. Beide zijn aspecten van één industrialisatiebeleid, en zijn nauw met elkaar verweven, in zoverre dat zowel aan het algemene als aan het bijzondere beleid economische en maatschappelijke gezichtspunten verbonden zijn. Bij het algemene beleid valt het accent op het economische, bij het bijzondere beleid is het welzijnsaspect primair.

Het algemene en het bijzondere beleid ontmoeten elkaar in hun wederzijdse bijdrage tot de welvaart en het welzijn van onze gehele volksge-meenschap.

Landbouw in de Tweede kamer

DOOR DR IR W. J. DROESEN.

Meer dan andere jaren bepaalden de sprekers en derhalve ook de antwoordende Minister zich tot de grote lijnen. De reden daarvan was de gelijktijdige behandeling van de „Nota inzake het landbouwbeleid”.

Algemeen was er veel waardering voor dit doorwrochte stuk, dat op uitstekende wijze de grote betekenis van de landbouw voor de nationale economie belicht, evenals de tegenwoordige toestand en de ontwikkelingstendensen. Daarentegen was men teleurgesteld over de vaagheid, waarmede de verdere ontwikkeling werd benaderd. De Minister waagde zich niet op het gladde ijs der toekomst-voorspellingen. Wel sprak de Minister zich vrij optimistisch uit over de gevolgen, die de E.E.G. voor onze landbouw kan meebrengen. Helaas hing er tijdens de besprekingen de donkere schaduw van de Gaulle's „njet” over de toetreding van Engeland tot de Gemeenschap, waardoor op dit ogenblik ook het lot der E.E.G. onzeker is.

De nota laat ons in de mist omtrent kardinale problemen van onze landbouw zoals de meest gewenste bedrijfsomvang, de mate

van uitbreidingsmogelijkheid van bedrijfsonderdelen, de modernisering in verband met de investeringen. Dit werd o.a. geconstateerd door de heer van Koeverden, die daaromtrent allerlei vragen had gesteld.

Van vele zijden werd teleurstelling geuit over het te karige prijsbeleid, waardoor aan de boeren de mogelijkheid onthouden wordt de voor de noodzakelijke aanpassing nodige investeringen te doen. Te gemakkelijk maakte de Minister zich van dit probleem af door te stellen, dat de slechte bedrijfsresultaten van de laatste jaren grotendeels te wijten zijn aan ongelukkige omstandigheden buiten het prijsbeleid om en dat er voldoende kredietmogelijkheden zijn. De socialistische Heer Egas stelde de bedrijfsresultaten van de laatste drie jaar tegenover die van de twee voorgaande jaren, daarbij suggererende, dat de socialistische ministers het toch maar beter hadden gedaan. Hij vergat daarbij echter helemaal te vermelden, dat tegen de uitzonderlijke droogte van 1959 en de slechte exportprijzen met name voor eieren in 1961/1962 ook socialistische machteloos zouden heb-

ben gestaan. Merkwaardig deed in dit verband aan de motie van Egas' partijgenoot, Vredeling om de verhoging van de tarweprijs ongedaan te maken, al wilde hij de tarwetelers dan wel op andere wijze tegemoet komen (hoe?). Wijzelijk werd deze motie echter aangehouden. Om geruisloos van het politieke toneel te verdwijnen?

Het in te stellen ontwikkelings- en saneringsfonds vond allerwege instemming. Alleen hoopte men, dat het niet beperkt zou blijven tot het vergemakkelijken van bedrijfsbeëindiging, maar dat het ook en vooral bedrijfsverbetering zou bevorderen. Daarentrent was er terecht bezorgdheid, omdat de Minister zich, in afwachting van het nadere overleg met het bedrijfsleven, op de vlakte hield. Men krijgt wel de indruk, dat dit nieuwe fonds is aangekondigd zonder dat men zich een duidelijk beeld van zijn werking had gevormd. Dat neemt niet weg, dat het van grote waarde kan zijn en dat spoedig een aanzienlijke versterking gewenst zal blijken.

Het kan zonder twijfel een krachtig nieuw instrument worden voor de structuurverbetering. Graag hadden de kamerleden een krachtiger aanpak daarvan gezien, zowel in de richting van een reconstructie van vele plattelandsgebieden, niet alleen agrarisch, maar alzijdig, alsook door het bevorderen van ruilverkavelingen bij overeenkomst, de zgn. vrijwillige ruilverkavelingen. De Minister staat hier positief tegenover, maar de middelen zijn nu eenmaal beperkt en met de daarvoor nodige deskundigen en mankracht staat het niet anders.

Enig verschil van inzicht tussen

Minister en Kamer bleek er te bestaan omtrent een E.E.G.-structuurfonds. De heer Van der Ploeg en andere sprekers maakten zich ongerust over de wijze waarop de landen van de E.E.G. de structuur van hun landbouw met alle kracht bevorderen, waardoor straks ook in de E.E.G. overproductie dreigt. Zij bepleitten daarom de spoedige totstandkoming van een structuurfonds, waardoor dit in goede banen kan worden geleid. Ook de Minister staat zo'n structuurfonds voor, maar acht de tijd daarvoor nog niet rijp. Hij prefereert voorschots inventarisatie van wat er op dit gebied gaande is, overleg daarover in de E.E.G. en het geven van adviezen.

Er is helaas geen reden om enthousiast te zijn over de ontwikkeling van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. De regelingen voor granen, eieren, slachtpluimvee, varkensvlees, groenten en fruit, die nu enige maanden werken, zijn niet onbevredigend en de geblesken fouten worden niet zonder succes gaandeweg hersteld. Maar met de prijstoenadering van granen, een cruciaal element om werkelijk tot iets te komen, vlot het helemaal niet. De lage Duitse graanprijzen staan daar als een berg, waarover niet heen te komen is. Evenmin zit er schot in het tot stand komen van een zuivelregeling, van welke spoedige totstandkoming Nederland zijn medewerking aan de genoemde regelingen afhankelijk had gemaakt. Men zit hier met het boter/margarine-probleem. De heer v. d. Ploeg zei het duidelijk: „een koppeling wijzen wij af en een verhoging van de margarineprijzen vinden wij beslist ongewenst”.

Er was derhalve wel veel onge-

rustheid over de ontwikkeling binnen de E.E.G., nog afgezien van de Franse slag, die haar voor het moment doet duizelen. De grote waardering voor de wijze, waarop Minister Marijnen in Brussel de besprekingen over de landbouw voert, werd daardoor echter niet verminderd.

Over de algemene lijnen van het tuinbouwbeleid is er geen verschil tussen de Minister en de K.V.P.-fractie. Wel werd ook bij deze gelegenheid de Minister op het hart gebonden zijn collega van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid te overtuigen de kassenbouw zoveel als maar enigszins mogelijk is vrij te laten. Ook de dure (en slechte) kolen en de belasting op stookolie zijn zere plekken voor de tuinbouw, waarover de Ministers de Pous en Zijlstra nog eens aan de jas moeten worden getrokken.

Spectaculair was dit maal de begrotingsbehandeling niet. De toekomst van onze land- en tuinbouw is vastgeklonken aan de internationale samenwerking, zonder welke onze grote problemen niet zijn op te lossen. Zolang daar niet meer

schot in komt, zullen onze boeren en tuinders moeten voortploeteren, zoals zij dat al lang met bewonderenswaardige taaiheid doen.

Waar het onderzoek, onderwijs en voorlichting betreft, helpt de Regering daarbij krachtig en voor zover het haar mogelijk is, springt zijn ook bij, als de moeilijkheden te groot worden. Krachtige samenwerking in de landbouw en meer en meer ook met het bedrijfsleven ter bevordering van de afzet en tot waardebrenging van de produkten is meer dan ooit vereist. Zo komen wij er wel!

Niet onvermeld mag tenslotte blijven dat een K.V.P.-motie, die de Regering verzocht met een wetsvoorstel te komen om het coupeerverbod van paardestaarten op te heffen, werd aangenomen. Zal de (komende) Regering aan die wens van de Kamer gevolg geven? Minister Marijnen beloofde overweging. Duurt deze te lang, dan zal de Kamer zelf met een voorstel moeten komen. In de pers las ik reeds, dat het verbod was opgeheven. Zo eenvoudig gaat dat in Nederland niet.

Nieuwe boeken

GISBERT KRANZ, Europas
Christliche Literatur 1500-1960.
Paul Pattloch Verlag Aschaf-
fenburg. 1961.

Als omvangrijk overzicht (640 pp) van „christelijke literatuur” in de ruimste zin, is het boek van Kranz belangrijk. Het begrip „literatuur” heeft de schr. — in dit verband terecht — uitgebreid tot alle christenen in Europa, ook in die zin, dat het waardevolle en belangrijke geschriften omvat die niet direct tot de letterkunde zijn te rekenen of niet in de nationale taal zijn verschenen. Het is bovendien tot op vandaag bijgewerkt (Böll, Heer, Daniel-Rops), van bibliografische aantekeningen voorzien en technisch hanteerbaar gemaakt door Zeittafel, register en tabelarisch overzicht. Als naslagwerk gaarne aanbevolen.

HANS-JOCHEN GAMM, Der
Braune Kult, Hamburg 1962,
Rütten & Loenig Verlag, 221 blz.

Voor wie de tweede wereldoorlog een persoonlijke belevenis is geweest, zal nog duidelijk voor de geest staan de hele pompeuze opbouw van de nazikultus. Voor wie zich afvraagt hoe het Duitse volk zich door deze bruine kultus heeft kunnen laten meeslepen, vindt het antwoord in dit rijk gedokumenteerde boek, waarin tevens een groot aantal sprekende foto's zijn opgenomen. Dit boek is meer dan een feitenrelaas. De schrijver ontleedt de duivelse methodiek, die aan deze kultus ten grondslag lag, tot op het been. Een zeer interessante bijdrage aan de geschiedschrijving van het derde rijk.